

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK 1990–1991

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK

1990–1991

© A Magyar Tudományos Akadémia
Zenetudományi Intézete
Budapest, 1992

A példányok megvásárolhatók:

MTA Zenetudományi Intézet
1014 Budapest, I. Táncsics Mihály u. 7.

Rózsavölgyi Zeneműbolt
1052 Budapest, V. Martinelli tér 5.

Kodály Zoltán Zeneműbolt és Zenei Antikvárium
1053 Budapest, V. Múzeum krt. 17-21.

ISSN 0139-0732

ZENETUDOMÁNYI DOLGOZATOK

1990–1991

Közléteszi
az MTA Zenetudományi Intézete
Budapest

Felelős kiadó: Falvy Zoltán
Szerkesztette: Felföldi László
Lázár Katalin
Technikai munkatárs: Gupcsó Ágnes
Lektorálta: Dobszay László

Tartalomjegyzék

Zenetörténet, zenei muzeológia

Czagány Zsuzsa: Magyar–normann kapcsolatok a középkorban?.....	9
Sas Ágnes: Esterházy Pál: <i>Harmonia caelestis</i> – kézirat, nyomtatvány, új kiadás	23
Rennerné Várhidi Klára: Fejezet Kalocsa XVIII. századi zenetörténetéből.....	49
Bereczky János: Brahms hét magyar témájának forrása.....	75
Somfai László: Népdalciklus-tervek Bartók 1907-es gyűjtőfüzetében.....	89
Kaizinger Rita: Spannraft Ágoston, az Operaház első díszlettervezője.....	101
Berlász Melinda: Lajtha László Leduc kiadóhoz intézett levelei. I. 1943–1949.....	115
Mácsai János: A Zenetörténeti Múzeum Broadwood zongorája.....	133

Népzene, néptánc

Rudasné Bajcsay Márta: Régi magyar dallamtípusok szövegösszefüggései. I....	153
Domokos Mária: Magyar táncok az 1764-es országgyűlésen. Részletek egy félbemaradt Martin György tanulmányból.....	165
Tari Lujza: Zenei adatok a magyar népmesékben: dallamok és hangszerek.....	187
Lázár Katalin – Schmidt Éva: Medveének A. Kannisto gyűjtéséből.....	201
Kovalcsik Katalin: Karácsonyi köszöntés a beás cigányoknál.....	213
Sebő Ferenc: Az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Gyűjteményének áttekintő katalógusa.....	241
Fügedi János: A Lábán-kinetográfia irányrendszerének problémái.....	249
Pálfy Gyula: A különböző filmtípusok és a video alkalmazásának előnyei és hátrányai az archivális célú mozgóképrögzítésnél.....	269

Kísérleti zenetudomány

Pintér István: Számítógépes hangmikroszkópia.....	273
Kard Ádám: Zenei hangok szintézise a hangszerek fizikai modellje alapján.....	311

Bibliográfia

A magyar zenetudomány bibliográfiája.

1988. évi kiegészítés. 1989.

1989. évi kiegészítés. 1990.

Összeállította: Pogány György.....

319

Contents

Music history, musical museology

Zsuzsa Czagány: Ungarisch–Normannische musikalische Verbindungen im Mittelalter.....	9
Ágnes Sas: Esterházy: <i>Harmonia caelestis</i> - Handschrift, Druck, Neuauflage..	23
Klára Várhidi-Renner: Ein Abschnitt aus der Musikgeschichte von Calotscha (Kalocsa) im XVIII. Jahrhundert.....	49
János Bereczky: Quellen der sieben ungarischen Themen von Brahms.....	75
László Somfai: Plans of Folksong-Arrangement Cycles in Bartók's 1907 Notebook.....	89
Rita Kaizinger: Ágoston Spannraft, the First Stage-Designer of Hungarian Opera-House.....	101
Melinda Berlász: László Lajtha Briefe an den Leduc-Verlag. I. 1943-1949.....	115
János Mácsai: The Piano of the Museum of Music History.....	133

Folk music, folk dance

Márta B. Rudas: The Textual Connections of Old Hungarian Folksong Types, 1.	153
Mária Domokos: Ungarische Tänze auf dem Landtag von 1764.....	165
Lujza Tari: Musikalische Angaben in den ungarischen Volksmärchen: Melodien und Musikinstrumente.....	187
Katalin Lázár – Éva Schmidt: A Bear Song from the Collection of A. Kannisto.....	201
Katalin Kovalcsik: Christmas Greeting Among the Boyash Gypsies.....	213
Ferenc Sebő: Comprehensive Catalogue of Folk Music Collection in Institute for Musicology of Hungarian Academy of Sciences.....	241
János Fügedi: Some Problems of the Direction System of Labanotation.....	249
Gyula Pálffy: Advantages and Disadvantages of Using Various Types of Film and Video in Recording Motion Picture for Archiving.....	269

Experimental musicology

István Pintér: Computerized Sound Microscopy I.	273
Ádám Kard: Synthesis of Musical Sounds Based on the Physical Models of Musical Instruments.....	317

Bibliography

Bibliography of the Hungarian Musicology 1990-1991.

Supplementary 1989–90.

Compiled by György Pogány..... 319

Czagány Zsuzsa:

MAGYAR – NORMANN ZENEI KAPCSOLATOK A KÖZÉPKORBAN?

A gregoriánkutatás egyik fő mozgatója kezdettől fogva az általános európai törzsrepertoár és a szűkebb területen, esetleg meghatározott közösségek által művelt, szentek, patrónusok kultusza nyomán kialakuló, vagy éppenséggel egy divathullámnak köszönhetően szárnyra kapott tételek rétegződésének vizsgálata. E törekvés különböző igényektől, eltérő célkitűzésektől függően különböző módon fogalmazódhatott meg: szolgálhatta egyetlen zenei – liturgiai őstípus megragadásának eszméjét, amely a források, tételek tömegét csupán az áhított *Urform* kihámozásának eszközeként kezelte,¹ de – s napjaink zenetörténeti vizsgálódásaira inkább ez jellemző – rámutathatott arra is, hogy érdemes a tágabb–regionális, ill. szűkebb–helyi szokásrendeket, zenei és liturgikus variánsköröket a maguk sokszínűségében, gazdagságában szemlélni, mint saját koruk és elterjedtségi körük értékes dokumentumait.² Ez utóbbi kutatási célkitűzés – minthogy források nagy tömegével dolgozik, s azokat tüzetes vizsgálatnak veti alá – teljesebb képet nyújt az egyes helyi rítusokról, megbízhatóbb adatokkal szolgál a különböző egyházmegyék, püspökségek *consuetudójának* jellegzetes vonásairól, figyelmeztet a liturgia bizonyos pontjain felbukkanó eltérésekre, amelyekre csekélyebb számú forrás felületesebb vizsgálata nem mindig derít fényt, s ha föl is fedezi ezeket, csupán mint az ideális ősalak képét megbontó idegen testet érzékeli.

A liturgia egy-egy pontján megjelenő, a megszokottól eltérő tételek több szempontból is figyelmet érdemelnek. Jelenthetik valamely más regionális érvényű úzus egy-egy jellegzetes tételének átvételét, de föltűnhetnek hazai szerzői kezdeményezés eredményeként is.

Mindkét lehetőség további kérdéseket vet föl. Ha átvételről van szó, fontos megállapítani, honnan, melyik ország, egyházmegye, káptalan, kolostor szokásrendje szolgált mintául, minek a hatása alatt, milyen körülményeknek köszönhetően, esetleg milyen közvetítővonal mentén került sor az átvételre, s végül, milyen politikai, művelődéstörténeti stb. háttér előtt zajlott le mindez, milyen intézményes (pl. szerzetesrendek közti), netán személyes kapcsolatok játszottak közre a darabok meghonosításában. Számolni kell azzal az eshetőséggel is, hogy pusztán divatdarabokkal van dolgunk, amelyek egyszeri hatás folytán meggyökereztek szokásrendünkben, míg másutt kihaltak.

¹ Ilyen célt szolgáltak zenei téren a solesmesi kutatások, a liturgia terén pedig Dom Hesbert nagyszabású összehasonlító munkája, a *Corpus Antiphonarium Officii* (Vol. 1-4), Róma 1963-70.

² E törekvés indította útjára a MTA Zenetudományi Intézetének CAO-ECE (*Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae*) programját. A közép-európai rítusok ádventi anyagát felölelő előzetes jelentést lásd: CAO-ECE, *A Preliminary Report*, Budapest 1988.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

Földrajzilag behatárolható területen született tétel esetében fontos lehet, hogy honnan, milyen körből, melyik egyházmegye vagy szerzetesi intézmény műhelyéből származik (ehhez kapcsolódva megkockáztatható egy esetleges szerző személyének a fölvetése és azonosítása), másfelől fölmerül a korstílus lecsapódásának problémája a gregoriánban: önálló, egyedi alkotásról van-e szó, vagy egy ismert dallam új szöveghez való illesztéséről, azaz kontrafaktumról, milyen külső körülmények segítették a tétel létrejöttét – új ünnepek, új szentek zsolozsmái stb.).

Az egyes európai rítusok karakterisztikus vonásai – noha ezek gyakran csupán árnyalatnyi módosulásokat jelentenek – a zsolozsmarepertoár valamennyi műfajában föllelhetők. Sok esetben épp az ilyen apró sorrendbeli változások, funkcionális különbözőségek alakítják ki egy-egy rítus sajátos arculatát, s válhatnak a forráskutatás– ill. azonosítás fontos támpontjaivá.³

* * *

Amikor Magyarország az ezredforduló táján belép a keresztény Európa kultúrkörébe, egyúttal döntésének művelődéstörténeti, s ezen belül zenei következményeit is vállalja. Befogadójává, művelőjévé, majd később a mindennapos használat során maga is aktív formálójává válik az átvett gregorián repertoárnak. A tudatosan kiépített esztergomi liturgikus rend s a vele egyidőben végbemenő notációs reform a 12. század közepén gondosan kimunkált mederbe terelte a gregorián dallamanyagot, évszázadokra biztosítva annak hagyományozását, szigorú funkcionális kötöttsége révén megőrizve a repertoár stabilitását, ugyanakkor teret nyitva újabb stílusáramlatok, divatos irányzatok befolyásának.⁴ Vegyük most szemügyre, hogy mennyire idomulnak hozzá a magyarországi rítusok közvetlen közép-európai, ill. tágabb európai környezetükhöz, vagy járnak egyéni utakon, mennyire beszélhetünk egységes magyar szokásrendről, s tegyük mindezt egyetlen műfaj, az *invitatorium* vizsgálatával.

Az *invitatorium*,⁵ az éjszakai virrasztásnak, a matutinumnak bevezető, „hívó” éneke, egy különleges zsoltdallam és a hozzá járuló refrén együttese. A zsoltdár túllépi a szokványos recitációs formulák terjedelmét, különbözik tőlük tubahangjainak feltűnő változékonyságában, rugalmasságában. A dallamok kötetlensége, „szabálytalansága” csakúgy, mint a zsoltdárszöveg sajátos beosztása arra enged következtetni, hogy a gregorián legősibb rétegekből származnak.⁶ P. Wagner valószínűnek tartja, hogy az

³ Ullmann P., *Bericht über die vergleichende Repertoire-Analyse der Breviere aus Ungarn*, *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 27, Budapest 1985, 185-192; uő, *Inhalt und Redaktionsweisen im Advensteil der Graner Offiziumsquellen*, *ibid.* 30, Budapest 1988, 447-454; uő, *Die Offiziumstrukturen in der Fastenzeit und die Bestimmung von Diözesanriten*, *Cantus Planus*, Papers read at the Third Meeting Tihany, Hungary, 19-24 September 1988, Budapest 1990, 21-31.

⁴ Vö. *Magyarország zenei története I.*, Budapest 1988, 246-250.

⁵ Lásd: B. Stäblein, *Invitatorium*, *MGG* 6 Kassel-Basel-London 1957, 1389-1393; R. Steiner, *Invitatory*, *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* 9, London 1980, 286-289; P. Wagner, *Einführung in die gregorianischen Melodien* 3, *Gregorianische Formenlehre*, Leipzig 1921, 176-187, 313-315.

⁶ P. Wagner, *op.cit.*, 183.

invitatóriumtónusok zöme már a kurzuspszalmódia modális rendszerbeágyazódása előtt készen állt – nem lehet ugyanis véletlen, hogy első és nyolcadik tónusban nem született invitatórium.⁷ Noha – szigorúbb szerkezeti szabályozottságuk ellenére – maguk a Venite-zsoltártónusok is teret nyithattak helyi variálódásnak, s a középkor végén egyes vidékeken ki is alakult néhány új, regionális érvényű recitációs formula,⁸ mégis, a különböző rítusok repertoárját szem előtt tartva, gyümölcsözőbbnek tűnik számunkra az *invitatórium-antifonák* vizsgálata.

Amint azt R.J. Hesbert összehasonlító munkái⁹ és újabban R. Steiner tanulmánya¹⁰ is igazolják, a különböző korok és egyházmegyék gyakorlatát tükröző zsolozsmakönyvek temporale-részének invitatóriumanyaga korántsem egységes. Kivételt csupán néhány kiemelt ünnep jelent (karácsony napja és vigiliája, vízkereszt másnapja, virágvasárnap, húsvétvasárnap és -hétfő, feltámadás, pünkösöd, úrnapja), amelyeknek liturgiája az egész középkor folyamán változatlan maradt.

Vegyük most szemügyre a magyarországi liturgikus repertoár invitatóriumkészletét az év egy meghatározott szakaszában: ádvent első vasárnapjától vízkeresztig. A három középkori magyar rítus, az esztergomi, a kalocsa-zágrábi és az erdélyi-váradai, kiegészítve legkorábbi teljes antifonálénk, az európai viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű 12. század eleji *Codex Albensis*¹¹ helyenként sajátos invitatórium-állományával a következő tételeket adja meg (lásd: 12. old.).

Az időszak kiemelt ünnepein, karácsony előestéjén, karácsony napján és vízkeresztkor Európa-szerte ugyanezeket az invitatóriumokat (10., 11., 16. sz.) énekeltek területi – egyházmegyei különbségekre való tekintet nélkül.

Az első 3 hét invitatóriumanyaga (a táblázatban 1–4) mindhárom magyar rítusban egyezik. Hasonlóan egységes gyakorlatot tükröznek a liturgia ezen pontjain a közép-európai – délnémet (Bamberg, Salzburg, Passau), cseh (Prága, Olmütz), lengyel (Krakkó, Gniezno, Wrocław) – egyházmegyék, szemben a francia, olasz, északnémet források sokszínűségével. (Bár ezek is zömmel ugyanezeket a tételeket változtatják, mégis alig találunk két olyan kódexet, amelyik azonos mennyiségű invitatóriumot adna meg ugyanabban a sorrendben.)¹²

⁷ Wagner analógiaként említi a *mise tractusát*, amely az invitatóriumhoz hasonlóan tonálisan behatárolt. Op.cit., 186.

⁸ A magyar szokásrendben a késő középkor folyamán 5 új stílusú zsoltártónus honosodott meg: 1 az első, 2-2 pedig a 6. ill. 7. tónusban. Vö. *Magyarország zenei története* I, 302-306.

⁹ R.J. Hesbert, op. cit.

¹⁰ R. Steiner, op. cit.; uő, *Local and Regional Traditions of the Invitatory Chant*, *Studia Musicologica* 27, Budapest 1985, 131-138.

¹¹ *Codex Albensis, ein Antiphonar aus dem 12. Jahrhundert*. Ed. Z. Falvy - L. Mezey, Budapest - Graz 1963.

¹² A nyugat-európai kódexek zöme a négy napon négy különböző tételt hoz, de találunk olyan forrást is, amelyik az első és harmadik vasárnapon felhangzó invitatóriumot ismétli a második ill. negyedik vasárnapon (11. századi antifonále, Paris, *Bibl. Mazarine*, 384), sőt az olyan sem ritka, amelyik beéri egyetlen tétellel (11. századi antifonále, Lyon, *Bibl. mun.* 537). Ebből kifolyólag Steiner feltételezi, hogy kezdetben a teljes ádventi időben csupán egy közös invitatórium szerepelt, s a szorosabb értelemben vett ádventi invitatóriumok bevezetésére csak később, többé-kevésbé helyi kezdeményezések hatására került sor. Vö. Steiner, *Local and Regional*...132.

		Esztergom	Zágráb	Erdély	CA	
Adv						
1D	1	E c c e v e n i t R e x				
1f2	2	R e g e m v e n t u r u m D o m i n u m				
2D	3	R e x n o s t e r a d v e n i e t				
3D	4	D o m i n u m q u i v e n t u r u s e s t				
3f4	5	Surgite-1	6 Praestolantes	Surgite-1	Surgite-1	
3f6		Surgite-1	Praestolantes	Surgite-1	Emanuel iam	
3Sabb	7	Surgite-2	8 Emanuel iam	Surgite-2	Surgite(?)	
4D	9	V i g i l a t e a n i m o				
4f		P r a e s t o l a n t e s r e d e m p t o r e m				
					Surgite-1	
					Emanuel	
					Surgite-2	
					Vigilate	
					Emanuel	
Vig						
Nat	10	H o d i e s c i e t i s q u i a v e n i e t				
Nat	11	C h r i s t u s n a t u s e s t n o b i s				
Ste	12	Regem prot.	13 Christum natum	Regem	Christum natum	
OSte		Regem	protomartyris	Stephani		
Joh	14	C r u c i f i x u m r e g e m m a t r e m				
Inno	15	Regem	regum	Dominum		
Epi	16	C h r i s t u s a p p a r u i t n o b i s				

A negyedik vasárnap invitatória, a 9. sz. *Vigilate animo* hiányzik a nyugat-európai forrásokból; tudásunk szerint csak egy szűkebb földrajzi körben ismert, valószínűleg közép-európai eredetű tétel, s valamelyik környező egyházmegye úzus hatására került be a magyarországi gyakorlatba.¹³

A karácsonyi sanctorale invatórium-készlete a magyar szokásrendben sajátos vonásokat mutat mind nyugat-, mind közép-európai viszonylatban. Szent István vértanú ünnepéhez a középkorban két officium kapcsolódott, így az invatóriumok is ennek megfelelően váltakoztak az inkább olasz és francia területen kedvelt *Christum natum qui beatum* (13. sz.), és a német, lengyel, cseh rítusokban honos *Regem pro-*

¹³ Negyedik vasárnapon hozza Salzburg, Gniezno, Wrocław, Kraków, Prága, Olmütz. A bambergi források a negyedik hét hétköznapjaira írják elő. Vö. CAO-ECE, A Preliminary...

tomartyris Stephani (12. sz.) között.¹⁴ A magyar úzusok a liturgia e pontján nem követnek egységes hagyományt, mi több, gyakran forrásonként eltérő gyakorlatról tanúskodnak. Az esztergomi kódexek általában a Regem protomartyris-szal induló officiumot hozzák,¹⁵ míg a zágrábi források többsége a Christum natum-zsolozsmát részesíti előnyben.¹⁶ A Codex Albensis viszont mindkettőt előírja: az utóbbit István ünnepén, az előbbit pedig az ünnep oktávjában. Hasonló módon osztja el a két officiumot az 1484-es nyomtatott zágrábi breviárium, annak ellenére, hogy a Regem protomartyris-szal kezdődő zsolozsma a többi zágrábi forrásban ritka.

Szent János ap. napján valamennyi vizsgált külföldi forrással ellentétben mindhárom magyar rítusban egy ezidáig ismeretlen invitatórium tűnik fel, a *Crucifixum regem* (14. sz.). Eddig csupán egyetlen Magyarországon kívüli kéziratban akadunk nyomára, egy 14. századi prágai bencés antifonáléban,¹⁷ s e különös egyezés folytán felmerülő kérdésekre egyelőre nem tudunk választ adni.

A magyarországi rítusokat és a környező egyházmegyékhez fűződő rokoni szálaikat vizsgálva a legkülönösebb eltéréseket az ádventi hétköznapi invitatórium-anyagában találjuk. Közép-európai szokásnak megfelelően valamennyi magyar kódex külön „ádventi-feriális” invitatóriumot ad meg az első két hét hétköznapijaira – ez egybehangzóan a *Regem venturum* (2. sz.). Különleges helyet foglalnak el azonban ádvent harmadik hetének a kántorböjti napjai (3f4, 3f6, 3Sabb), és negyedik hetének hétköznapijai (4f): a magyar források túlnyomó többsége ismét közép-európai befolyásnak engedve, saját invitatóriummal indítja e napok éjszakai zsolozsmáját. A tételválasztás, és a tételek száma azonban sem a közép-európai hagyományvonalon, sem a magyar szokásrenden belül nem egységes; úgy tűnik, a vasárnapok megállapodott liturgiájával szemben itt tágabb tere nyílt a helyi kezdeményezések befolyásának.¹⁸

A legkedveltebb invitatórium kétségtávol a két *Surgite vigilemus*-kezdetű tétel (5., 7. sz.), ezeket hozza a kódexek többsége ádvent harmadik hetének hétköznapijain, sőt, a passauai, wroclawi és krakkói szokásrend ezeket írja elő a negyedik hétre is. A Codex Albensis egy ettől kissé eltérő gyakorlatot tükröz. Megőrzi ugyan a kántorböjti első és harmadik napján megszokott Surgitét, péntekre azonban egy Közép-Európában tudomásunk szerint ismeretlen invitatóriumot ad, az *Emanuel iam prope est*-et (8. sz.), aminek a külföldi források közül eddig – ádvent negyedik hetében föltüntetve – csu-

¹⁴ Helyenként fölválthatják más, kevésbé elterjedt tételek is, pl. *Beatus Stephanus Christi martyr* (11. századi északfrancia antifonále *Durham, Cap. B.III.11*), *Hodie beatus protomartyr* (11. századi antifonále *Verona, Cap., cod. XCVIII*), vagy a Commune-ból vett *Regem martyrum Dominum* (9. század végi compiegne-i antifonále *Paris, Bibl. Nat. cod.lat. 17436*).

¹⁵ *Str-67, Str-7, Str-1, Str-2, Str-1812, Str-1829, Str-11, Str-G-7, Str-8879, Str-1484*. Kivétel a *Str-1481*, amelyik a Regem protomartyris után a Christum natumhoz tartozó officiumot hozza.

¹⁶ *Zag-65, zag-42, zag-46, zag-120, zag-10. Zag-43 és col-33* a Regem protomartyrist hozza a másik zsolozsmával.

¹⁷ *Praha, Universitní knihovna XIV B 13*.

¹⁸ Az egyes európai rítusok ezeken a napokon számos szűkebb területen használatos invitatóriumot hoznak, pl.: *Populus Sion* (*Pat-2*); *Patientes estote* (*Cra-47, Cra-1490, Lin-1493*); *Ave Maria* (*Beau-117, Monza Cap.12.75*); *Emite agnum* (*Cam-38*); *Dominum qui prope est* (*aqu-a, aqu-b, aqu-91*).

pán egy fritzlari antifonáléban¹⁹ akadtunk nyomára.²⁰ Szokatlan a Codex Albensisenek az a részletessége, amellyel egyenként nevezi meg a harmadik és negyedik hét valamennyi hétköznapjának invitatóriumát, s hogy ez a negyedik hét csaknem mindegyik napján más-más tételt jelent. Ezt az aprólékosságot – elhalványult állapotában – csupán a zágrábi hagyomány őrizte meg.

* * *

A magyar rítusokban tapasztalt legérdekesebb eltérést az ádventi hétköznapok *Praestolantes redemptorem* kezdetű 7. tónusú invitatóriuma jelenti (6. sz.). Az esztergomi és erdélyi források egybehangzóan a negyedik héten hozzák.²¹ A zágrábi rítust dokumentáló liturgikus könyvek²² itt némi különbözőséget mutatnak: a tételt nem csupán a negyedik héten, hanem a harmadik hét szerdáján és péntekén, azaz a kántorböjtt két napján is megadják, sőt a nyomtatott zágrábi breviárium és egy 14. századi kalocsai breviárium²³ kizárólag kántorböjtre írja elő.²⁴

Az egész középkori egyszólamú dallamkincshez hasonlóan az invitatórium-antifonák anyagában is különböző stílusrétegekkel állunk szemben. A klasszikus gregorián alaprepertoártól itt is élesen elválnak az új stílusú, új ünnepek gyakran metrikus szövegekre komponált tételei, s ugyanígy elkülöníthetjük egymástól a jelentősebb ünnepek díszes, már-már a rezponzóriumok melizmatikájának határát súroló antifonáit a hétköznapok egyszerű refrén-dallamaitól.²⁵ A *Praestolantes*, úgy tűnik, nem tartozik az invitatóriumok legősibb rétegébe. Valószínűleg későbbi keletű, a gregorián 8-10. században bontakozó „új stílusú” vonalába illeszkedik. Erre utal a hetedik tónusú dallam, amely már egy új, dúr karakterű dallamosság jegyében fogant, s szinte teljesen elveszítette klasszikus mixolíd jellegét.²⁶

A *Praestolantes redemptorem* invitatórium joggal vonja magára a kutatás figyelmét. E tétel a magyar forrásokon kívül sehol Közép-Európában nem fordul elő, sőt, távolabbi egyházmegyékben is csaknem ismeretlen. Annál feltűnőbb a jelenléte *mindhárom* magyar rítusban. Ezen kívül csupán három kéziratot ismerünk, amely tartalmazza, valamennyi Esztergomtól távol eső területről származik. Közös vonásuk,

¹⁹ 14. századi antifonále, Bibliothek der Stadt Kassel, Ms. Theol. 124 20.

²⁰ A magyar források közül – a Codex Albensisen kívül – csak zágrábi kódexekben és a tra-8247 15. századi váradai breviáriumban fordul elő.

²¹ str-11, str-132, str-1481, str-1812, str-1829, str-409, str-8879, str-cl2, str-1484, tra-34, tra-104, tra-8247. *AntVa*, paul-8, str-cl-2.

²² zag-343, zag-42, zag-43, zag-1484, col-33.

²³ col-33

²⁴ Valamennyi vizsgált kódexszel ellentétben a tra-8247 váradai breviárium 3f2-ben is hozza.

²⁵ P. Wagner, op.cit., 314.

²⁶ Feltűnő, hogy az esztergomi források a „redemptio” szóvégi melizmját g-n zárják, míg a nyugat-európai dallamváltozat f-re érkezik le. A két forráscsoport közti kisebb mértékű variálódás csupán az egyes szótágok apróbb melizmáiban tapasztalható. A legérdekesebb a Codex Albensis dallama – annál is inkább, hisz korai átvételről van szó – amely egyes pontokon szembetűnően eltér valamennyitől („*Praestolantes*” szóvégi climacusa, „prope est” egyéni hangcsoportosítása).

hogy mindhárom a normand rítus leszármazottja: egy, a 15. század 2. felében íródott *Sarumi breviarium notatum*,²⁷ egy 13. századi *fécampi bencés antifonále*,²⁸ s végül egy 13. század végi *izlandi kézirat*,²⁹ amely az 1152/53-ban alapított norvég *Nidaros* egyházmegye *Ordójának* egy későbbi változatát őrizi (maga az *Oystein* érsek nevéhez fűződő *Ordo Nidrosiensis* őskézirata, amelynek keletkezését *L. Gjerlow* az 1205–24-es évekre teszi, sajnos elveszett).³⁰ Az angol forrás a Praestolantest ádvent negyedik vasárnapjára írja elő, a fécampi emellett még karácsony előestéjére is, az északi kézirat viszont a magyar kódexekhez hasonlóan a negyedik hét hétfőjére és karácsony vigiliájára (ha ez hétköznapra esik).

A normand hódítás Angliában liturgikus téren a 11. század végén kezdte éreztetni hatását, így valószínű, hogy a kontinensről átvett anyaggal együtt a Praestolantes is ekkor került be a sarumi székesegyház úzusába. 1090-ben két normandiai származású püspök, Bayeux-i Tamás és Fécampi Remigius világi káptalanokat hoztak létre saját püspöki székhelyükön, Yorkban és Lincolnban. E két káptalan statutumait követte Szt. Osmund püspök is a salisbury-i székesegyház ordójának összeállításakor a 11. század végén. A Sarumi rítus csakhamar túlnőtt Dél- és Közép-Anglia határain, hatása alá vonva egész Angliát, Walest és a norvég egyházmegyéket.³¹

Nyilvánvaló tehát a Praestolantes normandiai eredete, azonban rejtély, hogy milyen úton jutott be és vert gyökeret a magyar rítusokban. Az átvételnek mindenképpen 1130 előtt kellett végbemennie, hisz a 12. század első harmadából származó *Codex Albensis*, amely mai tudásunk szerint a tétel legkorábbi európai forrása, már egy megállapodott hazai hagyományt rögzít. Lehetséges tehát, hogy a Praestolantest a keresztény Magyarország első papnemzedéke honosította meg az esztergomi liturgia ádventi anyagában, s innen került át a későbbi századok folyamán kialakuló kalocsai–zágrábi ill. erdélyi szokásrendbe. Az átvétel hátterének földérítésekor természetesen valamilyen intézményen belüli kapcsolatra, közvetítésre kell gondolnunk. Fölmerülhet a szerzetesrendi kötelékek gondolata, amelyek elég intenzívek lehetnek ahhoz, hogy a 11. században még nem teljesen merev, képlékeny, befogadóképes magyarországi liturgikus rendet befolyásolják, ill., hogy egymástól távol eső területek úzusait is egy-egy ponton összekössék. Magyarországi viszonylatban a feltételezett időben csak a bencések jöhettek számításba. A *Codex Albensis* forrásait vizsgálva ez a feltevés első hallásra elfogadhatónak látszik: Mezey L.

²⁷ ed. W.H. Frere: *Antiphonale Sarisburiense*, London 1901- 1924, repr. 1966. Frere kiadásának túlnyomó részét egy késő 13. századi antifonále facsimiléje alkotja (*University Library, Cambridge, Ms. Mus. 2g.*), az első 96 oldalt (vízkereszt oktavájáig) azonban egy 15. századi hangjegyes breviárium egészíti ki (*Chapter Library of Salisbury MS. 152*).

²⁸ *B.N. Rouen, MS. A.190*.

²⁹ *Copenhagen, Det Arnamagnaenske Institut, MS AM 679 40*.

³⁰ *Ordo Nidrosiensis Ecclesiae*, ed. L. Gjerlow, in: *Libri Liturgici Provinciae Nidrosiensis Medii Aevi Vol. II., Norsk Historisk Kjeldeskrift, Institutt den Rettshistoriske Kommisjon*, Oslo 1968.

³¹ F.L. Harrison, *Sarum, MGG 11*, Kassel-Basel-London 1963 1422-1426; M. Berry, *Sarum rite, The New Grove...16*, 512-513; R.J. Hesbert, *The Sarum Antiphoner - its sources and influence, Journal of the Plainsong and Medieval Music Society 3*, London 1980, 49-55.

CA 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

Paul-8
Prestolan-des redempti-rem le-va-te ca-pita vestra

Str-7
-do-

Str-2

Sax-152

Rou-190
-lan- -do- -ra-

Handwritten musical score for a vocal line. The score consists of five staves of music with lyrics written below the notes. The lyrics are: 'quo-ni-am pro-pe est redem-p-ti-o vestra', 'pro-', 'pro-', '-ni-pro-', and 'pro-pe est ci-o vest-', 'ci-o vest-'.

ugyanis valószínűnek tartja, hogy bár a kódex a székesfehérvári káptalan iskolájában, világi környezetben, világi használatra íródott, mégis egy monasztikus használatban forgó könyv rövidített, „szekularizált” változata. E mintapéldány provenienciája Mezey szerint minden bizonnyal egy délnémet bencés kolostorban (St. Gallen, Niederaltaich) keresendő.³² Invitatóriumunk bencés eredete ellen szól azonban az a tény, hogy noha ennek a rendnek jelentős szerepe volt a normandiai rítus közvetítésében, a magyar szerzetesek a délnémet bencéseket követték, s a kor fennmaradt reprezentatív délnémet bencés forrásaiban (így pl. a St. Gallen-i Hartker-antifonáléban)³³ nyoma sincs a Praestolantesnek. Sajnos, egy teljes magyarországi bencés zsolozsmakönyv sem maradt ránk, így e pillanatban, tudásunk jelenlegi szintjén nem tudjuk a fölvetődő kérdéseket megválaszolni.

Ha a 11. század végi Magyarország külpolitikai kapcsolatait vesszük szemügyre, még egy lehetőség halvány körvonalai rajzolódnak ki előttünk. 1097-ben az uralkodó Könyves Kálmán, a reformpápaság elkötelezett híve jónak látta Horvátországon ill. Dalmácián keresztül Rómába vezető útját házassági kötelekekkel is egyengetni, és feleségül vette II.Orbán legfőbb katonai és politikai szövetségésének, a dél-itáliai I.Roger normann grófnak leányát.³⁴ Magától értetődik, hogy túlzott merészség lenne ebből az eseményből a zsolozsma repertoárjára vonatkozó következtetéseket levonni. Ennek ellenére nem tűnik kizártnak, hogy a magyar-normann politikai kapcsolatoknak némi liturgikus vetülete is lehetett, s bár ennek ezidáig semmiféle cáfolhatatlan bizonyítéka nem merült föl, a további kutatásnak ajánlatos ezt a szempontot is figyelemmel kísérnie.³⁵

Forrásjegyzék

CA Codex Albensis – Antiphonale Albense saec. XII/1 – Graz, Universitätsbibliothek Mss. No. 211.

Esztergomi források:

Str-1 Antiphonale saec. XV/2 – Bratislava, Archív Mesta EC Lad.6.

Str-2 Antiphonale saec. XV/1 – Bratislava, Archív Mesta EC Lad.2.

Str-7 Breviarium notatum saec. XIII/XIV. – Praha, Památník národního písemnictví Strahov, DE I. 7.

³² *Codex Albensis, ein Antiphonar...*29-35.

³³ *St.Gallen, Stiftsbibliothek 390-391*. Ed. Dom. J. Froger, in: *Paléographie Musicale III/1, Antiphonaire de Hartker*, Bern 1970.

³⁴ *Magyarország története, előzmények és magyar történet 1242-ig*, II.kötet, Budapest 1984, 947-956; Hóman B.- Szekfű Gy., *Magyar történet I*, Budapest 1941, 348-350.

³⁵ Ennek lehetőségét Szendrei Janka vetette föl. Ezúton mondok köszönetet neki, Dobszay Lászlónak és Ullmann Péternek, akik számtalan tanáccsal segítettek munkám során, s akik lehetővé tették számomra a MTA ZTI középkori mikrofilmarchívumának és a CAO-ECE számítógépes programnak a használatát.

- AntVa** Antiphonale Variadiense saec. XV. – Győr, Szemináriumi Könyvtár, jelzet nélkül.
- Str-11** Breviarium archiepiscopi Georgii Pálóczi c.1435. – Salzburg, Universitätsbibliothek, M. II. 11.
- Str-G-7** Breviarium et Missale Dominici Kálmáncsehi 1481. – New York, Pierpont Morgan Library, M. A. G. 7.
- Str-132** Breviarium saec. XV. – Budapest, OSzK, Clmae 132.
- Str-cl-2** Breviarium saec. XV. – Gyöngyös, Cod. 2.
- Str-409** Breviarium saec. XV. – Budapest, OSzK, Clmae 409.
- Str-1812** Breviarium saec. XV. – Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 1812.
- Str-1829** Breviarium saec. XV. – Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. lat. 1829.
- Str-8879** Breviarium archiepiscopi Georgii Szathmáry saec. XVI/1. – Paris, Bibliothèque Nationale, Latin 8879.
- Str-1481** Breviarium saec. XV. – Wien, ÖNB, Cod. lat. 1481.
- Str-1484** Breviarium Strigoniense (impressum).
- Paul-8** Antiphonale paulinorum saec. XV/XVI. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 8.

Zágrábi források:

- Col-33** Breviarium Colocense saec. XIV/2. – Budapest, OSzK, Clmae 33.
- Col-43** Breviarium saec. XIV/XV. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 43.
- Zag-120** Breviarium Zagrabiense saec. XIV. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 120.
- Zag-42** Breviarium Zagrabiense saec. XV. – Zagreb, Archiv Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, I.c.42.
- Zag-46** Breviarium Zagrabiense saec. XV. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 46.
- Zag-65** Breviarium Zagrabiense saec. XV. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 65.
- Zag-343** Breviarium („Canonici Stephani de Nagylak”) saec. XV. (1489) – Budapest, OSzK, Clmae 343.
- Zag-1484** Breviarium Zagrabiense (impressum) – Venezia 1484.
- Zag-10** Intonarium Zagrabiense saec. XV/2. – Zagreb, Bibl. Univ. MR 10.

Erdélyi források:

- Tra-34** Breviarium ex Transsilvania saec. XV. (1462) – Güssing (Németújvár, Ausztria), Klosterbibliothek der Franziskaner, Cod. 1/34.
- Tra-8247** Breviarium Variadiense saec. XV. (1460) – Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 8247.
- Tra-104** Breviarium saec. XV. – Budapest, Egyetemi Könyvtár, Clmae 104.

Külföldi források:

- Pat-2** Antiphonale Pataviense saec. XIV. – Győr, Nagyszeminárium Könyvtára, Cod. 2.
- Aqu-91** Breviarium Notatum saec. XI/XII. – Cividale, Biblioteca Museo Archeologico Nazionale, XCI.
- Aqu-A** Antiphonale saec. XIV/XV. – Gorizia, Biblioteca del Seminario Teologico Centrale, „A”.
- Aqu-B** Antiphonale saec. XIV. – Gorizia, Biblioteca del Seminario Teologico Centrale, B I.
- Cra-47** Antiphonale saec. XV. (1457). – Kraków, Biblioteka Kapitulna, Ms. 47.
- Cra-1490** Breviarium Cracoviense (impressum).
- Lin-1493** Breviarium Lincopense (impressum).
- Beau-117** Breviarium Belvacense saec. XIII. – Paris, Bibl. St. Genevieve Ms 117.
- Cam-38** Antiphonale Cameracense saec. XIII/XIV., Cambrai, Bibl. Municipale Ms C 38.
- Sar-152** Breviarium notatum Sarisburiense saec. XV. – Chapter Library of Salisbury, MS. 152.
- Rou-190** Antiphonale OSB Fécamp saec. XIII. – Bibl. Nat. Rouen. MS.A.190.

Zsuzsa Czagány:

UNGARISCH-NORMANNISCHE MUSIKALISCHE VERBINDUNGEN IM MITTELALTER

Ziel der vorliegenden Arbeit ist anhand einer herausgegriffenen, von der Forschung bisher nur gering beachteten Gattung auf einige interessant erscheinenden Zusammenhänge der mittelalterlichen ungarischen Choraltradition aufmerksam zu machen, und die auf dieser Weise sich ergebenden Konsequenzen darzustellen.

Im Mittelpunkt der Behandlung stehen die Antiphonen des *Invitatoriums*, des einleitenden Gesanges zum nächtlichen Offizium, und ihre Gestaltung in sämtlichen mittelalterlichen *ungarischen Consuetudines* (Gran, Transsylvanien, Kalocsa-Bács). Es wurden Gesänge aus einem bestimmten Teil des Temporale, nämlich vom ersten Adventssonntag bis Epiphanie aus ungarischen Kodizes des XII. bis XVI. Jahrhunderts herangezogen, und das sich dadurch ergebende Repertoire mit anderen benachbarten mitteleuropäischen Diözesanriten konfrontiert.

Das Ergebnis der Zusammenstellung hat an einzelnen Stellen des geprüften Materials einige beachtenswerte Unterschiede klargestellt. Es zeigt sich im gesamt-europäischen Invitatoriumrepertoire eine gemeinsame Grundschicht, die in den meisten Gesangbüchern des Mittelalters vertreten ist und auf eine alte Tradition zurückgreifen dürfte (Invitatorien an hohen Festen wie Weihnachten, Epiphanie, Oster-sonntag u.ä.). An weniger herausragenden Festen, bzw. an einzelnen Stellen des Sanctorale liefern jedoch die Quellen ein recht buntes Bild. Es sei hier nur auf einige regionale Besonderheiten hingewiesen: *Vigilate animo* am 4. Adventssonntag kommt nur in mitteleuropäischen Handschriften vor; *Crucifixum regem* (Fest des hl. Ap. Johannes) findet sich ausserhalb der ungarischen Quellen nur in 2 Antiphonarien des XII. und XIII. Jahrhunderts aus Bamberg und in einer Prager Benediktinerhandschrift des XIV. Jahrhunderts.

Am merkwürdigsten scheint jedoch das Invitatorium *Praestolantes redemptorem* (in den meisten ungarischen Kodizes für die Adventferialtagen bestimmt) zu sein, welches in der gesamtungarischen Tradition seit Anfang des XII. Jahrhunderts dokumentiert ist, und in keinem der benachbarten Diözesanriten zu finden war. Es kommt lediglich in drei, vom ungarischen Usus ziemlich entfernten Quellen normandischer Abstammung vor (in einem notierten Brevier aus *Salisbury*, einem Antiphonar aus *Fécamp* in der französischen Normandie und im *Ordo* der norwegischen Diözese *Nidaros*). Vielleicht sind wir hier auf einen musikgeschichtlichen Zeugen eines möglichen mittelalterlichen ungarisch-normannischen Verbündnisses gestossen?

Sas Ágnes:

ESTERHÁZY PÁL: *HARMONIA CAELESTIS* — KÉZIRAT, NYOMTATVÁNY, ÚJ KIADÁS

Az Esterházy Pál *Harmonia caelestis* c. gyűjteményével foglalkozó irodalom sokáig nem említette (sőt nem is hiányolta) a nyomtatványt szükségképpen megelőző kéziratos forrást vagy forrásokat, s csak az énekeskönyv megjelenése után 230 évvel adott hírt róluk Hárich János hercegi levéltáros. Hárich az 1930-40-es években az Esterházy-archívum Budára szállított részét rendezte és valószínűleg ekkor találta meg az addig lappangó kéziratosokat. Az irattárról készített jegyzékében Esterházy Pál költői műveivel egy csomóban vette számba az előkerült köteteket¹ és később részletes leírásukat is elkészítette.²

Közlése szerint a *Harmonia caelestis* két kéziratos forrása 1699-ben, ill. 1700-ban készült. Az elsőt, mely még csak 34 darabot tartalmazott, maga a herceg kezdte összeírni. A „165 számozott és körülbelül ugyanannyi számozatlan lapot tartalmazó”, „kis oktáv alakú pergament kötésű könyvecske” autográf címszövege: *Melodiae / pro figurali choro in / usum musicorum per / totum annum deser / vientes a / Paulo Estoras / Sac. Rom. Imperii Principe / ac Regni Hun. Palatino / anno MDCXIX [!]*.³ Az ismeretlen kéz által másolt *Harmonia caelestis* c. viselő második változat már csaknem a teljes anyagot – kettő híján valamennyi darabot – magában foglalta. Ehhez a kötethez az ismeretlen okból elhúzódó kiadási munkálatok miatt két címlap is készült, az első 1700-ban, a második 1703-ban, mely évszámot a továbbiakban 1709-re, majd 1711-re javította Esterházy.⁴

Miután Hárich egyik munkája sem került közforgalomba s így a zenei köztudatba sem, a *Harmonia caelestis* kéziratos forrásai újból feledésbe merültek (csak Breuer János említette őket a gyűjtemény első lemezfelvételéhez készült kísérszövegében).⁵ Mindazonáltal a gyűjtemény 1989-ben megjelent első teljes kiadásának⁶ előkészítése során Hárich adataiból kiindulva kísérletet tettem a kéziratosok felkutatására, hogy a közreadást a leghitelesebb forrásra alapozhassam.

¹ Hárich János, *Esterházy Pál nádor (1635-1713) iratai*, gépirat 1943, Országos Levéltár (OL) P 125, 81. köteg.

² Hárich, *Esterházy-zenetörténet*, gépirat 1946, Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) Quart. Hung. 2913, IV. 9-27. o.

³ Hárich 1946, 11. o. Ugyanott ld. a 34 darab címének felsorolását is.

⁴ Uo. 14-15. o. (Az évszám javítójáról ld. alább.)

⁵ Hungaroton SLPX 11433-35, Budapest 1971.

⁶ Esterházy Pál: *Harmonia caelestis (1711)* (Budapest 1989) Musicalia Danubiana 10 (a továbbiakban ED).

Zenatudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

A 2. világháború idején a budai Esterházy-palota súlyosan megsérült, a könyvtár megsemmisült, az iratanyag és a *Musica* címszó alatt rendezett kottatár (Haydn-gyűjtemény, operagyűjtemény etc.) azonban csaknem sértetlenül megmaradt. Az Esterházy-archívum Budán rekedt részét 1949 után a hitbizományi törvény alapján állami tulajdonba vették, az iratok az Országos Levéltárba, a zeneművek és a zenei vonatkozású dokumentumok pedig az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárába kerültek. Mivel a keresett kéziratokat sem a zeneművek, sem az *Acta Musicalia* OSzK-ban őrzött anyagában nem találtam, eljutottam a levéltár Hárich által leírt iratcsomójához,⁷ melynek tartalomjegyzékében a gyűjtemény mindkét forrása szerepelt.⁸ A ma is sértetlen kötegből azonban mindkettő hiányzott, anélkül, hogy a hiányra, vagy a kiemelésre vonatkozó bármiféle feljegyzést, jelölést vagy utalást találtam volna. Mivel az iratcsomó minden más tétele hiánytalanul és épen a helyén volt, valószínűnek látszott, hogy a kottás kéziratok sem a háborúban tűntek el, hanem kivették őket eredeti helyükről. Arra gondoltam, hogy a többi zenei dokumentummal együtt Hárich emelhetné ki a két kötetet és a levéltár más (megsemmisült vagy jelenleg lappangó) részlegébe helyezte.

A keresés lehetőségeinek köre így bezárult, minden további szisztematikus kutatás reménytelennek bizonyult, meg kellett elégednem tehát a nyomtatott forrás feldolgozásával. A közreadás alapjául ezért a mű 1711-ben Bécsben megjelent kiadásának egy példánya szolgált.⁹

1990 őszén egy budapesti antikváriumnak a budai Esterházy-palota egy hajdani alkalmazottja (közvetítő útján) az ottani Esterházy-gyűjteményből származó köteteket kínált fel — állítólag mindössze ennyit sikerült kimenteni a háborús romok közül. A szöveges kéziratokat és nyomtatott librettókat (köztük Haydn *Acidé*-jének egyetlen fennmaradt szöveggönyvét), valamint két Haydn-vonósnégyes első kiadását és a *Harmonia caelestis* egy kéziratát tartalmazó anyagot a háború óta tartogatták, a borítón levő, árulkodó Esterházy-pecsétet levágták, de az egyes kötetekbe helyezve megőrizték.¹⁰ Ettől eltekintve az anyag – egy kézirat szöveggönyv és egy nyomtatott libretto kivételével – ép és hibátlan, égési nyomok sehol sem láthatók rajta. A dokumentumok túlnyomó többsége a Hárich által felállított szöveggönyvgyűjteményből való: 1932-es jegyzéke valamennyi előkerült nem kottás kötet címleírását tartalmazza.¹¹ A *Harmonia caelestis*-kézirat pedig Hárich részletes leírásának ismeretében az első pillantásra azonosítható volt az 1700-ban készült példánnyal, hiszen annak mind külalakját, mind tartalmát tekintve minden vonatkozásban megfelelt.

⁷ OL P 125, Pál nádor iratai, 702. cs. 11901. és 11906. sz.

⁸ Ld. az 1. jegyzetet.

⁹ OSzK Kézirattár, RMK III/4758 (a továbbiakban PR).

¹⁰ A „Jelet” részletes leírását ld. Sas Ágnes, *Rediscovered Documents from the Esterházy Collection*, *Studia Musicologica* 33 (1992), sajtó alatt.

¹¹ Hárich János, *Hitbizományi Könyvtár Budapest*, gépirat [1932], OSzK Zeneműtár, Ms. mus. th. 112.

I. Az 1700-ban készült kézirat, a nyomtatvány metszőpéldánya¹²

(A kötet leírása)

Az álló formátumú kötet nagysága 305-305 x 197-200 mm, gerincvastagsága 40-42 mm, oldalai 303-306 x 197-200 mm méretűek, csupán a későbbi, második címlap eltérő (311-314 x 202-203 mm). Terjedelme 10 számozatlan és 290 (néhol hibásan) számozott, összesen 300 oldal:¹³ 14 nagyobb (8-10-14-18-lapos) fasciculusból és közejük helyezett, ragasztott bifoliokból állították össze. Az egymáshoz fűzött füzeteket vörös papírral borított papírtáblák fogják össze, melyet eredetileg 2 pár bőrszíjjal is összekötöttek (ebből már csak az egyik táblába fűzött szíjak vannak meg).¹⁴

A kötet főanyagának vízjele: keréken ágaskodó szarvas címerpajzsban elhelyezve, felül CIP betűk [Comes Iohannes Pálffy], a szarvas kétoldalán M W monogram [Michal Wetzel mester nevének rövidítése]. A címerpajzs feletti három kereszt szárának vastagsága, az oldalát díszítő nagyobb levelek és az M betű alakja változó (a variánsok nagyjából két típusba sorolhatók). A Decker-katalógusból megállapítható, hogy a papír 1680-1682 között készült, a Pálffy-család bazini papírmalmában.¹⁵ A műhelyből ismert mintegy 60 fennmaradt vízjel nincs részletesen feldolgozva, így a vízjelek eltérése nem értelmezhető. (A kéziratban ezen kívül két különböző papírt használtak: nagyobb, vékonyabb, vízjel nélküli papírra íródott az utóbb készült második címlap, és a bazini papírnál kisebb, halvány, címerpajzs-szerű vízjelet tartalmaz a 208-209. oldal negyedívé.)

Restauráláskor a kötet gerincéből egy nyomtatott evangélikus imakönyv felvágatlan első ívének 103 mm x 310 mm-es töredéke került elő. A papírcsík összesen nyolc oldal felső részét tartalmazza, négy oldal 35 mm magas, négy oldal 67 mm-es darabját. Az egyik laptöredéken („1b” o.) a címszöveg első sorai olvashatók:¹⁶

¹² Lelőhely: OSzK Zeneműtár, jelzet: Ms. mus. 10.062 (alább: MS).

¹³ Ld. a rézmetszőkkel kötött szerződést, melyben a megadott terjedelem 300 oldal (Valkó Arisztid, *Harmonia Coelestis rézmetszőinek egykorú számadásai*, Magyar Könyvszemle 1959, 85-86. o.).

¹⁴ A leírás a restaurálás előtti állapotot rögzíti: a „helyreállítás” során az oldalakat egyforma nagyságúra vágták, a különálló füzeteket egybekötötték, az eredeti bőrszíjakat újjakkal pótolták.

¹⁵ Viliam Decker, *Dejiny rucnej vyrobny papiera na Slovensku*, Martin 1982, 172. o. (712, 713, ill. 715-716 sz.) és 15., 112. o. A címerpajzs külső díszítése a 712-713. sz. ábrákhoz hasonlít (Decker szerint: 1673-1686), viszont az M W monogramot is tartalmazza, mely a katalógusban csak a keret nélküli, ill. ovális keretbe foglalt 715a és 716ab jelű ábrákon szerepel világosan (Decker: Wetzel Michal, 1680-1682). Miután figyelmesebben nézve az M W monogram a 712-713. ábrákon is megtalálható (de ott félreérthetően inkább a háttérhez tartozó hegyeknek, mintsem betűknek látszanak), ezeket a vízjeleket is az 1680-1682 között dokumentált mesterhez kapcsolhatjuk.

¹⁶ A további oldalak töredékei a következők: 1a: üres, 2a: *Vorrede* (folytatás), 2b (3. számozott oldal): *Das Böse / Niemanden*: etc., 3a (6. old.): *Bitte / Psalm V. 1.*, 3b: *Vorrede* (folyt.), 4a: *Vorrede* (folyt.), 4b (7. old.): *Bitte // Errete mich / Erlöse mich / Erhalte mich*.

*M. Caspar Neumanns / anitzo Dienern des Worts bey der Kirchen / zu St. Maria Magdal. in Breslau / Kern aller Gelbethes-Andachten.*¹⁷

Megemlítendő még egy, a kötetbe helyezett szabálytalan alakú papírdarab (legnagyobb mérete 80 x 110 mm), ismeretlen jelentésű JAGC / J: G: M: rövidítéssel.

(A kötet tartalma)

1r-v: üres

2r: címlap [I]: [jobb felső sarok:] 1. / + / HARMONIA / CAELESTIS / SEV / MOELODIAE MUSICAE PER / DECVR SVM TOTIVS ANNI ADHI / BENDAE AD VSVM MVSICORVM / AVTHORE PAVLO SACRI ROMANI PRINCIPE / ESTORAS DE GALANTA REGNI / HUNGARIAE PALATINO ANNO / DOMINI M:D:CCIII¹⁸ [alatta csillag-, virág-, pávaszem-motívumokból tollrajz-díszítés]

2v: üres

3r-v: *Dedicatoria* [I] — mint nyomtatvány

4r: címlap [II]: HARMONIA CAE / LESTIS / SEV / MOELODIAE MUSICAE PER / DECVR SVM TOTIVS ANNI AD / HIBENDAE AD VSVM MVSICO / RVM. / AVTHORE / PAVLO SACRI ROMANI IM / PERY PRINCIPE ESTORAS / DE GALANTA REGNI HVN / GARIAE PALATINO: ANNO / DOMINI M:D:CCIII¹⁹ [alatta csillagból és pávaszemes motívumokból összeállított tollrajz-kompozíció]

4v: üres

5v-r: *Dedicatoria* [III] — uo.

6r: üres (= 11. oldal, itt kezdődik az eredeti számozás, 9-es számmal, mert a második címlap elkészülte előttről való)

6v: a kottaszöveg kezdete, a szólamok verso-recto oldalpáron folyamatosan írva — mint a nyomtatványban.

A nyomtatvány ötvenöt darabjából ötvenhárom írtak le ebben a kéziratban, a *Cur fles, Iesu* és az *Amoris flammula* (kiadvány 21. és 45. sz.)²⁰ kimaradt belőle, noha már rendelkezésre állt.²¹ Az első 34 darab sorrendje a Hárích által leírt korábbi, 1699-es forrást követte, de már ezek közé is felvettek új, húsvétra, pünkösdre készült darabokat. A kötet tehát a Mária-énekekkel indul (1699-es kézirat 1-9. darabja, a

¹⁷ Az imakönyvet ld. a RISM B/VIII/1 kötetében (*Das Deutsche Kirchenlied*, Kassel 1975), a 1702⁹⁹ sorszámú kötet harmadik részeként: *Neu verbessert vollständiges / Kirchen- Schul- und Haus-/Gesangbuch / ... / Jmgleichen / M. Caspar Neumanns / Kern aller Gebethe. / P / Königsberg / Gedruckt und verlegt von Friedrich Reusners Königl. / und Acad. Buchdruckers Erben 1702.* (A gerincben talált töredék — noha szintén nyolcadrét formátumú — feltehetően egy másik kiadásból való, ld. az oldalak számozását.)

¹⁸ Az évszám orig.: MDCC — ez előbb MDCCII:-re, majd MDCCIII:-ra javítva.

¹⁹ Orig. MDCCIII, javítva MDCCIX-re, majd MDCCXI-re, ld. Hárích 1946.

²⁰ Az alábbiakban a darabok azonosítására az 1989-es kiadványba bevezetett sorszámokat idézzük.

²¹ A két darab a nyomtatvány 99-108. és 235-238. oldalán jelent meg, s ezek a számok — és éppen csak ezek — nem szerepelnek a kéziratba bevezetett második — a majdani nyomtatvány lapszámozását feltüntetendő — számozásban.

kiadványban 35-43. sz.), és a Jézus születéséhez és életéhez kapcsolódó – régi és új²² – művekkel folytatódik: 2-18., 23-24., 25. *Iesu, te sequar*, 26., 27. *Surrexit Christus hodie*, 28. *Surrexit Christus hodie*, 19. *O, suavissime*, 30., 31. *Veni, o, Sancte Spiritus*, 32. *Veni, Sancte Spiritus*, 1. sz. Ezután a korábbi kötet egyéb alkalmakra készült darabjait vették át: 33. *Pange, lingua*, 46. *Triumphate*, 54. *Sancti Dei*. A kötet végére került “új” darabok is tematikailag rendezetlenül követik egymást, a kötetbe-másolás esetleges sorrendjében: *O, mors* (55.), *Veni, Creator Spiritus* (34.), *Salve, Paule* (52.), *Lingua, dic trophaea* (47.), *Tota dulcis es, Maria* (44.), *Ascendit Deus in iubilo* (29.), *Saule, Saule* (53.), *Iesum ardentibus* (20.), *O, Maria, gratiosa* (48.), *Ubi, ubi commoraris* (51.), *O, quem gustum sentio* (49.), *Maria, quid sentio* (50.) és *O, Iesu admirabilis* (22.). (Az utolsó „rég” mű leírásakor már az további „új” is kéznél voltak: a *Sancti Dei* hangszeres szólamainak utolsó oldala egy új, 8-lapos fasciculus első lapjára íródott.)

(*Másolók, korrektorok, metszők, „szerkesztők”*)

A kötet anyagának túlnyomó többségét egy másoló írta le, csupán az *O, Maria, gratiosa* tétel énekszólama származik egy másik, hangszeres szólamai pedig egy harmadik kéztől. A másolat láthatólag folyamatosan készült az *Ascendit* tételig, lényegében azonos modorban és azonos tintával, s közben a tisztázatként induló írás egyre inkább kurzívvá, a tinta színe fokozatosan halványabbá vált²³ (vö. MS 18-19., ill. 145-146. o.).²⁴ Az *Ascendit*-től kezdve a leírás világosan elkülönülő szakaszokban történt: (1) *Ascendit Deus in iubilo* és *Saule, Saule* (29. és 53. sz.): fakó sárgásbarna tinta, kisebb méretű, kurzív írás – hibátlan másolat; (2) *Iesum ardentibus* (20. sz.): azonos tintával, de megszakítás után íródott – újra tagolt, *Reinschrift*-jellegű kotta- és íráskép; (3) *O, Maria, gratiosa* (48. sz.) két „új kéz” munkája; (4) *Ubi, ubi commoraris* (51. sz.) újból az első kopista írása, sárga tintával; (5) a Holan Rovensky gyűjteményéből átvett darabok (49. és 50. sz.)²⁵ újabb megszakítás után, fakó barna tintával és egyfolytában másolva, és végül (6) újra sötétebb barna tintával írva a kézirat utolsó darabja: *O, Iesu admirabilis* (20. sz.).

A kötet elején a kottasorokat vonalzóval húzták, a 31-32. (ténylegesen 34-35.), egymással szemben fekvő páros oldalig (*Ave, rosa sine spina*: hangszeres szólamok). Ezek az oldalakon a felső 6 sor szintén vonalzóval készült, az alsó három sor (*Basso*

²² Ld. a kurzív sorszámozású kifirt címeteket.

²³ A szöveg írására az azonos ductus mellett változékony betűformák jellemzőek, ld. pl. az „M”, ill. „v” betűk, és a „2” szám különböző alakjait.

²⁴ A kézirat oldaszámait az eredeti, tintával írt (néha hibás) számozása szerint adjuk meg, mivel javított, könyvtári számozás nincs a kötetben.

²⁵ *Capella regia musicalis*, Prága 1693-1694 (ld. ehhez ED 28. o., valamint Sas Ágnes, *Esterházy Pál Harmonia caelestis c. gyűjteményének újabb dallamforrásai*, Zenetudományi dolgozatok 1989, 53-56. o.).

continuo szólam) rasztrálóval.²⁶ Az utána következő oldalakon a darab *Organo* és *Violone* szólamának szisztémáihoz is vonalzótt, majd a 34. (ténylegesen 37.) oldaltól kezdve végig egy egyszerű rasztrumot használtak.²⁷

A rasztrum egyes jellemzői nem egyformán állandóak a teljes köteten keresztül, hanem a folyamatos használat során szűk határok között módosulnak. A szisztémák mérete lényegében állandó, 1-2 tizedmilliméternyi ingadozástól eltekintve SS= 11.7 mm. A sorok távolsága a kötet elején: 3, 2, 3, 2 mm, a 2. és 3. vonal többnyire jól érzékelhetően vastagabb a többinél.²⁸

A kötetet nem előre vonalzótt papírra írták, sőt, a kottasorokat nem is a másolás előtt egyváltéban készítették elő, hanem a darabok leírásával egyidőben, az egyes darab szólamszámának és terjedelmének megfelelően húzták.²⁹ Ez a tény mégjobban kiemeli az utolsó darabok másolásának szakaszosságát: a kötet végén a szisztémák tintaszíne a kottaszöveg színével azonos módon változik.

A másolók kézírásán kívül a kötetben még számos, különböző kéztől eredő, különböző színű tintával, fekete vagy vörös ceruzával írt javítás és bejegyzés található: „korrektorok” és metszők, valamint „szerkesztők” működésének tanúságaként.

Mintegy 7-8 személy működött közre a kotta és a szöveg javításában: ezek közül három kéz írása biztosan meghatározható, a további javítók olyan kevés és jellegtelen ill. esetleges jelölést használtak, hogy ezek az apróbb bejegyzések csak a különböző tintaszín alapján csoportosíthatók.

A kotta javítását végző személyek valamennyien tintát-tollat használtak, azonosítható, jelentősebb bejegyzéseik a következők:³⁰

²⁶ Úgy látszik tehát, hogy a *Basso continuo* három sora utólag, a teljes darab leírása után került a kötetbe. Vagyis a konkrétan megnevezett basszushangszerek (Org., Vlne) szólamainak bemásolását követte az átfogó megjelöléssel ellátott és tulajdonképp már felesleges basszusszólam pótlólagos bevezetése. Ez az eljárás a másoló bizonytalanságára utal, hiszen a kétféle megnevezés együttese a gyűjteményben sehol másutt nem fordul elő a kötetben: vagy *Basso continuo*-t írt (35-39. sz.), vagy pontosan megnevezett basszushangszereket adott meg, ld. ED 300. o., 44. jegyzet. (A darab másolása során egyéb zavarok is felmerülhettek, a lapszámozás hibás: 30, 31 után 22[!], javítva 32-re, majd újból 32, és 33, 34).

²⁷ Kivéve az említett, idegen kezeztől eredő *O, Maria, gratiosa* tételt, az *O, suavissime* szövegkezdetű darabot és egy vonalzó segítségével húzott félsort: a 139. oldalon a *Viola* szólam nem fért az eredetileg rasztrummal húzott egyetlen sorba, és a pótlás félsora vonalzóval készült.

²⁸ Ez a jellegzetesség a mozdulat különbözőségének, a készülék esetleges módosulásainak és a tinta mennyiségének függvényében változókéonyabb: egy idő után pl. a 2. sor elvékonyodik, ezáltal a sortávolság egyenletesebb lesz (kb. az 54. oldaltól), majd újra vastagabb a 2. sor, a sortávolság mégis egyenletesebb: 2.8–2.5–2.5–2.5 mm (159. oldaltól) etc. Másol pedig a karakterisztikusan kiemelkedő középső vonal is vékony (277-278. o.).

²⁹ A számításba olykor hiba csúszott, néhol pótlólagos sorok beiktatása vál szükségessé (ld. pl. a *Dulcis Iesu* hangszeres szólamait, ahol eredetileg 5 egysoros szólammal számoltak, s így a betöltött 6. szólam megnevezésére nem maradt hely). Más oldalakon üres sorok maradtak, pl. a *Quando cor nostrum* leírásakor három kétsoros szólamnak csináltak helyet – a 4 egysoros szólam alatt 2 üres sor maradt. Vagy egyszerűen csak a terjedelmet nem becsülték jól, ld. a 29. és 53. darab üres sorait.

³⁰ A felsorolás sorrendje a javítások mennyiségének és fontosságának figyelembevételével készült, és nem azonos a kötetben való megjelenés sorrendjével.

„1. korrektor” (vékony barna, szálkás írás):³¹ egy vagy több ütemnyi kotta, ill. teljes sor javítása: 108., 143-144., 158. és 280. o. A legtöbb javítás tőle származik, az első darabtól kezdve csaknem folyamatosan dolgozott, noha javításainak száma a kötet felétől (172. oldaltól) jelentősen kevesebb.

„2. korrektor” (vastag szürke írás): csak két plusz ütem (94. és 109. o.) és kevés darab javítása,³² de egyes művek alapos korrigálása, előadásra való kidolgozása – még a szöveg tagolódásának jelölése is (ld. 89., 92., 223-224. o.).

„3. korrektor” (nagyon halvány szürke tintával): egy plusz szisztéma, s rajta egy ütem (71. o.). Talán a kotta metszésének ellenőrzésében is részt vett, vö. *Non factum* bejegyzések (28. és 71. o.).

Egyes szövegkezdetek pótlása a hangszeres szólamok alatt lehet a főanyag másolójának későbbi kiegészítése: az írás hasonló, a tintaszín más (41., 42., 4., 5., 6., 8. darab), de lehet egy „4. korrektor” munkája (barna tinta, az 1. korrektoréhoz hasonló, olykor attól nem elválasztható jelölések),³³ akitől a kottaszöveg néhány kisebb javítása is eredhet (63., 74., 94. o.).

A felsorolt korrektorok közül az első kettő működésének sorrendje is megállapítható: a halványszürke tintával, vastagabb tollal író második az elsőtől származó javítások némelyikét is kiigazította.³⁴

A kötetben található egyéb korrekciók többnyire egy-egy hang vagy szünetjel javítására, ill. pótlására szorítkoznak, s így ezek a néhány vonalból álló írásjegyek nem identifikálhatók.³⁵

A javítások eloszlását tekintve feltehető, hogy a kötetbe kerülő „új” darabok lemásolása után rövid idő telt el a metszés kezdéséig: mindenesetre az utolsó darabokban alig, a 29. és 53. számban pedig egyáltalában nincs javítás. (Ez persze azzal is összefüggésben lehet, hogy hibátlannak tartott forrásról másolták, változatlan formában.)

A kézírások meghatározásakor adósak vagyunk még Esterházy esetleges közreműködésének tisztázásával, hiszen Hárích szerint a két címlap dátumának javításai tőle valók.³⁶ Míután azonban néhány római szám („II:I:” ill. „IXI”) alapján egy írás azonosítása lehetetlen, nem tudhatjuk, hogy ezt a megállapítását mire alapozta.³⁷ A különböző időből való címlapok évszámait két különböző színű (sárga és szürke)

³¹ Az írás jellemzői: a felfele húzott szárok a fejből indulnak és jobbra dőlnek, a lefele húzott szárok szintén a kottafejből indulnak, negyedeknél bal-, félkottáknál jobboldalon. A hangmagasságok javítását ékkel jelölte, s valamennyi javításra + jellel hívta fel a figyelmet. A bejegyzések barna színének árnyalata változó.

³² Ld. MS 85-86., 89-90., 94. és 109-110. o. (10-15. sz.)

³³ Világosan különböző viszont a két kéztől származó bejegyzés a 63-64. oldalon.

³⁴ Ld. a 15. sz. darabot, 109. o. Az első korrektor munkáját más is javította: az 51. darab tőle származó „plusz” sorában valaki a hangok magasságát igazította ki (280. o.).

³⁵ Ld. pl. a 77. o.: pontozás bevezetése, vagy 41. o.: *Non factum* és egy hang javítása. A sok közreműködő „összmunkája” olykor egy oldalon belül is megfigyelhető, ld. pl. a 8. sz. négy különböző kéztől származó javításait.

³⁶ Hárích 1946, 15. o.

³⁷ A címlap római számaival ellentétben úgy tűnik, hogy Esterházy általában összekötötte a II és III számot, sőt minden római számot összekapcsolt a vízszintes irányú záróvonalakkal, legalábbis harminc évvel korábbi, 1670-es verseketében csak kurzív példákat találtam (OL P 125, Pál nádor iratai, 702. cs. 11896. sz.).

tintával javították, s ezek analógiái megtalálhatók a kötetben. A címlapok datálásának javításakor használt kétféle tintával azonosítható színű bejegyzések közös vonása, hogy csak a szöveg javítására szorítkoznak, és a főírásnál nagyobb, lendületes írással készültek.³⁸ A javításokat Esterházy autográfjával összevetve azonban nyilvánvaló, hogy nem magától a hercegtől erednek: az ő folyamatos és szálkás írásával semmilyen hasonlóságot nem mutatnak.

A további bejegyzések egy része a metszőktől származik: a kézirat valamennyi oldalán jelölték a metszési munka elkészültét – az első metsző *factum est*, ill. *est factum* bejegyzéssel, a második metsző a *factum* rövidített alakját használta általában több szóból (gyakran két rétegből) álló bejegyzéseiben (*est factu[m] ista pars, est factu[m] usq[ue] ad scriptur[am], est factu[m] ista pars usq[ue] ad scriptur[am], etiam est factu[m]* etc.).³⁹

A két metsző (Jacob Hoffmann és Johann Hermundt bécsi mester)⁴⁰ valószínűleg a kézirat sorrendjében dolgozott: az első darabokon egyikük folyamatos munkája követhető nyomon, majd ez a folyamatosság megszakadni látszik⁴¹ és a kézirat kb. 84-85. oldalától kezdve (10.sz.) – a „német” szerkesztő utasításainak megjelenésével egyidejűleg – a 2. metsző is egyre több lemezt készített. (Ő kezdetben alig dolgozott,⁴² és többnyire csak a „szerkesztők” által jelölt hiányok pótlására szorítkozott.)⁴³ Egyes páros oldalakat együtt készítettek el (ld. a különböző kottaképet a 13., 23. és 19. sz. bal- és jobboldalán), de a kötetbe újonnan felvett darabok egy részét (a kézirat 210. oldala után) már a 2. mester metszette ki.⁴⁴

A kötet végén (az 53. darab tenorszólamának elkészülte után) egy harmadik metsző is bekapcsolódott a munkába, akinek közreműködéséről eddig még nem esett szó, noha az általa készített hanyag kottakép meglehetősen élesen elválik az előző oldalaktól.⁴⁵ Munkája olyan minőségi esést jelentett, hogy kimetszett lemezeinek

³⁸ A kötet elején sárga tintával: 11., 14., 15. o., sűrű tintás szövegjavítások: 164., 169., 170., 282., 290. o.

³⁹ A kéziratban található, két eltérő kéztől származó, metszésre vonatkozó bejegyzések többnyire korrespondálnak a nyomtatvány megfelelő oldalain látható, különböző kottaképekkel.

⁴⁰ Valkó, *i. m.*

⁴¹ Ld. a Mária-énekek egységes kottaképét, azonos kulcsait. A továbbiakban, a 3. számtól kezdve az első metsző által elkészített oldalakon a rá jellemző kulcsok mellett más típusúak is megjelennek: ld. 3., 5., 7., 8., 9., 10. és 17., 24., 28. sz.

⁴² Ld. 38., 41. hangszeres szólamok, 11., 12. énekszólamok, valamint 14. és 15. sz. hangszeres szólamok.

⁴³ Munkája többnyire a nyomtatvány azon oldalain ismerhető fel, melyeket a kéziratban „szerkesztői” bejegyzéssel láttak el, pl. 39., 42., 6. sz. hangszeres szólamok, 16., 26. énekszólamok, valamint 19., 30., 1., 54. darabok egyes szólamai.

⁴⁴ Ld. 34., 47., 44., 29. sz. és az 53. darab eleje.

⁴⁵ Ez a szerződésben nem szereplő metsző vagy Matthias Greischer, aki más, önálló munkák mellett a *Topographia Regni Hungariae* előkészítésében vett részt (noha a szerződést Jakob Hoffmann kötötte 1680-ban), vagy – és ez a valószínűbb – a *Harmonia caelestis*-szel csaknem egyidőben készült *Tropeum ... domus Estorasiánae* metszetein Hoffmann-nal és Hermundt-tal együtt dolgozó Franz Gerssauer lehetett. (A három mester együtt írt alá szerződést 1698-ban, de az 1700-ban megjelent nyomtatvány szignatúrájában csak Hoffmann és Hermundt nevét tüntették fel.) Ld. ehhez Galavics Géza, *A mecénás Esterházy Pál (Vázlat egy pályaképhez)* Művészettörténeti Értesítő 1988/3-4, 136-161. o.

mintegy a felét – a kéziratban található *NB ultra volta* bejegyzések tanúsága szerint – az akkori újabb, olaszul író „szerkesztő” nem fogadta el. Valamennyi ilyen megjegyzést tartalmazó oldalt a végleges nyomtatványba újból elkészítettek: az 1. metsző a 53. sz. basszuszólamát és a 2. metszővel együtt a darab orgonaszólamát,⁴⁶ valamint a 2. metsző az utolsó darabokat (20., 48., 51., 49., 50., 22. sz.). – Így ebből a harmadik mester által elkészített feltehetően 25 lemezből (50 oldalból) csak tizenkét oldal került be a nyomtatványba.⁴⁷ A javítások elkészültét a „szerkesztő” *e fato* megjegyzéssel nyugtázta.

Ugyancsak a 2. metsző készítette el azt a két darabot, mely ebben a kéziratot kötetben nem szerepel (45. és 21. sz.).

A metszés fent leírt fázisait konkrét időpontokhoz kapcsolhatjuk a metszők fennmaradt számadásainak segítségével.⁴⁸ A rézmetszők az 1701. okt. 15-én kelt szerződésben 550 Ft-ért vállalták a 300 oldal metszését, 1702 január végére. Erre az időpontra nem készültek el, és egy 1725-ben készült elszámolási összesítés szerint több éven át, részletekben kaptak díjazást.⁴⁹

1702 végéig – a kifizetett összeg és a teljes tiszteletdíj arányát tekintve – a munka több, mint fele készülhetett el (kb. a 32. sz. végéig mintegy 165 oldal – az oldal tejején található bejegyzéséről ld. alább), 1703-ban készen volt mintegy 255-260 oldal (valahol az 53. számig – ld. ehhez a metszési munka megszakíttottságát az 53. darabban), 1709-re mintegy 27-30 oldal készült el, és 1711-re maradt kb. 17 (a kéziratban nem szereplő két darab 14 oldal).⁵⁰

A kéziratban található egyéb (fekete és piros ceruzával, ill. tintával írt) szövegek egy része a metszők munkájának irányítására vonatkozik. Ilyen például a *Non factum* figyelmeztetés, melyet maga a metsző a munka elvégzése után áthúzással és kiegészítéssel *factum est*-re módosított.⁵¹ További bejegyzések is biztosan a metszési munka elvégzése előtt, majd után íródtak, mint pl. a 30. darab (*Veni Sancte Spiritus*, 161-162. o.) hangszeres szólamai felett található „üzenetváltás”: az egyik oldalon (1) *NB*, felette +, köré írva: (2) *factus / est ista pars*, a másik oldalon (1) *diser auch zu machen*, majd (2) „zu machen” áthúzva, és mellé: *ist gemacht*.

⁴⁶ Ez az utolsó munkája a kötetben, a továbbiakban csak az elkészült oldalakat regisztrálta.

⁴⁷ Ld. 49. sz. hangszeres szólamainak, valamint az 53. sz. VI. I, II, Va I, II, Clno I, II, Timp. szólamának baloldalát, továbbá az 53. sz. Clno III és Fg. szólamának mindkét oldalát.

⁴⁸ Valkó, *i. m.*

⁴⁹ 1701. nov. 22: 100 Ft
 1702. máj. 7: 100 Ft
 1702. okt. 23: 100 Ft
 1703. jún. 12: 40 Ft
 1703. okt. 12: 32 vödör bor (3 Ft 30x vödörként)
 (mintegy 130 Ft 30x értékben ?)
 1709. szept. 16: 50 Ft (eddig összesen 520 Ft 30x)
 1711-ben a maradék 29 Ft 30 x.

⁵⁰ Ugyanez a szakaszosság tükröződik a leírt címlapok dátumának módosításaiban: 1700, 1702, 1703, 1709, 1711.

⁵¹ Ld. 28., 41. o. etc.

A metszési munka megszakítottóságát ezek a megjegyzések is jól tükrözik, sőt, a feltételezett szakaszok határait is megerősíteni látszanak: a kötet elején (a 165. oldalig bezárólag) két vagy három kéztől származó ceruzás bejegyzések találhatók (*incipiendu[m]*, *zu machen*, *wi[der] anzufangen*, *diser zu machen* etc.),⁵² ezután a 181-246. oldal között, és még egyszer a 269. oldalon (azaz az 53. sz. elejéig!), plusz az utána következő 20. sz. két oldalára vonatkozóan) csak a német nyelvű, tintával írt *ist zu machen* utasítás következik, illetve az NB rövidítés említett, felül kereszttel jelölt alakja,⁵³ erre mindig a 2. metsző kézírásos válasza (melyhez a nyomtatványban a 2. metszőnek tulajdonított kottakép társul). A „német szerkesztőt” „olasz” társa követi: az említett NB *altra volta — e fato* bejegyzések a kötet végén, a 247. oldal után olvashatók.

Nem ilyen egyértelmű a kötet elején található egyéb latin és német bejegyzések tartalma: jóllehet valamennyi javítás tényét rögzíti, az azonban nem világos, hogy másolt kotta javításainak átvételére, vagy a metszett kotta további javításaira vonatkoznak-e. A tintával írt NB *Correctu[m]*, és a metszőknek szóló utasítások egy részével azonos kézzel írt *bis hirher ales ist corigirt* megjegyzés mindkettőre utalhat,⁵⁴ hiszen a kézirat korrekcióin túl a nyomtatványban még egy javítási fázis figyelhető meg (a metszett kotta számos olyan kötőívet etc. tartalmaz, melyek a kéziratból hiányoznak).⁵⁵ A feltehetően legfigyelemreméltóbb, az első metszési fázis végén, a 165. oldalon található, de sajnos rosszul olvasható bejegyzés vagy 1702-ben a metszési munka leállásakor, vagy 1703-ban, a második metszési periódus elején keletkezhetett: *bis hieher alles ybersehen und muß anhier anfangen / wider auf ein neues zu arbeiten* [?].

(Egy további ellenőrzési fázisra vallanak az oldalak tetején vagy felső sarkán található, fekete és vörös ceruzával húzott, periodikusan változó, de személyhez, vagy írásfajtaéhoz nem kapcsolható keresztek.)

A gyűjtemény nyomtatott, végső formájának tervezése is nyomon követhető a kéziratban, melybe az eredeti (néhol elvétett) oldalszámozáson kívül a nyomtatvány majdani oldalszámozását is bevezették (kivéve annak első és második darabjánál – az *anfang* megjegyzés itt még a jövőbeni második darabhoz került).⁵⁶

***

Mindezekből az eddiginél világosabban meghatározhatók a nyomtatvány létrehozásának és javításának fázisai.

A második kézirat forrás elkészülte után mind a kottát, mind a szöveget több személy korrigálta. A javítások egy részét bevezették a nyomtatványba, mégpe-

⁵² A latin és gótbetűs megjegyzések nehezen vethetők össze (ld. 84., 135., 140. o.). Továbbá vö. az *anzufangen*, *wid[er] anzufangen*, *diser ist noch zu machen* utasításokkal (142., 157., 158. o.).

⁵³ Csak az NB [nota bene] megjegyzés hat különböző kézírásban szerepel a kötetben!

⁵⁴ 89. és 104. o. Miután ez utóbbi a metszőket utasító egyik „szerkesztőtől” ered, valószínű, hogy a nyomtatvány javításaira utal.

⁵⁵ Pl. 24. sz. C I, 29. ú.

⁵⁶ MS 49. o.

dig kétféleképp (talán más-más időben): vagy kiigazították az ékkel módosított hangmagasságot, vagy a javító éket vitték át a rézlemezre is.⁵⁷ Vannak azonban olyan javítások is, melyek csak a kéziratban találhatók,⁵⁸ talán mert figyelmetlenségből kimaradtak, talán mert utólagosak és a metszési munka befejezése utánról valók. A kotta kimetszése után egy további javítási fázis is következett: ekkor kerültek a nyomtatványba azok a kiegészítések, amelyeknek nincs nyoma a kéziratban.

A számos korrektor, a különböző „szerkesztők” közreműködése arra világít rá, hogy a gyűjtemény kiadási munkálatainak nem volt egy felelős irányítója. A nem zeneértő metszők alkalmazása mellett ez okozhatta, hogy a kiadvány ilyen hibás kottaszöveget és pontatlan szövegálírást tartalmaz.

Messzebbre vivő következtetések vonhatók le a kézirat leírásának nyilvánvaló szakaszosságából a gyűjtemény összetételének, stílusrétegeinek – s talán forrásainak meghatározásával kapcsolatban is. Hárich leírásából eddig is ismert volt, hogy mely darabok voltak meg az első, 1699-es példányban, de az előkerült kézirat segítségével az újabb anyag rétegei is elkülöníthetők. Más csoportot alkotnak tehát a régi darabok közé bővítésként bekerült művek, ill. az utánuk lemásoltak, és a kötetbe fel nem vett darabok is megnevezhetők (felsorolásukat ld. fenn). Mint említettük, az „új” darabok nincsenek tematika szerint rendezve, mint az előzők, leírásuk (lemásolásuk) sorrendje esetleges. Többségük éppen a gyűjtemény műzenéhez közeli rétegéhez tartozik:⁵⁹ kettő közülük az előző kötet darabjainak feldolgozása, három darab eredetileg talán az Esterházy-zenekar kottatárában volt,⁶⁰ de ide, a kötet végére került a két nagyszabású, „többtételű” darab (29. és 53. sz.), valamint a két Rovensky-átvétel is (49. és 50. sz.) – páronként együtt, azonos színű tintával bemásolva. A felsorolt darabok képzett szerzőre valló jellege és a leírás szakaszossága tovább erősíti azt a gyanút, hogy nemcsak Rovensky már azonosított darabjait vették át a kötet összeállításakor, de más korabeli gyűjteményeket (vagy darabokat) is közvetlen forrásként használhattak.

II. A kézirat, a nyomtatvány (és a kiadvány) kottaszövegének összetétele

A metszőkkel ellentétben mindhárom másoló zenében jártas, gyakorlott kottatárnak tűnik: a kézirat kottaszövege határozottan jobb minőségű, mint a nyomtatványé. A hangmagasságok mindenütt világosak (legfeljebb néhány helyen, az utólagos javítás során váltak kétértelművé), a kulcsok használata hibátlan (az egyetlen hibásan kitett

⁵⁷ Ld. ED 9. facsimile.

⁵⁸ Ld. MS 42., 130. o.

⁵⁹ 55. sz.: *aria di ciaconna*, 34. sz.: Steyer-Rovensky analógiák, 52. sz. *Devisenarie* (=43. sz.), 47. sz. (=8. sz.), 44. sz.: német forrás alapján, 51.: *scordatura*, 21. sz. ld. Náraynál – vö. ED tanulmányával, 33. és 38-40. o.

⁶⁰ 21., 29. és 43. sz. Ld. Hárich, *Inventare der Esterházy-Hofmusikkapelle in Eisenstadt*, Haydn-Jahrbuch IX (1975), 15. o.

kulcsot utóbb javították),⁶¹ az előjegyzés elhelyezése szabatos,⁶² a pontozott ritmusok egyik eleme sem hiányzik,⁶³ és a basszus számozása többnyire világos.⁶⁴

Mindezzel együtt a másolat sem tökéletes, sőt tartalmát illetően számos helyen kifogásolható: az elkerülhetetlen, figyelem-kiesésből adódó elírásokon kívül néhány súlyosabb hiba is előfordul: pl. elcsúszott, s így értelmetlenné vált kezdő- és záróhangok (azaz akkordok)⁶⁵ és abszurd módosítójelek.⁶⁶ Legkülönösebb a 25. sz. Violino szólamának vége: a két utolsó ütem más hangnemben van, F dúr helyett E vagy Esz dúrban (transzponálás nyoma?).

(A hibák egy részét a korrektorok javították, de hibás „javítás” is előfordul).⁶⁷

A szöveg aláírása általában véve pontosabb, mint a nyomtatványban,⁶⁸ annak ellenére, hogy kevesebb benne a rövidítés. Azokon a helyeken azonban, ahol a szótagok és hangok kapcsolódása eredetileg is tisztázatlan lehetett, a kézirat sem kínál megoldást.⁶⁹

Ez jellemző egyébként a teljes kottaszövegre is: a rendezettebb kottakép ellenére a kompozíciók megoldatlan részeit, eredetileg is kétséges helyeit ez a másolat is tartalmazza. Összesen kb. 400 olyan, a kéziratban található és a nyomtatványba híven átvett hang, számozás etc. maradt, melyet a kiadványban javítani kellett (vagyis a kiadvány kb. 690 jegyzetének mintegy kétharmada változatlanul érvényesnek tekintendő).

Mint említettük, a nyomtatvány kottaszövegének további romlásáról a metszők tehetnek: az általuk elkövetett hibákból nyilvánvaló, hogy a kezükbe került kottát nem tudták olvasni. Zenei ismeretek hiányában a kotta lényeges és lényegtelen elemeit nem tudták megkülönböztetni, hanem csak mechanikusan másoltak: gyakran félreérthető hangmagasságokat jelöltek, rossz kulcsok és ritmusok⁷⁰ tucatjait produkálták – ugyanakkor a hangcsoportok gerendáinak ívelését, az ismétlődő- és szünetjelek alakját, a záróvonal utáni „ornamentikát”, vagyis a kotta látványát pontosan visszaadták. A sorok tördelésében,⁷¹ a hangok szárhúzásában, etc. a kapott mintát követték, de már a szövegsorok, szótagok elhelyezésekor a hangokra kevésbé voltak tekintettel. Egyes jelöléseket pedig végképp nem tudtak értelmezni, így pl. a hang mellett levő pontot és

61 Ld. MS 35. o., Va II.

62 MS 33. o. vö. PR 213. o. (Bc.).

63 MS 57., 32.o. vö. PR 21., 214. o. (VI.eleje, ill. VI.II vége)

64 Néhány elírás azért van: pl. $\overset{5}{4} \overset{6}{3}$ (33. sz.)

65 Pl. hibás kezdések: 6. és 44. sz. — Org., 53. sz. 1. *Sonata* — Fg.; nonszensz zárlatok: 42. sz. Canto 2. sorának vége az ismétléskor, és főleg 55. sz. VI.I, II — az *e* moll darab záróhangjaként *d'* etc.

66 2. sz. 17^s: *e* előtt #.

67 11. sz., 21. ü. Va II, 43. sz. 31³, Va I.

68 Ld. 3., 43. sz. etc.

69 Ld. 22., 47., 55. sz.

70 Pl. pont nélküli pontozott ritmusok.

71 Egy kivétel: a 145-146. o. plusz sora az MS-ben a jobb, a PR-ben a bal oldalra került.

egézszünetet, vagy a hang melletti pontot és az ismétlőjel „pontját”, a negyedszünetet és kötőívet, ill. koronát és kötőívet összecserélték,⁷² a zárolongák helyett pedig valamilyen különös díszet, vagy szünetjel-félét rajzoltak, egymás melletti szünetjelek helyett pedig torz „3” számot.⁷³

A nyomtatvány hibáinak e típusa, éppen nyilvánvaló volta miatt, könnyen javítható volt: a kiadvány jegyzetei közül mintegy kétszáz olyan korrekciót regisztrál, melyekben a nyomtatvány hibás jelölései helyett a kézirat eredeti változatát állítottam „vissza”.⁷⁴

III. A kiadvány kottaszövegének szükséges javításai a kézirat forrás alapján

Az alábbiakban a kézirat nem valamennyi, a kiadványtól eltérő helyét sorolom fel, hanem csak azokat, amelyekben a kézirat forrást figyelembe kell venni. A kézirat eredeti, de később javított jelölései közül csak azokat vettem fel, melyeknél az első kottaszöveg is tanulságos (bár nem feltétlenül használható). A lényegtelen eltérések regisztrálását azonban ugyanúgy elhagytam, mint azoknak a módosítójeleknek, íveknek etc. a listázását, amelyek pusztán jelölési-helyesírási változtatásokat vonnának maguk után (pl. [ ] zárójel elhagyását, etc.).

1. *Sol recedūt igneus*

43⁵ T # — tehát zárlatban nagyterc!

3. *Puer natus*

15 C, Org. pontozott félkotta; ui. 21. ü.

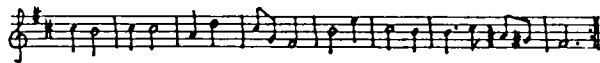
16. *O, Iesu delectabilis*

7 Va II fél és negyedértékű *b'*

19. *O, suavissime*

4¹ Va orig. *d''* félkotta (benne javításként *c''*)

10-17 Va orig. (az első négy ütem elcsúszva?) :

(az eredeti sor alatti újabb változat: mint PR, ED)

⁷² Pl. 35. sz.: Va II és Bc. utolsó hangjának pontozása az ismétlőjel „duplapontozása” lett, vagy a 49. sz.: Va II, III végén korona helyett kötőív (azonos hangok felett) etc.

⁷³ Ld. 29. és 55. sz., valamint 7. sz. Va II, a 2. sor eleje.

⁷⁴ Így a gyűjtemény új kiadása voltaképp nem az alapul vett nyomtatványt követte, hanem a lappangó kéziratot.

36

- 17 VI. javításként *h'* záróhang
20. *Iesum ardentibus*
10 Va II orig. fél- és negyedkotta: *a' - g'*, javítva mint PR, ED
22. *O, Iesu admirabilis*
5³ A *h*
25. *Iesu, te sequar fletibus*
2⁴-4³ Va orig: *f''/c'' f'' e'' d''/a' c''e* javítva: *g''/f'' e'' d''a' [!]/c'' d'' e''*
36. *O, quam pulchra es, Maria*
2⁶, 4⁶ Org. MS, PR: 6# (ED: 2⁴, 4⁴ fölé került)
3⁵ Va I *e'*
37. *Ave, maris stella*
7² Bc. felett 6#
38. *Salve, o, Maria*
18² Va III *f*
40. *Ave, rosa sine spina*
2²⁻³ Bc. kötve
4⁵⁻⁸ Bc. számozás: 8 7
9 10 6 5
48. *O, Maria, gratiosa*
14⁵⁻⁶ VI.I pontozott ritmus (mint VI.II)
50. *Maria, quid sentio*
5⁶⁻⁷ Org. csak egy pontozott negyed: *B* (mint Rovenskynél, de analógia: *d*)
51. *Ubi, ubi commoraris*
17-24 VI. MS orig.:

Ez az eredeti áthúзва, alatta új, kézzel húzott szisztémán javításként PR, ED változata.

52. Salve, Paule

8⁶ Org. 6
 23¹⁻² Va I c''-g'

53. Saule, Saule

15-16 Org. MS:

41, 43 VI.II

(PR-ből 16' hiányzott, ED-ben téves javítás)
 MS: g'' (PR: f'' - ED javításként e'')

54. Sancti Dei, triumphate

1² Org. 6 5

†
**HARMONIA
 CÆLESTIS**

SEV
 MOELODIÆ MUSICÆ PER
 DECVRSVM TOTIVS ANNI ADHI
 BENDÆ AD VSVM MUSICORVM

AVTHORE
 PAVLO SACRI ROMANI PRINCIPE
 ESTORAS DE GALANTA REGNI
 HVNGARIÆ PALATINO: ANNO
 DOMINI.
 M: D: CCII:

HARMONICAÆ

LESTIS
SEV

MOELODIÆ MUSICAÆ PER:
DECVR SVM TOTIVS ANNIAD.
HIBENDÆ AD VS VM MUSICO
RVM.

AVTHORE

PAVLO SACRI ROMANI IM.
PERY PRINCIPE ESTORAS:
DE GALANTA REGNI HVN.
GARIA PALATINO: ANNO
DOMINI

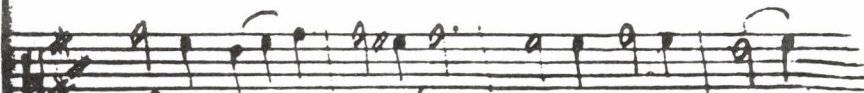
M;D; C C#XXI

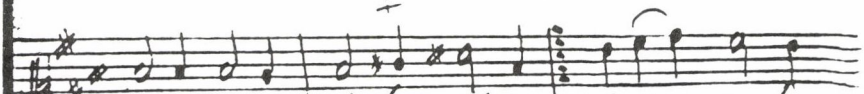
191 Purissima Stella Mariae

1. Purissima Stella Mariae tu es Mater
2. Consolatrix afflictorum tu sponsa
3. Serenissima caeli Regina Mater unigeniti
4. Gratuum dulcem natum O Virgo Prae-

1. Das miseris cordium ex te ortus est re-
2. Mater admirabilis que Virgo grati-
3. The saurus altissimi tu es vera Conso-
4. Mater amantissima ut post vitam hanc Co-

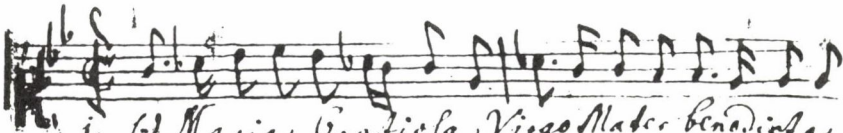

1. Reparator et largitor totius ter-
2. rae rosa speciosa lili O Car-
3. infirmorum reparatrix aialis nos
4. lacrimans et cernis ad aeterna

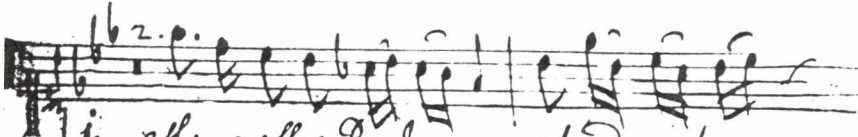
73 247

Canto Solo

Canto

1. O Maria, Gaudiosa, Virgo Mater benedicta,
 2. Tu que sola genuisti, Digna Mater esse Christi;
 3. O immaculata Virgo, preservata nato in uero
 4. Virgo Virginitatis sacra, et Angelorum Regina,

5. esto nostra Patrona, et advocata -
 6. et draconem contrivisti, atque Jesum re.
 7. ut fruamur gaudio, in caelis sem.
 8. miserisq; adiuva, Virgo bene.

Violino Primo
249

V. B. Am. Lida

O. Maria Gratiosa

Violino Secondo

O. Maria Gratiosa

Organo

O. Maria Gratiosa

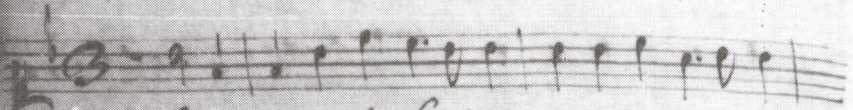
A harmadik másoló munkája (48. sz., hangszeres szólamok)

Handwritten musical score on aged paper, featuring multiple staves of music with various notations, including clefs, notes, and rests. The paper shows signs of wear and discoloration. At the bottom, there is a signature and the text "Sonata et Sopra".

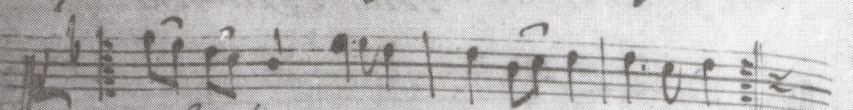
A legtöbb javítást végző „1. korrektor” írása
(51. sz., a hangszeres szólamok jobboldala)

16. *Offizialen Geygen und Orgel Parfüm aufhang
in der Kapelle*

165. *Canto Secundo*

1. Veni o sancte spiritus emille colitus
 2. Veni saluator optime et hospes anima
 3. Veni lux beatissima cordis pars intima
 4. Veni da confidentibus tuis fidelibus

5. dulcedo cordium nostrum solatium
 6. amantis requies astus temperies
 7. huc sine lumine nil est maximum
 8. virtutis premium perenne gaudium

Fachum

omni visu cordis tua
 adiam perferre. tua
 sidus ardet dol
 factis sonet in.

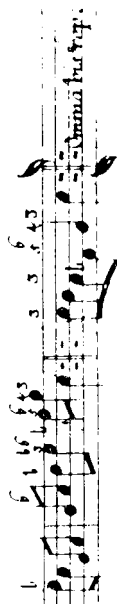
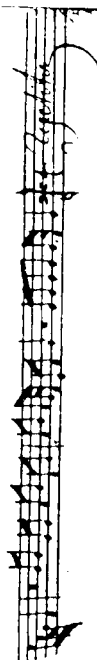
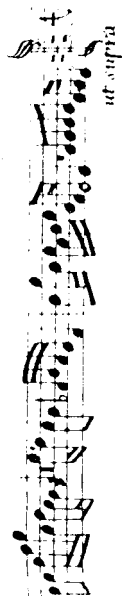
vultus tuus gratissimus
 tibi vole mea reddam
 et super dimissis chariss
 foveat ignem caritatis
 sus ignisce mihi
 am peccatis
 tuo quocumque
 deprecanti datur

vultus tuus ordo
 vultus tuus ordo
 vultus tuus ordo
 factis sonet in

vultus tuus ordo
 vultus tuus ordo
 vultus tuus ordo
 factis sonet in

A kézirat külalakjának megjelenése a metszett kottában (12. sz., az énekszólam részlete)

250

Egy másik kézírás és utánpótlása (48. sz.)

Ágnes Sas:

ESTERHÁZY: *HARMONIA CAELESTIS* – HANDSCHRIFT, DRUCK,
NEUAUSGABE

Ein Jahr nach der Herausgabe der *Harmonia caelestis* wurde eine der beiden bis dahin verschollenen handschriftlichen Quellen gefunden, die im Jahr 1700 entstandene Kopie, welche als Stichvorlage des Druckexemplars gedient hat.

Die vorliegende Studie enthält nebst ausführlicher äusserlicher und inhaltlicher Beschreibung der Handschrift (und ausser Beschreibung und Wertung der, von Kopisten, Korrektoren, Stechern und „Redakteuren“ stammenden Eintragungen) die Übereinanderstellung der Handschrift und des Druckes, sowie eine Liste von jener Korrekturen des edierten Notentextes, welche die Kenntnis der Handschrift hervorgeufen hat.

Rennerné Várhidi Klára:

FEJEZET KALOCSA XVIII. SZÁZADI ZENETÖRTÉNETÉBŐL

A középkor folyamán Kalocsa – ha kulturális téren nem is, de egyházjogilag mindenképpen – Esztergom után a második legjelentősebb városunk volt. Az esztergomi prímás után ugyanis nemcsak egyházi méltóságban, hanem világi rangban is a kalocsai érsek következett. A reneszánsz korszak folyamán Kalocsa városa kultúrtörténetileg is mindinkább jelentős szerepet kapott, hiszen a kalocsai érsek, akik fontos szerepet tölthettek be az ország szellemi-politikai életében, igazi művészet- és irodalomkedvelő, nagy humanista egyéniségek voltak.¹ Érdeemesnek tartottuk tehát megvizsgálni, vajon a XVIII. század folyamán megtalálhatók-e a hajdani lelki-művelődési központ egykor oly gazdag kultúrájának, zenei életének nyomai.

A kalocsai érsei udvar szellemi kisugárzása a reneszánsz korban magára a városra is kiterjedt, annak kultúráját ily módon mind magasabbra emelve. A török hódoltság azonban nemcsak Kalocsán, hanem például Győrött, Budán és Pécsen is nagymérvű visszaesést okozott. A török kiűzése után azonban a fenti városok meglehetősen hamar erőre kapnak, és legkésőbb a század negyvenes éveire visszanyerik életképességüket. Kalocsa vonatkozásában ez sajnos nem mondható el. Amikor Kollonich Lipót 1691-ben mint Kalocsa érseke a városba érkezik, üszkös romokat talál. Mivel a hajdan virágzó székesegyház 1602-ben majdnem teljesen leégett, az érsek a kalocsai híveknek egy kápolnát építtet, amely egyúttal a városnak plébániatemplomul is szolgál. Széchényi Pál (1696–1710) és Csáky Imre (1710–1732) érsek már tervekkel készíti a székesegyház újjáépítésére, de az anyagi eszközök hiánya, valamint korai haláluk megakadályozza őket a templomépítésben. A város XVIII. század eleji arculatára jellemző, hogy Csáky Imre szinte pusztán lakó remete a félig rendbe hozott érseki kastélyban. Körülötte sár, víz, s egy száz viskót alig számláló érseki székhely. Az érseki birtokok legnagyobb része ingoványos, mocsaras náderdő. A hajdan virágzó város a XVIII. század elején faluként szorong a mocsarak között. Ez utóbbiak lecsapolása hamarosan megkezdődik, s így a 30-as években – a város fokozatos benépesedésével – már az újjáéledés első jelei mutatkoznak.

A kalocsai érsek csak a XVIII. század első harmadára jutnak olyan anyagi helyzetbe, hogy jelentősebb vállalkozásokba kezdjenek. Patachich Gábor (1733–1745) lát hozzá először a város szellemi vérkeringésének helyreállításához. Jelentős művelődéstörténeti kezdeményezésként 1733-ban megalapítja a kalocsai szemináriumot

¹ Udvardy József, *A kalocsai és bácsi főegyházmege középkori története*. Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár MS 533–534. Érdújhelyi Menyhért, *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*. (Zenta 1899.)

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

(papnevelő intézetet), megkezdi a káptalan újjászervezését (1738), hozzálát a székesegyház renoválásához: lerakja annak új alapkövét (1735), és felszenteli a már elkészült részeit (1738).² A megkezdett művet Klobusiczky Ferenc (1751–1760) érsek folytatja: 1754-ben felszenteli az egész székesegyházat, három évvel később pedig elkezdi az ún. Nagyszemináriumot építtetni, mert az eddigi épület immár szűknek bizonyul.³ Az építkezést az a Batthyány József érsek (1760–1776) fejezi be, aki Kalocsa városát visszaállítja régi fényébe. A piarista szerzetesrendet beköltözteti a volt szeminárium épületébe, hogy ott gimnáziumot vezessen; de alsó- és felsőfokú oktatásról is gondoskodik, amennyiben az elemi iskolát is a piaristákra bízva, a gimnáziumhoz pedig főiskolai szintű filozófiai tanfolyamot kapcsol. A teológiai oktatásba szintén bevonja a piaristákat, akiknek anyagi ellátását úgy oldja meg, hogy a gyógyszerárát és a nyomdát szintén az ő vezetésükre bízva azok jövedelmével együtt.⁴ E határozott kezdeményezéseknek Patachich Ádám érsek (1776–1784) lesz méltó folytatója, aki nemcsak a nagybátyja, Patachich Gábor által életre hívott káptalant helyezi vissza immár teljes jogaiba,⁵ hanem az érseki palota építését is befejezi, kívül-belül művészileg tökéletesíti, felbecsülhetetlen értékű könyvtárával azt mintegy kultúrcentrummá teszi. A jelentős tudós-érsek befektetett szellemi energiái azonban csak Kollonits László érsek (1787–1817) idejében, tehát a XIX. század első két évtizedében bontakoznak ki.

1. A zenei élet három fő színtere

Kalocsa város zenei életére a fennmaradt történeti, levéltári *adatokból*, valamint a zenetörténeti *dokumentumokból* következtethetünk. Ezek éppen a XVIII. század második feléből maradtak ránk oly mennyiségben, hogy segítségükkel következtetni lehet a város korabeli zenei életére is. A források tanúsága szerint a XVIII. századi Kalocsa zenei életének három legfontosabb centruma a *székesegyház*, az *érseki palota* és a *piarista gimnázium*, mely utóbbinak szellemi élete az előző két tényezővel szoros összefüggésben alakult ki. A korabeli zenei élet minél teljesebb körvonalazásához át kellett tekintenünk a kalocsai levéltárak (érseki, káptalani, gazdasági, perszonális) és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár rendelkezésre álló forrás-

² Winkler Pál, *Kalocsa története, különös tekintettel politikai és szellemi kultúrájának fejlődésére*. (Kalocsa 1927.) Horváth Alice, *Kalocsa. Székesegyház*. 2. kiad. (Budapest 1984.) *Bács-Kiskun megye műemlékjegyzéke*. (Budapest 1976.) Winkler Pál, *A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1935-ig*. (Kalocsa 1935.)

³ Winkler Pál, *Kalocsa története . . . i. m. Bárth János–Bárthné Berhidai Ágnes*, 'Fejezetek a kalocsai tanítóképző történetéből'. (*Bács-Kiskun megye múltjából*. V. köt.: Oktatás–nevelés. Kecskemét 1983. 216. o.)

⁴ Gál István, *A kalocsai piarista kollégium története 1765–1860*. (Budapest 1938.) Tímár Kálmán, 'A régi Kalocsa képeskönyve'. *Kalocsai Néplap* 1933. febr. 11. 57. évf. 7. sz. 2. o. Pintér Imre, *A kalocsai főszékesegyház 1000–1942*. (Budapest 1942.)

⁵ Winkler Pál, *A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története i. m. uő.*, *A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története*. (Kalocsa 1932.) Kékesi János, *A kalocsai főszékesegyházi könyvtár 1784–1964*. Kézirat. MS 759. (Kalocsa 1964.) Boros István, *Patachich Ádám élete*. Kézirat. (Kalocsa 1985.)

anyagát. Mivel a források időrendben szinte egymás folytatásaként tárják elénk az anyagot, tanulmányunk összeállításánál szintén az időrendi szempont bizonyult a legcélszerűbbnek.

2. A zenei életre vonatkozó történeti adatok

A zenére vonatkozó történeti-levéltári adatok legbővebben Batthyány érsek idejéből maradtak ránk. A Kalocsai Gazdasági Levéltár anyagából két főlíó nagyságú kézirat⁶ az érsek udvartartásának gazdasági kimutatásait tartalmazza. 1772 és 1775 között rendszeresen értesülünk a kalocsai székesegyház diszkantista és altista énekes fiainak⁷ ruházkodására és ellátására fordított költségekről (ingek varratása, cipők, csizmák, különböző portékák vásárlása). Ebben az időszakban a székesegyház karnagya (regens chori) Franz Faber, mint azt a két számadáskönyv bizonyítja. Rendszeresen ő gondoskodik a hegedűk és más vonós hangszerek húrjainak felújításáról. Szinte félévenként előfordul, hogy a székesegyház számára néhány köteg húrt vásároltatnak.⁸

Patachich Gábor a székesegyház oratóriumában már az 1730-as években elhelyezett egy kisebb, nyolc regiszteres orgonát.⁹ Később azonban Batthyány József érsek egy nagy orgonát építtet az érseki templom számára. Az orgona megáldása és az új harangok megszentelése 1775. április 5-én történt. Amint a városi jegyzőkönyvben olvassuk: „Nagy Méltóságú Németh: Ujvári Groff Bottanyi Joseff Kalocsai Érsek jó Kegyelmes Urunk Eő Excellentiája De Anno 1775. Die 5^a April minémü Harangokat huzatatot az Metropolitana Kalocsai Templom Tornyaiban . . . , mellyeket Önön maga meg szentelvén, e képpen vagyon: . . . Ugyan azon fönt Titulált Nagy Méltóságú Groff Kalocsai Érsek Eő Excellentiája egy nagy roppant Orgonát 28. mutatiokra Kalocsai Metropolitana Templomában föll állitot (sic!), mellyért fizetett 3500.–” A fent említett gazdasági naplóból azt is megtudjuk, hogy a munkálatokat

⁶ Hend-Haften und Kellerampbt Ausgab Prothocoll bey der Seiner Hochgräflichen Erzbischof Excellenz Herm Herrn Joseph Grafen von Battyán (:titl!) In Calocsaer District von 1ma May 1772 bis 1775. ápr. 30.

⁷ „Der Anna Pöhmin, so den *Discantisten und Altisten* jeden drey hemmeter verfertigt 1 fl. 20 d.” 1772. máj. 12. „Ingleichen der Schuhmacher Johan Fischeing vor die *Domkirchen Altisten und Discantisten* gemachte 2 bar Schuh 2 fl. 25 d.” 1773. máj. 6. „Ebenfalls der Kaufman Georgius Zabira erhaltet wegen vor die *Calocsaer Domkirchen Discantisten und Altisten* erfolgte Wahren . . . auf Conto.” 1773. júl. 1. „Calocsaer Schuhmacher Johan Füssinger hat vor die *Dom Kirchen Discanten und Altisten* gemachte 1 bar Stiffel, und 2 bahr Schuh bezalter erhalten 5 fl. 25 d.” 1773. júl. 11.

⁸ „Laut Bescheinigung Herm *Regens chori Franz Faber zur Music 2 B. Seiten* erkaufft worden, fl. 4.” 1773. jún. 1. „Vor zur Dom-Kirchen Musici erkauffte 1 1/2 bunt *geigen Seiten*.” 1773. jan. 30. „Dann hat der Franz Söllner vor Abschreibung 40 *bögen von verschiedenen Instrumenten* bonificierter erhalten.” 1772. jún. 20. „Laut Bescheinigung Herm *Regens-Chori Franz Faber sint zur Calocsaer Domkirche Musici . . . Saiten* erkaufft worden. pr. 3 fl. 33 d.” 1773. aug. 13. „Vor in die Dom-Kirchen erkauffte *Seiten*.” 1774. jan. 4. „Vor *geigen seiten* in Dom Kirchen lauth bescheinigung Herm *regens chori Faber*. 4 fl.” 1774. okt. 1. „Vor in die Domkirche erkauffte *Geigensaiten* bezalt 1 fl. 66 d.” 1775. aug. 11. „Vor in die Domkirchen durch Herm Faber *Regens* erkaufften *Geigen-seiten*. 1 fl. 50 d.” 1775. szept. 30.

⁹ Winkler Pál, *A Kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története i. m.* Pintér Imre, i. m. 68. o.

Joseph Janitzeck (Janeschek) pesti orgonaépítő vezette, aki a szerződésnek megfelelően ápr. 25-én vette fel munkája jutalmát.¹⁰ Ez az új orgona – a később még több alkalommal említendő forrás, a piarista kollégium naplója¹¹ szerint – először 1775. április 13-án szólalt meg. Egy hiteles ábrázolás is fennmaradt erről a hangszerről abban az albumban, amelyet a Batthyány érsek által alapított városi rajziskola, más-ként „polgári építésziskola” (Schola Architectura Civilis) tanulói ajándékoztak az érseknek, és amelyet az ő nevééről „Batthyány-album”-nak neveztek el. A rajzon jól kivehető a felirat, mely szerint az orgonát Batthyány érsek állíttatta a székesegyházban; a hangszerről készült mérnöki rajz alatt pedig Fischer Antalnak, a kalocsai nemesi konviktus tagjának neve olvasható.¹²

Batthyány József tehát, aki 1760–1776-ig kalocsai érsek (*ld. I. kép*), megalapítja Kalocsán 1765-ben a piarista gimnáziumot. Céljai között szerepel, hogy az ifjúságot neveljék „a jellem eleganciájára”, tanítsák meg az elemi ismeretekre, és képezzék ki őket az aritmetikában és a zeneművészetben.¹³

Mint tudjuk, az ország piarista rendházainak konviktusaiban rendszeres zene- és nyelvtanítás folyt, kiegészítve a gimnasztikai, katonai és táncgyakorlatokkal. Itt, Kalocsán azonban a Mária Terézia által kiadott alapítólevél külön rendelkezése mondja ki, hogy a tehetséges diákokat tanítsák meg a zene minden műfajának alapelemeire.¹⁴

Batthyány érsek maga is nagy pártolója a zeneművészetnek, és erre buzdítja az általa alapított intézmények vezetőit is. Amikor az alapító okirat átvételére meghívja nyári rezidenciájára, Hajósrá Zsigmondovits Illés piarista előljárót, nemcsak vadászattal és lovagi játékokkal, hanem muzsikával is igyekszik kedvében járni.¹⁵ Amit elrendelt az okiratban a zenetanítással kapcsolatban, azt saját kezűleg is előmozdította. A kalocsai Batthyány-konviktus 1777-ből fennmaradt inventáriumának egy

¹⁰ Országos Levéltár 16 845. számú mikrofilmdoboz: Kalocsa város tisztújítási jegyzőkönyve vegyes bejegyzésekkel. 32. o. Ld. a fent már idézett „Hend-Haften und Kellerampbt Ausgab Prothocoli” következő bejegyzését: „Dem Pester Orgl bauren Joseph Janeschek vor in die Calochaer Dom Kirch verferdigte *Neue Orgl* lauth. Contr. 3500 fl.” 1775. ápr. 25. 80. o.

¹¹ *Historia Domus Colocensis [Scholarum Piarum]*. (a továbbiakban: HDC) Tom. I.: 1765–1795. Tom II.: 1796–1852. Tom. III.: 1852–1860. Budapest Piarista Központi Levéltár (a továbbiakban: Piar. It.). V. 272/7. „13^a Nempe Magna die Jovis primum pulsari caepit *Organum novum in Cathedral.*” HDC I. 30. o. 1775. ápr. 13.

¹² Mivel az albumhoz a Kalocsai Érseki Levéltárban nem jutottunk hozzá, a Budapesti Műszaki Egyetem Építéstudományi Intézetének fotómásolatában ismertük meg. A két felirat a következő: a) „Die Orgel, der (sic!) dem (sic!) Erzbischöfl. Kirche angeführet von H. Graff Excellence Jos. a Batthyyan. Ertz Bischoffen v. Caloca.” b) „Ein Wiener Klaffter od. 6 Schuh. Entworfen durch L. B. Anton Fischer Convictorem 1775.” Ld. még Tímár Kálmán, ‘A régi Kalocsa képeskönyve’ című munkáját. *Kalocsai Néplap* 1933. febr. 11. 57. évf. 7. sz.

¹³ „Desideratur porro ab Iis, ut Juventus erudiatur in Elegantia characteris, Aritmetica, Musica, elementaribus Studiis, et reliquis omnibus ...” Piar. It. V. 272. / 1/3. Declaratio P. Provincialis ad propositiones Archiepiscopi Colocensis 1764.

¹⁴ „Sexto: Unus ex Ispis praecedentium Doctrinarum Magistris, aptos, et volentes in *Fundamentis Musicae varii Generis* pro Genio Discentium instituet.” Piar. It. V. 272. /4./ 8. Litterae Fundationales a Maria Theresia datae, domus Coloc. 1765. jún. 25. Orig. dipl.

¹⁵ „Die 25 et 26 spectavit (sc. Elias Sigmondovits Superior) hilaritates diversas, *Muscam*, Venationes, Ludos Equestres, in quibus praemia insignis pretii proposita sunt.” HDC I. 4. o. 1765. júl. 25–26.

tétele ugyanis az érsek által a piaristáknak ajándékozott kottákról szól. „Partes a sua Celsitudine donatae pro musica.”¹⁶

Batthyány érsek maga szorgalmazta, hogy a gimnázium használatára egy színpadot állítsanak fel az ifjúság erkölcsi-irodalmi nevelése érdekében. Jóllehet a színházterem már 1769-ben elkészült, még 1775-ből is maradtak ránk adatok a színpad kialakítására vonatkozóan. A mindig változó jelenetek bizonyára újabb és újabb színpadképeket tettek szükségessé.¹⁷ Az érsek törekvése szerencsésen találkozott a piaristák célkitűzésével, akik az iskoladramát – a jezsuitákhoz hasonlóan – az ifjúsági nevelés egyik leghatékonyabb eszközének tekintették. Jóllehet a piarista rendalapító, Kalazanci Szent József a színi előadások helyett inkább a vitázó „akadémiák”-at ajánlotta, hazánkban mégis, például Privigyén, már 1670-ben színdarabot adnak elő a diákok. Kalocsán egy Plautus-darabot visznek színre 1766-ban, majd ezt követően szinte egymást érik az iskoladráma-bemutatók. Az érsek maga is szívesen részt vesz a diákok előadásain. A parvisták dialógusának során 1773. május 27-én például egy táncos jelenetet tekint meg. Másnap meghívja az egész konviktust érseki rezidenciájára, ahol a diákok ezt még nagyobb sikerrel ismétlik meg.¹⁸ A retorika tanára 1773 augusztusában egy drámát visz színre népes hallgatóság előtt „cum saltibus comicis”,¹⁹ sőt 1774-ben már egy magyar nyelvű darabot is bemutatnak.²⁰ Ez pedig újabb dokumentum arra nézve, hogy – mint azt a szakirodalom megállapítja – a piarista gimnáziumokban már a XVIII. század közepétől magyar nyelvű színjátékokat adnak elő. Ettől az időtől fogva szinte egymást követi a piarista kollégium naplójában a sok színi előadásról szóló tudósítás. Egy-egy magas vendég érkezése például kiváló alkalom arra, hogy a diákok tehetségüknek tanújelét adják. Így történik ez Batthyány Ignác prépost kalocsai látogatásakor. Az érsek megmutatja a vesperás után a vendégnek az újonnan átalakított és kibővített kollégiumot, valamint a konviktust, ahol az egybegyűlteket különböző táncos jelenetekkel szórakoztatják.²¹

¹⁶ Piar. It. V. 272. /1./ 11. Inventarium Convictus Colocz. 1777. (A fondjegyzékben tévesen: 1788.) Jóllehet Batthyány József csak 1776. január 1-ig volt érsek Kalocsán, a „sua Celsitudine” kifejezés minden bizonnyal őrá vonatkozik, mint a piarista rend itteni megalapítójára és támogatójára. Ezért is maradt fenn e dokumentum a piaristák levéltárban.

¹⁷ „Dem Herr Vasil, welcher in alhier Seiner fürstlichen Durchlout bey den Patern Piaristen das *Theater* aufgemacht, und zugleich abgebrochen Pr. 3 Tag a 25. d. = 75.” 1775. márc. 5. 279. o. Hend-Haften . . . Ausgab Prothocoll. „Dem Wagner Ignacz vor arbeitung preis 2 Tag in Comedi-haus.” 1775. ápr. 30. 285. o. Hend-Haften . . . Ausgab Prothocoll.

¹⁸ „. . . et *ante theatrum* curru excendens (sc. Josephus Batthyány) Dialogo Parvistarum interfuit, in quo et *saltus theatrales* sunt exhibiti; cum vero examen ob tenebram fieri non posset, sequenti die totus Convictus in Residentiam Archiepiscopalem evocatus examen 1° subiit, tandem saltus progressum ostendit.” HDC I. 19. o. 1773. máj. 27.

¹⁹ „P. Kiparcki Rhetor Tragoediam *cum Saltibus comicis* Fabricium dictam; cui frequens auditorium intererat.” HDC I. 20. o. 1773. aug. 13.

²⁰ „Magister Farkas *actiunculam hungaricam* produxit.” HDC I. 26. o. 1774. aug. 2. Gál István, *A kalocsai piarista kollégium története 1765–1860*. (Budapest 1938.) c. kötetében tévesen 1773-ra teszi a bemutatót.

²¹ „Pontificavit idem D. Praepositus Ignatius Battyani in festo nempe Ascensionis Domini . . . Post vesperas ostendit suis hospitibus sua Excellentia Convictum, ubi *exhibitis variis saltibus* etiam coenantes convectores considerarunt. Tandem et Collegii aedificium perlustrarunt.” HDC I. 31. o. 1775. máj. 25.

Hogy a gimnázium sokrétű programjában milyen helyet foglal el az iskoladráma, elég felidézünk húsvét hetének eseményeit. Húsvétvasárnap a retorika osztályának tanulói adnak elő egy komédiát; húsvéthétfőn németül vizsgáznak földrajzból és építészetből; kedden franciául vizsgáznak; szerdán pedig egy drámát mutatnak be németül.²² A magyar, latin, német és francia nyelvű verses eklogák, valamint a tánc-cal egybekötött pásztorjátékok kedvelt műfaját képezik a diákok előadásainak, de a farsangi vidám előadások is nagy sikert aratnak a hallgatóság körében.

Az alapító okmányoknak megfelelően fel kell tételeznünk, hogy a gimnázium diákjai, akik erre alkalmasak, és kedvet is éreznek, rendszeres zenei képzésben részesülnek. Gál István szerint, aki a kalocsai piarista kollégium történetét részletesen feldolgozta,²³ éneket és zenét rendkívüli tárgyként tanítanak. Ennek első tanára Ettinger Alajos, majd 1769–70-ben Cl. Brandeisz Ciprián.

Kezdetben az éneklés bizonyára csak a legszükségesebb liturgikus tételekre és a népecékerekre szorítkozik. A diákok rendszeresen részt vesznek az énekkar munkájában, és nemcsak a vasárnapi diákmisszen énekelnek, hanem a szombat esti litániákon is. A kor szokásának megfelelően itt sem hiányoznak az ún. mendikáns diákok, akik a városban körbejárva szombat délutánonként énekes köszöntésekkel koldulják össze megélhetésüket. Mivel a piarista gimnázium igazgatója meg akarja őrizni a várossal fenntartott jó kapcsolatát, egy rendelkezésével kimondja, hogy a diákok ne háborgassák a város lakóit erőszakos alkalmatlankodásukkal.²⁴ Egy másik rendelkezésével pedig kiköti, hogy „a szombati énekesek”, azaz mendikánsok csak akkor énekelhetnek vasárnap a kórusban, ha őket az énekekből már jól kikérdezték. A tanárok pedig ismételten figyelmeztessék őket, hogy az ének során mintaszerűen lépjenek be, és a szöveget artikuláltan ejtsék.²⁵

Az alapítás után egy évvel létrejön a tanulóifjúság Mária-kongregációja Klobusiczky Péter kanonok – későbbi kalocsai érsek – vezetésével. Így a kongregáció a jövőben egyik fő szervezője lesz a délutáni litániáknak, melyeket kezdetben Szűz Mária tiszteletére, később pedig már az egyes nagyobb védőszentek, Kalazanci Szent József, Loyolai Szent Ignác és Gonzaga Szent Alajos ünnepén is énekelnek.²⁶

22 „Dominica Resurrectionis a meridie *producta est Comoedia* Rhetoris. die Lunae dialogus germanicus cum examine geographicae et Architectonico: die Martii dialogus Galliens. cum examine gallico, die Mercurii Comoedia germanica in Musaeo convictus.” HDC I. 24. o. 1774. ápr. 3.

23 Gál István, i. m.

24 „Studioli civibus incommodi non sint *mendicatione, et cantu suo*, neque se obrudant, si signum negativum acceperint.” HDC I. 9. o. 1765.

25 „Sabathinos cantores non admittant, aut si quos admiserint, *in cantu eos experiantur*, et frequenter adhortentur, ut *exemplariter incedant, et canant articulate*.” HDC I. 9. o. 1765.

26 „Litaniae Sabathinae fiant in Ecclesia, *cantentur in Ecclesia a Juventute Litaniae B. V. M.*” HDC I. 9. o. 1765. „Habitis a Juventute studiosa lytaniis R. D. Petrus Klobusiczky Ex-Jesuita, de S. Aloysio orationula elegante, juventutem ad S. hujus juvenis cultum exhortatus est.” HDC II. 18. o. 1798. jún. 20.

A tanévnyitó Veni Sancte misét minden évben november elején tartják, és már három nappal előtte összegyűjtik a diákokat énekpróbára, az elhunytakért mondandó szentmisére és litániára.²⁷

Jóllehet az első feljegyzés a rendalapító ünnepének megtartásáról csak 1774-ből maradt fenn, mégis biztosra vehető, hogy Kalazanci Szent József napját már kezdetől fogva megünneplik. 1795-ben például a gimnázium ifjúsága hangos énekszóval vonul körmenetben a város plébániatemplomába, s ott elénekelve a vesperást, szintén énekszóval tér vissza.²⁸

Egy évvel később a kalocsai plébános maga vezeti ünnepélyes körmenetben a város népét a piaristák kápolnájából a plébániatemplomba. Ez a momentum arra hívja fel a figyelmünket, hogy a piaristák e nagy szentjének ünnepét a város népe is magáénak érzi. Az ünnepi vesperást a piarista kápolnában éneklük el.²⁹

Amikor a gimnázium diákjai és tanárai végre az újonnan elkészült piarista templomban tarthatják rendalapítójuk ünnepét, mindent elkövetnek, hogy az ünnep jelentőségét kiemeljék. Klobusiczky Péter kalocsai kanonok 1804. augusztus 27-én a káptalan és a kispapok kíséretében vonul be az új piarista templomba, miközben a gimnázium diáksága a „Sancte Pater Calasanti” kezdetű himnuszt éneklí. A szentmise zenei kíséretét a később még említendő karnagy vezetésével a székesegyház ének- és zenekara szolgáltatja számos vendégmuzsikus közreműködésével. A szertartás után a város vezető embereit, jó néhány külső vendéget és a kanonokokat ebédrel várják a kollégiumban. Délután zenei kísérettel eléneklí a vesperást, majd – miután ünnepi körmenetben megáldották a város új Nepomuki Szent János szobrát – a templomba visszatérve a Te Deum hangjaival fejezik be a rendalapító ünnepi liturgiáját.³⁰

A kalocsai egyházmegye három legfontosabb ünnepe Mária mennybevitelének, azaz Nagyboldogasszonynak (aug. 15.), Szent István (aug. 20.) és Szent László

27 „1ª Juventus . . . pro audienda S. Missae Sacrificio congregata est mane, pro Lytaniis vero post meridiem, absolutis Divinis *proba Cantus* instituta. Eodem modo 2^a Sacro pro Fidelibus defunctis celebrato interfuit, mane *cantu probato*, a meridie ad altiores Classes promotio facta. . . 4^a *Veni Sancte Spiritus decantatum est.*” HDC II. 73. o. 1801. nov. 1–4. A historia domus jegyzője ezt a szokást csak 1799-től említi.

28 „Nam pridie Facta Processio est a Juventute Scholari comitantibus nostris fere omnibus, *cum suavi cantu ad Ecclesiam Parochialem*, in qua *vesperae* habitae sunt . . . , illis finitis rursus reversa Juventus publice laudem S. Fundatoris *canendo* celebravit.” HDC I. 146. o. 1795. aug. 29.

29 „Rev. D. Stephanus Szalay canonicus actualis et Loci Parochus e Sacello nostro populum hora 6^a matutina cum Sanctissimo ad Parochialem Ecclesiam deduxit. . . . Post meridiem *vesperae* in sacello nostro absolutae sunt.” HDC II. 9. o. 1796. aug. 28.

30 „27^a Hora media 8^a sacris vestibus in sacello nostro indutus R. D. Klobusiczky assistente ei Juniore Seminarii Clero in comitatu totius V. Archi-Capituli et Alumnorum Seminarii, et *rythmo a studiosa Juventute nostra decantato: Sancte Pater Calasanti etc.* processit in Ecclesiam novam. . . . Terminata solennitate prandio excepti fuerunt in Collegio Canonici, praecipuique Civitatis viri, ac nonnulli exteri. Post meridiem *vesperae cum Musica celebratae sunt*. . . . rediit Juventus ac populus ad Ecclesiam nostram; in quo gratiarum actio Deo *per hymnum: Te Deum laudamus* persolutae fuit.” HDC II. 94–95. o. 1804. aug. 27. A naplóban említett „Sancte Pater Calasanti” kezdetű himnusz megtalálható a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár K 6693 jelzetű kötetében: „Hymni in usum Studiosae Juventutis in Gymnasio Colocensi apud Scholas Pias.” Colocae, Typis Scholarum Piarum, 1795.

királynak (jún. 27.) napja.³¹ A piarista kollégium naplója leginkább Nagyboldogasszony napjának fényes megünnepléséről számol be évről évre. 1796-ban a Mária-kongregáció már a vigília napján zenés bevonulást tart a főtemplomba.³² Másnap az ünnepi szentmisét a kongregáció igazgatója, Klobusiczky Péter celebrálja. Délután az ifjúság körmenettel vonul a székesegyházba, hogy jelen legyen a kongregáció új tagjainak szertartással egybekötött felvételénél. Egy évvel később az ifjúság ünnepélyes körmenetét a plébániatemplomba vezetik. A diákok ezúttal nemcsak a szentmisén, hanem a litánián is énekelnek.³³ Hogy a kalocsai főegyházmegyének e kiemelkedő, jeles napját minden időben méltóságának megfelelően tudják megünnepelni, Klobusiczky kanonok 10 forintos alapítványt tesz a zenészek részére, amit a rendház igazgatójának küld el.³⁴

A piarista gimnázium zeneileg fokozatosan fejlődött, és a XIX. század folyamán már önálló zenekarral is rendelkezett. Gál István szerint: „A diákok énekkara, vonós- és fúvószenekara év közben gyakran szerepelt a vasárnapi és ünnepi nagymisén nemcsak a saját templomukban, hanem a székesegyházban is, továbbá ünnepélyes alkalmakkor az érsek és más előkelő vendégek tiszteletére.”³⁵

A Batthyány érsek alapította piarista gimnázium a diákság révén eleven lüktést hozott a város életébe. Maguknak a piarista tanároknak is meglehetősen élénk volt a társadalmi érintkezésük. „A kollégiumban gyakran láttak vendégül egy-egy előkelőbb látogatót, esetleg valamelyik tanítványuk szüleit, akiknek tiszteletére mindig meghívták a mindenkori érseket, kanonokokat, uradalmi tiszteteket és a város főbb előjáróit. Ezzel szemben ők is többször mentek vendégségbe egyháziakhoz és világiakhoz egyaránt. E tekintetben különösen az érseki udvarban történt vendéglátások nevezetesek, melyek a XVIII. század második felében csaknem kivétel nélkül „academia musica”-val, s a világiak részéről tánccal fejeződtek be.”³⁶

Batthyány József már kalocsai érseksége idején is gyakran rendezett fényes bálakat. Az egyik, általa szervezett kalocsai bálon a Lobkowitz-ezred tizenkét személyes „bandája” muzsikált.³⁷ A báli jeleneteket táncmesterek rendezték újra, a herceg-érsek felkérésére pedig ilyenkor alkalmi zenészeket is hívtak.³⁸

³¹ A Főszékesegyházi Könyvtár K 8842 jelzetű kötete e három ünnep officiumának pozsonyi kiadását tartalmazza 1754-ből.

³² „Sodales Mariani cum Tironibus ingressum solennem celebrarunt.” HDC II. 9. o. 1796. aug. 14.

³³ „Duobus Sacris . . . Cantatis juvenus interfuit; Post meridiem vero lytania decantavit.” HDC II. 14. o. 1797. augusztus 15.

³⁴ „Ut R. D. P. Klobusiczky sincerum et constans in ordinem nostrum, simulque verum in Sanctissimam Dei Matrem cultum testetur, 10. florenos in aere *ad exolvendos Musicos* . . . ad decenter festum Assumptae in caelos Dei Matris agendum Patri Rectori jam hac die submitit.” HDC II. 98. o. 1805. aug. 9.

³⁵ Gál István, i. m. 81. o.

³⁶ Gál István, i. m. 47. o.

³⁷ „Denen 12 Personen von Lobkowitzi Regiment *Musicalischen Banda* als Geschandnus 101 fl. 33 d.” 1775. máj. 24. 246. o. Hend-Haften Aussgab Prothocoll.

³⁸ „*Dem Calocsaer Tanzmeister* Friedrich Scheit wegen Lassung, Verferdigung der Neuen Scene . . . 8 fl. 8 d.” 1773. 34. o. „*Dem Calocsaer Tanzmeister* Schmidhot. Ein Geschandnus 25 fl. 23 d.” 1775. máj. 29. 248. o. „Denen *Musicanten*, welche auf Befehl Seiner hochfürstlichen Durchlaut in *Calocsa auff dem Balle Musiciret* haben erfolgt worden 18. fl.” 1775. ápr. 14., 277. o. Hend-Haften . . . Aussgab Prothocoll.

A piarista rend Kalocsán való megtelepítésével Batthyány József érseknek sikerült a várost kilendíteni a holtpontról. A fennmaradt levéltári dokumentumok meggyőzően bizonyítják, mennyire szíven viselte az alapító érsek Kalocsa városának szellemi felemelését, zenei művelődésének biztosítását.

Jelentős fordulatot hoz Kalocsa életében Patachich Ádám (*ld. 2. és 3. kép*) érseki kinevezése, aki 1776 januárjától követi hivatalában nagy elődjét, Batthyány Józsefet, akit viszont ekkor neveznek ki esztergomi hercegrímássá.

Amikor Patachich Ádám először érkezik Kalocsa városába 1776. júl. 16-án, a piarista Batthyány-konviktus nemes ifjúsága *pásztorjátékkal* köszönti; a gimnázium diákjai pedig osztályonként sorfalat állva tisztelegnek előtte.³⁹ A székesegyházba augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján vezetik be ünnepélyes körmenettel. Miután az istentiszteletet fenséges pompával bemutatták, az új érsek ünnepi fogadást rendez az érseki várkastélyban. Délután pedig a piarista diákok meghívásának eleget téve, megtekinti a tiszteletére rendezett színi előadást.⁴⁰ Mielőtt Hajóstra utazna, hogy az érseki palliumot Migazzi bíboros kezéből átvegye, az érseki rezidenciát előző este hatalmas feliratokkal ünnepélyesen kivilágítják. A pallium birtokában végre saját székesegyházában is megünnepelheti érsekké szentelését. Patachich Ádám 1776. november 17-én „Kalocsai Metropolitána Templomban Nagy Solennitással bé vitetik”.⁴¹ Az ünnepi menetet a székesegyház erkélyéről – vélhetjük, hogy ez a XVIII. század folyamán is így történt – trombitákkal és dobokkal köszöntik.⁴² Az ünnepélyes, zenés bevonulás után az érsek először beszédet intéz papjaihoz és a hívekhez, majd e minőségében először mutatja be szentmiséjét. „Amidőn Eő Excellentiája . . . kiment az Templombul, az Város Magistratussa ketten s ketten az Kastélig, ki- s bé késérték; és a Kalocsai Nép az Deáki Iffiussággal két rendben áll vala, kik is Térd, és fejhajtással köszöntik Urokat.”⁴³ Érsekké szentelését könyvtárának prefektusa, Jacobus Mariosa elegáns és jól csiszolt költeménnyel ünnepli, melyet – az érsek nemzetségtáblájának feltüntetésével – Kalocsán ki is nyomtatnak.

³⁹ „Die 16^a huius Mensis Exc. Ill. ac Rev. Dominus e L. B. Adamus Patachich Archiepiscopus Colocensis in Civitatem suam primum ingressum habuit. ... a Nobili Convictus Battyaniani Juventute *carmine pastoritio* celebratus est. Ingressum eius scholastica Juventus in Classes divisa honestavit.” HDC I. 37. o. 1776. júl. 16.

⁴⁰ „Die 15ª Augusti sollempni processu in Ecclesiam Metropolitanam deductus est, ubi Augustissimo apparatu re divina peracta in Atrio Castri frequentissimos hospites magnifice habuit; pomeridianis vere horis *Dramma*, quod eloquentie studiosi exhibuerunt, praesentia sua illustravit.” HDC I. 38. o. 1776. aug. 15.

⁴¹ Országos Levéltár 16 845. sz. mikrofilmdoboz: Kalocsa város tisztújítási jegyzőkönyve vegyes bejegyzésekkel. 34. o.

⁴² „A Templomba a nyugoti, a korusból nyíló kő erkélt (mellyről nagyobb ünnepek alkalmával az Érsek Ó nagy méltóságát templomba késérő menet trombita, és dob szóval szokott idvezeltetni) tartó oszlopokkal ékesített fő ajtón kívül két egymással irányos oldal ajtó vezet.” Csajágy Sándor, 'A Kalocsai anyaszékes Templom eredete, és viszontagságai.' *Egyházi Tár* 1835. 180–181. o.

⁴³ OL. fent idézett mikrofilm 34. o.

Patachich Ádám, aki előző rezidenciáján, Nagyváradon nagystílusú hangversenyeket és operaesteket rendezett a város népének szórakoztatására,⁴⁴ Kalocsán is felpezsdíti a szellemi életet. Mivel azonban nem sokkal ezelőtt vádolták be Mária Teréziánál, hogy nagyváradi püspöki udvarából álarcos és zenés felvonulásokat indít a városba, itt, Kalocsán jóval szerényebb keretek között él. Rendkívül értékes könyvtárát az érseki palotában renndezi be, és itt ad találkozókat kora legnevezetesebb tudósainak,⁴⁵ akik között megtaláljuk Pray György híres történészt, Wagner Károly történetész-kutatót és egyetemi könyvtárost, Mitterpacher Lajos hírneves biológust, Molnár János neves nyelvész-kutatót, s végül a nevezetes tudóst és egyben az érsek oldal-kanonokját: Palma Ferenc Károlyt, kiemelkedő történettudományi munkák („Specimen Heraldicae Hungariae”, „Notitia Rerum Hungaricarum”, „Specimen Genealogicum” stb.) szerzőjét.

Palma, aki Patachichnak segédpüspöke, és az érsek legközvetlenebb társaságába tartozik, hátrahagyott egy „diárium”-ot, azaz naplót,⁴⁶ mely az érsek utolsó négy évről hiteles és változatos képet őrzött meg számunkra. Az értékes kézirat – még ha mindössze négy év (1781–1784) eseményeiről ad is számot – zenetörténeti szempontból is jelentős.

A napló első zenei adata 1782. március 19-éről származik. II. József császár névnapjára nagy számban gyűlik össze a nép a székesegyházban, ahol az összes kanonok jelenlétében ünnepi misét celebrálnak kórus és zenekar kellemes összhangjával.⁴⁷

Egy Kalocsán ünnepelt húsvéti vigília-szertartásról olvashatunk szintén ez évből. Miután a szokásos szertartásokat elvégezték, az érsek a „Resurrexi” és a „Pax vobis” után az ismert húsvéti népéneket intonálja: „Fel támott Krisztus ez napon”. A húsvéti körmenetet a székesegyház körül vezetik végig, majd visszatérve a templomba, eléneklik a Te Deumot a szokásos verzikulusokkal.⁴⁸

Patachich Ádám érsek február 18-án ünnepli születésnapját, melyre 1783-ban meghívja több jeles vendég között az ifjabbik Illésházi grófot, Orsich grófot, Örmé-

⁴⁴ Staud Géza, *Magyar kastélyszínházak II. kötet.* (Budapest 1963–64.) Romeo Ghircioasiu, 'Das Musikleben in Grosswardein (Oradea) im 18. Jahrhundert.' *Das Haydn Jahrbuch X* (1978) 45–55. Kelemen István, 'Katolikus iskolai színjátás és püspöki udvari opera.' *Vigília* 8 (1985) 617–622.

⁴⁵ *Magyarország vármegyéi és városai.* (Szerk.: Borovszky Samu.) Winkler Pál, *Kalocsa.* Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. 530. o. (Budapest 1898–1907.)

⁴⁶ „Diarium Illustrissimi, ac Reverendissimi Domini, Domini Francisci Caroli Palma. Dei et Apostolicae Sedis Gratis consecrati Episcopi Colophonensis. Series Rerum Gestarum Anno Reparatae Salutis MDCCCLXXXI.” Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár MS 256. (Régi jelzete: MS 108.) Palma és Patachich életéről ld. még: Murányi Károly, *Képek Kalocsa egészségügyének történelméből.* (Kalocsa 1935.)

⁴⁷ „Die 19^a Martii Festo scilicet Josephi solenne Sacrum pro sua Majestate sacratissima Josepho II. Romano-Imperatore Regeque nostro Illustrissimus Episcopus persolvit . . . signum Mortariis tribus datum est, quo audito, copiosus populi accursus factus est, inter suavissimosque Chori concentus, frequentesque Mortariorum fragores editos Sacrum solenne inchoatum, terminatumque fuit.” 1782. 36. o.

⁴⁸ Illustrissimus Episcopus Sanctissimum manu tenens ad populum versus „Resurrexit” intonavit, reliquum choro prosequente itum est ad Altare Majus, ubi versa ad Populum facie Sacramentum in manu tenens „Pax vobis” dein vero *Fel támott Krisztus ez napon* cecinit, subin processio inchoata est . . . ab Illustrissimo Episcopo „*Te Deum Laudamus*” intonatum fuit. 1782. 37. o.

nyi adminisztrátort Zomborról és Latinovics Jánost. Miután az érsek hosszú életéért és egészségéért a káptalan ünnepi misét mutatott be, a vendégeket pompás lakomában részesítik, és meghívják őket a délutáni hangversenyre, az esti ünnepi bála, sőt a másnap Hajóson rendezendő díszebédre is.⁴⁹

Mint ismeretes, Kalocsán az érseki palota dísztermét és első emeleti kápolnáját Franz Anton Maulbertsch festőművész képei (freskói) díszítik (*ld. 4. kép*). A művészt maga Patachich hívta meg Kalocsára, és – amint a diáriumban olvassuk – 1784. május 15-én Maulbertsch, aki már jó ideje dolgozott itteni művein, a munkálatok végeztével ünnepélyes keretek között, zeneszó felhangzása mellett adja át a dísztermet az érseknek. Másnap Patachich húsz előkelő vendéget hív meg asztalához, majd délután ugyanitt hangversenyt rendez számukra.⁵⁰ A díszteremnek azonban a piaristák előbb örülhetnek, hiszen az érsek az ünnepélyes átadás előtt már hat nappal meghívja őket ebédre, majd délután előzetes koncertet rendez számukra.⁵¹ Új palotája művészi adottságait azonban az érsek sajnos nem sokáig élvezheti, mert még ez évben halálát okozza súlyos köszvénye és vesebaja. Patachich Ádám azonban, aki – mint a Mária Terézia által Budára költöztetett egyetem tanácsának elnöke – fáradozásaiért elnyerte a Szent István lovagrend aranykeresztjét, itt, Kalocsán is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A XVIII. század utolsó két évtizedének zenei vonatkozásait leginkább a fennmaradt káptalani jegyzőkönyvek anyagából ismerhetjük meg.⁵² A székesegyházban e feljegyzések szerint 1779-ben hét káptalani zenész, négy énekes fiú és egy orgonafűjtató működik.⁵³

1781-ben a *regens chori* kérelmezi, hogy a húrok beszerzésére juttatott évi 20 forintot emeljék fel, hiszen neki a hangszerek beszerzéséről is gondoskodnia kell.

49 „Die 17ma Febr. Suam Excellentiam Archi-Episcopalem invisuri Colocam advenere: Illustrissimus Comes Éllesházy junior, Ill. Comes Orsich et Magn. Dominus Administrator Zombor D. Örményi cum Domino Joanne Latinovics, altera die Anniversario (sic!) videlicet Natalis suae Excellentiae Archi-Episcopalis . . . opiparo prandio excepti sunt: prandio sumto *Academiae Musicae*, demum *solemni Baal* interfuere . . . die 19 pro prandio Hajossinum descenderunt.” 1783., 43. o.

50 „15ta Maii *Concentum inter musicum* pictura omni finita, a Pictore Domino Antonio Maulpecs (sic!) sala Suae Excellentiae Archi-Episcopali cum solennitate tradita est, die postero 20 hospites eadem in sala prandio excepti sunt, ac demum sexta hora post meridiem *Academia musica* recreati.” 1784. 62. o. Maulbertsch kalocsai tartózkodásáról ld. Enikő D. Buzási, 'Maulbertschs ungarische Auftraggeber in Bildnissen.' In: *Franz Anton Maulbertsch und sein Kreis in Ungarn*. (Sigmaringen 1984.)

51 „Die 9ta Solenne Prandium in nova Sala a Sua Excellentia Archi-Episcopali datum est. Invitati sunt ex nostris P. Rector cum V. Rectore, hora 6ta pomeridiana *Academia Musica* instituta.” HDC I. 66. o.

52 A káptalani jegyzőkönyvekből csak 1779-től fogva tudunk meríteni. Az első ugyanis, amely még valószínűleg Batthyány érsek idején keletkezett, elveszett. Így a második (1779–1788) és a harmadik (1788–1795) káptalani jegyzőkönyv nyújthat csak támpontot kutatásunkhoz. *Prothocollum Capitulare Actorum privatorum 1779–1788: Liber secundus. 1788–1795: Liber tertius.*

53 „Iidem Musici pro quolibet solemni de requiem florenos duos deinceps percipiant, ita tamen ut illi inter se ipsi nempe 7 *musici* grossos aequaliter dividant, ex residuis vero 5 grossis, *quatuor Pueris Cantoribus*, unum vero grossum *Follistae* dent.” 1779. máj. 28. Proth. Capit. II. 2. o.

A káptalan utasítja a karnagyot, hogy a jövőben jelezze a kántorkanonoknak, hogyha húrokra, kottákra vagy bármi egyéb zenei dologra szüksége lesz.⁵⁴

Georgius Hornung káptalani zenész nevét anyagi perlekedés folytán jegyzik fel.⁵⁵ A nevezetes regens chorinak, Paulus Böhmnek a testvére, Franciscus Böhm 1784-ben megpályázza az elhunyt basszista állását, de eredmény nélkül, noha már nyolc éve tölti be rendszeres fizetés nélkül a káptalani zenész feladatkörét.⁵⁶

Paulus Böhm karnagynak – akiről később még részletesen lesz szó – nem lehetett könnyű dolga az érzékeny és bohém természetű művészegyéniségekkel, akik a keze irányítása alá voltak rendelve. Mivel előfordult, hogy némelykor csak szidalmazással volt képes őket engedelmességre szorítani, a zenészek panasszal fordultak a káptalanhoz, mely utóbbi kénytelen a karnagyot megfontolt viselkedésre inteni.⁵⁷

A basszista állását 1787-ben Josephus Arnold, hajósi iskolamester pályázza meg és nyeri el, mert Matthias Reingruber betegsége miatt már nem alkalmas az éneklésre. Az elbocsátó-levél szerint Reingruber tizenkét évig kitűnő tagja volt a székesegyház együttesének – elsősorban a vokális zenében volt kiváló – most pedig kizárólag a betegségere való tekintettel kénytelenek tőle megválni.⁵⁸

⁵⁴ „Lecta fuit instantia *Metr. Eccl. Colocensis Chori Regentis* exponentis, quod sibi floreni 20 annue pro *Chordis* resoluti haud sufficient, quandoquidem inde circa alia quoque requisita *Musicalium Instrumentorum* provisionem facere debeat, ideoque instantis quatenus V. Capitulum plus ipsi, sufficientemque pro procurandorum sume necessariorum procuracione summam resolvere dignetur. Determinatum est. Chori Regentem eo inviari, ut in posterum *procurandorum Chordarum, Chartae*, ac aliorum requisitorum necessitatem semper Reverendissimi Domini Cantoris testimonio coram Reverendissimo Domino Custode probare teneatur, cujusmodi necessitate hac ratione edocta, sumptus requisitis per Reverendissimum Dominum Custodem Eidem e Cassa Ecclesiae suppeditentur.” Prothoc. Capit. II. 69. o. 1781. júl. 10.

⁵⁵ „Assumpta est Instantia *Georgii Hornung* florenos 25. titulo competentis sibi salarii, pro tempore illo, quo Anno adhuc 1776 usque 1-am Julii *Musicum Capitularem* egisset” etc. Prothoc. Capit. II. 86. o. 1782. máj. 16. A több oldalnyi szöveget itt nincs módunkban közölni.

⁵⁶ „Assumpta fuit instantia *Francisci Pöhm*, Pauli Chori Regentis fratris supplicantis, ut, cum per 8. jam annos sine mercede Partes Musicici Capitularis supplevisset in locum recenter Defuncti Bassistae pro Musico Capitulari assumatur . . . Deliberatum est . . . postulato instantis hac in parte deferri nequire.” Prothoc. Capit. II. 138. o. 1784. okt. 12.

⁵⁷ „7° Assumpta est Instantia *Pauli Pöhm Chori Regentis*, qua exponendo Musicorum Eccl. Metropolitanae erga se in rebus officii inobedientiam, imo dum monerentur, perpassas ab iisdem contumelias, petit, ne secus Divina defectum patiantur, remedium poni. Postea auditis *Musicis Capitularibus* iisque quoad scommata, imo blasphemias, quibus ipsos persaepe afficit, contra Chori Regentem pariter quaerulantibus.” Prothoc. Capit. II. 310. o. 1787. márc. 15. „Lecta Instantia Josephi Otenhoffer Musicici de damno a Paulo Pöhm illato et de contumeliosis dictis ac factis quaerulantis, et remedium petentis. Determinatum est . . . Pöhm ad 15-a Martii coram Capitulo comparandum citandum esse.” Prothoc. Capit. III. 1791. márc. 15.

⁵⁸ „Assumpta Instantia *Josephi Arnhold* actualis Ludi Magistri Hajossiensis pro Musico Capitulari recipi petentis. Determinatum est. Praemissa idoneitatis eius Proba in quantum aptus compertus fuerit in vicem Matthiae Reingruber dimittendi eundem recipiendum decerni, qui subinde a petito suo resiliit.” Prothoc. Capit. II. 309. o. 1787. márc. 15. „Expeditae sunt Dimissionales Litterae . . . *Matthias Reingruber* . . . Capitularis Musicicus . . . praecipue *vocali musicae*, quam profitebatur, ea cum exactitudine satisfecerit, . . . Unde eum non alia de causa, quam precise, quod sputo sanguinis laboraret, pectusque male affectum haberet, atque propterea *ad cantandum minus habilis esse*, dimissum e Numero musicorum Ecclesiae Nostrae esse declaramus.” Prothoc. Capit. II. 313. o. 1787. márc. 15.

A szakirodalomból ismert⁵⁹ Paulus Kalmárnak, a kalocsai kistemplom (plébániatemplom) orgonistájának a neve szintén anyagi ügyek kapcsán szerepel a káptalani jegyzőkönyvekben.

A század utolsó évtizedében Ignatius Vinkler, a székesegyház basszistája eléri – mivel kitűnően ért az orgonájátékhoz is –, hogy fizetésemelést kapjon.⁶⁰

A jegyzőkönyvekben megtaláljuk még Josephus Otenhoffer és Joannis Pruk káptalani zenész nevét. Joannis Pruk a fizetésemelési kérvényében nemcsak arról igyekszik meggyőzni a káptalant, hogy az ő személyében jó énekessel rendelkezik, hanem hogy a fúvós hangszerek kezelésében is járatos.⁶¹

Mint láttuk, a káptalani jegyzőkönyvek is megemlékeznek a székesegyház karnagyáról, Paulus Böhmről, aki valószínűleg már Patachich érsek idején, az 1780-as években megkezdte működését. A piarista napló „regens chori” kifejezése ugyanis gyaníthatóan már Böhmre vonatkozik, aki 1783. január 25-én az érsek által rendezett koncertre meghívja a piarista előljárókat.⁶² Egy hangversenyen 1790-ben, tehát már Kollonits László érseksége idején, Böhm klavikordon játszik, és nagy sikert arat.⁶³ Ott találjuk Böhmöt a piaristák rendalapítójának nagy ünnepén a fényes ebéden, amikor több más egyházi méltóság társaságában a helybeli plébánost is meghívják.⁶⁴ Nagy szerep jut Böhm karnagynak a piarista templom alapkövének felszentelési ünnepén, 1801. augusztus 6-án. A gimnázium diákjai – miközben az „Ave maris stella” himnuszt éneklik – a körmenet élén haladnak zászlóikkal. Mint a tudósító megjegyzi: „Ott volt, és a szertartások alatt kötelességének kiválóan tett eleget Paulus Böhm káptalani karnagy egész kórusával együtt”.⁶⁵ Amikor Kalazanci Szent József

⁵⁹ Berauer József, *A Kalocsa-egyházmegyei Rom. Kath. népiskolák története.* (Kalocsa 1896.) Zorn Antal, 'Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig.' (Bács-Kiskun megye múltjából. V.: Oktatás–nevelés.) (Kecskemét 1983.) 102. és 103. o. „Anno 1788. die 1^a Augusti lecta est coram Ven. Capitulo . . . Instantia Pauli Kalmár Organistae Templi Parochiali Colocensis, petentis, ut eidem titulo Hostiarum . . . supra 25 florenos . . . adhuc 5 floreni et duae orgiae lignorum superaddantur.” Prothoc. Capit. III. 19. o.

⁶⁰ „. . . requirendum Dominum Reverendum Custodem, ut Posenii, aut in partibus *bassistam*, sed talem, qui in omnem casum, *etiam organum pulsare, et Organistam templi (:ut Ignatius Vinkler:)* supplere noverit, conducere velit.” Prothoc. Capit. III. 146. o. 1791. márc. 5.

⁶¹ „Eo quod Supplicans (id est Joannes Pruck, Metropolitanae Ecclesiae Colocensis Musicus) *nonmodo Vocalista sit, sed praeterea durissima, id est flatilia Instrumenta tractat.*” Kalocsai Érseki Levéltár LV. sz. dosszié. *Hencz Ignác* basszista, aki több hangszeren is játszik, 1805-ig káptalani zenész Kalocsán, mert ekkor megy Pécsre. Ld. Bárdos Kornél, *Pécs zenéje a 18. században.* (Budapest 1976), 60. o.

⁶² „Die 25^a Sua Excellentia Archi-Episcopalis P. Rectorem cum suis Religiosis et Convictoribus pro hora 5^a pomeridiana *ad Academiam Musicam medio Regentis Chori* invitavit.” HDC I. 55. o. 1783. jan. 25.

⁶³ „Magister Chori Ecclesiae Cathedralis P. D. *Pem Academiam Musicam praecipua in Clavicordio* produxit . . . ad plausum omnium. Cui intererant duo ex Nostris, et etiam collaudarunt.” HDC I. 90. o. 1790. dec. 15.

⁶⁴ „Prandio excepti sunt Reverendissimi Domini Martinus Takáts V. Generalis, Georgius Tamasi, et Stephanus Szalay Parochus Loci, A. R. D. Nicolaus Firán Parochus Bátsensis, et A. R. D. Emericus Végh Capellanus hujus; Spectabilis D. Bonorum Archi-Episcopaliu Praefectus Kászonyi et Dominus Paulus *Pöchm Regens chori.*” HDC II. 14. o. 1797. aug. 27.

⁶⁵ „Nempe praedicta hora Juventute Scholastica sub Vexillis praeunte, *et hymnum: Ave Maris Stella decantante* ex Ecclesia Parochiali processionem duxit (sc. Petrus Klobusiczky). . . Aderat, etiam egregieque partes suas, dum sacrae caeremoniae peragerentur, sustinuit *Paulus Pehm Regens Chori Capitularis, cum integro choro.*” HDC II. 67. o.

ünnepét a piaristák végre az új templomukban ünnepelhetik, a szentmisén felhangzó nemes muzsikát a székesegyház kórusának direktora, Böhm vezényli. Sőt, külső zenészeket is hív Paksról és Hajósról, hogy az előadás minél szebben sikerüljön. A meghívott zenészek valószínűleg a délutáni vesperásra is ott maradnak, mert ezt a napló szerint zenei kísérettel éneklék.⁶⁶ Szintén Böhm játszik a keresztjáró napok első miséjén, 1809 tavaszán a piarista templom új orgonáján, amelyet a gimnázium igazgatója, Joannis Alber készítettet a pesti Herodek mesterrel.⁶⁷

Böhm a székesegyház orgonáját egymaga javítja meg 1792 augusztusában a közelgő nagy ünnep (aug. 15.) sürgetése miatt. Ezért – bár fizetségül kap egy arany forintot – a káptalan figyelmezteti: máskor ne egyedül vállalkozzon e nagy feladatra, és inkább arra törekedjen, hogy az orgonát folyamatosan és rendszeresen karbantartsa.⁶⁸ Valóban sokat áldozhatott saját jövedelméből is a székesegyház zenei életének fellendítésére, mert a város magisztrátusának is adósa lett. 1799-ben a városi tanács azonban – figyelembe véve fáradhatatlan és hűséges szolgálatait – elengedi hátalevő tartozását.⁶⁹

A székesegyház zenei életének belső körülményeire azokból az elszórtan föllelhető számla- és nyugtakötegekből következtethetünk, amelyek Paulus Böhm regens chori aláírásával maradtak ránk.⁷⁰ A mintegy 30-40 db számla tanúskodik 1794 és 1816 között a karnagy mindenre kiterjedő gondoskodásáról, valamint a székesegyház ének- és zenekarának egyre differenciálódó igényeiről, szükségleteiről.

⁶⁶ „Adomata majore ara Sacrum a Reverendissimo eodem Domino inter nobilissimam Musicam a Domino Paulo Pehm Chori Metropolitanani hujatis Regente, advocatis Paksino, Hajossino Musicis directam, celebratum est, in maxima populi frequentia . . . Post meridiem vesperae cum Musica celebratae sunt” HDC II. 94–95. o. 1804. aug. 27.

⁶⁷ „Navi adlatum *Organum* Pestini per R. P. Joannem Nepom. Alber pro Ecclesia nostra curatum . . . quo in Processione Rogationum primo sub Sacro productum est per Chori Ecclesiae Cathedralis Regentem Pöhm, ad probationem omnium audientium tulit nobis solatium, quod Laudes divinas voce et Organo resonare in aedibus nostris possimus. *Artifex Herodek* Civis Pestiensis memoriam sui et gratitudinem nostrorum hoc opere memores est.” HDC II. 120. o. 1809. ápr. 21.

⁶⁸ „Propositum fuit Regentem Chori instare, quo sibi pro fatigiis in perpurgationem *Organi* impensis aliquod honorarium per Venerabilem Capitulum resolveretur. Determinatum est. Instanti pro hoc fatigio unum aureum . . . e Cassa Ecclesiae resolví, una vero ordinari, ne is praeter insinuationem suo loco faciendam, ex post se solo similes reparationes facere praesumat, in reliquo autem *Conservationi organi* omnimode studeat.” Prothoc. Capit. III. 208. o. 1792. aug. 16.

⁶⁹ „6°: *Pöhm Páll Regens Chori Urnak* tudval lévén az Tanács előtt, az Városnak kötelességét fölül számtalanul tett olly faradhatatlan hív szolgálatyai, amelyek valoban reflexioban vétettvén méltoknak lenni találtatak, mértis az számadásokban Buzza, és Bor áraban ki tett 51 florenumbol álló restantiája relegaltni rendeltetett.” OL 16 845. sz. mikrofilmdoboz, 99. o. Ugyanekkor bizonyos Kákonyi László orgonistának is a városi tanács „hív szolgálatyára tekintvén 5 pesti mérő kétezer Buzza 17 fl. 5 d. adodni rendeltetett”. 98. o.

⁷⁰ Documenta Rationum Anni 1794.; Documenta ad Rationes Ecclesiae Metropolitanae de Annis 1798 et 1799.; Diarium Erogationum pro Parte Metropolitanae Ecclesiae Colocensis per Emericum Lovass, in locum Reverendissimi Custodis Michaelis Csáby in Regni Comitibus Posonii Anno 1811 existentes, pro hoc Munere substitutum, factarum. Kalocsai Káptalani Levéltár.

1799-ben Böhm kénytelen egy asztalossal a nagy orgona fújtatóját és pedálját megcsináltatni. De hasonló orgonajavításokra kerül sor 1808-ban, 1811-ben és 1813-ban is.⁷¹

Paulus Böhm évente két részletben 30 forint összeget kap a káptalantól a következő kiadásokra: a kórus szükségleteire, a különféle kottákra, a húrok beszerzésére és felújítására, a kisebb-nagyobb hangszerek megjavítására, a dobok megrepedt bőrfelületének javítására, a fúvós hangszerek nyelvsípjainak és a plektrumoknak beszerzésére, zeneművek vásárlására, az úrnapi körmenetben a dobokat szállítók díjazására, stb.⁷²

A kórus berendezésére vonatkozó, 1794-ből származó leltár a következőket tartalmazza: egy 28 regiszteres orgona, egy hangszereket tároló szekrény, székek és zsámolyok a zenészek számára, hosszú székek a vokális szólisták részére, egy fekete párnaalátét az orgonapadra, valamint pulpitusok a muzikusok számára.⁷³

A Káptalani Levéltárban fennmaradt feljegyzésekből megtudhatjuk még, hogy 1798-ban „1° A Nagy Orgonába a' viz bele dölt . . . 2° A Kiss orgonába a szijjak el

⁷¹ „N° 13. Quod Arcularius Simon *ad Foles Majoris Organi* duas listas fecerit, praeterea unum asserem ad parem *Organi pedalis* applicuerit, quod facit 1 f. 15 kr. – recognosco. Sig. Colocae, die 12^a Julii 1799. Paulus Pöhm Chori Regens V. A. Cap. m. p.” „Die 4^a April 1808 *pro Reparato Pedali* in Majori Organo Arculario obveniunt 4 fl. 30 kr.” „Martino Vajtusich *pro reparatione Organi* Metropolitanae Ecclesiae docente quietantia sub No 13. soluti 2 fl. 48 d. 1811. 11. Octobris.” „Quietantia Supra florenis quinque, id est 5 fl. pro Locis *ad Organum Majus* in Metropolitana Ecclesia ex Cassa Ecclesiae rite exolutis recognosco sigl. Colocae die 29 Septembris 1813. Paulus Böhm V. C. Chori Regens.” Kalocsai Káptalani Levéltár.

⁷² „Dignetur Rd. D. Custos Martinus Takáts Annuales 30 fl. Regenti Chori Paulo Pöhm *pro chordis et aliis necessitatibus chori* numerari per fl. 12. g. 4. sgl. Colocae die 1 Junii 1794.” „Quietantia Super florenis Triginta, quos *pro reparatione Majorum et minorum instrumentorum* Metr. Eccl. Chori . . . percepi, recognosco sigl. Colocae Paulus Böhm Chori Regens V. A. Capituli m. p. die 20. Julii 1794.” „Nro 7° Quietantia super florenis Quindecim, quos *pro reparatione instrumentorum et Tympanorum* Chori Metr. Eccl. Colocensis pro anno futuro ex Cassa Ecclesiae rite percepi. Sig. Colocae die 9^a Martii 1798. Paulus Böhm Chori Regens Ven. Cap. m. p.” „Paulo Pöhm Regenti Chori *pro Chordis, Musicalibus*, docente quietantia sub N° 53 soluti 10 fl.” 1812. 24. May. „Paulo Pöhm Regenti Chori *pro reparatione portatilis Tympanorum*, et pro bajulantibus Tympana in Festo Theophoriae, docente quietantia sub N° 55 soluti 3 fl.” 1812. 31. May. „Quietantia Supra florenis Viginti, id est 20 fl. quos ex Resolutione V. Cap. ex Annuali Pecunia, *pro Plectris, Orificiolis, substaculis, Pelliculis et aliis necessitatibus Chori* rite percepi. (1813) . . . „*pro portatoriis Tympanorum in Processione*”, „*pro Pelle, quae rupta est in eadem Processione*” „*pro necessitatibus Chori, et Musicalium*”. „Exhibentur *Chordae* . . . pro choro Metropolitano, *Fasciculus* unus a 3 fl. 20 d. tres vero *Fasciculi* faciunt florenos decem . . .” Sigl Colocae, die 13. Aug. 1816. Paulus Böhm Chori Regens V. Cap. mp.”

⁷³ „Inventarium sacrae supellectilis aliarumque rerum mobilium Metr. Ecclesiae Colocensis. Anno 1799. Mense Octobri peractum. (Fennmaradt ugyanez 1794-ből is.)

513. Organum 28 Mutationum 1 db

514. Armarium pro Musicalibus Instrumentis asservandis, quorum Inventarium est apud Dominum Cantorem 1 db

515. Scamna pro Musicis 4 db

517. Sedilia longa pro Vocalistis 2 db

519. Pulpitella pro Musicis 2 db

521. Pulvillus niger pro sede Organistae 1 db

Ld. Diarium Erogationum . . . Kalocsai Káptalani Levéltár.

szakadoztak”,⁷⁴ ezért mindkettőt helyre kellett hozatni. Szerencsésnek mondható, hogy 1799-ből is fennmaradt az asztalosmesternek, Simon Józsefnek egy nyugtaszerű kimutatása a „Cathedralis Templomi Munkáról”, mely szerint: „1/ A bőgőnek hátsát és hátát körülenyveztem 3 fl 30 kr. 2/ A nagy Orgonának fújó szíjjai elszakadoztak, azokat ismét fel allítottam 1 fl 30 kr. . . .4/ Pedál fundamentumát két ízben is felbontottam, és hibáit vizitáltam, s azokon segítettem 5 fl.”⁷⁵ A székesegyház hangszereinek leltárát 1799-ben a következő két tétellel egészítik ki: két hegedű és hat darab nyelvsíp a fagottokhoz.⁷⁶

1803-ban Klobusiczky Péter kalocsai kanonok észreveszi, hogy Böhm karnagy nemcsak a folyó évre kijáró 30 forintot veszi fel két részletben, hanem a következő évi 15 forintot is előlegezti magának. Ebből kiderül, hogy a székesegyházi kórus és zenekar színvonalának fenntartása meglehetősen túlhaladta a megadott anyagi kereteket. 1816-ban a karnagy kénytelen az infláció miatt kérelemmel fordulni a káptalanhoz, hogy az emelje fel a hangszerek és kották megjavítására kiutalandó összeget.

Egy korabeli hírlap részletesen tudósít József nádor 1799-ben Kalocsán tett látogatásáról. A székesegyház ének- és zenekarán kívül ezen az ünnepen valószínű, hogy a városban működő polgári alakulatok zenekara is közreműködött. „Kalocsán. Junius 12.ik napján. Tegnap előtt ő Királyi herczegségét, kedves Nádor Ispányunkat városunkban tisztelni vólt szerentsénk. . . . Az Érseki residentziának kerítésén kívül, az áhétatos szerzetbeli papok és tanuló iffják, a kerítésen belől a kis-papok es szomszéd helységekbel való parochusok, az Érseki templom grádcitsánál a Káptalanbeli Urak állottak és tisztelték Ő Kir. Hertzegségét, sok muzsika szerszám pengések és ágyú durrogások között. . . . Este minden Káptalanbeli Uraknak es nevezetesebb lakosoknak házaik meg vóltak vilagosítva. Az Érseki kertben 3000 égő, és a legszebb rendbe helyheztetett métsék tündöklötenek.”⁷⁷

Mivel a meglehetősen rapszodikus természetű muzsikuskokat hozzá kellett szoktatni a szigorú napirendet tartó káptalan rendtartásához, már Batthyány érsek idejében (1761) kibocsátják a káptalani zenészek működési szabályzatát, a „Regulá”-t. A zenészek részéről azonban ismételten hanyagságokat tapasztalnak, s ezért a 21 pontos szabályzatot 1787-ben újból megerősítik. Ennek értelmében a karnagnak állandóan figyelemmel kell kísérnie a kórus és a zenekar tagjait, a kottaállományt és a zenekar felszerelését. A hangszerek is a mindenkori regens chori felügyelete alá tartoznak. Ezeket csak az érsek vagy a káptalan külön engedélyével adhatja kölcsön, egyébként saját kulcsával lezárt szekrényben kell a hangszereket őriznie. Ha valamely hangszer egy muzsikus hibájából megsérül, magának a zenésznek a kötelessége azt megjavíttatni. Amint a karnagy hiányt észlel a hangszerekben – vagy esetleg újabb kórustagot akar felvenni – jelezze ezt írásban a kántorkanonoknak. Mivel min-

⁷⁴ Documenta ad Rationes Ecclesiae Metropolitanae de Annis 1798 et 1799. Ld. Diarium Erogationum. Kalocsai Káptalani Levéltár.

⁷⁵ Diarium Erogationum ld. fent. 1799. jan. 5. Nr. 34.

⁷⁶ „Ad Inventarium accesserunt sub Rev. Domino Házy et Rev. Domino Takáts *Fides pro choro 2 et Officia Fagoti 6.*” Kalocsai Káptalani Levéltár. Diarium Erogationum.

⁷⁷ Magyar Kurír 1799 (50), 762–764. o. Ld. még Gál István, i. m. 14. o.

den zenész, maga a regens chori is részt vesz a zsolozsma éneklésében és a megszo-
kott nyilvános körmeneteken, mindegyikük hozza magával a kottáját és a karingét.
A zenészek egyébként kötelesek a szertartás megkezdése előtt legalább egy ne-
gyed órával megjelenni a kóruson, mert ha késést vagy bármilyenü illetlen viselkedést
tapasztalnak részükről, a megintéstől a fizetéselvonáson át a végleges elbocsátásig
terjedő büntetésben részesülnek. Ha a karnagy valamely zenész esetében helyte-
len viselkedést észlel, elfogulatlanul jelentse a kántorkanonoknak. Mivel az alapít-
ványt nem a zenészek részére, hanem a zene biztosítására tették, a káptalannak ha-
talmában áll az erkölcstelen zenészeket elbocsátani, és helyükbe a fizetésükkel elé-
gedett zenészeket felvenni. Ha a káptalani zenészeket külső templomokba vagy
magánházakhoz hívják meg zenélni, a káptalan engedélye nélkül nem mehetnek el,
kizárólag csak az érseki rezidenciára, ha az érsek maga hívja meg őket. A szabályzat
14. pontja kimondja, hogy – mivel a káptalani zenészek csak kevesen vannak – a
muzsikusokat a regens chori ne csak egyetlen hangszeren szerepeltesse, hanem prób-
álja ki őket minél több szereposztásban.⁷⁸ A sokrétű hangszertudás ugyanis a káptala-
ni zenészeknél – s mint ismeretes, e korszakban csaknem valamennyi jelentős zene-
karban – alapvető követelmény. Hogy a zenészek a templomi szertartásokon felké-
szülten és jól játszanak, tartsanak próbát minden héten egy vagy két órán át a regens
chori által kijelölt helyen. Az utolsó pont előírja, hogy ezt a regulát minden egyes
káptalani zenész függessze ki otthonában, és gondosan tanulmányozza át.

A kalocsai káptalan zenészei számára 1814-ben új alapítványt tesznek, mely
szerint valamennyi zenész évi fizetése 1300 forint, s ez a következőképpen oszlik
meg:

1 Regens Chori Paulus Böhm	400 fl
2 Pro sublevamine Discantistarum	100 fl
3 Musicus Josephus Ottenhofer	200 fl
4 Tenorista Sebastianus Feigl	200 fl
5 Bassista Georgius Martin	200 fl
6 Tubicen 1 ^{us} Josephus Kuderna	100 fl
7 Tubicen 2 ^{us} Joannes Seidl	100 fl

Ez a táblázat egyúttal arra is rávilágít, hogy a kalocsai dóm a XIX. század elején mi-
lyen összetételű együttesel rendelkezik. A kórusban eszerint egy állandó tenorista
és egy basszista énekel, valamint a diszkantista és altista énekesfiúk. Diszkantisták-
nak a regens chori Joannes Bessádyt és Joannes Seidlt nevezi ki.⁷⁹ A székesegyház
zenekara – a bizonyára rendszeresen igénybe vett külső tagokon kívül – karmesterből,
két fúvósból és egy több hangszerhez is értő, minden bizonnyal vonós zenészből áll.

⁷⁸ Regula. „14°: In der Capitular Musicus, weil Sie wenig sind, solle durch den Regens Chori *nicht nur auf ein Instrument, sondern auf alle, deren Er fehig ist, angewendet werden.*” Kalocsai Káptalani Levéltár. „Chorus” B. 50.

⁷⁹ Fundatio Capitularium Musicorum. Anno 1814. Kalocsai Káptalani Levéltár. „Chorus” B. 79.

3. A XVIII. század végére kibontakozott zenei élet dokumentumai

A történeti *adatok* után térjünk rá a Főszékesegyházi Könyvtárban fennmaradt zenetörténeti *dokumentumokra!*

Az 1783-as évszám van feltüntetve azon a zenei jegyzéken, melynek címe: „Inventarium musicalium et Instrumentorum Archicapituli Colocensis”, vagyis: „A kalocsai főkáptalan kottáinak és hangszereinek jegyzéke.”⁸⁰ A tartalom azonban nem felel meg a feltüntetett címnek, hiszen a hangszereket nem sorolja fel, csak a zeneművek kottás incipitjeit, kezdő ütemeit adja meg. Mivel a 45 zeneszerző közül 10 a megadott évszám (1783) körül született,⁸¹ s így működése valójában már a XIX. századra esik, ebből arra következtethetünk, hogy e katalógus összeállítását 1783-ban kezdték el, később pedig tovább bővítették folyamatosan jegyezve be a kottaállomány gyarapodását. Sajnos a felsorolt zeneművek ma már nem találhatók meg, mert a kották az idők folyamán tönkrementek, illetve elpusztultak. Az inventárium kéziratos kötete is csak hiányos állapotában maradt ránk, melyre a kitépett lapokból következtetünk. Ennek ellenére híven dokumentálja, hogy a Kalocsai Főszékesegyház kórusán a XVIII. század folyamán (és a XIX. század elején) milyen zeneművek hangzottak fel.

Nemcsak Kalocsán, hanem országszerte (Pécs, Győr, Sopron, Eger) játszották a következő szerzők műveit: Albrechtsberger, Bixi, Depisch, Diabelli, Dittersdorf, Drechsler, Fuss, Habegger, Joseph és Michael Haydn, Hoffmann, Ivanschitz, Mozart, Novotni, Pichl, Pleyel, Preindl, Reutter, Schiedermayer, Seemann, Seyfried, Seyler, Stadler, Starke, Vanhal és Zimmermann. Némelyikük Magyarországon is hosszabb-rövidebb ideig működött: Johann Georg Albrechtsberger néhány évig Győrött, Depisch Bálint és Novotni Ferenc Pécssett, Carl Dittersdorf, Michael Haydn és Wenczelus Pichl Nagyváradon, Joseph Haydn Kismartonban és Eszterháznál, Zimmermann Antal és Fuss János egyebek között Pozsonyban, Seemann József Pesten, Seyler József pedig Budán.⁸²

A jegyzék összeállítója a zeneműveket műfaji csoportosításban sorolja fel. Először a miséket (50), majd az offertoriumokat és graduálékat (41), ezután a requiemeket és a liberákat (13), végül a vesperásokat (11) és himnuszokat (113) tünteti fel.

A bécsi nagymesterek (Haydn és Mozart) miséin kívül a székesegyház ének- és zenekara Bixi, Diabelli, Dittersdorf, Michael Haydn, Hoffmann, Ivanschitz, Loos, Novotni, Pichl, Preindl, Rankl, Reutter, Seyler, Seyfried, Schiedermayer, Starke, Scheu, Schispiél és Zimmermann miséit tartotta repertoárján. Offertorium- és graduálé-tételekként pedig számos szerzeményt a következő szerzőktől: Albrechtsberger, Branchi, Diabelli, Dupont, Fuss, Habegger, Joseph és Michael Haydn, Huber,

⁸⁰ Domokos Pál Péter egyéb zenetörténeti dokumentumok között az inventáriumot és a Palestrina-gyűjteményt már 1967-ben ismertette egy kutatói jelentésben. A székesegyház jelenlegi karnagya, Leányfalussy Vilmos is feldolgozta egy kéziratos munkájában a székesegyház múltjával kapcsolatos zenei dokumentumokat.

⁸¹ Diabelli, Drechsler, Fuss, Huber, Rieder, Schiedermayer, Seemann, Seyfried, Seyler, Starke.

⁸² Johann Baptist Vanhal is az Erdődyek birtokán élt nyolc évig; eddig tisztázatlan, hogy hol.

Jomelli, Lohelius, Liner, Mozart, Miller, Preindl, Rieder, Ryba, Savio, Starke, Seeman és Vilt. A graduálék és offertoriumok felsorolása előtt a jegyzék összeállítója megemlékezik még néhány kiváló szerző áriájáról, mint Mozart, Pleyel, Sachini és Martini; ám ezeknek nem közli kottás incipitjét. Külön oldalon szerepel Schiedermayer Te Deuma; majd következik a „Requiem et Libera” rovat, amelyben megtaláljuk Depisch, Stadler, Spangler és Vanhal művét. Az inventárium tartalmaz még kilenc vesperást név nélkül, és kettőt Schispieltől. Végül háromoldalnyi kézírásos bejegyzés egészíti ki az eddigieket egyes műfajú tételekkel.⁸³ E bejegyzésekből tudjuk, hogy a régi anyagból több graduálét és offertoriumot alkalmaztak az új idők szelleméhez, valamint, hogy három „missa choralis”-t énekeltek: egyet Albrechtsbergertől és kettőt Michael Haydntól. Egy másik helyen talán későbbi kéztől származik ez a bejegyzés: „diversae ariæ 12 potissimum Authore Paulo Böhm”, mely arra enged következtetni, hogy maga Böhm is mint regens chori gyarapította szerzeményeivel az előadott művek sorát. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az 1880-as inventáriumban⁸⁴ még mindig szerepel Böhmnek egy graduáléja, nyolc offertoriuma és egy responzóriuma. Végül terjedelmes befejező részét képezi az inventáriumnak az a szerzői név nélkül, de kottás incipittel feltüntetett 113 himnusz, amely az egyházi év legkülönbözőbb alkalmaira készült.

A kalocsai székesegyház kórusának zenei inventáriumából hét tételt találtunk meg az eddig megjelent zenei városmonográfiák tematikus jegyzékeiben,⁸⁵ ami megerősíti azt a feltevést, hogy jelentősebb városaink hasonló zenei repertoárral rendelkeztek.⁸⁶ Az inventáriumból elének táruló zenei körkép arról győz meg, hogy a kalocsai székesegyház zenei kultúrája semmiben sem maradt el az ország színvonalas kórusainak és zenekarainak kultúrájától, hiszen műsorán a korszak csaknem valamennyi jelentős zeneszerzőjének kompozíciói szerepeltek.

⁸³ „Communio 7 darab, Asperges 4 darabba több, Responsoria pro Matut. Tenebr., Antiphonæ pro Festis Rogat., Completoria et Hymni pro Quadragesima, per Octavam Corp. Christi plura Offertoria, Lytaniae complures adcomadandæ, aliquot præterea offertoria et Gradualia ex antiquis selecta et accomodanda, Missæ quotidianæ octo, Offertoria et Gradualia quotidiana undecim, Missæ Chorales tres: 2 Michael Haydn et una Albrechtsberger.”

⁸⁴ „Inventarium Antefactorum et instrumentorum musicalium Chori musici Metropolitanæ Ecclesiæ Coloczensis Anno Domini 1880.” Készítette: Sztára József kalocsai regens chori. Kalocsai Káptalani Levéltár.

⁸⁵ Depisch: Requiem ld. Bárδος Kornél, *Pécs zenéje a 18. században* (Budapest 1976.), 119. o. Tematikus jegyzék: 45. sz.; Dittersdorf: Missa in C. ld. i. m. 122. o. 69. sz.; Fuss: Offertorium: Benedic anima ld. i. m. 123. o. 75. sz. Hoffmann: Missa a 2 Soprani ld. Bárδος Kornél, *Győr zenéje a 17-18. században* (Budapest 1980.), 411. o. 686. sz.; Seyler, Joseph: Missa solemniss ld. i. m. 510. o. 1315. sz.; Mozart, Wolfgang Amadeus: Messe N° 2. in C. ú.n. „Credo-Messe” ld. Bárδος Kornél, *Eger zenéje, 1687-1887* (Budapest 1987), 394. o. 420. sz.; Mozart, W. A.: Messe in C. ú.n. „Missa brevis” ld. i. m. 395. o. 423. sz.

⁸⁶ Erre világít rá a 9. vesperás melletti bejegyzés is: „Hæ vesperæ sub N° 9 non spectabat huc, sed Agriam; et Rev. Gausz illam iterum remisit.” Gausz nemcsak Egerrel, hanem Szabadkával is tartott fenn zenei kapcsolatot, ahová egy Mozart-miséért küldött ajándékba. A kalocsai inventáriumból kihúzott Mozart-mise mellett ugyanis ez áll: „Hanc Missam Rev. Gausz Maria-Theresiopolim donavit.”

A másik fennmaradt zenetörténeti dokumentum Palestrina miséinek és vesperásainak kottás gyűjteménye.⁸⁷ Nem véletlen, hogy a másoló, Michael Wilke lengyel ferences szerzetes, éppen Patachich Ádám gyóntatója volt, és egyúttal – mint azt a címlapon olvassuk – virtuóz orgonista is. Alátámasztja ezt a piarista napló egyik róla szóló megállapítása is: „P. Michel Minorita Confessarius Suae Excellentiae Archi Episcopalis, et insignis organista”.⁸⁸ Wilke az „Iste confessor” mise után bejegyezte a másolás időpontját is gyűjteményébe. Eszerint 1752-ben március 24-én fejezte be e Palestrina-mise lejegyzését Assisiben, tehát Olaszországban. Gyűjteményét továbbra is gyarapította, majd – valószínűleg egyik kalocsai tartózkodása végén – talán éppen az érsek kérésére munkáját a székesegyház kórusának adománnyozta.

* * *

Kalocsa városa, mely a középkor és főleg a reneszánsz idején virágzó kultúrával rendelkezett, a török hódoltság után anyagi erőforrások hiányában rendkívül nehezen indul el a fejlődés útján. Míg más városok legkésőbb a XVIII. század negyvenes-ötvenes éveire visszanyerik életképességüket, Kalocsa igazán csak a század utolsó két évtizedében kapja vissza régi arculatát. A kulturális fejlődés alapját főként a piarista gimnázium alapításával Batthyány József érsek veti meg; a művészetek, s így a zene fejlődése azonban csak Patachich Ádám érsek hathatós befolyására vesz nagyobb lendületet. A székesegyház inventáriumra is, amelyet éppen Patachich érsek idejében kezdenek összeállítani, mintha éppen ezt akarná igazolni. A XVIII. század nyolcvanas éveiben mutatkozik meg először olyan határozott lendület, amely képes a nagy múltú város zenei és művelődéstörténeti hagyományait továbbfejlesztetni, és ezzel a XIX. század új törekvéseinek is utat nyitni. A XIX. század első két évtizedében már olyan jelentős lépések történnek, amelyek előrevetítik a zenei élet későbbi fellendülését. Ezt Paulus Böhm karnagy csaknem négy évtizedes folyamatos működése biztosítja. Következetes munkájával ő éri el, hogy a székesegyház ének- és zenekara a felújított kotta- és hangszerállománnyal állandóan bővíteni tudja repertoárját. Mivel a nyomába lépő későbbi karnagyoknak már nem kell alapvető feltételek megteremtésével küszködniük, végeredményben Böhmnek köszönhető, hogy a székesegyház zenei élete a XIX. században virágzásnak indul; s mivel a székesegyház a város zenei életének is legfőbb letéteményese, Böhm tulajdonképpen Kalocsa zenei fejlődésének is biztos irányt mutatott.

⁸⁷ „Missa Iste Confessor Joan: Petri Aloysii Praenestini, quam Rev. Pater Michael Wilke Ord. S. Franz. Convent. Excellent. Domini Adami Patachich Confessarius et inpulsando organo virtuosus Manu sua descripsit.” Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár MS 363.

⁸⁸ HDC I. 54. o. 1782. dec. 20.

A város XVIII. századi zenei struktúráját összehasonlítva más magyarországi városokéval, amelyekkel elsősorban Bárdos Kornél foglalkozott,⁸⁹ a következőket tapasztaljuk. Mivel Kalocsa nem szabad királyi város (mint például Sopron, Kőszeg, Pozsony, Nagyszombat, Lőcse, Kassa, Kolozsvár, Nagyszeben, Brassó, Pest, stb.), nem rendelkezik sem toronyzenészekkel, sem városi zenészekkel, akiket maga a városi tanács tart el. Zenei struktúrája még a Győrött, Pécssett és Budán tapasztalt szerkezettel sem egyezik teljesen, mert ezek a városok – mihelyt szabad királyi várossá lesznek – hozzájárulnak legalább a városi plébániatemplom zenészeinek eltartásához. Kalocsa, mint mezőváros, leginkább Egerhez hasonlít, ahol – bár a gimnáziumok, mint Kalocsán is, maguk fizetik zenészeiket – a városi zeneélet főpatrónusa tulajdonképpen a püspökség, illetve később az érsekség és a káptalan.

⁸⁹ Bárdos Kornél, *Pécs zenéje a 18. században* (Budapest 1976.), uő., *Győr zenéje a 17–18. században* (Budapest 1980.), uő., *Sopron zenéje a 16–18. században* (Budapest 1984.), uő., *Eger zenéje 1687–1887* (Budapest 1987.), uő. szerk., *Magyarország zenei története II. 1541–1686* (Budapest 1990.).

*Josephus S. R. A. Princeps e Comitibus
de Batthyán,
Archiep. Strigon. S. Sedis Apost. Legat. nat. Regni
Hungar. Primas et Summus Cancellar. utriusque
Sac. Cas. et Reg. Ap. Maj. actual. Consiliar. intim. Ord.
S. Steph. Reg. Apost. magnæ. Crucis Eques etc. etc.*

J. M. Millitz-Mansfeld: Batthyány József képe

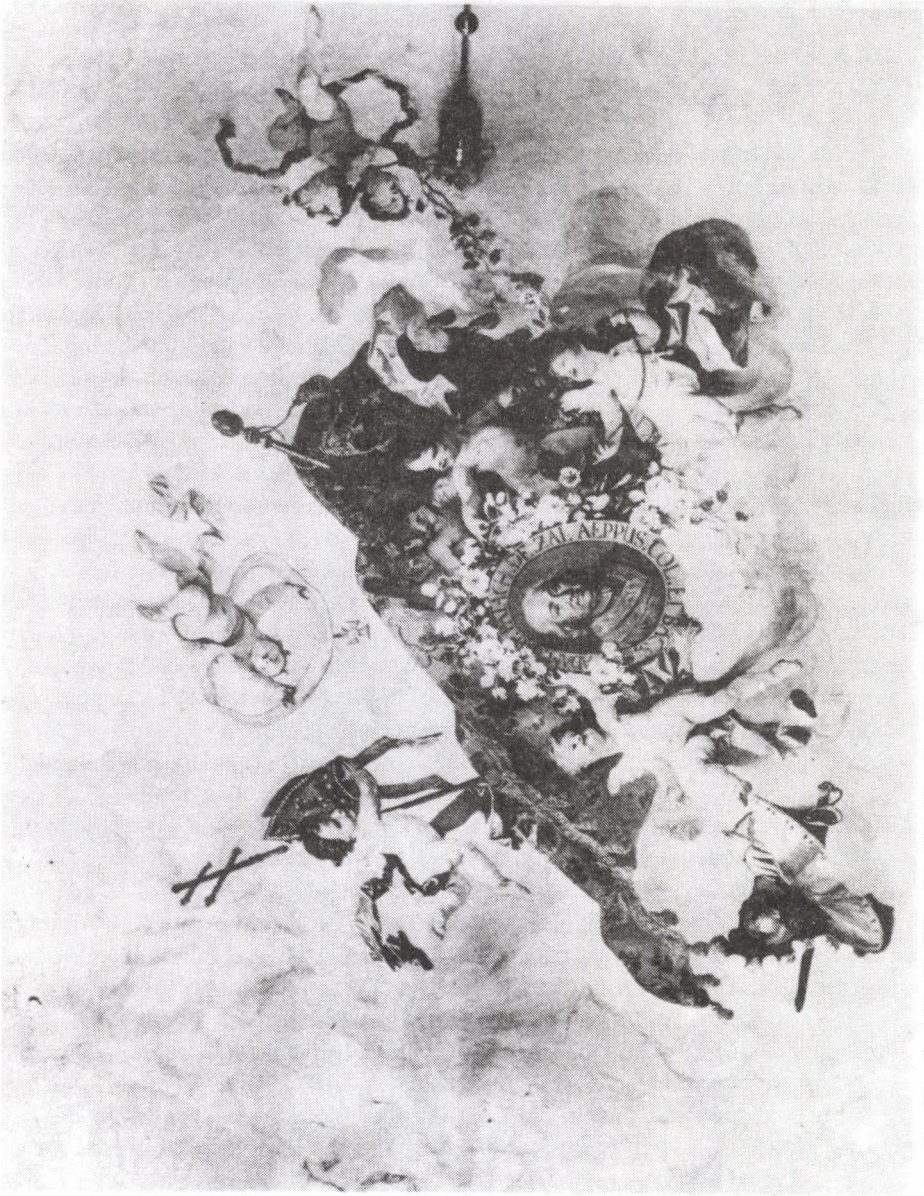

Valószínűleg bécsi vagy pozsonyi festő műve 1778 után: Patachich Ádám mellképe,
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

Valószínűleg bécsi festő: Patacsich Ádám ülőképe, Kalocsa, érseki palota

Franz Anton Maulbertsch: Patachich Ádám képe, Kalocsa, érseki palota

Klára Várhidi-Renner:

EIN ABSCHNITT AUS DER MUSIKGESCHICHTE VON CALOTSCHA (KALOCSA) IM XVIII. JAHRHUNDERT

Die erzbischöfliche Stadt Kalocsa, die im Laufe des Mittelalters das zweite bedeutendste seelisch-kulturelle Zentrum Ungarns war – dem Kalocsaer Erzbischof gang in Würde sowie im weltlichen Rang nur der Graner voran –, hat ihre Bedeutung während der folgenden Jahrhunderte (XVI-XVIII.) verloren. Anfang des XVIII-ten Jahrhunderts ist die einstig blühende Stadt als ein Dorf von Sümpfen umgeben. Bis zur Mitte des Jahrhunderts können die Kalocsaer Erzbischöfe – wegen der Rückständigkeit nach der Türkenzeit, und des Mangels an materiellen Mitteln – im Interesse der Stadt kaum etwas tun. Zwar sind die ersten Zeichen der Entwicklung schon in den 30-er Jahren wahrzunehmen, ein fester Grund für das Bildungswesen der Stadt wird erst 1765 vom Kalocsaer Erzbischof Joseph Batthyány gelegt. Er begründet hier ein Gymnasium, mit dessen Leitung er den Piaristenorden betraut. Eine der Vorschriften des Begründungsbriefes enthält, dass die begabten Studenten auch in der Musik Bildung erhalten sollen. Die Singproben für die Hochämter, Vespers und Litaneien, und auch die Aufführungen der Schuldramen meistens mit musikalischen Einsätzen sind im Leben des Gymnasiums fast alltäglich. Das Erlblühen des Musiklebens der Stadt ist dem Erzbischof Ádám Patachich zu verdanken. Der prachtliebende Mäzen aber – der in seinem vorigen Bischofsstadt, Grosswardein, mit seinem Musikensemble prächtige Aufführungen von Opern und Oratorien veranstaltet hatte – ist hier, in Kalocsa gezwungen infolge der Verordnung von Maria Theresia ein bescheidenes Leben zu führen. Die *Historia Domus* des Piaristen-Kollegiums, sowie das *Diarium* des Seitenkanonikus vom Erzbischof, des Franz Karl von Palma berichten uns doch darüber, dass der Erzbischof auch hier in seinem Palast anlässlich der bedeutenden Feiern sehr oft „musikalische Akademien“ veranstaltet hatte. Das Musikalien-Inventar der Kathedrale informiert uns darüber, welche Kompositionen während des XVIII-ten Jahrhunderts auf dem Chor der Domkirche ertönt sind. Die Liturgie des Kapitels, die Hochämter mit Chor- und Instrumentalbegleitung, die im erzbischöflichen Palast veranstalteten Konzerte weisen darauf an, dass die archiepiscopale Residenzstadt ihren einstigen kulturellen Antlitz am Ende des XVIII-ten Jahrhunderts wieder erhalten hat. Die recht entfaltete Musikkultur des folgenden XIX. Jahrhunderts ist nicht zuletzt der wirksamen Tätigkeit des Regenten Chori, Paulus Böhm zu verdanken, der vier Jahrzehnte lang den Chor und das Musikensemble der Kalocsaer Kathedrale geleitet, den Musikalien- und Instrumentalbestand des Cathedralchors bereichert, instand gehalten und erneuert hat.

Bereczky János:

BRAHMS HÉT MAGYAR TÉMÁJÁNAK FORRÁSA

Brahms – mint ismert – a neki nemcsak nálunk, hanem világszerte oly nagy népszerűséget szerzett Magyar táncokat két sorozatban jelentette meg a berlini Simrock kiadónál: 1869-ben két füzetben tízet, majd 1880-ban újabb két füzetben tizenegyet.

Ismert továbbá az is, hogy e darabokban – melyek eredetileg zongorára, négy kézre íródtak – nem saját témákat, hanem azokban az időkben (az 1850-es és 1860-as évek táján) egész Magyarország-szerte ismert és játszott csárdásdallamokat használt fel, táncként nemegyszer hármat-négyet is egybefűzve. Ő maga éppen ezért nem is tartotta magát ezek szerzőjének, hanem csak „letevőjének”, feldolgozójának, s ezt kétszeresen is kihangsúlyozta: egyfelől azzal, hogy a Magyar táncoknak – akárcsak német népdalfeldolgozásainak s egyéb hasonló jellegű műveinek – nem adott opuszszámot, másfelől a kották címlapjaira is ezt nyomatta: „Ungarische Tänze, gesetzt von Johannes Brahms”.

Mindezek ellenére számos – ma már egyértelműen úgy látjuk, méltánytalan – támadás érte: 1874-ben Kéler Béla, 1879-ben régi barátja, Reményi József vádolja meg, hogy Brahms tőlük ill. másoktól vett darabokat saját neve alatt jelentetett meg. A támadásokat közvetlenül Brahms halála után Otto Neitzel a Kölnische Zeitung 1897. április 12-i számában fölújítja, melyekre akkor maga a kiadó, Simrock felelőpiratában, a vádakot visszautasítva, s ismételten hangsúlyozva, hogy Brahms magát csak feldolgozóként tüntette föl.¹

Nem célunk e viták történetének ismertetése, nyomon követhető az a Brahms-irodalomban.² Tény, hogy a Magyar táncok dallamai – talán kivétel nélkül, talán legnagyobb részét – megjelentek már korábban különböző szerzők neve alatt. Kérdés azonban, hogy ők inkább szerzőinek tekinthetők-e ezeknek. Hiszen ezekkel a dallamokkal telítve volt akkor az ország, telítve volt a levegő. A cigányzenekarok szelvényben-hosszában játszották őket. Ha kottában meg is jelentek, „nem kottában, hanem hangzó formában, szájról szájra”,³ bandáról bandára terjedtek. Ma már megállapíthatatlan – már akkor is az volt –, mely esetekben beszélhetünk arról, hogy valaki szerzeménye országosan elterjedt s kedvelté lett, s mely esetekben arról, hogy egy valahol halott vagy éppenséggel általánosan ismert dallamot valaki több más dallammal együtt

¹ N. Simrock: Johannes Brahms und die „Ungarischen Tänze”. Berlin, 1897.

² Legrészletesebben lásd Max Kalbeck: Johannes Brahms. Deutsche Brahms-Gesellschaft, Berlin, 1921. 63-68. o. Továbbá Koch Lajos: Brahms Magyarországon. A Fővárosi Könyvtár évkönyve, II., Budapest, 1932. 65-69. o.

³ Sárosi Bálint: Cigányzene . . . Gondolat, Budapest, 1971. 161. o.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

csárdásfüzérbe szerkesztett, bevezetéssel, kísérettel ellátott, s így – a korszellemnek megfelelően – máris följogosítva érezte magát, hogy saját szerzeményeként kiadja. (Többnyire valamilyen hangzatos cím alatt s valamely notabilitásnak vagy szépaszszonynak ajánlva.) Már maga Joachim József 1897-ben, az újra feltámadó vádaskodásokkal szemben azzal védi, azzal igazolja Brahmsot: „Die Anfeindungen wegen der Ungarischen Tänze sind geradezu kindisch und lächerlich. Erstens hat Brahms ausdrücklich *gesetzt* auf den Titel geschrieben, und dann sind sie ja überhaupt zum großen Teile allgemein bekannt gewesen, also Gemeingut.”⁴

Óvatosan és fenntartásokkal kell tehát e szerzők szerzőségéhez viszonyulnunk, s bennük inkább a „Gemeingut”-nak az írásba foglalóit, letevőit, feldolgozóit kell látnunk. Ugyanannak a közkincsnek, melyhez Brahms is nyúlt.

Nem ismert azonban, illetve – az idevágó kutatások hiányos volta miatt – a Brahms-szal foglalkozó irodalomban egymással ellentétes vélemények olvashatók arról: vajjon Brahms a Magyar táncok témáit hallomásból ismerte és vette-e, vagy a nyomtatott „változatokat” használta-e forrásul. Karl Geiringer például azt írja a Magyar táncokról: „Das Werk bringt die künstlerische Fassung von Zigeunerweisen, die Brahms seit seiner Konzertreise mit Reményi systematisch sammelte.”⁵ Az ellentétes pólust képviseli Molnár Antal, aki ezzel szemben azt írja: „... míg Liszt főként hallomásból szedegette föl anyagát és Rapszódiaiban a cigánymodort utánozza, addig Brahms kottából jutott a helyi hungarikákhoz s olyasmiből is nemzeti jellegre következtetett, amiben vajmi kevés ilyesmi, még cigány-díszítés sem mindig találkozott. Siebreichtól, a Rózsavölgyi-cég egykori tagjától hallottam: Brahms betért az üzletükbe és kérte, küldjenek neki postán minél több magyar táncot Bécsbe. Ez megtörtént; ő aztán kiválogatta a legízesebbnek tűnő darabokat és keccses számokká párosította a maga módján földolgozottakat.”⁶ Noha Brahmsnak a Reményivel tett közös útjain kezdve az 1867-től sűrűn ismétlődő budapesti, sőt vidéki magyarországi látogatásaiig csakugyan számos alkalma volt a magyar táncmelódiák élőben, hallás után történő összegyűjtésére, az alább közölt hét forrásmű alapján is azt kell mondanunk, hogy eddigi ismereteink azt látszanak bizonyítani: igaznak kell elfogadnunk Molnár Antal szóbeli értesülésen alapuló információját. Vagyis legalábbis az eddigiek alapján úgy látjuk, hogy az inspirációt, egyáltalán a magyar zene szeretetét Brahms nyilván hallás-élményeiből nyerte, ám műveihez („feldolgozásaihoz”) – talán a teljes hitelességre való törekvés végett – a nyomtatványokat használta.

Megnyugtató és végleges feleletet e kérdésre csak akkor fogunk kapni, ha a lehetséges források mind föl lesznek kutatva és közzé lesznek téve. A lehetséges forrásnak és a Brahms-műnek egymás mellé helyezésével azonnal kiderül ugyanis, hogy Brahms csak valahol hallotta-e a dallamot, vagy a leírt alakot használta-e föl. Ha

⁴ Kalbeck i. m. 66. o.

⁵ Karl Geiringer: Johannes Brahms. Sein Leben und Schaffen. Bärenreiter Verlag, Basel, 1974. (3. kiadás.) 231. o.

⁶ Molnár Antal: Brahms. Gondolat, Budapest, 1959. 64. o.

a főhangok lényegében megegyeznek, de különösen, ha a díszítőhangok is többé-kevésbé azonosak, egyértelmű, hogy ez utóbbi esettel van dolgunk.

Ugyanakkor nyilván nem kell különösebben indokolni, hogy e források fölku-
tatása és közzététele nem csak e kérdés megválaszolása végett feladata a zenetudo-
mánynak. Magát Brahmsot, az ő génuszát ismerjük meg teljesebben, ha művei mellé
oda tudjuk helyezni a nyersanyagot, amelyből ő amazokat megalkotta. Nagyon le-
egyszerűsítve és sarkítva: a forrás és a mű, a nyersanyag és a belőle készült mester-
munka közti különbség, az Brahms. Az – legalábbis – egy rész Brahmsból.

*

A Magyar táncok forrásainak felkutatásával eddig – W. Tappert 1874-ben, az
első támadások kapcsán megjelent igen vázlatos, és természetszerűleg csak az első
tíz táncra vonatkozó forráslistáján kívül – lényegében egyedül Major Ervin foglalko-
zott.⁷ Brahms születésének századik évfordulójára megjelent tanulmánya – melyet
későbbi vallomása szerint Bartók Béla ösztönzésére írt – úttörő jellegű és példamuta-
tó. Természetesen fölhasználja Tappert listáját, de azon messze túlmegegy. Őnála már
nem egy tánc = egy forrás, hanem minden témának külön-külön igyekszik utánanyo-
mozni. Így a huszonegy tánc összesen – talán – negyvenhárom témájából végülis hu-
szonötnek a forrását tudja kimutatni ill. megnevezni. Évtizedek múltán, dolgozata új-
rakiadásakor⁸ kisebb igazításokat végez rajta, melyek közül a legjelentősebb, hogy
még két témának (a 13. és 18. tánc első témáinak) adja meg a forrását.

Nagy kár, hogy Major Ervin munkájának az azóta eltelt több mint fél évszázadban nem akadt folytatója. Mintha az ő tanulmányával a Brahms (és a magunk) irán-
ti megbecsülésünkől fakadó kötelezettségeinknek elég is lett volna téve. Pedig
még mindig maradt tizennyolc (ill. az újabb kiadás után tizenhat) Brahms-téma,
melynek eredete így homályba vész. Mégis a magyar zenetudomány a kérdést az
eddigiekkel lezártak tekintette.⁹

Még nagyobb kár, hogy Major csak megnevezte a forrásokat, de nem publikál-
ta azokat. Majd csak azok közzététele után lehet végleges ítéletet alkotni róluk: vajjon
csakugyan azok és abban a változatban szolgáltak-e Brahms forrásaiul. És egyálta-
lán: csak azután végezhető el a minden tekintetben oly tanulságosnak ígérkező egy-
bevetésük a Brahms-féle „végső” alakokkal. Ezt a munkát – mintegy Majort kiegészít-
endő – még valakinek el kell végeznie. (Az idézett kiadványok remélhetőleg mind
megtalálhatók lesznek vagy Majornak az MTA Zenetudományi Intézetéhez ke-
rült hagyatékában, vagy legalábbis az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában.)

⁷ Major Ervin: Brahms és a magyar zene. A „Magyar Táncok” forrásai. Budapest, 1933.

Koch Lajos i. m.-ben szintén közöl egy forráslistát, ám egyfelől, noha tanulmányának megjelenése
korábbra van datálva, mint Majoré, a valóságban később jelent meg, másfelől bevallottan is a Major Ervintől
kapott adatokat közli.

⁸ Major Ervin: Fejezetek a magyar zene történetéből. Zeneműkiadó, Budapest, 1967. 82-88. o.

⁹ Molnár Antal az i. m.-ben ezt írja: „Major Ervin dr. utánanézett az eredeti „szerzőknek’ . . .” (64. o.)
Barna István pedig ezt Brahms és Magyarország c. tanulmányában: „A kérdést véglegesen Major Er-
vin tisztázza a tőle megszokott alaposággal, 1933-ban . . .” (In: Ludwik Erhardt: Brahms. Zenemű-
kiadó, Budapest, 1978. Függelék. 381. oldal.)

Sajnálatos továbbá, hogy Major készpénznek vette Joachim Józsefnek azt a véleményét, hogy a 11., 14. és 16. táncok Brahms saját szerzeményei, és alkalmasint nem is igyekezett e táncok témáinak utánajárni. Joachim e vélekedése Kalbeck idézett műve¹⁰ nyomán terjedt el, melyben ő idéz Joachimnak egy hozzá írt leveléből: „Im dritten und vierten Heft sind einige Brahms' eigene Erfindung, und zwar fügte er diese auf Wunsch des Verlegers ein, um besser gegen Nachdruck seiner Bearbeitung zu schützen, Nr. 11, 14, 16 halte ich für ureigenste Brahmsse.” Ehhez kapcsolódóan Kalbeck hivatkozik még Brüllre is: „Letzte Vermutung wird von Ignaz Brüll bestätigt, dem es Brahms direkt gesagt hat, daß er stellenweise eigene Melodien eingefügt (. . .) habe . . . ” Mint látható, Brüll nem említett sorszámokat, Joachim is csak föltételezett, Major mégis már úgy fogalmaz, hogy: „A 11., 14. és 16. számúak – Joachim és Brüll Ignác tanúsága szerint – Brahms eredeti szerzeményei”. Majd az ő megfogalmazása nyomán Joachim feltételezése a későbbi magyar Brahms-irodalomban már mint tény terjed el.¹¹ Érdekes azonban, hogy a külföldi irodalomban is hasonló átváltozáson mentek át Joachim és Brüll óvatos tanúságtételei. Geiringer például így ír: „1880. erschienen zwei weitere Hefte der Ungarischen Tänze, welche auch drei eigene Kompositionen des Meisters (No. 11, 14, 16) enthielten.”¹² Mint alább látni fogjuk, a 11., 14. és 16. táncok brahmsi szerzőségéről most már meggyökerezettnek látzó szentencia a 11. esetében tovább semmiképpen nem tartható, de éppen ezért a másik kettőnél is alapos revízióra szorul. (Annál is inkább, mert a 16. tánc már maga négy témából van fölfűzve, melyek közül a harmadik kvintváltó és 2 x 6 ütemű, s mint ilyen lehetetlen, hogy Brahmtól származzék.)

*

Célunk ezúttal a Magyar táncok hét olyan témája forrásának közzététele, melyek eredete eddig feltáratlan volt.

Az első a 4. tánc triója. Major ezt írja róla: „A tánc triójának eredete ismeretlen.” A dallam 1860-ban jelent meg Budán Treichlinger Józsefnél. A címlap szerint: „Keglevich nóta. Csárdás. Zongorára szerzé Csillag Josi”. Ennek 1. Frisse. A főhangok lényegében egyeznek, a díszítések Brahmsnál ugyan jóval sűrűbbek, de vitathatatlanul a forrásdarabéitól ihletettek. Brahms továbbá még az eredeti hangnemet is megőrizte. (L. 1. kotta.)

A 6. táncról ezt írja Major: „Nittinger (. . .) aligha szerzője e csárdásnak, mely azonos gróf Fáy István 1857-ben megjelent Ellen-csárdásával (. . .) A molto sostenuto dallama sem Fáynál, sem Nittingernél nem fordul elő.” E trióként használt molto sostenuto dallam Rózsavölgyi és társánál jelent meg Pesten 1855 (?) -ben. A címlapon ez olvasható: „Bárándy emlék. Eredeti csárdás. Zongorára szerzé Patikarus Ferencz.” Brahms az 1. Friss témáját használta föl. (L. 2. kotta.)

A 11. táncról – mint már fentebb említettük – így ír Major: „Meg kell jegyeznünk, hogy a 11., 14. és 16. számúak – Joachim és Brüll Ignác tanúsága szerint –

¹⁰ Kalbeck i. m. 66. o.

¹¹ Molnár i. m. 65. o., Bama i. m. 381. o.

¹² Geiringer i. m. 231. o.

Brahms eredeti szerzeményei (...) Valóban, az itt előforduló dallamok közül egyet sem lehetett agnoszkálni.” Érdekes, hogy sem neki, sem másoknak, akik akár Kalbeck könyve, akár az ő dolgozata nyomán Brahms szerzőségét kétely nélkül elfogadták, nem tűnt föl, hogy e tánc főtémája dór hangnemben van (ráadásul Brahmsnál egyedülállóan dór előjegyzéssel!), azonkívül könnyen fölismerhetően kvintváltó. Vagyis a huszonegy magyar tánc összes témája közül – mondhatni – a legmagyarabb. Brahms pedig – minden beleérzése mellett – nem írhatott magyarabb dallamot azoknál, amiket egyébként fölhasznált. És valóban: a 11. tánc főtémáját megtaláljuk Bunkó Ferenc 13 karancsalji palóc nótájában, mely Pesten 1857-ben jelent meg Rózsavölgyi és társánál. A címlapon betű szerint ez áll: „13 karancsai paloc nota. Szerzé Bunkó Ferencz.”

E tizenhárom nótából a hetediket használta föl Brahms, egy – az utolsó ütemben alkalmazott – díszítőhangot leszámítva nemcsak a nagy, hanem még a kiskottákban is hangról hangra átvéve az eredetit, szintén még annak hangnemét is. Föltűnő és tanulságos azonban, hogy – mintegy egy ismétlőjel betoldásával – az eredetileg hatsoros dallamot négy hosszú sorból állóvá alakította. A magyar népzeneben is rendkívüli 2 + 4-es hatsorosság nyilván az ő szimmetriaérzékét is zavarta, s így lett az eredeti A B A₅ B₅ v A₅ B₅ szerkezetű dallamból A A A₅ v A₅. (L. 3. kotta.)

Ami a magyar paraszti zenei hagyománnyal, az autochton magyar népzenevel való kapcsolatot ill. az ahhoz való közelséget illeti, Bunkó Ferencnek – ennek a csakugyan a nógrádi Karancs-hegy tájékáról származott cigányprimásnak – 13 karancsalji palóc nótája magasan kiemelkedik kora csárdásirodalmából. Érdemes lenne a feledésből való kiemelésre és a fennmaradt néphagyománnyal való összevetésre. Ez esetben is egy igen régies, ereszkedő (kvartváltással elegy) kvintváltó, kimondottan a palóc vidékre jellemző dudánótaszerű népdalt használt föl, mely négy-soros formájában máig is hallható-gyűjthető éppen a Karancs-alja kicsit tágabban vett környékén, de amely – Kodály Zoltán gyűjtéseinek tanúsága szerint – a századfordulón még a Bunkó ill. Brahms által használt különleges hatsoros formájában is eleven volt. Álljon itt egy példa, melyet Kodály 1906-ban jegyzett le egy bükk-szenterzsébeti asszonytól, s 1907-ben már közölt is az Ethnographiában. (L. 4. kotta.)

A 15. táncról – nyilván különleges bővülése és hangnemi kitérője miatt – így vélekedik Major: „A tánc triója alighanem Brahmstól való.” Azonban ez sem tőle való. Brahms ezúttal is magyarországi nyomtatványt használt forrásául, méghozzá a Pesten, Rózsavölgyi és társánál a „Kecskeméty Józsi munkái zongorára” sorozatban 1853-ban megjelent „Egressy halotti harangozása. Csárdás.” címűt, abból is az 1. Frisset. Lényegében hangról hangra átvette ezt is, annyi változtatással, hogy az adagio bővülést augmentálva beillesztette a Tempo I-be. (L. 5. kotta.)

Major szerint: „A 17. tánc 1. dallamának eredetije nem volt megállapítható”. Ez a dallam szintén Bunkó Ferenc „13 karancsai paloc notá”-jából származik. Ott a 3. számú. Brahms a dallam egymástól egy árnyalatban különböző két alakjából a másodikat, a több bővített szekunddal színezettet választotta. (L. 6. kotta.)

A 18. táncról ez olvasható Major tanulmányának első kiadásában: „A 18. táncot – nem eléggé magyaros volta miatt – Brahms szerzeményének tartom.” A második, javított kiadásban már ez: „A 18. tánc A-része: Három alma meg egy fél kezdetű népies műdalunk (. . .) A közép-rész dallamának eredete még felkutatásra vár.” E trió-dallam szintén a „Kecskeméty Józsi munkái zongorára” sorozatban jelent meg Pesten Rózsavölgyi és társánál év nélkül (talán ugyancsak 1853-ban) „Turai emlék. Csárdás.” címmel. Ebből az 1. Friss. (L. 7. kotta.)

Végül pedig a 19. táncról ezt írja Major: „A 19. tánc 1. dallama is kétes eredetű.” Ezt a dallamot szintén a fentebb említett Kecskeméty Józsi-féle „Egressy halotti harangozásá”-ban találjuk meg, abban a No. 2-es Friss. (L. 8. kotta.)

*

A most így napvilágra került Brahms-források egytől egyig tagadhatatlanul amellet tanúskodnak, hogy Magyar táncai megírásakor Brahms nem támaszkodott hallásbeli élményeire és emlékeire, hanem alázatosan – nyilván nem Kecskeméty Józsi, Patikáros Ferenc és társaik iránti, hanem a magyar szellem iránti alázatosságból – nyomtatott forrásokat használt és követett. Mégis, ennek ellenére, a vitában, hogy vajjon feldolgozója vagy szerzője-e a Magyar táncoknak, az azóta eltelt jó száz év tapasztalataival a hátunk mögött ez utóbbi mellett kell letennünk a garast. Még saját szerény megjelölésével szemben is. Mert igaz ugyan, hogy ő e témákat Kecskeméty Józsitól, Patikáros Ferentől s a többiektől vette. Ám, hogy azokat csakugyan Kecskeméty Józsiék komponálták-e, vagy ők csak írásba foglalóik nekik, ma már kinyomozhatatlan és eldönthetetlen. Akár így, akár úgy: e dallamokat mindenki ismerte, mindenki szerette, mindenki használta. Valóban: közkinccs voltak. Kicsit más szinten és más közegben, mint a népdalok, de azokhoz hasonlóan és azokhoz megannyi szállal kapcsolódva. Együtt: egy *élő* és *közös* zenekultúra voltak. A *mi* zenekultúránk azokban az időkben. Ehhez a zenekultúrához, melynek tagadhatatlanul megvolt a maga bája – amely Brahmsot is, másokat is megragadott –, de amely legalábbis – mondjuk így: – meglehetősen provinciális volt, Brahms hozzáadta a maga génuszát, s ezzel olyan szintre emelte, ahol az betagozódnak Európa és az egész világ zenekultúrájába. Ahogy Kalbeck oly szépen fogalmaz: „Die ungarischen Amethysten und Topase wären bunte Kiesel geblieben, wenn Brahms sie nicht geschliffen und gefaßt hätte.”¹³ Brahms azonban kézbe vette őket, s a maga génuszával ötvözve azt a hajdanvolt kultúránkat, azt a hajdanvolt hangunkat, mely azóta kétségkívül nemcsak a világ, hanem még a mi számunkra is rég a feledés homályába merült volna, azt ő örökre hallhatóvá és élvezhetővé tette: az egyetemes emberi kultúra halhatatlan részévé.

¹³ Kalbeck i. m. 64. o.

1
FRISS.

J. T. 431.

1. kotta

FRISS
1.

p rit.

p

1ma

2da

2. kotta

7.

tr

k

1ma

2da

R & C. №266.

3. kotta

7. Andorvári Dorka.
(Az előzők változata.)

1. An - dor - vá - ri - né - nak ti - sen két lá - nya vót,
ti - sen - bar - ma - dik vót An - dor - vá - ri Dor - ka,
ti - zen - har - ma - dik vót An - dor - vá - ri Dor - ka.¹

2. „Dorkám, Dorkám, Dorkám, kedves szép violám,
mi dolog lehet az, kerekaljú ruhád
3. előőr kurtodik, hátulról hosszadik,
szép vékony derekad igen vastagodik.“
4. „Szabó nem jó szabta, varró nem jó varrta,
varró nem jó varrta, olló nem jó vágta.“
5. „Szabó is jó szabta, varró is jó varrta,
varró is jó varrta, olló is jó vágta ...
6. Dorkám, Dorkám, Dorkám, kedves szép violám,
mi dolog lehet az, kerekaljú ruhád
7. előőr kurtodik, hátulról hosszadik,
szép vékony derekad igen vastagodik?“
8. „Mit tűröm, tagadom, ha ki kell vallanom,
Király Kiss Miklósnak zöld ágyat vetettem,
zöld ágyat vetettem, szerelemben estem.“
9. „Kocsisom, kocsisom, letjebb fullajtárom,
Vigyük el Dorkámát nyakavágó hídra,
nyakavágó hídra, rózsás kis pallagra“
10. „Madárkám, madárkám, birhordó madárkám,
vidd el a levelem Király Kiss Miklósnak.
11. Ha ebédem éred, tedd a tányérjára,
ha frustkőn éred, tedd a findzsájába.“
12. — Frustkőn ott értem, findzsájába tettem,
Király Kiss Miklósnak szépen beköszöntem.
13. — „Kocsisom, kocsisom, letjebb fullajtárom,
fogjad be lovakat, hozzuk el Dorkámát,
hosszuk el Dorkámát, kedves violámát ...
14. Jó napot, jó napot, Andorvári anyám,
hol van az én Dorkám, a kedves violám?“
15. „Elküdtém, elküdtém rózsás kis pallagra
virágokat szedni, bokrétát kötözni.“
16. — „Anyám, anyám, anyám, Andorvári anyám,
hol van az én Dorkám, a kedves violám?“
17. „Elküdtém, elküdtém a másik szobába
magát tisztogatni ...
18. — „Anyám, anyám, anyám, Andorvári anyám,
hol van az én Dorkám, a kedves violám?“
19. „Mit tűröm, tagadom, ha ki kell vallanom:
elküdtém, elküdtém nyakavágó hídra.“
20. — „Jó napot, jó napot, nyakavágó legény,
hol van az én Dorkám, a kedves violám?“
21. — „Mit tűröm, tagadom, ha ki kell vallanom:
Elvágtam a nyakát, eltemettem magát.“
22. — „Vágd el enyémet is, teness el engem is,
Vérem a vérével egy patakot mosson,
Lelkem a lelkével egy istent imádjon,
Lelkem a lelkével egy istent imádjon,
Emmi kisedünk a menyországba jusson.“¹

(Erdő-Kövesd, Hovev-vm. Egy szentlőrincbéli születésű asszony éneke után.)

¹ A második sort néha nem ismételik, ilyenkor a dallam a-b része kimarad. A háromsoros strófákban természetesen egyik sem ismétlődik.

4. kotta

Friss.
Al. f.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature has two flats (B-flat and E-flat). The time signature is 2/4. The piece begins with a piano (*p*) dynamic in the treble and a forte (*f*) dynamic in the bass. The music is characterized by rhythmic patterns and chordal textures.

The second system continues the piece with two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature remains two flats. The music starts with a forte (*f*) dynamic. The rhythmic patterns continue, showing a mix of eighth and sixteenth notes.

Allegio. *Tempo 1mo.*

The third system features two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature is two flats. The tempo changes to *Allegio.* and then *Tempo 1mo.*. The dynamics range from fortissimo (*ff*) to piano (*p*).

Allegio.

The fourth system consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature is two flats. The tempo is *Allegio.* and the dynamic is fortissimo (*ff*).

Tempo 1mo.

The fifth system consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The key signature is two flats. The tempo is *Tempo 1mo.*

Da capo.

R. & C. N° 34.

4

3. *Audante.*

R&C. N° 266.

6. kotta

FRISS
4° sz.

The musical score consists of five systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef. The key signature is two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 2/4. The first system starts with a piano (*p*) dynamic. The second system starts with a forte (*f*) dynamic. The third system begins with a repeat sign. The fourth system continues the piece. The fifth system concludes with two first endings, labeled '1ma' and '2da', which lead to different chordal resolutions. Trills are indicated with 'tr' above notes in several measures.

R & C. N° 57.

7. kotta

Friss.
Al. 2.

R. & C. N° 34.

8. kotta

János Bereczky:

QUELLEN DER SIEBEN UNGARISCHEN THEMEN VON BRAHMS

Bekanntlich verwendete Brahms in seinen Ungarischen Tänzen keine eigenen Themen, sondern um die 50er und 60er Jahre des vergangenen Jahrhunderts in ganz Ungarn verbreitete Csárdásmelodien. Diese Melodien waren auch alle unter den Namen irgendwelcher Komponisten erschienen, jedoch war es bereits zur damaligen Zeit zweifelhaft, und ist es heute noch mehr, ob sie in der Tat als deren Komponisten und nicht als bloße Notierer von Gemeingut betrachtet werden können.

Unklar ist es hingegen, bzw. einander widersprechende Meinungen sind in der Brahms-Literatur darüber zu lesen, ob Brahms diese Themen vom Hören kannte und übernahm oder ob er gedruckte Formen als Quelle verwendete. Zugleich hat sich in unserem Jahrhundert allmählich die Ansicht verbreitet, daß die Themen der Tänze 11, 14 und 16 Brahms selbst komponiert habe.

In seiner anlässlich von Brahms' 100. Geburtstag veröffentlichten Studie nennt Ervin Major die Quellen von 27 der insgesamt vielleicht 43 Themen der 21 Tänze. Er publiziert jedoch diese Quellen nicht, weshalb auch die Frage nicht beantwortet werden kann, ob sie Brahms gedruckt oder aus dem Spiel von Zigeunerkapellen bekannt waren.

Vorliegende Studie gibt die Quellen von sieben weiteren Themen bekannt. Dabei werden – erstmals in der Brahms-Literatur – diese Quellen auch in ihrer Gänze publiziert. Durch den Vergleich dieser Quellen mit den Brahms-Werken hat sich eindeutig erwiesen, daß sich Brahms beim Komponieren der Ungarischen Tänze nicht auf die auditive Erinnerung gestützt, sondern, in der Regel bis in die kleinsten ornamentalen Töne die gedruckten Formen verwendet hatte.

Eine der publizierten Quellen ist gerade die des 11. Tanzes. Damit wurde die These widerlegt, derzufolge Brahms der Urheber dieses Tanzes sei, zugleich ist sie aber auch in Bezug auf den 14. und 16. Tanz fraglich geworden.

Somfai László:

NÉPDALCIKLUS-TERVEK BARTÓK 1907-ES GYŰJTŐFÜZETÉBEN

D. Dille kérdésére, aki az 1906-os Bartók – Kodály *Magyar népdalok* füzetét követő kiadatlanul maradt „2. füzet” felől faggatta, Kodály azt válaszolta, hogy akkoriban Bartók e két füzetten kívül még további népdalokat is feldolgozott; közülük őt a *Nyolc magyar népdal* sorozatában jelent meg.¹ Kodály Emma hagyatékából elő is került két további magyar népdal (1. „Édesanyám rózsafája”, 2. „Túl vagy rózsám, túl vagy a Málnás erdején”).² Dille adta közre azt a Bartóknak írt, 1907. márciusi berlini Kodály-levelet, amelyben a „2. füzet” kézhez kapott 5 dalát bírálta és közülük hármat (az 1-3. sz.) kiadásra valónak tartott („Legjobban az ‚Olvad a hó’-t szeretem”).

Az egyik zsebméretű kottás Bartók-gyűjtőfüzet két oldala (1-2. ábra) azt a pillanatot látszik megragadhatóvá tenni, amikor az első erdélyi gyűjtőtújáról (1907. júl.–aug.) hazatért Bartók – megszívvelve Kodály kritikáját és egyben felhasználva a frissiben gyűjtött anyagból készült legelső ének–zongora-feldolgozásokat – egy új füzet vagy füzetek összeállítását tervezte. Ez a pillanatfelvétel, ha mégannyi hipotézis szükségeltetik is a gyorsírás-szerű adatok értelmezéséhez, Bartók művészi fejlődésének tanulmányozásakor egyáltalán nem érdektelen. Megmutatja, hogy addigi népzene–ismereteinek korlátai folytán Bartók milyen mértékben „kritikátlan” (vagy intuitív?) a dallamok kiválasztásakor; hogy Kodály véleményét fenntartás nélkül elfogadta; hogy itt megrekedt terveinek egy részét később más műfajokban mégis megvalósította.

Bármilyen meglepő, Bartók életének talán legtermékenyebb másfél évtizedében az énekhangra és zongorára írt népdalfeldolgozás egyáltalán nem volt siker-műfaj. 1906 és 1922 között legalább 47 népdalfeldolgozást írt ének–zongorára (33 magyart, 9 román, 5 szlovákot); közülük életében csak 18 jelent meg (tíz a Bartók–Kodály füzetben 1906 decemberében, és a *Nyolc magyar népdal* 1922-ben); 10 feldolgozást posztumusz publikált Dille; 1 lappang vagy elveszett; 18 máig kiadatlan. Íme egy vázlatos áttekintés a készülő Bartók tematikus műjegyzék BB-számainak sorrendjében, a komponálás dátuma előtt feltüntetve a feldolgozott népdalok Bartók-gyűjtésének évét is:

¹ *Documenta Bartókiana*, Heft 4 (Budapest 1970), 144.

² Dille közlése szerint (*DocB/4*, 144) ezek megjelenését Kodály ellenezte, mondván, a „Málnás” helyes formája pentaton (így is közzölték az *Erdélyi Magyarországnak*, 110. szám, Kodály gyűjtéséből), amit Bartók elfogadott. Mindez valószínűleg nem 1907-ben történt, mert Kodály gyűjtése 1910-ből való.

Zenatudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

Népdalfeldolgozások énekhangra és zongorára, 1906-1917

BB- szám:	cím:	népdal:	kompo- nálás:	kiadás:	posztumusz kiadás:
BB 42	<u>Magyar népdalok</u> (Bartók: 1-10. szám és 3 kiadatlan) ⁴	1906 ³	1906	1906	
BB 43	<u>Magyar népdalok "2. füzet"</u> 1. "Tiszán innen, Tiszán túl" 2. "Erdők, völgyek, szűk ligetek" 3. "Olvad a hó" 4. "Ha bemegek a csárdába" 5. "Fehér László lovat lopott" 6. ":/ Megittam a :/ piros bort" 7. "Ez a kislány gyöngyöt fűz" 8. "Sej mikor engem katonának visznek" 9. "Még azt mondják sej haj" 10. "Kis kece lányom"	1906 ⁵	1906 ⁶	--	6., 4., 8., 7. szám: 1963 ⁷ ; a többi: kiadatlan
BB 44	<u>Két magyar népdal</u> 1. "Édesanyám rózsafája" 2. "Túl vagy rózsám"	1907.VII-VIII	1907 ⁸	--	1.: 1963 ⁷ 2.: 1970 ⁹
BB 46	<u>Négy szlovák népdal</u> 1. "V tej bystrickej bráne" 2. "Pod lipkou, nad lipkou" ¹² 3. "Dolu dolinami" ¹⁴ 4. "Priletel pták"	1906/7 ¹⁰	1907 ¹¹	--	1., 3-4.: 1963 ⁷ 2.: elve- szett ¹³
BB 47	<u>Nyolc magyar népdal</u> 1-5. sz.: "Öt székely dal" ¹⁶ 1. "Fekete föld" 2. "Istenem, istenem" 3. "Asszonyok, asszonyok" 4. "Annyi bánat a szívemen" 5. "Ha kimegyek arr' a magas tetőre" 6-8. sz.: "Székely katonadalok" ¹⁶ 6. "Töltik a nagy erdő útját" 7. "Eddig való dolgom a tavaszi szántás" 8. "Olvad a hó"	1906/7	"1907-17" 1907 ¹⁷	1922 ¹⁵	
BB 65	<u>Kilenc román népdal</u> ²⁰	1909/12	c1912 ²¹	--	kiadatlan
BB 73	<u>"Krutí Iono vretena"</u>		1916.I. ²²	--	1963 ⁷

- ³ Kivétel: a 7. szám = 1904-es feljegyzés Dósa Lidi énekéről; az eredeti 5. szám, „Ucca, ucca” = Vikár hengere nyomán.
- ⁴ A három kiadatlan dallam: „Naplementnek fűvel legel a gulyám” = a budapesti kézirat (BBA 485) ceruzás fogalmazvány-rétegében mint *III.* szám (lásd az 1970-es faksimile kiadást, D. Dille, ed., *Béla Bartók – Zoltán Kodály, Hungarian Folksongs*, Budapest, 9. oldal); „Vettem egy ágy violát” és „Meghalt a juhászné” = az amerikai kézirat (Bartók Péter gyűjteménye, Homosassa, 13VoPS1), *III.*, illetve *VI.* száma (ez a 8-tételes forma a budapesti kézirat két rétege – a fogalmazvány és a metszőpéldány-tisztázat – közötti átmeneti alak: I-II., IV-V. és VII-VIII. száma az első kiadás 1-2., 3-4. és 6-7. tételének felel meg).
- ⁵ Kivétel: a 9. szám = 1904-es Dósa Lidi-dal; a 10. szám = az ismert adatok szerint 1907. áprilisban gyűjtötte Bartók Felsőireghen (lásd Lampert V., *Bartók népdal-feldolgozásainak forrásjegyzéke*, Budapest, 1980, 45. szám), ami ellentétben áll a komponálás dátumával (lásd a következő jegyzetet). Természetesen lehetséges, hogy Bartók más forrásból már 1906-ban ismerte ezt a népdalt.
- ⁶ A sorozat datálása Bartók dedikációján alapul, amelyet a 10 darabot tartalmazó kézirat első oldalára, az 1. szám fölé írt: *Gruber Emmának karácsonyi ajándéku ajánlja a szerző* (beszúrással javítva: *az egyik szerző*), / *Pozsony, 1 1906, Karácsony napján*. Elméletileg lehetséges, hogy ez a 11 kottás oldalnyi kézirat, bár azonos márkájú kottapapíron van, nem volt kész 1906 karácsonyán, és csak egy részét küldte el Bartók. A kézirat tartalma: 1. folio = 1. szám; 2-3. folio (eredetileg: bifolio) = 2-5. szám és 6. szám eleje; 4. folio = a 6. szám vége és a 7. szám; 5. folio = 8-9. szám; 6. folio = 10. szám (és egy üres oldal). Tehát elképzelhető, hogy a 8-10. szám, vagy csupán az ominózus 10. szám nem volt benne a karácsonyi ajándék-kéziratban. További enigma, hogy miért csak az első 5 dalt küldte el Emma asszony Kodálynak (lásd Kodály 1907. márciusi levelét, *DocB/4*, 136), amikor – a papírszerkezet mutatja – legalább az első 7 darabot meg kellett kapnia. Végül egy utolsó talány: körülbelül 1907-ben (vagy 1907/8 telén) Bartók egy általa többször foglalkoztatott hivatásos másolóval leíratta a sorozat 6 darabját, számozás nélkül, ebben a sorrendben: 1-2., 5-6-7., 9. szám (szöveg nélkül; BBA 2014). Ez a „válogatás” egyelőre értelmezhetetlen: nem tükrözi az 1-5. számról mondott Kodály-kritikát, nem a Gruber Emma által németre lefordított népdalokat gyűjti egybe (1-2. és 9-10. szám, a fent részletezett dedikációs kéziratban, BBA 2013), és végül nem vág egybe a jelen dolgozatban bemutatott Bartók-ciklustervvel sem. Csupán annak bizonyítéka, hogy a „2. füzet” néhány darabjával Bartóknak kiadási (vagy előadási?) tervei lehettek, ha pénz szánt lemasóltatásukra.
- ⁷ 1963 = D. Dille, hrsg., *Der junge Bartók I, Ausgewählte Lieder für Gesang und Klavier* (Budapest, 1963). Dille válogatása tulajdonképpen szerencsétlen: nem kevésbé jó darabok, egyebek között a Kodálynak is tetszők maradtak kiadatlanok.
- ⁸ Az eredeti kézirat (BBA 486) datálatlan; egy bifolio 2. oldalán található a „Túl vagy rózsám”, 3. oldalán az „Édesanyám rózsafája” fogalmazványa (az előbbi szövegét is Bartók, az utóbbit Gruber Emma írta be, ugyanő mindkét népdal német fordítását; az 1. oldalon Kodály Zoltán kézírásával: *2 népdal / Málnás – Édesanyám rózsafája*). Az 1-2. számozás Dille javaslata; a két feldolgozás egyidőben készült. A Gruber Emmának átadott kéziratot Bartók lemasóltatta magának édesanyjával; ez a példány az amerikai hagyatékban van (PB „Reserved Songs”, 20-21).
- ⁹ 1970 = Dille közölte, *DocB/4*, 145-147.
- ¹⁰ A három első népdalt 1906-ban, a negyediket 1907 novemberében gyűjtötte.
- ¹¹ Az 1-2. szám legkésőbb 1907 októberében készült, ugyanis október 25-én Berlinben Thománné férje zongorakíséretével előadta a két „Oberungarisches slavisches Volkslied”-et. A 3-4. szám komponálását Dille (*Der junge Bartók*, előszó) elsősorban stílári okokból valamivel későbbre teszi.
- ¹² A Thománné-koncert műsorlapján a szöveg másféle helyesírással közölve. A népdalt lásd Bartók, *Slovenské l' udové piesne*, II, 531a szám.
- ¹³ Ugyanezt a népdalt Bartók feldolgozta a *Gyermekeknek* első szlovák füzetében is: III. 3. szám.
- ¹⁴ Zongoraváltozata: „Halotti ének”, *Gyermekeknek*, IV. 43.
- ¹⁵ Kevéssel az Universal Ed. céggel kötött szerződés után, 1918-ban már tervezte Bartók, hogy a meglévő 8 magyar népdalt kiadja, ha legalább 10 szám összegyűlik (1918. VIII. 15.), vagy ha 10-12 lesz együtt (1918. X. 7.). A kiadási terv fontosabb művek miatt akkor megrekedt. 1921. szeptember 20-án még néhány darab transzponálásának szükségességéről írt, majd a megfelelő fordítás hiánya késleltette a megjelenést. 1922. november 7-én kapott korrekturelevonatot, s a copyright 1922-es jelzésű kotta 1923 elején került bolti forgalomba.

A közelebbi vizsgálatot érdemlő új adat Bartók zsebméretű kottás gyűjtőfüzeteinek egyikében, a „*V. magyar*” füzetben található. A 150 kottaoldal zöme 1906 végi és 1907-es gyűjtést tartalmaz; a 113. oldaltól, mint utóbb otthon beírta, „már Kőrösfő” a színhely. Vagyis 1907 nyári erdélyi útján is használta ezt a füzetet, amit azután a csíki gyűjtéssel az „*V. magyar*” zsebfüzetben folytatott. Az ominózus 148-149. oldal tipikus füzetvégi ceruzás feljegyzés az üresen maradt lapokon. Bartók leírása pontosan természetesen nem datálható. Az említett feldolgozások ismert keletkezési adataiból kiindulva legkorábban 1907. szept. – okt.-re, legkésőbb 1908 elejére tehetjük, és az írás benyomása szerint valószínűleg egy ültető helyében skiccelte fel a tulajdonképpen több lépcsőben formálódó tervet.

Mielőtt a tervezés „rétegeit” megkíséreljük szétválasztani, a félreértések kedvéért szögezzük le, hogy a 12 kottaincipit nem népdallejegyzés, még a teljes dallamot adó 149/4. és 149/8-9. kottasor sem az, hanem saját maga számára emlékeztető. (Sorozatot tervezve vagy meglévő feldolgozások sorrendjét átszerkesztve máskor is használt ehhez hasonló, szövegkezdetet és kottaincipitet vegyesen tartalmazó „emlékeztető”).²³ Ahol pontosan azonosítható egy-egy dallam forrása, Bartók eredeti népdallejegyzése ugyanebben a hangnemben volt (pl. 148/10. = „*III. magyar*” gyűjtőfüzet fol. 36^V; 149/1. sor = „*II. magyar*” gyűjtőfüzet fol 10^F stb.).

- 16 *5 székely dalként* jegyezte fel a dolgozatunkban bemutatandó ciklustervben; *Öt régi magyar népdal Csik megyéből* címmel mutatták be (Róna Dezsd, Bartók) az UMZE 1911. november 27-i koncertjén, 1., 4., 2-3., 5. sorrendben. Az autográf fogalmazvány csonka: a mai 2-3. szám hiányzik. A mai 1., 4., 5. szám 1-2-3. sorszámozással kétféle kottapapírra van írva: külön az 1. szám, együtt a két másik (PB 17VoPS1). Legkorábbi másolata (valószínűleg 1910, Bibliothèque Laloy; fotokópia: BBA), Ziegler Márta írása Bartók kiegészítéseiével, *4 Melodies populaires hongroises* címmel, I-IV. számozással, folyamatos leírásban, a mai 1., 4-5. és 2. számot tartalmazza. (NB. Vagyis az „Asszonyok, asszonyok” hiányzik, esetleg azért, mert férfienekesnek szánt verzióról volt szó?) Az amerikai hagyaték további (javarészt Ziegler Márta írta) kópiáiban (PB 17VoPID1, 17VoPFC1, 17VoPFC2) többféle sorrend-verzióban alakul ki a hiányos, illetve a teljes 8-tételes ciklus; ezek vizsgálata túlnő dolgozatunk témáján.
- 17 Az öt népdalfeldolgozás pontos dátuma ismeretlen. 1907 októberében azonban már készen állhattak, ugyanis az 5. számot október 25-én (a 11. jegyzetben említett koncerten) Thománné előadta egy „*Vier ungarische Volkslieder*”-blokk utolsó számaként, a Magyar népdalok, „2. füzet” 1. és 7. darabja, valamint a Bartók – Kodály Magyar népdalok 1. darabja társaságában.
- 18 A 7. szám forrásaként Lampert i. m. 1914-es gyűjtésű dallamot közöl.
- 19 A „*Székely katonadalok*”-at Székelyhidy Ferencsel Bartók 1918. január 12-én Bécsben, február 11-én Budapesten mutatta be. 1917. augusztusában – októberében folytak egy „*Historisches Konzert*” előkészületei (lásd Dille dolgozatát, *DocB/4*, 43ff); a komponálás dátuma 1917 őszére tehető.
- 20 A feldolgozott népdalok listáját lásd Lampert i. m., 157-164. szám.
- 21 A Suchoff-javasolta 1915-ös dátum (1915 mint a román népdalfeldolgozások éve) javításra szorul. A datálatlan fogalmazvány (PB „*Reserved Songs*”, 24-32) papírfrai önmagukban nem bizonyító értékűek, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a kézirat egyik oldala „rontott oldal” a *Négy zenekari darab* négykezes diszpozíciójú fogalmazványából, amelyet 1912-re datálunk. A feldolgozott népdalokat 1909 és 1912 februárja között gyűjtötte Bartók; az 1912-es komponálás, mint hipotézis, sok érveléssel megtámasztható.
- 22 A Budapesten őrzött fogalmazvány és a Ziegler Márta-kópia (BBA 2004, 2028) datálatlan; egy, az amerikai hagyatékban felfedezett, D. Calvocoressinek dedikált kéziratban (dedikáció: 1922. június 24.), mint egyik dal, a „*Krutí Tono*” autográf leírása 1916. I. dátumot visel.
- 23 Egy ilyen kottalap, amely a *Gyermekeknek* II. magyar füzetének (22-42. szám) végleges sorrendjét állapítja meg, szerepel a *Bartók műhelyében* kiállításon (katalógus: 11/1; BBA BH 46/23).

Az írásrétegek elemzése előtt lássuk, mit takarnak a szövegek (címrövidítések vagy szövegkezdetek) és a kottaincipientek.

Szövegek a 148. oldalon:

5 székely dal = Nyolc magyar népdal 1–5. szám²⁴;
Málnás („Túl vagy rózsám, túl vagy a Málnás erdején”) = Két magyar népdal 2. szám²⁵;
Erdők völgyek = Magyar népdalok „2. füzet” 2. szám;
Tiszántul = Magyar népdalok „2. füzet” 1. szám;
Csősz leszek én a nyáron („Ez a kislány gyöngyöt fűz”, 2. strofa: „A haraszi határon csősz leszek én a nyáron ...”) = Magyar népdalok „2. füzet” 7. szám;
Sej, mikor engem katonának, vagy – Még azt mondják sej, haj! = Magyar népdalok „2. füzet” 8 – 9. szám.

Szövegek a 149. oldalon:

Sej mikor engem katonának visznek, vagy: még azt mondják sej haj = lásd mint fent;
Egy karcfalvi dal = valószínűleg: „Édesanyám rózsafája”, Két magyar népdal 1. szám (1907. júliusban Csíkkarcfalván gyűjtött népdal);
Olvad a hó csárdás kis angyalom = Magyar népdalok „2. füzet” 3. szám (?);
(egy körösfői vagy a hasonló felsőiregi. = egyelőre nem azonosított népdal-emlékeztető;
egy jászberényi? = egyelőre nem azonosított népdal-emlékeztető;
Harmatos a kukorica levele = a 149/5. kottasor incipitjének szövege;
Egy dór hadihajó = incipitet helyettesítő népdal-emlékeztető²⁶;
 (NB Az 1-2. és 6. kottasor incipitje után: *stb.*).

Kottaincipientek (oldal/kottasorszám):

148/3. = „Olvad a hó”, a Magyar népdalok „2. füzet” 3. számban felhasznált dal-
 lamvariáns;
 148/4. = („Kedves édesanyám”) „III. magyar” gyűjtőfüzet fol. 8^r (Felsőiregh);
 MND²⁷ 147. szám (Horgos);
 148/10. = („A tamási . . . nagyvendéglő de magos”) „III. magyar” gyűjtőfüzet fol.
 36^v(Felsőiregh); MND 146. szám;

²⁴ Nincsen tudomásunk semmilyen más válogatásról, népdalfeldolgozásról, amely egyáltalán elképzelhetővé tenne más mű-tervet, mint a *Nyolc magyar népdal* 1917-es első kompozíciós rétegét.

²⁵ Ugyanezt a népdalt Bartók 1932-ben feldolgozta a férfikari *Székely népdalok* I. füzetében. (NB Az első kiadás szerinti „Székely dalok” címet saját példányán Bartók kijavította „Székely népdalok”-ra: ifj. Bartók Béla gyűjteménye 67.)

²⁶ Talán az „I. magyar” gyűjtőfüzet 52. oldalán feljegyzett békésgyulai adatról van szó.

²⁷ MND = Bartók, *A magyar népdal* (legújabb, kritikai kiadása: Révész D., közr., *Bartók Béla Írásai* 5, Budapest 1990); BBLév. = Demény J., szerk., *Bartók Béla levelei* (Budapest 1976).

- 149/1. = („Debreceni nagy kaszárnya”) „II. magyar” gyűjtőfüzet fol. 10^f (Tura);
variáns: MND 145. szám (Sámson);
- 149/2. = egyelőre nem azonosított (variáns: az „I. magyar” gyűjtőfüzet 17. oldalán
Bartók kézírásával „Kodály Zoltán gyűjtése – Mátyusföldről”: 2. dallam
„Csingilingi . . . Becskereki elvesztette a lovát”);
- 149/3. = („Nem messze van ide a temető széle”) „I. magyar” gyűjtőfüzet 59. oldal
(Békésgyula, Benedek puszta); variáns: MND 257b szám (Baracs);
- 149/4. = („Rég megmondtam, bús gerlice”) „V. magyar” gyűjtőfüzet fol. 32^r
(Csíkkarczfalva);
- 149/5. = („Harmatos a kukorica levele”) pontosan nem azonosított (variáns: „V.
magyar” gyűjtőfüzet fol. 16^v, Csíkvacsárcsi);
- 149/6. = („Kisdobozi kerek erdő de magos”) MND 115. szám (Doboz); lásd Bartók
Gruber Emmának írt 1906. november 25-i dobozi levelét, benne a dallam ugyan-
ilyen hangnemű leírása, „. . . egy sablonos formának érdekes módosítása”,
BBLev.,²⁷ 114);
- 149/8. = („Megállj pajtás”) MND 7c szám: Vikár gyűjtése (Mezőkövesd);
- 149/9. = („Elhervadt cidrusfa”) „III. magyar” gyűjtőfüzet fol. 44^v (Balatonberény);
- 149/10. = („Sej haj ha fölmegyek a budai várba”) „IV. magyar” gyűjtőfüzet fol. 68^v
(variáns forma vagy leírás emlékezetből) (Felsőiregh).

A népdalok azonosítása – kiváltképpen a támlappá írás, a rendbe besorolás és más, e pillanatfelvétel szempontjából kronológiailag szekunder forrásokból – természetesen tovább finomítható. Tény, hogy a dallamok zöme 1906-os gyűjtés. Ugyanakkor az is tény, és az incipitek leírásának datálásához ez döntő adalék, vagy van közöttük biztosan 1907-nyári csíki gyűjtés.

A két egymással szemközti oldal leírásának sorrendjéről a legbiztosabbnak az látszik, hogy *utolsóként* került papírra a 148. (bal) oldal bal felső sarkában olvasható szöveges összeállítás: a javítások után egy 10-darabos válogatás, amelyre még visszatérünk. *Elsőként* valószínűleg a 149. (jobb) oldal tíz népdal-emlékeztetője került papírra (2. ábra): 9 kottaincipit és a 7. helyen egy szöveg-emlékeztető. Valamennyi olyan népdal, amelyet 1907 őszén/telén Bartók még nem dolgozott fel; így együtt, akár ebben a sorrendben, akár egyelőre még a végső sorrend eldöntése nélkül, egy újabb „Magyar népdalok”-füzet 10-darabos Bartók-részét körvonalazza. Rendkívül vegyes népdalanyag, tulajdonképpen épp oly tarka, mint az 1906-os Bartók – Kodály füzet és a „2. füzet” tartalma. Az új stílusú népdalok vannak többségben, s akad köztük olyan is (pl. 149/1. sor), amelynek kiválasztását nehéz megértenünk a friss székely leletek közelségében. Ugyanakkor 4 dallam annyira fontos volt Bartóknak, hogy más műveiben végül is feldolgozta: a 6. sor (Gruber Emmának is dicsért) népdalát még 1908-ban a *Gyermekeknek* II. magyar füzetében (37. szám; ha a „dór hadihajó”-t jól értjük: a 7. sorban megemlíttet ugyancsak a *Gyermekeknek* I. füzetében, 18. szám); a 4. sor régi stílusú dallamát 1910-ben a *Négy régi magyar népdal* férfikari ciklus első darabjaként; a 9. sor régi stílusú népdalát 1930-ban a vegyeskari *Magyar népdalok* I. tételeként.

Következő lépésként feltehetően ehhez a 10-dallamos listához fűzött Bartók kiegészítéseket. Részint a kottasorokba beírt, további hipotézisekkel tisztázandó utalásokat a „körösfői vagy a hasonló felsőiregi” dallamról, „egy jászberényi”-ről; részint kottaincipitekkel a szemközti oldalon (1. ábra). Ez a három incipit logikus kiegészítésnek látszik, kivéve a 148/3. sor dallamát, hiszen az „Olvad a hó” ekkor már feldolgozott dallam. (NB. A 2. ütem elején törölt két hang – $g^1 e^1$ –, mint folytatás, eredetileg más népdalra utalt volna?)

Inkább csak sejtjük, hogy a népdal–incipitek leírása, egy teljesen új népdal-feldolgozás-ciklus tervezése után került a 149. oldal tetejére – szöveges emlékeztetőként – négy cím: négy ekkor már létező darab. További kiegészítésként, cserelhetőségként a tervezett ciklushoz? Ez a kérdés valószínűleg nem válaszolható meg.

A 148. oldal bal felső sarkába leírt népdalciklus-terv azonban jól érthető. Bartók az 1906. karácsonyára elkészült, Kodály által részben kritizált *Magyar népdalok* „2. füzet” anyagát újraszervezte: 1-6. darabként vadonatúj feldolgozásait használta fel, 7-10. darabként pedig az eredeti „2. füzet” négy tételét. (Itt két megoldás között hezitált: az először 9.–nek számozott dalt végül is kihúzta, és a 10. szám alatti vagy-vagy darabok mindegyikét felvette a sorozatba.)²⁸ Ez a beszámozott 10-darabos ciklus 4 régi stílusú, 4 C-osztálybeli, 2 új stílusú magyar népdalt tartalmaz – 1907 végén a legérdekesebb, legprogresszívebb Bartók-népdalsorozat. Az *5 székely dal* (*Nyolc magyar népdal*, 1-5. szám) eredeti sorrendjét tartva szem előtt,²⁹ ez az 5 + 5 tételes ciklus talán nem a véletlen műve, még tonálisan is „tervszerű”; érdemes volna egyszer így előadni:

hangnem:

1. *e* „Fekete főd” – *Lassan*³⁰
2. *e* „Annyi bánat a szívemen” – *Lassan*
3. *e* „Ha kimegyek arr’ a magas tetőre” – *Tempo di marcia*
4. *e* „Istenem, istenem” – *Tempo parlando*³¹
5. *esz* „Asszonyok, asszonyok” – *Allegretto (tempo giusto)*³²
6. *d* „Túl vagy rózsám, túl vagy a Málnás erdején” – *Semplice*³³
7. *d/D* „Erdők, völgyek, szűk ligetek” – *Lassan*³⁴
8. *d* „Tiszán innen, Tiszán túl” – (tempójelzés nélkül)
9. *D* „Sej mikor engem katonának visznek” – *Lassan*
10. *Esz* „Még azt mondják sej haj” – (tempójelzés nélkül)

²⁸ A faksimilén látható négy ferde vonal egyértelműen rámutat a négy utolsó dalra.

²⁹ Lásd a 16. jegyzetet: a csonka fogalmazvány és a Laloy-kópia egyértelműen kiadja a sorrendet.

³⁰ A tempó az autográf fogalmazvány szerint (2-3. is).

³¹ A Laloy-kópia szerint.

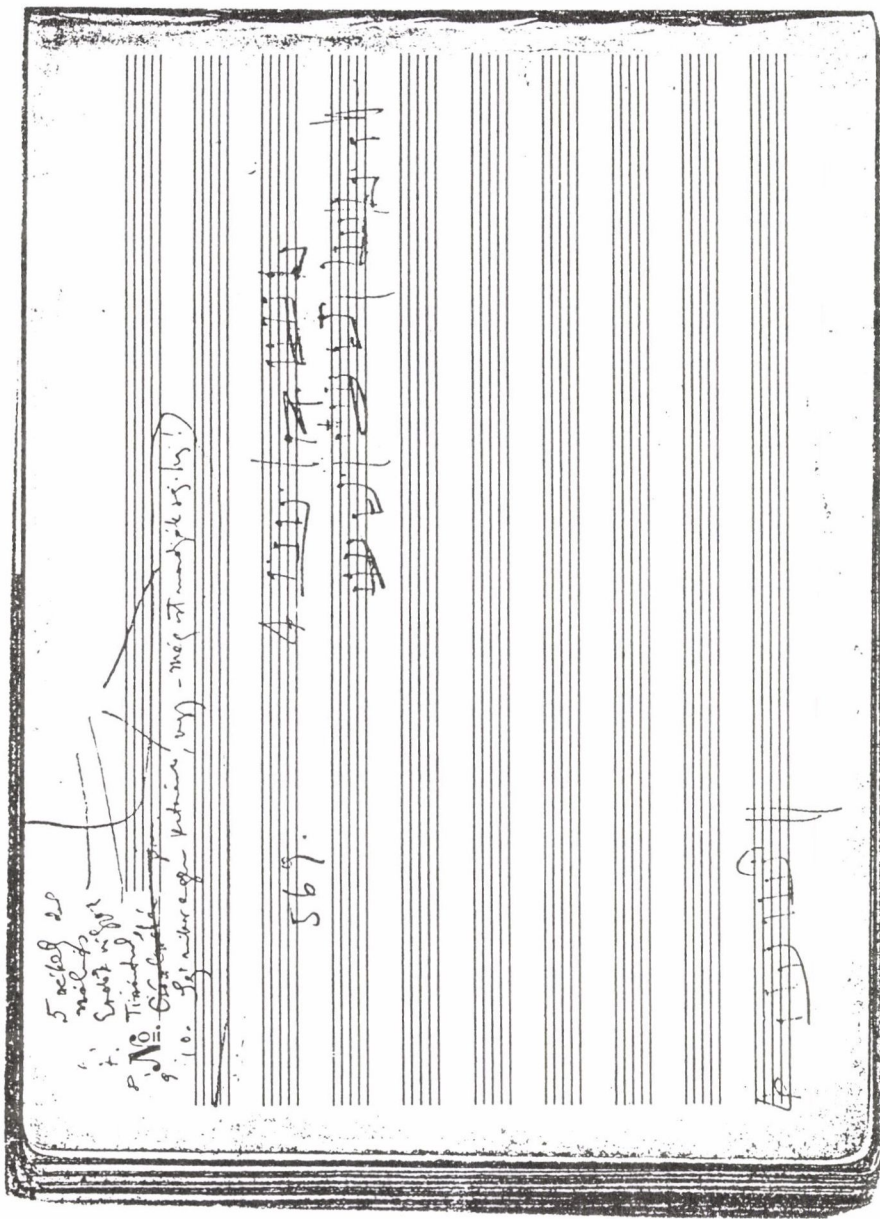
³² A metszőpéldány szerint.

³³ Az autográf fogalmazvány szerint.

³⁴ A „2. füzet”-ből vett darabok tempói az autográf fogalmazvány szerint.

A Magyar népdalok 2. füzetére – Kodály visszaemlékezése rá a tanú³⁵ – már csak azért sem volt szükség sok éven át, mert az 1906-os füzetek is nehezen keltek el. Rozsnyai a pedagógiai célú, hasznot ígérő könnyű, zongorára írt népdalfeldolgozásokat szorgalmazta (*Gyermekeknek*). Bartók és Kodály 1910-es nevezetes szerzői estjein az eredeti hangszeres műveké volt a vezető szólam. Az UMZE 1911-es hangversenyén Bartók az *Öt székely dal*-t vitte pódiumra. Lehet, hogy közben kettejük között szóba került a *Málnás* ügye (mint Dille hallotta Kodálytól); lehet, hogy az 1910-es évek derekára Bartók részben elidegenedett az 1906-os letétektől. Figyelemreméltó, hogy az 1918-as katonadal-hangversenyre Bartók inkább 3 székely katonadalt dolgozott fel frissiben; neki ekkor már nem volt jó a régi „Olvad a hó”-letét, s nem kellett a másik katonadal sem. Az öt meg három székely dalból kikerekedett *Nyolc magyar népdal* végső soron nem mutat stílári törést, és – részben a bécsi katonakonzert következtében is – alkalmasnak mutatkozott arra, hogy az ének–zongora népdalfeldolgozás műfajában vele jelenjék meg új kiadója, a bécsi Universal Edition révén a nemzetközi új-zene porondon.

³⁵ „ . . . harminckét esztendőbe telt, míg e füzet ezeröttszáz példánya elfogyott” (Kodály 1938), in: Bónis F., közr., *Kodály Zoltán: Visszatekintés* III. (Budapest 1989), 231.

1. ábra: Bartók "IV. magyar" gyűjtőfüzetének (BBA BH 98) 148. oldala, ceruzás írás

Sz. művelegyen határozott ritmusok, vég: megejtett munkák is lesz,
 500. korszak: dal
 Olvasd - he csúszs ki egész

No. 149

A handwritten musical score consisting of ten staves. The notation is dense and rhythmic, with many vertical strokes and some horizontal lines. There are some annotations in Hungarian, including "Harmadik - korszak kezdete" and "Agyon van 149". The number "149" is written in the top right corner of the page.

2. ábra: Bartók "IV. magyar" gyűjtőfüzetének (BBA BH 98) 149. oldala, ceruzás írás

László Somfai:

PLANS OF FOLKSONG-ARRANGEMENT CYCLES IN BARTÓK'S 1907 NOTEBOOK

Shortly after the Bartók–Kodály volume of *Hungarian Folksongs* for voice and piano (with ten arrangements by each), in December 1906 Bartók prepared his next ten songs for a „2nd volume”. In July-August 1907 Bartók collected Székely songs in Transylvania for the first time. The discovery of a very old Hungarian style dramatically changed his views about folk music. In one of the music notebooks used in field work, in Fall 1907 he sketched several plans of arrangements for voice and piano. There is an incipit catalogue of ten songs (see Facsimile 2), not realized in this form. As a first revision, Bartók added textual references to new and somewhat older unpublished arrangements. A 10-piece set, the last stage of the planning (see the top left corner of Facsimile 1), contained what is known today as nos. 1, 4-5, 2-3 of *Eight Hungarian Folksongs* 1907-1917 (= no. 1-5); no. 2 of *Two Hungarian Folksongs* 1907 (= no. 6); and nos. 2, 1, 8-9 of *Hungarian Folksongs „2nd volume”* 1906 (= nos. 7-10). This was probably the most progressive Hungarian folksong cycle of Bartók at that time, combining different styles of the peasant songs as well as the arrangement, with a special key order.

Kaizinger Rita:

SPANNRAFT ÁGOSTON, AZ OPERAHÁZ ELSŐ DÍSZLETTERVEZŐJE

A magyar operaszcenika több mint egy évszázados története nemcsak a hazai operakultúra fejlődését tükrözi, hanem a magyar színpadi képzőművészet eddigi legfontosabb útkereséseiről és stílustörekvéseiről is keresztmetszetet ad. Ennek ellenére a magyar operai díszlet- és jelmeztervezés története mindmáig feldolgozatlan és Fülöp Zoltán, Keresztúry Dezső, valamint Staud Géza egy-egy összefoglaló tanulmányától eltekintve e témával nem foglalkozik elemző szakirodalom.

A magyar operai díszletfestészet azonban hosszú utat tett meg mindaddig, amíg a modern operaművészet integráns és egyenrangú részévé vált. Az állandó magyar nyelvű pesti színjátszás kezdetén, a Pesti Magyar, majd Nemzeti Színház első éveiben, a színház igazgatósága külföldi művészeket, elsősorban a pesti német színház osztrák és német díszletfestőit bízta meg a prózai és operaelőadásokhoz szükséges díszletek elkészítésével.

Az első külföldi díszletfestő, aki végleg Pesten telepedett le, a drezdai születésű Moritz Lehmann volt. Lehmann a bécsi Burgtheater festője volt, de első pesti sikerei után újabb megbízásokat is vállalt. 1865-ben festőműtermet nyitott a Nemzeti Színház melletti raktárépület padlásterében, ahol önálló vállalkozóként dolgozott. Egyetlen társulathoz sem kötelezte el magát, párhuzamosan készített díszleteket mind a magyar, mind a német nyelvű színház számára. Egy 1871 szeptemberében bekövetkezett tűzvész során azonban a színház díszletei és jelmezei csaknem mind elpusztultak, és odavesztek Lehmann rajzai, mintakönyvei és díszletvázlatai is.

Az 1875. év nemcsak a magyar színház- és zenekultúra, hanem a hazai díszletfestészet történetében is jelentős. Ebben az évben nyílt meg a Zeneakadémia és a Népszínház, ekkor kezdték el az Operaház építését, s ettől az évtől vette át a rendkívüli képességű színigazgató, Paulay Ede a Nemzeti Színház prózai tagozatának vezetését. A Paulay által európai színvonalon igazgatott Nemzeti számára csak a Pesti Német Színház jelentett konkurrenciát, gyakori külföldi vendégművészeinek köszönhetően. A német színház Gyapjú utcai épületében lépett fel ebben az esztendőben Budapesten először a világhírű meiningeni színtársulat, amely 17 estén át zsúfolt ház előtt játszott. II. György, meiningeni herceg együttese, amely a Wagner által is megálmodott ensemble-színház és összművészet realista stílusú megvalósítását választotta programjául, meghatározó befolyást gyakorolt a korabeli Európa színházművészetére. Irodalmi igényesség, látványos tömegjelenetek, a rendezői képzelet szabadsága, minuciózusan kidolgozott, történeti hitelességű díszletek és jelmezek – melyeknek vázlatait maga a színházszervező herceg készítette –, mindez rendkívüli hatást kel-

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

tett. A társulat még háromszor, 1879-ben, 1881-ben és 1888-ban vendégszerepelt Budapesten. Több hétig, néha egy hónapig is tartó vendégjátékai meggyőzték a magyar szakmabelieket az általuk képviselt történeti realizmus dramaturgiai jelentőségéről, a közönség pedig tetszéssel fogadta szuggesztív előadásait.

A meiningeniek által képviselt historizmus a Nemzeti Színház számára is aktuális irányzatot jelentett. Teljes egészében azonban nem válhatott uralkodó stílussá, hiszen a Nemzeti Színház kulisszarendszerű színpada, a zsúfolt repertoár, a rossz raktározási feltételek, valamint a nagyméretű díszletek és óriási mennyiségű jelmez elképesztő költségei mindezt nem tették lehetővé.

Bizonyos produkciókra azonban mégis hatással volt a meiningenizmus. Ezek közé tartozott Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéje*, – amely éppen a meiningeni társulat által a német színpadokon felélesztett Shakespeare-renaiszcenak köszönhetően került Paulay Ede átdolgozásában – a Nemzeti műsorrendjére. Négy év múltán, 1883. őszén, az *Ember tragédiája* bemutatója ismét korlátlan lehetőséget biztosított a történeti hűséggel felidézett helyszínek színpadra állítására, a képzőművészeti és scenikai újdonságok alkalmazására. Paulay a bécsi *Faust*-előadás hatására eredetileg a *Faust* színrevitelét tervezte, de ráébredt, hogy a *Tragédiában* az emberiség történetének egész sor jelenetét teheti színpadilag érzékelhetővé. A *Faust* előadása – amelyet az operatársulat Gounod művével meg is előzött –, 1887-ig váratott magára.

A díszletek és jelmezek megtervezése a meiningeni irányzat legszebb feladatát jelentette. A stilizálást, mint a művészi absztrakció egy lehetséges eszközét a kor még nem ismerte, így mindent a lehető legnagyobb történeti hűséggel és realiztikus részletábrázolással jelenítettek meg. Paulay Ede Erkel Gyulát bízta meg a *Tragédia* kísérőzenéjének megkomponálásával, a díszletekhez pedig saját maga készítette el a terveket. A kivitelezést Spannraft Ágostonra, a Nemzeti Színház fiatal díszletfestőjére és segítőtársára, Hirsch Gyulára bízta.

Spannraft Ágoston volt az első magyarországi születésű díszlettervező, s vele kezdődik az önálló magyar operai díszlettervezés története. Életéről nagyon keveset tudunk, alig többet annál, amit az 1931-ben Schöpflin Aladár szerkesztésében megjelent Magyar Színházművészeti Lexikon közöl. 1855-ben Cegléden született és fiatal fiúként került Pestre. Kezdeti rajztanulmányok után Lehmann Mór műhelyében tanulta a mesterséget és Lehmann 1877-ben bekövetkezett halála után mestere örökébe lépett, a Nemzeti Színház főfestője lett. A Nemzeti akkori intendánsa, báró Podmaniczky Frigyes a *Bolygó hollandi*hoz önállóan készített színpadképe alapján felismerte a mindössze 18 éves fiatal festő tehetségét és hosszabb nyugat-európai körútra küldte, amelyet a bécsi Akadémián folytatott tanulmányok zártak le. Hazatérését követően az Operaház megnyitásáig eltelt három esztendőben ismét a Nemzeti Színházban dolgozott, majd az operatagozat különválásakor ő is az együttesrel tartott.

Podmaniczky intendáns érdeme volt, hogy az önálló operatársulat működésének feltételeit nagy gondnal és hozzáértéssel teremtette meg. Gondosan leltározta a Nemzeti Színház díszleteit, jelmezeit és kellékeit, alkalmasságuk szerint a prózai, illetve az operai társulat rendelkezésére bocsátva őket. A díszletek nagy többsége

azonban a Nemzetiben maradt, hiszen ezek annak kulisszarendszeréhez készültek és nem feleltek meg az Operaház modern, körfüggönyös scenikai berendezésének.

Ybl Miklós az Operaház tervezésekor a legkorszerűbb színpadtechnikai berendezésekben gondolkodott. Az akkori legmodernebb találmányt, a gyártó cég után Asphaleiának nevezett hidraulikus süllyesztő-emelőszerkezetet rendelte meg az Opera számára, amely nemcsak a díszletelemek víznyomással történő mozgatását tette lehetővé, hanem kiterjedt a többi színházi vonatkozású berendezésre is és általános biztonságot garantált. Így került a rendszer keretébe a körhorizont, a hidraulikus vastraverz-hálózat, a nézőteret a színpadtól elválasztó fal mellett az osztott nézőtér, a szellőzőberendezések új rendszere, a vészkijáratok számának növelése, a független lépcsőházak, a zápokészülék és több más újítás.

A fokozott biztonságra való törekvés indokolt volt, hiszen az 1881 decemberében, a bécsi Rigtheater egyik előadásán pusztító tűzvész közel félezer ember életét követelte. A katasztrófa híre egy időre a pesti Operaház építési munkálatait is lelassította. Vélhetően ennek is szerepe volt abban, hogy Ybl egyetlenegy dologban, a villanyvilágítás kérdésében nem fogadta el az Asphaleia cég javaslatát, így az épülő színházba nem vezették be a villanyvilágítást. Lehet, hogy Ybl az akkori szigetelési problémák megoldatlansága miatt bekövetkező rövidzárlattól tartott – bár a Nemzeti Színházban 1882-től már villanylámpák világítottak a színpadon –, de az is lehetséges, hogy az esetleg már korábban megrendelt világítási berendezések kicserélése nagy költségtöbbletet jelentett volna. Elektromos világítás azonban az Operában is volt, még ha kezdetleges formában is. A meiningenihez hasonló módon négy ívlámpa volt elhelyezve a színpadon. Izzólámpa-világítás bevezetésére csak 11 évvel a megnyitás után, 1895-ben került sor.

Spannraft Ágoston tehát – eltekintve a világítástól – egy olyan operaházban kezdhette meg működését, amelynek technikai felszereltsége és művészi kivitele meghaladta a korabeli élvonalbeli európai operaházak színvonalát is.

A meiningeni társulat által megismertetett scenikai újítások már Lehmann Mór utolsó éveire is hatással voltak. A fiatal Spannraft azonban teljesen elsajátította a historizmus szemléletét és gyakorlatát, amihez hű maradt egész művészi pályafutásán keresztül. Ebben a szellemben tervezte díszleteit egészen 1910-ben bekövetkezett haláláig. Tekintve, hogy az Opera mellett párhuzamosan a Nemzeti számára is dolgozott, valamint számos megrendelésnek tett eleget a milleniumot követően sorra megnyíló magánszínházaknál is, az általa tervezett színpadképek száma meghaladta az ezret. Ő volt az első, klasszikus értelemben vett színházi nagyvállalkozó, aki a múlt század nyolcvanas éveitől központi ellátó műhelyt tartott fenn. Ebből a gazdag életműből a szakirodalom alig harmincról tesz említést és közülük néhányról közöl reprodukciót. A három fővárosi gyűjteményben, a Magyar Színházi Intézetben, az Operaház Emlékgyűjteményében és az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában azonban együttesen mintegy 80 Spannraft díszlettervet őriznek. Néhány díszlettervről csak reprodukciók alapján van tudomásunk, s a fennmaradt színpadképek közül is mintegy húsz azonosítatlan vagy kérdéses.

Spannraft általában nem készített részletterveket. A műteremben egyetlen festmény alapján bontották le a díszletelemeket, majd a megadott léptékben felnagyították. Spannraftnak mindehhez egy segédfestő, Hirsch Gyula és két festőgyakornok, valamint három asztalos és egy kasírozó állt rendelkezésére a műteremben. Szoros kapcsolatban állott a színház főgépészeivel, a gépkezelőkkel és a színpadi munkásokkal is, bár az önálló szcenikai felügyelői munkakör csak 1895-ben lépett életbe az Operaházban.

Tekintve, hogy az Asphaleia-rendszer lehetővé tette a szabad terek mozgó díszletekkel, úgynevezett Versetzstück-ökkel való ábrázolását, az Operaházban csak a termék, szobák, börtönök – azaz a zárt terek ábrázolásához volt szükség függönyökre és oldalfalakra. A külső tér romantikus ábrázolásának legszebb példái közé tartozik Spannraft *A bolygó hollandi*hoz készített díszletterve, amelyből az I. és a III. felvonás színpadképe maradt fenn. Keletkezési ideje bizonytalan, lehetséges, hogy 1888-ban az Operaházi felújításhoz készült, de az is elképzelhető, hogy jóval korábbi, s azonos az a díszlettervvel, amellyel Spannraft első önálló munkájaként magára vonta Podmaniczky intendáns figyelmét.

Spannraft díszlettervei – legalábbis amelyeket ismerünk – általában három különböző nagyságban készültek. A leggyakoribb a 30 x 50 cm-es közép méret – természetesen néhány centiméternyi eltéréssel. Legtöbbjük kartonra festett akvarell, de akad közöttük olajfestmény is, alkalmanként pedig tussal vagy ceruzával vegyes technikát alkalmazott. A ránk maradt színpadképek közül a legtöbb az 1885. évből származik. Ez érthető, hiszen az Operaház megnyitását követő három hónap nagyon kevés volt az új színpadi gépezetnek megfelelő díszletek megalkotására, a következő évben pedig fokozott mértékben kellett eleget tenni a szélesítendő színházi repertoár támasztotta követelményeknek. A *Bánk bán* (1. kép) és *A zsidónő* (2. kép) színpadképei azonban még 1884-ben készültek. A *Rigoletto* mellett (3. kép) a Verdi repertoárhoz tartoztak az *Aida*-díszletek (4-5. kép), amelyek stílusosságukkal és részletekbe menő kidolgozottságukkal messze meghaladták a kor átlagszínvonalát. A német repertoár díszleteit 1885-ből egy, *A bűvös vadász*hoz készült színpadkép, valamint négy *Tannhäuser*-akvarell képviseli. Ebben az évben balett-díszletek is készültek, Delibes *Naila* című művéhez, amelyet már néhány évvel korábban is nagy sikerrel táncoltak a Nemzeti Színházban.

Az egykorú kortárs magyar repertoárt Goldmark Károly *Merlin* és Sárosi Ferenc *Az Abencerage* című operájának egy-egy díszletterve reprezentálja az 1887. évből. Ugyanakkor keletkezett a korszak nagy európai slágeréhez, *A säckingeni trombitáshoz* készült színpadkép is, amelyet két évvel korábban Kasselben Gustav Mahler, nálunk pedig Nessler kísérőzenéjével adtak elő. Már a Mahler-érából való *A gyöngyhalásznak* díszletterve, de az ugyancsak Mahler által bemutatásra szánt Mihailovitch-opera, a *Toldi szerelme* (6. kép) színpadra állítása csak a Mahler tavezését követő évben, 1892-ben valósult meg. Az operaházi villanyvilágítás bevezetése előtti utolsó esztendőből, 1894-ből való a *Traviata* teremdíszlet, amely egyik legjellemzőbb reprezentánsa a historizmus szellemének és Spannraft Ágoston kimagasló festő-

tudásának, stiláris érzékenységének, valamint minden apró részletre kiterjedő gondosságának. Minden valószínűség szerint ezt a díszletet a Nemzeti Színház társulata is használta Dumas *A kaméliás hölgy* előadásain, hiszen a két tagozat különválása után a Nemzeti Színház az Operában is tartott prózai előadásokat, a kísérőzenével ellátott darabokat pedig csak itt tudták előadni, mivel ezekhez az operaházi zenekar közreműködésére is szükség volt. Ennek a kooperációnak egyik bizonyítéka a Buda felszabadulásának bicentenáriumára rendezett díszelőadás, Csiky Gergely *Petneházy* című művének bemutatásával, amelyhez talán az egyik eddig azonosítatlan színpadkép készült.

Az 1895. év nemcsak a villanyvilágítás bevezetése miatt teremtett új helyzetet az operaházi scenika történetében. Ekkor hozták létre az önálló scenikai felügyelői munkakört, amelyre a Münchenben tanult, s a téma iránt érdeklődő fiatal festőművészt, Kéméndy Jenőt hívták meg. Spannraft tehát Kéméndy beosztottjaként tervezte tovább – kiaknázva mostmár a villanyvilágítás kínálta új effektusokat – hallatlan igényességű színpadképeit. Késői munkái közül két – vélhetően az *André Chenier*-hez készült – díszletterv maradt ránk az 1897. évből, valamint ugyancsak két kép *A cigánybáró*ból, amelyeket halála előtt öt évvel, 1905-ben festett.

Spannraft Ágoston nem volt formabontó, újító egyéniség. Nem szakított a korabeli stílus hagyományaival, mint bécsi kortársai, a díszlettervező Alfred Roller, a festő Gustav Klimt vagy az építész Otto Wagner. Jelentősége alapozóként rendkívüli. Megvetette a jellegzetes magyar díszletfestészet alapjait, ő teremtette meg és ő emelte európai színvonalra az önálló színházi képzőművészet máig elismert rangját.

Irodalomjegyzék

Andor Károly:

A magyar díszletfestészet.

in: Magyar Szalon. Budapest, 1904-1905. 217-220. p.

Bartha Andrea:

Színpadi látvány a századelőn.

Kéméndi Jenő munkássága

Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet. Budapest, 1990,

Bayer József:

A Nemzeti Játékszín története. I-II.

Budapest, 1987.

Farkas Gyula:

A magyar romantika.

Budapest, 1930.

Fülöp Zoltán:

A hetvenöt éves Magyar Állami Operaház 1884-1959.

Budapest, 1959.

- Hajdú-Algernon László:
A Nemzeti Színház mősorkalauza 1837-1941.
Bekötött kefelevonat. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény.
- Kerényi Ferenc – szerk.:
77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból (1838-1885)
Műzsák Közművelődési Kiadó. Budapest, 1989.
- Kindermann, Heinz:
Theatergeschichte Europas. VII-VIII. Band.
- Magyar Bálint:
A százéves Nemzeti Színház.
Budapest, 1937.
- Németh Amadé:
A magyar opera története a kezdetektől az Operaház megnyitásáig.
Zeneműkiadó. Budapest, 1987.
- Kerényi Ferenc – szerk.:
A Nemzeti Színház 150 éve.
Budapest, 1987.
- Keresztury Dezső – Staud Géza – Fülöp Zoltán:
A magyar opera- és balettszenika.
Magvető. Budapest, 1975.
- Nemzeti Játékszíni Zsebkönyv.
Pest, 1839.
- Podmaniczky Frigyes báró:
Naplótöredékek 1824-1887.
Budapest, 1888.
- Pukánszky Kádár Jolán:
A Nemzeti Színház százéves története. I. köt.
Budapest, 1938-1940.
- Pukánszky Kádár Jolán:
Nemzeti Színházunk és a közvélemény a 19. században.
Budapest, 1937.
- Rédey Tivadar:
A Nemzeti Színház története. Az első félszázad.
Budapest, 1937.
- Schöpflin Aladár – szerk.:
Magyar Színházművészeti Lexikon I-IV.
Budapest, 1931.
- Staud Géza:
One Hundred Years of the Budapest Opera House. I.
New Hungarian Quarterly, Budapest 1984. No. 6. 194-206.p.

Staud Géza – szerk.:

A Budapesti Operaház 100 éve.
Zeneműkiadó. Budapest, 1984.

Székely György – szerk.:

A Nemzeti Színház.
Budapest, 1965.

Wurzbach, C. von – közr.:

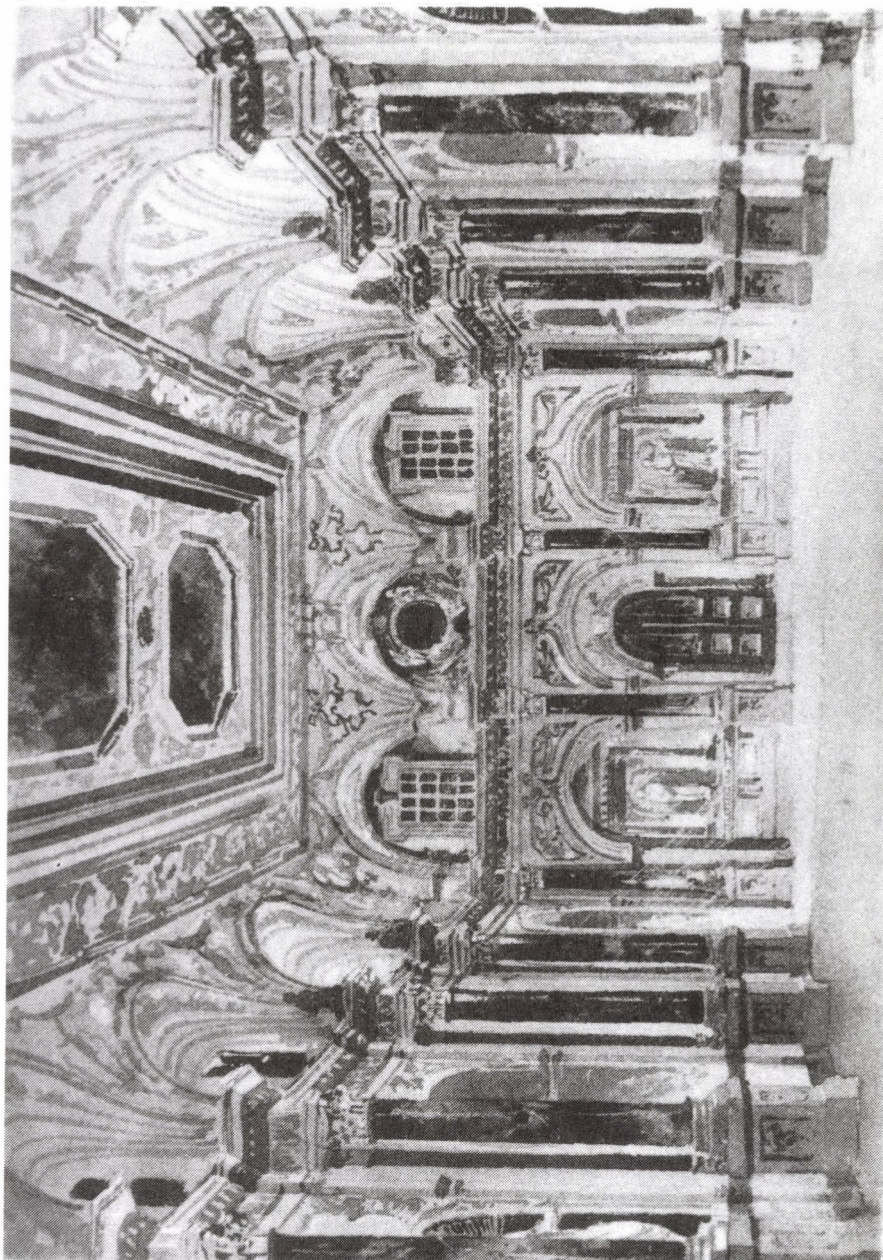
Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich.
Bécs, 1856-1891.

1. Erkel Ferenc: Bánk bán – Tiszaparti jelenet

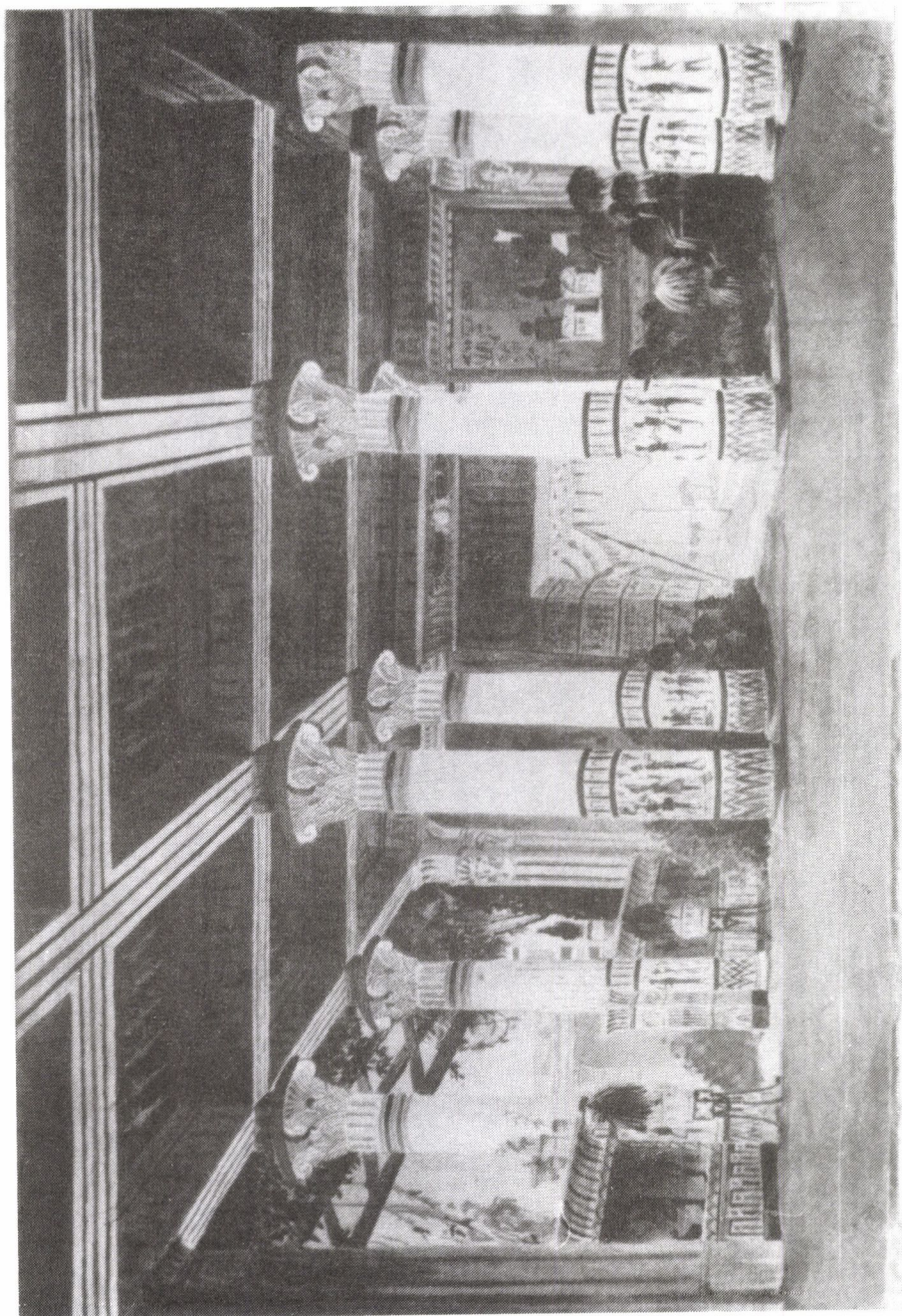

2. Halévy: A zsidónő

3. Verdi: Rigoletto – Teremdszlet

4. Verdi: Aida – II. felvonás

5. Verdi: Aida – III. felvonás

6. Mihalovich Ödön: Toldi szerelme

Rita Kaizinger:

ÁGOSTON SPANNRAFT, THE FIRST STAGE-DESIGNER OF HUNGARIAN OPERA-HOUSE

The paper provides new valuable data to the history of stage-design in Hungarian Operahouse. In first part it gives a short summary about the beginnings of Hungarian theatre and first steps of Hungarian stage-design. From this period the author draws attention to Moritz Lehmann, who was born in Dresden and was the first professional stage designer, working constantly in Hungary from 1865 to 1910.

The history of independent Hungarian stage-design begins with Agoston Spannraft. He was born in Hungary (Cegléd 1855) and he worked as stage designer in Hungarian Opera-House from 1885 till his death in 1910. During his long carrier he painted several interesting sceneries. The author's aim was to give an account about Spannraft's most remarkable scenaries on the basis of subsistant documents.

Berlász Melinda:

LAJTHA LÁSZLÓNAK A LEDUC KIADÓHOZ INTÉZETT LEVELEI I. 1943–1949.

A magyar–francia kulturális és művészeti kapcsolatok történetében is igencsak ritka, sőt egyedülálló viszonylatként tartható számon a Lajtha Lászlónak és francia zeneműkiadójának, a Leduc cégnek életmű vonatkozású szerzői–kiadói társulása. Közismert nemzeti–történelmi hagyományaink szerint jóval gyakoribb volt zeneszerzőinknek az osztrák–német kiadókkal létrejött megállapodása, míg talán éppen e történelmi hagyománytól való tudatos elfordulás eredményeképpen keresett alkotói példát, mestert, beilleszkedési lehetőséget és végül kiadót a fiatal Lajtha László Párizsban. Franciaországhoz fűződő kapcsolatkeresése már a 10-es évek párizsi tanulmányútjai során kirajzolódott, a Vincent d’Indy-nél folytatott zeneszerzés-stúdióumok kapcsán még világosabb lett, s a húszas évek utolsó éveiben Alphonse Leduc francia zeneműkiadóval létrejött első szerződése által e törekvés tényszerűen is bizonyossággá vált. A Leduc kiadó Lajtha-katalógusai¹ egybehangzóan az 1928-as évet jelölik meg az első Lajtha–Leduc szerződés időpontjaként.² Az első, Leducnál megjelent Lajtha-mű a *Vocalise Étude* című, énekhangra, zongorakíséretre írt kompozíció, melyet minden bizonnyal egy, már évek óta folyamatosan megjelenő pedagógiai sorozat számára komponált a szerző. A párizsi Conservatoire professzora³ által szerkesztett kiadványsorozat címe *Répertoire Moderne de Vocalise-Études* volt, melyben a No 127 jelzésű darabként jelent meg Lajtha műve. Feltételezzük, hogy a Leduc kiadónál évek óta megjelent sorozat számára Leduc kérhette fel a fiatal magyar zeneszerzőt.

Lajtha Leduchöz fűződő szerző–kiadó történetét a jelen munkánk nem dolgozhatja fel, főként azért nem, mert a vonatkozó dokumentumok csak szórványosan, és kizárólagosan a szerző oldaláról őrződtek meg. Ez azt jelenti, hogy a Lajtha-hagyaték háború előtti Leduc-levelei elpusztultak, sőt Leducnek a háborút követő években, Lajthához intézett levelei is megsemmisültek Lajtha halála után,⁴ s csupán az özvegy levélváltása ismeretes 1963-1990-ig. Bennünket természetesen elsősor-

¹ A Lajtha-hagyatékban két katalógus ismeretes Lajtha Leducnál megjelent műveiről. Az első: Laszlo Lajtha, *Quelques Oeuvres, A Paris chez Alphonse Leduc, Éditions Musicales, 1961.*, a második: Laszlo Lajtha. Alphonse Leduc, *Editions Musicales, 1987.*

² Lajtha kiadójának szóló leveleiben is említi kapcsolatuk létrejöttének időpontját, 1948. dec. 1-én kelt levelében 20 évesnek regisztrálja azt. Vö. közleményünk 5. sz. levelével.

³ A. L. Hettich volt a szerkesztője a sorozatnak.

⁴ Erdélyi Zsuzsanna emlékeiből tudjuk, hogy a szerző halála után az özvegy – tekintettel a korábbi évek számos politikai jellegű meghurcoltatására – a külföldről érkezett levelek nagy részét megsemmisítette.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

ban az 1928 és 1962 közötti szerzői-kiadói kapcsolat érdekel, amelynek töredékesen és egy oldalról megőrzött levelei is igen fontos támpontot nyújthatnak a Lajtha-kutatás számára.

A Leduc kiadónál megőrzött szerzői levelek ismeretét és jelenlegi magyar nyelvű közreadását Jean Leduc igazgató úr szíves közreműködésének köszönhetem. Jean Leduc úr, aki az 1928-ban Lajthával szerződő Alphonse Leduc unokája és utóda, az 1989 májusában rendezett Budapesti Tavaszi Fesztivál meghívására Budapestre látogatott, Lajtha Miséjének bemutató előadása alkalmával. Miután a korábbi években már több alkalommal végeztem kutatásokat a Leduc kiadó párizsi archívumában, s az ott megismert dokumentumokat kutatásaim szempontjából fontosnak tartottam, utazása előtt kéréssel fordultam Jean Leduchöz, amelyet ő készséggel teljesített, és rendelkezésemre bocsátotta a Leduchöz intézett Lajtha-levelek xerox kópiáit. Miután egy Lajtha-levélkötet munkálatai aligha valósulhatnak meg a közeljövőben, célszerűnek látszik a meginduló sok szálú kutatás számára e támpontot nyújtó levelezést közismertté tenni.⁵

Tekintettel arra, hogy intézeti kiadványunk elsősorban a magyar zenetudományos tájékoztatást tekinti céljának, e francia nyelven írt Lajtha-leveleket magyar nyelvű fordításban adjuk közre. A fordítást még 1989-ben Eckhardt Ilona végezte, munkájáért őszinte köszönettel tartozom.

A második világháború pusztításai következtében a Leduc kiadónál szinte valamennyi Lajtha-levél elpusztult, csupán egyetlen, 1943-ban kelt levél maradt hírmondóként az 1928–1944-ig tartó történelmi periódusból. Jól tudjuk, hogy 1939-től a hivatalos levelezés lehetetlenné vált.

Az elmondottak értelmében tehát gyakorlatilag Lajtha 1947–1962 között Leduchöz intézett levelezésének szórványos példányai őrződtek meg a kiadó archívumában. Az ismert történelmi-politikai szituációban a fent említett másfél évtizedben sem volt zavartalan a magyar zeneszerző és francia kiadójának levélváltása, főként 1949-től kezdődően.⁶

A megőrzött levelek száma 31, többségük gépirat, néhány levél a szerző tinte kézírása. Kiadványunk terjedelmi arányai miatt szükségesnek látszott a két részletben való közlés, az időrend és részben a történelmi fordulat az 1940-es évek végénél jelölte ki a cezúrát.

Jelen közleményünk az 1943 és 1949 közötti évekből való 12 fennmaradt Lajtha-levelet tartalmazza.

A 12 levél két címzetthez szól, Alphonse Leduc igazgató úrhoz és fiához, Gilbert Leduchöz. A megszólításból a címzett nem mindig állapítható meg, viszont a közölt tartalomról kitűnik, hogy elvi kérdésekben természetesen az igazgatóhoz, nyomdai vonatkozásban pedig Gilbert-hez fordult Lajtha.

⁵ A közreadás mellett szól az a tény is, hogy a levélváltók hagyatékában már aligha van remény további lappangó levelek előkerülésére.

⁶ Következő közleményünk 1950 és 1962 közötti levélváltása sokoldalúan érzékelteti majd a minden szinten felmerülő nehézségeket.

Egyetlen levélnek sem maradt meg a borítékja. Ennek következtében a levelek datálásához ott, ahol ezt a szerző nem jelölte, nem volt támpontunk. Csupán tartalmi összefüggésekre támaszkodva alakíthattuk ki a datálatlan levelek időrendi sorrendjét, melyet hozzávetőlegesen az év és a hónap nagyságrendjében kíséreltünk meghatározni.

A tucatnyi levél között két kézirat és tíz gépirat található. A kézzel írt levelek egyike az 1943-as kelt levél, a másik pedig 1947 októberében, Londonban kelt írás. Valószínű, hogy Lajthának egyik alkalommal sem volt lehetősége írógépet használni, mert különben minden, ekkoriban írt levelét gépbe írta, illetve gépbe diktálta.

A levelek magyarra fordítása során komoly közreadói problémát okozott a francia nyomdatechnikai szakszavaknak megfelelő, a magyar zeneműnyomásban használt terminus technicusok megállapítása és alkalmazása. A ma már nem használt zeneműnyomdai eljárások ismeretéhez, valamint a francia–magyar szakkifejezések egyeztetéséhez igen fontos segítséget kaptam kiadói és zenetörténész kollégáimtól. Segítségük nélkül e fogalmak és szakszavak tisztázását aligha tudtam volna megoldani.⁷

Megítélésem szerint e negyvenes évekbeli Lajtha-levelek igen fontos tartalmi útmutatást adnak a Lajtha-életmű vonatkozó időszakára. Mind a kompozíciók keletkezéstörténete, mind a magyarországi szerzői jogi viszonyok, mind a komponista társadalmi helyzete szempontjából alapvető információkat tartalmaznak. Arról a francia–magyar zeneműkiadási együttműködésről pedig, amikor is tényleges munkamegosztásban, francia–magyar koprodukcióban jöttek létre a partitúra-kiadványok, talán történetileg is egyedülálló példát nyújtanak. Minden bizonnyal a háború utáni nehézségek is közrejátszhattak abban a körülményben, hogy a szóban forgó partitúrák – a III. szimfónia és a II. szvit kottái – kiadási munkálatai több fázisra bontva részben itthoni ni magyar munkával, részben francia fotó-eljárással készültek. A kiadás első fázisát jelentő szerzői pausz-másolatokhoz a megfelelő minőségű ötvonalas papírt a francia cég küldte. Az elkészült szerzői pauszokat minőség-ellenőrzésre a szerző visszaküldte kiadójának. A metszés fázisát ismét a magyar zeneműnyomdászok végezték a Magyar Művészeti Tanács megbízásából.⁸ A metszetek utáni nyomdai fázisokat a francia kiadó végezte, hasonlóképpen a kötés és a fűzés, valamint a borító elkészítését is. Zeneműkiadási ismereteink szerint ehhez hasonló, két ország közös nyomdai vállalkozása által létrejött magyar zeneműkiadványról nincsenek analóg példáink.

S hogy e sokfázisú „nemzetközi” eljárásnak mennyi jogi akadálya lehetett az 1947–1949-es években, arról ugyancsak a szerző óvatosságra és szűkszavú jelzésekre intő szavai tanúskodnak.

⁷ A felmerülő kérdések tisztázásában segítségemre volt Rácz Judit fordító-szerkesztő, valamint Révész Dorrit, Somfai László, Szöllösy András és Veress Sándor. Konzultáns segítségükért ezúton mondok köszönetet.

⁸ A magyar hangjegymetsző és hangjegynyomó ipar válságos helyzetét a közelmúltban megjelent levéltári iratköteg vonatkozó fejezete és dokumentumai szemléletesen tükrözik. Lásd: Iratok a magyar zeneélet történetéhez, II. Szerk.: Bertász Melinda és Tallián Tibor. Budapest 1986, Zenetudományi Intézet, 63/A-D. dokumentum.

A magyar zeneműkiadás helyzetét is hűen illusztrálják e levelek. Végül pedig a jelen közlemény nélkül a sok kínnal-keservvel elvégzett együttműködésről már mit sem tudna a Lajtha-partitúrákat használó utókor. E levelek azonban méltó tükröi a szűkös, háború utáni európai szituációnak, az anyagiak hiányának, de a töretlen művészet-szolgálgató akaratnak is; mindezekből egy magyar zeneszerző és a munka nélkül álló magyar zenemű-nyomdaipar, valamint a maga eszközeit rendelkezésre bocsátó francia Leduc cég baráti összefogással mégis eredményt facsart.

*

1.
[Alphonse Leducnek]

1943. VIII. 8.

Kedves Uram és Barátom!

Itt van előttem a fehér papír, kezemben a töltőtollam, és végül itt vagyok én magam; levelet írok Önnek. Ha valaki megkérdené tőlem, miért írok, van-e valami sürgős mondanivalóm, zavarba jönnek erre a kérdésre. Vannak indokolt banalítások, amelyeknek a használata nemcsak kényelmes, de szükséges is. Ez a helyzet most is, amikor talán önmagamot ismétlem, ha azt mondom Önnek: nincs semmi különös írivalóm, vagy talán túl sok van, csak éppen az embernek nincs sok kedve, sem lehetősége levélben kifejezni ezeket a dolgokat. Inkább lemondó gesztussal azt mondja magának: majd egyszer később, ha személyesen találkozunk.

Vallomást teszek! Az az igazság, hogy azért írok, mert választ akarok kiprovokálni, hogy hírt hallhassak Önről és családjáról. Remélem, mindenki jól van, a kisbábok éppúgy, mint a felnőttek.

Ha arra gondolok, hogy már négy éve nem láttam Önöket! Ha arra gondolok, hogy már a háború negyedik évébe léptünk! Nem mondok semmit, mert attól tartok, kedves Uram és Barátom, hogy szomorú banalításokat mondanék Önnek.

Nem tudom, mit hoz majd nekünk a következő évad. Mindenesetre szeretném tovább folytatni a munkát kis zenekarommal.⁹ Mint tudja, a tavasz folyamán bemutattam Barraud Prelúdjait.¹⁰ Elég hosszú (francia nyelven írt) kritikát küldtem neki, és bizonyos vagyok benne, hogy megmutatta Önnek.

Nincs katalógusom az Önök kiadásában megjelent vonószekarra írt művekről, ezért jelen levelemben kérem javaslataikat. Biztos vagyok benne, hogy Migotnak¹¹ van valamije ilyen együttes számára. Mivel a zenekarom kálvinista intézmény, noha nem vallásuk szerint választjuk meg a szerzőket, azt hiszem, jól beleillik a mi műsorunkba. Legyen szíves közölni velem művének pontos címét a bérleti díjjal egyetemben. Három szólamra van szükségem az első, háromra a másodhegedűsök részére, háromra a brácsások, kettőre a csellisták és kettőre a nagybőgősök részére, és természetesen egy partitúrára. A rendelést vagy a budapesti francia nagykövetség, vagy a Rózsavölgyi cég révén intézem majd el.

Látja, kedves Uram és Barátom, megint üzleti ügyekről beszélek, és igazán nem ez volt a szándékom, amikor ezt a levelet elkezdtem. Nem akartam mást, mint kezdet szorítani Önnel, és családjunk barátságáról és változatlanul hűséges ragaszkodásáról biztosítani az Ön családját.

Bocsásson meg minden egyebet, és fogadja őszinte tiszteletemet

az Ön
Lajtha L.-ja

⁹ Lajtha 1942 márciusában kezdte meg a Szabadság-téri Egyház kamarazenekarával hangversenyait a templom alagsori nagytermében. E zenekar betanítója és karmestere is többnyire Lajtha volt. Lajtha református egyházhoz fűződő zenei tevékenységéről lásd Berlász Melinda: Lajtha László, Confessio, 1988.

¹⁰ Henry Barraud francia zeneszerző Lajtha egyik legközelebbi barátja és kollégája volt. Egymásnak kölcsönösen ajánlottak, s bemutatásra segítették egymás kompozícióit.

¹¹ Georges Migot (1891-1976) francia zeneszerző, Lajtha barátja és kollégája.

2.

[*Gilbert Leducnek*]

London, 1947. okt. 23.

Kedves Barátom!

Mellékelten küldök még néhány írásmintát. Itt azt tanácsolták, hogy próbáljak ki többféle tintát. Azt mondták, hogy a feketét – a nyomtatott kotta szép fekete színére gondolva – majd később adja meg a nyomda, és a pauszon¹² az írás akkor jó, ha megfelelő fotót ad.

Amennyire én tudom, ez nem egészen így van, mégis, úgy hiszem, nem szükséges nyomdai próbát készíteni mindezekről a próbaírásokról, amelyeket ma elküldök Önnek. Ha világosság alá helyezi őket, abból már megtudhat valami lényegeset. Talán a tinta jó, de a töltőtollam nem egyenletesen viszi széjjel. Ebben az esetben – töltőtoll helyett – egy jó tollat kell majd keresni.

Azt gondolom, később, ha már megkaptam az Ön tanácsait, még ha Ön úgy véli is, hogy már elkezdhetem a végleges munkát, partitúrámnak csak az első oldalát írom meg. Mielőtt folytatnám, elküldöm Önnek ezt az első pauszmásolatot, megkérem, kedves Barátom, legyen olyan kedves, vizsgálja meg a minőségét, és akkor készíthetné el az első próbanyomást.

Most el kell dönteni, melyik tinta a legjobb. Használhatom-e a töltőtollamat? Mindezt láthatja a mellékelt példányon. Kérem tehát, kedves Barátom, küldje vissza ezt nekem, miután ráírta a véleményét, és megjelölte, melyik rész jó, és melyik rossz.

Várva híreit, hűségese barátai üdvözleteimet küldöm

az Ön
Lajtha L.-ja

Új címem: 115 King Henry's Road
London N. W. 3.

3.

[*Gilbert Leducnek*]

1948. augusztus 17.

Kedves Barátom!

Ezúttal nem tudok nagyon részletesen írni Önnek, ezért csak röviden megköszönöm legutolsó kedves levelét. Írja, hogy minden rendben van, és ennek megfelelően fogok eljárni: visszaadom a másolónak a Trió leírását.

¹² A francia nyomdai szakkifejezés: calque.

Gachot¹³ kedvessége folytán el tudom küldeni Önnek II. Szimfóniám nyomdai lemezeit.¹⁴ Nem tudom, megkapta-e ennek a műnek a papírjait. Ha megkapta a lemezeket, legyen szíves, vizsgálja meg őket, és tudassa, hibátlanul, minden karcolás nélkül érkeztek-e meg. Ugyanakkor legyen szíves, közölje, elküldhetem-e II. Szvittem lemezeit, mint ahogy most a III. Szimfóniával teszem, segít-e valamit, ha megkapja a pauszokat¹⁵ is? Ha ez felesleges, természetesen nem csináltatom meg őket.

Legyen szíves, fizesse ki azt az összeget, amelyet Gachot kér, kérem, és Párizsban majd elintézzük az ügyet. Nagyon fontos dolog: tudom, hogy az utolsó oldalon Önök mindig megjelölik a vésnök és a nyomdász nevét. A nyomdász nem érdekes, de teljességgel lehetetlen odaírni: vészték Magyarországon. Ha mellőzhetik a vésnök nevét, tegyék meg, ha nem lehet, nevezzenek meg bármely országot, ami csak tetszik, de ne Magyarországot. Mindenesetre, ha a lemezeiről, a pauszokról ír, csak röviden, és közölje egyszerűen, hogy a lemezek vagy a pauszok jók. Pénzről egy szót sem.

Még egyszer mindent köszönök, és hűséges baráti üdvözetemet küldöm, mint mindig

Lajtha L.

4.

[*Gilbert Leducnek*]

Budapest, 1948. november 4.

Kedves Gilbertem!

Elsősorban meg kell kérjem, mentsen ki édesapjánál hosszú hallgatásomért. Megígértem neki, hogy hamarosan írok, de . . .

Érkezésem után annyira tele voltam kis, jelentéktelen ügyekkel, amelyek nélkül a mindennapi élet nem oldható meg, annyi kis bosszúság, apró gond, hogy egyik napról a másikra halogattam a levelezésemet.

De természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem gondoltam sokat Leduc úrra és asszonyra és azokra a nagyon szép órákra, amelyeket Önöknél tölthettem; arra a szilárd, megnyugvást nyújtó barátságra, amellyel édesapja már 20 éve megajándékoz. Meg kell mondjam Önnek: az évek múlásával szívemben ugyanezek a baráti érzelmek csak egyre erősödnek. Ha van egy nyugodt óráim, vagy elfog a melankolikus vágy, félig lehunytt szemeim előtt leforgatom az elmúlt évek filmjét, és újra látom magam előtt, úgy jön vissza mindig, mint egy refrén: a Leduc-házat – a bejáratot – a lép-

¹³ Francois Gachot francia diplomata, a háborút követő években a budapesti Francia Követségen volt beosztásban. Vonatkozó emlékeit lásd, F. Gachot, Egy elmúlt ország emlékei, II., Irodalomtörténet, 1972. I. sz. 86-102. l.

¹⁴ A francia nyomdai szakkifejezés: plaque.

¹⁵ A francia nyomdai szakkifejezés papier, amit a papier calque értelmében használnak.

csőházat – a Maga kis szobáját – édesapja szép nagy szobáját, ahol egy kicsit mindig úgy érzem magamat, mintha otthon lennék . . .

Azért is hallgattam, mert vártam a vésnök próbanyomatára. Mindjárt érkezésem utáni napon már el tudtam intézni a Szimfóniám dolgát, úgy, ahogy abban megállapodtunk. A mi Művészeti Tanácsunk,¹⁶ amely adminisztratív hatáskörén túlmenően olyan állami kiadó-féle, nagyon kedves volt, és elismerte azt a szerződést, amelyet a múlt hónapban Párizsban írtunk alá és az Ön összes szerzői jogait.

A vésnök nem értette meg pontosan, milyen fajta levonatot kell nekem szállítania. Mellékelek egy fekete-fehéret, legyen szíves közölni róla a véleményét. Mondja, kedves Gilbert, ha ilyent kap a Szimfóniámról, minden rendben lesz? A vésnöknek csak egy nehézsége van, amelyet az Ön segítsége nélkül nem tud megoldani. Budapesten nem kap olyan vékony papírt /cigarettapapírt/, amilyenről Ön beszélt. Még a mellékelt minta szerinti minőség sem áll rendelkezésére. Tehát Önnek kellene a papírt megküldenie számunkra. Számoljon kb. 60-65 lap partitúrával, szorozza meg ezt kettővel, mivel két példányra lesz szüksége, adjon hozzá még vagy húszat, számítva arra, hogy néhányat elront a vésnök, és megkapja a szükséges mennyiséget. Küldheti akár 4-es formátumban felvágva, akár az eredeti íveket, ahogyan tetszik.

Ne küldje, kérem, postacsomagként, hanem „nyomtatvány”-ként. Ha néhány l'Humanité közé tenné, az nagyon érdekelne, és az újságok – a kartonok között – biztosítják majd, hogy a papírt tökéletes állapotban kapom meg.

Utolsó kérésem, vagy inkább tanácsom, hogy ne küldje el egyszerre az egész mennyiséget, hanem három küldemény formájában. Ha lesz szíves egymás után küldeni – minden héten egyet – az a hasznom is meglenne belőle, hogy minden héten megkapom az újságomat.

Előre is köszönök mindent, s még egyszer köszönöm a vendéglátást, amely őszinte, baráti volt, mint mindig.

Kérem, adja át tiszteletemet Leducné asszonynak és nővérei ónagyságának, Leduc úrnak pedig odaadó baráti köszöntésemet.

S Claude-dal együtt fogadja hűséges, szívélyes üdvözetemet, kedves Gilbertem.

Lajtha L.

¹⁶ A Magyar Művészeti Tanács 1945-től 1950-ig folytatott működéséről lásd Berlász Melinda: A Magyar Művészeti Tanács szerepe zeneéletünk megújulásában 1945-1950. Zenetudományi dolgozatok, 1982. 141-155.

5.

[Alphonse Leducnek]

Budapest, 1948. december 1.

Kedves Barátom!

Az ember általában akkor hallgat, amikor túl sok mondanivalója van, vagy ellenkezőleg, nagyon kevés . . .

Miután kedves hosszú levelét megkaptam, nagyon-nagyon sok mondanivalóm lett. Hordoztam magamban a gondolataimat, minden nap újabbakat tettem hozzájuk, míg észrevettem, hogy az idő elmúlt, a levelemet pedig nem írtam meg. Nem is lehet megírni. Egy lemondó gesztussal letettem arról, hogy megírjam, amit akarok. Bocsás-sa meg, s ha minden jól megy, tavasszal majd megpróbálom élőszóval elmondani.

De mégsem akarom, és nem is tudom szó nélkül hagyni, amit a mi régi barát-ságunkról volt szíves írni, 20 éves, szilárd barátságunkról. Köszönöm! . . .

Köszönet továbbá a 160 ív papírért. Csakugyan jó állapotban kaptam meg, csak mintegy tizenöt sérült meg. Amelyek legfelül voltak. Az egész mennyiség a vésnök-nél van most, aki köszöni az Ön pontos tanácsait. Nem tudja elkezdni a munkát de-cember közepe előtt. Biztos akar lenni, hogy a levonatok hibátlanok, ezért az első lapokról próbanyomatot készít majd, és azt eljuttatom Önnek. Csak az Ön beleegye-zésével kezd majd meg a végleges munkát.

Köszönöm az újságokat is.

Bár a második papírküldeménye nem sürgős, azt hiszem jobb, ha nem na-gyon sokára küldi el. Jobb, ha minden szükséges anyag együtt van. A decemberi kon-cert után egy újabb szerzeményt kérnek tőlem, de mivel Ön a tulajdonos – ezt már bejelentettem –, a Művészeti Tanácsunk bizonyára elfogadja majd ugyanazokat a feltételeket.

Befejezésül, kedves Barátom, kérem, tartson meg jóindulatában és barátságá-ban, mint ahogy azt a legutóbbi 20 esztendőben tette. Higgye el, hogy nemcsak arra emlékezem vissza, amit értem tett, de nagyra becsülöm azokat a boldog, számomra mindig megnyugvást adó időket is, amelyeket Önnel és családjával tölthettem.

Ez az emlék erőt ad most is, a mindennapi élet összes apró gondjaiban.

Hűséges, odaadó
Lajtha L.-ja

6.

[*Gilbert Leducnek*]

Budapest, 1948. december 25.

Kedves Gilbertem!

Mellékelten küldöm a három ígért pausz-levonatot.¹⁷ Legyen olyan jó, vizsgálja meg őket alaposan, és közölje velem a véleményét.

A levonatok számozva vannak. Színáryalatban különböznek egymástól.

Legyen szíves, küldje vissza őket nekem. Véleményadása során utaljon a piros lapszámozásra, hogy pontosan megmagyarázhassam a metszőnek minden kifogását.

Úgy hiszem, a metszés jó. De ez nem elég. Önnek kell megmondania: minden rendben van-e. Ha ilyen levonatokot kap, lenne-e Önnek minden, ami a nagy- és kisalakú partitúrák elkészítéséhez szükséges?

Kérem, kedves Gilbertem, mutassa meg ezeket a levonatokot édesapjának is. Mielőbbi válaszát várva maradok meleg üdvözzel!

az Ön
Lajtha L.-ja

7.

[*Alphonse Leducnek*]

Budapest, 1949. február 9.

Igen kedves barátom!

Hogyan is köszönjem meg oly kedves levelét – a nagy szívjóságból fakadó meleg szavakat . . . Egy jóakarató barát hangja . . . Ön valóban nagy kedvességet tanúsít irántam.

Nem tudom, milyen ösztön diktálja Önnek, hogy ilyen üzeneteket küldjön, amelyek mindig a legjobbkor jönnek, olyankor, amikor semmi sem tud több erőt adni, mint egy baráti biztatás. Ha szükség van rá, Ön mindig hallatja szavát.

S oly jó érzés volt ma hallani Önt.

Hálás köszönet hűséges odaadó
Lajtha L.-jától

¹⁷ A francia eredetiben a calque szó szerepel.

8.
[Gilbert Leducnek]

Budapest, 1949. április 10.

Kedves Gilbertem!

Tudván, hogy Ön a cég műszaki szakértője, egyenest Önhöz fordulok alábbi problémáimmal. Majd ha már közelebről áttanulmányozta őket, legyen olyan jó, mutassa meg leveletem Leducnek beleegyezés és jóváhagyás céljából.

1./ III. Szimfóniám partitúrája készen van, az első korrektúrát már elvégeztem, várom a másodikat.

2./ A metszési munkák lassan mennek, mert csak két metszőnk van, akik a mi Művészeti Tanácsunktól, minisztériumunktól és egyéb hivatalos intézményektől kapnak rendeléseket, és a munkákat a kért sorrendben végzik. A magam részéről nem rendelkezhetek velük, és nem választhatok szabadon közöttük.

3./ Mellékelten elküldöm II. Szvittem partitúrájának első oldalát, amelyet a másik metsző készített, nem az, aki a Szimfóniámat metszette. Ennek a másodiknak nincs nagyobb fémjelzője. Ez problémát okoz.

A Művészeti Tanács elfogadta szerződésünket, és első meghallgatás után átadta nekem II. Szvittem zenekari partitúráját, ahogy ezt a szimfóniám után is tette, és lehetővé tette a metszést, azzal a feltétellel, hogy Önök kiadják a kispartitúrát is. Attól tartok, hogy a metszőtű túl kicsi, és még ha azt a szép formátumot választják is Önök, amelyben Mígót „Le livre des danceries”-je jelent meg, félek, hogy II. Szvittem nagyon kicsi és olvashatatlan lesz. Mi a véleménye erről? Ha félelmem nem indokolt, minden rendben van. De ha Ön is ezen a nézeten van, új tárgyalásokba kell fogynom.

4./ II. Zenekari szvittem kiadási száma A. L. 20. 618 lesz. Ezt Ön eredetileg a „Les soli” című, vonós hangszerekre, hárfára és ütőhangszerekre írt szimfóniámnak adta. De mivel a Művészeti Tanács a szerződésünkben foglaltak szerint a II. Szvitet választotta – és mivel a dolog sürgős volt –, felcseréltem a két művet.

5./ Küldök egy levonatot a kvintettemből is, amelynek Ön az A. L. 20. 620 számot adta. Örülnék, ha egy kicsit megvizsgálná a papírt. Ez az egyetlen vonalazott papír, amit Budapesten kapni lehet. Lát rajta majd fekete foltokat, ahol a másoló törölt. Az itteni nyomdászok azt mondják, ez nem fontos. Igaz?

Kedves Gilbertem, kérem, adjon mielőbbi választ. Leállítottam a munkát, és ha a leállítás elhúzódik, a metsző és a másoló másba fog, és nem tudom, mikor tudnák újra elkezdni műveim metszését. Ezért kérem, táviratozzon.

Ha a fekete korrektúra és a másolat megfelel, táviratozza: jó metszés. Ha a másolat jó: jó másolat. Ellenkező esetben: rossz, és akkor tudom, hogy abba kell hagyni a metszést mindaddig, amíg részletes levele megérkezik.

Türelmetlenül várva döntését, és kérve, adja át édesatyjának odaadó tiszteletemet, meleg üdvözetemet küldöm, kedves Gilbert,

Lajtha L.

U.i.: Universal átadta-e már Önnek III. vonóstrióm lemezeit? Kérem, fogadja el, legközelebbi levelemben megadom a szükséges magyarázatot.

[A levél kéziratára rávezetve:]

IV. 13. távirat: jó metszés – rossz másolat

9.

[Alphonse Leducnek]

[1949]

Kedves Uram és Barátom!

Végre el tudom küldeni Önnek III. Szimfóniám pauszmásolatát.¹⁸ S hozzá, megígérték nekem, hogy megoldást keresnek arra, hogy eljuttathassam Önnek a lemezeket is. De mivel ez utóbbi dologban egyáltalán nem vagyok biztos – megegyezésünk szerint – itt van a másolat és a zenekari anyag. A mi Művészeti Tanácsunk nem készítettett borítólapokat a zenekari szólamok részére, de ha úgy gondolja, hogy ez jó arra, hogy ne használódjanak el olyan gyorsan a kikölcösznés során, legyen szíves, hozza helyre ezt a hanyagságot, – nem fog sokba kerülni. – Mindenesetre, ha a másolat és az anyag megjött, legyen szíves nyugtázza érkezésüket, és közölje velem: olyanok-e a másolatok, amilyenek Ön kívánta, és jónak találja-e őket a nyomtatás céljára.

A második oldalon legyen szíves megadni

A HANGSZEREK NOMENKLATURÁJÁT

2 nagy fuvola (a 2. kislefuvolát játszik)

2 oboa (a 2. angolkürtöt játszik)

2 A-klarinét

2 fagott

4 F-kürt

2 B-trombita

3 trombon

1 tuba

1 hárva

2 üstdob

ütőhangszerek

húros hangszerek

Időtartam: 17 perc

Az „időtartam” szó alá, kérem, ne felejtse el odatenni az alábbi kis szöveget: „E szimfónia zenéje szerepel T. S. Eliot „Gyilkosság a katedrálisban” c. filmjében, amelyet G. M. Hoellering rendezett.”

¹⁸ A francia szakkifejezés itt csak papier, értelmezésünk szerint papier calque-ról, pausz-másolatról van szó.

Ha netán sikerülne eljuttatnom a lemezeket, – csak egymást követő adagokban lehetne elküldeni őket. Következésképp ne nyugtalankodjék, ha az első küldemény csak – mondjuk – az egésznek egyharmadát tartalmazza, és szíveskedjék várni, míg ki tudjuk egészíteni. Ha már minden lemez a kezében van, kérem, nyugtázza. Mindenesetre, legyen szíves lakonikusan írni a lemezekről, és a másolatokról is csak úgy általánosságban, ne jelezze pontosan, milyen kéziratról van szó. Jelenleg tilos zeneművet külföldre kiküldeni, még kéziratban is, a Nemzeti Bank engedélye nélkül.

III. Szimfóniám kivésése sok időbe telt. Sokkal többbe, mint amennyit erre a munkára előirányoztak. Mindig újabb és újabb nehézségekkel kellett megküzdenem, de végül is sikerült kiküszöbölnöm ezeket. Ne haragudjék, kedves Barátom, ha nem írok ezekről a nehézségekről, sem a többiekről. Nagy dolog, amit Romain Rolland választott jelmondatul „Colas Breugnon”-ja első oldalára: „Emberke él még . . .”

II. Szvittem kivésése sokkal gyorsabban megy majd. A vésnök csak június 1.-én kezdte el munkáját. Nagyon jól dolgozik, – mintegy 30 oldal korrektúráját láttam és megcsináltam. A nyáron nincs más vésnivalója, így azt ígéri nekem, hogy október 1-re készen lesz vele. Akkor majd mindent megkap Ön, mint ahogy most megkapta III. Szimfóniámat.

Hadd hívjam fel figyelmét arra, hogy e két műre vonatkozóan a nagy nyomtatott partitúrák nem olyan fontosak számomra, mint a kispartitúrák, mivel megígértem, hogy bemutatom őket felsőbb szerveknek. Ezt a kis megjegyzést csak azért teszem, mert félek tőle, hogy Ön, kedves Barátom, vagy az én kedves Gilbertem elfelejthette megegyezésünk részleteit. Legutóbbi, 1949. IV. 13-i kedves hosszú levelében azt írta nekem, hogy mindenekelőtt III. Szimfóniám és II. Szvittem kiadását akarja befejezni, s csak későbbre tervezi a kamarazene kiadását. De nem volt szó rendesen ki nyomtatott kiadásról . . . A művészek még mindig hárfára, fuvolára és csellóra írt I. Triómat játsszák, és szeretnének valami újat. Van 4-5 együttes Franciaországban, 2-3 Angliában, 2-2 Magyarországon és Amerikában, jelenleg ez minden. Ez mintegy 12 együttest jelent. Arról volt szó, hogy másolatok készülnek mintegy 15-20 példányban, mert ez olcsóbb, mint hússzor lemásoltatni. A másolatokat az itteni Zenészerzők Társasága fizette, amely feltételül az első előadás jogát kötötte ki. Sikerült fenntartani az Ön összes jogát azon a címen, hogy Ön az én általános kiadóm, s így elküldhettem Önnek a másolatokat, mivel bizonyos, hogy Ön el tudja adni ezt a 15 példányt, azt kérdem, ezzel megtérülnek-e költségei. Kamarazenét nem érdemes bérbe adni, mert ha az együttesnek nincs meg a saját példánya, csak egyszer játssza, és nem tartja műsorán. (Például, most tudtam meg, hogy egy angol vonósnégyes nyolcszor játszotta Angliában Öt etűd vonósnégyesre c. művemet.) Most nem tudom, mit csináljak a hárfára, fuvolára és csellóra írt II. Trióm másolataival. (Az elsőt Rózsavölgyi adta ki Budapesten 1935-ben.) Ez a mű fix megrendelés volt ilyen együttesre, az idén írtam, és ezért cseréltem fel azzal az Ötössel, amelyről tavaly beszéltem Önnek Párizsban.

Bizonyos, hogy a másolatok jók fotókópiák készítésére . . . Mivel Gilbert barátomnak kételyei voltak, kipróbáltunk egy oldalt, és az eredmény hibátlan volt. Most kissé zavarban vagyok, nem tudom, mit csináljak. Ha a feltételek megváltoztak, és ez a kis példányszámban való kiadás nem felel meg Önöknek, tudassák velem, kedves

Barátom. Mivel ezt a Triót 1949 telén játszani kellene, megoldást kell találnom, Gilbert barátom levele után nem tudtam mit tenni, és ezért nem küldtem még el Önöknek a másolatokat. De abban a pillanatban, amikor akarják, azonnal el tudom küldeni őket. Önöknél nagyobb biztonságban lesznek, mint nálam.

Levelem hosszúra nyúlt, és csak üzleti dolgokról szól: de ezúttal nem bírtam másról írni.

Nagyon reméltem, hogy májusban vagy július elején viszontláthatom Önöket. Meghívtak elnökölni egy népzenei szakmai összejövételre Genfben. Ez alkalommal tölthettem volna kb. 10 napot Párizsban is, ahol az UNESCO felkért egy kis munkára. Sajnos még ma sem kaptam meg az útleveletemet, és le kellett mondanom erről az utazásról. Későbbre ígérték az utazási engedélyt, talán október végére, novemberre. A Sinfoniettámat kell vezényelnem Párizsban és Londonban. Reméljük, hogy minden jól megy majd, és élőszóval mesélhetem el mindazt, amiről ebben a levélben nem szólok.

Végezetül őszinte, szeretetteljes üdvözleteimet küldöm, és biztosítom hűségem, odaadó barátságomról.

Az Ön
Lajtha L.-ja

10.

[*Gilbert Leducnek*]

[1949. október]

Kedves Gilbert-em!

Néhány szóval válaszolok szeptember 6-i levelére. Kell-e mondanom, mennyire örülök, hogy minden rendben van?

Hadd hívjam fel még egyszer figyelmét arra, hogy elég, ha van néhány nagy partitúrája az anyaghoz és még egypár tartalékban. Ami a kicsit illeti, alakítson ki megfelelő árat, és az kerüljön eladásra. Biztos vagyok benne, hogy eljön az idő, amikor jó üzletet csinálunk majd ezzel a kispartitúrával. Hadd kérjem: kezelje rendes kiadásként, és ne propaganda-kiadás gyanánt, vagyis ne adjon belőle tiszteletpéldányt, csak azoknak a karmestereknek, akik az Ön álláspontja szerint érdekesek.

Nincs ajánlás, csak ez a kis megjegyzés, amelyet, kérem, iktasson be a hangszerek nómenklatúrája elé.

II. Szvitem október folyamán kész lesz, és minden reményem megvan arra, hogy a hó végén megkapja majd. De legkésőbb november elején.

Mondjam-e, mennyire szeretném Önöket viszontlátni? Ha erről szólnék, több oldalt teleírnék . . . Mégis, remélem, novemberben Párizsban leszek.

Legyen szíves, kedves Barátom, adja át hűségem baráti üdvözletemet kedves édesatyjának, és fogadja odaadó baráti köszöntésemet

Lajtha L.

11.

[Gilbert Leducnek]

[1949. november]

Kedves Barátom!

Köszönöm kedves levelét és összes hírét. Bocsásson meg, hogy ma nem válaszolok olyan részletesen, mint megérdemelné, és mint ahogyan szeretném. De a jövő hétre várom a felettes szervek végleges választát párizsi utammal kapcsolatban. Minden ettől függ. Mindenesetre kérem, ne küldje el III. Szimfóniám partitúráját, még ha készen van is, mindaddig, amíg nem írok.

Remélem, hogy kellő időben be tudom fejezni II. Szvitemet.

Egyelőre búcsuzom, és remélem, nemcsak életjelet adok Önnek magamról, hanem nemsokára sokkal részletesebb levelet küldök.

Addig is baráti üdvözleteimet küldöm, kedves Barátom és kérem, adja át Leducnek szívélyes, odaadó köszöntésemet.

Az Ön
Lajtha L.-ja

12.

[Gilbert Leducnek]

Budapest, 1949. november¹⁹

Kedves Barátom!

Remélem, megkapta már előző leveletemet, és II. Szvittemmel kapcsolatban minden rendben van. A szólamokat javítva egy kis hibát, vagy inkább hiányt, mint hibát találtam, – szeretném, ha ezt a lemezeken²⁰ ki tudná javítani. Természetesen, ha ez lehetetlen, nem tragédia, de jobb lenne, ha ki lehetne javítani.

A Szvit első tételében van, 6 ütemmel a 10. sz. után. Látja majd a 3/2-es ütemben a brácsa és a csellószólamban három fehér és három fekete hangjegy van. A fehéret három szóló játssza, a feketét a többiek. Legyen szíves, véssesse a fehérek fölé zárójelben: *arco*), és a feketék fölé: *pizz*. Ugyanebben az ütemben a brácsák, csellók és nagybőgők elkezdenek egy négynyolcados új frázist: *arco* és *f*.

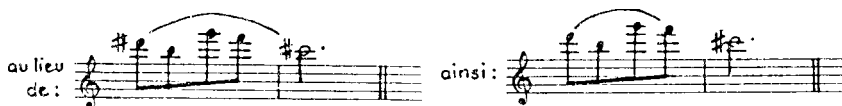

Pontosság céljából tetesse még a 3 szóló alá: *div*. Ez a divisi érvényes a szólóhangszerekre éppúgy, mint a többire.

¹⁹ A napot jelző kétjegyű szám olvashatatlan.

²⁰ A francia szövegben a *planche* kifejezés szerepel.

A 3. tételben a másodhegedűsök első szólamaiban (divisi-ben vannak) – a tétel két utolsó üteme – egy legatojel van, amely a disz-tól az utolsó tétel cisz-éig megy. Ez túl hosszú. Javíttassa ki így:

Ez minden. Bocsássa meg, hogy nehézségeket okozok.

Újból megírom, hogy egyelőre ne küldjön nekem partitúrát, – se kicsit, se nagyot – III. Szimfóniámból. Mindenesetre kérem, várjon, míg kifejezetten kérem ezt.

Kodályra vonatkozóan. Bozza barátom talált egy nagyon régi művet. Kodály már nem fiatal zeneszerző, – 10 évvel idősebb nálam, és kb. 30 éve írta ezt a szonátát, és azonnal kiadta az Universal. Nem hiszem, hogy kaphatna valamit tőle, mert állandó szerződése van az Universallal és Boosey-val.

Sajnos a kiutazási engedélyem még nincs elintézve, s így csak a reményem van meg még mindig, hogy hamarosan viszontláthatom Önöket. Addig is, legyen szíves, tolmácsolja Leducnek leghívebb és – mint mindig – odaadó baráti érzéseimet, feleségem is a legjobbakat kívánja mindnyájuknak, végül meleg baráti kézszorítással maradok

az Ön
Lajtha L.-ja

Melinda Berlász:

LÁSZLÓ LAJTHAS BRIEFE AN DEN LEDUC-VERLAG. I. 1943–1949.

Nahezu einzigartig in der Geschichte der ungarisch–französischen künstlerischen Beziehungen sind die Verbindungen des herausragenden ungarischen Komponisten unseres Jahrhunderts László Lajtha mit dem französischen Musikverlag Leduc in Bezug auf sein Lebenswerk. Die ungarischen kulturell-künstlerischen Beziehungen waren bekanntlich natürlicherweise, historisch bedingt, größtenteils in Verbindung mit dem deutschen Sprachgebiet entstanden. Über die historischen Umstände dieser spezifischen französisch–ungarischen Verflechtung und über die Schwierigkeiten bei der Bewerksichtigung von Musikpublikationen künden die an den Verlag gerichteten Briefe des Komponisten. In der vorliegenden Zusammenstellung veröffentlichen wir die im Archiv des Verlages bewahrten Lajtha-Briefe, bzw. deren chronologisch erste Einheit aus 1943–1949. Auch diese 12 Briefe liefern wichtige Angaben zur Entstehungsgeschichte der Lajtha-Werke und über die französisch–ungarische Zusammenarbeit bei der Herausgabe von Musikwerken ebenso wie über die freundschaftlichen Beziehungen zwischen dem Komponisten und seinem Verleger.

Mácsai János:

A ZENETÖRTÉNETI MÚZEUM BROADWOOD ZONGORÁJA

Értékes tárggyal gyarapodott a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Zenetörténeti Múzeuma 1990 novemberében. Dr. Miklós Hazay és neje Dr. Sabine Caspers-Hazay (Hamburg) egy 1798-ban készült Broadwood zongorát ajándékoztak a Múzeumnak. Az adomány önmagán túl a magyar közgyűjtemények szempontjából is nagy jelentőségű, mert ez a második régi Broadwood hangszer az országban. Az első Beethoven híres Broadwood zongorája volt (No. 7320), amely később Liszt tulajdonába került, aki később a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A most érkezett hangszer (No. 1300) mintegy két évtizeddel „idősebb” mint Beethoven zongorája, tehát igen kevés fennmaradt 18. századi billentyűs hangszereink számát gyarapítja.

Egy új szerzemény múzeumba kerülése a praktikus jellegű problémákon túl mindig felvet jónéhány elméleti kérdést, amelyeket a múzeológusoknak tisztázniuk kell, mielőtt bármit is tennének a tárggyal. A hangszerek esetében még speciális problémák is felmerülnek, éppúgy, mint más bonyolult felépítésű, valaha használati funkciójú daraboknál.

Az alapvető kérdések a következők: Meg kell határoznunk egy tárgy történeti helyét, valamint azt, hogy miként illeszkedik az adott gyűjtemény egészébe, illetve más gyűjteményekbe, tekintettel a külföldi analógiákra is. Meg kell vizsgálnunk, hogy a tárgy milyen kondícióban van önmaga eredeti állapotához képest, illetve a többi fennmaradt példányhoz viszonyítva. Így alkothatunk képet a darab valóságos értékéről, és csak mindezek figyelembevételével szabad döntést hozni további sorsáról.

A hangszerek természetesen nemcsak történeti értékük, hanem a rajtuk előadott zene szempontjából is érdekesekek számunkra, ezért fontos, hogy megtudjuk, miként szólhattak annak idején. Ez azonban igen nehéz egy olyan instabil hangolású, sok könnyen korrodálódó, vagy elkopásnak kitett alkatrészből álló hangszer esetén, mint a zongora. A historikus előadásmód elterjedése óta pedig azzal az elvárással is szembe kerülnek a restaurátorok, hogy praktikusán használhatóvá tegyék a hangszereket. Ez számos elvi megfontolást igénylő döntést követel a szakemberektől, és nemritkán kompromisszumra kényszeríti őket a történeti hitelesség kívánalmaival szemben.

A legfontosabb döntés, hogy szükséges-e játszható állapotba hozni a hangszert (és egyáltalán lehetséges-e). Ha igen, akkor meg kell határozni, hogy mekkora igénybevételnek tehető ki, hogy milyen restaurálási technikák alkalmazhatók, mely részek áldozhatók fel a működőképesség érdekében stb.

Jelen dolgozatban ezekre a kérdésekre keresünk választ, egyben bemutatva a Zenetörténeti Múzeum új hangszerét, leírva jelenlegi állapotát.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

Az előzmények

Ez a zongora kiemelkedő értéke zenetörténeti emlékeinknek, mert a Zenetörténeti Múzeum gyűjteményében – akárcsak Magyarország többi közgyűjteményében, sőt általában a német nyelvterülettel keletre – meglehetősen ritka az „angol mechanikás” historikus zongora. Múzeumunk közel félszáz bécsi rendszerű hangszer mellett, a Broadwoodon kívül mindössze egy fontos angol típusú történeti szárnyzongorát őriz; egy 19. század közepéről származó, már repetíciós mechanikával ellátott Erard hangszer. A magyarországi közgyűjteményeket illetően bizonyossággal állíthatjuk, hogy nincs több, és hasonlóképp biztos, hogy magántulajdonban sem található hazánkban más Broadwood hangszer ebből a korból. Használható állapotban angol típusú historikus zongora csak 1991 ősze óta van az országban, mégpedig éppen Beethoven Broadwoodja, amelyet – nemzetközi összefogás eredményeképpen – David Winston angol restaurátor tett működőképessé.

Zongoránk történeti helyének meghatározásához röviden át kell tekintenünk létrejöttének hangszer-történeti előzményeit, és John Broadwood tevékenységét a 18–19. század fordulójáig. Annál is inkább, mert a nálunk hozzáférhető szakirodalom főleg a bécsi zongorakészítési tradícióra koncentrált, az angol (és a legalább annyira fontos francia) hagyomány kívül esett a figyelem fókuszán. Emellett az utóbbi évtizedek restaurálási koncepciói is igénylik a keletkezési környezet minél pontosabb ismeretét, hiszen az összehasonlítás széles körű lehetősége ad kezünkbe kulcsot sok probléma megoldásához.

Számunkra Broadwood nemcsak egy már mások tapasztalataira építő cég névadóját jelenti, hanem a hangszer fejlődéstörténetét jelentősen befolyásoló mester nevét is, aki épp a tárgyalt korszakban érte el kimagasló eredményeit.

Ez a zongora abban a korban készült, amely joggal tekinthető fejlődéstörténeti csúcspontnak; a csembaló és a zongora közötti küzdelem már végérvényesen eldőlt az utóbbi javára. A tárgyalt típus pedig hosszantartó kísérletek beérett eredménye, amely lényegi változtatás nélkül majdnem két évtizedig állta az idő próbáját. Nagyobb mennyiségben készült, tehát a szó mai értelmében típusnak nevezhető. Bizonyos tradíciókat is felhasználhatott már, integrálva az újabb eredményeket, de természetesen magában rejt (már akkor föllismert) megoldatlanságokat¹, tehát definiáltak voltak a továbbfejlesztés követelményei is.

Az angol zongoraépítés John Broadwood előtt²

A zongoraépítés és a hangszer elterjedésének története természetesen csak nagy vonalaiban – és kétszáz év távlatából – Angliában és a kontinens közepén hason-

¹ Ilyen például a mechanikát illetően a repetíció nehézkessége, a hangzás szempontjából pedig a felső regiszterek relatív erőtlensége, a gyenge hangolástartás stb.

² A leglényegesebb alábbi adatok általában R.E.M.Harding 1933-ban megjelent (mindmáig alapvető jelentőségű) művében szerepelnek, csak a konkrét utalásoknál említjük külön.

lő. A legnagyobb különbség – miként az az eltérő társadalmi közegből következethetne – nem is az elterjedési módban, vagy a zenei recepcióban ragadható meg, hanem a tárgy konstrukciójában és építési módszereiben.

Az angol kalapáczsongora megszületését a hétéves háború idején szászországból menekült „12 apostol” nevéhez szokás kötni, 1760-tól (többek között Zumpe, Pohlmann, Beyer, Buntebart, Schöne stb., a hagyomány szerint néhányan Gottfried Silbermann tanítványai voltak). Szórványos említések természetesen már előbb is előfordulnak. Például Burneytől tudjuk, hogy egy Rómában élő angol szerzetes, Father Wood az Itáliában tartózkodó írónak, Samuel Cripsnek kalapáczsongorát adott el 1752-ben, de állítása szerint a hangszer már 1711-ben megépült. Crips hazavitte, majd eladta hangszerét, így bizonyítottnak tekinthető, hogy Angliában legkésőbb az 1750-es évtized közepétől már létezett kalapáczsongora.

1755-ből datálható még egy említés; William Mason későbbi yorki kanonok egy cambridge-i professzornak, Thomas Gray-nek írott levelében beszámol arról, hogy hamburgi utazása alkalmával kalapáczsongorát vásárolt. (Az 1755. június 27-én keltezett levélből feltételezhető, hogy ez a hangszer kombinált csembaló-fortepiano lehetett.)³

Johannes Zumpe (1735–1783) az „apostolok” egyike volt, és a zongoramechanika fejlesztésében elért eredményei révén a leghíresebbé vált közülük. Az ő munkássága jelenti az összekötő kapcsot Cristofori és az angolszász mechanika-konstrukció között. Zumpe Angliába érkezése után rövid ideig a Shudi műhelyben dolgozott. Shudi (1702–1773) eredetileg Burckhardt Tschudi, svájcából telepedett Angliába 1718-ban. 1728-ban alapította meg műhelyét Londonban. Mivel John Broadwood később a folyamatosan működő műhelyt vette át, és a cég ezen a néven egzsiztál a mai napig, joggal tekinthetjük a világ legrégebben fennálló zongorakészítő gyáranak. (John Broadwood 1761 szeptemberének közepén állt be Shudihoz, majd a következő évtől, 1761-től önálló üzletet nyitott.)⁴

Az első önálló angol kalapáczsongorát voltaképpen Zumpe alkotta meg. Asztalzongorákat készített, mivel ez jobban megfelelt az angol „fogyasztói” igényeknek.⁵ Korai hangszereihez a Cristofori mechanika egyszerűsített változatát használta föl, amelyet a szakirodalom „English Single Action” [1.ábra] néven tart számon.⁶ A később megalkotott Az „English Double Action” a Longman and Broderip cég alkalmazottjának, John Geibnek a nevéhez fűződik, amelyet 1786-ban szabadalmaztatott.⁷ Lényegében csak abban különbözik a harmadik fontos Angol mechanika-típustól, az „English Grand Action”-tól (ld. alább), hogy középső emelőtagot alkalmaz, hasonlóképp mint Cristofori, és a kiváltáspontja csavarral állítható. [2.ábra] A Cristofori-féle csembaló formájú kalapáczsongora mechanikáját kisebb, a klavichord-hagyo-

³ idézi Loesser p.219

⁴ Wainwright: p.40

⁵ Wainwright: p.16

⁶ [Pat Nr. 1571 - Harding p. 317].

⁷ Harding p. 317

mányt követő korpuszba adoptálta. Ez nemcsak a klaviatúra méretcsökkenését vonta maga után, hanem a szerkesztési következménnyel járt, hogy a kalapácsfej-sor nem állhatott párhuzamosan a billentyűzet elejével, mivel a húrok arra nem mérőlegesen futottak. Az ebből adódó billentyű-egyensúly problémákat ólmozással kellett kompenzálni, de még így is eltérés tapasztalható az alsó és felső hangok billentésérzetében. (Az első fennmaradt példány 1766-ból származik, ma a stuttgarti Württembergisches Landesmuseum-ban őrzik).⁸ A legnagyobb különbség Cristofori mechanikájához képest az, hogy Zumpe elhagyta a lökönyelv és a kalapácsnyél közé helyezett egykarú emelőt, ezáltal közvetlen, de kevésbé irányítható összeköttetést teremtett a billentyű és a kalapács között. (Emellett fixálta is a lökönyelvet a billentyű-re.) A másik eltérés a tompítás mechanizmusában rejlik, mivel az asztalzongora forma lehetővé tette ennek egyszerűsítését. El lehetett hagyni a tompítókat együtt emelő külön keretet, és egyszerűen a hangszer hátfalára lehetett illeszteni egyenkénti rögzítéssel a tompító lapocskákat. Ezeket, mivel csekélyebb súlyuk volt, (többnyire halcsontból készült) rugókkal kellett a húrhoz nyomni. A rugóellenállás pedig általában kedvezőtlenül befolyásolja a billentést.

Ez a lényegesen egyszerűsített, tehát bizonyosan kevésbé érzékeny, a klavichordnál alig nagyobb hangerejű hangszer teremtette meg, és kezdte el népszerűsíteni Angliában a kalapácszongorát.

Zenetörténeti tény, hogy Johann Christian Bach miután 1762-ben megérkezett Londonba, asztalzongorát vásárolt Zumpe-től. Ilyen hangszeren adta 1768-ban az első, kalapácszongorát használó nyilvános hangversenyt a szigetországban.⁹ (Bécsben öt évvel korábban datálható a hangszer első „nyilvános” szereplése.¹⁰ 1767-ben Johannes Pohlman is elkezdett asztalzongorákat készíteni, Zumpe mintája alapján¹¹ [4.ábra]. A hatvanas évtized harmadik fontos asztalzongora építő mestere maga John Broadwood volt. Az új hangszer tehát egyre növekvő mennyiségben – viszonylag elérhető áron – állt a polgári otthonok rendelkezésére. Már több száz is készült évente, és terjedése a hetvenes évekre lassan megteremtette az igényt nagyobb hangerejű, nyilvánosan is használható kalapácszongora készítésére.

Amikor John Broadwood (1732–1812)¹² 29 éves korában Burkat Shudi londoni műhelyében dolgozni kezdett, a Shudi cég (Jacob Kirkman mellett) London legnagyobb csembaló építő műhelye volt.¹³

⁸ D. Adlam: Pianoforte (chap. I.) in: The New Grove's

⁹ 1768. június 2. (Még ebben az évben jelentek meg első zongoraszonátái is.)

¹⁰ Fischof szerint: „Das grosse Fortepiano wurde in England zuerst am 16. Mai 1767 produziert und zwar im königlichen Theater in Coventgarden. Auf dem noch aufbewahrten Theaterzettel steht nach der Annonce einer Oper Folgendes: End of Act I. Miss Brickler will sing a favourite song from Judith, accompanied by Mr. Dibdin on a new instrument, called Pianoforte.” [Fischof p.15]

¹¹ Pohlmann asztalzongoráinak hangterjedelme általában F(G) - f4. Jellegzetességük a korpusz bal oldalán található két kézi „regisztráló kar”. A tompító felemelését szolgálják, a basszus és diszkont kettéválasztásával. (Néha harmadik kar is van; lantregisztert kapcsol.)

¹² A skóciai Oldhamstocksól származott, bútorasztalos családból, eredeti mesterségét apjától tanulta.

¹³ Wainwright p.19

Bár Kirkman kapta meg az udvari szállítói címet, Shudi reputációja is legalább annyira jelentősnek tekinthető. Európa több udvarába eljutottak hangszerei,¹⁴ és számos kiemelkedő művésszel állt kapcsolatban. 1765-ben a Mozart-család londoni látogatásakor a fiatal Mozart Shudi csembalóján játszott.¹⁵ A szakirodalomban többször fölbukkan az a vélemény,¹⁶ hogy a bécsi Kunsthistorisches Museum hangszergyűjteményének Shudi & Broadwood csembalója (No.762, 1775-ből) Joseph Haydn tulajdona volt, de erre nincs bizonyíték és valószínűleg nem felel meg a valóságnak.¹⁷ Az viszont biztosnak tekinthető, hogy Haydn 1794-es londoni útján játszott Broadwood zongorán, méghozzá éppen olyan hangszeren amely Múzeumunkba került.

John Broadwood tevékenysége

John Broadwood 1769. január 2-án kötött házasságot Burkat Shudi lányával, Barbara Shudival. Így formálisan is a cég örököse és továbbvivője lett, de valójában csak 1771 márciusában vette át az üzem vezetését.¹⁸ Az 1770-es években az angol zongoraépítés már elválaszthatatlanul egybekapcsolódott Broadwood nevével.

Shudi csembalóinak kiváló minősége, a felhasznált nemes anyagok, az elegáns kivitel és találmánya, a "Venetian swell"¹⁹ nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy hangszerei még a század végéig konkurenciát jelentsenek a fortepiano-nak.

¹⁴ Életének egyik legfontosabb megrendelése volt az a négy csembaló, amelyeket Nagy Frigyesnek Potsdamba küldött 1766-ban, de szállított hangszert Mária Terézia, és más notabilitás részére is. [Wainwright p.21]

¹⁵ A salzburgi „Europäische Zeitung” 1765. július 5-én számolt be Mozarték londoni szerepléséről. A cikk megemlíti a Shudi hangszert, melyről leírja többek között, hogy „Venetian swell”-el volt ellátva. [idézi Wainwright p.36]

¹⁶ A legfrissebben is: pl. The Beethoven Broadwood Fortepiano Tour p.47

¹⁷ Érdemes két véleményt idéznünk: a Broadwood hagyaték egyik legjobb ismerője – Wainwright – a következőt írja:

„Orders come in from all over the world. In 1775, probably as consequence of the success of Empress Maria Theresia's instrument, an order arrived for a harpsichord for Dr Josef Haydn in Vienna (No.762, now in the Kunsthistorisches Museum, Vienna).” [Wainwright p.55]

Somfai László szerint legenda, hogy a hangszer Haydn birtokában volt [in Somfai László: Joseph Haydn zongoraszonátái, Budapest 1979 p.31]. „Mindenesetre aligha valószínű, hogy ne vett volna észre [Baratolozzi, a kottametsző fiának 1787-es híradása alapján] egy kétmanuális, hatalmas és méregdrága Shudi and Broadwood csembalót – ha lett volna Haydn birtokában. [...] A cég példásan pontos könyvelése semmiféle Haydnnak küldött ajándék hangszerről nem tud.”

Miután Wainwright – bár az 1771-től vezetett üzleti napló ismertetése ürügyén közi – nem jelzi, hogy honnan származik adata, inkább Somfai László véleményének kell hitelt adnunk.

¹⁸ Wainwright p.51

¹⁹ A Venetian swell a húrok fölé helyezett vízszintes tengely körül nyitható-csukható redőny szerkezetet jelentett (olyat, amelyet az orgonáknál függőleges elhelyezésben már régóta alkalmaztak). Ez lehetővé tett némi dinamikai árnyalást a csembalón, de a csembalóhang viszonylag rövid lecsengési ideje és gyors intenzitásvesztése miatt a folyamatos crescendo-decrescendo hatás a gyakorlatban csak rendkívül korlátozottan volt megvalósítható.

Számunkra tanulságos viszont (a bécsi Kunsthistorisches Museum említett hangszere alapján), hogy e szerkezet milyen tökéletes.

Az egész életében csembalóépítéssel foglalkozó Shudi 1773-ban meghalt,²⁰ és ezután John Broadwood egyre inkább a zongoraépítés felé fordult.

A gyárban legnagyobb számban még mindig asztalzongorákat készítettek, de a hatvanas évtized végén már folytak a kísérletek a szárny alakú kalapácszongorával.²¹

Broadwood bevezetett néhány fontos újítást az asztalzongora konstrukciójában is. A későbbiek szempontjából is jelentős megoldása, például a már Zumpe asztalzongoráiról ismert kézi regiszterkapcsolók pedállal való helyettesítése (mindkettő 1783-as szabadalom).²²

Rövid kitérőt kell tennünk az ún. „Angol mechanika” fogalmával kapcsolatban, mert a magyar szakmai szóhasználatban és a szakirodalomban eltérő, és bizonytalan értelmezéssel használatos ez a kifejezés. Már maga az elnevezés is problémát jelent mai terminológiánkban. Az angol „English Action” voltaképpen az „English Grand Action” kifejezés rövidítése, és így egyértelműen a most tárgyalandó típust jelzi. Az „English Action” elnevezés használata későbbi, és a már 19. századi említéseiben keveredett össze az 1821-ben Erard által feltalált ún. „duplakiváltású”, vagy „repetíciós” mechanika fogalmával.²³ Ez utóbbi mechanika valóban az „English Grand Action” elvéből indult ki, de lényegesen bonyolultabb annál. Az Európa közepén és keleti felén elterjedt „angol mechanika” meghatározás tehát nem azonos az „English Action” fogalmával, hanem egyértelműen az Erard–Herz mechanikát jelzi, szembeállításként a „bécsi” azaz a Stein nevéhez kapcsolható csapó-mechanikával. A német szóhasználat pontosabb, és jelzi a lényegét: a legjellegzetesebb alkatrész, a lökönyelv alapján „Stossmechanik”-nak nevezi a kérdéses típust.

Történetileg szemlélve talán egyértelműbb a helyzet: az ún. „Angol mechanika” feltalálása nem köthető egyetlen személyhez, és ma sem eldönthető teljes bizonyossággal az elsőség kérdése. A legkorábbi fennmaradt kalapácszongorát, amelyben „English Grand Action” található, Americus Backer építette 1772-ben.²⁴ Nevezetes zongorájának felirata: „Americus Backer No 21 Londini Fecit 1772” (jelenleg: Russell Collection, Edinburgh). Mechanikája igen hasonló a későbbiekben Broadwood által alkalmazott típushoz, de a formája, külseje is nagyon közel áll hozzá. John Broadwood fia, James Shudi egy visszaemlékezésében²⁵ említi (apja elbeszélése

²⁰ Shudi halála után még épp húsz évig készült csembaló a Broadwood cégnél. Egy- és kétmanuális, kisebb számban Venetian swell-lel ellátott darabokat egyaránt gyártottak, évenként néhány tucat darabot, a nyolcvanas évek végén még kevesebbet. A feltehetően utolsó példány (No.1155, már John Broadwood jelzéssel) ma a Russell gyűjteményben található. [Wainwright p.65]

²¹ Wainwright p.72

²² (Patent No.1379) Harding p.317

²³ pl. Fischofnál [i.m.]

²⁴ Wainwright zavaró, szinte bizonyosan téves adatot közöl monográfiájában [Wainwright p.42]: Egy másik fennmaradt Backers fortepianóról készült fotóreprodukció aláírásaként (jelenleg: Benton Fletcher Collection, Fenton House, Hampstead) „late 1760s” időpontot jelöl meg. Egy lábjegyzetben kissé alább, vélhetően ugyanerről a hangszerről írja: „undated”. A kép alapján megítélve a hangszert későbbinek tartjuk mint a Russell Collection-belit. Nem kell tehát korigálnunk az eddig általánosan ismert adatot, hogy 1772-ből maradt fenn az első „angol mechanikás” zongora.

²⁵ n: Gentleman's Magazine 1812, London [említi Harding p.58]

alapján), hogy John Broadwood akkori alkalmazottjával és tanítványával, Robert Stodart-tal²⁶ látogatásokat tett Backers műhelyében, és ott együtt kísérleteztek az angol mechanika tökéletesítésén. Feltehetően szavahihető a beszámoló.

Biztos tény viszont, hogy Stodart 1777-ben pontos rajzot közöl a mechanikáról, (ez már megegyezik az általunk tárgyalt hangszerben található típussal) és ebben a szabadalmi leírásban használja először az „English Grand Action” elnevezést.²⁷ Stodart hangszere egy csembalóval egybeépített fortepiano volt.²⁸

E mechanika típus lényege abban áll, hogy átveszi a Cristofori találmány elvét, de egyszerűsíti, és megbízhatóbbá teszi. Azaz: a billentyűktől független kereten kalapácsfej sor nyugszik, és a kalapácsokhoz lökőnyelv közvetíti a billentyű mozgási energiáját. Ez esetben minden billentyűre külön tengelyezéssel rögzített lökőnyelv érinti a kalapácsnyél ún. „dió”-ját, a kalapácsfej felületének végét. Ez egyben a kalapácsnyél forgásközéppontjává is szolgál, a mechanikakeret vájzataiba elhelyezett tengelyek segítségével [5. ábra]. Cristoforival szemben elhagyja a középső emelőkart, ez jelenti az egyszerűsítést. Múzeumunk hangszerében is pontosan ez a típus található. Hogy Backers–Broadwood–Stodart milyen nagyszerű szerkezetet alkottak, az jelzi, hogy a zongora fejlődésének legintenzívebb időszakában legalább ötven évig használatos maradhatott, és kiállta a nagysorozati gyártás próbáját is.²⁹ (Még visszatérünk rá, hogy Beethoven zongorájának mennyire hasonló a mechanikája).

John Broadwood nemcsak a zongora mechanikáját fejlesztette sikeresen, hanem a hangszer korpuszát is. És ugyancsak nem egyedül, hanem ismét a legmegfelelőbb segítő társakat kiválasztva. A nyolcvanas évek második felében Tiberius Cavalloval és Thomas Gray-el³⁰ tudományos igényű vizsgálatokat végeztek, célul tűzve ki az ütéspont optimális elhelyezését, és a húrnymás rezonánslapra ható terhelésének egyenletesebb elosztását. Az ütéspontot a húr zengő hosszának nagyjából 1/9-én határozták meg, ezzel csökkentve a nemkívánatos felhangokat, és növelve a

²⁶ Robert Stodart (1748–1831) 1775-ben alapított önálló céget Londonban. A cég nevéhez fűződik később a „compensation frame” (az öntöttvaskeretet megelőző vasmerevítés) bevezetése.

²⁷ Patent Nr.1172 [Harding p.317]

²⁸ A korban nem számított nagyon kivételes ritkaságnak egy-egy ilyen hibrid hangszer. A csembaló és kalapácszongora közötti átmenet korszakának természetes velejárója, hogy a kreatív hangszerépítők ötvözni próbálták a két hangszert. Szinte minden jelentős mestertől tudomásunk van ilyen kísérletekről. (Pl. Sebastian Erard vagy Andreas Stein)

²⁹ A későbbiekben létezett az ún. „English Double Action” mechanika is, lényege a billentyűre szerelt kiváltószerkezet volt. A Broadwood cég 1815 körül vezette be asztalzongorákon. Az Erard-Herz mechanikát 1838-ban vették át, némi módosítással, de csak a század végén tértek rá (az akkor már egyre inkább szabvánnyá váló) mai értelemben vett angolmechanikára. [Wainwright p.76]

³⁰ [Wainwright p.73] Tiberius Cavallo fizikus, a Royal Society tagja, a kor jelentős természettudósa volt. 1788-ban közleménye jelent meg a billentyűs hangszerek temperálásáról, de csak a csembalót és az orgonát említi, a fortepianóról külön nem szól. Thomas Gray, a British Museum kurátora volt, eredetileg botanikus. Mindkettlen szerepelnek Broadwood könyvelésében vásárlóként.

³¹ Pl: Grand Piano No.203 1787 (Colt Collection, Bethersden Inv.Nr.: G279B) C.F. Colt a következő megjegyzést teszi katalógusában: „...this is one of the earliest large (grand) pianos in playing order by Broadwood ... The tone is very powerful in treble, unusual for early 'grands'. [in: C.F. Colt: The Colt Clavier Collection p.8]

hang intenzitását.³¹ A húrnyomás kiegyenlítését úgy oldották meg, hogy kettéosztották a stéget a basszus utolsó előtti oktávjában (az alsó szakasz a hangszer végétől távolabb került), így a legfelső rézhúr rövidebbé, és hasonló vastagságúvá válhatott mint a legalsó acélhúr, tehát egyenletesebb lett a tehereloszlás a rezonáns lap basszus részén. 1788-ban vezették be ezt az újítást [6.ábra].

Ki kell még térnünk a hangterjedelem kérdéskörére. A század hatvanas-hetvenes éveiben általánosan az 5 oktáv volt használatos Angliában éppúgy, mint a kontinensen, általában FF - f3-ig.³² Mozart például sohasem lépte túl ezt a keretet. A terjedelem megnövelésének első lépéseire maga John Broadwood a tanú: „*We now make [1793] most of the Grand Pianofortes in compass to CC in alt. We have made some so for these three years past, the first to please Dussek...*”³³ Ez volt az a hangszer, amelyet azután Dussek 1791 nyarán Haydnnak kölcsönzött.³⁴

1793–94-ben néhány hangszeren megjelent g3 hang, majd 1794 nyarán elkészült az első hat oktávós példány (CC - c4), valószínűleg a 607-es számú. A hat oktáv persze még több mint egy évtizedig nem volt általánosan elterjedt, a korabeli szóhasználat is jelzi ezt; „additional keys”-nek hívták az öt oktáv feletti billentyűket.³⁵ Múzeumunk 1798-ban készült zongorája is csak 5 és fél oktávós.

A fentieket összegezve elmondható, hogy a Broadwood cégnek a 18–19. század fordulóján már versenytárs nélküli hangszere volt. A hang volumenét, a mechanikai megbízhatóságot, a tartósságot illetően ebben az időszakban messze túlszárnyalta kortársait. Az akkori bécsi zongoraipar csak a pergő játék könnyebb lehetőségében, a valamelyest fényesebb hangszínből, és az olcsóbb árban jelenthetett konkurenciát, de azt is csak a német nyelvterület határáig. John Broadwood mennyiségi termelést valósíthatott meg anélkül, hogy ez minőségi romláshoz vezetett volna. Sőt, a hamar bevezetett nagyipari módszerek eredményeként mindez még a precizitás növekedésével is együtt járt. Az 1770-es évtizedben évenként 50–100 zongorát készítettek, a 1794-ben 500-nál több szárnyzongorát és kb. 1000 asztalzongorát, a századfordulótól évi több ezret.³⁶ A cég egészen a 19. század közepéig megtartotta mennyiségi hegemoniáját. 1796 óta minden darabot (a keletkezési sorrendben) számoztak, és a könyvelésben följegyezték.

³² Néha előfordul, hogy az FF# billentyű elmarad. Pl. a feljebb említett 1772-es Backer zongora (A. Backer No. 21, Russell Collection.) A kötetlen klavikordoknál is előfordul még a korban, hogy az alsó vagy felső néhány hangot egy húrhoz rendelik, azaz

³³ [idézi Wainwright p.75 >John Broadwood & Sons Letter Book 1801-1810< alapján.] 1798. november 20-i bejegyzés szerepel az üzleti könyvelésben Dussek zongoravásárlásának időpontjaként.

³⁴ Wainwright p.75

³⁵ Wainwright p.76

³⁶ Wainwright nagyjából pontos mennyiségi adatokat közöl.

II.

A No. 1300 -as zongora

Az alábbi ismertetés alapszempontja, hogy regisztrálja a hangszer jelenlegi állapotát (az ún. "bekerülési állapotot"), és lehetővé tegye az esetleges összehasonlítást más példányokkal.

A modell az 1794 körül bevezetett típust képviseli, kivitelezési különlegességek nélkül, mai szóhasználattal: széria-darab. Mechanikája „English Grand Action”. Anyaga mahagónifa, a tető tömör, a hangszer alul fenyőfalappal zárt. Saját lábak nélkül, állványon áll, pedáljai az állvány elülső függőleges rúdjaire vannak szerelve.

A mahagóni borítású, körben selyemfa csíkkal berakott névlap felirata (ovális keretben, elmosódott, nehezen olvasható állapotban):³⁷

„*John Broadwood & Son [N] Great Pulteney Street, Golden Square [N] London*”

A névlapot rögzítő két rézfejű díszcsavar utólagos pótlás, az eredetihez hasonló egykorú csavarokkal. (David Winston restaurátor ajándéka.)

Egyéb feliratok, jelzések: Az Opusz-szám eredeti, a szokásos helyre, a hangolótöke bal oldalára írták fel tussal. A rögzítés érdekében (lehet, hogy utólag) külön is lelakkozták.

A hangszer alján, a klaviatúra alatt felragasztott cédula maradványa található a következő töredékes szöveggel:

„*Sotheby [N] 21 LILL [N] Earles Con...*”

tehát feltételezhető, hogy a hangszer megjárta valamikor a híres aukciós házat.

A kiváltásállító-csavarok mellett (mint egyéb Broadwood hangszerekben is) tuskézírással feltüntették a hangneveket.

A főbb méretek: állvány: 147.0 x 95.3 x 31.0 cm

A korpusz hossza: 226.5 cm, szélessége: 106.5 cm,

oldalfalmagassága: 28.7 cm, összmagassága: 90.5 cm,

oldalfalvastagsága: 2.2 - 2.4 cm.

Külső rész:

A hangszerterest külseje igen jó állapotban van. Jelentősebb javításoknak nincsenek nyomai. A fémmerevítés, vagy öntöttvas ráma nélkül készült zongorák általános problémája, hogy a korpusz jobb oldala (az ún. „rövid” oldal) jelentősen lesüllyed a többi oldalfalhoz képest, mivel a húrok állandó húzása lassan szinte „megcsavarja” a hangszerterestet. Ez a jelenség restauráláskor gyakran megoldhatatlan nehézséget okoz, a mechanika beillesztésétől a tető lecsukásáig minden problematikussá válik. Ezen a hangszeren mindössze 1,1 – 1,2 cm „szintkülönbség van a rövid és a hosszú oldal között.

³⁷ A Broadwood zongorák felirata is segít a datálásban. A gyár 1795-től használta ezt a formulát. [Wainwright p.55.]

Belső rész:

A *hangolótőke* anyaga tölgy- vagy jávorfa, alul-felül egyaránt furnérozással borítva. A tőke eredeti, javításnyomok nem látszanak. Az eredeti hangolószőgek cseréjekor a tőke alját véletlenszerűen átfúrták, így az alsó furnérborítás megsérült, jelenleg is láthatóak a fúró okozta kiszakadások. A tőke jó állapotban van, repedések nincsenek.

A *hangolószőgek* átmérője 6.175 mm, felső részén furat található. Az eredeti hangolószőgek fúratlanok voltak (csak a 19. század közepétől volt általánosan elterjedt a hangolószőgek kifúrása – megkönnyítendő a hűrrögzítést –, így általában ez is figyelemreméltó adat egy hangszer korának meghatározásakor).³⁸ Jelen esetben a furat a hangolószőg cseréjének időpontjára utal, valószínűleg a múlt század második felében végezték el a hangszeren az első komolyabb javítást. Ezt támasztja alá az is, hogy a hangolószőgek lapítottan végződnek (ún. „laposszög”),³⁹ és a négyszögletes végű szőgek csak a század utolsó éveiben jöttek divatba.

A *húrkiakasztótőke* szintén nagyobb javítás nyomát mutatja. Anyaga bükkfa, de a hasonló korú Broadwood hangszereken ez mindig tölgyből készült.⁴⁰ Ennek a formára hajlított lécnak pontosan kellene illeszkednie a hangszer belső falához, de végig hézagok és leválások látszanak. A stég anyaga bükkfa. Ezen a zongorán – mint említettük – Broadwood már alkalmazta fontos újítását, az osztott stéget. Az osztás G# és A között található. A stég eredeti, állapota jó.

A *rezonánslap* a húrokkal párhuzamos ereszű (ez is szokásos a korban), vastagsága a klaviatúra felőli végén mérhető; 7 mm. Állapota szokatlanul jó, csak egyetlen minimális repedés található a diszkant részen. Utólagos javítás nyomai látszanak, valószínűleg újralakkozták a rezonánslapot. A lakkanyag a stég mellett „megfolyt”, és megrepedezett (ilyen problémák eredeti lakkozással nemigen fordulnak elő).

Fém erősítésként mindössze az a korai Broadwood zongorákon megszokott néhány vasból készült ív szolgál, amely a hangolótőkét és a rezonánslap alatti gerendát (az ún. „gátat”) köti össze.

Belső ív: 32 mm, külső ív: 67 mm, (a legfelső 79 mm, mert ott a diszkantstég helyet vesz el, s emiatt miatt nagyobb ívet kellett alkalmazni) vastagság: 34 mm.

A *korpuszról* megemlítendő, hogy az ún. „játészóláda” alatti részen szokatlan, utólag felszerelt vasrúd található (valójában téglalap alapú hasáb), feltehetően a korpusz megerősítésére. A beavatkozás egyedi megoldás, a régebbi szakirodalom sem

³⁸ E sorok szerzője az 1798-as hangszerünkhöz korban és konstrukcióban legközelebb álló zongorát, egy kb. 1800-ból származó Broadwoodot (Nr. 2292), az amszterdami Sweelinck Konzervatórium Hasselaar kollekciójában láthatott. Ez a hangszer szinte teljességgel érintetlen állapotban maradt ránk, eredeti húrokkal, hangolószőgekkel stb. Néhány fontosabb adat összehasonlításképpen:

A korpusz hossza: 226.7 cm, szélessége: 106.5 cm, oldalfalmagassága: 28.8 cm, összmagassága: 90.5 cm, oldalfalvastagsága: 2.3 – 2.6 cm.

A hangolószőgek átmérője: 5.115 mm hossza: 41.6 mm (kónikus, fúratlan)

³⁹ Valószínűleg a múlt század közepén egy asztalzongorából vehették át a hangolószőgeket, mert azokon volt használatos ez a típus. [David Winston restaurátor szóbeli közlése.]

⁴⁰ Az ismert analógiák mindig ezt bizonyítják (a Hasselaar Collection öt Broadwood zongorája stb.).

említi mint általánosan bevett javítási lehetőséget. Habár az eljárás természetesen nem felel meg a mai kor restaurálási követelményeinek, elmondható, hogy mégsem volt haszontalan, mert bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy a korpusz rövid oldalán alig látható a jellegzetes deformálódás.

A húrozat [1.táblázat] párhuzamos, végig háromszoros, a húrok nem eredetiek. FF - G# réz-, A - c4 acélhúrozás, fonott húrok nincsenek.⁴¹

A húrok végének hurkolása (amely a hanglótölkével átellenes rögzítésüket szolgálja) szintén korjelző. A Broadwood cég általában 4–5 cm hosszú ún. „vissza-fonást” használt, a jelenlegi húrozat egyszeres hurkolású, tehát ez is bizonyít az újrahunozás mellett.

1.táblázat (A számok milliméterben értendők)

	FF	C	c	c1	c2	c3	c4
Húrhossz:	1713	1514	1085	549	274	134	72
Húrátmérő:	0.600	0.550	0.500	0.500	0.350	0.300	0.300
Ütéspon:	160	140	110	57	25	12	10

(Az első húrvetősögektől mérve)

A *hangtompítók* eredetiek, kivéve filcezésüket.⁴² A teljes húrozatra kiterjedő, csembaló-ugró típusú tompítók anyaga körtefa, magassága egységesen 18,2 cm. Filcezésük az eredeti mintát követi.⁴³

A *mechanika* – mint már szó esett róla – a korszak alaptípusát képviseli. Igen jó állapotban maradt ránk, számos filc illetve bőr alkotórész eredeti. A legfontosabb ezek közül a kalapácsfej, amelynek bőrzése őrzi az egykori állapotot, mindössze egy újabb réteg került az eredetileg legfelső bőrre.⁴⁴ A kalapácsfej legfelső bőrrétegének megbontása után láthatóvá vált az alatta lévő rétegen a húrok okozta benyomódás, tehát bizonyos, hogy egykor ez volt a legfelső réteg. Ez is igen régi javítás eredménye lehet, erre utal a vastag (2–3mm) bőr használata. A 18–19. század fordulóján a Broadwood cég gyakorlatában már váltakozott a vastagabb és a vékonyabb (1–2mm) bőrzés gyakorlata. Mindez úgy függ össze a hangképzéssel, hogy a vastagabb bőr puhább, lágyabb hangot ad, a vékonyabb fényesebbet, felhanggazdagabbat, de keményebbet.

Nemcsak a kalapácsfejek, hanem a kalapácsnyelvek is eredetiek. A lökönyelvet vezető fogasléc bőrzése „gyanúsán” jó állapotban van, ezért elképzelhető, hogy

⁴¹ Broadwood már az 1780-as években kísérletezett fonott húrokkal. Az osztott stég azonban kielégítő megoldásnak bizonyult, egyelőre nem volt szükség vastagabb húrokra. A fonott húrokat csak az 1820-as évtized után kezdték szélesebb körben alkalmazni szárnyzongorákon.

⁴² A szokásos szóhasználat itt megtévesztő; az eredeti anyag voltaképpen nem filc, hanem valamilyen szövött textília, pl. kasmír volt. Egyébként igen nehéz az eredeti anyagot rekonstruálni, nemcsak azért, mert ma már nem készül az akkor használatos szövet, hanem mert alig maradt fenn hitelesnek elfogadható példa.

⁴³ Mindössze a színezésben van némi eltérés (2 piros és 1 fehér filc volt általában használatos, jelenleg fordított a színösszeállítás).

⁴⁴ [David Winston szóbeli közlése]

cserélték, de eredeti anyaggal. A mechanika további részein kopásnak kevésbé kitett alkatrészek találhatók, ezek eredeti állapotukban maradtak meg (kiváltás-állító csavar, tengelyezés stb.).

A *klaviatúra* kondíciója is jobb a hasonló korú hangszereken megszokottnál. A billentyűk „felfüggesztési” pontján, a mérlegléc vezetőszojei mellett feltehetően a múlt századból származó javítás látható; apró, fából készült szegecskéket vertek a billentyűvágat mindkét oldalára. Ezzel a megoldással tartósabban sikerült elejét venni a billentyűk lötyögésének, mint az e században szokásos szövet-béleléssel.⁴⁵ Az ún. „nyomókarikák” a billentyűk alatt szintén nem eredetiek, a korban egy szövetdarabból, sablonnal kivágott lapot használtak. Ennek maradványa még megtalálható a hangszerben. A *billentyűborítás* elefántcsontból, illetve ébenfából készült, állapota jó, törések vagy hiányok nincsenek. Alig kopott, és mivel biztosan eredeti, ez is amellett tanúskodik, hogy keveset lehetett használva a zongora.

Érdekes tapasztalat szűrhető le a hangszer építési módszeréről a főbb alkotóelemek átvizsgálása után. A szakirodalom általában, de még a gyárról készült Wainwright-monográfia sem hangsúlyozza túl, hogy voltaképpen milyen erősen támaszkodott a gyártás nagyipari eljárásokra. Ez érthető, ha a hangszerek egyediségét érényként, vagy értéként kívánjuk tisztelni, de ha objektív véleményt akarunk kialakítani egy hangszerről, figyelembe kell vennünk az erre vonatkozó, és a hangszeren mindenképp megmutató tényeket. Például a mechanika méretei szinte milliméterre megegyeznek a majdnem két évtizeddel későbbi Beethoven zongora mechanikájának méreteivel [7.ábra], lényeges különbséget csak a hangterjedelem-növekedés miatti néhány hangnyi kiegészítés jelent. A billentyűk méretei szintén megegyeznek. A tompító-ugrók pedig annyira pontosan egyformák még húsz év különbséggel is, hogy biztosra vehető a gépekkel, vagy legalábbis pontos sablonokkal nagy sorozatban történő előállítás. A Broadwood cég könyvelésében számos esetben nyoma van annak, hogy egy-egy alkatrészt, vagy mai kifejezéssel „részegységet” erre specializálódott készítőktől szereztek be.⁴⁶ Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a hangszernek ne lenne „egyénisége”, nem csökkenti értékét és kiváló tulajdonságait.

Ha hangszerünket összevetjük a „Beethoven zongorával”, nyilvánvalóvá válik, hogy a két hangszer építése között eltelt 19 év nem hozott a konstrukcióban alapvető változást. Az 1817-es Beethoven zongoráról bőséges irodalom áll rendelkezésre, ezért csak a két zongora közötti néhány lényeges egyezés, illetve eltérés megemlítésére szorítkozunk. A legfontosabb különbség, hogy a Beethoven zongora hat oktá-

⁴⁵ Az esetleges használatba vétel esetén ez a későbbiekben gondot okoz majd, mivel a fából készült szögek kevesebb lehetőséget engednek további javításra mint a szövet-bélelés.

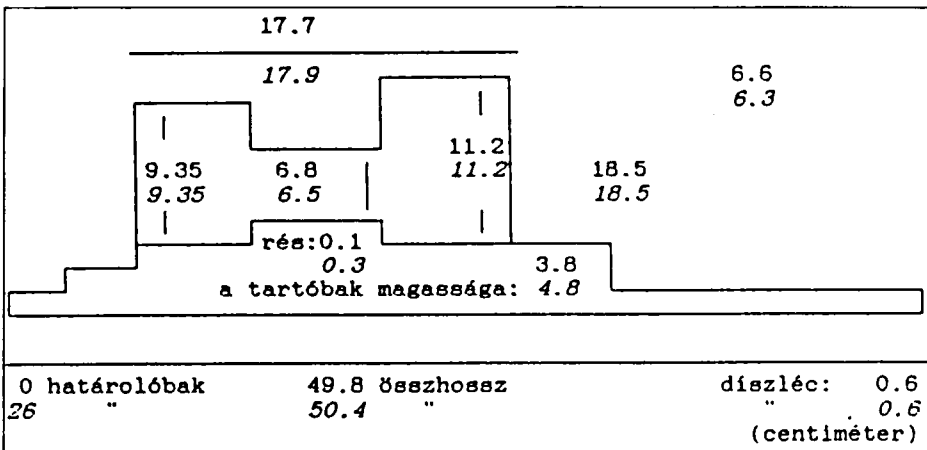
⁴⁶ Például hűrt (bizonyos Willm[!] Tavernertől). Vagy csontot, ahogy egy csembalón talált nyomtatott cédula jelzi (William Draenetől [„Comb maker”]), sőt 1782-ből a következő figyelemreméltó bejegyzés olvasható: „Mr. William Bought 6 sounding boards”. [idézi: Wainwright p.55]

Ha valóban a kész rezonánslapot kell ezalatt értenünk, – és a “Sounding boards” kifejezés nemcsak az e célra szolgáló faanyagot jelöli – ez azt jelenti, hogy a hangszer lelkét, a hangzást alapvetően meghatározó rezonálófelületet is készen vásárolták egy „beszállítótól”. A „6” darabszám-megjelölés mindenesetre erre utal.

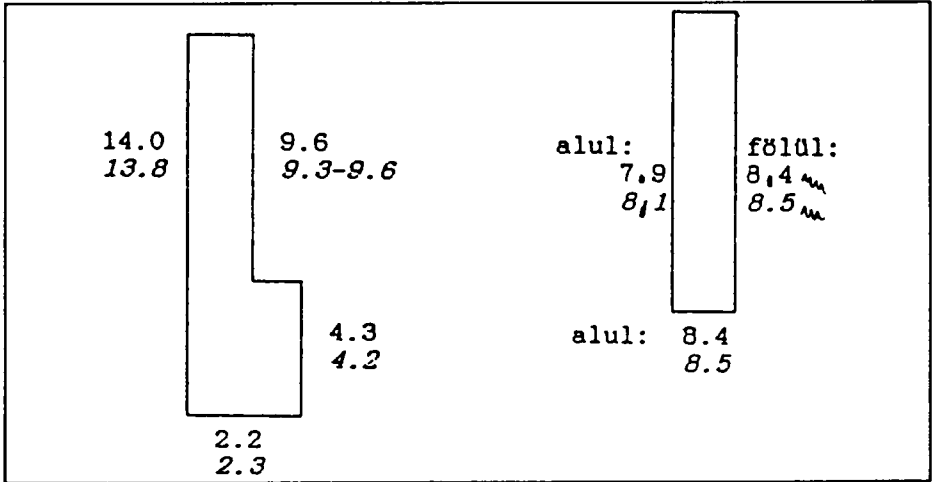
vos, és ez némi méretnövekedést jelent a hangszertestet illetően. Kívülről is nagyon hasonlóak, mindössze a tartókeretet váltották föl a hangszertestbe csavart zongoralábak, valamint a saját „lírán” függő pedálok. A Beethoven hangszernek tulajdonképpen három pedálja van, mert a jobbpedál közepén osztott. Ez a megoldás lehetővé teszi a basszus és a diszkant regiszterek külön tompítását.

A legfeltűnőbb a mechanikák közötti hasonlóság. (ld. 2. táblázat) A későbbi hangszer már egyértelműen vékonyabb kalapácsbőrt használ (a jelenlegi már nem az eredeti), de a fejmagok mérete (51 mm), és a kalapácsnyelek hossza (114 mm) egyezik. (A Beethoven zongorában mindössze két eredeti kalapácsnyél található.) A későbbi hangszeren a tőkét már nem négy, hanem öt félkörívű vasmerevítő erősíti, ezenkívül alul, a tőke alatt a fába vésett ugyancsak félkörívű, a gáthoz csavarokkal kapcsolódó vasmerevítés található (2,5 x 4 cm). A tompítórendszer teljesen azonos. A Beethoven zongora tehát a negyedszázad alatt jól bevált típus átlagos kivitelű példánya, mindössze a Beethoven név szerepel külön díszítésként a névlepon.

2. táblázat:

A billentyűk méretezése csekély eltérést mutat:

Nr.7230: Billentyűólmózás végig (átmérő 4mm)

Nr.1300: Billentyűólmózás csak a fekete billentyűkben (átmérő: 7mm)

Broadwood 1817

Broadwood 1798

A Beethoven zongora az elmúlt másfél évszázad folyamán számos javításon esett át (tekintettel nevezetességére, sajnos többször, és alaposabban nyúltak hozzá a szokásosnál). De a beavatkozásoktól független öregedési jelenségek is szembetűnőbbek az Op. 1300-as hangszeren tapasztalhatóknál. A Beethoven zongorán például a rövid oldal 40 milliméternyit süllyedt le a hosszú oldalhoz képest.

A restaurálás problematikája

Mielőtt választ keresnénk a fent feltett kérdésre, – hogy mit kell tennünk, illetve mit tehetünk a ránk bízott tárggyal –, röviden szóba kell hoznunk néhány gondolatot a hangszerrestaurálás elveiről.

A gyakorló muzsikusok általános véleménye szerint egy hangszer múzeumba kerülve „holt” tárgyává válik, hiszen az életre keltés, azaz a megszólaltatás lehetősége megszűnik. Ez így természetesen nem áll, hiszen a múzeumba kerülő hangszerek java része úgysem működőképes, másrészt a múzeum nem jelent feltétlenül elzárást a zenei életben való részvételtől. A múzeológus felelőssége, hogy megőrizze az utókor számára a rábízott hangszert, lehetőleg minél hosszabb időre, és ha ezzel a szemponttal összeegyeztethető a használatbavétel, akkor lehet a teljes restaurálás mellett dönteni. Ez azonban egyrészt mindig az adott hangszer állapotától, másrészt ritkaságértékétől függ.

Nemcsak a megőrzés, hanem a konzerválás, illetve az eredeti állapot fenntartása is fontos cél, mert a jövő nemzedékek szempontjából káros lehet minden beavatkozás, akár a legjobb szándékú is. Hiszen már a mai restaurátoroknak is az jelenti a legtöbb gondot, hogy kiderítsék, mi eredeti, és mi „új” egy hangszerben. (Az eredetiség természetesen nem öncél, számtalanszor bebizonyosodott, hogy a legkisebb változtatás – pl. egy új kalapácsbőr, vagy húr használata – mennyire döntően befolyásolja a hang minőségét.) További probléma, hogy egy pl. százötven évvel ezelőtt végzett javítást mennyiben tekinthetünk „új”-nak, jogosult-e egy ilyen beavatkozás felülbírálata.

A cél elvileg az lehetne, hogy tiszteletben tartsuk valamennyi, legtöbbször egymásra rétegződött tevékenység nyomát, amelyet egy hangszer őriz, de sajnos e rétegek gyakran ellentmondanak egymásnak, és méginkább ellentmondanak a játszhatóvá tétel mai követelményének.

Mindezek figyelembevételével a No.1300-as Broadwood zongoráról az mondható el, hogy igen jó állapotban maradt ránk, a szokásosnál kevesebb gyakorlati problémát vet fel, az elméleti kérdések viszonylag egyértelműen megválaszolhatók.

A restaurálást anélkül el lehet rajta végezni, hogy komolyabban meg kellene változtatni a jelenlegi helyzetet. Néhány külső javítás⁴⁷ mellett az amúgy sem eredeti és ma már igen vegyes húrozat cseréje, a hangolótöke felfrissítése, a húrkiakasztótökék biztos rögzítése, esetleg eredeti faanyagra történő kicserélése, a rezonánslapon található apró repedés kijavítása, valamint a mechanika beállítása jelentik a fontosabb munkákat. A feláldozandó részek mindössze: a kalapácsok felső bőrrétege, és a szintén nem eredeti tompítófilcek. A hangszer nagy valószínűséggel károsodás nélkül felhangolható kb. 415 Hz-re.

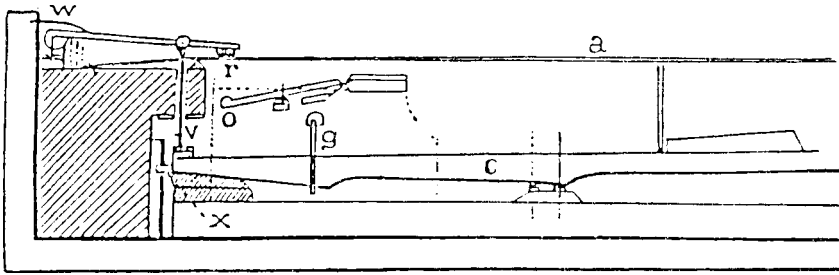
Végezetül tehát állást foglalhatunk amellett, hogy ez a hangszer restaurálható, és játszható állapotba hozható. Ha nem is túl gyakran, de használható zenei célokra, elsősorban rövidebb hangversenybemutatókhoz, mert a zongorahang fejlődésének fontos fázisáról nyújt valóban autentikus képet, és szerezhet érdekes zenei élményt.

⁴⁷ Például a néhány elvált fumér-borítás rögzítése, a hiányzó bal pedál-fej pótlása, a tető repedésének kijavítása, és konzerválása. (Az egymásra merőleges szálirányban illesztett előtető és nagytető megrepedése a fa kiszáradásának természetes következménye. Tipikus Broadwood „betegség”, feltehetően anyagtakarékossági okokból készítették így.)

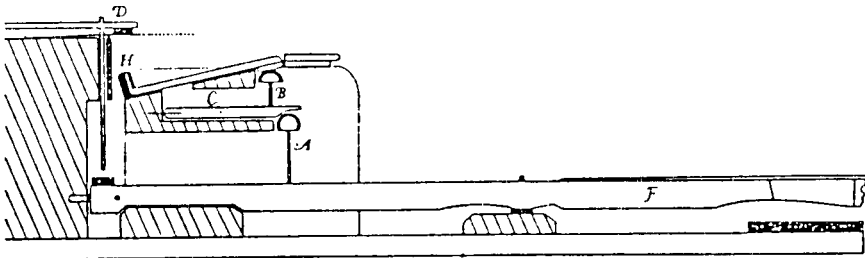
Bibliográfia (csak az idézett irodalomra korlátozva)

- Adlam, Derek: Pianoforte (chap. I.) in: The New Grove Dictionary of Musical Instruments (London, 1984)
- Fischhof, Joseph: Versuch einer Geschichte des Clavierbaues (Vienna, 1853) [röv. Fischhof]
- Harding, Rosamund E.M.: The Piano-Forte: its History Traced to the Great Exhibition of 1851 (Cambridge, 1933, rev.2/1978) [röv: Harding]
- Loesser, Arthur: Men, Women and Pianos: a Social History (New York, 1954) [röv: Loesser]
- The Beethoven Broadwood Fortepiano Tour [szerk. Thorn EMI Corporate Affairs Department] (London, 1992)
- Wainwright, David: Broadwood - by Appointment (London, 1982) [röv: Wainwright]

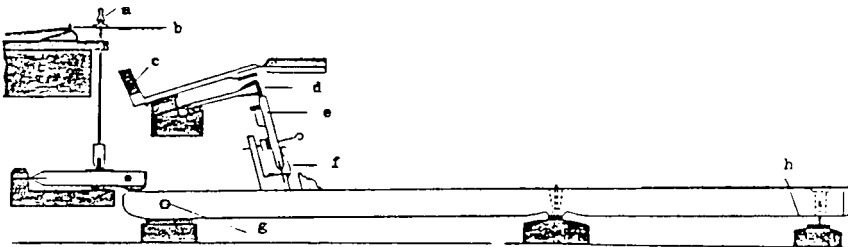
A felhasznált illusztrációk a The New Grove Dictionary of Musical Instruments Pianoforte fejezetéből, és R.E.M. Harding The Piano- forte [...] című művéből valók.

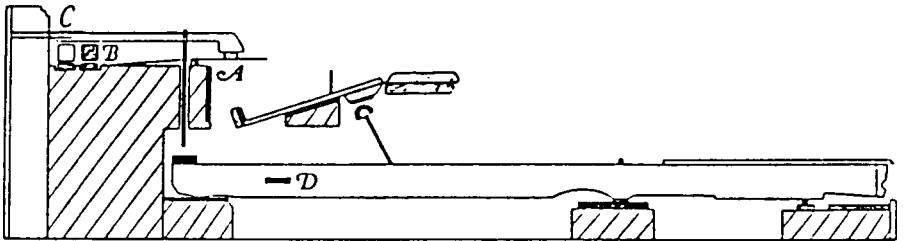
1. ábra Zumpe első mechanikája 1760-ból a: húr, c: billentyű, g: pilóta, o: kalapács, r: tompító, v: tompító-emelőrúd, w: halcsont-rugó, x: billentyű-alátámasztás

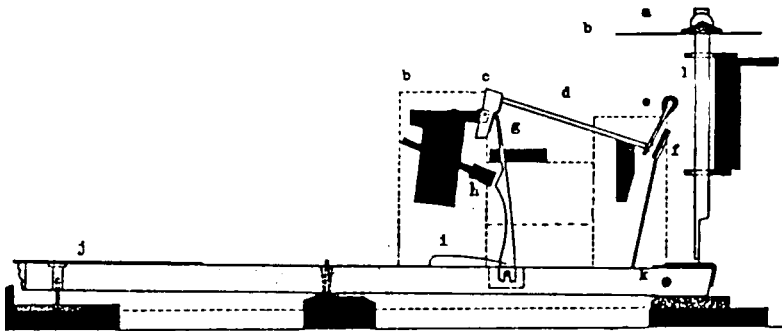
2. ábra Schoene and Co. asztalzongora 1793-ból (Zumpe második mechanikája) a: első emelő (pilóta), b: második emelő (pilóta), c: közbeiktatott emelőtag, d: tompító, h: kalapács, f: billentyű

3. ábra Geib-féle „Double action” 1800-ból (Broderip and Wilkinson zongorából) a: tompító, b: húr, c: kalapácsfej, d: közbeiktatott emelőtag, e: lökőnyelv (kiváltó), f: rugó, g: ólom súly, h: billentyű

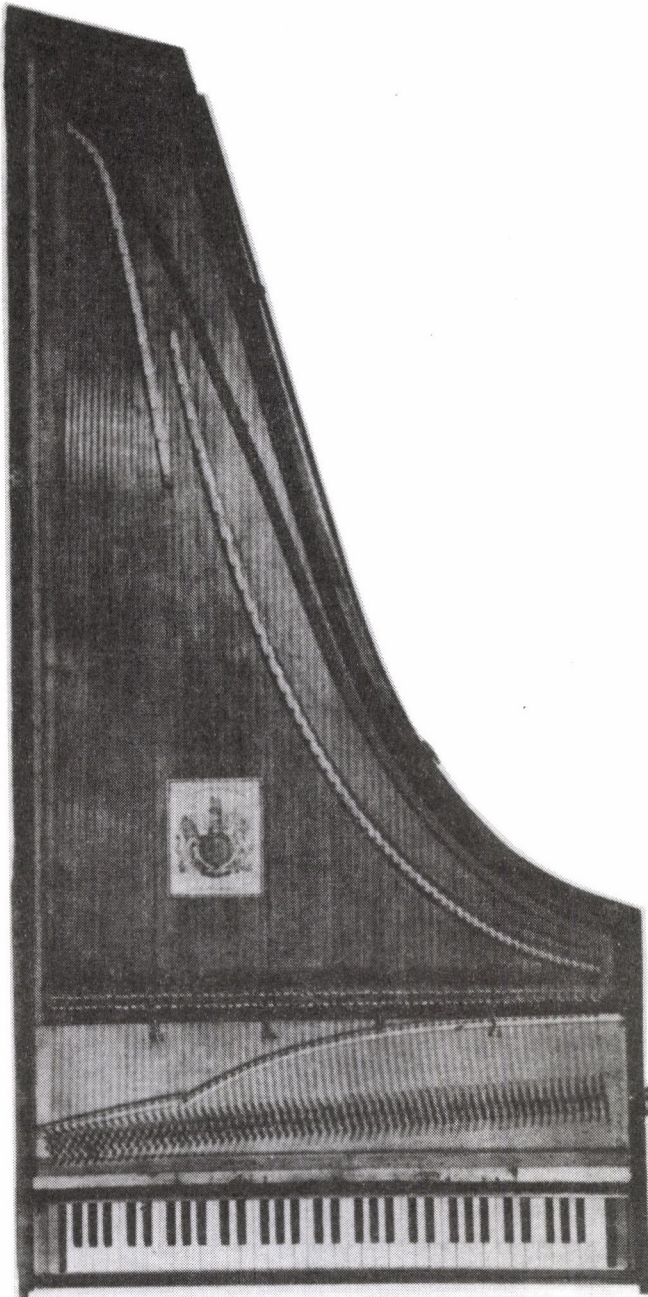

4. ábra Pohlmann-féle „Single action” 1784-ből a: lantregiszter, b: a tompítókat együtt felemelő tag, c: tompító, d: ólomsúly

5. ábra „English Grand Action”, Broadwood 1799 a: tompító, b: húr, c: dió, d: kalapácsnyél, e: kalapácsfej, f: fékező, g: lökőnyelv, h: kiváltás-állító csavar, i: rugó, j: billentyű, k: ólomsúly

6. ábra „Grand Piano”, John Broadwood and Son, London, 1794 a: osztott stég

János Mácsai:

THE PIANO OF THE MUSEUM OF MUSICAL HISTORY

In November 1990 Dr. Miklós Hazay and his wife Dr. Sabine Caspers-Hazay (Hambourg) gave a Broadwood fortepiano (No. 1300) made in 1798 to the Museum as a present. This is the second old Broadwood instrument in the country. The famous Broadwood piano of Beethoven was the first one, it was built in 1815 and later on it was possessed by Liszt who donated it to the National Museum. The article writes about the historical importance of the instrument, briefly sums up the history and characteristics of English piano construction which are essentially different from those commonly used in the Eastern part of the continent. It describes the present state of the instrument and concludes that it can be brought to a playable state, it can be restored without the need to resort to any serious changes.

Rudasné Bajcsay Márta:

RÉGI MAGYAR DALLAMTÍPUSOK SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉSEI I.¹

Öt, egymással szoros rokonságban álló, 11-es szótagszámú dallamtípus szövegkészletének jellemzése

A Magyar Népzene Tára készülõ, IX. kötetének öt egymás után következõ dallamtípusát választottam jelen vizsgálatom tárgyául. Célom az volt, hogy az összes variáns birtokában szövegkészlet felmérést készítsek, és ennek tanulságait levonjam.

A lírai népdalszövegek más-más dallamtípushoz kapcsolódása széles körben megfigyelt jelenség. Egymástól zeneileg távol álló dallamtípusokban is felbukkannak közös szövegek. A most kiválasztott, rokon dallamtípusok egymáshoz való melodikus vonzásaival párhuzamosan, mondhatni természetesen, együtt jár a szövegek gyakori, dallamtípusok közötti vándorlása. Egyik kiszemelt dallamtípusunkkal kapcsolatban írta Seprõdi János a század elején: „Kedvelt dallam, melyre a vándorszövegek egész tömegét ráéneklük.”² Vajon a nagyszámú variáns birtokában, a legközelebbi dallamtípusokat együtt tekintve, megtudhatunk-e errõl a jelenségrõl ennél többet is?

A kiválasztott dallamtípusok (vázlatos dallamvonalaiukat ld. a dolgozat végén) a következõk: a 82-es „Széles vizen keskeny palló...”, a 83-as „Nekem is volt édesanyám...” vagy „Édesanyám, ha meguntál...”³, a 84-es „Ha tudad te, kisangyalom...” a 85-ös „Három csillag van az égen...” és a 86-os „Virág õkröm...”.

Mind az öt típus 11-es szótagszámú, giusto, ereszkedõ táncdallam. Mozgásukra jellemzõ az aszimmetriába hajlás (lassú magyart szoktak rá táncolni), dallamvonalukra pedig a nagy hangközlépések, ugrások kedvelése. Bár sok közös motívumuk van, a kadenciák elég szilárdan elkülönítik a típusokat. Rokonnépi párhuzamuk is ismert.

A dallamtípusok sorfajtaíának kikottázása alapján, melyet Domokos Mária, a kötet szerkesztõje végzett, megállapítható, hogy az egyes dallamtípusok sorai között bizonyos közlekedés látszik, annyira, hogy néha egy-egy dallam típusba sorolása nehézséget okozott. A rokonságot az is táplálja, hogy a dallamok földrajzi megoszlása is zömmel azonos területre mutat, ugyanis legnagyobb számban Erdélybõl kerültek elõ, sõt az egyik típus összes darabja egyetlen megyébõl származik.

¹ A magyar népzene vokális anyaga szöveg szempontú vizsgálatának menetét a dallamok zenei rendje nyújtja, amennyiben nem egyes dallamok, hanem dallamtípusok szöveganyagát tekinti át. Elõször egymáshoz zenei rokonságban közel álló dallamtípusok kerülnek vizsgálat alá.

² A 41.sz. dal („Édesanyám, hol vagy az édes té”)jegyzete Seprõdi népdalgyûjteményében, in: Seprõdi János válogatott zenei írásai és népzenei gyûjtése. Kriterion, Bukarest, 1974. 339.l.

³ A típusokat - inkább csak belsõ használatra -legtöbbször szövegkezdetekkel szokás elnevezni. Ez a név sokszor esetleges a jellemzõ szövegek szempontjából, néha nem is egyértelmû a dallamtípusra vonatkozása. (Vö. a 83-as kétféle elnevezését)

Az öt dallamtípus a Népzene Tárában, típusonkénti bontásban, előreláthatólag a következő számszerinti nagyságban szerepel majd: a 82-es 63 adattal, a 83-as 13 adattal, a 84-es 105 adattal, a 85-ös 103 adattal, s a 86-os 18 adattal.⁴ A vizsgált szövegversszakok száma 653. A kétféle értéket (dallamok és szövegversszakok számát) a dallam- és szöveggészlet nagyságának felmérésére csak bizonyos megszorítással szabad összevetnünk. Míg a dallamok esetében az összes föllelhető adatot figyelembe kell venni a Népzene Tárának, lévén kritikai összkiadás, a szövegek esetében a mostani vizsgálatnál más szempontok érvényesültek. Amellett, hogy teljességre törekedtem, kiszűrtem a romlott vagy töredékes szövegeket, s figyelmen kívül hagytam a versszakördeléseket is (pl. ha 2-2 szövegsort ismételve énekeltek 1 strófára, ott 2 strófa szövegét számítottam 1 szövegversszaknak), mert a szöveggészlet felmérésénél egyelőre nincs jelentősége az alkalmi, kivételesnek számító formáknak. A fenti megszorítások figyelembe vételével mondhatjuk csak, hogy a vizsgált szövegversszakok száma (653) kb. kétszerese az ide tartozó dallamok számának (302), valójában azonban többnyire két versszakosnál hosszabb dalokról van szó.

A szöveggészlet felméréskor azonnal szétváltó két csoportból csak a lírai szövegeket bontottam egységeikre, a balladákat nem. A lírai dalok szövegeit célszerű volt eddig is strófákra bontva vizsgálni, ennél az adott anyagnál azonban felmerült egy kisebb egység, a sorpár önálló kezelésének igénye. Néhány példát lássunk a következőkben, amelyek indokolják a sorpárokra bontást!⁵

Sárig virág, ha leszakasztanálak,
Mít mondanál, babám, ha jelhagynálak?
Megmondanám, verjen meg a Teremtő,
Mer nem voltál igazszívű/tisztaszívű szerető.⁶

A sok variáns nemcsak a virág megnevezésében (sárig virág, kék ibolya, piros rózsa, csipkerózsa) különbözhet, hanem a III.-IV. sorral távolabbra is változhat, pl.:

Sárga virág, ha leszakasztanálak,
Mít mondanál, rózsám, ha elhagynálak?
Azt mondanám, soha eszembe ne juss,
Jóságodért fizessen meg a Jézus!⁷

⁴ A főszövegi és jegyzetbe kerülő dallamokat együtt számoltuk, az első két típushoz jegyzettfűsként csatlakozó dallamokat pedig nem számítottuk. (Domokos Mária kimutatása alapján.)

⁵ A felhozott szövegpéldák az adott jelenségre vagy a tipikus szövegre általánosan jellemző tulajdonságokkal rendelkeznek, de mivel mégsem sematizált, elvont, hanem reprezentánsként kiemelt, valódi szövegek, azokat a gyakorlatnak megfelelően adataikkal, esetleges tájnyelvi jellegzetességeiket tükröző jelöléssel ellátva közöljük.

⁶ Gyimesfelsőlók (Csík), két asszony, gy. Lajtha 1911. MH 1319/b

⁷ Kibéd (Maros-Torda), gy. Seprődi (in: Seprődi népzenei gyűjtése 2.sz.)

A fenti III.-IV. szövegsor (változtatásokkal) a következő első két sor szokásos folytatása:

Szélés vizën keskény palló, bel'esëm,
Rólad, rózsám, mindën gondom levészëm.
Úgy levészëm, hogy még eszëmbé se jutsz,
Jóságodért fizessën még a Jézus.⁸

Most egy másik példát lássunk a sorpárok önállóságának bemutatására, ahol a közös sorpár egyszer a versszak első felét, máskor a második felét alkotja!

Az Isten is katonának teremtett,
Az a huncut pap is annak keresztelt.
Az is leszek, míg a világ világ lesz,
Míg az égen egy ragyogó csillag lesz.⁹

Hallod, babám, mit füttyintett a rigó?
Katonának beiratott a bíró.
Az Isten is katonának teremtett,
Még a pap is katonának keresztelt.¹⁰

Ha az előbbi versszak második sorpárját tekintjük, az is elvezethet egy más versszakhoz, amikor egy másik sorpárt tesznek mögé:

Addig megyek, míg a világ világ lesz,
Míg az égen egy ragyogó csillag lesz.
Csillagos ég, merre, merre van az én hazám,
Merre sirat engem az édesanyám?¹¹

A fenti versszak második sorpárja pedig általában a „Ha felmegyek arra magos tetőre” kezdetű szakasz második sorpárja szokott lenni. Folytathatnánk a példák sorát a végtelenségig. Úgy látszik, a sorpárok egymáshoz kapcsolása és egymáshoz igazodása hasonló módon történik, mint a belső versszakok kapcsolódása, sőt az a megállapítás is érvényes rájuk, hogy nem minden sorpár alkalmas arra, hogy szakaszkezdő legyen.¹² (Meggondolandó azonban, hogy vajon nem inkább csak az erdélyi dallamokhoz társuló szövegek tulajdonsága-e a sorpárokra bomlás, talán annak a korábban

⁸ Gyergyóremete (Csík), asszony, gy. Kodály 1910. MF 1278/c

⁹ Andocs (Somogy), Pirkhoffer Ferenc (70), gy. Domokos P.P. 1955. Lsz. 34379

¹⁰ Tacs (Beszterce-Naszód), Ercsei János (48), gy. Kallós Z. 1966. AP 7170/c

¹¹ Szépkenyerüszentmárton (Szolnok-Doboka), Lécfalvi János (42), gy. Lajtha 1941. MH 3997/g1

¹² Vö. Rudasné Bajcsay Márta: A belső versszakok. Zenetudományi dolgozatok 1979. 207-220.1.

általános gyakorlatnak köszönhetően, hogy szerettek a „régiek” egy-egy dallamstró-fára két szövegsort énekelni, ismétléssel.)

Az öt dallamtípus szövegkészletének felmérésére a következő módszert alkalmaztam: a sorpárokra bontás után minden sorpár-fajtát elláttam egy számmal (az egymáshoz közelálló sorpár-változatok tehát ugyanazt a számot kapták), így minden szövegversszak egy kéttagú képletet nyert. Az azonos képletek mögött természetesen változatok állnak. A szókészlet felméréséhez a variálódás közelebbi vizsgálatára nem kellett sort keríteni, így a sorpárnál kisebb egység felvételére sem volt szükség. A képleteket számító gépbe írtam, a gyakorlati vizsgálatot géppel végeztem.

Először azt nézzük meg, hogy az öt dallamtípusban mely szövegek fordulnak elő leggyakrabban!

Az első helyen (15 előfordulással) áll a „Ha felmegyek arra magos tetőre” kezdetű szöveg-variáncsoport.

Ha felmegyek arra magos tetőre,
Rátekintek a csillagos nagy égre.
Csillagos ég, merre van az én hazám,
Merre sirat engem az édesanyám?¹³

A második helyen a gyakorlatban három szövegversszak áll (13-13-13 előfordulással).

Az „Édesanyám sokat intett a jóra” kezdetű variáncsoport kétféle második sorpárral:

Édesanyám sokat intett a jóra,
Ne mēnj, fiam, korcsomába, borinnya!
Nem hallgattam édesanyám szovára,
Lányok vittek ęngēm a csalfaságra.¹⁴

Édesanyám sokat intett a jóra,
de Ne menj, fiam, szombat ęste borinnya,
Me' bętőrik a te gyenge fejedet,
Ki mossa ki ja te véres üngedet?¹⁵

A „Jaj, Istenem, de víg voltam ezelőt” kezdetűhöz sokféle második sorpár járul, mind a szövegtípus határain belül maradva. Néhány példája:

Jaj, Istenem, de víg voltam ezelőt,
Míg a babám sétált a kapum előt.

¹³ Lőrincréve (Alsó-Fehér), Karsai Zsigmond (35), gy. Kiss L. 1955. AP 1107/g

¹⁴ Gyimesfelsőlok (Csfk), Fikó Frida (29)ének, Bilibók Béla (29) citera, gy. Kallós Z. 1965. AP 6338/i

¹⁵ Székelyhodos (Maros-Torda), Komya Sándor (40), gy. Bartók 1914. MH 3728/a

Megharagudt az átkozott, s elhagyott,
Nálamnál szebb szeretőre jakadott.¹⁶

...
De mióta mást választott magának,
Gyöngye szívem a nagy bűba eláradt.¹⁷

...
De mióta elvitték katonának,
A szívemet majd megöli ja bánat.¹⁸

...
Most a babám nem jár a kapum előtt,
Nem vagyok én ojan víg, mint ezelőtt.¹⁹

...
De már annak letölt a sétálása,
Gyenge szívét másnak odaajánlta.²⁰

Az előző két szövegtípussal azonos gyakorisággal fordul elő dallamtípusainkban az „Édesanyám, hol van az az édes tej” kezdetű.

Idésanyám, hol van az az idés tej,
Kivell éngém katonának félnevelt?
Azt a tejet mé nem adta lányának,
Mer a lányát nem viszik katonának.²¹

vagy más gyakori III-IV. sorral:

...
Atdad volna azt a kicsi macskának,
Ne neveltél volna fel katonának.²²

Az öt dallamtípusban együttvéve 12-szer fordul elő az „Édesanyám, ha meguntál tartani” kezdetű szöveg.

¹⁶ Gyimesközéplök (Csfk), Kondor Béláné Karácson Katalin (61), gy. Domokos M. 1973. Lsz. 9772.

¹⁷ Diósd (Szilágy), Vég Gergely (68), gy. Lajtha 1914. MH 2340/a

¹⁸ Nagygejőc (Ung), asszony, gy. Dincser . MH 3910/a

¹⁹ Gyimesközéplök-Hidegség (Csfk), Tankó Dénes (39), gy. Ujváry L. 1968. AP 9423/k

²⁰ Gyimesközéplök (Csfk), Antal Zoltán (27), gy. Vikár L. 1963. AP 4509/b1

²¹ Gyimesfelsőlok-Görbepataka (Csfk), Tankó Béla (52), gy. Ujváry L. 1969. AP 7533/g

²² Kibéd (Maros-Torda), gy. Seprődi J. 1903. (in: Seprődi népzenei gyűjtése 41. sz.)

Édesanyám, ha meguntál tartani,
Hajts el ingem a vásárra *jeladni*,
Adjál oda *ja* legelső kérőnek,
Ha nem adtál a régi szeretőmnek!²³

11-szer szerepel dallamtípusainkban a következő két szöveg:

Édesanyám karján növelt engemét,
Mégse tudja az én bus életémét,
Me' ha tudná az én bus életémét,
Éjjel-nappal siratgatna engemét.²⁴

Vót énnékém édesanyám, de már nincs,
Mer elövitte a tavaszi nagy árviz.
Három hete, mijóta mind halászom,
Könnyeimtől még a vizet se látom.²⁵

Miután áttekintettük, hogy az öt dallamtípusban együttvéve mely szövegek a legnépszerűbbek, a mellékelt táblázaton nézzük meg, hogyan oszlanak meg a bemutatott szövegek a dallamtípusok között!

A leggyakoribb szövegek típusonkénti előfordulásának fenti mutatójából kiderül, hogy a 84-es „Ha tudtad te, kisangyalom, nem szeretsz” elnevezésű dallamtípus három gyakori szövegtípus esetében is első helyen áll. Ha terjedelmességével egyedül lenne, természetes volna az adott szövegek körében mutatkozó népszerűsége, de mivel a 85-ös típus azonos nagyságrenddel szerepel a kötetben, nem indokolja a jelenséget a gyűjtött adatok nagy száma. Az is látszik, hogy a közös szövegállományból legnépszerűbbnek bizonyult hét szövegtípus maradéktalanul csak a 84-es típus dallamaival található meg. Messzemenő következtetéseket ezekből a számokból azonban nem érdemes levonni, mert valódi statisztikai vizsgálatot csak még nagyobb számú adat felvételével (pl. az összes 11-es szótagszámú dallamtípus szövegkészlet felmérése után) lehet elvégezni. Megmutatkozik azonban már most is, hogy milyen sokféle szöveg szerepel az öt, zeneileg igen közelálló típusban, ha a legnépszerűbbnek bizonyult szöveg is csak összesen 15 alkalommal fordul elő bennük. Az összes szereplő szöveget típusonként is meg lehetne mérteni, de először csak a szorosabban vett „típuskörön” belül leggyakoribb szövegeket akartuk megkeresni.

Különös módon, a dallamtípusok elnevezése csak ritkán egyezik a típusban leggyakrabban szereplő szöveggel. A „Széles vizen...” nevű típusban például mindössz-

²³ Gyimesfelsőlók (Csík), Fikó Frida (29) ének, Bilibók Béla (29) citera, gy. Kallós Z. 1965. AP 6338/i

²⁴ Gyimesbükk-Rakottyástelep (Csík), Póra Györgyné Prezmár Vilma (78), gy. Ujváry Z. 1969. AP 7562/c

²⁵ Körösfő (Kolozs), Péntek Jánosné Szabó Ilona (63), gy. Kiss L. 1959. AP 3130/c

tablázat

„Nekem is velt...” il.
 „Édesanyám, ha meguntál...”
 „Három csillag...”
 „Széles vízen...”
 „Ha tudtad te...”
 „Vigyél kérem...”

	82	83	84	85	86
Ha felmegek arra magas tetőre	2	1	7	5	-
Édesanyám sokat intett a jóra	3	1	5	4	-
Jaj, Istenem, de vig voltam ezelőtt	6	1	2	4	-
Édesanyám, hol van az az édes tej	5	-	3	4	1
Édesanyám, ha meguntál tartani	2	3	7	-	-
Édesanyám karján nevelt engemet	4	1	6	-	-
Volt énnekem édesanyám, de már nincs	-	2	3	3	3

sze háromszor találkozhatunk a „névadó” szöveggel. Az elnevezést ilyen esetben más valami indokolja, itt az, hogy a dal az Erdélyi magyar népdalokban közzétett, Kodály által Gyergyóremetén gyűjtött változat szövegével vált ismertté a nagyközönség és a kutatás számára, és Kodály ehhez közölt rokonnépi párhuzamot a Magyar népzene című tanulmányában. Az elnevezés sokszor esetleges, néha több típusra utal. Az „Édesanyám is volt nékem” felidézi a (sajtó alatt levő) VIII. kötet 49-es típusát is. A Népzene Tára kötetekben persze ezek a típusnevek nem szerepelnek.

Az, hogy egyes szövegtípusok milyen mértékben vonzódnak bizonyos dallamtípusokhoz, csak a teljes dalanyag ilyen szempontú vizsgálatával mérhető majd fel. A most áttekintett szöveganyagból a dallamtípusainkban is gyakori szövegtípusokat a legjelentősebb publikált gyűjteményekben is lépten-nyomon felfedezzük. Átlapozva a legismertebbeket, azt látjuk, hogy szövegeink széles körben elterjedtek, más 11-esekhez (sokszor új stílusúhoz is) szívesen társulnak. A Magyar Népzene Tára VII. kötetének két dallamtípusa (23-as és 25-ös) – az előbbi nagy, összefüggő területen, több dialektusra kiterjedten él, az utóbbi egész Erdélyben honos – szintén igen nagy számban hordozza a mi öt dallamtípusunkban szereplő szövegeket. Ez a két típus zeneileg is közel áll a IX. kötetbeli, vizsgált típusokhoz.

Továbbvitt-e vizsgálódásunk a bevezetésben idézett megállapításnál, hogy „Kedvelt dallam, melyre a vándorszövegek egész tömegét ráéneklük”? Két ponton igen: egyrészt bebizonyosodott, hogy ez mind az öt dallamtípusra érvényes, továbbá a vizsgálat kimutatta, hogy a „típus-kör” szöveganyagának mely szövegek a legnépszerűbb, közös vándorszövegei.

A típusok dallamváza

82 „Széles vizen...”

Musical notation for exercise 82, "Széles vizen...". It consists of four staves of music in G major (one flat) and 2/4 time. The melody is written in treble clef. The first staff begins with a quarter rest, followed by a quarter note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, and a quarter note C5. The second staff continues with a quarter note D5, a quarter note E5, a quarter note F5, and a quarter note G5. The third staff continues with a quarter note A5, a quarter note B5, a quarter note C6, and a quarter note B5. The fourth staff concludes with a quarter note A5, a quarter note G5, a quarter note F5, and a quarter note E5. The piece ends with a double bar line.

83 „Nekem is volt édesanyám...” ill. „Édesanyám, ha meguntál...”

Musical notation for exercise 83, "Nekem is volt édesanyám..." and "Édesanyám, ha meguntál...". It consists of four staves of music in G major (one flat) and 2/4 time. The melody is written in treble clef. The first staff begins with a quarter rest, followed by a quarter note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, and a quarter note C5. The second staff continues with a quarter note D5, a quarter note E5, a quarter note F5, and a quarter note G5. The third staff continues with a quarter note A5, a quarter note B5, a quarter note C6, and a quarter note B5. The fourth staff concludes with a quarter note A5, a quarter note G5, a quarter note F5, and a quarter note E5. The piece ends with a double bar line.

84 „Ha tudtad te, kisangyalom...”

Musical score for exercise 84, titled "Ha tudtad te, kisangyalom...". The score is written in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of four staves. The first three staves are for the vocal line, and the fourth staff is for the piano accompaniment. The melody is simple and melodic, with a final cadence on the fourth staff.

85 „Három csillag van az égen...”

Musical score for exercise 85, titled "Három csillag van az égen...". The score is written in G major (one sharp) and 4/4 time. It consists of four staves. The first three staves are for the vocal line, and the fourth staff is for the piano accompaniment. The melody is simple and melodic, with a final cadence on the fourth staff.

86 „Virág ökröm...”

Handwritten musical score for the piece "Virág ökröm...". The score consists of four staves, each beginning with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, and rests. Several measures are enclosed in rectangular boxes, likely indicating specific musical phrases or ornaments. The piece concludes with a double bar line on the fourth staff.

Márta B. Rudas:

THE TEXTUAL CONNECTIONS OF OLD HUNGARIAN FOLKSONG TYPES,1.

- The description of five closely related eleven-syllable tune-types from the point of view of their texts.

The so-called wandering of different texts throughout different melodies is a well-known phenomenon in the case of folksong texts. Here, in the possession of the total variant collection of certain tune-types, a closer survey of the fact was made possible. The frequency of occurrence of the texts was first examined in the totality of the five chosen folksong types, then the distribution of the most popular texts among the individual tune-types was introduced. After having labelled all the text variants (couplet by couplet) the data were analyzed by the computer.

Domokos Mária:

MAGYAR TÁNCOK AZ 1764-ES ORSZÁGGYŰLÉSEN

Részletek egy félbemaradt Martin György-tanulmányból

A Martin-hagyaték ú.n. „vegyes” anyagában 11 olyan iratgyűjtő van, melynek anyaga egészében vagy egyes részeiben a *Magyar táncok az 1764-es országgyűlésen* cím alatt szerepel, illetve bizonyosan ehhez a témához kapcsolódik. A nyersanyagból egy nagyszabású, Martin György munkásságának történeti tárgyú vonulatába tartozó tanulmány körvonalazódik, mellyel Martin a hetvenes évek első felében intenzíven foglalkozott, de a végső megformálással adós maradt. A befejezetlenség okát nem ismerjük. Feltehetően hosszadalmas könyvtári kutatómunkát igényelt volna a teljes kidolgozás, és ezt egyéb, sürgetőbbnek ítélt feladatok nem tették lehetővé. Feltűnő, hogy megjelent munkáiban, egy kurta lábjegyzettől eltekintve (MARTIN György, 1977. 24. lábjegyzet) Martin még csak nem is utal erre a témára. Ez a tény egyrészt óvatosságra int bennünket: nehogy a szerző szándékai ellenére kerüljön napvilágra írásaiból valami, másrészt felbátorít: az általa fontosnak tartott téma ismét visszasülylyed az ismeretlenségbe, ha nem hívjuk föl rá a figyelmet.

Miről is van szó? Az 1764-65-ös országgyűlés egy ismeretlen résztvevője latin nyelven naplót írt az országgyűlés eseményeiről. E napló a múlt század kiváló tudósának, az Arany János életrajzából ismert Szilágyi Istvánnak birtokában lévén ő annak egy érdekesnek talált részletét magyarra fordította, és rövid bevezetéssel a Vasárnapi Újság 1872. évfolyamában közreadta.

A napló-részlet egy, az országgyűlés idején a királynő, Mária Terézia által rendezett magyar bál részletes leírását adja. Közli a főúri résztvevők és táncosok névsorát, a táncok, szám szerint 16 tánc nevét, és utal arra, hogy a zenét Barkóczy Ferenc hercegprímás magyar zenészei szolgáltatták. Az eredeti naplónak azóta nyoma veszett, és a Szilágyi-féle közlés is elkerülte a kutatók figyelmét.

Ez a napló-részlet Martin tervezett tanulmányának a magja, ebből kiindulva kezdett szélesebb körben vizsgálódni. Ösztönzően hatott rá az a körülmény, hogy időközben egy olyan tánczenei forrás is előkerült, mely Barkóczy primás nevéhez kapcsolódik (DOMOKOS Pál Péter 1978), továbbá az, hogy más, párhuzamos források összehasonlító vizsgálatára is lehetőség nyílt. A könyvtári és levéltári munkával évek során (a könyvtári kölcsönzőjegyek szerint főként 1973-74-ben) egybegyűjtött nyersanyag több munkafüzetből, jegyzet-cédulák sokaságából, dallamelemzések-ből, vázlatokból, táblázatos és egyéb összeállításokból és fogalmazványokból áll.

A munkafüzetek, jegyzetek tájékoztatnak a felhasznált szakirodalomról. Országgyűlésről van szó, így Martin elsősorban történelmi alpmunkákat forgatott

Zenatudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

Magyarország 18. századi történelméről, az országgyűlések történetéről, Mária Terézia uralkodásáról, a kor jelentős személyiségeinek életéről, működéséről.

Mindvégig kereste az eredeti latin nyelvű naplót. Számolnia kellett azonban azzal, hogy nem kerül elő. Ezért szigorúan megvizsgálta a Szilágyi-féle közlést, forrásértékűnek tekintheti-e vagy sem. Külön foglalkozott Szilágyi István személyével, egyéb munkáival.

A párhuzamos források vizsgálata következett. Pontosan ebben az időben, 1764 júliusában indult útjára az egyik legjelentősebb hazai német nyelvű hírlap, a *Pressburger Zeitung*, s hetente kétszer tudósítást adott az országgyűlés társadalmi eseményeiről, rendezvényeiről is. Hogy a magyar bált el tudja helyezni a többi esemény között, Martin négy hónap zenés-táncos rendezvényét jegyezte ki apróra a *Pressburger Zeitung* 1764-es évfolyamából. Ugyanígy tett egy másik korabeli forrással: Mária Terézia udvarmesterének, Khevenhüller-Metsch hercegnek a naplójával. Khevenhüller a császári pár bizalmi embere volt, évtizedeken át vezetett naplójában az udvar és a királyi család tagjainak életéről készített részletes feljegyzéseket. E két forráson kívül Martin korabeli leveleket, más országgyűlési naplókat is felhasznált, és így pontosan össze tudta állítani az országgyűlés idején zajló háttéresemények menetét. Több példányban is fennmaradt az a letisztázott, négy hónapot felölelő eseményrend, melynek címe „Zenés, táncos események az 1764-es országgyűlés idején júliustól októberig”. Nemcsak a bálók szerepelnek benne, hanem minden olyan alkalom, amelyhez zene vagy tánc kapcsolódott: királyi fogadás, asztali zene, ünnepi nagymise, kirándulás stb. Utóbb Martin úgy döntött, hogy a Szilágyi-féle naplót nem különíti el, hanem beilleszti ide, időrendi helyére.

Az eseményrendet aztán táblázat formájában értékelte, elemezte tovább, a táncművész szempontjai szerint rendezve a tények halmazát: időpont, helyszín, alkalom, házigazda, résztvevők, zenészek, táncok.

A vázlatok, pontokba szedett tervezetek alapján lehet tájékozódni arról, hogyan képzelte el Martin tanulmánya felépítését, és meddig jutott el a kidolgozásban. Legalább nyolc, különböző időben készült vázlat, munkaterv található a hagyatékban. Vannak szűkebb körűek – feltehetően ezek a korábbiak –, a teljes történelmi kitekintésű, több szempontot érvényesítő tervezetek pedig valószínűleg a későbbiek. Kezdetben talán csak egy rövidebb cikkre gondolt Martin, melynek keretében a Vasárnapi Újság-beli naplórészletet közli. Ekkor nagyobb szerepet szánt a Barkóczy-féle kottás kézirat táncdallamaival való feltételezett közvetlen összefüggésnek. (Mindkét forrásban szerepel a gyertyás tánc; a napló 16 táncnevet sorol fel, a kottás kéziratban 19 táncdallam van; a táncnevek, illetve a táncdallamok egymásutánja nem véletlenszerű, hanem táncrendet látszik tükrözni stb.) A későbbi vázlatok szerint a zenei forrás elemzése szerepel ugyan Barkóczy személyével kapcsolatban, de a kétféle forrás közvetlen összekapcsolása nem.

Az alábbiakban a következőképpen járunk el: először a részletesen megírt vázlatok egyikét közöljük, majd annak menete szerint következnek az elkészült részletek. Egyes vázlatpontokat többször is kidolgozott Martin, ilyen esetben csak egy

fogalmazványt közlünk. Jegyzetei rövidítve utalnak a felhasznált irodalomra, ezek kiegészítését az irodalomjegyzékben hozzuk. Néhány elírást, tévedést külön jelzés nélkül korrigáltunk.

A nyersanyagban még számtalan adat, az egyes táncokra, a táncéletre, a táncrendre vonatkozó érdekes, fontos, lényegbevágó megjegyzés, rövidebb fogalmazvány található, tehát a hagyaték az alábbi részletek közlésével e témára vonatkozóan koránt sincs kiaknázva.

* * *

Magyar táncok az 1764-es pozsonyi országgyűlésen

- I/ A Szilágyi-féle forrás, Réthei közlése, jelentősége.
- II/ Az 1764-es diéta körülményei, adatai, jelentősége. Mint cseppben a tenger, benne megnyilatkoznak a későbbi törekvések. Személyiségek, kulturális, politikai törekvések, Mária Terézia politikája, módszerei; tánc és zeneélet jelenségei, felvilágosodás és rendi nacionalizmus csírája.
- III/ A táncos–zenés események lefolyása a párhuzamos forrás kiegészítésekkel. Időrendben.
- IV/ Barkóczy személye, zenekara, kódexe.
- V/ Tánc és zeneélet. Cigányok, primás magyar zenekara, bálók, táncrendezés, paraszttánc, . . . [?], táncosok, személyük.
- VI/ A táncok 1-16. sz.
- VII/ A táncrend és táncciklus.

[„Magyar táncok az 1764-es diétán” feliratú sárga irattartóban tintával írt, nehezen olvasható kézirás. Ugyanitt másik kézirásos lap, csekély eltéréssel ugyanígy, áthúzva.]

I.

Magyar táncok az 1764-es pozsonyi országgyűlésen

Szilágyi István máramarosszigeti tanár, akadémiai levelező tag, Petőfi és Arany történész és filológus barátja¹ a *Vasárnapi Újság* 1872. évfolyamában² tette közzé XVIII. századi tánc történetünk egyik jelentős, s eddig figyelmen kívül hagyott dokumentumát, az 1764-es országgyűlés magyar báljának leírását. Szilágyi a birtokában volt, ismeretlen szerzőjű, latin nyelvű országgyűlési naplóból közölt egy hosszabb részletet magyar fordításban „*Királyi táncvizgalom Pozsonyban 1764-ben*” címmel, amelyhez a következő bevezetést fűzte. „Az 1764-diki pozsonyi ország-

gyűlés igen keményen tartotta magát a királyi kívánalmak irányában. *Adófölemelés* kívántotta a katonaság tartására, a melyet a rendek az előterjesztett mennyiségben se-hogy sem akartak megszavazni. A *nádor*, gr. Bathány Lajos, s a personalis, báró Koller mindent elkövettek, hogy engedékenységre bírják a renitenseket. Majdnem két hónap alatt sem mehettek semmire. Végre is az *udvarnak* személyes leutazása látszott az egyetlen szernek, a mely még fordulást adhat az ügyek menetelének. A fejedelelnő, *Mária Terézia*, le is jött aug. hó közepén Pozsonyba, s ott mintegy tíz napot töltött, egész 26-káig.

Egy „*Magán-Napló*” van birtokomban, melyet az országgyűlésen jelen volt egy tag (kicsoda? nincs megnevezve) vezetett. Ebben az említett fejedelmi tartózkodás különösen is kiemeltetvén, föl van jegyezve, hogy azon idő alatt *két tánczvigalom* tartatott a pozsonyi vár-palotában, melyek mindegyikét a *királyné* adta. A latin nyelvű feljegyzés magyar fordításban itt következik: . . .”

Az elveszett vagy lappangó eredeti latin nyelvű forrás száz évvel későbbi magyar fordításának értéke az adatok nyelvi módosulásának lehetőségével mellett is jelentős. Az 1764-65-ös nevezetes országgyűlésre vonatkozó diáriumok, naplók, tudósítások, követi jelentések – továbbkutatásra méltó – gazdag anyagából³ eddig nem ismerünk ilyen – a mellékes eseményeket is részletező – jellemzést, hiszen az íródéak feladata elsősorban a politikai, közéleti viták, határozatok, hivatalos események rögzítése volt. A Szilágyi által fordításban közölt események és adatok hitelességét személye, tudományos munkássága mellett közlésének részletező pontossága, valamint a diétai események más – e tekintetben szűkszavúbb – forrásaival, s a korabeli művelődéstörténeti, nyelvi adatokkal való egybevetésével együttesen hitelesíti.

A becses közleményt kiváló tánc és művelődéstörténészünk, *Réthei Prikkel Marián* is ismerte ugyan, de jelentőségét lebecsülve, pontos, részletes közlését, idézését mellőzte, s csupán a magyar táncművelés XVIII. századi idegen divatokkal való megromlásának dokumentumaként kezelte.⁴ Réthei munkája nyomán – mely máig a legteljesebb összefoglaló táncművelés történeti forráskiadványunknak számít – ez a fontos közlemény érthetően elkerülte a zene és táncművelés történeti későbbi kutatóinak figyelmét.⁵

Az ez idő szerint forrásértékű cikk teljes szövegének újraközlése, valamint más források adataival való hitelesítő kiegészítése, egyeztetése és értelmezése révén a XVIII. század derekának tánc és zeneéletére vonatkozó gyér ismereteink lényegesen kibővülnek. A forrás jelentőségét megnövelik az utóbbi évtizedekben előkerült jelentős XVIII. századi tánczenei emlékek⁶ adataival való összefüggések is.

Jegyzetek

- 1/ Szilágyi István életrajza és irodalma. Ki volt Szilágyi, tevékenysége.
- 2/ Vasárnapi Újság pontos adata, hibás tartalomjegyzék.
- 3/ Az országgyűlés forrásanyaga, adatai, átnézett és átnézendő.

4/ Réthei hol, hogyan foglalkozik vele.

5/ Szabolcsi, Major, Sárosi, Domokos, Kaposi, Pesovár, Legány D., Bartha . . . [?]

6/ Kodály, Domokos, Kresánek, Szirmay Keczer, Apponyi, Móži, Petneki stb. A
18. sz. források.

[„Szilágyi napló és a többi összesített eseményrend” feliratú zöld irattartóban kétoldalas gépirat, hozzátűzve külön lapon kézírással a Jegyzetek.]

II.

Az 1764-es diétát gondosan előkészítették, és szokatlanul hosszú ideig tartó tárgyalások követték. A kancellár, a prímás és Kollár Ádám minden erővel támogatta a királynő adóemelésre vonatkozó intencióját, a rendek azonban mereven s a végső-kig ellenálltak. Mária Terézia az elérendő célok érdekében minden diplomáciai eszközt igénybe vett a közhangulat megnyerésére. Ezek között lényeges helyet kapott a főurakkal való személyes kapcsolatok ápolása is. A magyar főurak felé tett uralkodói gesztusok megnyilvánulásai voltak a környékbeli főúri kastélyokba tett látogatások, kirándulások, vadászatok, az egymást érő fogadások, táncestélyek, mulatságok, bálók, ünnepségek. A királynő két ízben tett viszonylag hosszú ideig tartó pozsonyi tartózkodása, valamint esztergomi, budai és gödöllői utazása is ezt célozta. Törekvéseinek eredménytelensége csalódással töltötte el, s 1764 után uralkodásának még hátralévő 16 évében nem is hívott össze több országgyűlést, csupán a kancellárián keresztül kiadott rendeleteivel kormányozta Magyarországot. Barkóczy hercegprímás – ennek a korszaknak legjelentősebb magyar alakja, aki úgy látszik nem elég eredményesen, s nem fenntartások nélkül közvetítette, szolgáltatta és érvényesítette a rendek felé a királynő akarátát – ekkor lett kegyvesztett, s a kortársak ennek tulajdonították az energikus, nagy terveket szövögető (melengető) hercegprímás rövidesen bekövetkező halálát is.

Mária Terézia diplomáciai eszköztárában fontos szerepe volt az alattvalókkal való közvetlen társadalmi érintkezésnek, a bállal, táncünnepségekkel, mulatsággal kapcsolódó találkozási alkalmaknak. Leányához, Mária Krisztinához, Magyarország jövőjéről helytartójához intézett levélbeli tanácsai között megemlíti a királyi bálók rendezésének szükségességét, mely szerinte az alattvalókkal való közvetlen találkozás és kapcsolatteremtés egyik legfőbb eszköze, mellyel népe bizalmát megnyerheti. Tapasztalataira hivatkozva említi, hogy ezzel sikerült neki megnyerni az uralkodóház iránt bizalmatlan sőt ellenséges magyar főurak szimpátiáját, „hiszen a magyar nép szereti a táncot, mulatást, reprezentálást, s ebben minél többet kell részeltetni, mert ezzel lehet bizalmába férkőzni”.

A 18. század második negyedétől a táncéletben gyökeres változások kezdődnek. A bál nyugat-európai . . . [?] francia eredetű szokása ekkor honosodik meg Magyarországon. (Apor, Rettegi, Barcsay) Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a

táncok mennyiségi szaporodása is. Az eddigi északi (lengyel, tót, zsidó), keleti (oláh, ruszin) és déli (cigány) táncdivatokat most közvetlen nyugatiak (minét, stájer, ländler) váltják fel, illetve egészítik ki. A Mária Terézia korabeli középiskolák állandó tantárgyai közé bevonul a tánc is, s a 18. századi iskoladramák rendszeres tartozékai a táncbetétek. Az ünnepélyes keretek között megrendezett nagy létszámú bállok és az új táncok, valamint a tánc intézményes tanítása a tánc iránti érdeklődést egyre tudatosabb irányba tereli, mely már gyökeresen eltér a 16-17. század táncról alkotott felfogásától.

A 16-17. században kétféle, táncval kapcsolatos felfogás áll egymással szemben. Egyfelől a protestáns prédikátorok morális szempontú pejoratív – mindenfajta táncolást mereven elutasító – véleménye. Ezzel ellentétes a magyarországi késő reneszánsz világi emberének tánckedvelő felfogása és feltétel nélküli rajongó érdeklődése (Balassi, Esterházy Pál) a tánc felé morális, vallási és nemzeti elfogultság nélkül, ami a reneszánsz életszeretét puritanizmustól mentes természetes megnyilvánulása. A 18. században már másféle tendenciák jelentkeznek. A múltat s vele patriarchális életformáját sirató konzervatív nemesség korlátozott provincializmusa és a nemzeti felvilágosodás első képviselői egy ponton találkoznak, közösen sajnálkoznak a régi magyar hagyományok, köztük a táncok pusztulásán, s kárhoztatják az új, mindent elsöprő idegen táncdivatokat, mint a magyar nemzeti szellem és kultúra kialakulásának veszélyeztetőit. Ez a hang először az erdélyi emlékiróknál, a patriarchális nemesi életformát sirató Apornál s Retteginél, Magyarországon pedig Orczy Lőrincnél jelenik meg, de átöröklődik Csokonain, Berzsenyin keresztül a reformkor haladó szellemű generációjának legjobbjaira is. Ekkor jelenik meg először határozott, nemzeti szempontú értékítélet az idegen és a magyar táncok között, aminek korábban nyoma sincs a történeti forrásokban, illetve csak morális értékítélet formájában jelentkezik. A 17. századi prédikátorok még nem nemzeti alapon, hanem puritán valláserkölcsei meggyőződésből bírálták a tánc minden nemét – elsősorban az újkori táncdivatokra célozva – a bibliai, klasszikus és középkori tekintélyérvekre hivatkozva. A 18. században terjedő nyugati divattáncok viszont másfajta ellenállást váltanak ki a nemzeti szellemű, patriarchális eszményeit védő konzervatív és felvilágosult közvéleményből s a nemzeti hagyományok ápolására serkentenek, s párhuzamosan gúnyolják az idegen divattáncokat, már nem puritán valláserkölcsei, hanem nemzeti szempontból vagy olykor a kettőt össze is kapcsolva.

Csokonai pl. az erkölcsös magyar táncval állítja szembe az erkölcstelen idegen divatokat. Ez a nacionalizmus elsősorban a nyugati, értsd német-osztrák befolyás elleni tiltakozás egyik megnyilvánulása, de egyúttal felfigyelhetünk egyfajta belső nemzeti szűkkeblűség egyidejű megjelenésére is. Korábban – s sokszor még a korábbi korok hagyományaként – a magyar tánc összefoglaló terminusa magában foglalja a Magyarországon régebben divatos – természetesen nem kizárólag magyar eredetű német, lengyel, szlovák stb. táncokat is. Ebben a korban viszont határozottan megjelenik már a majd a 19. században teljes érvényre jutó disztinkció, amikor is a saját képét lassan kiformaló nemzettudat a magyar táncot már tudatosan nemzeti-etnikai alapon vá-

lasztja el az idegentől, mely egyre inkább kezdi jelenteni a Magyarországon élő másfajta etnikumok táncait is, akiknek nemzetadata szintén ebben az időben kezd ébredni, s szembekerülni a magyarsággal. A 18. században e tájtól valóban idegen német, újlengyel, francia, cseh, olasz, angol stb. táncok mellett már az idegenek közé kezdik sorolni a magyarországi nemzetiségek (tót, oláh, cigány és zsidó nevű) táncait is, melyek a korábbi időszakban még magától értetődően egyenrangú társként szerepeltek a magyar tánc mellett, pejoratív megkülönböztetés nélkül, sőt legtöbbször a magyar táncok összefoglaló keretébe illesztve jelentek meg a forrásokban.

[„Magyar táncok az 1764-es diétán” feliratú sárga irattartóban 3 oldalas gépirat sűrű kék tintás javításokkal.]

III.

Zenés, táncos események az 1764-es országgyűlés idején júliustól októberig

1/ Július 16 Hétfő

Den 16. fuhren die Herrschaften mit einer kleinen Gesellschaft, worunter meine Frau und ich begriffen waren, nacher *Lanschitz*, speisten allda zu Mittag und besahen sodann den nicht weit davon situirten, sehr angenehmen und mit verschiedenen Durchschnitten und anderen kunstreichen Erfindungen embellirten Wald, von welchen wir uns nach der von dem Hausherrn also benannten Isle de Calypso verfügten, welches Orth eine sehr besondere in die Donau vorreichende lang und schmale Langu de terre ist, worauf der Herr *Canzler* einen Pavillon à la chinoise erbauen lassen, in deme mann sich gleichsamm um und um mit dem Fluss umgeben sihet und auf einer wahren vollkommenen Insel zu sein glaubt. *Nachdeme mann dorten ein galantes Gouté champêtre unter Anhörung einer dergleichen Music eingenommen*, kehrte alles sehr vergnügt zurück nacher Presburg. (1.)

2/ Július 18 Szerda

- a. Den 18. *speiste der Hof in zahlreicher Gesellschaft bei den Herrn Primas in seinem Garten und nachmittags wurde gedanzet.* (2.)
- b. Den 18. dieses Monats geruheten beide Kaiserl. Majestäten, des Römischen Königs Majestät, des Erzherzog Leopolds, und der beiden ältesten Erzherzoginnen Königl. Hoheiten, bei Gr. Fürstl. Gnaden, des Königreichs Primas Grafen von *Barcotzy*, in desselben *Sommerpallaste vor der Stadt, das Mittagmahl einzunehmen, während derselben eine vortrefliche Tafelmusic aufgeführt und nach aufgehobener Tafel getanzet wurde.* Abends erhoben sich Allerhöchstdieselben in das Stadttheater, einer italiänischen Opera zuzusehen. (3.)

- c. Der Erzbischof zu Gran, welcher allzeit Primas des Königreichs, und ein Reichfürst ist, hat seinen eigenen Sitz allhier. Sein Palast in der innern Stadt altes Gebäude, *die Sommerwohnung hingegen vor der Stadt* ist nach dem heutigen Geschmacke erbauet, und ziemlich weitläufig. An derselben befindet sich ein wohlangelegter Garten, und vor ein par Jahren hat man auch eine sehr schöne Alee danach gesetzt. (4.)

3/ Július 19 Csütörtök

- a. Den 19. verraiste der römische König mit seinem Herrn Bruder, Prinz Albert und noch einig anderen Chapeaux in die Berg-Statt; die Erzherzoginnen aber speisten mit I. I. M. M. und uns anderen de la suite et quelques autres distingués *bei dem Herrn Palatinus* in dessen erst neu angelegten und würcklich noch nicht vollendeten *Garten-Gebäude, allwo dann auch wie gestern biss abends gedanzet worden.* (5.)
- b. Zu Mittag geruheten beide Kaiserl. Majestäten, nebst von zwo ältesten Erzherzoginnen Königl. Hoheiten *bei Gr. Excellenz den ungarischen Palatin Herrn Grafen Bathyani in dero Gartengebäude das Mittagmal einzunehmen, und Abends dem Balle daselbst beyzuwohnen.* (6.)

4/ Július 22 Vasárnap

- a. Den 22. fuhren die Herrschaften wie bishero alle Sontäg geschehen, öffentlich zu denen Jesuitem und *speisten sodann in publico.* Abends ware Appartement. (7.)
- b. *Zu Mittag speiseten Allerhöchst Dieselben öffentlich, unter einer vortreflichen Tafelmusik, wobei sich abermal der berühmte Virtuos Herr Besozzi hören liess.* (8.)

5/ Augustus 6 Hétfő

Den 6. wohnten sämtliche Herrschaften der Fahnen-Weihung des Fürst Löwensteinischen Regiments von Cheveux légers bei; selbes lieget theils zu Stockerau und theils in Garnison Wienn; und weil der Kaiser den Fürsten wegen seiner besonderen Tournure d'esprit wohl leiden mag, so hatte er nicht allein den Hof, sondern fast die halbe Statt dazu geladen und eigends das *General Dickweillerische Schlössl Hiedlsee*, welches gleich über die Brucken und nahe an den Orth der Function situiret ist, ausgelihen und auf verschiedene Art accomodiret, damit nicht allein die Herrschaften, für welche er à part einen hölzernen Salon erbauen und orniren lassen, sondern auch *die übrige Gäste sodann speisen und auch tanzen kunten.* Utána hadgyakorlat és tűzijáték. (9.)

6/ Augustus 13 Hétfő

Den 13. *Gala wegen der Erzherzogin Elisabet*, Diné ordinaire en compagnie, wo ich heut les honneurs machte. *Abends ware Appartement*, vor welchem der russische General Bruce seine Abschieds-Audienzien erhielt und durch mich mit einer zimlich schlechten goldenen in etwas doch mit Brillanten garnirten Tabatière und des gleichen Ring regaliret wurde. (10.)

7/ Augustus 20 Hétfő

- a. Den 20. wurde das Ordensfest selbst nach den statutenmässigen Ritu in der Sanct

Martini Kirchen gehalten, worauf die Chevaliers in ihren Habiten, so eben nicht am anständigsten ausgesehen, theils einzeln, theils mit einander nacher Hof fuhren und allda speisten. Mann hatte in der Anticamera, wo die Kaiserin mit denen wenigen Grosscreutzen Tafel gehalten, eine Bühne wie letzhin zu Wienn zubereitet, von welcher der Kaiser und die übrige Herrschaften incognito zusahen. *Abends hatte die Kaiserin anstatt des Appartement pour signaler la fête, einen Bal haben wollen, mithin muste alles in Eille dazu veranstaltet werden.* Das Soupé der Herrschaften ware nur en famille und mit Dames, um allen Verschmach und Disgusto zu evitiren; die übrige Compagnie wurde von dem Obrist-Kuchenmeistern in denen unteren Zimmern tant bien que mal regaliret. (11.)

- b. A Szt. István tiszteletére rendezett ünnepség, felvonulás, vonulási sorrend leírása, trombita és dobszóval stb. Als Ihre Majestat auf die Schiffbrücke kamen, wurden 36 Canonen gelöset, und bei Höchstderoselben Ankunft in dem Schlosse, *in dasiger neuerbauten prächtigen Kapelle, von dem Fürsten Primas, das Te Deum laudamus unter einer vortreflichen Musick angestimmt.* (12.)
- c. An eben diesem Tage speisete der Allerhöchste Hof öffentlich, und *Abends war Ball, der bis nach 10. Uhr dauerte.* (13.)
- d. Délelőtt 10-kor mise Szt. István tiszteletére, majd: Ascendentes ita Arcem Regiam Suamajestates Equites omnes S. Stephani prandio excipiebantur, et quidem Suamajestata Imperatrix cum Sereniss. Romanorum Rege ambo, ad unam mensam sedentes, inferius vero aliquantulum, ordinis ejusdem Magna Crucis Equites, ad aliam mensam prandebant, in conspectu . . . (?) Procerum et Statuum Regni, reliquis Equitibus in distincto Cubiculo accomodatis.

Hora 6ta post meridiem Suamajestata in Arce Saltum instituit, quo invitati sunt Proceres et Status Regni, imo ad saltandum etiam admissi, qui Summa hilaritate gratiam Suamajestatis exosculabantur. (14.)

- e. Királyi tánczvigalom aug. 20.

A pozsonyi várban királyi tánczvigalom tartatott Szent István ünnepén, aug. hó 20-án, mely tartott délutáni 6 órától éjjeli 11 óráig. Csupa német tánczokat produkáltak, mást nem. A tánczosokat, valamint a tánczvigalom nézőit a következő lajstromban láthatod olvasó barátom. (15.) (A lajstromot lásd a következő 25-nél.)

8/ Augustus 25 Szombat

- a. Sonnabend, den 25. diess nachmittag giengen die beiden Erzherzoge Ferdinand und Maximilian Kön. Hoheiten von hier nacher Schönbrunn ab, *und Abends wurde in dem Königl. Schlosse abermal Ball gehalten, wobei durchaus ungarisch, und kroatisch getanzet wurde.* (16.)
- b. Királyi tánczvigalom aug. 25.
 Augustus 25-dikén, Lajos napján, t. i. palatinus gr. Batthyány Lajos nevenapján Ó királyi felségök bált, vagyis nyilvános tánczvigalmat tartattak a várban, ahol Ó felségeik a tánczvigalmat nagy gyönyörűséggel s vidámsággal szemlélték.

A beosztás következő volt:

Nézők:

Mária Terézia, Magyarország királynéja.
 A császár, I. Ferencz.
 Az érsek, gr. Barkóczy Ferencz.
 A passai püspök.
 A kalocsai érsek, gr. Batthyány József.
 A nádorispán, gr. Batthyány Lajos.
 Horvátország bánja, gr. Nádasdy Ferencz.
 A personalis, b. Koller X. Ferencz.
 Több mágnás. A statusok közül 30.
 Nemes magyar urhölgyek vegyesen.

Tánczosok:

József, római király.
 Leopold, főherczeg.
 A szász herczeg, Albert.
 Auersperg herczeg.
 A cancellarius, gr. Eszterházy Ferencz.
 Gróf Eszterházy Imre tábornok.
 Gróf Széchenyi tbk.
 Gr. Károlyi Antal tbk.
 Hg. Auersperg tbk.
 Gr. Keglevich József.
 Gr. Eszterházi Gábor.
 Gr. Csáky György.
 Gr. Cziráky.
 Gr. Klobusiczky.
 Gr. Pálffy János.
 Báró Amade Tadé.
 B. Desewffy Sámuel.
 B. Dóry Ferencz zempléni főispán.
 B. Révay Ferencz.
 B. Pejacsevics József.
 Jankovics Antal, Horvátország követe.

Tánczosnők:

Mária Anna, főherczegnő.
 Mária Christina, főherczegnő.
 Auersperg herczegné.
 Széchenyi grófné.
 Károlyi grófné.
 Eszterházi grófné.
 Eszterházi herczegné.

özv. Eszterházi grófné.
 Forgách grófné.
 Pálffy János grófné.
 Tohay gróf kisasszony.
 Szirmay gr. kisasszony.

A tánczok mind magyarok voltak, e szerint:

Lengyel táncz.
 Cziczke táncz.
 Parolás táncz.
 Gombostü táncz.
 Kerék táncz.
 Varga táncz.
 Lapoczkás táncz.
 Czigány táncz.
 Magyar contra-táncz.
 Jaj, jaj, jaj . . . énekes táncz.
 Gyertya táncz.
 Tót táncz.
 Régi magyar táncz.
 Mars táncz.

Solo cigány-táncz, melyet Ó felségök előtt tánczolt Jankovics, Horvát-, Tót-, Dalmátországok követe, disz magyar ruhában, melyen három ujnyi széles ezüst kapcsoló volt, mente nélkül; a ki midőn cigány módra különböző tánczfordulatokat tett, a táncz hevében megsikolván, majd hogy össze nem rogyott. Az esetet a királyné kegyesen megmosolyogta, a nézők pedig megtapsolták.

A császár a kancelláriust kezénél megfogván, tánczra ösztönözte; azután meg Károlyi Antal tábornokot szólította fel, hogy tánczoljon egy *oláhot*.

Míg a várbeli királyi palotában ez a tánczvigalom, mely *Albert szász herceg és a palatinus születési napjáért* is ünnepeltetett, folya, Ó királyi felségeik egész vidámsággal szemlélték a tánczokat, s a főrendekkel és statusokkal, a kik jelen voltak, a legnyájasabb leereszkedéssel társalkodtak. A császár ide s tova sétálván, minden jelenlővel vidáman beszélgetett. József, a római király s az öccse Leopold, valamint a főherczegnők egy tánczot sem mulasztottak el, s midőn a rendek mellett állván, azok által térdhajtással köszöntettek, ők azt főhajtással fogadták.

A királyné, midőn a baldachinumos királyi trónusra leült, jobbjá felől maga mellé ültette a passai püspököt, balja felől a palatinust, valamint az esztergomi érseket is, a kik azelőtt állottak, s majd a püspökkel, majd a palatinussal s érsekkel beszélgetett huzamosan. A tánczosokat és tánczosnőket jókedvvel szemlélte.

A palota alsó kapuinál, valamint a lépcsőkön mindenütt kettős gyalog fegyveres őrség volt felállítva; a királyi terem ajtajainál pedig fegyverbe öltözött gárdisták ál-

lottak őrt, mindenütt kettesével. A külső kapukon a német gárda vigyázott. Süvegét mindenik föltette.

A zenészek mindnyájan az esztergomi érsek magyar zenészei voltak.

Másnap, 26-dikán, délután egy óraker a felségek, hajón, mely dúsan volt zászlókkal felékesítve, Budára elutaztak. Kiséretökhöz még 40 hajó csatlakozott. (17.)

9/ *Augusztus 30 Péntek*

Esztergomban

Den 30. gabe uns der Cardinal Nachmittag le plaisir d'une pêche auf der Donau; und wurde insonderheit ein sehr grosser Dick gefischt. *Au retour ware Bal* und mithin das Soupé etwas später. (18.)

10/ *Szeptember 2 Vasárnap*

Gödöllőn (csak kisebb társaság a királynő nélkül). Férje távollétében Grassalkovics grófné a házigazda.

Nachmittag nahmen wir ein kleines Goûté in dem unweit des Schlosses befindlichen und wegen seiner Grösse und Schönheit des Gebäudes sehenswürdigem Presshaus; *sodann wurde in dem neuen magnifiquen Saal gedanzet und sodann soupiret.* (19.)

11/ *Szeptember 4 Kedd*

Pozsonyban

Dienstag, den 4ten diess geruheten Se. Majestät der Römische König, des Erzherzogs Leopold, und der beiden älteren Erzherzoginnen Königl. Hoheiten, das Mittagmahl bey Gr. Excellenz den ungarischen Palatin, Herrn Grafen von *Bathyani* einzunehmen, und *Abends all dort einem Balle beizuwohnen.* (20.)

12/ *Szeptember 23 Vasárnap*

Az egész udvar a kapucinusok templomába megy istentiszteletre „und wohnten all dort dem Hohen Amte, *welches Se. Excellenz der Herr Bischof Baron von Koller hielt, andächtigt bey, und speisete darauf zu Mittage unter einer vortreflichen Tafelmusik öffentlich*“. (21.)

13/ *Szeptember 26 Szerda*

a. Den 26ten nach Mittag, um 1 Uhr verfügte sich der ganze Kaiserliche und Königliche Hof nach den eine halbe Stunde von hier entfernten Hochfürstl. *Esterhazyschen Lustschlosse Kitsee*, dem auch der ganze hohe Adel dahin über die Schifbrücke nachfolgte. Ihre Majestäten und Königl. Hoheiten geruheten das Mittagmahl in den prächtig ausgerichteten Saale gedachten Schlosses einzunehmen: so wie die Magnaten, und Stände an verschiedenen Tafeln sehr kostbar bewirthet wurden.

Da Seine Hochfürstl. Gnaden, diese Allerhöchsten Personen gebührend zu bewirthen, alles das Witz, Kunst, und Fleis hervorbringen kann, anwenden liess: so wurde dieser Tag zu einen Festin, wo Pracht, Geschmack, und Vergnügen beständig abwechselten. Nach aufgehobener Tafel gab man ein Zeichen mit einem Stück-Schusse, und sogleich liess man von einem Gerüste vor dem Schlosse,

weissen, und rothen Wein rinnen, und dem Volke die Freiheit, das Fleischwerk von demselben zu hohlen. Zu gleicher Zeit ward auch ein Baum gestiegen, dessen Gipfel der Kaiserl. Reichsadler zierte, und mit verschiedenen Prämien, und unter andern mit einem Beutel mit zwölf Dukaten behangen war.

Nachdem Ihre Majestäten, und Königl. Hoheiten diesem, und verschiedenen Bauerntänzen zugesehen, wurde der Ball eröffnet, der bis nach 7 Uhr vergnügt dauerte.

Utána tűzijáték, néhány ezer lámpa, kivilágítás. Az udvar 10 órakor tér vissza Pozsonyba. (22.)

- b. Den 26. speiste sammtlicher Hof zu Kittsee bei denen Fürst Esterhazyschen, wo sodann gedanzet und ein Feuerwerck produciret wurde. Es hätte das ganze Schloss illuminiret sein sollen, allein der starcke Wind löschte die meiste Lampions aus. Gegen 10 Uhr ware zur Zeit des Soupé alles wieder zurück. (23.)

14/Október 4 Péntek

- a. Bécsben „Den 4. wurde der Francisci-Tag gewöhnlichermassen in grosser Gala mit Kirchen, Taffel-Dienst und Appartement celebriret.“ (24.)
- b. Pozsonyban a névnapra a kalocsai érsek szolgáltat misét. *Abends wurde in dem hiesigen Stadttheater ein durchaus mit Wachs illuminirter, und mit guter Musick besetzter Ball gehalten.* (25.)

15/Október 10 Csütörtök

Pozsonyban

Mittwoch den 10ten, wurde abermal in dem hiesigen privilegierten Stadttheater ein prächtiger Ball gehalten, wobei sich sehr viele von dem hohen und niedern Adel eingefunden. (26.)

16/Október 15 Kedd

- a. Bécsben

Den 15. wurde der Theresia-Tag, wie sonst, nebst grosser Gala und denen gewöhnlichen Audienzen und Handkuss mit öffentlichem Kirchen- und Taffel-Dienst celebriret; *um aber dennoch etwas sonderbahres zu haben, so musste anstatt des Appartements Bal-paré in der Gallerie gehalten werden, worbei die englische Botschafterin, gleich denen Herrschaften, mit heruntergelassenen Schlepp ihre erstere Minuets d'honneur mit denen Erzherzogen gedanzet, sodann mit ihren Gemahl und übrigen Botschaftern nebst denen Hofämtern und Conferenz-Ministren (dise aber wegen Enge des Raums mi parti, das ist Mann oder Frau) gewöhnlicher Massen dem herrschafilichen Soupé beigewohnt hat.* (27.)

- b. Bécsben Mária Terézia névnapján Gála. 11-kor ünnepi istentisztelet. Délelőtt Schönbrunnban fogadja a jókívánságokat. Arany evőeszközökkel esznek. *Abends war Apartement bei Hofe, und ein sehr prächtiger Ball, machte den völligen Schluss, dieses höchsterfreulichen Tages.* (28.)
- c. Pozsonyban Mária Terézia névnapja tiszteletére a misén a kalocsai érsek. Zu Mittage gaben gedachte Se. Excellenz der Palatin des Königreichs, ein überaus

kostbares Traktament, dabei sich eine ausgesuchte und wohlbesetzte Musik, hören liess.

Abends war wieder Soupee, und nach Endigung desselben, ein sehr prächtiger Ball, auch der Garten, und das ganze Gartengebäude, mit sehr vielen Lanternen und Lampen beleuchtet. (29.)

Jegyzetek

- 1/ Khevenhüller 46. p.
- 2/ u. o.
- 3/ Pressburger Zeitung 1764. 3. sz. (július 21)
- 4/ u. o. 1765. 81. sz. Pozsonyról szóló folytatólagos ismertetésben.
- 5/ Khevenhüller 47. p.
- 6/ Pressburger Zeitung 1764. 3. sz. (július 21)
- 7/ Khevenhüller 47. p.
- 8/ Pressburger Zeitung 1764. 4. sz. (július 25)
- 9/ Khevenhüller 49. p.
- 10/ u. o. 50–51. p.
- 11/ u. o. 51–52. p.
- 12/ Pressburger Zeitung 1764. 20. sz. (szeptember 19)
- 13/ u. o. 1764. 12. sz. (aug. 22)
- 14/ OSzK Fol. Lat. 3327 Diarium 1764–65. 55/a lap.
- 15/ Vasárnapi Újság 19. évf. 42. sz. (1872. október 20) 514–515. p. Szilágyi István:
Királyi tánczvigalom Pozsonyban 1764-ben.
- 16/ Pressburger Zeitung 1764. 14. sz. (aug. 29)
- 17/ Vasárnapi Újság u. o.
- 18/ Khevenhüller 57. p.
- 19/ u. o. 58. p.
- 20/ Pressburger Zeitung 1764. 17. sz. (szept. 4)
- 21/ u. o. 1764. 22. sz. (szept. 26)
- 22/ u. o. 1764. 23. sz. (szept. 29)
- 23/ Khevenhüller 61. p.
- 24/ u. o. 62. p.
- 25/ Pressburger Zeitung 1764. 25. sz. (október 10)
- 26/ u. o. 1764. 27. sz. (október 13)
- 27/ Khevenhüller 65. p.
- 28/ Pressburger Zeitung 1764. 29. sz.
- 29/ u. o. 1764. 28. sz. (október 17)

[„Magyar táncok az 1764-es diétán” feliratú sárga irattartóban 9 oldalnyi gépirat, utána külön lapon kézirással a Jegyzetek. A kurzíválások Martin Györgytől. Egy indigós másodpéldány, a jegyzetek nélkül a „Szilágyi napló és a többi összesített ese-

ményrend” feliratú zöld irattartóban. Augusztus 13-nál kihagytuk a Khevenhüller-napló egy részletét, amely tévedésből került ide.]

IV.

Barkóczy személye

A két becses forrás esetleges kapcsolatát, összefüggését *gróf Barkóczy Ferenc hercegprímás* személye jelenti. Lássuk, mit tudunk róla (Hóman-Szekfű, Fináczy Ernő, Marczali Henrik, Horváth Mihály).

Gr. Barkóczy Ferenc prímási székbe lépése előtt (1761. július 13) egri püspök. Az országgyűléseken való szereplése alapján már ebben az időben jelentős személyiségnek látszik. Az 1751-es országgyűlésen ő üdvözli Mária Teréziát, aki erre magyarul válaszol. Barkóczy nevéhez fűződik az Erdődy által megkezdett egri püspöki palota építtetésének befejezése. 1761-ben a királynő – már mint prímást – a tanulmányi ügyek központi irányításával bízza meg a magyar királyság területén. Barkóczy hű alattvaló és ugyanakkor erősen magyar érzelmű és művelt ember volt. A tanügyi intézkedései során a jezsuiták befolyását igyekezett háttérbe szorítani: több papnevelő intézet vezetését kivette a kezükből, a Pazmaneumot Bécsből Nagyszombatba helyezte. Nagy építkezéseket kezdett Esztergomban, hogy a katolikus élet és az iskoláztatás középpontjává ismét Szent István ősi alapítását tegye. A nagyszombati egyetemet bécsi mintára kívánta átalakítani, azaz ezt is kivetkőztetni jezsuita jellegéből. Az 1764-es országgyűlést megelőző időszakban a királynő jobbággyi terhek enyhítésével kapcsolatos és egyéb, a rendiség ellen irányuló intézkedéseikhez nem kap támogatást régi, hű emberétől, Barkóczy Ferenctől sem. Az utolsó, 1764-65-ös országgyűlésen, mely után Mária Terézia már többet nem hív össze élete végéig, 1780-ig, Barkóczy még jelentős szerepet tölt be. Barkóczy 1765. július 18-án hal meg.

A néhány adatból is kitűnik, hogy Barkóczy Ferenc Mária Terézia uralkodásának idején az egyik legjelentősebb egyházi és politikai személyiség, aki lojalitása ellenére is a magyar rendi érdekek és a magyar kultúra jellegzetes barokk főúri képviselője. Egri, esztergomi építtetései, tanügyi intézkedései mind arra utalnak, hogy a hazai kulturálódásért, a műveltségi szint emeléséért és a magyar művelődési központok létrehozásáért sokat tett.

[„Magyar táncok az 1764-es diétán” feliratú sárga irattartóban egy oldalnyi, tintával írott első fogalmazvány, javítások nélkül. A cím piros filctollal későbbi ráírás. Az első mondatban említett „két becses forrás”: a Vasárnapi Újság cikke és a Barkóczy-féle kottás kézirat.]

V.

Lásd a mellékelt táblázatot.

[„Magyar táncok az 1764-es diétán” feliratú sárga irattartóban kockás lap mindkét oldalán ceruzával írt kéziratos táblázat, fekvő forma. Az aláhúzások és a jobb oldali kiemelések piros filctollal. Két tévedést korrigáltunk.]

VI.

Lengyel tánc

Táncnevek:

1. Polepsi (1656, 1681)
2. Lengyel tánc (1681, 1670, 1684, 1760, 1762, 1764, 1787, 1803)
3. Lengyel tánc *változó* (1736, 1739)
4. Lengyel tánc = *menyasszonytánc* (1670)
5. Alla polacca (1803) = lengyel tempó

A lengyel tánc körébe vonható 5 névváltozatsoportból a legkorábbi a POLEPSI táncnév. Eszterházy Pálnál kétszer fordul elő, egyszer a versében (1656) és egyszer nótajegyzékében (1681 előtt). Mivel a nótajegyzékben emellett ill. ez előtt a lengyel tánc első helyen – nyomatékosan ötszöt – szerepel, nem tarthatjuk valószínűnek a két tánc azonosságát. Nincs logikus magyarázata annak, hogy ugyanazt a táncot ugyenegy nótajegyzékben miért tüntetné fel a táncos Eszterházy Pál magyar és idegen nevéen is, ha e kettő egymástól nem különbözne. Véleményünk szerint a lengyel tánc két különböző fajtájáról, egy korábbi, már régebben meghonosodott, asszimilált lengyelről és egy újabb, még idegenesnek tűnő, még friss jövevény polepsiről van szó. Valószínűleg ezért a disztinkció.

A LENGYEL táncnév a legrégebb és a leghosszabb ideig tartó – a 19. századig átvezető – elnevezés. Ez a név valószínűleg magyaros formájában is többretegű lengyel hatást jelent. Megfigyelhető ugyanis, hogy míg a 17. századi, és a 18. század első feléből származó adatok mind magyar táncként, a többivel egyenrangúan emlegetik, addig a 18. század közepétől (egy-két forrás: Szilágyi, Gvadányi kivételével) már a pejoratív éllel emlegetett idegen táncok közt sorolják föl. (Orczy L., Rettegi, Csokonai), s ez nyilván az újabb divatok beáramlására vonatkozik. Bár hozzátehetjük, hogy a lengyelek iránti politikai rokonszenv következtében ez mindig is másfajta hangsúllyal jelentkezik, mint az egyéb idegen táncokkal kapcsolatos állásfoglalás.

A LENGYEL VÁLTOZÓ csak Apor Péternél fordul elő, a régi táncok között. Ez azonban szintén nem lehet azonos azáltalános értelemben vett lengyel táncsal, hiszen Eszterházy Pálnál, Kohárynál éppúgy, mint a Kájoni s egyéb kódexekben a változó tánc mindig külön táncként van megnevezve. Apor elnevezése csak arra utal,

hogy itt egy speciális lengyel táncról van szó. Három dologra gondolhatunk: Wechselhupf – váltó lépés; Taktwechsel – taktusváltás, proporció; párváltás, személcse-re – a leírás szerint erről van szó.

A lengyel tánc osztó MENYASSZONYTÁNC-cal való azonosítása is figyelemreméltó adat. Ez a lengyel táncot a táncosztás és a menyasszonytánc kiterjedt szokáskörével kapcsolja össze. Ez adatainkat megsokszorozza, melyeket közvetve szintén a lengyel táncokkal kell összefüggésbe hoznunk.

Végül az Alla Polacca és a Lengyel tempó elnevezés már a franciás divat térhódítását jelzi, elnevezésben és táncformában is új réteget jelent.

[Piros nylon borítóban, az „1764 – Barkóczy” feliratú vonalas füzetben található tintás kézirat, a cím és a táncnevek piros filctollal. A következő lapokon az Oláh tánc és a Tót tánc hasonló kidolgozása, de vázlatosabban. A borítóban levő többi anyag szerint itt Martin a Magyarország zenetörténete II. kötetének táncfejezetéhez gyűjtötte egybe feljegyzéseit, lehetséges, hogy a fenti fogalmazvány is már ide készült a korábbi, félbemaradt tanulmány adatainak felhasználásával.]

A Martin György jegyzeteiben szereplő irodalom

- Br. APOR Péter verses művei és levelei. Szerk. Szádeczky Lajos. Budapest, 1903.
- APPONYI = Uhrovská zbirka piesní a tancov z roku 1730. Ed. Emanuel Muntág. Martin, 1974.
- CSOKONAI Vitéz Mihály: Dorottya, vagyis A dámák diadala a fárságon. In: Összes versei I. 580-668. Szerk. Vargha Balázs. Budapest, 1956.
- DOMOKOS Pál Péter: Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században. Budapest, 1978.
- FINÁ CZY Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában, I-II. Budapest, 1899, 1902.
- FRAKNÓI Vilmos: A magyar országgyűlések története. Budapest, 1874-1881.
- GVADÁNYI József: Pöstyéni fürödés. Pozsony, 1787.
- HÓMAN-SZEKFŰ = HÓMAN Bálint és SZEKFŰ Gyula: Magyar történet, I-V. Budapest, 1928-1934.
- HORVÁTH Mihály: Magyarország történelme I-VI. Pest, 1860-1863.
- KAPOSI Edit – MAÁ CZ László: Magyar népi táncok és táncos népszokások. Budapest, 1958.
- KHEVENHÜLLER = Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef KHEVENHÜLLER-METSCH, Kaiserlichen Obersthofmeisters 1742-1776. Ed. Rudolf Khevenhüller-Metsch, Hanns Schlitter. Wien-Leipzig, 1907-1925.
- KODÁLY Zoltán: Magyar táncok 1729-ből. Új Zenei Szemle 1952.

Irány	Helyszín	Alkalm., események	Házigazda	Részvevők	Zenészek	Táncok	Részletek
VII.16. Hétfő délután	Lanschitz(Csek-lész).Duna-félsziget.kinai pavillon	ebéd.kirándulás, gouté champetre zene	gr.Eszterházy Ferenc kancellár	kiseb úri társaság		kancellár	
VII.18. Szerda délután	Pozsony, primási nyári palota kertje	ebéd. Tafelmusik, tánc. utána a városi színházban olasz opera	gr. Barkóczy Ferenc primás	királyi udvar nagy társasággal		primás	
VII.19. Csütörtök délutántól estig	Pozsony, a nádor kerti épülete	ebéd. bál	gr. Batthyány Lajos nádor	királyi udvar		nádor	
VII.22. Vasárnap délutántól estig	Pozsony	nyilvános ebéd, Tafelmusik, este Appartement	királynő	királyi udvar	Resozzi		
VIII.6. Hétfő délután	Hiedlsee-i kastély ía-szalonja	Löwenstein-regiment zászló avatása. ebéd, tánc, hadgyakorlat, tűzijáték		királyi udvar és a fél város			
VIII.13. Hétfő délután	Schönbrunn	ebéd. Tafelmusik, appartement	királynő	kir. udvar. külföldi követek			
VIII.20. Hétfő délután 6-10	Pozsony, várkastély	Szent István napi nyilvános ebéd, Saltus regius. Bál	királynő	királyi udvar proceres. Status regni		német táncok	István nap királynő
VIII.25. Szombat este	Pozsony, várkastély	Batthyány Lajos nádor név(szüil) napja. Albert szász herceg szüil. napja /Saltus regius, Bál/	királynő	királyi udvar proceres. Status regni	az esztergomi érsek magyar zenészei	magyar (16) és horvát táncok	Lajos nap királynő
VIII.30. Péntek délután	Esztergom	Bál. vacsora		királyi udvar			

Zenés. táncos események az 1764-es országgyűlés idején júliustól októberig

Időpont	Helyszín	Alkalm. események	Házigazda	Részvevők	Zenészek	Táncok	
IX. 2. Vasárnap délután	Cödöllő kastélyterem	gouté kitanulási a prés- házhoz tánc és vacsora	Grassalkovics grófné	kiseb úri tár- saság			Grassalkovics
IX. 4. Kedd, este	Pozsony	ebéd, <u>bál</u>	gr. Batthyány Lajos nádor	királyi udvar			nádor
IX. 23. Vasárnap dél	Pozsony	ebéd nyilvános Tafelmusik	br. Koller personalis	udvari hivatal- nokok			personalis
IX. 26. Szerda d.u. 1-7 utáni 7-10	Kittsee-i (Köpcsény) kastély	fényűző ebéd, lát- ványos népművelési felmérés, verseny, darsztánc bemu- tatóval, bál nyitás, tűzijáték, vacsora, 10-kor vissza Po- zsonyba	Eszterházy főherceg	királyi udvar és az összes magnás		külföldi pa- rasztáncok	Eszterházy főh.
X. 4. Péntek este	Pozsony városi színház	Ferenc-nap; Bál, (fáklyás, gyertyás világítás)			jó muzsika		Ferenc-nap
X. 10. Csütörtök	Pozsony, városi színház	rompás <u>bál</u>		sok magas és ala- csom. egyes			
X. 15. Kedd este	Bécs, Gallerie Schönbrunn (kicsi a hely)	Terézia-nap; Anpat- tements <u>Bal</u> pare, vacsora		angol követ, udva- ri elkötelezők		első memüett	Terézia-nap
u. a. <u>dél, este</u>	Pozsony, nádor kert- je kerti épülete	költéses ebéd soupe, pompás <u>bál</u> kivillágitva	gr. Batthyány nádor		jó muzsika		nádor

Zenes, táncos események az 1764-es országgyűlés idején júliustól októberig (folyt.)

- KOHÁRY = gr. KOHÁRY István versei. In: Thaly Kálmán, Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez I-II. Pest, 1872.
- KRESÁNEK lásd SZIRMAY-KECZER
- LEGÁNY Dezső: A magyar zene krónikája. Budapest, 1962.
- Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae. Szerk. Fraknói Vilmos I-VIII. Budapest, 1874-1883. Szerk. Fraknói Vilmos és Károlyi Árpád, IX-X. Budapest, 1885, 1890. Szerk. Károlyi Árpád, XI-XII. Budapest, 1899, 1917.
- MAJOR Ervin: Fejezetek a magyar zene történetéből. Sajtó alá rendezte Bónis Ferenc. Budapest, 1967.
- MARCZALI Henrik: Mária Terézia 1717-1780. Budapest, 1891.
- MARCZALI Henrik: Magyarország története a 18. században. Budapest, [1925-35.]
- MARTIN György: Az új magyar táncstílus jegyei és kialakulása. Ethn. LXXXVIII (1977), 31-46.
- MÓŽI, Alexander – dr. BALLOVÁ, Luba: Tance na Slovensku v 17. a 18. storoci. In: Universitas Comeniana, Facultas Pedagogica Tyrnaviensis Uc, Umenie II. Zborník Pedagogickej fakulty UK v Bratislave so sídlom v Trnave 1972, 59-213.
- MUNTÁG lásd APPONYI
- ORCZY Lőrinc: Költeményes holmi egy nagyságos elmétől . . . közre botsátotta Révai Miklós. Pozsony, 1787.
- PESOVÁR Ernő: A magyar tánc történet évszázadai. Budapest, é.n.
- PETNEKI Anna: Lengyel-magyar zenei kapcsolatok a XVI-XVIII. századból. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1977.
- RÉTHEI Prikkel Marián: A magyarság táncai. Budapest, 1924.
- RETTEGI György: Emlékezetre méltó dolgok. Bukarest, 1970.
- SÁROSI Bálint: Cigányzene . . . Budapest, 1971.
- SZABOLCSI Bence: A magyar zene évszázadai I-II. Budapest, 1959. 1961.
- SZILÁGYI István: Királyi tánczvizgalom Pozsonyban 1764-ben. Vasárnapi Újság, 19. évf. 42. sz. (1872. október 20) 514-515.
- SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái I-XIV. Budapest, 1891-1914.
- SZIRMAY-KECZER = Melodiarium Annae Szirmay-Keczer. Ed. Jozef Kresánek. Praha-Bratislava, 1967.

Mária Domokos:

UNGARISCHE TÄNZE AUF DEM LANDTAG VON 1764

Fragmente aus einer nicht beendeten Studie von György Martin

Auf dem Preßburger Landtag von 1764/65 wollte Königin Maria Theresia die Besteuerung des ungarischen Adels durchbringen. Ihr Plan stieß auf größeren Widerstand als erwartet, daher nahm sie alle diplomatischen Mittel in Anspruch, um die Unterstützung der ungarischen Aristokraten, die am Landtag teilnahmen, zu gewinnen. Dazu dienten der persönliche Auftritt der königlichen Familie in Preßburg, Ausflüge zu den umliegenden Schlössern, Jagden, reihenweise Empfänge, Vergnügungen, Bälle. Unter den Bällen sticht ein von der Königin veranstalteter ungarischer Ball hervor, dessen detaillierte, bunte Beschreibung mit der Aufzählung der teilnehmenden Prominenz, der Tänzer und Tänze, erhalten blieb.

Veröffentlichung und Interpretierung dieser wertvollen tanzhistorischen Angabe beschäftigten den namhaften Tanzfolkloristen und Tanzhistoriker György Martin (1932-1983) Anfang der 70er Jahre. In seinem Nachlaß blieb das Rohmaterial einer großangelegten Studie, mit fertig ausgearbeiteten Details erhalten. Diese enthalten so viele unbekannte, wertvolle Informationen, daß sie eine Veröffentlichung unbedingt verdienen.

Zuerst veröffentlichen wir einen in Punkte geordneten Entwurf der Studie, dann einige als endgültig zu betrachtende Ausarbeitungen gewisser Teilprobleme, sowie eine von Martin zusammengestellte Ereignisfolge und tabellenartige Zusammenstellung der an musikalischen und tänzerischen Ereignissen reichsten vier Monate des Landtages.

Tari Lujza:

ZENEI ADATOK A MAGYAR NÉPMESÉKBEN: DALLAMOK ÉS HANGSZEREK*)

Mielőtt a címben meghatározott témára térnénk, tekintsük át azokat a témaköröket, melyek a zenekutatás számára feladatokat jelenthetnek a népmese műfajában. Ezt azért is kötelességünk megtenni, mert máig nincs olyan összefoglalás, amely ilyen szémszögből közelített volna a népmesékhez. A zenekutatás szempontjából a következő témák képezhetik vizsgálat tárgyát:

1. Zenés mesék (más elnevezéssel: dalbetétes mesék, vagy: „mese dallal”). Olyan mesék, melyben a cselekményt **énekelve** és **prózában**, a kettőt váltogatva közvetíti az előadó. Ének és beszéd szabadon, felváltva cserélődik. Gyakori, hogy az ének **idézet**, azaz egy másik személyt jelenít meg. Az előadó tudtára is adja hallgatónak, hogy valakit idéz: „akkor az asszony azt mondta...”, „az meg mindjárt kiszólt, hogy...”, „mikor a folyóho’ ért, aszonta” stb., s ilyenkor a prózát követően énekelni kezdi az idézett személy által mondottakat. E mesék előadását nem kíséri hangszer, csak **vokális** formában fordulnak elő. (Az énekelt meséknek a hősénekekkel való kapcsolata – melyre az ének és beszéd váltogatásából álló előadásmódon kívül hősének szövegmotívumok, téma-magok jelenléte is utal – szintén kutatási téma lehetne.)¹

2. Hangszer és próza váltakozásán alapuló mesék, illetve hangszert és éneket alkalmazó mesék. E csoport egyetlen területen egyetlen témával él. A Dél-Dunántúlon honos mese-típus: **A mólnár kutyái**.² A prózát váltó hangszer minden esetben **furulya**, s adataink szerint helyettesíteni sem volt szokásban más hangszerrel (legfeljebb dúdolással, füttyel). A cselekményt kísérő illetve közvetítő dallam egyetlen dallammag (ún. Páva-motívum) ötletes felhasználásából áll. A félhang nélküli pentaton hangsorú dallam kvintváltással kombinálódik a kutyákat hívó lassú (*rubato*) illetve a táncolást idéző gyors dallamban. Említést érdemel, hogy a zene **programzenei** jellemvonásokkal bír. A történet feszültségének fokozására az egyre erősebben és egyénibben cifrázott furulyajáték szolgál. A zene nemcsak a a mólnár félelemmel teli, mind izgatottabb

*) Angol nyelvű változata **MUSICAL INSTRUMENTS AND MUSIC IN HUNGARIAN FOLK TALES** címmel az ISFNR (International Society for Folk-Narrative Research) 9. kongresszusán (Budapest 1989) hangzott el.

¹ A típus Buják-i (Nógrád m.) zenés mesék alapján, de a nemzetközi elterjedtség figyelembe vételével ismerteti Loschdorfer Anna: Dalbetétes népmesék in: *Ethnographia* 1937. XLVIII. évf. 4. sz. 346-361. o. Ma a nyelvterület több pontjáról vannak adataink. Népzene kutatók szintén főleg északon (Kerényi György), valamint a Dunántúlon (Vikár László) gyűjtöttek énekelt zenés meséket. (Például AP 1522/a, 1246/b)

² Kodály Zoltán: *A magyar népzene Budapest 1937., (*1969.) VIII. Hangszeres zene c. fejezet 86-87. o.*

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

várakozását fejezi ki, hanem a kutyák hazatérése után azt a pillanatot is megeleveníti, amikor az állatok a rablókat elkergetik, vagy széjjeltépik.

3. Hangszer és tánc, esetleg próza váltakozásán alapuló mesék. E csoport **A juhait kereső pásztor** típus. Kodály Zoltán már 1937-ben felhívta a figyelmet az előző és e harmadik csoport műfaji-tematikai rokonságára.³ Bár a Székelyföldön 1912-ben maga is fonográfra vett egy-egy dallamváltozatot,⁴ nagyobb mérvű előfordulást csak a román népzeneben említ. Ennek az az oka, hogy a magyar zenetudomány részleteiben sajátos módon előbb ismerte a román, mint a magyar hangszeres népzeneét,⁵ ezért a típus elterjedtségével sem lehetett tisztában. Ma már azonban a történetet megelevenítő pantomimikus táncot is feltérképeztünk mondhatjuk.⁶

A típus zenei részéhez korábban a halottas népszokások hangszeres zenei elemeinek vizsgálatakor volt alkalmunk hozzászólni.⁷ A kutatás eredményeként megállapíthattuk, hogy a pantomimikus táncot kísérő dallamok lassú része és a gyimesi csángók (hangszeres) halottkísérője azonos dallamtípusba tartozik. Egyben mindkettő a sirató stílusba sorolható. E rokonság nemcsak az improvizatív (az improvizáció részben kötött), deklamatív elemek jelenlétén látszik, hanem a dallamképzési elvben is megmutatkozik. Különösen az 5 4 2-es kadenciák köré rendeződő dallamoknál erős a stílári összefüggés. Mindamellet még gondolati megfelelésekről is beszélhetünk, hiszen a pásztor a történetben szó szerint siratja elvesztett állatait, s a siratást a zenével is igyekszik érzékeltetni. A típus jellemvonásai alapján megállapítható, hogy **A juhait kereső pásztor** (a gyimesi csángó halottkísérővel együtt) a hangszeres zene egyik legrégebbi rétege,⁸ melyben imitációkkal tűzdelt, két részre osztott nagy ívű dallam alkotja a lassú, deklamatív (quasi „sirató”) részt. A darabot szólóhangszeren korábban furulyán, vagy hegedűn szólaltatták meg. A furulya helyébe mára többnyire klarinét lépett. A pantomimikus táncra és zenéjére vonatkozó kutatások pedig teljes zenekari felvételeket is bőségesen eredményeztek. Sajátos dialektusvonásokat mutat a Székelyföldön ismert **Csutakos**, amely szintén **A juhait kereső pásztor** típusba tartozik,

³ Kodály Zoltán i.m. 87. o. [A mónár kutyái] „Műfaja emlékeztet a román furulyások, hegedűsök számtalan változatban ismert (már Balassa egyik nótajelzésében említett) kecskedalára: a pásztor búsul, mert elvesztette kecskéit, majd megőrül, hogy meglátta őket...”

⁴ A dallamok – melyek előadója Laji János (Kászonszék) – közölve Tari Lujza: Egyéniség és közösség Kodály Zoltán két kászoni-székely előadójánál, in: Magyar Zene 1983. XXIV/2. 145-87. (7. kotta)

⁵ Bartók Béla: Cântece populare românești din comitatul Bihor (Ungaria) București/Leipzig/Vienna 1913. - Ethnomusicologische Schriften 3. Rumänische Volkslieder aus der Komitat din Bihar, Faksimile Nachdruck herausgegeben von Denis Dille, Budapest, 1967.

Volksmusik der Rumänen von Maramures von Béla Bartók, München 1923. – Ethnomusicologische Schriften 2. Faksimile Nachdruck herausgegeben von Denis Dille, Budapest 1966.

⁶ Pesovár Ferenc: A juhait kereső pásztor (Zenei munkatárs Olsvai Imre) in: Fejér megye Néprajza 2. Az István Király Múzeum kiadványai 26., Székesfehérvár 1983.

⁷ Tari Lujza: Die instrumentale Volksmusik im ungarischen Begräbnisritus in: Studia Musicologica 16. Budapest 1974. 55-87.

⁸ A sirató ősiségére, ugor kori eredetére vonatkozó kutatásokat (Szabolcsi Bence, Vargyas Lajos, C. Nagy Béla és mások idevonatkozó kutatásait) összefoglalja Dobszay László: A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneünkben Budapest 1983. 8-9. o.

de A mónár kutyái típushoz is közel áll.⁹ Az állatok előkerülését megfestő, örömet kifejező táncdallamok itt is, mint az egész típusban és a Mónár kutyái típusban a régi hangszeres zenei rétegekből való páros lüktetésű, motivikus (többnyire kolomejka ritmusú) táncdallamok.

Ez az a három témakör amely feladatot adhat a zene- illetve tánckutatóknak, hiszen a csoportokba tartozó mesék inkább zenék és táncok, mint mesék. Nézzük meg azonban zenei szempontból a valóságos népmeséket.

4. Népmesék

Mivel a kutatást a magyar népmesékre korlátoztuk, a nemzetközi összehasonlítást mellőznünk kell. Meggyőződésünk azonban, hogy a következőkben felsorolt jelenségek más népek meséire is jellemzők. Vegyük először sorra a magyar mesékben előforduló hangszereket. (A nevükre, illetve megszólaltatásuk módjára vonatkozó kifejezéseket szintén felsoroljuk.)

Furulya

A magyar népmesék leggyakoribb, legjellemzőbb hangszere. Megjelenik egyszerű formában is, de többnyire „szépen szóló”, vagy „táncoltató” jelzőt kap. Ugyanilyen jelzővel illetik néha a klarinétot is.¹⁰ Esetenként a hangszer alapanyagát mutatja a név: **jávorfafurulya**.

Síp

Két funkcióban fordul elő. Mint **gyűjtőnév** az **ajaksípok/furulyafélék** családját jelzi, megjelenhet azonban **önálló hangszerként** is. Ilyen esetben valódi **síp**, vagy **furulyát** jelent. (Népi hangszereink közül a postásípot illetve a levél- valamint fakéregből készített sípokot említhetjük párhuzamként). A síp és furulya név a valóságnak megfelelően a népmesékben is gyakran keveredik egymással. Biztosak lehetünk azonban, hogy kisméretű, egyszerű típusú furulyáról van szó akkor, ha a mesebeli sípnek „*3 sípja*”, „*3 lyuka*” [hangképző-nyílása] van. (Ez a kisméretű furulya századunk 2. felére nálunk kikopott a használatból). Ilyen hangszereket említenek A pelikánmadár és A csudaerejű sár c. mesékben. A síp név egyébként tágabb kört ölel fel, a népnyelv ugyanis (ma is) szinte minden fúvóshangszert sípnek nevez. Népzene gyűjtések alkalmával a múltra vonatkozó emlékek felidézésekor gyakoriak a következő kifejezések: „*fekete*” [klarinét] „*sárga*”, vagy „*nagy, fényes sípja*” volt [trombita, vagy kürt/trombita típus].

A síp (furulya, klarinét) megszólaltatását a következő kifejezések jelzik: „*belefújít, beléfűjt, beléfűtt a sípjába, fuvintsd meg!, fuvints belé!, fújta olyan szépen, keservesen*”.

⁹ Egy Székelyszentmihályon 1974-ben gyűjtött változat közölve: Magyar hangszeres népzene, szerkesztette: Sárosi Bálint – Hungarian Instrumental Folk Music edited by Bálint Sárosi LPX 18045-47 1/3/5. (A „Forgató” cím az előző dallamra vonatkozik, helyesen: „Csutakos”).

¹⁰ Nagy Géza karcsai népmese gyűjteményéből ilyen adatot idéz Benedek Katalin: A magyar novellamesék típusai (AaTh 850-999) in: Magyar népmese katalógus 4., szerkeszti Kovács Ágnes, Budapest 1984. (Kiadja az MTA Néprajzi Kutatócsoportja) 35. o.

Egyéb **aerophon** hangszereink közül gyakori még a **kürt** és a **trombita**. A trombita, (mint a valóságban évszázadokon át) a mesékben is együttjár a **dobbal**. Többnyire **jelzőszerepben** fordul elő, de ez a funkciója a kürtnek is: „*Összekürtölnek minden szolgálatban lévő embert*” (A Szalma Árendációs vár); „*A királyfi belefúj a kürtjébe, s abban a szempillantásban odamasírozik nagy trombita- és dobszóval 24 regiment katona*” (A világvándora herceg); „*A király mindjárt trombitát fúvatott, dobot veretett, s indult nagy sereggel*” (Tamás kocsis); „*A király megparancsolta, hogy dobolják össze a város népét.*” (Szép Palkó). E helyen érdemes emlékeztetnünk arra, hogy az 1960-as években falvainkban a hírközlésnek még általános módja volt a lakosság „összedobolása”, a hirdetések dobszó mellett történő közzététele. A határain kivüli területeken a felmérések szerint ez az időszak jó tíz évvel tovább tartott, amint azt az Erdélyben 1974-ben készült fényképek is mutatják. (ld. 1-2. fotó) Szintén jelzőszerepben fordul elő az **idio-aerophon** hangszer-típusba tartozó **ostor**. „*Adok neked egy rézcsapójú ostort ..., az erdő alatt rittyents hármat, de nagyot, hadd zengjen belé az erdő.*” (Szép Palkó). Népszokásainkban két oka van az ostor használatának: 1) bajelhárító szerepe van, 2) egyben erőfitogtatást tükröz. (Mindkét jellemvonása érvényesül a szilveszter éjjeli **kongózásban**, valamint a moldvai csángó **hégetésben**). Elsődleges szerepén és hagyományos használatán (pásztor-eszköz) kívül ma már idehaza (Bugac, Hortobágy) valamint az alpesi pásztorok körében egyaránt túristalátványosság az ügyességet igénylő ostorpatogatás.¹¹

A **chordophon** hangszerek közül önállóan csak a **bőgő**, a **hegedű**, és egyedi adatként a **zongora** szerepel. A bőgő hangszerként a tájnyelvi **brugóu** formában,¹² bőgő névvel viszont csak szólásmondásként fordul elő: „*Olyan huszonötöt vertek rá, hogy az eget is nagybőgőnek nézte.*” (A hazug legény). A chordophonok tipikusan azonban együtteseket alkotnak, amint a következő kifejezések is mutatják: „*cigánybanda húzta; két szem cigány húzta; húzták a cigányok; 12 cigány pottyán a szobába és zenélni kezd; olyan a bándája, hogy 7 országban nem akadt párja*” ... stb.

Gyakori a népmesékben, hogy a **fütyülés**, **dúdolás** valamelyik hangszer helyett, annak szerepében jelenik meg. Ez lényegében megfelel a valóságnak, hiszen a népzenei gyakorlat fütyülve, dúdolva előadott dallamai nem a szó elsődleges értelmében vett hangszerimitációk, hanem általában a kéznél nem lévő **hangszer tudatos helyettesítései emberi hanggal**.

Mindez már rávilágít arra a kérdésre, mennyiben fogadhatjuk el a mesékben található hangszer-adatokat valóságos adatként. A népmeséknek éppen az az egyik varázsa, hogy egyidejűleg képesek a mindennapi történések megragadására, közvetítésére, ugyanezen történések különösen szokatlan (mesés) környezetbe helyezésére, ugyanakkor viszont a legirreálisabb cselekedetek, történések igazi eseményként való értelmezésére, továbbadására. Mindez a hangszeradatokra, továbbá az eddig példákkal

¹¹ Hagományos szerepéről az Alpokban: Karl M. Klier: Volkstümliche Musikinstrumente in den Alpen, Kassel und Basel 1956. 11. o., és 8. kép, valamint szerteágazó funkcióiról (köztük termékenységvarázslás is) Svájcban: Brigitte Bachmann-Geiser: Die Volksmusikinstrumente in der Schweiz, in: Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente 4., Leipzig 1981.69. Itt említjük meg, hogy B. Bachmann-Geiser e hangszerrel a szabad aerophonok csoportjába sorolja.

¹² 1. Nagy Géza Karcsa 1/2. 1. Benedek Kata in i. m. 47-48. o.

nem illusztrált zenei adatokra is érvényes. Feltűnő azonban, hogy a mesékben mindig van olyan elem, melynek megvan az esetenként időponthoz is köthető valós háttere. Az utolsó példacsoporthoz kiemelt chordophonok esetében például viszonylag könnyen meghatározhatjuk a cigányzenészek megjelenését népmeséinkben. Nyilvánvaló, hogy annál korábban a mesékben sem említhetik őket, mint ahogy falvainkban a valóságban is elterjednek. Itt természetesen a szigorúan vett paraszti hagyományba kerülésükről és tömeges elterjedésükről van szó, hiszen közismert, hogy a cigányzenészek a magyar zeneéletben a 16. századtól kezdve szerepet játszanak.¹³ Falvainkban való elterjedésük időpontja nem korábbi a múlt század végénél, de még inkább századunk első éveire tehető.¹⁴ A mesék esetében természetesen nem arról van szó, hogy azok a mesék, amelyek cigányzenészeket említenek, a megadott időhatáron belül keletkeztek volna. Úgy tűnik, a mesék zenészekkel kapcsolatos részletei a valóságban végbe ment változást tükrözik. A mindennapokban a cigányzenekar más hangszerek (esetenként szólóhangszerek:duda, tekerő, hegedű) helyébe került. A cigányzenekarok elterjedése előtt feltehetően a népmesék is egy másfajta hangszer-hangszeres együttes valóságképét közvetítették. A mai példák mindenestre azt mutatják, hogy minél előbb a mintát szolgáltató valós népzenei közeg, annál elevebb és természetesebb a mesében szereplő együttest megrajzoló kép. Szó sincs például népmesei túlzásról, mikor **12 személyes bandáról** olvasunk! A valóság hiteles közvetítéséről van szó, hiszen gazdagabb vidékeken, illetve a 19. századi jelentős cigányzenész-körzetekben nagy apparátusú cigánybandák voltak divatosak.¹⁵ A nagy apparátus minimum 5-6, duplázott hangszerekkel 10-12 játékost jelentett. A valós életben a nemességnek muzsikáló bandák jelentették a mintát a parasztságnak, s természetes, hogy a mesék végén található királyi lakodalomhoz is legalább a nemesi multságokhoz való cigánybanda illett. A szegényember a század elején még kiemelkedő ünnepnapon, (vagy például lakodalomban) is beérte egyetlen zenésszel.¹⁶ Nem csoda, ha a mesében a terül asztalt maga elé varázsló eszköz láttán így sóhajt fel: *„Hej, csak cigányok volnának itt, milyen nótát húzhatnék én mindjárt! Még ki sem mondja, tizenkét cigány pottyán a szobába, s húzzák a nótát, hogy zeng belé a falu.”* (A varjúkirály) A csodálatos óra c. mesében *„Még 11 óra sem volt, s a vőlegény két nászraggyal és két szem cigánnyal megérkezett a menyasszonyért.”* A király igen megsértődött, hogy kevesen jöttek, de hirtelen *„... akkora vendégsereg és cigánybanda kerekedett elő, amelyet még sose látott!”*

¹³ Sárosi Bálint: Cigányzene, Budapest 1970. 50-51. o.

¹⁴ 1. cigányzene címszó in: Magyar Néprajzi Lexikon I. Budapest 1977. 430. o. (Sárosi Bálint)

¹⁵ A történeti adatokra vonatkozóan l. uo., Az elmúlt évtizedek felmérései azt mutatják, hogy a hagyományörző helyeken legkevesebb 5-6 tagú a cigányzenekar, de a rozsnóiak például ma is 12-en vannak (2 prím, 2 segédprím, 2 brácsa, 2 kontra, cimbalom, bőgő, harmonika, B klarinét – Tari L. gy., 1989.)

¹⁶ l. Kodály i. m. 82. o. Megjegyezzük, hogy a magyarok körében a szólóhangszer mellett való mulatozás lényegében századunk második feléig, ill. az 1960-as évekig fennmaradt. Itt nemcsak Moldvára gondolunk, ahol a koboz, vagy a furulya vitte a fő szerepet, hanem minden olyan területre, ahol a hagyományos életmód jellemző volt. Az Alföld ún. „padkaporos” báljai például citera, vagy klarinét/tárogató, vagy tekerő (illetve tekerő-klarinét páros) hangja mellett folytak. Szólóhangszerként a dudának volt a legnagyobb szerepe, melynek használatára a nyelvterület különböző pontjairól számos adat áll rendelkezésünkre, századunkból is.

Valós adatként foghatjuk fel a következő záróformulát is, mely egyben zenére és táncra vonatkozó adat: „Ugy járták a Kállai kettőst az öccsük lakodalmán, hogy döngött belé a palota földje.” (Melyik ért többet?) A **Kállai kettős** zenei és táncszempontból könnyen azonosítható. Ilyen névvel egyetlen dallamsorozatot ismerünk Nagykálló körzetéből. Bár a kettős az egyik legrégebb táncréteg, a **Kállai kettős** nem régebb a reformkornál.¹⁷ A tánchoz kapcsolódó dallamok ugyancsak a siratórétegbe tartoznak.¹⁸

Dallamra vonatkozó adatként fogadhatjuk el a következő, konkrét időponthoz és dalhoz köthető szöveget a Szép Palkó c. mesében:

„Ne sírj Palkó, ne könnyezz,
nem is olyan nagy baj ez!”

Valószínű, hogy a szöveg egy 1824-ben kiadott **népies műdal** változata, melynek dallama szinte valamennyi 19. századi kéziratos kottás énekeskönyvbe bekerült. Szövege az 1834-ben bemutatott Garabonciás diák c. népszínműben a következő:

„Ne sírj Matyi, ne könnyezz,
Mindnyájunknak sorsa ez!”¹⁹

Szintén a környező valóságra utalnak azok a népmesei elemek, melyek a koldusok könyörgésmódját jelzik, mint következő példánkban: „Adjatok, adjatok, amit Isten adott!” (Jankalovics). Ez a szövegformula az **énekes koldusok** jellegzetes szövege. A könyörgést kis ambitusú, két nagy sorra tagolható, archaikus európai dallammodell nyomatékossítja, mint a következő koldusénekekben.

1. kotta

$\text{♩} = 81$ 1. AP 2430/f Mátraballa (Nógrád m.)
gy. Kerényi György 1954

Ad - jatok, ad - jatok Amit Is - ten adott,

Mer' lát- játok, hogy én Mi - lyen nyomorútt vagyok.

¹⁷ I. Kállai kettős címszó in: Magyar Néprajzi Lexikon II. Budapest 1979. 726. o. (Pesovár Ernő), valamint kettős címszó uo. III. kötet Budapest 1980. 181-182. o. (Martin György-Pesovár Ernő) Az első kottás feljegyzések összefoglalása: Tari Lujza: Hangszeres népzene kutatásunk első szakasza in: Ethnographia 1982. 4. 575-577. o.

¹⁸ Dobszay László – Szendrei Janka: A magyar népdaltípusok katalógusa – stflusok szerint rendezve – I. Budapest 1988. (MTA ZTI) 305. o. (II/35)

¹⁹ A dallamfeljegyzésekről: Tari Lujza: Tompa Mihály Dalfűzér c. gyűjteményének dallamai in: Zenetudományi Dolgozatok Budapest 1984. 94-135., valamint: Dalfűzér 1844 Tompa Mihály kéziratos, kottás népdalgyűjteménye. Hasonmás kiadásra előkészítették és kísérelő tanulmányokkal ellátták: Pogány Péter és Tari Lujza, Herman Ottó Múzeum Miskolc 1988. 106-107. (22. számú dallam).

Népmeséinkben többször is találkozunk a siratásra való utalással. Úgy tűnik, a **sirató** a mindennapokban tágabb értelmű volt valaha. Erre engednek következtetni az önsiratás körébe tartozó szövegemlékek is, amelyekre részben még dal- s főleg balladaszövegek is utalnak. A Nagy-Bihal Antalné ballada kezdőformulája például tipikusan a következő: „*Siratozza magát szegény özvegyasszony*”.²⁰ A népzene gyűjtők valódi ön-siratót is hangszalagra vettek, így például Péntek Jánosné Szabó Ilonától (Kőrösfő).²¹ A valóságban természetesen lehetséges a keserves és a sirató keveredése, a mesék folyamatában azonban mindig világos a funkció. Halottsiratóink szövegformuláira ismerhetünk a következőhöz hasonló szövegekben: „*Jaj, lelkem fiam, hogy jöttél ide, mondd meg nekem? - óbégatott az öregasszony*.” Az **óbégat** szót külön ki kell emelnünk, mert ez a **siratás módjára** vonatkozó, általánosan használt kifejezés. (A részlet A halász fia c. meséből való). Egy másik szövegrészlet szintén a siratók közé illik: „*Amint kísérték az öregembert, elkezdett sírni keservesen: Hej, édes lányom, lelkem lányom, mért nem hallgattam a te szavadra!*” (Az okos lány). E részletek deklamálhatók, és ha a dallamvonal fokozatosan lefelé ereszkedik, olyan szótagszám- és ritmuscsoportok alakulnak ki, mint amilyenek a halott- illetve menyasszonysiratókban találhatók. A mesékbe azonban valódi siratásra vonatkozó részletek és siratóformulák is találhatók. Megfigyeléseink szerint ez azokban a mesetípusokban fordul elő, melyekben a feleség megleckéztetése vagy az ördög/halál stb. félrevezetése a cél. A feleség leckéztetését célzó mesékben a cselekmény szerint a nő holtan hitt férje láttán ijedtében és bánatában keserves sírással igazán énekelni és siratni kezd, mint a következő részletben: „*Jaj, lelkem uram, jámbor uram, mért haltál meg, mért haltál meg?*” (A talléros kalap). Az előző és az utóbbi szövegeket (erőteljes érzelmi kitörést jelző) hanglejtésbe ágyazva siratóink dallamformuláit kapjuk. (Kottáink a siratók mintájára készített analógiák.)

2-3. kotta

Hej, édes lányom, lelkem lányom, mért nem hallgattam a te szavadra!

Jaj, lelkem uram, jámbor uram, mért haltál meg, mért haltál meg?

²⁰ Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa (I-II.) Budapest, 1976, Zeneműkiadó. 22. típus: „A gazdag asszony lánya” II. 248–254. o. Vargyas a típus tartalmi összefüggéseire is utal. Így a „sirató a börtönben” típusú szövegegység előfordul „A császár tömlöcéből szabadult úrfiak” balladátípusban is (ld. II. 328–337. o.)

²¹ AP 4220-as lemez. Péntekné önmagát sirató énekének megvan a valódi halottsirató változata is, ugyan-csak tőle in: A Magyar Népzene Tára V. Szerkesztette Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin Budapest 1966. 146. sz.

Emlékeztetőül idézzük fel egy valódi sirató részletét, azok közül a szövegváltozatok közül, melyek 3. példánkkal azonos típusúak.

4. kotta

4. MNT.V. 22. sz. (Menyhe)

Jáj, párocskám, jáj társocskám, ídēs kēdvēs
gálambocskám, miē háttā itt ēngēmēt? stb.

A népmesék természetesen számos más valós eseményre, szokásra való utalást is tartalmaznak. Legérzékletesebbek a **mulatságokra, lakodalmakra** vonatkozóak. A mulatozások közt pontos rajzzal, fő helyen szerepelnek a vásárokat követő csárda- vagy kocsmabeli jelenetek. A vásár megkötésekor nemcsak áldomást volt szokás inni, hanem beszélgetni majd nótázni, zeneszóra mulatni is illett. Ez a szokás különösen a közös mulatságot egyébként általában nélkülöző pásztorok körében élt. A következő részlet a pásztorság egészére jellemzőnek mondható: „Mikor vásárba mentünk, összetalálkoztunk a pásztoremberekkel. Elmentünk a kocsmába oszti’ beszélgettünk a helyzetünkről. ... Mikor kibeszélgettük magunkat, akkor oszti’ danoltunk. ... Aztán nótá nótát követett. Előkerült a cigány is. Húzta a talpalávalót. S járták a csárdában a sok szép pásztortáncot.”²² Hasonló módon zajlik a vásár A hétszepségű királykisasszony c. mesében. Ebben az eladó és a vevő megalkuszik egy lóért, majd „áldomást esznek- isznak, s húzzák a megfogadott muzsikussal.” Néprajzilag szintén hiteles megfigyelés, hogy „A király a menyasszonytáncnál a vejének ajándékozza a fele királyságát” (A csodálatos óra). Bár a **menyasszonytánc** mára sokat változott, napjainkban is a lakodalomnak ebben a fázisában illik a legnagyobb ajándékot adni (egyben mintegy nyilvánosan is fitogtatni az anyagi jólétet, biztonsságot). A mesék lakodalmi egyben tartalmazzák az esemény időtartamára (3 nap, 1 hét, 7 nap 7 éjjel, 7 hét, 2 hónap) valamint a táncokra vonatkozó megfigyeléseket is: „Nagy lakodalmat csaptak, 7 hétig folyton szólt a muzsika.” (Többsincs királyfi), „Heje-huja lakodalom, 2 hónapig folyt a tánc” (Az aranyfogú királyfiak) „7 nap 7 éjjel húzták a cigányok, járták a legények, leányok” (Furulyás Palkó).

²² Barsi Ernő: A zene egy sályi pásztor életében Budapest 1984. (MTA Néprajzi Kutató Csoportja) 87. o.

Eddigi példáink érzékeltették, milyen sokszínűen jelennek meg meséinkben a **valóságot tükröző zenei elemek**. Ezeknek az elemeknek a lakodalmi záróformulát kivéve **nincs kötött helyük a mesefolyamatban**. Jellemző rájuk, hogy **néprajzilag hiteles életmódábrázolások**, melyek azonban sokszor **irreális** közegben jelennek meg. Újból szeretnék emlékeztetni arra, hogy a szegény ember a terület asztallal varázsolja elő a zenészeket. Maga a jelenet irracionális, ám a zenészek leírása, játékmódjuk jellemzése valós. A zenék, hangszerek szerepeltetése változatos, a valóságnak megfelelő. A népmesék **irracionális, földön túli zenei elemei** ezzel szemben **funkcionálisan mindig kötöttek**, s a rájuk vonatkozó kifejezések lényegében azonos sztereotípiák. A funkcionális kötöttség abból áll, hogy a **hangszer** illetve tágabban a **zene** a mesékben **varázsszerszám**. Ismert, hogy az emberiség ősi elgondolása szerint a zenének, illetve az egyes hangszereknek varázssereje van. Számatalan nemzetközi monda, mese őrzí a beteget is meggyógyító szépen éneklő madár, az embereket énekkel elkábító szíren, a hangszerral tárgyakat teremtő ember, s a csodás erejű furulyák, kürtök történetét. Népmeséink közt is van példa a gyógyító énekszóról. A pelikánmadár c. mesében a beteg, öreg király így emlékszik a madár énekére: „*Ha annak az énekét hallottam, elfeledtem minden búmat, bajomat*”. S mikor végre sikerült számára megszerezni a ritka kincset, a király úgy megfiatalodott a madár énekétől, hogy „...*testvére lehetett volna a lányának*”. A világvándora herceg c. mese hőse a Forró tenger különös szigetein hallja a legkülönösebb madarak hangját; „... *olyan szép nótákat énekeltek, hogy a herceg szíve felvidult belé.*”

A szárd férfiak polifon énekmódjában a szólista 'falsittu' énekmódja is az égiekkel való, tudatosan vállalt „beszélgetés” volt egészen a legutóbbi időkig.²³ Saját népszokásaink közül is akadnak példák arra, hogyan őrződött meg ez az ősi elképzelés, s hogyan nyilvánul meg a szellemekkel társalkodás, révületbe ejtés egyes szokásaink legrégebbi rétegeiben (főleg a furulya, kanásztülök – mint kürttípus – használatában).²⁴ Bár a varázsszerszámok a mesén belül irreális környezetben jelennek meg, mégis egy régi, valós állapotot rögzítenek. Ilyen tekintetben a mesék azon részletei, amelyek **énekekkel, hangszerekkel történő varázslást** tartalmaznak, a **népmesék legrégebbi elemeinek** tekinthetők. A valóságmag tehát itt is jelen van, de mindig irreálisan. A varázslat például mindig állatokkal összefüggésben zajlik. (Talán egy totemisztikus szemléletmód őrződött meg? Ennek felderítése nem a zenetudomány feladata). A varázslatokkal kapcsolatban következetesnek látszik, hogy a főhősnek (királyfi, vagy ügyességben, bátorságban vele egyenrangú szegénylegény) tipikusan **állatkirály** (egér-, kígyó-, varjúkirály, a nyulak, halak királya, az állatok királya - azaz oroszlán, esetleg griffmadár, medve, farkas), illetve törpe, öregember, koldus adja a **csodatévő kürtöt** vagy **síp**ot. Következetesnek látszik az is, hogy a **tündérr királynő**

²³ 1. Collection universelle de musique populaire enregistrée. Établier par Constatin Brailou Genève 1984. VDE30/425. Societé Suisse des Traditions Populaires (Europe-Italie)

²⁴ A furulya varázsló szerepe a már említett moldvai csángó hégetésen és kongózáson kívül elsősorban a bukovinaiak betlehemesében mutatható ki leginkább. E népszokásban a furulya mellett különböző zajkeltő eszközök (rítumhangszerek) szerepelnek még. (Kanásztülök, trombita a kongózásban használatos).

viszont, aki a szépség, finomság megtestesítője, ellentétes elemként a durva ostort nyújtja át. (Számos mese közül néhány címet említünk meg: A három vadas királyfi, A király nyulai, Zöld Vitéz és Virág Péter, A varjúkirály, Vas Laci, Jégország királya, A szalmakirály, A hétszépességű királykisasszony stb.) Más hangszer nem is szerepel a mesék megfelelő szakaszában, csak kürt és síp; két olyan eszköz, mely a legrégebb régészeti leletek közt is fellelhető. Egyetlen mesében szerepel trombita, amely egyben új tartalmat is hordoz. A Zöld király c. mesében a főhősnek királyné adja a hangszert, amit később visszaker tőle, miután az már kiszolgált a királyfit. „Add ide most a trombitát, kifívom belőle a varázserőt. A királyné megkapja a hangszert, leszalad vele a pincébe. Beléfűt a trombitába, s annak kiment minden varázsereje.” A hangszerekhez tapadó ősi elképzelésekben a kürt és a trombita a hatalom és nagyság szimbóluma,²⁵ s ez az elképzelés lényegében máig meg is maradt. A mese a hangfizika törvényszerűségeire is céloz, amikor a pincében megszólaltatott trombitát mint varázserejét veszített hangszert említi.²⁶

A kürtön, trombitán kívül a mesében is a **furulyának** tulajdonítják a legnagyobb varázserőt. Ősi elképzelés szerint e hangszer süvítő hangja képes leginkább a szellemekkel való társalkodásra. (A hangszer csángó neve is szültü, süvöltő volt a legutóbbi időkg. Mai gyűjtések szerint viszont újabban már a csángók is furulyát mondanak). A mesék régi rétegének tekinthetjük azokat a részleteket is, melyekben a furulya hangja annyira megbabonázza a hallgatóságot, hogy nem képesek a táncot abbahagyni. A magyar népmesékben a táncolók nem emberek, hanem állatok, tipikusan disznók, vagy sündisznók. A hangszerjátékos általában kiskondás, esetleg juhász (ritkábban szegénylegény). A kiskondás „... elővette furulyáját, ... amennyi disznó, mind táncra kerekedett. ... Fújta, fúvogatta szépen szóló furulyáját, s táncoltak a disznók.” (A tejkút). A király tüsszentésére jó egészséget nem kívánó juhászt a király tömlőcbe vetteti a „tüskés disznók” [sündisznók] közé. A juhász „...előbb csendesén fújta, hogy a disznók előbb andalgót jártak, de aztán mindig gyorsabban, míg utoljára olyan frisset furulyázott nekik, hogy nem győzték már az aprózást.”²⁷ (A csillagszemű juhász). Egyes mesékben 'megtáncoltató' szerepben ma már **klarinet** szerepel furulya helyett. (Így például Karcsán A királykisasszony jegyei c. mesében).²⁸

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a magyar népmesékben szereplő zenei adatok alapvetően kétfélék. Egyik rétegük az éppen **aktuális mindennapokat** tükrözi. Ez a kép igen színes, szinte kézzelfogható valóságként van jelen, me-

²⁵ A magyar néphagyománnyal összefüggésben l. Tari Lujza: Szigónhangszereink és dallamaik in: Zenetudományi Dolgozatok Budapest 1978. 125-148.

²⁶ A hangszer erőteljes fényes hangja jobban érvényesül, ha magasból fűjják. Ezt a tulajdonságát használták ki hosszú időn keresztül a városi toronyzenészek. Hangja azonban kopottá, fedetté válik, ha a hanghullámok terjedése elé akadályt állítanak. Az operaszínpadon ezért szólaltatják meg a kürtöket, trombitákat a színpalak mögöl a távolság, messzeség érzékeltetésére.

²⁷ l. Nagy Gézától idézi Benedek Katalin i. m. 35. o.

²⁸ Benedek Katalin i. m. 56/57. o.

lyet esetenként konkrét területek, dalok, időpontok is alátámaszthatnak. Másik rétegük az **ősi hitvilág** illetve **világkép** egy részét őrizte meg a mesékbe ágyazva. A zenekutatás számára mindkét réteg adatai csak általános információt jelenthetnek. Mivel azonban a hangszerek, hangszeres zene esetében jóformán semmit sem tudunk a magyar zenei őstörténetről, a népmesék zenei adatait az őstörténetünkre (is) vonatkozó, nem jelentéktelen kiegészítő adatként értékelhetjük.

Végül még egy megfigyelés: **hangszer és zene** a magyar népmesetípusok közül elsősorban a **tündérmesére, novellamesére** jellemző. Szinte sosem fordul elő csali-, bolond- és hazugság-mesékben, legendamesékben. Ezeknek a kérdéseknek a további nyomozása azonban már nem tartozik a zenekutatás feladatkörébe.

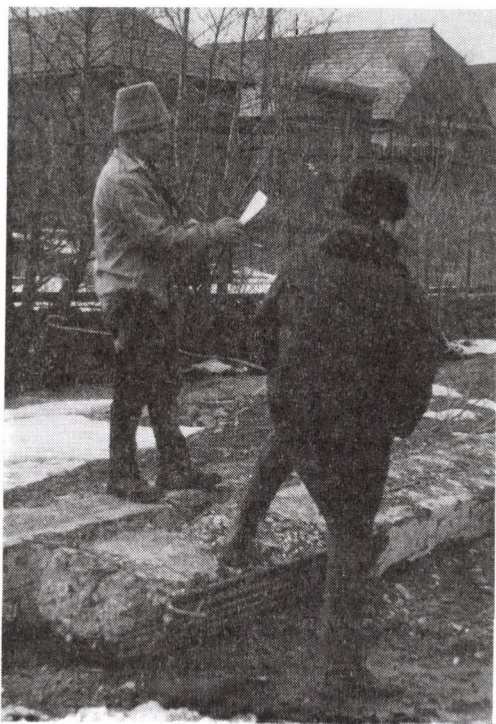
A jegyzetekben nem említett felhasznált egyéb irodalom:

Balassa Iván – Ortutay Gyula: Magyar Néprajz (Népmese fejezet) Budapest, 1979. 522-550.

Magyar Néprajzi Lexikon III. mese – mesezáró formula 573-580. o., valamint uo. népmese-népmesekutatás címszavak 739-742. o. (valamennyi: Kovács Ágnes) Budapest 1987.

Népdalok és mondák. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pesten, 1846.

Sárkány Mihály: Népmesekincsünk összetételéről in: Népi kultúra – népi társadalom (Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának évkönyve V-VI.) Budapest, 1971. 159-170.

1-2. fotó: Szentegyhászfalu (Udvarhely m. Románia)
Fotó: Miháltz Gábor (MTA ZTI Fotótár: 13714, 13732.)

Lujza Tari:

MUSIKALISCHE ANGABEN IN DEN UNGARISCHEN VOLKSMÄRCHEN: MELODIEN UND MUSIKINSTRUMENTE

Zum erstenmal wendet Aufmerksamkeit die ungarische Musikethnologie zur Volksmärchen, die ziemlich vielen musikalischen und Musikinstrumenten Angaben haben. (Vom ersten Thema können wir zB. den Lament, oder verschiedene Volkslied Text-Zitaten, vom zweiten aber solche Instrumente, wie Flöten, Hörner, Trompeten, Klarinette, Geige, Zigeunerbande usw. erwähnen). Der Verfasser demonstriert zuerst welche wären die mögliche, erforschbare Themen für die Musikethnologie vom Gebiete des Volksmärchens. Dann aber mit vielen authentischen Märchen-Zitat sucht eine Antwort auf die Frage, wie weit die musikalischen Angaben die Realität zeigen. Nach der Suchungen ist es festgestellt worden: die ungarischen Volksmärchen spiegeln im Grunde genommen die Realität. Die irrealen musikalischen Elementen der Märchen (zB. Zauberei mit Instrument) aber sind Analog mit einigen Teilen einiger Volksbräuchen die bis heute im Leben geblieben. Weil diese Elemente zur ältesten Schichten der Volksgläube und Weltbild gehören, hypotetisch kann man vorstellen, daß auch die irrealen Elemente des Volksmärchens ein ehemaliges Realbild aufbewahren.

Lázár Katalin – Schmidt Éva:

MEDVEÉNEK A. KANNISTO GYŰJTÉSÉBŐL

Egy-egy nép vokális népzenejét természetesen csak olyan énekek tanulmányozásán keresztül lehet megismerni, ahol szöveg és dallam együtt van lejegyezve. Ezt a megállapítást annyiszor írták már le,¹ hogy szinte közhelynek tűnik, az obi-ugorok esetében mégsem fölösleges újra és újra hangsúlyozni. Az egyik legfontosabb forrás, melyből az ő zenéjüket tanulmányozni lehet, A. Kannisto és F. K. Karjalainen század eleji gyűjtése pl. úgy jelent meg, hogy a vogul szövegeket Kannisto írta le és publikálta dallam nélkül,² a Karjalainen gyűjtötte osztják szövegek eddig nem jelentek meg nyomtatásban, fonográfra vett énekeik dallamát pedig A. O. Väisänen írta le és közölte szöveg nélkül.³ Ezt a helyzetet a legtöbb kutató úgy értékelte, hogy hátráltatja a kutatást a dallamok és szövegek különválasztása, mivel a kettő összetartozik, s egymásra való hatásuk igen lényeges.⁴

Utóbbi megmutatkozik abban is, hogy az énekek nyelve különbözik a beszélt nyelvtől.⁵ A zene értelmezésében is fontos szerepe van a szövegnek: csak annak segítségével állapítható meg például, hogy hol van a sorok eleje és vége.⁶

Míndezek ismeretében érthető, hogy mennyire fontos eredmény volna, ha ismernénk a Väisänen által kiadott dallamok szövegét. Mivel a most rendelkezésünkre álló hangfelvétel igen gyenge minőségű,⁷ ez csak úgy kivitelezhető, hogy a külön-külön leírt dallamokat és szövegeket összeillesztjük.

¹ Pl.: Vikár László: A finnugor népek zenéje. In: Uráli népek, Budapest, 1975; Robert Austerlitz: Szöveg és dallam a vogul dalokban. In: A vízimadarak népe, Budapest, 1975; Vikár László: Két osztják ének. In: Zenetudományi dolgozatok Budapest 1981; Lázár Katalin: Tercingadozás és hangkészlet az obi-ugor dallamokban. In: Zenetudományi dolgozatok Budapest 1986; Lázár Katalin: Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére (I.). In: Zenetudományi dolgozatok Budapest 1988.

² A. Kannisto: Wogulische Volksdichtung. Helsinki, 1951. Bd. I-VI.

³ A. O. Väisänen: Wogulische und ostjakische Melodien. Helsinki, 1937.

⁴ L. 1. jegyzet, azonkívül Szabolcsi Bence: Osztják és vogul dallamok. Ethn., 1937. 340-345.

⁵ Wolfgang Steinitz: Ostjakologische Arbeiten. Bd. II. Budapest, 1976. 1-29; Schmidt Éva: Éneknyelvi települések az Ob mentén. In: Urálistizikai tanulmányok, Budapest, 1983. 351-363.

⁶ Lásd például Lázár Katalin: Tercingadozás és hangkészlet az obi-ugor dallamokban. In: Zenetudományi dolgozatok Budapest 1986; Lázár Katalin: Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére (I.). In: Zenetudományi dolgozatok Budapest 1988.

⁷ A század eleji fonográf felvételekről Väisänen precíz zenei lejegyzést készített. Ez után azonban a felvételek hangminősége jelentősen romlott, egy részükről már csak recsegés hallatszik, más részükön a dallam ugyan még kivehető, de a szöveg egyáltalán nem hallatszik. A felvételek kisebb része van olyan állapotban, hogy a szöveg rekonstrukciója egyáltalán nem megkísérélhető.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

A munkát megkönnyíti, hogy a legtöbb esetben Kannisto a szövegekhez írt jegyzeteiben közli, hogy az adott szöveghez melyik dallam tartozik a Väisänen-kötetből. Megnehezíti viszont az, hogy a külön kiadott szövegek természetesen nem egyeznek az énekelt szövegekkel, hanem azoknak diktált változatai. Szükséges tehát a nyelvnek és a vogul, ill. osztyák népköltészet jellemző fordulatainak ismerete, hogy a tartalmi kivonatnak tekinthető szövegekészítés alapján a pontos szöveg leírható legyen. Leginkább reményteljes ez a munka a sok klisé tartalmazó medvénekek, hősénekek, mitológiai énekek esetében.

1990 nyarán kezdtük el ezt a munkát: az eredmény egyelőre egy nyolcsoros vogul medvének⁸ szövegének rekonstruálása. A szöveg birtokában a dallamról is új lejegyzés készült, s ez, valamint az elemzés természetesen számos tekintetben különbözik Väisänenétől.

Szöveg

Kannisto század eleji viaszhengereinek magnetofonmásolatán erős, sistergő alapzaj mögül kell kihallani a szavakat. Az alapzaj egybemossa azokat a fonetikai jegyeket, melyek alapján az egyes fonémák megkülönböztethetők egymástól. Minél több jegy információja vész el, annál távolabb fonémák hangzanak hasonlóan, tehát egy-egy hang interpretálási lehetőségei annál szélesebbek. Mivel a zavarás minden hangot érint, ha hangonként pl. két értelmezési lehetőséget veszünk, egy négy fonémából álló önálló szegmentum három-négy különböző szóra is emlékeztethet. Különböző alkalmakkal, vagy más magnetofonon lejátszva hol az egyik, hol a másik „megfejtés” hangzik valószínűbbnek.

A szöveglejegyzésben tehát a hangzás csak minimális segítséget nyújt. Az értelmezés alapja egyrészt Kannisto szövegpublikációja, másrészt a formulák. A medvénekek poétikus nyelve eléggé sztereotip, így az ember némi képet alkothat arról, hogy az ének melyik részében milyen mondatok állhatnak, ezek nominális sorai milyen jelzős szerkezetet tartalmazhatnak, és milyen igék követhetik őket. A nominális sorok formuláinál akkor lehetséges a megfejtés, ha az első két jelző (az első félsor) viszonylag tisztán hallható, és utána kikövetkeztethető az alaptag, amire vonatkozik; vagy az alaptag értelmezhető, és állandó jelzői következtethetők ki.

A megértés mindenképpen előzetes információs alapon történik, s ha átlagos kommunikációs helyzettel lenne dolgunk, ez az alap – vulgárisan kifejezve – a szavak, lehetséges morfológiai alakjaik és szemantikai kiegészítései ismerete lenne. Itt hangsúlyozandó, hogy az igazi „megfejtő”, aki munkájával a zenetudomány és verstan számára adekvát forrássá tenné a század eleji gyűjtések publikációit, olyan személy lehetne, aki vogul anyanyelvű, s a folklórt is jól ismeri. Ő a minimális hangzásból inkább „kihallhatná” a szavakat, és nem jönne zavarba akkor sem, ha valamely formula kissé szokatlan változatban szerepel. (Ígaz, a tapasztalatok szerint

⁸ A. Kannisto: Wogulische Volksdichtung. Bd. IV. 13. sz.; A. O. Väisänen: Wogulische und ostjakische Melodien. Helsinki, 1937. 122. sz. Énekelté Savelij Vingalev, 70 é, Szartinja, 1905. okt. 2.

az anyanyelv szélesebb asszociációs lehetőségei sokszor problematikusabbá teszik a döntéseket, és egyben több félreértelmezési lehetőséget is jelentenek . . .) Mindenesetre a Kannisto-gyűjtések újralejegyzése csak anyanyelvi konzultánssal adhat igazán hiteles eredményt.

A jelen lejegyzési kísérlet több szempontból nem tekinthető végleges és hiteles szövegnek. Sok helyén egyszerűen „nem hallatszik ki a fonéma”, vagy az elvárttól különböző hang hallatszik. Máshol a szöveg valószínűleg érthető lenne a hangzás alapján, ha lehetne tudni a megfelelő szót. Amihez ez a lejegyzés forrásként használható, az a nem metrikus és a metrikus szövegírás közti különbségek megállapítása.

Magnetofontól elkényeztetett nemzedékünknek alig elképzelhető, hogy elődeink hogyan tudták kézzel lejegyezni szöveggyűjtéseiket.⁹ Teljesítményük akkor is megdöbbentő, ha tudjuk, hogy a diakritikus jeleket jórészt utólag írták be. Ugyanígy csodálattal kell adóznunk a hajdani adatközlők megértésének, akik – beidegződéseiket félretéve – lassítva énekeltek vagy diktáltak, és rákérdezésnél, ismétlés kérésénél nyilván lépten-nyomon „kiestek a szövegből”. Ének lejegyzésénél kétféle módszer létezhetett, ezeket vegyesen is használhatták. 1/ Az adatközlő lassítva énekelte, a gyűjtő pedig már lejegyzés közben igyekezett kihagyni a metrikus töltőelemeket, melyek zavaró fölöslegnek tűntek a jelentés értelmezésében. 2/ Az adatközlő dallam nélküli, metrumától jórészt megfosztott alapszöveget diktált. Ez komolyan visszahatott az amúgy csak dalban-metrumban létező szövegre, és a sorok grammatikai szerkesztésétől kezdve a formulák, parallelizmusok használatán át egészen a szüzsé kidolgozásáig állandó rövidítésekre hajlamosította a közlőt. Nem tudhatjuk, Kannisto melyik éneket pontosan milyen módszerrel jegyezte le, az itt következő ének azonban nyilvánvalóan diktált előadású volt.

A Kannisto által 1905. október 2-án leírt ének a Szartinja falusi 70 éves Savelij Vingalevtől származik. Műfaját tekintve „közönséges medveének”, amit az elejtett medve tiszteletére költenek a formulák egyedi esetre alkalmazásával. A jegyzetekben kérdőjellel van azonosítva Väisänen 122. sz. dallamával. Az énekelte és publikált szöveg eltérései alapján valóban nem zárhatjuk ki, hogy ugyanazon műfaj egy másik énekének, vagy ugyanazon ének másik variánsának hangzóanyagával van dolgunk. Így Kannisto lejegyzésének „pontatlanságáról” csak kellő óvatossággal nyilatkozhatunk. Hogy jelen írásunkban mégis ezt a csak kérdőjelesen azonosítható éneket közöljük, annak kizárólag technikai oka van: a felvételek sorában ez az első medveének, melynek szövege nagyrészt érthetőnek bizonyult Kannisto szövegközlésének és a formulák ismeretének birtokában.

A fonográf-felvétel az ének első 9 sorát tartalmazza.¹⁰ Kannisto publikációjából aláhúzással vannak jelölve azok a szegmentumok, melyek a felvételen is elhangzanak.

⁹ A formulás, parallelizmusos énekszövegek lejegyzési módjáról l. Wolfgang Steinitz: Ostjakologische Arbeiten. Bd. II. 211.

¹⁰ Az utolsó sor szövege érthetetlen, ezért tulajdonképpen csak 8 sorról van szó.

- (1) ny^u mit^u ɹ^u m aʒ^u k^e em^u
- (2) sācM^h tyβ^u | ərDe βārs^u
- (3) mūnməŋ tyβ^u | ərDe βārs^u
- (4) ɔ-səŋ pa^{ll}u^m saβ^u tətəy^m
- (5) ɔ-səŋ l^ym^yi saβ^u tətəy^m
- (6) sēr βör sāmD, mör βör sāmD
ta kōz jəmèy^m,
- (7) y^u r^h tē^lu^m y^u p^{il} | āt^{im}
- (8) βō^ŋ rⁿ tē^lu^m βō^ŋ r^pil | āt^{im}.
- Der Obere Gott, mein Väterchen,
schuf die Zeit eines schwülen Sommers,
schuf die Zeit eines schweisstreibenden
Sommers,
Die Plage von dichtschwärmenden
Bremsen ertrage ich
die Plage von dichtschwärmenden
Mücken ertrage ich.
Sosehr ich im Winkel des finsternen Waldes,
im Winkel des dichten Waldes auch umher-
gehe,
(dort) sind keine auf dem Hügelwachsenden
Hügelrückenbeeren,
sind keine im Walde wachsenden
Waldbeeren.

¹¹ MSFOu 114, p. 132.

Szövegközlés

Fonográf

	(a)	(b)
(1) nu`mitʃɹ ⁴ m əʒkém	(1) ka.jja - jū: jəŋ(ā:) sú.jjə(ʃ) - jū: jəŋ(ā:)	
(2a) sā,ŋ tyβ	(2) nu.mi sō:rhi(ʃ) xu:m(ʃ) ā.sí:kem(ā:)	
(2b) ārDe βārs,	(3) sā.ŋke sa:stəm(ā:) sā.ŋkŋ(a...aja:)(ʃ) tuw(ā:)	
(3a) mŷnhməŋ tyβ	(4) (ʃ)arte pa:tiŋ(ā:)(ʃ) lā.liŋla:li(ŋā:)	
(3b) ārDe βārs.	(5) sā.hme(ʃ) sa:s...təm(ā:) sā.hməŋ(a:) tuw(ā:)	
(?)	(6) (ʃ)arte wā:rike: lā.liŋla:...ja...a... ^{u: w}	
(7a) ŋ,ɹn tē ⁴ m ɹpɪl	(7) -----	
	(8) wu.rən(ʃ) sā:tən(ʃ) wu.rəŋ(a:) pi (ā:)	
	(9) -----	

12. A sorszámzás a szövegközlés és a fonográfinger esetében természetesen eltérő, hiszen Kannisto nyíl-vánvalóan csak a nála szereplő sorokat számozhatta meg. Az egymás mellett olvasható sorok (a különböző számok ellenére) egymás megfelelői. Mivel a Kannisto-szöveg német fordítását már az előzőekben megadtuk, itt csak a fonográfingerrel kikövetkeztetett szöveg magyar fordítása szerepel.

- (1) kajja-jūjə(a) | sújə(a)-jūjə(ā)
 (2) Felső arany(os) férfi | apácskám
 (3) hősege kiteljesedett | hőséges nyár
 (4) idejére | változik,
 (5) izzadsága (?) kiteljesedett | izzadságos (?) nyár
 (6) idejét | alkotja.
 (7) ..... | .....
 (8) Hegyre (?) rendelt | hegyi (?) bogyó
 (9)..... |

Megjegyzések

A szöveg fonematikus átírású. A metrikus értelmezést elősegítő hangsúlyjelek (• = főhangsúly, : = mellékhangsúly) a zenei hangsúlyokat jelentik. A két félsort érdemes függőleges vonallal elválasztani, és (a), illetve (b) betűvel jelölni.

- I. Rosszul hallható. A *sújə (a)* lejegyzést az valószínűsíti, hogy a medveének *kaja-jūj(ə)* kezdő- és zárófelkiáltásának az északi osztyákoknál is van szibiliáns kezdetű paralelszava (pl. kazimi *šəjə*).
- II. Először Kannisto szövege alapján *təram* 'ég, isten' szónak volt vélhető, de többszöri meghallgatás után az utolsó *-hi* szótag miatt a formula *səri* 'arany' szót tartalmazó változata kézenfekvőbb.
- III. Ebből a szóból csak az *u* hangzik világosan, az előtte, ill. utána álló mássalhangzó többféleképpen is felfogható. A formulavariánsokból lehet a *χum* 'férfi' szóra következtetni.
- IV. Nyelvbotlás, helyesen: *sə·hke* (*a:*)
- V. Nehéz eldönteni, hogy a félsorzáró töltőhang előtt áll-e még valami mássalhangzó. A lejegyzés a metrikus igei sorok mintáját veszi alapul.
- VI. A felvételen számomra *sə·nime* hangzik, de ilyen szóról nem tudok. Először úgy tűnt, hogy a *səhke* 'hősege' és *mühme* 'izzadsága' szó véletlen kontaminációja, s a következő szónál e tévesztés miatt bizonytalanodik el az énekes. A (b) félsor elején azonban ugyanilyen szótól szerepel.
- VII. A feltételezhető helyes sor: *ā·rte wā:ri* (*a:*) - | *lā·li* (*χa:*)
 A sorfelező előtti *ke* szótag és a tévesztett végű (b) félsor problematikus.

- VIII. E sor hangzásból nem érthető, és az alapszövegben sincs hozzá hasonló. Esetleg Kannisto (6) sorának egyes elemeit vélhetjük fölfedezni benne. Szerkezeti-
leg világos, hogy félsorisméltléses formájú, vagy esetleg parallel-félsoros, mi-
vel a két félsor szinte azonos hangzású.
- IX. A *wurən* szó elég világosan hangzik, de alakja kérdéses. Kannisto (7a) félsora
γϑrn 'hegyre' szavának nem kellene *w*-vel kezdődnie, a (8a) *βόρϑrn*
'erdőbe' szó magánhangzóját pedig nyiltabbnak várnánk. Ha a *wurən* 'hegyre'
értelmezése helyes, úgy nem más (pl. a pelimi) vogul nyelvjáráások *w* előhang-
zós alakjára lehetne gondolni, hanem inkább a hasonló északi osztják formula
wür 'hegy' szavára. Az efféle átvétel a szakrális éneknyelvben nem ritka.
- X. Tévesztés, helyesen: *sā:təm(ā:)*.

A két szöveg összevetésének első tanulsága az, hogy főleg az igei jellegű sza-
vak különböznek.

Kannisto	Fonográf
(2a) (3a) –	(3) (5) <i>sast əm</i> 'kiteljesedett'
(2b) <i>βārs</i> 'csinált'	(4) <i>pati γlali γlali</i> 'változik'
(7a) <i>tēl^um</i> 'nőtt'	(8) <i>sāt əm</i> 'rendelt'

Metrikus elemzés

Az éneksor ritmusa bővített, 6 hangsúlyos, felező tízes metrumot ír elő. Ez az igen „széles” metrum úgy keletkezik, hogy egy 2 2 | 2 2 felező nyolcas félsorai-
nak végére még egy hangsúlyegységet illesztnek. Az első félsor szövegmetrikáját
a bővítés kevéssé érinti, hiszen elég az utolsó szó végére egy töltőmagánhangzót
(ā:) illeszteni. Esetünkben egyedül a (2a) félsor bizonytalan hangzású *χum* 'fér-
fi' töltőszava jelent tartalmi többletet. A nominális sorok második félsorában azon-
ban komolyabb metrikus átrendeződés keletkezik. Ha az első, általában jelzői szó
kétszótagú, az utána következő alaptag pedig egyszótagos, az utóbbi végén szintén
töltőhang (ā:) alkalmazható. Bár így a félsor négyszótagúvá bővül, egy szótag még
mindig hiányzik. Mivel az énekes nyilvánvalóan nem tartja elég poétikusnak a sorvé-
gen két töltőszótag alkalmazását, az első szó végéhez illeszt egy (a) töltőhangot. Ez
viszont hangsúlyos helyre esik, és a következő szó szabályos első szótagi hangsúlyá-
nak pozícióját veszi el. A | 2 2 alapmetrumú zárófélsor *sā·ηkəη tu:w(ā)* 'hőséges
nyár' helyett így jön létre a **sā·ηkəη(a:)* *tuw(ā:)* megoldás a (3b) esetében, ugyan-
így az (5b), (8b) félsorban is. A töltőhang (-szótag) eredetileg azt a funkciót látja el,
hogy ha a szöveg szótagszáma a metrumhoz képest kevésnek bizonyul, a következő
hangsúlyig kitölti a helyet. Így elvileg mindig hangsúlytalannak kéne lennie. A ki-
egészítő „ellenszabály” szerint azonban a félsor-egység egészét tekintve időnként
hangsúlyos helyen is alkalmazható. Ilyenkor általában a „legtestesebb” a magánhang-

zót használják. Vingalev megoldása tehát megfelelő, és más szövegekből is számos analógiát lehet kimutatni. A hangsúlyátrendezésnek nem a kitöltés az egyetlen módja. Megoldható pl. hajlítással is, ilyenkor a szótagszám kisebb mértékű variálódást mutat (pl. a (2b) fől sor *ā·si:kem(ā·)* 'apácskám' szavánál). A metrikus verbális sorokban a bővített versmérték esetünkben nem eredményez lényegi változást.

Az obi-ugor metrika alapszabálya a nominális és verbális sorok komplementer jellege. Ha a nominális sor egy főnévből és az előtte levő kötelező jelzőkből áll, a mondat végén egyedül maradó, általában kétszótagos igére egy teljes éneksor jut. Míg a nominális sor felezője kivétel nélkül szóhatárra esik, a „metrikus” verbális sor ellenszabállyal működik. Első főhangsúlyos szegmentuma tartalmi vagy töltő jellegű alany, határozó, igekötő stb. lesz. Maga az ige a második, mellékhangsúlyos szegmentumtól kezdődik, és a döntő fontosságú, főhangsúlyos sorfelező épp a közepén szeli át az igealakot. Az igető utáni 2. fől sort töltő képzőkkel alakítják megfelelő hosszúságúra. Így keletkezik pl. a *pati* 'változik' igéből az *ā·rite pa:ti γ(a·) - | lā·li γla:li(γā·)* alak a (4) sorban.

A metrikus verbális sorok eme furcsa szerkesztésmódja nem véletlen. A fél-sor-motívumos dallamoknál, ahol a motívumok a szövegtől teljesen függetlenül követik egymást, egyedül az igei sorok felezőjénél lehet biztosan megállapítani, hogy milyen egy teljes szövegsor. Bármennyire zsonglorköndnek ugyanis az obi-ugor énekesek a dallammotívumok és szövegfél sorok kapcsolatának variálásával, olyan szövegsor nem létezhet, amelyik egy igealak közepétől kezdődik. Hogy hány soros egy dallam, azt nem motívumai, hanem szövegsorai alapján lehet meghatározni.

A leglényegesebb eltérést Kannisto publikációja és a hangzóanyag között a metrika okozza. A 10 szótagú nominális sorok bonyolult jelzős szerkezeteket rendelkeznek a főnévi alaptag elé. Így a hangzó sor Kannisto szöveg-fől sorának felel meg, és több új szó is helyet kap benne. A kibővítés módja itt általában egy figura etimológiával megtöltött igeneves szerkezet, amivel az egyszerű melléknévi jelzős szintagma szemléletes képpé válik [pl. Kannisto (2a) *sā·uγ tuβ* 'hőséges nyár' → fonográf (3) *sā ηke sast əm(a) | sā ηkə η(a) tuw(a)* 'hősége kiteljesedett hőséges nyár', hasonlóan (5), (8)]. A „metrizált” igeik Kannisto lejegyzésétől eltérően a szokásos *-lali γlali* frekventatív képzőbokkal bővített jelen idejű alakok.

A fenti elemzésből látszik, hogy a fonográf felvétel egyetlen sora sem pontosan azonos Kannisto publikációjával. Ha valóban összetartozó szövegről vagy dallamról lenne szó, bizonyos eltérés akkor is kimutatható lenne pusztán azért, mert az énekelvétel és a szöveg lejegyzés más alkalommal történt. Ha bebizonyosodik, hogy Kannisto szövege és a fonográf felvétel nem tartozik össze, a diktált és énekelt metrikus szöveg eltéréseinek szabályszerűségei akkor is helytállóak maradnak.

Dallam

A szöveghez hasonlóan a publikált és a felvételen hallható dallam is mutat eltéréseket: ezek megmutatkoznak a díszítésben és a ritmikában is, a dallam értelmezésé-

ben is. A díszítésbeli és ritmikai különbségek oka nemcsak az lehet, hogy egy-egy dallamot két lejegyző természetesen kisebb-nagyobb különbségekkel ír le, hanem az is, hogy amikor Väisänen dolgozott a hangfelvétellel, az még nyilvánvalóan jobb állapotban volt, mint ma (ld. a 7. jegyzetet és a kottapéldát).

A dallamot más hangnemben közöljük, mint Väisänen: ennek az az oka, hogy a könnyebb összevethetőség érdekében mindegyiket g^1 dó-ra transzponáltuk. Väisänen a dallamot mollnak, ambitusát 1-5 közöttinek tekinti:¹³ lejegyzésünk szerint dūr 3-4-5-6, 8, alapja a m-s-d' hármashangzat. (A helyzet nem változik lényegesen akkor sem, ha a 8. fok helyett #7. fokkal számolunk, ahogy Väisänen tette.)

A legfontosabb az elemzés különbözősége. Väisänen a dallamot négysorosnak, ABCD szerkezetűnek tekinti.¹⁴ Soroknak ő összefűzött taktuslábakból álló, magában a dallamban kiemelt egységeket nevez,¹⁵ de azt is megjegyzi, hogy a szöveg ismerete megkönnyíti a sorok meghatározását. Úgy véljük, hogy az obi-ugor énekekben nincs értelme a szöveg- és a dallamsor szétválasztásának, hanem célszerű egy dallamsornak azt tekinteni, amit egy szövegsorra énekelnek.¹⁶

A fenti énekekben az is megfigyelhető, hogy a dallam is visszahat a szövegre: a Kannisto közlésében szereplő (6) szövegsort a dallam határozza meg. (Ha az énekből csak ezt a részletet ismernénk, két parallel névszói sornak tekintenénk, így azonban nyilvánvaló, hogy egy sorról van szó.) A kettő amúgy is befolyásolja egymást: új ének költésekor a dallamot és a szöveget az énekes együtt alakítja ki, régebbi ének újra-előadásakor pedig a szöveget úgy építi föl, hogy a dallamsorra ráhúzható maradjon, azaz hossza csak bizonyos határokon belül változzon,¹⁷ metrikailag pedig egyezzen a dallammal.

A fentieket tekintetbe véve énekünk kétféle sorból épül föl, és végig AB szerkezetű. Ambitusa 3-8, kadenciái: 3 3, szótagszáma 10.10. Látható, hogy ez teljesen eltér Väisänen elemzésétől, amelyet a szöveg nélküli dallamról adott, s amelynek sorbeosztásával azért is vitatkozhatunk, mert a saját maga által felállított kritériumnak („összefűzött taktuslábakból álló”) nem felel meg. Mind a négy sor ugyanis olyan rövid, hogy csak egy taktuslábból áll,¹⁸ így inkább egy motívumnak vagy félsornak tekinthető.¹⁹ A sor pedig két motívumból, ill. félsorból összekapcsolt egység, melynek hossza megegyezik a szövegsor hosszával.

¹³ A. O. Väisänen: Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien. Helsinki, 1939. 77.

¹⁴ A. O. Väisänen: Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien. Helsinki, 1939. 149.

¹⁵ A. O. Väisänen: Wogulische und ostjakische Melodien. Helsinki, 1937. XLVI.

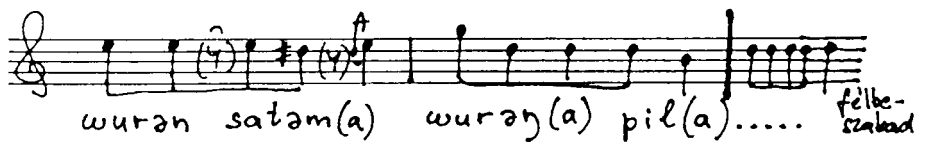
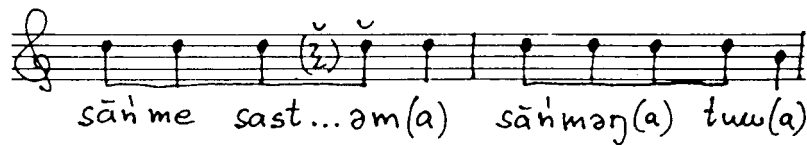
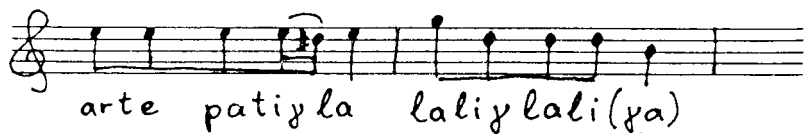
¹⁶ Bartók hasonló megállapítására (A magyar népdal, Budapest, 1924, 7.) már Väisänen is hivatkozik (Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien, Helsinki, 1939. 118.).

¹⁷ Ha a szöveg 1-2 szótagos határokon belül változik, a dallammal való összeillesztés aprózással, töltőszótaggal, hajlítással, kitarított hanggal is megoldható.

¹⁸ Érdekes módon Väisänen az Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien című kötet 51. oldalán az első sorokat (ABCD) két sorba írva adja meg, úgy, ahogy itteni szövegközlésünkben látható! Az általa megállapított taktuslábak: f b a e b a b e a b e a, azaz:

¹⁹ A félsor az archaikus, illetve archaizáló obi-ugor zenében nagyon gyakori.

A szövegelemzésben már Väisänennek is voltak példái arra, hogy a diktált és az énekelt szöveg eltér egymástól.²⁰ Nagy jelentőségű viszont, hogy egy századunk elején fölvelt medvéének kapcsán lehetővé válik a diktált és énekelt szöveg összevetése. Ami pedig a dallamot illeti, ez az első eset, hogy kimutatható, mennyire eltérő eredményre vezethet, ha a dallamot nem magában, hanem a szöveggel együtt vizsgáljuk. Természetesen, mivel a fentiekben mindössze egyetlen énekről volt szó, a vizsgálat eredményei nem terjeszthetők ki, s azt sem lehet mondani, hogy a korábbi kutatási eredmények mind hibásak. Célunk csak az lehet, hogy a lehetőségek szerint kiegészítsük, ill. ahol szükséges, és mód van rá, korigáljuk az eddigi eredményeket, tudva és remélve, hogy a mieinkre ugyanez a sors vár.

²⁰ Pl. A. O. Väisänen: Untersuchungen über die ob-ugrischen Melodien, Helsinki, 1939. 39. (A 19. sz. dallammal kapcsolatban.)

Katalin Lázár – Éva Schmidt:

A BEAR SONG FROM THE COLLECTION OF A. KANNISTO

The authors re-publish an 8-line bear song being recorded at the beginning of the 20th century. Its text and melody have already been published separately by A. Kannisto and A. O. Väisänen. Now Éva Schmidt could write down the text from the recording (which is, unfortunately, in a very poor technical condition), with the help of A. Kannisto's publication, and Katalin Lázár on the basis of the text re-notated the tune. The text published here is different of Kannisto's, as the sung and dictated texts are not the same, and the notation of the tune is also different of that of Väisänen, as he made it without the text.

In the first part Kannisto's text and its german translation is published, then the text concluded from the recording and its hungarian translation; it is followed by comments and a metrical analysis. In the second part, after the notation we can read the analysis of the melody, different of Väisänen's. The conclusion is, that text and melody influence each other, therefore the aim is to examine them together. The paper shows an example of this method.

Kovalcsik Katalin:

KARÁCSONYI KÖSZÖNTÉS A BEÁS CIGÁNYOKNÁL

A karácsonyi köszöntés – román tájszóval: *koringyálás* – a beás cigányoknál néhány évtizeddel ezelőtt még elterjedt szokás volt. A hagyomány őrzésében fáziskülönbség van a nagyobb tömegben élő dunántúli és az ún. ticsán, azaz a Tisza mellett élő, néhány családból álló szórvány beasság között.

A Dunántúlon élő beások már hosszabb ideje elszakadtak a román nyelvterület-től, ezért nyelvük és kultúrájuk szigeti jelleget öltött. Az újabb hatások elsősorban a magyarok, másodsorban pedig (főként a határszéli területeken) a délszlávok felől érik őket. Ezért már eltűnőben vannak kultúrájuk azon elemei, amelyek a környező lakosságtól teljesen idegenek (mint például a közösségen belüli törvénykezés), vagy már háttérbe szorultak (így a jeles napokhoz fűződő népszokások). Ez az oka annak, hogy ma már a karácsonyi köszöntés is elsősorban a gyermekek szórakozása, illetve pénzkereseti forrása.

Egészen más a helyzet a ticsánoknál. Az idősebb korosztály tagjai még emlékeznek arra, hogy szüleik Nagyvárad környékéről jöttek a mai Magyarország területére. Ezután főleg Szabolcsban időztek, majd Tiszafüred (Heves megye) környékén telepedtek le. A mai középkorúak egy része innen is továbbindult, és családonként szétszóródott szinte az egész ország területén. Az idősebb ticsánok tehát nem azt a családi használatra szánt, erősen redukált szókincsű román nyelvet beszélik, amit a dunántúliak, mivel itt-tartózkodásuk óta még nem telt el annyi idő, hogy román szókészletük jelentősen lecsökkent volna. A középkorúakra viszont itt is jellemző a nyelvi elszegényedés, s mivel a családok nem maradnak együtt, a gyors nyelvi asszimiláció elkerülhetetlennek látszik. Bár a rohamos változások a ticsánok hagyományait, többek között a karácsonyi szokásokat is érintik, az idősebb nemzedék még ragaszkodik hozzájuk. Elbeszéléseik alapján képet nyerhetünk arról, hogy hogyan zajlott régebben, gyermek- és ifjúkorukban a karácsony megünneplése, és miben változott meg mára. A szokás megtartásában segítségükre volt, hogy korábban Szabolcsban éltek, ahol a környező lakosság is igényt tartott arra, hogy a cigánység betlehemezéssel, illetve karácsonyi énekekkel köszöntse. Ezért a ticsánok zenei hagyományában még manapság is fontos helyet foglalnak el a karácsonyi énekek.

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogyan köszönti a karácsonyt a két beás csoport. A szokás leírása után a köszöntő szövegek különböző típusait vesszük szemügyre, majd legvégül magukat a dalokat, amelyek a román kolindák (karácsonyi énekek) különböző típusaihoz tartoznak.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

A szokás leírása

A ticsánoknál a felnőttek már karácsony előtt egy héttel elkezdi gyakorolni a karácsonyi énekeket. A Hajdú megyei Egyeken élő Serbán Mihály¹ a következőképpen mesélte el a karácsonyi köszöntés lefolyását.² „Összefogunk, megbeszéljük, melyik házba [megyünk be]. Például ide mink jövünk, na, itt van a család. Akkor ez be van zárva, ez az ajtó. Akkor azt mondjuk: *Slobod-ij pë Dumnjizo pomenjit?* (!)³ Szabad az Istent dicsérni? (tk. 'említeni') - Azt mondják idebent: *Slobod!* Szabad! - Csak evvel [az énekkel] kezdjük: *Ši nje lasë gazdë-n kasë.* - Eresszen be a gazda a házba. És akkor, mikor már tényleg elmondjuk, hát van olyan, már huncutságból is, hogy bevárja, nem nyissa ki az ajtót, míg el nem mondjuk kint mindet. De van olyan, hogy csak félig se, vagy a félnek a negyedit elmondjuk, oszt akkor már beenged. Kinyissa az ajtót, oszt beenged, oszt akkor azt is idebent mondjuk el már. Bejövünk, oszt akkor foglalunk helyet, oszt akkor iszunk.”

Az ajtó előtt mindig az említett éneket kezdik el, majd odabenn, az asztal mellett a többit. A sorrend a továbbiakban nem kötött, a román nyelvű karácsonyi énekek közé magyarok is kerülnek. „A magyarokhoz itt nem járunk, csak Szabolcsba [jártunk]. Ott már aztat mondtam el: A piac közepén / Két kis almafácska, meg: Csordapásztorok. Ott az a divat még most is. De itt már csak így, köztünk mondjuk el. A magyarok itt erre nem tudják azt, hogy: a' ének!”

Köszönteni két korcsoportban járnak, először a fiatalok keresik föl szüleiket, majd a szülők mennek el hozzájuk. Nemek szerinti elkülönülés nincs, és a gyermekeket is mindig magukkal viszik. „Ők úgy szokták, hogy a fiatalok először az öregeket keressék meg, utána meg úgy jövünk mink ide. Így a családban. És akkor minden házhoz. Minden házt elénekeljük karácsony este. Na, elkezdjük, na, mondjuk ilyenkor, hét óra, fél nyolc, nyolc óra tájon. Ők jönnek hozzánk, mármint mihozzánk, osztán meg mink megyünk úgy velők, így sorba, sorba, minden háznál. Egyik ott, a másik amott, így. Na, meg menyünk, ha nem is család, má jó üsmerősünk vagy jó barátunk, vagy mit tudom én, elmegyünk. Ők is eljönnek hozzánk. Sőt, meg is szoktak előzni, hogy ők jönnek először, ezek a jó barátok is, és akkor ők köszönnek fel. Hát már akiktől öregebbek vagyunk.”

Serbán Mihály gyermekkorában a karácsony este még nagyobb multság volt, mint most, amikor a köszöntés után leülnek tv-t nézni. Akkor „tartott ez reggel négy-öt óráig, hat óráig. Akkor már kitűztek egy helyet, na, itt most már letartózkodunk. Egy utolsó háznál vót. Na, innét má nem mentek el, most má itt maradunk.”

¹ sz. 1937. Téglás (Hajdú). Gy.: Kovalcsik K., 1989. AP 16488/a. Mivel valamennyi adatot én gyűjtöttem, a továbbiakban csak gyűjtőársaim nevét tüntetem föl.

² Tömörített szöveg. A kiegészítéseket és az esetleges tévesztéseket (a beás szövegekben) szögletes zárójellel jelölöm. A beás szövegek átirásában Tólos Endre és Halász Dezső Attila segített.

³ Átirásunk lényegében megegyezik a cigány nyelvű szövegeknél használt írásmóddal, azaz dj = gy, tj = ty, nj = ny, lj lágy l; š és ž, valamint č és ž lágy, š és ž kemény alveopalatális. i és e veláris magánhangzó (= rom. irod. î, ill. ă); ɸ nyílt e hang, ɸ labiális a (azonos a magyar a-val). (Tólos Endre jegyzete.)

Hasonlóképpen mesélte el a koringyálást a Heves megyei Poroszlón élő Borsos Jánosné is,⁴ de a szokás napjainkban mutatkozó bomlására nem elsősorban a televízió, hanem sokkal inkább a cigányságon belüli társadalmi különbségek megjelenésében kereste a magyarázatot: „Tavaly az enyim is volt, ez a kicsi [koringyálni], ő is mondta utánunk. De mostan mondta is: 'Anyu, nem megyünk mostan köszöntgetni?' 'Most nem megyünk, fiam.' Mihozzánk sem jött senki, mink se megyünk sehova. Mert mán most úgy vannak vele, hogy a gazdagok nem mennek a szegényekhöz, a szegények nem mennek a gazdagokhoz, má most kiváló mindenki, tudja maga, hogy hogy van, mint a magyaroknál.”

A ticsánoknál tehát a karácsonyi köszöntés a legutóbbi időkig a felnőttek tiszte volt, a gyermekek tőlük tanulták meg a szokást és a dalokat. Ez az oka, hogy az ő repertoárjuk viszonylag gazdag, összesen öt kolindából áll (az egyik a dunántúliaknál is ismert más szöveg- és dallamváltozatban), és az előadásmód is igényes. A Dunántúlon ellenben már a legöregebbek is úgy emlékeznek, hogy csak a gyermekek jártak köszönteni.

A Baranya megyei Magyarmecskén és a mellette levő Gilvánfán – amely mára már tiszta cigány falu lett – a rokon gyerekek sötétedés után gyűlnek össze. Házról házra járnak, és mindenhol ajándékot: süteményt és elsősorban pénzt kapnak. A köszöntést karácsony első napjának reggelén is folytatják. Összesen két kolindát ismernek, azonos szöveggel, de ezeket is kiszorítják más, alkalomhoz nem kötött énekek. A magyarmecskői Orsós Lászlóné⁵ szerint már gyermekkorában is inkább táncdalokat énekeltek citerakísérettel. Az ajtó előtt köszöntek: *Bunë sara!* (Jó estét!), majd elkezdtek énekelni, táncolni. A mai gyerekek harmonika-kísérettel énekelnek. Van egy zenész is, aki „muzsikával”, azaz hegedűvel szokott körbejárni. Ha a felnőttek meglátogatják egymást, ők csak szöveges köszöntőt mondanak.

A Dunántúl többi részén kolindát már egyáltalán nem énekelnek. A Tolna megyei Szedresen ismernek még egyet, amely az egyik baranyai kolinda kétsorossá szűkülte változata. A családok általában összegyűlnek karácsony este, de ilyenkor is az alkalomhoz nem kötött dalokat éneklük. Ami még megmaradt, az az eredetileg a karácsonyi énekeket követő szöveges köszöntő.

A köszöntő szövegek típusai

A köszöntő szövegeknél általános követelményként említették meg, hogy az köszönt jól, aki minél jobban „cifrázza”. Ennek ellenére a gyűjtött szövegek nem túl változatosak, bár ennek oka az is lehet, hogy a felvételek nem funkcióban készültek. A legteljesebb változatot a szedresi Konrád Imre diktálta le, aki 1987-ben néhány hónapig részt vett a gyűjtött beás anyag földolgozásában is. Az ő változata a következő:

⁴ sz. Lingurár Ilona, 1952. Máriabesnyő (Pest), 1989. Mgt. 5588/A-11.

⁵ sz. Ignác Mária, 1921. Gilvánfa (Baranya). -Németh I.-Derdák T. 1988. AP 16141/m.

Köszöntő férfi:

Bunë djiminjaca, mëj! Har së fije,
kë-nj azùns krišunùsta, mëj! Ku
pače ši ku sënëtaće, ši ku vòje
ši ku falë ši ku bukurij, maj ku
mult binj, maj ku mult nuròk.
Dë la minj pucin, dë la Dimizò
maj mult.

Fugë ròy, ka përoy, vije binjilje,
ka nëlbinjilje!

Kiće pàj-ës pë kuljibàst dë
ćiće, atice bãnj dë piparòš së
vë djë Dimizò ën fakàz dë kuljibë!
Së-m jirtëc, kë jo maj mult nù šcu!

Házigazda:

Àmmen, àmmen!

Jó reggelt, hej! Hála legyen,
hogy megértük ezt a karácsonyt, hej!
Békével és egészséggel, jókedvvel,
büszkeséggel és boldogsággal, sok
jóval, sok szerencsével.
Tőlem keveset, a Jóistentől többet.

A rossz illanjon el, mint a harmat,⁶
jöjjön a jó, mint a méhek!

Amennyi szalma van ennek a kunyhónak
a tetején, annyi papírpénzt adjon
a Jóisten a kunyhótok földjére!
Bocsássatok meg, hogy nem tudok
többet!

Amen, Amen!

A szövegek első része mindig a köszönés és a hálaadás a boldog karácsonyért. A *mëj* (nyelvjárási változatban: *mëi*, *běj*, *bëi*) szó a beásoknál a férfiak megszólítására szolgál (lásd román *bre*, *brea* 'hé, hú, tyú, hej'). Mindig hangsúlyosan, sokszor hosszan kitartva, kiáltásszerűen ejtik. A „Tőlem keveset, a Jóistentől többet” formula az eddigi gyűjtésekben máshol még nem fordult elő. Az ezt követő jókívánságok szintén általánosak. A „Bocsássatok meg, hogy nem tudok többet!” fordulat a már említett „cifrázásra” vonatkozik: a köszöntő sajnálkozik, hogy több jókívánság nem jut az eszébe.

Néhány változat dunántúli beásoktól:

Bunë sara, mëi! Ažundžëm maj
mulće krišun sënëtoš, bukuròs,
mëi! No, vije binje, ka nëlbinje,
afugë ròy, ka përoy, mëiii!

Házigazda:

Fij sënëtoš!

Jó estét, hej! Több karácsonyt
érjünk meg egészségben, boldogságban,
hej! No, jöjjön a jó, mint
a méhek, fusson a rossz, mint
a harmat, heej!

Köszönjük! (Szó szerint: Légy egészséges!)

⁶ A *përoy* szó a beás nyelvben harmatot jelent (vö. rom. 'patak'). Tálos Endre véleménye szerint a jelentésváltozás úgy következhetett be, hogy a beások a hegyvidékekről sík területre költözve nem látták többé értelmét a „fusson a rossz, mint a patak” kifejezésnek, hiszen a síkvidéki patakok nem gyors folyásúak. Ezért az idők során a *përoy* (rom. *pîrdu*) szó értelme összerosódott a hozzá hagyományosan hasonló *roqë* (rom. *roud*) 'harmat'-éval.

Poroszló (Heves), 1989. Nyerges János, sz. 1949-ben Branovo okr. Nové Zámky (volt Kisbaromlak, Zemplén megye). Most ticsánok között él. Mgt. 5588/B-12.

Bunë sàra la krišùn! Kit
fir dë pàje ci-j pë kuljibë,
atit binje šì nuròk sè ée
bàte!

Var.:

Kit pàje(-j) pë kuljibë,
atita binje šì nuròk sè
lj-ažungë!
Šì maj mulc bànj in vòje š-
in bukurije!

Jó karácsony estét! Ahány szál
szalma van a kunyhódon,
annyi jó és szerencse érjen!

Amennyi szalma van a kunyhón,
annyi jó és szerencse érje
[a benne lakókat]!
Még több pénz [legyen]
jókedvben és boldogságban!

Gilvánfa (Baranya), 1988. Orsós János „Flaskó”, sz. 1952. (-Németh I.-Derdák T.) AP 16133/a.

Bunë sàra! Së vë dje dràgul
Dòmnn nuròk šì sënètàce! Maj
mulc bànj sè vë dje dragul Dòmnn,
dë kit pàje(-s) pë kàsè!

Házigazda:

Së fic sënètòš!

Jó estét! A Jóisten adjon nektek
szerencsét és egészséget! Több
pénzt adjon nektek a Jóisten,
mint amennyi szalma van
a házatokon!

Köszönjük! (= Legyetek egészségesek!)

Magyarmecske (Baranya), 1988. Orsós Lászlóné Ignác Mária, sz. 1921. *Gilvánfa* (Baranya). (-Németh I.-Derdák T.) AP 16141/l.

Bunë sàra la krišùn! ‘Zo vë dje
nuròk šì sënètàce! Kiće pàj-és pë
kàsë, [atìce] gälbenj-ij in kàsë!

Jó karácsony estét! Isten adjon
nektek szerencsét és egészséget!
Amennyi szalma van a házon, annyi
pénz legyen a házban!

Magyarmecske (Baranya), 1988. Ignác Mária, sz. 1938. *Gilvánfa* (Baranya). (-Németh I.-Derdák T.) AP 16138/c.

Ticsán köszöntők:

Ažungë nje Dumnjezò multje
krišùn ku sënëtàće, ku vòje,
ku bukurije! Së pućëm petrëšće
sënëtòs, bukuròs ku tètë lùme
ši ku tètë càra!

Adjon a Jóisten több
karácsonyt egészséggel, jókedvvel,
boldogsággal! Hogy egészségben,
boldogságban tölthessük el
az egész országgal-világgal!

Házigazda:
Fíj sënëtòs!

Köszönjük! (= Légy egészséges!)

Egyek (Hajdú), 1989. Serbán Mihály, sz. 1939. Téglás (Hajdú). AP 16488/a.

Dumnjezò nje djë mulc pràznjiš
ku vòje ši ku sënëtàće! Së
pućëm petrëšće ku tètë šulàdu!

Adjon nekünk a Jóisten több
ünnepet jókedvvel és egészséggel!
Hogy eltölthessük az
egész családdal!

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Jánosné Lingurár Ilona, sz. 1952. Máriabesnyő
(Pest). Mgt. 5588/A-11.

Ugyanezek a köszöntő-szövegek szolgálnak húsvétkor is, csak az ünnep nevét változtatják meg. A ticsánoknál az is előfordul, hogy húsvétkor is eléneklik a kolindákat.

A karácsonyi énekek típusai

Az összesen hat dal mindegyikének van változata a fontosabb román népzenei gyűjteményekben. A beás és a román változatokat összehasonlító táblázatokban mutatom be. A gyűjteményekre rövidítésekkel utalok (ld. alább felsorolásuknál), a változatokra pedig a sor-, illetve típuszámokkal. Mivel az első dalnak kiterjedt magyar és erdélyi cigány dallamköre is van, így ezekből is bemutatok néhány példát. Az idézett gyűjtemények a következők:

Bartók Béla: *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*. Ethnomusikologische Schriften, II. Faksimile – Nachdrucke. Herausgeben von D. Dille. (Budapest 1966) [B. 1.]

Bartók Béla: *Carols and Christmas Songs (Colinde)*. Rumanian Folk Music IV. Edited by B. Suchoff. (The Hague 1967, 1975) [B. 2.]

Dragoi, Sabin: *303 Colinde*. (Craiova é.n.) [D.]

Medan, Virgil: *Cîntece epice*. (Cluj-Napoca 1979) [M.]

Mírza, Traian - Szenik Ilona - Petrescu, Gheorghe - Dejeu, Zamfir - Bejinariu, Mircea: *Folclor muzical din zona Huedin. Huedin környéki népzene*. (Cluj-Napoca 1978) [H.]

1. a) *Hasta sara kë-j o sarë*. Magyarmecske (Baranya): 2, Szedres (Tolna): 1 változat.

1. b) *Kind kokosu o kintatu*. Poroszló (Heves): 1 változat.

1. a)

Hasta sara kë-j o sarë,	Ez az este olyan este,
Kë-j sara krišunuluj mëj,	Ez a karácsony este,
O nëskut fijucul mik mëj,	Megszületett a kisleány,
Ën jasou bojilor mëj.	Az ökrök jászolában.

Boj ïn kornje kë-l or lot mëj,	Az ökrök szarvukra vették,
Sus ïn šer kë-l or urkat mëj,	Az égbe fölemelték,
Sus ïn šer kë-l or urkat mëj,	Az égbe fölemelték,
Kë-j dë la përinç lësat mëj.	Szülei elé letették.

Faše Dqmnje, še maj faše,	Mit csinál a Jóisten,
Floriljelje galbinj ïn kasë,	Arany virágos a háza,
Kukoš njeđri or kintat mëj,	A fekete kakasok megénekeltek,
Klopoči lj-or tremurat mëj.	A harangok megkondultak.

Magyarmecske (Baranya), 1988. Ignác Mária, sz. 1938. Gilvánfa (Baranya).
 AP 16138/c; Orsós Lászlóné Ignác Mária, sz. 1921. Gilvánfa (Baranya).
 (- Németh I.-Derdák T. AP 16141/j-k.)

Kétsoros változata:

Astaj sara kë-j o sarë,	Ez az este olyan este,
Kë-j sara krišunuluj mëj.	Ez a karácsony este.

Š-o nëskut fijucul mik mëj,	Megszületett a kisleány,
Ën jasou bojilor mëj.	Az ökrök jászolában.

Boj ën kornje l-arunkat (!) mëj,	Az ökrök szarvukra dobták,
Kukoš njeđri l-or këntat mëj.	A fekete kakasok megénekeltek.

Szedres (Tolna), 1987. Konrád Imre, 30 éves. Kézirat.

1. b)

Kind kokošu o kintatu,	Amikor a kakas megszólalt,
Zor dë zuvé s-o lësatu,	Hajnalhasadás volt,
Zor dë zuvé nu s-o lësa,	De nem hasadt a hajnal,
Zor dë zuvé nu s-o lësa.	De nem hasadt a hajnal.

Kînd kokoşu o kîntatu,
Dumnje, rêv or cînzujitu,
Dumnje, rêv or cînzujitu,
Steljilj-or pikat dë plînsu.

Amikor a kakas megszólalt,
Uram, nagyon megkínozták,
Uram, nagyon megkínozták,
Lehullottak a csillagok a sírástól.

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Lászlóné Lingurár Ilona, sz. 1952. Máriabesnyő (Pest). Mgt. 5588/A-5.

Román dallamváltozatok:

B. 2. 121., különösen: c-d, f-g. **D.** 96., 138., 165., 244., 276. Kétsoros: 26. + még 29 var. fősorolva minden számnál, és 120.

M. 1-6., 8-9. (Soarele și lună), 22-24. (25.), 26-30. (Jerfta zidirii), 35-36. (Șarpele), 41-42., 45-46. (Surorile - Ziua și noaptea), 50., 53-54. (Fabule), 69-70. (Fata pejiță de turci), 128-129., 135-136. (hatszótagos), 141-142., 147. (háromsoros), 153-156., 165. (háromsoros) (Pășorești), 194. (Proba dragosteii), 220-227. (Mireasa moartă), 242. (hatszótagos) (Boala fetei).

H. 183-187. Kolindák. 211-214. (5,5,6,6 szótag), 215. (hatszótagos). Epikus dalok.

Román szövegváltozatok:

1. a) **B.** 2. 103.c, 105.i, 108.a, 112.d. (120.a) **D.** 271.

1. b) **B.** 2. 112.

1. dallamútblázat: *a* a két majdnem teljesen azonos változat Magyarmecskéről. *b* a kétsorossá szűkült változat Szedresről. *c* a kissé eltérő, lassú, erősen díszített és ritmikailag is bonyolultabb (6/8,7/8,8/8, szemben az eddigi 3/4-del) változat Poroszlóról. Ha csak a beás változatokat nézzük, külön altípusba sorolható alulról induló sorai miatt, a román anyagban azonban mindegyik sortípus előfordul más-más összeállításban. *d-g* a jellegzetes g-h-d (ill. h-g-d) kezdésű rokon dallamokból ad válogatást: *d* oláh cigány lakodalmi ének, magyar nyelvű refrénnel a második és negyedik sorban; *e* oláh cigány kolinda, szintén cigány nyelvű szöveggel; *f* román kolinda, *g* pedig magyar karácsonyi ének. A román és cigány dallamok szinte kizárólag nyolcszótagosak, a magyar anyagra a hatszótagoság jellemző. *h-j* a h-(c)-d kezdésű román változatokat mutatja. *k*-ban összemosódnak az eddig még jól körülhatárolható irányok: kezdete a g-h-d indítású csoporthoz sorolná, negyedik sora azonban alulról indul, *c*-re emlékeztetve.

Kadencia: változatos - 1, 3, 4, 5 [2] 1, 3. Az első sor kadenciája megszabja a következő sor irányát, így többféle apró változás következik be a dallam menetében. A forma mindig ABCD, amelyben B gyakran kezdődik A második motívumával vagy annak változatával.

A típus az erdélyi román anyagban rendkívül elterjedtnek látszik, kolinda, epikus és lakodalmi szövegekkel. A beás dalok mind dallamukban, mind szövegükben a román kolindákhoz kötődnek. A magyar anyagban „a régies pentachord dallamok egyik

legelterjedtebb típusa”,⁷ a dallamhoz „széleskörű, de összetartozó szöveganyag társul: legenda és látomásénekek, Szent Regina históriája (vö. VargyasB. 7. típus),⁸ a szálláskereső Jézus vagy Szentcsalád, a ’bő’ (gazdag) kovács története . . ., olykor ballada vagy éneketetés mese. A dallam szövegei közt szerepel a ’Virágok vetélkedése’ elnevezésű középkori szövegtípus . . .”⁹ „A magyar népdaltípusok katalógusá”-ban a III (B) 38-as számot viseli. Az erdélyi cigányok számos román és magyar változatát ismerik és saját, cigány nyelvű változataik is vannak karácsonyi, illetve lakodalmi ének funkcióban.

Szöveg: **1. a.** szövegének részletei gyakori elemek a román kolindákban. Teljesen azonos román változatot eddig még nem találtam. **1. b.** töredék Jézus keresztre feszítéséről. A kötetekben mindkét szövegtípus más dallamokkal is társul.

2. Astaj sara kë-j o sarë. Gilvánfa (Baranya): 2 változat.

Astaj sara kë-j o sarë,	Ez az este olyan este,
Kë-j sara krišunuluj mëj,	Ez a karácsony este,
Ïn sara krišunuluj mëj,	Karácsony este
O nëskut fijucul noj mëj.	Megszületett a kisfiunk.

Boj ïn kørnje l-or urkat mëj,	Az ökrök szarvukra emelték,
Sus ïn šer mëj l-or urkat mëj,	Az égbe fölemelték,
Kukoš njecri or kïntat mëj,	A fekete kakasok megénekelték,
Klopoči lj-or tremurat mëj.	A harangok megkondultak.

Gilvánfa (Baranya), 1988. Orsós János „Flaskó”, sz. 1952. (-Németh I.-Derdák T.) AP 16133/a.

Astaj sara kë-j o sarë,	Ez az este olyan este,
Kë-j sara krišunuluj mëj,	Ez a karácsony este,
Kë-j sara krišunuluj mëj,	Ez a karácsony este,
O nëskut fijucul noj mëj.	Megszületett a kisfiunk.

Boj ïn kørnje l-or urkat mëj,	Az ökrök szarvukra emelték,
Kukoš njecri or kïntat mëj,	A fekete kakasok megénekelték,
Kukoš njecri or kïntat mëj,	A fekete kakasok megénekelték,
Klopoči lj-or tremurat mëj.	A harangok megkondultak.

⁷ Dobszay László-Szendrei Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa. I/A-B.* (Budapest 1988), 375.

⁸ Vargyas Lajos, *A magyar népballada és Európa I-II.* (Budapest 1976)

⁹ Dobszay-Szendrei, i. m. 375-376.

Gilvánfa (Baranya), 1988. Orsós Brigitta, 8 éves. Gy. mint előbb. AP 16131/i.

Román dallamváltozatok: B. 45.s, r, u.

Román szövegváltozatok: ld. l. a.

2. *dallamátlázat*: a a négy soros (ABBC) beás dallam. b-d egy román és két cigány (egy magyarcigány és egy oláh cigány nyelvjárásban) kétsoros változat.¹⁰ Magyarmecskén és Gilvánfán a felnőttek 1. a. romlott változatának tartják, amely leegyszerűsödött volna a gyermekek használatában. Ambitusa valóban szűkebb, és igazi hasonlóság a két dallam között csak a semleges negyedik sorban van. A román változatok is töredéknek tűnnek.

Szövege 1. a. rövidebb változata.

3. *Š-a nus Dumnje, Dumnježevu*. Máriabesnyő (Pest): 2, Poroszló (Heves): 2, Egyek (Hajdú): 1 változat.

Š-a nus Dumnje Dumnježevu,
Ku tri feče dē žedovu,
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
A három zsidólánnyal,
Krisztusunk.

N-ac vžzut voj on fi d-a nus?
Ši dē l-ac fi vžzutu mēj,
Nu l-ac fi kunoskut.

Nem láttátok a fiunkat?
Még ha láttátok volna is,
Akkor sem ismertétek volna meg.

Máriabesnyő (Pest), 1988. Nyerlucz Györgyné Nyerlucz Ilona. sz. 1923. (-Bódi Zs.)
Mgt. 5525/A-18.

Š-a nus Dōmnje, Dumnježevu,
Ku tri feče dē zedovu,
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
A három zsidólánnyal,
Krisztusunk.

Š-a nus Dōmnje, Dumnježevu,
N-ac vžzut on fiv d-a mnjevu?
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
Nem láttátok a fiamat?
Krisztusunk.

Š-a nus Dōmnje, Dumnježevu,
Ši dē l-am fi vžzutu-lje,
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
Még ha láttuk volna is,
Krisztusunk.

¹⁰ A cigány szövegek átmásolásánál az eredeti helyesíráson nem változtattam, csupán a helytelen elválasztásokat javítottam. A kötet cigány anyagának szövegbeli revideálása, illetve kiegészítése külön tanulmány feladata lehet.

Š-a nus Dŕmnje, Dumnježevu,
Ši dĕ l-am fi vĕzutu-lje,
Nu l-am fi kunoskutu.

Urunk, Istenünk,
Még ha láttuk volna is,
Akkor sem ismertük volna meg.

Š-a nus Dŕmnje, Dumnježevu,
Ši ěe-ntorš o krušĕ-n masĕ,
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
Fordulj, kereszt, az asztalon,
Krisztusunk.

Š-a nus Dŕmnje, Dumnježevu,
Š-aj fi gazdĕ sĕnĕtŕsĕ,
Hiristos d-a nus.

Urunk, Istenünk,
Legyen a gazda egészséges,
Krisztusunk.

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Lászlóné Lingurár Ilona, sz. 1952. Máriabesnyő (Pest).
Mgt. 5588/B-10.

Román dallamváltozatok: **B. 2.** 95.

Román szövegváltozatok: **B. 2.** 87. **D.** 178., 204., 223., 242., 299., 301.

3. dallamtáblázat: *a* a szinte teljesen azonos két máriabesnyői, *b* a poroszlói, illetve egyeki dallamot mutatja. A román változatokban (*c-f*) két azonos sor fog közre egy refrénsort (ABA), (kivéve *e*: BBC), a beás változatoknál minden sor önálló, és a két szélső a refrén (ABC). *a* nem következetes a refrén használatában, *s* a többi változattal szemben díszítés is alig van benne, szinte csak a dallam vázát adja.

Kadencia: beás - 2 [3] román - 1 [1], kivéve *f*: 1 [2]. A román változatok az első sorban egy (*g*₁), a másodikban két (*e*₂-*g*₁) hanggal toldják meg a hangterjedelmet. A legnagyobb különbség a harmadik sorban van, ahol a beás dallamok már szinte alig mozdulnak el a záróhangról, míg a román változatok az első, ereszkedő sor ismétlését adják. Szótagszáma: 8, 8, 6, a két refrén nem azonos hosszúságú.

Szöveg: rövid, de frappáns töredék. Szűz Mária neve minden változattól hiányzik, de az előadók tudják, hogy ő keresi a fiát. A beás szövegnek a rövid párbeszéd után vége szakad, esetleg köszöntőszöveg elemekkel egészül ki. A Bartók-kötetben a szöveg más dallamokkal szerepel.

4. Kĕ-d asarĕ-s tĕt afarĕ. Máriabesnyő (Pest): 2, Poroszló (Heves): 2, Egyek (Hajdú): 1 változat.

Kĕ-d asarĕ-s tĕt afarĕ,
Dakĕ nu krez, haj ši vezu,
Florilje dalbĕ,

Tegnap óta kinn vagyunk,
Ha nem hiszed, gyere, nézd meg,
Fehér virágok,

Kë-d asarë-s tèt afarë,
 Ši će-ntorš o krušë-n masë,
 Florilje dalbë,
 Ši fi gazdë sënëtosu!

Tegnap óta kinn vagyunk,
 Fordulj, kereszt, az asztalon,
 Fehér virágok,
 Legyen a gazda egészséges!

Máriabesnyő (Pest), 1988. Nyerlucz Györgyné Nyerlucz Ilona, sz. 1923.
 (-Bódi Zs.) Mgt. 5525/A-15.

Ši nje lasë gazdë-n kasë,
 Florilje dalbë,
 Kë-d asarë-s tèt afarë.

Engedj be minket, gazda, a házba,
 Fehér virágok,
 Tegnap óta kinn vagyunk.

Dakë nu krez, haj ši vezu,
 Florilje dalbë,
 Ši sinćem ku hajnje verzu.

Ha nem hiszed, gyere, nézd meg,
 Fehér virágok,
 Hogy zöld ruhában vagyunk.

Ši će-ntorš o kruš pë masë,
 Florilje dalbë,
 Dqmnje, dë-j gazdi vijacë!

Fordulj, kereszt, az asztalon,
 Fehér virágok,
 Uram, adj hosszú életet a gazdának!

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Jánosné Lingurár Ilona, sz. 1952. *Máriabesnyő* (Pest).
 Mgt. 5588/A-6.

Román dallamváltozatok:

B. 2. 61., különösen b, g, l. Távoli: 45. t, 71. b, 73. pp, rr. ss.

M. 118., 144., 157., 167., 219. D. 26. + még 29 var. folsorolva minden számnál, és 293.

Román szövegváltozatok:

B. 2. 55. a, H. 149. D. 65.

4. dallamtáblázat: *a-b* háromsoros, középrefrénes forma, ABC. *c* négysorossá bővül, mivel az előadó C-vel indít, hogy kiegyenlítse a szabálytalanak tűnő formát: CABC. A román változatokban (*d-h*), melyek szintén mind háromsorosak, a két kezdő sortípusban van különbség: *d-e* – ABC, *f-h* – CBC.

Kadencia: azonos – 4 [VII], a C-vel kezdődőknél az első VII, illetve b3 – a harmadik sor így csak variált ismétlés. Szótagszáma: 8,8+a refrén: 6.

Szöveg: Tipikus köszöntő, az ajtó előtt álló kolindálók kérnek bebocsátást, majd jókívánásokat mondanak a gazdának. A románban epikus szöveg is járul hozzá. A beás szöveg a kötetekben más dallamokkal szerepel.

5. *Tët sě skaldě Dumnježėvu*. Poroszló (Heves): 1, Egyek (Hajdú): 1 változat.

Tët sě skaldě Dumnježėvu,
Leruj Dq̄mnje,
Jar sě skaldě, ři s-ěnrabě,
Leruj Dq̄mnje.

Fürdik a Jóisten,
Uramisten,
Fürdik, s kėrdi magától,
Uramisten.

Nu-j maj bun, ka kalul bunu,
Leruj Dq̄mnje,
Nu-j maj bun, [pě] hěst pėmintu,
Leruj Dq̄mnje.

Nincs jobb, mint a jó ló,
Uramisten,
Nincs jobb a földön,
Uramisten.

Ři-n strėzije, ři-n becije,
Leruj Dq̄mnje,
Ři ě-đuše, ři ě-đuše,
Leruj Dq̄mnje.

Józanul is, részegen is,
Uramisten,
Fölvesz és hazavisz,
Uramisten.

Nu-j maj bun, ka vomul bunu,
Leruj Dq̄mnje,
Faše-ř kasa lĩngě drumu,
Leruj Dq̄mnje.

Nincs jobb, mint a jó ember,
Uramisten.
Aki házat épít az út mellett,
Uramisten.

Vin sělěji, sělujěśće,
Leruj Dq̄mnje,
Pě Dumnjezo pomenjěśće,
Leruj Dq̄mnje.

Vendégek jönnek, s menedéket találnak ott,
Uramisten.
Megemlékeznek a Jóistenről,
Uramisten.

Ři ě-ntorse kruś pě masě,
Leruj Dq̄mnje,
Dq̄mnje dě-j gazdi vijacě,
Leruj Dq̄mnje.

Fordulj, kereszt, az asztalon,
Uramisten.
Uram, adj a gazdának hosszú életet,
Uramisten.¹¹

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Jánosné Lingurár Ilona, sz. 1952. Máriabesnyő (Pest).
Mgt. 5588/B-11.

Román dallamváltozatok: B. 2. 56. a-c.

Román szövegváltozatok: B. 2. 82. a-h, különösen: a-b. D. 17.

¹¹ Az egyes versszakok többször ismétlődnek.

5. *dallamtáblázat*: a a beás dallamot mutatja. Négy soros, heteropodikus forma (3, 2, 3, 2), a második és a negyedik sor a refrén. *b-c* közeli román változatai.

Kadencia a beás dallamnál: b3 [VII] 2, a románoknál: 4 [VII] 2. A szótagszám minden változatban azonos: 8, 4, 8, 4.

Szöveg: pontosan követi a román mintát. Az Isten fürdés közben azon gondolkodik, hogy teremtményei közül melyik a legjobb a világon. Erre többféle tréfás választ kap. A beás változathoz kimarad maga a kérdés, és az emberen kívül csak egy teremtmény van megnevezve. Ennek ellenére ennek és a következő kolindának a szövege a viszonylag legteljesebb. A kötetekben más dallamokhoz tartozik.

6. *Akulo sus la djalul mare*. Poroszló (Heves): 2, Egyek (Hajdú): 1 változat.

Akulo sus la djalul mare
O luminë. Majka Sfintë,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

Ott fõnn a nagy hegyen
Van egy mécses. A Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Da pë skavën šinje šadje,
Šadje, šadje? Majka Sfintë,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

De a széken ott ki ül,
Ki ül? A Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Bazo če je, nu-j luminë,
Kë-j on skavën dë hodjinë,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

Tényleg mi az, mert nem mécses,
Az egy pihenõszék,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Taš fivulje, taš dragulje,
Še c-o da cije majka-lje,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

Hallgass, fiacskám, hallgass, drágám,
Nézd, mit ad anyácskád,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Dovë cice, dovë meře,
Ši ce-j žokë-n raj ku ljelje,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

A két keblét, a két almát,
Hogy játsszál velük a mennyországban,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Ši ce-ntoró o kruš pë masë,
Š-aj fi gazdë sënëtõsë,
Korindje me Dõmnje, korindje me.

Fordulj, kereszt, az asztalon,
Legyen a gazda egészséges,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Jánosné Lingurár Ilona, sz. 1952. Máriabesnyő (Pest).
Mgt. 5588/A-4.

Kulo susu pë djalul mare
Jest o kruše. Kruše mare,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Ott fönn a nagy hegyen
Van egy kereszt. Egy nagy kereszt,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Da pë skavën šinje šadje,
Šadje, šadje? Majka Sfintë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

De a széken ott ki ül,
Ki ül? A Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

On fivuc mikuc la bracë,
On fivuc mikuc la bracë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Egy kis fiúcska van az ölében,
Egy kis fiúcska van az ölében,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Fivuc plinže, stare n-are,
Fivuc plinže, stare n-are,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Sír a fiúcska, nyűgösködik,
Sír a fiúcska, nyűgösködik,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Taš fivulje, taš dragulje,
Še c-o da ci [je] Majka Sfintë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Hallgass, fiacskám, hallgass, drágám,
Nézd, mit ad neked a Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Doxë męre, doxë pęre,
Doxë cice, doxë męre,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Két almát, két körtét,
A két keblét, a két almát,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Poroszló (Heves), 1989. Borsos Miklós, sz. 1929. Tizzasüly (Jász-Nagykun-Szolnok)
és Borsos Miklósné Borsos Mária, sz. 1932, Tiszainoka (Jász-Nagykun-Szolnok).
Mgt. 5588/B-16.

Kulo susu la djal mare
Ardje, ardje o luminë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Ott fönn a nagy hegyen
Ég, ég egy mécses,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Ši pë skavën šinje šadje,
Šadje, šadje? Majka Sfintë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

És a széken ott ki ül,
Ki ül? A Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Šadje, šadje Majka Sfintë,
Ku doj porimbuc mik la bracë,
Korindje mę Dõmnje, korindje mę.

Ül, ül a Szentanya,
Két kis galambbal az ölében,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Taš fivulje, taš dragulje,
Še c-o duše Majka Sfantě,
Korindje me Dqmnje, korindje me.

Hallgass, fiacskám, hallgass, drágám,
Nézd, mit hoz neked a Szentanya,
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Dově pere, dově mere,
Ši č-aj žuka-n raj ku ljelje,
Korindje me Dqmnje, korindje me.

Két körtét, két almát,
Hogy játsszál velük a mennyországban.
Áldj meg, Uram, áldj meg.

Egyek (Hajdú), 1989. Serbán Mihály, sz. 1937. Téglás (Hajdú) és Serbán Mihályné Roskó Mária, sz. 1939. *Egyek*.
AP 16487/c.

Román dallamváltozatok:

M. 119., 161. (Távoli: 125., 162., 164., 168-169.) B. 1. 16.

B. 2. 73. különösen h-m, p-s. D. 88., 96., 130-131., 259., 296.

Román szövegváltozatok: B. 2. 84. D. 55., 79., 93., 205.

6. dallamútblázat: a-b a két poroszói változat. Aszimmetrikus háromsoros forma. Másfél sort énekelnek egybe, majd egy fél sor következik, amely helyenként refrénként funkcionál. Az igazi refrén a harmadik sor. Így az eredeti szótagszám: 8, 8, 10 - 8, 8+4, 4, 10-re változik. Előadasmódja az előző kolindákkal ellentétben rendkívül lassú, szinte vontatott.

Kadenciái: 4 [4]. Különlegessége az ívesen magasba emelkedő első sor d_2 -ről g_2 -re, egy esetben g_1 -ről g_2 -re (!), de laposabb változata is eléri f_2 -t a második ütem elején. A román változatok egyike sem éri el g_2 -t, a „bújtatott” kadencia azonban a második sor közepén sok dallamra jellemző. *c*, bár alacsonyabban indít, mint *b* (*d* helyett *b-n*), első felében szinte azonos vele. A második sor második részében ellentétes irányban mozog, majd rövid, a záróhangról alig elmozduló, ötszótagos refrénsorral zár. A típus egyes dallamaiban előfordul a hosszú refrén. *d* refrénsora például kilenc szótagos. Dallamvonala laposabb, ami a román változatok nagyobb hányadára jellemző. Gyakori a g_1 -ről való felugrás is a középső tartományba. Itt a dallam a g_1 - d_2 kvinttel indul, *e* pedig kisszext ugrással kezdődik (g_1 -esz₂). Az előbbiektől annyiban különbözik, hogy középső része is a *b-c-d* tartományban marad. Az utóbbi három példa kadenciái: *c* - 2 [2] *d* - 2, [3] *e* - 4 [2]. Szótagszámban *c* és *d* alapján megegyezik a beás változatokkal, csak a refrén rövidebb: 8, 8, 5, illetve 8, 8, 9. *e* szabályos hétszótagos forma. *f* távolabbi változatnak tűnik, mivel dallama két, csaknem egyforma ívet jár be. Kadenciái megegyeznek a beás dallamokéival, közepén levő refrénsora pedig, az előzőekkel ellentétben, teljesen azonos. Kétperiódusos tagolása önálló sorrá lépteti elő a középrefrént.

Szöveg: Pontosan követi a román mintát: a Szentanya a nyűgösködő kis Jézusnak almát, körtét és a keblét kínálja. A kötetekben a szöveg más dallamokhoz tartozik.

1. dallamtablázat

Lento, $\text{♩} = \text{cca } 106$

a

Karta sa-ra kéj o sa-ré Kéj sa-ra kri- suru-luj méj,

Parlando

b

As-taj sa-ra kéj o sa-ré

Lento, $\text{♩} = \text{cca } 102$

c

Kénd ko-ko-su o kintatu, Zor dé-zu-ré s-ro lé-satu,

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 66$

d

de Vústji, vústji, ba-re se-fo, Ró-za lel- kem, ró zsa,

Tempo giusto, $\text{♩} = 144$

e

Vústjor, vústjor mo ró-ma-le, Klaj dikhen so či dikhle-na,

Tempo giusto, $\text{♩} = 120$

f

Po-qr-rit a, po-qr-rit a, Po-qr-rit a pe pá-mán-tu,

Lento, poco rubato, $\text{♩} = 84-88$

g

A bú-za-me-zó-ber klá-rom-fé-le oi-ráq,

Parlando, $\text{♩} = 140$

h

Ā Căj sa-ra dă astă sa-ră? Ā Căj sa-ra nă-scu-tu-lu-i, Ā

J= Magyarmeccse (Baranya) AP 4644/f.
 f= Magyarmeccsa (Baranya) AP 16138/c.

O născut fi- ju- cul mic măr, În ja- so- u (o- ji- lot măr.
 Szedres (Tolna)
 Kéj sa- ra kri- su- nu- lui măr.

Zor de ză- vî nu so- le- sa, Zor de ză- vî nu so- le- sa.
 Poroszló (Heves) Mgt. 5582/A-5.

K a- vi- le te ma- nă- su- n- tu, Ró- zsa let- kern, ró- zsa.
 Kolozsvár (Kolozs) AP 13128/f

Sar- pe- ni o Del te- la, Sar- pe- ni o Del te- la!
 Bánffyhungar (Kolozs) Mgt. 4576/A-29

Dum- ne- sau cu Pă- trul sfîntu, Dum- ne- sau cu Pă- trul sfîntu.
 D. 138.

A le- g- et so- vi- ra- g, A scep- bi- za- vi- ra- g.
 Kodály Z. - Vargyas L. (1902): A magyar népene, 349.

Că so- nă- scut fiul sfîntu, A- da- re d'în- di pă- pă- mânt.
 B. 1221
 c.

Parlando, $\text{♩} = 140$

1. →
 Când co-co-șii și-o cântătu, lu-dă'n sus că s'o scu-lătu,

$\text{♩} = 66$

j. →
 Si-mi-nie meș-ter mai ma-re, Si-mi-nie meș-ter mai ma-re,

(Tempo giusto) $\text{♩} = 192$

k. →
 Astăzi fa-la cea frumoasă, Mîndru și-o gă-tit în casă,

2. dallamtáblázat

(Tempo giusto) $\text{♩} = 114$

a. →
 As-tăzi sa-ra ke-șo sa-re, Ke-ș sa-ra kri-sunului měj,

Parlando, $\text{♩} = 88$

b. →
 The di-ken so na di-kheanu, The di-ken so na di-kheanu. B.2.45.r

Parlando, $\text{♩} = 176$

c. →
 Co-borîto Dum-ne-ze-u, Co-borîto Dum-ne-ze-u. B.2.45.s

Parlando, $\text{♩} = \text{cca } 128$

d. →
 Uz-ten, ustel-nă Ro-ma-le-re, Uz-ten, ustel-nă Ro-ma-le-re. B.2.45.m

B.2. 424.d.

lu-da și be, lu- da și da ba ri, Că-ți e căt a lui duj-ma-nă:

H. 23.

Lu-a ma-re zî-du-ie, No-plea tăt să ră-si-pe.

H. 185.

La fe-rești me-re dom-neș-ti la do-loa-ce hu-su-ia-ce.

Girvanța (Baranșa) AP 16133/a.

în sa-na kri-su-nu-lui mîj O nî-skut fi-ju-cul mîk mîj.

3. dallamtáblázat

Lento, $\text{♩} = 82$ (il. 76)

a

Ș-a nru D^o-mnje, Dumneze-vu, Ku tri fe-țe de ză-do-vu,

Parlando, $\text{♩} = 54$ (il. 60)

b

Ș-a nru D^o-mnje, Dumneze-vu, Ku tri fe-țe de ză-do-vu,

Tempo giusto, $\text{♩} = 136$

c

De-mi-nea-ță di-mi-nea-ță, Ler fe-ti-ță do-ti-țās ne-cri!

Tempo giusto, $\text{♩} = 96$

d

Di-mi-nea-ță mă su-la-șu! Ne-ni-uo-a-ră do-ti-țās ne-cri!

Tempo giusto, $\text{♩} = 90$

e

Și fi-cu-ța ga-di-i-le,
Ne-ni-uo-a-ră do-ti-țās ne-cri!

Tempo giusto

f

Din-tru-dare, din-tre ma-re, Ș-a noi D^o-m-nu Dumne-ze-u!

Hairiabeshyo (Pest) Magt. 5525/A-14; 18.

Hi-nistos dra nus.

Porozlo (Heres) Magt. 5588/B-14; 10.

Hi-nistos dra nus.

B.1.95.c.

Du-mi-nea-că di-mi-nea-ță

B.2.95.d.

și pă cap uă tiep-tă-na-re

B.2.95.e.

Di-mi-nea-ță să xu-la

B.2.95.f.

Dintre răsă-rit dă sca-re.

4. dallamtblázat

a *Lento, $\text{♩} = 52$*

 Si nje la-si gaz-din ka-si,

b *Lento, $\text{♩} = 52$*

 Ké-d-a-ca-ré-s tăt a-fa-ré,

c *Tempo giusto, $\text{♩} = 72$*

 Si fi gaedé si-né-to-su, Si cen-tors-o kroué pi ma-sé,

d *Tempo giusto, $\text{♩} = 104$*

 Tăt umbra fet-re pe ra-şă,

e *Lento, parlando*

 Sculaţi, sculaţi bo-zi-ri ma-rişu,

f *Tempo giusto*

 la roşu dă ră-şă-ri-tu,

g $\text{♩} = 104$

 Co lon dealu, du-pă deal,

h $\text{♩} = 92$

 Co lon deal îi dup-on deal,

Porozló (Heves) Mgt. 5588/A-6.

Flo-ri-lye dal-be, Kéd a-sa-nés tít a-fa-né.

Porozló (Heves) Mgt. 5588/B-15.

Flo-ri-lye dal-be, Da-ké rue kez, haj si-re-zu.

Máriabeszűő (Pécs) Mgt. 5525/A-17.

Flo-ri-lye dal-be, Si fi apr-dé bi-né-to-su!

B.2.64g.

Flo-ri-lye on dal-be! Tát um-bla Pet-re pe-raj.

B.2.64k.

Flo-ri-lye dal-be! Sulafi, sulafi ero-geri mari.

B.2.64b.

Flo-ri-lye dal-be! J'est un pommân dru'n flo-rit.

M.167.

Flo-ri-lye dal-be, Co-ron dea-le, du-pă deal.

M.118.

Flo-ri-lye dal-be, Co-ron deal îi dup-on deal.

5. dallamtáblázat

Lento, $J=65$

a Tet se skal- de Dumny-zăru, le- ru-je Do- omnye,

Parlando, J=104

b Pă cel deal cu flozi înmăse, le- nuj Doam- ne!

Parlando, J=132

c Co- roj sus, co- loj mai susu, le- nuj Doam- ne!

6. dallamtáblázat

Lento, $J=54$

a Kulo su- su pe dja- lul ma- re fest o knu- se,

Parlando, J=cca 74

b (2) Da pe ska- ră- nă si- nje șa- dje, șa- dje, șa- dje?
(1) Akulo sus la dja- lul ma- re O lu- mi- ne!

Tempo giusto, J=116

c Scrișo Dom- nal, ce-o mai scri- se? Scrișo mea- să

Tempo giusto, J=110-116

d Căcui vîrde de mă- ta să, Căcui vîr- de

$J=80$

e Co- lo, co- lo du- pă deal, Es- teon drag de

Andante

f 'Ntri cor- nuri de me- se, Doamne! 'Ntri cornuri de mes'

Poroselo (Heves) Mgt. 5588/B-1.

Jar si skal- de si se-ntra- bi, Le- rui Dom- nje. B.2.56 a.

Ca-i turma de oin sa-la-su. Le- rui Doamni! B.2.56 c.

Sus in var- fu mun-te-lu- i, Le- rui Doamni! B.2.56 c.

Poroselo (Heves) Mgt. 5588/B-6.

Kru- te ma- re, 2; Korin- dje me Doamni, ko- rin- dje me.

Poroselo (Heves) Mgt. 5588/A-4.

Maj- ka Sfin- ta, 2; Korin- dje me Dom- nje, ko- rin- dje me.

B.2.73. h.

si ca- u- rie. Co- rin- de mi Doamni!

B.2.73. r.

de ma- ta- sa; Corinde mi; Doam- ne, co- rin- de!

M. 119.

pa- cu- nar, Cu flui- ru de dal- tar,

B.1. 16.

lai co- rin- de! 'Nici co- ruti de mes!'

Katalin Kovalcsik:

CHRISTMAS GREETING AMONG THE BOYASH GYPSIES

Boyash Gypsies of Romanian mother tongue number some 30,000 in Hungary. The great majority live in western Hungary, with a small group a few families – the *ticeans* – living along the river Tisza. The custom of christmas greeting has all but faded among the west-Hungarian Boyash: now it is a source of entertainment and money for children only. Among the *ticeans*, however, it is performed by adults. The paper discusses the Christmas greeting in both groups: In the *ticean* group, young adults first go to greet their parents who then return the visit. In front of the door they sing a greeting, indoors they recite a greeting rhyme. When they have greeted all the relatives and friends, they settle in one of the houses for merry-making. In western Hungary young children make a round of relatives. Besides Christmas songs, they also sing any dance tunes without relevance. Just as in the surrounding cultures, they get sweets and money for their performance.

The next section of the study presents the major types of Christmas greetings and their parts (greeting the hosts, thanksgiving for a merry Christmas and good wishes). Part three presents the six types of Christmas carols (*colindas*) collected in Hungary and compared with variants in major Romanian folk music collections. Every Boyash *colinda* has Romanian analogies, but the tune and words usually belong to different types.

Sebő Ferenc:

AZ MTA ZENETUDOMÁNYI INTÉZET NÉPZENEI GYŰJTEMÉNYÉNEK ÁTTEKINTŐ KATALÓGUSA

Beszámoló az NK („Népzenei Katalógus”) programról

1988 novemberében négytagú csoportként (Hargittay Frigyesné, Németh István, Sebő Ferenc és Ullmann Péter) az alábbi témát nyújtottuk be a Zenetudományi Intézet által kiírt pályázatra: *A Népzenei Gyűjtemény különféle rendjeiben található támlapok nyilvántartása és az egyes rendek konkordálása számítógép segítségével.*

A tervezett munka célja az, hogy megkönnyítse a használók számára a rendek kezelését, a keresést és az egyes adatoknak a különféle rendekben történő megtalálását. Így felmérhető lesz a rendek jelen állapota és az esetleges hiányok pótlására is mód nyílik. A létrehozandó nyilvántartás képes felhasználni és magába olvasztani a már korábban elkezdett népzenei adatrögzítések¹ beírt adatait is.

Mielőtt azonban a munkálatok konkrét ismertetésébe fognánk, hasznos lehet a szóban forgó gyűjteményegyesített vázlatos leírása.

I. A Népzenei Gyűjtemény

Az MTA Zenetudományi Intézet 140-es szobájában található Népzenei Gyűjtemény különféle méretű és szempontú gyűjtemények együttese. Ezek közül a legterjedelmesebb a Népzenei Típusrend, mely a strófikus magyar népdalok lejegyzéseit tartalmazza, zenei szempontok alapján rendezve. Itt elvileg megtalálható a Zenetudományi Intézet birtokában lévő népdalok valamennyi adata, a nyomtatásban megjelent népdalközlemények másolataival, néhány más gyűjteményből nyert másolattal és a legszükségesebb referencia-anyagokkal együtt. Létrejöttén majd egy teljes évszázad zenetudósai munkálkodtak. Vikár Béla úttörő (1896-ban megkezdett), fonográfós-gyorsírásos gyűjtéseinek támlapjai² a múlt század végén alakították ki az archiválás ma is használatos szokásait, Bartók, Kodály, Járdányi rendszerezési ta-

¹ Csapó Károly Kiss Lajos gyűjtéseinek nyilvántartását készítette el; Lázár Katalin az „Ap-Rend” adatbázisának bevitelét kezdte meg; Sebő Ferenc Vikár Béla népzenei gyűjtésének, valamint a Bartók-Rend adatbázisának kiépítését indította el (ez utóbbit a Kovács Sándorral közösen sajtó alá rendezett kritikai kiadás mellék-termekeként).

² „Támlap”: A dallam kottáját, szöveglejegyzését, valamint a gyűjtési adatokat feltüntető adatlap elnevezése, mely Vikár Béla és a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának együttműködése során alakult ki. Az ott ma is fellelhető támlapgyűjtemény a fonográf felvételekhez tartozó dokumentációt a *hengerek bevételezésének sorrendjében és azok sorszámaival megegyező számokon* tartja nyilván.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

pasztalatai pedig mind beépültek a Szendrei Janka és Dobszay László által jelenleg kialakított – mintegy 150.000 adatot tartalmazó – Népzenei Típusrend szerkezetébe.

A Népzenei Típusrend két főcsoportra tagolódik. Az első a bartóki „régí” és „vegyes” osztály dallamait tartalmazza, a második pedig az „újstílusú” dallamokat. „Mindkét főcsoport a dallamok kezdősorának jellemző szótagszáma alapján kialakított csoportokra oszlik. Ezekben belül található a „stílustömbök”, s azokon belül a típusrend alapegységei: a típusok.”³ Egy-egy dallamtípus összetartozó adatait számozott dosszié őrzi. Ez a *típuszám*, afféle „személyi szám”, a továbbiakban a dallamtípus zenei jellemzőinek azonosítójaként szerepel.

A típusba nem sorolható dallamok a gyűjtemény ún. „tömbösített” részébe kerültek, mechanikus (szótagszám, kadencia, s ezen belül földrajzi eredet szerinti) sorrendben.

A gyűjtemény használatát jelenleg a rendszer ismeretét feltételező *típuskereső* teszi lehetővé, mely nem az egyes dallamok, hanem a *típusok* jegyzékét tartalmazza. (Az egyes dallamtípusokról készült vázlatos dallamkartonok egyik sorozata pontosan követi azok gyűjteménybeli sorrendjét, elválasztó címlapokkal jelölve meg a stílusjegységek határait. A másik sorozat mechanikus jellegű *kadencia- és szótagszám* szerinti mutatót alkot.)

E nagyméretű gyűjtemény – ugyanabban a helyiségben – további „fiókgyűjteményekkel” egészül ki. Ezekben ugyanazoknak a támlapoknak, melyeket a Népzenei Típusrend zenei stílusok szerint csoportosítva őríz, más szempontok alapján rendezett másolatai találhatóak meg. Ezek a következők:

1. A Népzenei Típusrend kialakulását megelőző, lezárt, klasszikus rendszerek:

- a. **Bartók Rend:** Bartók mintegy 13.500 adat alapján készült zenei típusrendje
- b. **Kodály Rend:** Kodály és munkatársainak lényegében kadenciák alapján kialakított, de esetenként dallamösszetartozásokat is figyelembevevő mechanikus rendszere, mely mintegy 35.000 adatot foglal magába

2. Tisztán mechanikus elvekre épülő rendszerek:

- a. **AP-Rend:** Az AP hanglemez-átjátszások⁴ sorrendjében elrendezett támlapmásolatok gyűjteménye
- b. **Leltári Rend:** A hangfelvétel nélkül készült, helyszíni lejegyzések másolatainak beérkezési sorrendhez igazodó gyűjteménye

3. Forrásként szolgáló könyvek, kiadványok gyűjteménye.

³ Dobszay László: Bevezetés, in: A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I. (Bp. 1988) 40. oldal.

⁴ Az AP lemezek a Zenetudományi Intézet saját vágású Pyral-lemezei, melyek a jelenlegi gyűjteményben központi jelentőségűek. Elvileg valamennyi hangfelvétel (a magnetofonfelvételek többsége és bizonyos számú fonográffelvétel is) AP lemezekre vágva áll rendelkezésre a kutatóknak. E lemezek sorszáma szerint lerakott lejegyzések alkotják a Népzenei Gyűjtemény úgynevezett AP-rendjét. Ez a megoldás valójában a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának századfordulón kialakított elveit követi.

II. A nyilvántartás rendszere

A nyilvántartás alapjául a gyűjtések során létrejött egyedi adatok forrásai szolgálnak. Ezek alapvetően kétfélek lehetnek: szöveges kottát és egyéb információkat is tartalmazó *támlapok*, vagy valamilyen hanghordozón rögzített *hangfelvételek*, melyeket ideális esetben a róluk készített lejegyzések is kiegészítenek.

Támlap:

- a. Helyszíni lejegyzés: Hangfelvétel nélküli adatrögzítés, melynek egyetlen azonosítója a Leltári Szám = Lsz
- b. Hangfelvétélről készült lejegyzés: azonosítója megegyezik a hangfelvételével.
- c. Kiadvány, mint forrás: Minden olyan adatnál, melynek forrásláncát egy nyomtatásban megjelent kiadványnál, vagy kéziratos gyűjteménynél tovább nem tudjuk követni, magát a kiadványt kezeljük forrásként, s az adat abban elfoglalt helyét azonosítóként.

Hangfelvétel:

- a. Eredeti hangfelvétel: *Fonográfhangereken* (Az előforduló jelzetek: MF=MH, F)⁵
Hanglemezen (Jelzete: Gr=F, LPX)⁶
Magnetofonszalagon (Jelzete: Mgt)⁷
- b. Közvetítő hangfelvétel: *Pyrál lemezeken* (Jelzete: AP)

Az AP lemezek szerepe közvetítő jellegű, hiszen a különböző típusú hanghordozókon tárolt felvételeket egységesített formában jelenítik meg. E lemezek száma lehetne a legáltalánosabb azonosító, ha *minden* létező népzenei hangfelvétélről készült volna AP lemezátjátszás. De mivel nem készült (sőt a jövőben – anyagi nehézségek miatt – az AP lemezek vágása abba is marad), arra kell számítani, hogy a Néprajzi Múzeum, ill. az egyes gyűjtők (pl. Kodály és Bartók) magántulajdonában lévő fonográfhangereinek azonosítása továbbra is csak azok eredeti számozásával történhet.

III. A Népzenei Gyűjtemény számítógépes feldolgozása

A Népzenei Gyűjtemény különféle rendjeinek *konkordálását*, ill. az *egyes adatok számítógépes nyilvántartását* célzó munka (NK program) 1989 elején indult el, pályázati alapon. Célja – a nyilvántartás gépesítésén túl – a rendszerek átvizsgálása és a gyakorlati munka során létrejött tévesztések, ellentmondások felfedezése, felszámolása, a hiányok pótlása, majd ezt követően sokféle szempontú mutatók készítése.

⁵ MH=Múzeumi Henger, MF=Múzeumi Fonográfhangere: mindkettő a Néprajzi Múzeum tulajdonába került hengerek bevételezéskor kapott sorsszámát jelenti. F=Általában a gyűjtő saját hengerszámát jelöli.
⁶ A Népzenei Hanglemezfelvelekek (Pátria lemezek, ill. a Lajtha által gondozott, máig ki nem adott felvételek sorszámaikat jelölik. LPX, SLPX: A Magyar Hanglemezyártó Vállalat hanglemez-azonosítójának betűjelzése.
⁷ Mgt: A Zenetudományi Intézet birtokában lévő magnetofonszalagok azonosító számának jelzete.

A fő adatbázis kiépítése a legnagyobb rendszer, a Népzenei Típusrend legfontosabb adatainak bevitelével kezdődött meg, a gyűjtemény „régí stílusú” részében. A Clipper nyelven írt, NK elnevezésű, felvivőprogramot (NK = Népzenei Katalógus) a munka megkezdéséhez Prószéky Gábor számítástechnikus készítette el. Az első fázisban a gyűjtési adatok és a zenei jellemzők közül csak a visszakereséshez okvetlenül szükséges adatokat (Típuszám, Azonosító szám, Helységnév, Megyénév) vesszük fel. Egy későbbi munkafázisban a korábbi, vagy párhuzamosan készülő részletesebb számítógépes adatrögzítő programok adatai (AP-Rend, Leltári-Rend, Bartók-Rend, Kodály-Rend, Vikár-Gyűjtés, Kiss Lajos-Gyűjtés stb.) tetszés szerinti mennyiségben hozzárendelhetők nyilvántartásunk adataihoz.⁸ Az ily módon kiegészült adatbázis segítségével teljes átlátásunk lesz a gyűjtemények bármely részében található valamennyi adatról.

Az NK program adatbázisa a különböző szótagszámú népdalok részadatbázisaiból (nk6.dbf, nk7.dbf, nk8.dbf stb.) épül fel, melyek a bevitel befejezése után – megfelelő kapacitású számítógép használata esetén – egyetlen nagy adatbázissá egyesíthetők. A beviteli táblázat a következőképpen fest:

Típus		
Helységnév	Megyénév	
Ap szám	Leltári szám	Kiadvány
MF-szám	Bartók-féle F-szám	Kodály-féle F-szám
Magnótekeres	Gramofon	LPX
Bartók-Rend	Kodály-Rend	Egyéb Lsz.

A program beviteli része megengedi – a szokvány beviteli lehetőségeken túl – az előző népdal egyes adatainak (Típuszám, Helységnév, Megyénév) egy gombnyomással történő átmásolását is. A kereső alprogram tetszőleges mező szerinti rendezést biztosít, amihez a rendező alprogram működését is igénybe kell vennie a kért adatok gyors megtalálásához. A rendezés egyébként nem a dBASE „hagyományos” indexelésén, hanem a különböző mezők saját szintaxisának ismeretén alapul. Egyébként ez a rendezési mód tekinthető az NK-rendszer legfontosabb ismérvének. Röviden: a rendezés úgy folyik, hogy az arab számok (begépeltek alakjuktól függetlenül módon) helyiértékesen, a római számok számértéküknek megfelelően vesznek részt az index-file előállításában. A listázó alprogramot, valamint a további segédprogramokat tartalmazó részek a dBASE által is megadott formátum-definiáló és nyomtató lehetőségeket biztosítanak, az ismert dBASE-tulajdonságoknál bővebb formában.

⁸ A megkezdett AP-állomány hozzákapcsolásával sikeres kísérleteket végeztünk.

A Népzenei Gyűjtemény különféle rendjeinek konkordálását ill. az egyes adatok számítógépes nyilvántartását célzó munka 1989 elején indult el. Külön feladatot jelentett a típusrend egyes dossziéinak az adatrögzítés számára történő előkészítése. Az elvileg leltári szám segítségével nyilvántartandó támlapoknak közel felét ugyanis leltári szám nélkül találtuk, mivel a Népzene kutató Csoport a következő leltározást csak a Nagyrend kialakítása után kezdte el. Ezért a mostani anyag előkészítésünk során az ilyen természetű támlapokat leltári számmal kell ellátni és egy másolatot a Leltári Rendszerben elhelyezni. Ezzel egyidejűleg rakjuk be a Típusrendbe az utóbbi években archivált és típusba osztott nagyszámú támlapot is.

Az NK program alapszerkezetének kiépítése 1989 óta folyamatosan halad előre. A hatos, hetes, nyolcas, kilences és tízes szótagszámú típusok, valamint azok tömbösített részeinek bevitele befejeződött. Vége felé közeledik a tizenegyes szótagszámú típusok adatfelvitele is. A tizenkettesek előkészítését új munkatársunk, Német Gábor már megkezdte (négy év munkájának eredményeként kerekén 70.500 adatot vittünk be).

Szótagszám	Bevitt rekordok száma (egyben a nyilvántartásba vett dallamok száma)
NK6	13.799
NK7	8.955
NK8	27.197
NK9	2.420
NK10	7.530
NK11	10.500 (A beírás még tart)
Összesen	70.401

Ezek ellenőrzése a már lezárt adatbázisokban, illetve ezek egyesített adatbázisában (nk6.dbf + nk7.dbf + nk8.dbf + nk9.dbf + nk10.dbf = nk6_10.dbf) megkezdődött. A számítógépes segédprogramokkal létrehozott különféle szempontú listák segítették az adatbázis problematikus pontjainak átvilágítását. (E munka során az adatfelvitel közben elkövetett hibák mellett a téves, vagy hiányos adatokat tartalmazó támlapok állapotára, egyes támlapok hiányára, valamint a hatalmas méretű gyűjteményben lapangó rendezési ellentmondásokra egyaránt fény deríthető.)

A program első két évére előirányzott pénzügyi keretek határidő előtti kimerülése (1990 szept.) azt jelentette, hogy a beírási munka – örvendetes módon – *a tervezettnél gyorsabban haladt*. A következő munkaszakaszra – lévén, hogy az intézeti pályázat rendszere megszűnt – az Állami Népi Együttes adott pénzügyi támogatást.

Jelenleg (1992 dec.) a Népzenei Osztály új vezetője, Dobszay László által megpályázott OKTK támogatásból folyik a munka.

IV. További tervek

1. A készülő szerkezet kitöltésére szolgáló alprogramok (*Bartók-Rend; Kodály-Rend; AP-Rend; Leltári-Rend*) számítógépre való bevitelének egyidejű megindítása.

Itt említendő feladat további fontos alrendszerek pótlólagos kialakítása:

a. Az egyes fontosabb gyűjtések önállóságának helyreállítása (ami forráskritikai munkák szempontjából alapvető fontosságú), mint például *Vikár Béla gyűjteménye*, melynek a rendszerekben (nem teljes számban) fellelhető zenei támlapjai még szembesítendőek a gyorsíráshoz helyszíni feljegyzések teljes anyagával. Meggondolás tárgyát képezhetné *Bartók, Kodály* és *Lajtha* gyűjtéseinek elkülönítése is.

b. Más nemzetiségű népek zenéjét, illetve az egyházi jellegű dallamokat tartalmazó — jelenleg gazdátlanul hányódó — támlapgyűjtemények téma szerinti gyűjteménnyé formálása. Ezek csírájukban már kialakultak, a feladat véglegesítésük, és saját logikájuk szerinti hozzáférhetővé tételük lenne. (Vikár László rokonnépi gyűjtéseinek mérete jóval meghaladja a könyvekben leközlött mennyiséget; évek óta gyűlik a cigány, szlovák, román, délszláv, német anyag, melynek természetesen csak egy része kerülhet be a Népzenei Típusrendbe.)

c. Az AP-Rend mellett létre kellene hozni a különböző fonográfgyűjtemények eredeti sorszámozás szerinti gyűjteményét is. (A Múzeumi Hengerek Gyűjteménye = MH Rend mellett, Bartók, Kodály múzeumi nyilvántartásba nem vett hengereinek nyilvántartása is szükséges lenne).

2. A teljes adatbázis elkészülte után (beleértve az új stílus feldolgozását is) különféle mechanikus rendszerű mutatók készítése, melyek a használók munkáját hivatottak megkönnyíteni. (Pl. Szövegkezdet, szótagszám, kadencia, ambitus, műfaj, lelőhely adatai, adatközlő adatai, gyűjtő, publikáció és a különböző azonosítók, illetve más rendszerekben elfoglalt helyük szerint)

3. A zenei szempontú megközelítést a Népzenei Típusrend Típuskeresőjének számítógépes feldolgozása könnyítheti meg. Az egyes típusok legjellemzőbb szövegkezdetei, ill. zenei jellemzői szerinti kereső elkészítése megnövelné a rendszert nem ismerők esélyeit is. Ez a dallam- és típuszöveg-incipittel felszerelt mutató könyv formában is megjelentethető lenne.

4. A gyűjtemény öntörvényű fejlődése egyre jobban szükségessé teszi – a kutatói munkálkodás mellett – a könyvtárosi feladatkörök kialakulását is. Ez a gyűjtemény – az elmúlt évtizedek szorgos munkája nyomán – igen nagyméretűvé nőtte ki magát. Megérett arra, hogy jelentőségének megfelelően, saját törvényszerűségeit figyelembe véve, szakszerű gyűjteményi munka folyjon benne. Ez mind a külső kutatók, zenészek és egyéb érdeklődők igényeit, mind az Intézetben dolgozó kutatók munkáját egyaránt szolgálja. Egy nyitott jellegű, jól feldolgozott állapotban lévő Népzenei

Típusrend – kapcsolódva a Zenetudományi Intézetben található egyéb speciális témájú gyűjteményekhez (mint a jegyzőkönyveket, valamint a hangzó felvételeket őrző Hang-Archívum, vagy a többi speciális témájú gyűjtemény, mint az Európa Katalógus, a Történeti Énektár, a Tánc-Archívum, a Szokás-Gyűjtemények, a készülő Hangszeres Dallamrend, a Magyar Népzene Tára kötetek sorrendje szerint kialakított támlap-másolat-gyűjtemény stb.) – határozottan emelné a hazai népzene tudomány rangját is.

Ferenc Sebő:

COMPREHENSIVE CATALOGUE OF FOLK MUSIC COLLECTION IN INSTITUTE FOR MUSICOLOGY OF HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

In his paper the author gives an account about the preliminary work of a computer program which was aimed at helping researchers to orientate themselves quickly in different parts of the voluminous folk music collection. The most comprehensive part of collection is the order of types which contains all the strophic folk songs having been collected during the last 100 years. The computer program worked out by the author and his cooperators gives possibility to find concordance between order of types and the other parts of the collection and help to find data from different aspects and view points. The author gives information about the present state and future plans of this project.

Fügedi János:

A LÁBÁN-KINETOGRÁFIA IRÁNYRENDSZERÉNEK PROBLÉMÁI¹

Bevezetés

Az irányok – felületirányok – forgatások összefüggése

A Lábán-kinetográfia irányrendszere a térben kijelölt alappreferenciákhoz – a térfüggőlegeshez, az előre irányhoz (a fronthoz) és a kettő metszéspontját jelölő „0” ponthoz – viszonyított rögzített helyzetű, diszkrét irányokból áll. Valamennyi irány a „0” pontból indul. A *főirányok* választott modell vagy szabály szerint mutatnak a tér alappreferenciákhoz viszonyított, kijelölt nevezetes pontjaiba, a *mellékirányok* meghatározott származtatási elv alapján a főirányok között helyezkednek el. Minden egyes főiránynak egy-egy irányjel, a mellékirányoknak jelkombináció (irányjel + pozíciójel) felel meg. A *felületirányok* a testrészek felületeire merőleges irányok, amelyeket szintén az irányrendszer irányjaival fejeznek ki. A *forgatást* a testrészek hosszanti tengelye körüli elfordulásnak definiálják. Viszonyítási alapja a testrészenként megállapodás szerinti „nem forgatott” helyzet (parallel), amely a vonatkozó testrész kijelölt felületének rögzített iránya. A testrészek forgatottsága ugyanakkor megadható még valamely felületük iránymeghatározásával is.

A folyamatos mozgás lejegyzése² során a testrészek által felvett irányokat a rendszerben értelmezett diszkrét irányoknak feleltetik meg, gyakran – különösen mellékirányok esetén – becsléssel, azaz amennyiben a testrész iránya nem esik egybe pontosan a rendszer valamely irányával, azt a hozzá legközelebb eső iránnyal közelítik.³ Míg azonban egy-egy testrész önmagában képvisel egy irányt, a rá merőleges felület-

¹ Az irányok – merőleges irányok – forgatások összefüggéseinek problémájára Szentpál Mária, a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsának (ICKL) elnökhelyettese hívta fel a figyelmemet, akinek ez úton mondok köszönetet a téma kidolgozása során nyújtott közreműködéséért, észrevételeiért és javaslataiért. Szintén köszönettel tartozom Ilene Foxnak, a New York-i székhelyű Dance Notation Bureau lejegyzési igazgatójának a tanulmány egyes részeinek végleges formába öntéséhez nyújtott segítségéért, Gergely Lászlónak a térgeometriai részletek kidolgozásában való részvételért, valamint Gaál Arthumak az eredmények ellenőrzéséért.

² A kinetográfiai rendszert elsősorban már előadott mozgás lejegyzésére használják. A táncmű lejegyzésben való komponálása még nem elterjedt gyakorlat.

³ A lejegyzés pontossága tehát az irányok térbeli sűrűségétől függ. A pontosságnak természetesen célszerű arányban állnia a lejegyzés iránti igénytel és a rekonstruálhatósággal.

irány csupán képzeletbeli. Ezt a képzeletbeli merőleget becslés alapján meghatározni szinte lehetetlen. De nem is tanácsos, mert *egy adott irányhoz tartozó merőlegeseket geometriai törvényszerűségek határozzák meg*. A limitált számú irányt tartalmazó kinetográfiai rendszerben irányonként csak e törvényszerűségeknek megfelelő és a rendszerben értelmezhető merőleges irányokat lehet jellel kifejezni. Az irányok – felületirányok (forgatott helyzet) közötti összefüggések feltárásához viszont ismerni kell valamennyi irány alappreferenciákhoz viszonyított pontos helyzetét.

Ellentmondás és határozatlanság

Lábán a róla elnevezett mozgáslejegyző rendszer első megjelentetésekor⁴ az irányokat csupán megnevezte,⁵ de nem adta meg sem azok referenciáit, sem egymás közötti viszonyait. Később a mozgás- és térharmónia elméletéről írott könyvében, a „Choreutics”-ban⁶ olyan irányrendszert állított fel, amelynek középpontja („0” pontja) a test súlypontja, az innen induló irányok pedig szabályos téridomok csúcsaiba mutatnak. Az általa „dimenzionálisnak” nevezett alap magas/alap mély, elől/hátul és oldalt vízszintes irányokat (tk. a Descartes-féle koordinátarendszer tengelyirányait) az oktaéder, a „diagonális” rézsút magas/mély irányokat a kocka, az ezen irányok közé eső ún. „diametrális”, azaz a szaggitális (elől-hátul) és a laterális (oldalt) irányú síkba eső magas/ mély és a rézsút vízszintes irányokat az ikozaéder csúcsaihoz rendelte.

A rendszer továbbfejlesztői felismerték, hogy ez az irányrendszer elsősorban Lábán térharmóniaelméletét szolgálja, az attól eltérő gesztusmozgások lejegyzésére nehezen alkalmazható. A testközéppontban rögzített irányviszonyítási „0” pont helyett bevezették a „0” pont ízületenkénti eltolhatóságát (parallel transzformáció), azaz testrészenként mindig azt az ízületet tekintették „0” pontnak, amelyből a mozdulatot végrehajtották. Túlzott bonyolultsága miatt a három modellen alapuló irányrendszert elvetették, azonban a szabályos testek kijelölte irányok helyébe nem minden esetben állítottak egyértelmű iránymeghatározást.

Preston-Dunlop az ún. főirányokat meghatározó modellnek a Lábán-féle irányelmélet kiinduló téralakzatát, a kockát választja,⁷ ahol az irányok a középpontból indulva az 1. ábra⁸ szerint a kocka megfelelő pontjaiba (csúcsaiba, lap- és élközepeibe) mutatnak. Szentpál modellt nem állít fel, a főirányokat a térfüggőleges és a front (az előre irány) kijelölését követően szögfelezéssel határozza meg.⁹ Kettejük irányértelmezése közötti ellentmondás a rézsút magas/mély irányok helyzetében van.

⁴ Rudolf Laban: *Schriftanz*. Universal Edition. Wien, Leipzig. 1928.

⁵ A tanulmány a hivatkozásokban megadott irodalom alapján ismertnek tételezi fel az irányok (főirányok, mellékirányok) elnevezési és grafikai konvencióit.

⁶ Rudolf Laban: *Choreutics*. Macdonalds & Evans. 1966.

⁷ Valerie Preston-Dunlop: *Practical Kinetography Laban*. Macdonalds & Evans. London. 1969. p.30.

⁸ Az ábrák a tanulmány végén láthatók.

⁹ Sz. Szentpál Mária: *A mozdulatelemzés alapfogalmai*. (Második, bővített és átdolgozott kiadás.) Népművelési Propaganda Iroda. p.77.

A kocka-modell alapján az érintett irányok a vízszintessel kb. 35 fokot, Szentpál szerint 45 fokot zárnak be. Knust a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL) 1977-es jegyzőkönyvében¹⁰ az irányok törvényszerűségeit elemezve szintén a kockát tekinti alapnak, munkásságát összefoglaló „A Dictionary of Kinetography Laban” c. könyvében¹¹ azonban sem kockát, sem más modellt nem említ. Az irányok ismertetésekor csupán azok referenciáit (térfüggőleges, front) és jeleit adja meg, de a referenciákhoz viszonyított egzakt helyzetüket nem.¹² Hutchinson iránymeghatározása Knustéhoz hasonló.¹³

Felületirány-dilemmák

Az említett szerzők a testrészek forgatottságát meghatározó felületirányokat csak a legegyszerűbb esetekben (pl. alap magas, alap mély, elől ill. oldalt vízszintes) adják meg. Mellékirányok alkalmazásakor azonban szembeötlően vetődnek fel a felületirányok megállapításának nehézségei, amelyre az alábbi partitúra-részletek kar szólamai mutatnak néhány példát. A rendszer jelenlegi szabályai szerint az egész kar forgatott helyzetét legkifejezőbbben a kart tudottan (külön figyelemfelhívó jelölés nélkül) töretlen vonalban követő kézfe valamely felületének (élének) irányával lehet meghatározni.

A 2. ábrán¹⁴ a jobb kar hüvelykélének iránymeghatározása és így a kézfe helyzete egyértelmű. A bal kar azonban a hátul vízszintestől a bal rézsút hátul mély felé közelít, ezért a hüvelykél csak abban az esetben lehet bal oldalt vízszintes, ha a csuklót meghajlítjuk. Ilyen hajlítás nincs jelölve, így az a valószínű, lejegyzői szándék szerinti helyzet, hogy a kézfe töretlen vonalban követi az alkar irányát, csak a műre jellemző előadói gyakorlat, a stílusismeret alapján feltételezhető.

A fenti példa bizonytalansága alapján elgondolkodtató, hogy az említett partitúrából való 3. ábra¹⁵ tenyérirányát pontosan kell-e értelmezni, azaz a csuklót meghajlítjuk, vagy a kézfe töretlenül folytatja a kar irányát. Bár a nyújtott csuklóhoz tartozó tenyérirány ekkor is pontosan meghatározható lenne, ami jelen esetben alap mély közelít a (jobb karnál a bal, bal karnál a jobb) rézsút hátul mélyhez.

A 2. ábrához igen hasonló problémát szemléltet a 4. ábra.¹⁶ A mindkét hüvelykéltre jelölt elől vízszintes felületirány csak a kar laterális síkban lévő helyzetére lehet igaz. A lejegyzés szerint a karok ettől a síktól eltérnek, ezért a felületirányok-

¹⁰ Albrecht Knust: The halved cubes. in: International Council of Kinetography Laban Proceedings of the Tenth Biennial Conference 9-19. August 1977. pp.4-6.

¹¹ Albrecht Knust: A Dictionary of Kinetography Laban. Macdonalds & Evans. Estover, Plymouth 1979.

¹² A magas/mély főirányokat kar esetében pl. vállízület felett/alatt elhelyezkedőnek definiálja, ami meglehetősen tág megfogalmazás, éppúgy jelentheti a képzeletbeli kocka csúcsaiba mutató irányt, mint egyéb értéket.

¹³ Ann Hutchinson: Labanotation (Third edition). Dance Books. London 1977.

¹⁴ Ann Hutchinson Guest: The Boumonville School. Marcel Dekker Inc. New York. 1979. p.xix.

¹⁵ Ann Hutchinson Guest im. p.xxii.

¹⁶ Concerto Barocco. Dance Notation Bureau. Movement 1. measure 6.(Kézirat)

nak is el kell térniük az elől vízszintes iránytól, különben (feltehetőleg a tényleges mozdulattól eltérő) törés (hajlítás) keletkezik a csuklóban.

Az 5. ábra¹⁷ a 4. ábra szerinti helyzet jobb híján való megoldását nyújtja oly módon, hogy a tenyér irányjele melletti „ad libitum” jellel hívja fel a figyelmet a pontos alap mélytől való eltérésre. A lejegyző nyilván érzékelte a felületirány-meghatározás nehézségét, ezért azt megkerülő jelölésmóddhoz folyamodott. A megoldás hátránya, hogy az eltérés mértéke határozatlan, megvalósítását, értelmezését a lejegyzés az előadó stílusismeretére bízta.

A 6. ábrán¹⁸ a jobb kar felületirány-jelölési problémája megegyezik a 4. ábrával. A lejegyző itt más megoldást választott, ugyanakkor azt állítja, hogy az elől vízszintes közelít a rézsút elől mélyhez hüvelykél irány merőleges az oldalt vízszintes közelít a rézsút hátul mélyhez karirányra. Ezen állítás igazságtartalmára a későbbi elemzések adnak választ. Ha hamisnak bizonyul, a 6. ábra írásmódja a csukló hajlításának rejtett jelölése, ami a stílusismeret alapján feltehető, hogy nem felel meg a lejegyzői szándéknak.

Konszenzus

A rendszer értéke és megbízhatósága szempontjából alapvető az irányok konkretizálása és a hozzájuk tartozó lehetséges felületirányok feltárása. A vizsgálatok alapja a főirányok alappreferenciákhoz viszonyított helyzete. A kijelölésüknél tapasztalható, előzőekben említett ellentmondás illetve határozatlanság tisztázására e tanulmány megírása előtt a notációs rendszer legjelentősebb képviselőinek szétküldött kérdőív arra keresett választ, hogy hány fok van a 7. ábrán bemutatott jobb rézsút elől magas és a jobb rézsút elől vízszintes főirányok között.¹⁹ A felmérés eredménye az esetek többségében 45 fok volt.

A tanulmány a továbbiakban az e konszenzusra alapuló térszemlélet szerint felállítható gömbi²⁰ modell segítségével pontosan definiálja valamennyi fő- és mellékirány helyzetét és megadja azok rendszerbeli merőlegeseit, majd az eredmények

¹⁷ Tarantella. Dance Notation Bureau. Measure 29. (Kézirat)

¹⁸ Tarantella. Measure 40.

¹⁹ A többi hasonló irány helyzete a tükrözésekből adódik.

²⁰ Lábán idézett „Choreutics” c. művében ismertetett irányrendszerének alapja is az egész test köré képzelt, általa kinezfórának nevezett gömb volt, amelynek felszínét maximális végtagkinyúlással lehetett elérni. Az oktaéder, a kocka és az ikozaéder (mint gömbbe írható szabályos testek) csúcspontjai jelölték ki a kinezofóra gömbfelszínén az egyes irányok végpontjait. Az irányviszonyítási „0” pont forgó ízületekbe helyezését viszont a kockát az irányrendszer egyedüli modelljének tekinteni erőltetettnek tűnik (1. ábra). Az ízületből elmozduló, hosszát nem változtató testrészt végpontja gömbfelületet súrol. A gömböt a kockába írva a kocka élközepei és csúcsai elérhetetlenek, a kocka köré írva az irányok túlnyúlnak a lap- és élközepeken. A kocka 1. ábrán megjelölt pontjait csupán irány-orientációnak használva is hátránya e modellnek, hogy a magas/mély főirányok térfüggőlegeshez képesti helyzetében egyenlőtlen eloszlást eredményez: pl. az alap magas - elől magas (és így az elől magas - elől vízszintes) között 45 fokot, míg az alap magas - jobb rézsút elől magas között 55 fokot, a jobb rézsút elől magas - jobb rézsút elől vízszintes között 35 fokot ír elő.

ismeretében összefoglalja az elemzés során felmerült problémákat. Megoldásuk, területi okok miatt, már egy következő dolgozat tárgya.

A főirányok néhány térgeometriai tulajdonsága

A főirányok származtatása

A főirányok származtatásának elvét több módon lehet megfogalmazni, ugyanazt az eredményt kapva. A későbbi összevethetőség és az egységes szemlélet az alábbi megoldást kívánja.

Az első lépés a tér egy vertikális síkján a térfüggőleges kijelölése, az irányviszonyítás nulla pontjával (8. ábra). A „0” pont a térfüggőleget két főirányra, az alap magas és az alap mély irányra bontja. A „0” pontban a két főirány közti szög felezésének eredménye a sík vízszintes főirányai (9. ábra). Az így létrejött négy irány közötti szög további felezése hozza létre a 10. ábra szerint a magas és mély főirányokat. *A függőleges síkban minden főirány között 45 fok van.*

A fenti sík térfüggőleges körüli egymást követő *45 fokos forgatása* (11. ábra) meghatározza az irányrendszer valamennyi főirányát. Az irányokat egyenlő hosszúnak feltételezve az irányok végpontjai a 12. ábra szerinti gömb felszínén helyezkednek el. Az elől vízszintes irány – a front – kijelölésével az irányok jelekkel azonosíthatók. A főirányok származtatási elve tehát: *szögfelezéssel kapott 45 fokos osztás a függőleges síkban és a sík 45 fokos forgatása.*

A továbbiakban az elemzés a 9-12. ábra síkjaira, tehát azokra a fősíkokra, amelyeket egy főirány és a térfüggőleges határoz meg, *fősíkként* hivatkozik. Az elől/hátul irányokat tartalmazó fősík a *szaggitális*, a rézsút irányok síkja a *diagonális*, az oldalt irányok síkja a *laterális* fősík. A vízszintes sík nem fősík, annak ellenére, hogy e síkban rendkívül könnyű tájékozódni. A fentiekben definiált fősíkok a vízszintes sík valamennyi főirányát tartalmazzák.

Az iránykerék

Az egyszerűbb kezelhetőség érdekében célszerű bevezetni az *iránykerék* fogalmát, amely az azonos függőleges síkba tartozó irányok összességét jelenti. A 13-16. ábrán a főirányok iránykerekei láthatók, mellettük az iránykerekek felülnézetben, tengelyirányokkal együtt. A könnyebb tájékozódás kedvéért a felülnézeti kép a frontot is feltünteti. *Az iránykerék összefüggéseiben mutatja meg az azonos függőleges síkba tartozó irányok helyzetét a térfüggőlegeshez és egymáshoz, tengelyének iránya (a kerék síkjára és így annak minden irányára merőleges irány) pedig a kerék helyzetét határozza meg a frontoz viszonyítva.*

A kúpok

A magas/mély főirányok egymást követő felvétele *forgáskúpot* eredményez (17. ábra).

Szomszédosság

Az egyértelműség kedvéért tisztázni kell, hogy mely főirányok tekinthetők *szomszédosnak*, ugyanis a későbbiekben e fogalom korlátozza majd a lehetséges mellékirányok számát. Így tehát:

- az azonos fősíkon lévő főirányok csak akkor szomszédosak, ha közöttük nincs másik irány;
- a különböző fősíkon lévő főirányok csak akkor szomszédosak, ha a következő feltétel teljesül: az egyik irányból a másik felé haladva fősíkon nem kell átlépni és az irányok magassági szintje nem, vagy csak egy szintet változik.

Ilyen értelemben a 18. ábra irányai szomszédosak, míg a 19. ábráé nem.

Viszonyok

A főirányok egymáshoz viszonyított helyzetét az általuk bezárt szögek adják meg. A 20. ábra jelentése: a két jelölt irány közötti szögérték. A főirányok viszonyaira vonatkozó vizsgálatok csak a 21. ábra szerinti térszerletben készültek el, a többi irányra az eredmények az analógiák elve²¹ alapján vonatkoznak. A számítások eredménye a 22. ábrán látható.²²

A mellékirányok rendszere

A mellékirányok származtatása

A mellékirányok két főirány közötti szög²³ felezésével vagy harmadolásával

²¹ Sz. Szentpál Mária i.m. p.65.

²² E szögértékek nem elsősorban a főirányok szempontjából fontosak, hanem a mellékirányok (és azok merőlegesei) térfüggőlegeshez és a fronthoz képesti helyzetének meghatározásakor lesz rájuk szükség. A rendszer gyakorlati alkalmazói számára az eredményekben talán az a meglepő, hogy az irányok közötti szögek nem 45 fokosak, annak ellenére, hogy az irányokat tartalmazó síkok között 45 fok van.

²³ Ann Hutchinson idézett Labanotation c. könyvében (p.438.) három szomszédos főirány közé mutató mellékirányt is definiál. Erre a gyakorlatban nehézkesen alkalmazható megoldásra „A mellékirányrendszer kritikája” c. fejezet tér vissza.

val²⁴ határozhatók meg. Mivel a törvényszerűségek a szögfelezéssel nyert mellékirányokra értelemszerűen vonatkoztathatók és a gyakorlatban a szögharmadolással nyert mellékirányok alkalmazása az elterjedtebb, a következő elemzések csak az utóbbi mellékirányokkal foglalkoznak.

*Mellékirány csak két szomszédos főirány között helyezkedhet el.*²⁵ E megszorítás nélkül a mellékirányok száma nagyságrendekkel megnőne anélkül, hogy az a lejegyzés hatékonyságát növelné. Például a 23. ábra szerinti mellékirányok preszkriptíven elképzeltetők ugyan, de egyrészt az általuk előírt helyzet a szomszédos főirányok közé eső mellékirányokkal igen jól közelíthető, másrészt deszkriptív esetben az ilyen irányt a lejegyző egészen biztosan két szomszédos főirány közé eső mellékirányként értékeli.

A mellékirányok csoportosítása

A mellékirányok az egymáshoz, illetve a főirányokhoz való viszonyuk alapján csoportosíthatók. Az I. csoportba a fősíkokon és a vízszintes síkon lévő mellékirányok tartoznak, amelyek egyértelműen meghatározhatók és könnyen appercipiálhatók. A 24. és 25. ábrán a szaggitális és a horizontális síkon elhelyezkedő mellékirányok részlete látható. Az ábrákon bármely két szomszédos irány között 15 fok van.

További vizsgálatok csak a 26. ábra szerinti térszerletben készültek, a többi irányra az eredmények az analógiák elve alapján vonatkoztathatók. A II. csoportba a két szomszédos magas/mély főirány közötti mellékirányok tartoznak. Mivel definíció szerint a mellékirányokat két szomszédos főirány határozza meg, azaz ebből következően a főirányok kijelölte síkon fekszenek, a II. csoport mellékirányai nem a vonatkozó főirányok meghatározta forgáskúp palástján, hanem valamivel azok felett/alatt helyezkednek el (26. ábra). Két szomszédos irány közti szög a II. csoport esetében $31,24:3=10,41$ fok, megközelítőleg 10 fok (v.ö. 22. ábra). A 27. ábra az elől magasból a jobb oldalt magasba haladva adja meg az érintett irányok teljes sorozatát, feltüntetve az általuk bezárt szögeket is.

A III. csoportba tartozik az összes többi mellékirány, tehát a különböző fősíkon elhelyezkedő, eltérő magassági fokú, szomszédos főirányok közöttiek. Ilyen mellékirányok a 28. ábrán láthatók. A mellékirányok ferde síkját kijelölő főirányok között az előző fejezetben meghatározott 60 fok van, így a harmadolás elve alapján a ferde síkok szomszédos irányai 20 fokenként követik egymást (29. ábra).

²⁴ Knust idézett könyvében (Vol.I.p.16.) a két főirány közti *távolság*, Hutchinson (Labanotation p.439.) az irányok közti *út* felezését, ill. harmadolását említi, ami kis mértékben ugyan, de egyenetlen szögeloszláshoz vezet az irányok között. Magyarázó ábráik ezzel szemben *szögfelezést*, ill. -harmadolást mutatnak. Szentpál (i. m., p. 65.) a mellékirányokat egyértelműen a főirányok közötti *szögek* felezésével, ill. harmadolásával definiálja.

²⁵ A mellékirányok ismertetése során ilyen megszorítást az idézett szerzők nem állítottak fel, viszont egyikük sem elemezte részletekbe menően a mellékirányok és merőlegeik alappreferenciákhoz viszonyított helyzetét.

A mellékírányok iránykerekei

A mellékírányok meghatározása (két szomszédos főirányhoz való viszonyítás) elfedi helyzetüket az irányrendszer alappreferenciáihoz, a térfüggőlegeshez és a fronthoz képest. A mellékírányok felületirányait (merőlegeseit) szintén az alappreferenciákhoz képest kell megadni, ami a vonatkozó mellékírány helyzetének ismerete nélkül lehetetlen. A főirányokhoz hasonlóan a mellékírányok alappreferenciákhoz viszonyított helyzetét a nekik megfelelő iránykerekek szemléltetik. A viszonyok meghatározása elsősorban azért készült a gyakorlati igényeket meghaladó pontossággal, hogy valós képet adjon a könnyebb kezelhetőség kedvéért tett iránymódosítások mértékéről.

A főirányok iránykerekeinek kiegészítésével határozhatók meg a fősíkokba eső mellékírányok (I. csoport, a vízszintes irányok nélkül) iránykerekei. A szaggitális síkon lévő mellékíránykerék részletét a 24. ábra már bemutatta. A többi három fősíkon elhelyezkedő iránykerék hasonló részlete látható a 30-32. ábrán. Bármely szomszédos irány között 15 fok van, az iránykerekek tengelyirányait a 13-16. ábra szemlélteti.

A 33-34. ábra a laterális és a jobb részsút elől/bal részsút hátul diagonális sík közötti (v.ö. 26. ábra), II. csoportba tartozó mellékírányok teljes iránykerekeit, valamint a kerekek fronthoz viszonyított helyzetét és tengelyirányait mutatja. Valamennyi egyéb, II. csoportba tartozó mellékírány viszonya az analógiák elve alapján határozható meg. A fenti ábrák kerekei a vízszintes síkban parányit – 0,16 foknyit – eltérnek a vízszintes síkba eső vonatkozó egzakt diagonális mellékírányoktól, ezért azokat nem tartalmazzák. Az eltérés oly csekély, hogy nyugodtan elhanyagolható. Mint azt a 26. ábra jelezte, a II. csoport mellékírányai a magas/mély főirányok meghatározta forgáskúp (17. ábra) alapköre fölé/alá esnek, a 33-34. ábra szerint 1,8 fokkal. E minimális különbség a lejegyzés során gyakorlatilag érzékelhetetlen, ezért ez is elhanyagolható, azaz ezen mellékírányok úgy tekinthetők, mintha végpontjaik a 17. ábra kúp-alapkörén helyezkednének el. A két igen kis módosítás eredményeképpen a II. csoport mellékírányai azonos függőleges síkba esnek a vízszintes diagonális mellékírányokkal, és azonos magassági fokúnak tekinthetők, mint a forgáskúp főirányai. A módosított iránykerekeket a 35.-36. ábra mutatja.

A III. mellékírány csoport jobb részsút elől/bal részsút hátul diagonális és a laterális síkok közé eső iránykerekei láthatók a 37-40. ábrán. A csoport többi irányának helyzete az analógiák alapján határozható meg. A tengelyirányok jelzik, hogy ezek a mellékírányok a 35-36. ábra iránykerekeitől eltérő függőleges síkba esnek. Vegyük észre, hogy a tengelyirányok (merőleges irányok!) *jellel nem fejezhetők ki.*

A merőleges irányok

A merőleges irányok meghatározása meglehetősen terjedelmes számítási munkát igényelt, amelynek közlése meghaladja e tanulmány kereteit.²⁶ A számítások általános menete a következő volt: a./ a merőleges sík meghatározása iránycsoportonként egy-egy irányra az analógiák elve szerint; b./ e sík és valamennyi iránykerék metszése, amelynek eredménye adta a jelenlegi rendszerben leírható merőleges irányokat.

A főirányokra merőleges irányok

Az alap magas/alap mély irányra merőleges sík a horizontális sík, így ezen irányok merőlegesei a horizontális sík fő- és mellékirányaival 15 fokként azonosíthatók.

A vízszintes sík főirányaira merőleges síkok a fősíkok. Egy-egy vízszintes síkbeli ellentétes iránypár egy-egy fősíkba eső teljes (fő- és mellékirányokat tartalmazó) iránykerék tengelyének tekinthető, ezért az iránykerék valamennyi iránya a vonatkozó vízszintes főirányra merőleges. A bal részsút elől vízszintes irány merőlegeseit mutatja a 41. ábra. A merőlegesek 15 fokos lépésekben írhatók le.

A magas/mély főirányokra merőleges ferde síkot a 42. ábra az irányok gömbje köré írt kocka segítségével szemlélteti. Az ábrán az elől magas/hátul mély irányokra merőleges sík látható. A számítások eredménye szerint a magas/mély főirányokra a rendszerben leírható merőlegesek *csak a saját iránykerékükön lévő merőlegesek, valamint iránykerékük tengelyei*. Ez négy irányt jelent, amelyek között 90 fok van. A 43. ábra néhány magas irány merőlegeseit mutatja.²⁷

A mellékirányok merőleges irányai

A vízszintes síkban lévő mellékirányok a II. csoportba tartozó mellékiránykerékek tengelyirányainak tekinthetők, ezért rájuk a vonatkozó iránykerék valamennyi iránya merőleges. E merőlegesek 45 fokként követik egymást (pl. 35.-36. ábra). A 44. ábra a bal részsút elől vízszintes közelít az elől vízszinteshez irány merőlegeseit mutatja be.

²⁶ Az eredmények többségéhez elemi térgeometriai belátások vagy egyszerű trigonometriai összefüggések segítségével lehetett eljutni. A III. csoportba tartozó mellékirányok merőlegeseinek megállapításakor viszont forgatási transzformáció alkalmazása volt a legcélravezetőbb.

²⁷ Talán ismét meglepő, hogy ha pl. kiinduló helyzetben a kar elől magas irányú és a tenyér iránya elől mély, majd a kart 45 fokkal elforgatjuk, a tenyér iránya nem valamely részsút elől mély irány lesz, hanem olyan irány, amely a rendszerben nem értelmezhető.

A magas/mély főirányok esetében alkalmazott módszerhez hasonlóan határozhatók meg az I. csoportba tartozó mellékirányok (kivéve a vízszintes síkban lévő mellékirányokat) merőlegesei. A számítások eredménye szerint a merőleges irányok *csak a saját iránykerekükön lévő merőlegesek, valamint az iránykerekük tengelyirányai*. Ez ismét négy irányt jelent, irányonként 90 fokos eltéréssel. A 45. ábra erre az esetre mutat néhány példát.

A II. mellékirány csoport merőlegesei esetében is hasonló az eredmény. Merőleges irányai: *csak az iránykerekükön lévő két merőleges és az iránykerekük tengelyeinek két ellentétes iránya*. Értelemszerűen itt is 90 fok van a merőlegesek között. Néhány példa a 46. ábrán látható.

A III. csoportba tartozó mellékirányok esetén a számítások *nem jártak eredménnyel*. A 37.-40. ábra mutatja, hogy sem saját iránykerekükön lévő merőleges, sem iránykerekük tengelyiránya mint rájuk merőleges irány nem fejezhető ki a rendszerben megfogalmazott jellel, valamint nem adott eredményt az összes többi iránykerékkel való összevetés sem. A bevezetőben említett 6. ábra állítása tehát hamis. A 47. ábra az irányok alkotta gömb köré írt kocka segítségével olyan ferde síkot mutat be, amely tartalmaz néhány III. csoportba tartozó irányt. Mint említettük, ezen irányok között 20 fok van, így ebben a síkban sem írható le merőleges. Belátható, hogy az ábrázolt ferde síkra a kocka térátlója merőleges, ez azonban a 12. ábrán bemutatott, gömbi modellen alapuló rendszer egyetlen irányának sem felel meg.

A mellékirány-rendszer kritikája

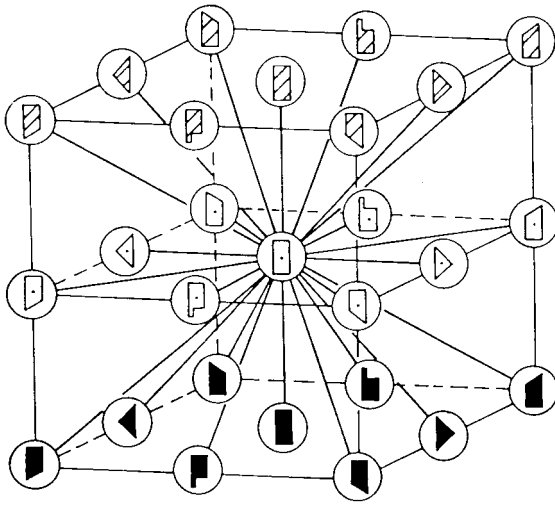
A fő- és mellékirányok származtatási elve eltérő. A főirányokat a függőleges síkban való szögfelezés és a sík forgatása határozza meg, míg a mellékirányokat *két szomszédos főirány* közti szög felezése vagy harmadolása. Ezért egyes mellékirányok (III. csoport) alappreferenciákhoz viszonyított helyzete nehezen azonosítható.

A 48. ábra vonalkázott része olyan térszeletet mutat, amely a jelenlegi rendszer szempontjából „fehér folt”, azaz az ide eső gesztusirányokat nem lehet lejegyezni. A hiányt érzékelve a 49. ábra szerint Ann Hutchinson definiál ugyan mellékirányt e térszeletben *három szomszédos főirány* segítségével,²⁸ ez a meghatározás azonban csak tovább bonyolítja a mellékirányok rendszerét, és az így nyert irányok merőlegesei a rendszerben nem értelmezhetők. Megadható lenne még mellékirány az említett térszeletben annak az elvnek a feladásával, hogy mellékirány csak két *szomszédos főirány* között lehet. A rendszer áttekinthetősége szempontjából azonban erről az elvről lemondani nem tanácsos.

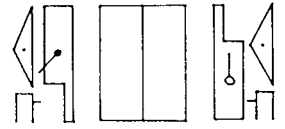
²⁸ Ann Hutchinson: Labanotation. p.438.

A III. mellékirány-csoportba tartozó irányok merőlegesei a rendszer jeleivel leírhatatlanok. Ez azt jelenti, hogy pl. az ilyen irányban lévő kar egyetlen felület-iránya sem adható meg, tehát nem határozható meg forgatási referencia. A III. mellékirány-csoport esetében a *forogatottság a rendszer hiányosságából adódóan kifejezhetetlen.*

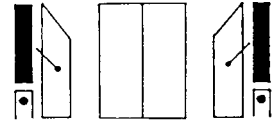
Összefoglalva: a rendszer fejlesztői a fő- és mellékirányokat nem egységes térszemlélet alapján származtatták és nem tartották szem előtt valamennyi irány esetében a felületirányok meghatározhatóságát, azaz nem alkották meg az irányok – felületirányok (merőlegesek) – forgatások összefüggő, egymásra alapozott rendszerét. A rendszerbe elsősorban a mellékirányok III. csoportja nem illeszkedik.

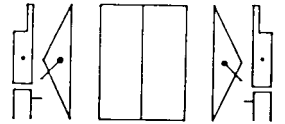
1.

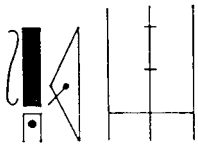
2.

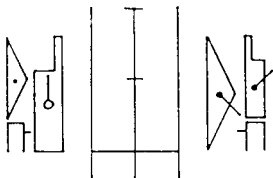
3.

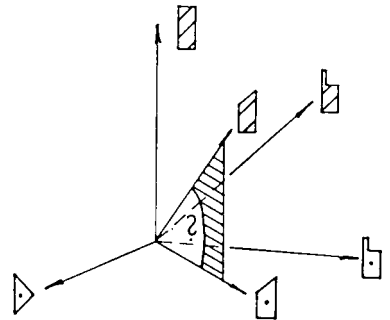
4.

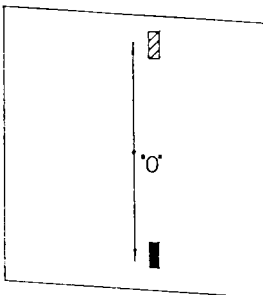
5.

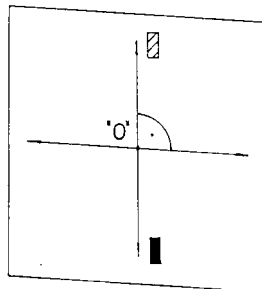
6.

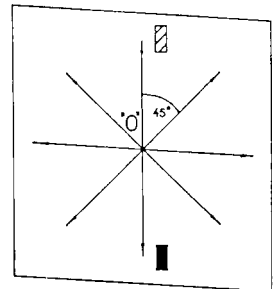
7.

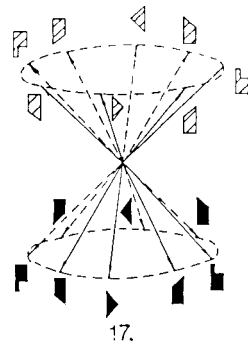
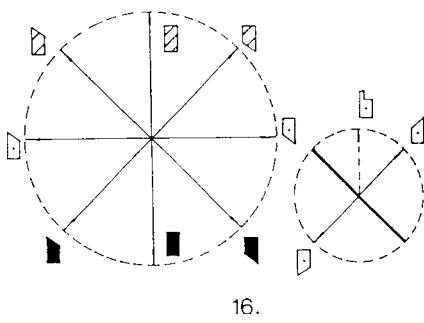
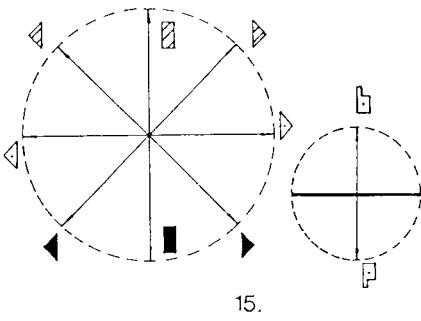
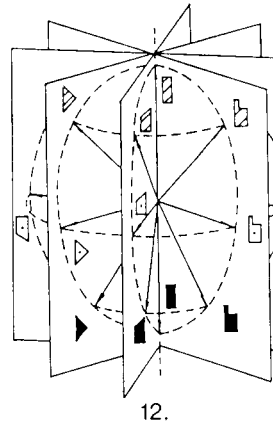
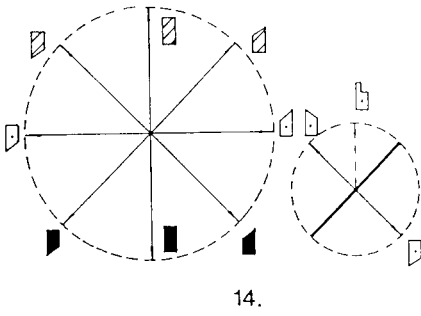
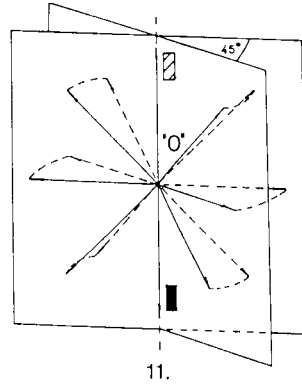
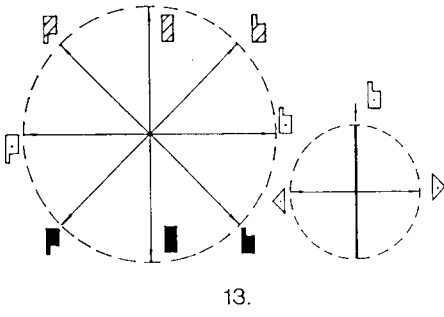
8.

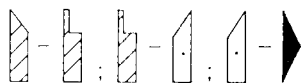

9.

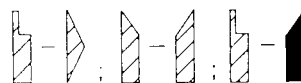

10.

18.

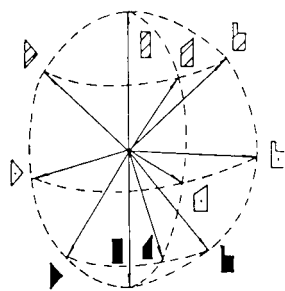
19.

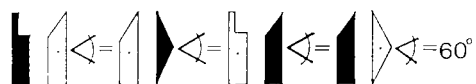
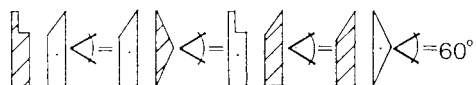
20.

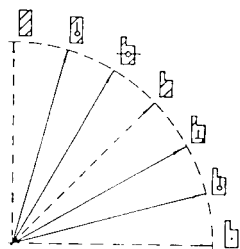
23.

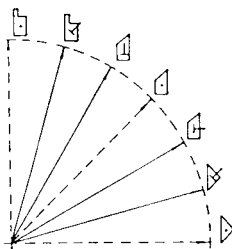
21.

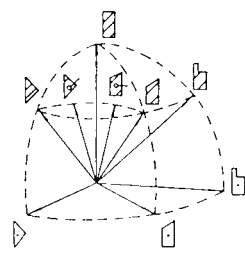
22.

24.

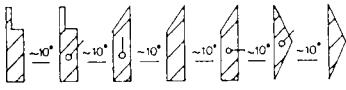

25.

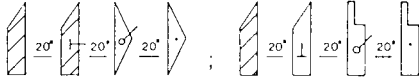

26.

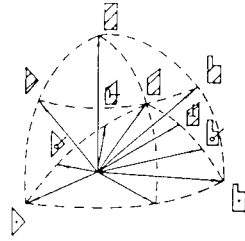

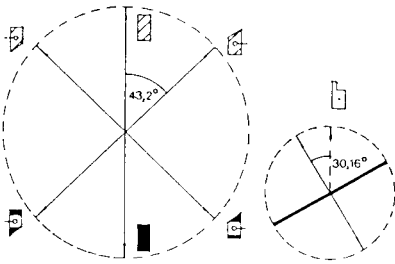
27.

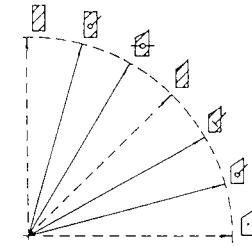
29.

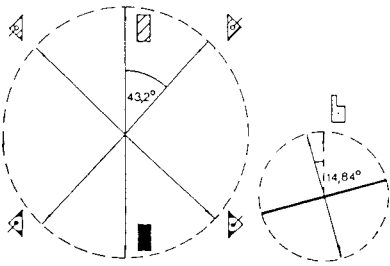
28.

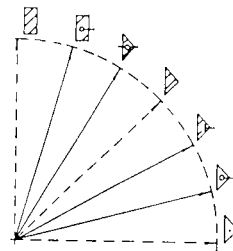
33.

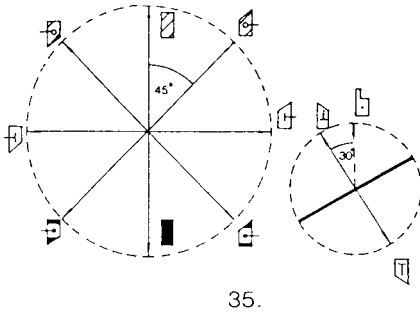
30.

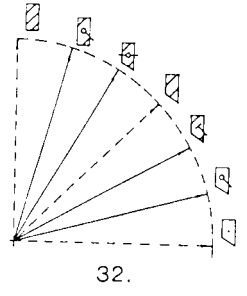
34.

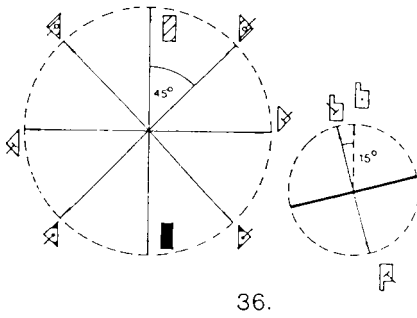
31.

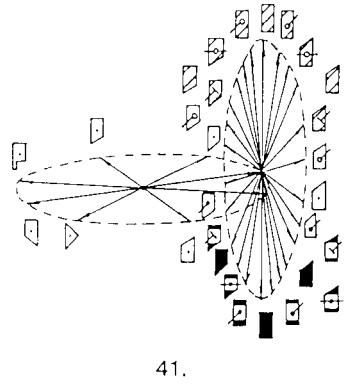
35.

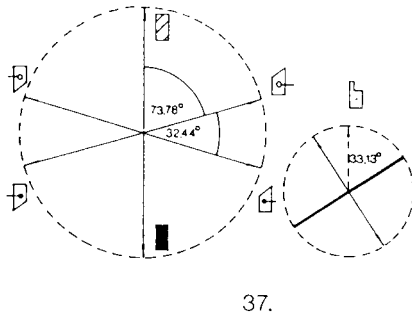
32.

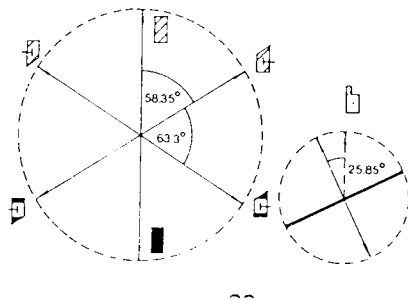
36.

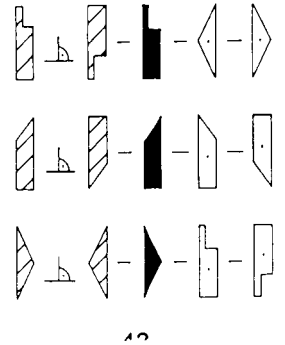
41.

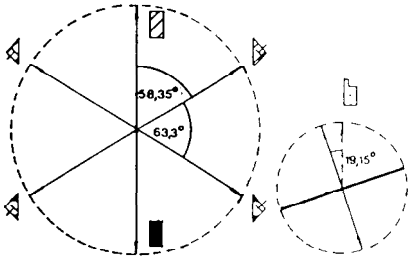
37.

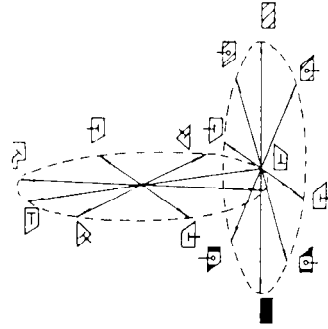
38.

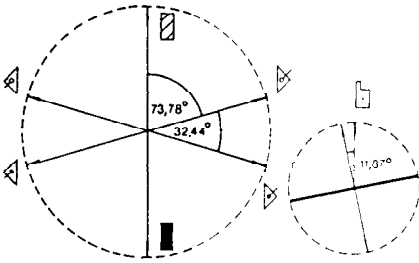
42.

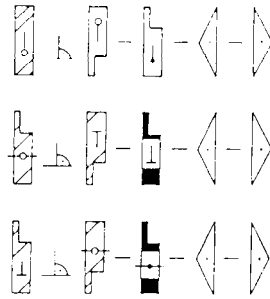
39.

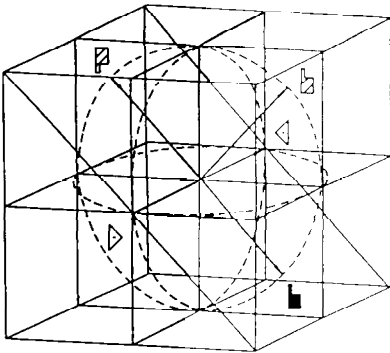
44.

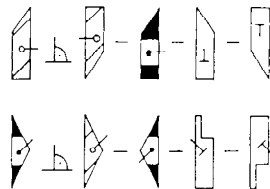
40.

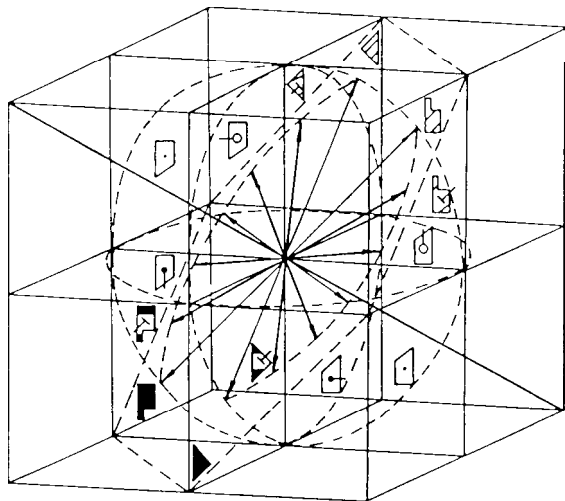
45.

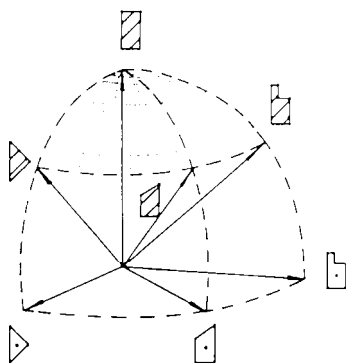
42.

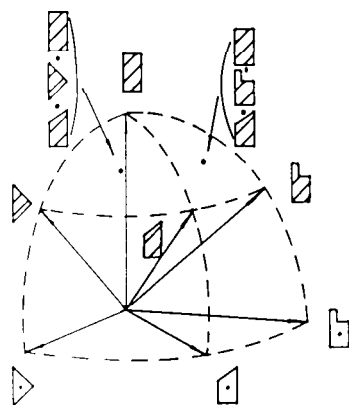
46.

47.

48.

49.

János Fügedi:

SOME PROBLEMS OF THE DIRECTION SYSTEM OF LABANOTATION

The paper investigates the direction system of Labanotation. Considering certain points on the surface of a sphere as a model of the direction system it thoroughly analyses the relation of all the expressible spatial directions. The possibility of expressing perpendicular (facing) directions to the classified groups of directions is also investigated. As a conclusion it can be stated that in the present usage the derivation principle of the main and intermediate directions is different which is the reason why no facing directions can be identified by symbols of the present set to a certain group of intermediate directions.

Pálfy Gyula:

A KÜLÖNBÖZŐ FILMTÍPUSOK ÉS A VIDEO ALKALMAZÁSÁNAK ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI AZ ARCHIVÁLIS CÉLÚ MOZGÓKÉP-RÖGZÍTÉSÉNél*

1/ Rövid írásomban a rögzítésre alkalmas anyagokat és technikákat az archiválási célok, vagyis a felvett képanyag lehető legidőtállóbb – elvileg az idők végezetéig tartó – megőrzése szempontjából kívánom sorra venni.

2/ Az általában ismert képrögzítésre szolgáló lehetőségek – napjainkban és a közelmúltban – a következők:

2.1. A film;

2.2. A video;

2.3. A képlemez.

A filmek méreteik szerint a következők lehetnek:

2.1.1. Normál – vagy régi – 8-as;

2.1.2. Super 8-as;

2.1.3. 16 mm-es;

2.1.4. 35 mm-es.

Ad. 2.1.1. A normál 8-as sokáig a legkönnyebben hozzáférhető anyagok közé tartozott. **Előnye,** hogy kisméretű és könnyű kamerával egyszerűen használható. **Hátrányai:** 1/ Nem készíthető szinkron hangosfilm; 2/ Kizárólag ún. fordítós anyag létezik ebben a méretben, ugyanakkor már alig gyártják. A másolása elméletileg megoldható ugyan – ritkán gyakorlatilag is, csakhogy méregdrágán –, de csak újabb fordítós nyersanyag-ra, ami jelentős minőségromlást eredményez.

* Rövid dolgozatom továbbfejlesztett változata annak az előadásnak, amely 1988 májusában hangzott el Alsókorompán (Dolná Krupá, Csehszlovákia), az ICTM *A film és videofelvételek módszerei és technikai a népzenei kutatásban* címmel rendezett kollokviumán.

A néprajzi filmmel, filmezéssel (is) foglalkozó szakirodalomban [ld. irodalom-jegyzék] – Martin György néhány megjegyzésén kívül – nyoma sincs annak, hogy fontosságának megfelelő súlyú szempontként merülne föl a – még rögzíthető és már rögzített – dokumentumok lehető leghosszabb távú megőrzésének kérdésköre.

A *megőrkítés* szóval igen sokszor indokolatlanul, eredeti értelmétől megfosztva találkozhatunk – nemcsak a köznyelvben – ideig-óráig visszaidézhető felvételek esetében is.

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

Ad. 2.1.2. A S–8-as filmmel is jórészt hasonló a helyzet. **Előnye** annyival több a normál–8-asénál, hogy ezt a nyersanyagot alkalmazva hangos felvétel is készíthető a filmszalagon levő magnetofon-szélcsík révén. **Hátránya**, hogy ebben a méretben is csak fordítós nyersanyag létezik, jóideje kizárólag színes emulzióval. Ez pedig, tekintettel arra, hogy a színes emulzió többrétegű és ezért életlenebb képet eredményez, továbbá szerves anyag és ezért romlandó, nem úgy mint a fekete-fehér, ez ugyancsak hátrány az időtállóság szempontjából. Másolásának lehetősége azonos a normál 8-aséval.

Ad. 2.1.3. A 16 mm-es filmanyagok között fekete-fehér és színes emulzióval egyaránt létezik negatív és fordítós fölvételi nyersanyag. A színes filmek hosszútávú megőrzése, a már említett romlandóság miatt, csak 3 példányos fek.-feh. kópia révén valósítható meg. (Ezek kópiánként a három alapszínkivonatot tartalmazzák.)

Ebben a méretben néma és hangos(ítható) fölvételek egyaránt készíthetők. Az előbbihez kisebb technikai készütség, az utóbbihoz már valamivel komplikáltabb – vagyis bonyolultabban kezelhető, egyúttal drágább – fölszerelésre van szükség. Archiválási szempontból legelőnyösebb a fek.-feh. negatív használata, amelyről könnyűszerrel készíthető pozitív kópia. Ez azért hasznos, mert az eredeti fölvételi dokumentum épségét akkor kockáztatjuk a legkevésbé, ha csupán kópiakészítés céljából vesszük kézbe. A negatívról pozitív másolat készítése elhanyagolható minőségromlással jár.

Ad. 2.1.4. A 35-ös film jelentős mértékben drágább a többi filmnél, minthogy ez az igazán professzionális méret. Mind nyersanyagban, mind pedig a felvételhez szükséges fölszerelési igényt tekintve ez a legköltségesebb (a többi filmhez képest). Igaz ugyan, hogy a képminőség ez esetben a legjobb, minthogy a felbontóképesség itt érvényesül a legjobban. Azonban akár szokás-, akár zenész- vagy táncfölvételek esetében tökéletesen értékelhető képminőséget eredményez a 16 mm-es képméret is (a technológiai előírások betartása mellett).

Ad. 2.2. A különböző videoberendezések használata már a fölvétel készítésekor is sokkal kényelmesebb – minthogy a kamerák nagy többségükben automatikusak – és egyszerűbb a kezelésük mint bármelyik komolyabb filmkameráé. Továbbá jóval kevesebb fény elegendő az elektronikus kontrasztképzés lehetősége mellett, valamint a műsorral időarányos nyersanyag-térfogat és annak súlya is jóval kedvezőbb.

Előnye még, hogy elkészítése után nincs szükség labormunkára, ami bármilyen film esetében elkerülhetetlen. A fölvétel azonnal visszajátszható és ellenőrizhető.

Legnagyobb hátránya – mint az analóg mágneses rendszereknek általában –, hogy az időtállóság tekintetében nincsenek kedvező tapasztalatok [Maximálisan 15-20 év], továbbá a felbontóképessége is jóval gyengébb mint amire a 16-os film képes. Ahogy a hangfölvételek élettartamát, úgy a videofölvételekét sem növeli meg az átjátszás, hiszen minden másolással – laikus számára is észrevehető mértékben – romlik a képminőség.

Elméletileg megoldást jelentene a korszerű videofővételekről filmkópia készítése, de egyrészt a legjobb felbontású videónak is rosszabb a felbontása mint egy jól exponált 16 mm-es filmnek, másrészt az eljárás igen költséges – és hazánkban nem is szokásos.

Ad. 2.3. A legkorszerűbb videofővételekről, vagy közvetlen fővételi eljárással – bár ma még árban mindkettő hozzáférhetetlen – elképzelhető digitális képlemez készítése is. Ez elméletileg megnyugtató megoldást jelentene, ha kedvező tapasztalatok lennének a lemez felületének védelmét biztosító műanyagbevonat időtállóságáról.

3/ Az egyszerűnek látszó mindennapos – anyagi és technikai – kérdések tehát nem kerülhetők meg ha az *archiválás* szempontjait fontosnak tartjuk, vagyis minimálisan azt: a/ hogy az archívum anyaga később – akár az eddigiektől eltérő szempontok szerint – is feldolgozható legyen; b/ hogy szükség esetén a következő generációk számára képes legyen betölteni a „kulturális génbank” szerepét.

4/ Összefoglalás:

A fentebb leírtak ismeretében a ZTI Táncarchívuma filmgyűjteményének gyarapításakor – különös tekintettel az anyagi lehetőségekre – ismételten érdemes hangsúlyozni, hogy minden más lehetőséggel szemben továbbra is a 16 mm-es fekete-fehér felvételi filmnegatívet kell előnyben részesítenünk.

Irodalomjegyzék

Bodai József (szerk.):

1983 Tánc kutatás és tánc hagyomány a Dél-Dunántúlon

Hoppál Mihály:

1981 Néprajzi film (Magyar Néprajzi Lexikon 4. 8-10.)

K. Kovács László:

1956 Néprajzi filmezések Magyarországon (Néprajzi Értesítő 314-326.)

Martin György:

1965 Beszámoló a Népművészeti- és Népművelési Intézetben végzett tánc kutató munka eredményeiről (Ethnographia LXVI 251-259.)

1977 A magyar néptánc kutatás egy évtizede 1965-1975 (Ethnographia LXXXVIII 165-183.)

1979 Tánc. In: A magyar folklór. Szerk. Ortutay Gyula. 477-539.

Gyula Pálfy:

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING VARIOUS TYPES OF FILM AND VIDEO IN RECORDING MOTION PICTURE FOR ARCHIVING

The paper surveys the recording materials and techniques best suited to archiving, i. e. preserving the recorded images for the longest period of time, possibly for ever. It concludes that in enlarging the film collection of the Dance Archives of the Institute of Musicology, the 16 mm black-and-white film negative of the recorded material is to be favoured against all other alternatives, with special regard to the financial possibilities.

Pintér István:

SZÁMÍTÓGÉPES HANGMIKROSKÓPIA

I. rész. A zenei hang spektrumának és észlelt tulajdonságainak számítógépes vizsgálata

1. Bevezető¹

A **hangmikroszkópia** az utóbbi évtizedek terméke, kialakulásához azonban igen hosszú út vezetett.

A zenei hangzás kutatásának előfeltétele a reprodukálhatóság. Ezért először is a zenei hang rögzítésének igénye merült fel.

– Edison viaszhengeres **fonográfja** 1877-ben alapfokon már megoldotta a problémát, de a tartósság és minőség messze maradt a kívánatostól.

– A **hanglemezen** való rögzítés 1892-től a jobb minőség mellett már többszöri lejátszhatóságot és sokszorosítást is lehetővé tett.

– Az igazi áttörést azonban a **magnetofon** használatbavétele jelentette a századforduló után, melynek szalagos változata az ötvenes években terjedt el széles körben.

A rögzített hang vizsgálatára először csak a **meghallgatás** szolgált. Mivel sok szempontból, de kiváltképpen a komplexitás feldolgozása szempontjából a legérzékenyebb műszer mind a mai napig a jól iskolázott hallású ember füle – és valószínűleg ez még sokáig változatlanul érvényes marad –, a kérdést akár megoldottnak is tekinthetnénk.

Szeretnék azonban pár sort idézni Kodály Zoltántól, „**A folklorista Bartók**” című visszatekintéséből.

...„Ekkor egyrészt a sok bonyolult román, arab és egyéb dallamon szerzett tapasztalata, másrészt egy fülhallgató alkalmazása, eladdig rejtve maradt részleteket tárt föl. Lejegyzései a végső határt jelentik, ameddig emberi fül műszerek nélkül eljuthat. Ezen túl már csak a hangfényképezés következik.

Hangméréssel, centszámúással nem foglalkozott. A következő korszak dolga lesz a füllel elért eredmények műszeres felülvizsgálata. Elvállik majd, van-e olyan eleme az élő zenének, mely a hangforrástól a fülig terjedő útján elsikkad, vagy eljut a fülbe, de a tudat alatt marad. Kétségtelen: a hangmikroszkóp műszerei új fényt vetnek még

¹ „A hangmikroszkópia számítógépes eszközei” címmel elhangzott a Kodály ülészen 1989. december 18-án. A dolgozat az OTKA támogatással folyó kutatás eredményeit adja közre.

sok tüneményre. De nem valószínű, hogy a fülre tett benyomás alapvonásait lényegesen elváltakatják.” ... [Kodály 1950. 33-38.].

Ebből kiemelendőnek tartom egyrészt, hogy már a fülhallgató alkalmazása is tudott többletet nyújtani. Ha az optikai hasonlatnál maradunk, ez a szemüveg vagy a kézi nagyító alkalmazásához hasonlítható.

Bartók is felhívja a figyelmet egy másik egyszerű technikai fogásra, nevezetesen arra, hogy a fonográf-henger hanganyagának a normálnak tekinthető 160 fordulat/perc forgássebességnél lassúbb lejátszása esetén a természetes sebességű lejátszásnál meg nem hallható részletek válnak kivehetővé.

A másik, amit kiemelnék, hogy Kodály maga is feltételezi, hogy a hangnak sok tüneményét még nem tártuk fel. Ugyanakkor az utolsónak idézett mondat azt a feltételezést erősíti meg, hogy az általunk szubjektíve észlelt hang teljesértékűen hat ránk, bennünk feldolgozódik, ám ennek a feldolgozásnak teljes bonyolultságát még nem ismerjük.

Végül azt emelném ki, hogy mikor Kodály úgy ítéli meg, hogy az eddiginél részletesebb megismerés szükséges, egyben arra is rámutat, hogy előbb létre kell hozni az erre a célra alkalmas technikai eszközt. A hang humán feldolgozása ugyanis komplex, gyakran nem tudatos, így csak a végtermékét ismerjük.

Kövessük a hang útját onnan, hogy fülkagylónk környezetében a levegő nyomása változik. Ezt igen egyszerűen a nyomás-idő koordináta-rendszerben ábrázolhatjuk. Láthatjuk, hogy ez egyetlen fizikai mennyiség egyszerű időfüggvénye, mégis tudjuk, hogy ez magában hordozza azt a teljes információtömeget, amely végül is hozzánk a zenével eljut.

Ezt az időfüggvényt az oszcillogramon tehetjük láthatóvá. Ha azonban megpróbáljuk az oszcillogramot és az általunk észlelt hangzást összefüggésbe hozni, hamar rá kell jönnünk, hogy erre alkalmas szabályokat felállítani aligha sikerül. Jó esetben az amplitúdócsúcsok burkológörbéjének maximumai és a hangsúlyok összevetése adhat vizuálisan is kiértékelhető összefüggést. Ha a vizsgált hang elég egyszerű szerkezetű, az alaphang, az alaphang frekvencia dominál, akkor a periódusok tartamának mérésével és átlagolásával már olyan hangmagasság-információhoz juthatunk, amely az időtartam kiértékelésével együtt a mesterséges dallamlejegyzés alapanyaga lehet. Ilyen dallammérési módszert Sztanó Pál valósított meg intézetünkben [Sztanó 1979. 277.].

A hang minőségére az oszcillogram már nem ad biztos információt. Ennek oka az, hogy a hang minőségét nagymértékben meghatározó részhangok fázishelyesen² összegezve jelennek meg az oszcillogramon. Következésképpen az összetevők fázisát megváltoztatva új és új oszcillogram-formát kapunk. Ezzel szemben fülünk ezekre a fázis-viszonyokra nem érzékeny, ugyanahhoz a hangminőséghez végtelen sokféle

² A fázissal a hullámnak mint periódikus jelenségnek egy pontját jellemezzük. A fázis az ismétlődő szakasz kezdő és végpontja közötti helyzetet határozza meg. A különböző fázisokhoz különböző amplitúdók tartoznak. Ezért az egymáshoz képest különböző fázisban elhelyezkedő hullámok összegzésekor más és más amplitúdók összeadása történik meg. Tehát a hullámok különböző fázisban való egyesítése különböző összeghullámot eredményez. (Szemléltető ábra az F1 függelékben.)

oszcillografikus jelgörcbe tartozhat. Erre tehát nem állíthatunk fel alkalmas közvetlen szabályszerűséget.³

A zenei hangok, akár vokális, akár instrumentális eredetűek, mindig több részből tevődnek össze. Olyan eszköz, amely az egyes összetevők időbeli lefolyását, azaz az egyes frekvenciasávokban jelentkező energiaszintek időfüggvényét teszi láthatóvá és vizuálisan kiértékelhetővé, a szonográf.

Az egyszerű szonográfval feldolgozható frekvenciatartomány 100 Hz-től 8 kHz-ig terjed. Ezen belül a megkülönböztethető sávok szélessége az időbeli felbontás finomságától függ, a kettő ugyanis ellentmondásban áll. (Ezt szokták az akusztika határozatlansági relációjának is nevezni.) A részletesebb frekvencia-megkülönböztést tehát az időfelbontás rovására érhetjük el.

Ha a vizsgált időszakok 5 msec tartamúak, akkor a sáv szélesség 300 Hz. Mindjárt nézzük meg, hogy ez mit is jelent. A négyvonalas e és f között (5274 Hz és 5587 Hz) kb. ekkora a távolság. Tehát ennél alacsonyabb hangoknál már a kisszekund távolság nem különböztethető meg ezzel az eszközzel, figyelembe véve, hogy a sávfelbontás lineáris. Ha a lehető legnagyobb frekvenciafelbontásra törekszünk, a szonográf esetén ez 45 Hz-es sáv szélesség lehet, ehhez azonban legfeljebb 30 msec-os részletességű időfelbontást valósíthatunk meg. Ebben az esetben már az egyvonalas g és gisz közötti különbséget is mérni tudjuk, de az ez alatti kisszekundok már nem különböztethetők meg. Az ehhez járuló 30 msec-os integrálási idő pedig a 62-es metrum 1/32-ed értékű hang hosszának felel meg, azaz ennél rövidebb hangot ez az eszköz nem tud megkülönböztetni. A hangintenzitást 40 dB-es tartományon belül akár 2 dB-es lépésekben is lehetséges megkülönböztetni. A vizsgálandó hang időtartama legfeljebb 2.5 sec hosszúságú lehet.

A szonográf zenei analízis céljára való felhasználása a fentiekből következően csak szűk korlátok között lehetséges. Ha figyelembe vesszük az emberi érzékelés kifinomultságát, a kontraszt szembeszökően nagy. Hallásunkra jellemzők a következők: A **frekvencia-megkülönböztetés** határa a cent, ami a közepes frekvenciák környezetében, például a normál „a” hang közelében 1/4 Hz-nek felel meg. Ugyanez a négyvonalas oktávban 4 Hz. Az **időbeli felismerés** határa abból kiindulva, hogy a hangmagasság azonosításához legalább 5 periódus lejátszódására van szükség, a normál „a” hang közelében 12 msec, a magasabb hangoknál ennél rövidebb, az alacsonyabb hangoknál viszont ennél jóval hosszabb időszakok jelentik a felbontás lehetséges határát. Hallásunknak ezt a tulajdonságát több paraméter befolyásolja. **Hang-erősség-megkülönböztetés**i képességünk laboratóriumi körülmények között igen finom lépéseket tesz lehetővé, akár 1 dB-es különbségeket is észlelhetünk. A gyakorlatban azonban ez erősen relatív válik. Függ többek között a szóbanforgó hangot közvetlen megelőző hangok erősségétől, az összetevő frekvenciáktól, azok eloszlásától, valamint attól, hogy a megfigyelt hang a hallás kritikus sávjaiban hogyan helyezkedik el a környezeti hangokhoz viszonyítva.

³ Ezt az általánosan elfogadott megállapítást a „Kísérleti Zenetudomány” kutatócsoport munkaprogramja keretében felülvizsgálat alá kívánjuk vonni!

A szonográf továbbfejlesztésének tekinthető a dallamíró készülék, például J. Sandstad 1956/57-ben konstruált gépe. Ez mintegy 3 oktávnyi frekvencia-tartományt fog át, a nagy C-től a kétvonalas c-ig, azaz 56.4 Hz-től 523.3 Hz-ig, logaritmikus léptékben, kisszekund lépésekben. Időfelbontása jobb, mint 100 msec, az amplitúdó felbontás megközelítőleg 10 dB részletességű. Ezekkel a tulajdonságokkal célgépnek tekinthető, amely az analóg áramkörök kalibrálása, az eredmény fotópapíron rögzítése és vizuális-manuális kiértékelése folytán inkább kísérleti műszer, mintsem a zenetudós munkaeszköze.

Az előbbinél jobban használható berendezést szerkesztett 1974-ben Californiában Charles Seeger „Melograph Model C” néven. Még ebben is az analóg áramkörök a főszerep, de a 7 oktávós tartományt 21 terctartományra bontja tovább, és az ezeken belül megjelenő hullámok hosszát mérve jut részletesebb felbontáshoz. Az alkalmazott filmszalag megfelelő sebességű továbbítása esetén a felvételi idő 30 percre is kiterjeszthető. Bár ez a zenekutatói igények messzemenő figyelembevételével épült, még ez sem vált elterjedtté. Legyen szabad közbevetnem egy technikai megjegyzést:

– **Analóg** eszköznek azt a berendezést hívjuk, amely egy fizikai mennyiség változását (például a hangnyomásét) egy **másik fizikai mennyiség** arányos változásával (például elektromos feszültséggel) ábrázolja.

– **Digitálisnak** nevezzük azt a berendezést, amely egy fizikai mennyiség változását annak pillanatnyi értékeivel arányos **számértékek sorozatával** ábrázolja. Ezeket a pillanatnyi értékeket szoktuk mintának (sample) is nevezni.

– A **transzformálást** a két ábrázolási forma között az úgynevezett **A/D-D/A átalakítók** segítségével végezzük.

Áttörést végül is a **digitális** technika hozott. A **digitális** technikával, a mintavételezés (sampling) alkalmazásával a feldolgozás eddig szűk korlátai több vonatkozásban is megszűntek. A mozgástér szinte nagyságrenddel bővült. Mindenekelőtt fontos, hogy a minta tárolása lehetővé tette, hogy a valósídejű feldolgozás szabta korlátokat átléphetjük. Így a jel tetszőleges időintervallumba eső részét pontosan kijelölhetjük, korlátlan ideig, több szempont szerint és különböző paraméterekkel is feldolgozhatjuk, az eredményt korlátlan időre kimerevíthetjük, zoomolhatjuk, azaz különböző léptékekben is vizsgálhatjuk.

Az oszcillografikus mérés és kiértékelés digitális technikára alkalmazott változatát idehaza Sztanó Pál valósította meg. Erről a Zenetudományi dolgozatokban 1979-ben közölt cikket. Megtekintve ennek egyik ábráját, azt is észrevehetjük, hogy az így megvalósított dallamábrázolással – az egyszerű, de igen szellemes megoldás eredményeképpen – a kisszekundon belüli hangmagasság-mozgás is nyomon követhető. Így ennyiben felülmúlja az előzőekben említett analóg berendezéseket [Sztanó 1979. 277-282.].

A hazánkban is fellelhető egyik legújabb, a digitális technikára épített, DSP-Sona-Graph-5500 típusjelű szonográf határadatai a korábbiakkal való összehasonlítás céljából: A frekvencia felbontás határa 15 Hz, ez az egyvonalas c és h kisszekund távolsága. Az időfelbontás határa 6.25 msec, tehát feltétlenül jobb a már említetteknél. Az amplitúdó logaritmikus léptékben, 16 fokozatban ábrázolható. Ebben a be-

rendezésben tulajdonképpen egy A/D-D/A átalakító mellett egy célszámítógép rejlik. A sebessége igen nagy de az ára is igen magas.

A fejlesztések legújabb terméke ezeket a hátrányokat is kiküszöböli, mégpedig úgy, hogy az előbbi viszony az ellenkezőjére fordul, azaz az általános számítógépbe kerül be a jelfeldolgozó konverter, minthogy immár egy áramkörüi kártya méretére zsugorodott. Ebben a felépítésben a hang már közvetlenül csatlakozik a **számítógép** be- és kimenetére. Ettől a ponttól kezdve viszont már az egyébként általános **számítógép** gyakorlatilag tetszőleges jelfeldolgozást végezhet. Ennek csupán a gép memóriakapacitása és a processzor teljesítőképessége szab határokat. A lehetőségeket viszont az alkalmazott **szoftver** terjesztheti ki igen széles határokig.

A bennünk kialakuló hangélményt leggyakrabban úgy éljük meg, hogy a hang szerkezete, illetve folyamata nem tudatosul. Ha kielemezzük, láthatjuk, hogy a hang részhangjai önálló életet élnek: időben egymástól független, különböző görbéket írnak le, és döntően ezek a folyamatok határozzák meg a hang karakterét. Ez a hangkarakter pedig – akár csak 10 jellemző részhangot véve is figyelembe, azok különböző viselkedése esetén – rendkívüli változatosságot mutat. Ezt első fokon különböző hangoknak halljuk. Például mély hangú orgonasíp megszólaltatásakor az, akinek erre különösen kifinomult a hallása, képes az egyes összetevők fejlődési vonalát is követni. Ezt a folyamatot a kutatók az úgynevezett FFT elemzés módszerével teszik objektívvá és szemléletessé.

Ugyanennek a jelenségnek a megfigyelése gyorsabb lefolyású hangesemény hallgatásakor már meghaladja a fül elemző képességét. Ilyenkor már csak a komplex érzetet regisztrálhatjuk. Ezen a ponton válik szükségessé – ahogyan azt Kodály is írta – a **hangmikroszkópia**.

A műszerrel a hang szerkezetét feltárhatjuk, és vizsgálhatóvá tesszük, valamilyest hasonlóan ahhoz, ahogyan a műveket írjuk le a kottával. Mondhatnánk úgy, hogy létrehozzuk a hang „belsejének” kottáját. Ekkor már úgy szemlélhetjük a hangot, mint ami önmagában is összhangzás, márpedig gyakran igen sok hangból álló összhangzás. Ezeknek a „belső” hangoknak az időbeli lefolyása pedig végső soron magában hordja a hang által keltett érzet fizikai okait. De ezeknek az összefüggéseknek a szabályszerűségei még kevésbé ismeretesek, még alapos kutatásra várnak.

Bartók írta 1936-ban:

...,De még ha valamilyen természetfölötti képességű gyűjtőnek sikerülne is dallamokat egyszeri hallásra minden finom árnyalataikkal együtt lejegyeznie, akkor is marad valami, amü általában nem lehet lejegyezni, mert nincs erre a célra jelrendszerünk: és ez a valami a népi ének hang-adása, a hangszín. Ezt legfeljebb magyarul lehetne körülményesen, de ilyen magyarázatnak sok haszna nincs, mert ennek nyomán senki a hangszínt elképzelni úgysem tudná.” ... [Bartók 1936. 8.]

Ebben látom a találkozási pontot a **számítógépes zene** és a hagyományos zene kutatásában. A **számítógépes zene** nélkülözhetetlen eszköze a hangelemzés, de elképzeléseim szerint ez felhasználható lenne a **népzene**kutatásban is. A hangszín, a

megszóltatási jellegzetességek leírását egyes esetekben részletesebbé, pontosabbá tehetné, ez viszont az összehasonlító elemzésekben adhatna támpontot az előadás-mód hasonlóságának vagy egyezésének bizonyítására vagy kizárására.

Röviden összefoglalva: A **hangmikroszkópia** a hangok dinamikus struktúrájának olyan mélyreható részletes vizsgálata, amely lehetővé teszi, hogy a zenei hang és az általa keltett hangélmény metamorfózisának szabályszerűségeit kutassuk és felfedjük. Ennek eszköze – egy történelmileg rövid idő alatt lezajlott soklépcsős, hosszú fejlődés eredményeképpen – maga a **számítógép**. Így végül a lehetőségeket csaknem teljes egészében az alkalmazott **szoftverek** határozzák meg. A jelenleg elért technikai felbontóképesség – minthogy az emberi hallás képességeit tekintélyes mértékben közelíti – már igen mélyreható, az eddigieknél részletesebb kutatói feltárást tesz lehetővé.

Természetesen a technikai lehetőség és a kutatói produktum között még nagyon sok és fáradságos munka elvégzése lesz szükséges.

2. A zenei hang spektrumának és alaphangjának számítógépes vizsgálata

2.1. Kiindulási megállapítások

Szedjük csokorba azokat — az egyébként jól ismert — megállapításokat, amelyek a későbbiekben ismertetendő gondolatmenethez vezetnek.

„...,Fechner nevezetes tétele, a **'pszichofizikai parallelizmus'** korán fényt derített arra is, hogy sajátos különbség és egyben **korreláció áll fenn** a létrehozott hang **fizikailag adott** és a befogadott hang **pszichofiziológiailag megjelenő** tulajdonságai között.”... [Maróthy 1988. 187.].

Noha a hangszín a felcsendülési és lecsengési szakaszaiban megjelenő átmeneti jelenségektől elválasztva, csupán a spektrum alapján általában nem azonosítható, a **hangszín egyik legfontosabb meghatározója a hang spektruma** [Tarnóczy 1982. 186.]. Schoenberg óta sokan értenek egyet azzal, hogy „..., a **hangmagasság nem másvalami, mint a hangszín, hanem a hangszín egy dimenziója.**”... [Maróthy 1988. 187.]. A **hangmagasság érzet és a hang szinképe közötti kapcsolatot az alaphang** teremti meg. Ha az alaphang fizikailag nincs is jelen, hallásunk létrehozza a **virtuális alaphangot** [Tarnóczy 1982. 205,200.]. A virtuális hang a hallási mechanizmus terméke [Tarnóczy 1982. 174,199.]. Virtuálisnak azokat a szubjektív hangokat nevezzük, amelyek a fizikai rezgésben nincsenek jelen, de hallási rendszerünk objektív szabályszerűség alapján létrehozza, és így valóságosan halljuk.

A zenei hangok felhangjai erősítik meg az alaphang meghatározottságát [Tarnóczy 1982. 200.]. A fülünk gyakorlatilag mindig létrehoz torzítási felhangokat [Tarnóczy 1982. 129,200.]. A hangmagasságot a hallási rendszer bizonyos tűrészatháron belül azonosnak érzékeli [Tarnóczy 1982. 156.].

2.2. A statikus modell

A jelenségek számítógépes vizsgálata általában azok matematikai modellezésével oldható meg a leghatékonyabban. A modell a valóságnak csupán valamilyen egyszerűsített, de lényeges vonásaiban analógiát mutató leírása. A jelen cikk ennek a modellnek nem egészét, csupán a létrehozásában eddig megtett **kezdeti** lépéseket, és azok próbáját tartalmazza. Bár így a modellnek csak **egy** **elemi** kerülnek bemutatásra, az egyes elemek viselkedése is már értékelhető, amennyiben azok a tapasztalattal összevethető működési eredményt produkálnak.

Az első fázisban az egyszerűsítés érdekében a modellt statikusra tervezzük, azaz a hangszínképet időben változatlanoknak tekintjük. A részhangok számát 6 darabban korlátozzuk. Ennek egyik oka a rendelkezésre álló számítógépkapacitás korlátozottsága, de legalább ennyire nyomós ok az, hogy az ellenőrző kísérletekhez rendelkezésre álló YAMAHA-DX-7-II-FD szintetizátorral ennyi független részhangot tudunk megvalósítani.

A modellel szemben felállított követelmény tehát az, hogy a **hangmikroszkópiai vizsgálatok** igényei szerint, **számítógéppel kezelhető** formában fogalmazzuk meg a valóságos hang elemi tulajdonságait jó közelítéssel kifejező **paramétereket**.

Kiindulási adata a hang spektruma, vagyis a részhangok készlete, frekvencia–amplitúdó párokkal kifejezve. A részhangok frekvenciáját és a hozzátartozó energiát jelképező amplitúdót a spektrumanalízis szolgáltatja.

2.3. A kváziperiódus

A fenti cél elérése érdekében, a zenei hang tulajdonságainak számítógépes elemzéséhez meg kellett alkotnunk egy új fogalmat, a kváziperiódus fogalmát. Ez alapeleme az általunk kifejlesztett számítógépes modellnek.

A kváziperiódus két hullám egyesítéséből eredő hullámalak ismétlődő szakasza.

Példaként szemléljük meg az $F_1=200$ Hz és az $F_2=300$ Hz frekvenciájú H1 és H2 hullámok eredő hullámalakjának ismétlődési periódusait. A H1 hullám periódusideje $T_1 = 1/F_1$, azaz 5 ms. A H2 hullám periódusideje $T_2 = 1/F_2$, azaz 3.333 ms. A H1 két periódusának hossza $T_0 = 2 \cdot T_1$ azaz 10 ms. A H2 hullám három periódusának hossza $T_0 = 3 \cdot T_2$ azaz szintén 10 ms. Az eredő hullámalak ismétlődésének periódusideje tehát 10 ms. Ezt nevezzük a két hullám T_{kv} kváziperiódusidejének. Ennek a reciprokát pedig nevezzük F_{kv} -nek, kvázifrekvenciának.

$$F_{kv} = 1/10 \text{ ms azaz } F_{kv} = 100 \text{ Hz.}$$

Ha a fentieket az időtengelyen grafikusán ábrázoljuk, akkor ez az ismétlődés – az eset egyszerűsége folytán – pusztán rátekintéssel is felismerhető. (Az ábrát lásd az F2 függelékben.)

Ugyanezt egyszerűbben egy algebrai kifejezéssel így írhatjuk le:

$$T_{kv} = M \cdot T_1 = N \cdot T_2 \quad \text{ahol az } M \text{ és } N \text{ egész számok.}$$

Az $M:N$ arányt nevezzük a kváziperódus hullámarányának.

Mint említettük, az azonosságok megítélésében egy bizonyos tűréshatáron belüli eltéréseket egyezőségnek fogadjuk el [Tarnóczy 1982. 156]. A tűréshatárt jelöljük T_L -lel. Ekkor a fenti összefüggést így alakíthatjuk át:

$$T_{kv} = M \cdot T_1 \approx N \cdot T_2 \quad \text{ahol az } M \text{ és } N \text{ egész számok, és fennáll, hogy } \text{Abs}(M \cdot T_1 - N \cdot T_2) < T_L.$$

A fenti összefüggést úgy értelmezzük, hogy ha az $M:N$ hullámaránnyal képezett (többszörözött) periódusidők hosszának eltérése kisebb a tűrési határnál, akkor azokat megegyezőnek fogadjuk el, az „egyező” periódusidő pedig az eredő hullám T_{kv} kváziperódusideje lesz.

A kváziperódushoz rendeljük hozzá amplitúdót is. Az amplitúdó számértéke legyen az egyszerűség kedvéért a két részhang dB-mértékszámban kifejezett energia-amplitúdójának a mértani közepe.

$$A_{kv} = (A_1 \cdot A_2)^{1/2}.$$

2.4. A virtuális alaphang keresése

Képezzük a hang összes részhangjának páronkénti összevetésével a lehetséges kváziperódusokat.

A kváziperódusok T_{kv} periódusidejét hasonlítsuk egymáshoz és csoportosítsuk azokat. Egy kváziperódus gyűjtőkörébe azok a kváziperódusok kerüljenek, amelyeknek a periódusideje, vagy annak egész számú többszöröse egyenlő a gyűjtés alapját képezőével. (Az utóbbi eset tulajdonképpen a kváziperódus képzés rekurzív alkalmazása.) Az egy gyűjtőkörbe tartozó kváziperódusok amplitúdóit összegezzük. A legnagyobb amplitúdó összeget, másszóval a legnagyobb energia összeget képviselő kváziperódus **frekvenciáját** tekintjük **meghatározónak**. Ez a megközelítés lehetőséget ad a kettős alaphang kifejezésére is (ld. csőharang).

Ellenőrizzük számpéldán, hogy az így kiválasztott meghatározó periódus frekvenciája valóban a virtuális alaphangéval megegyező-e? A könnyű ellenőrzési lehetőség érdekében vegyük a példát a szakirodalomból [Tarnóczy 1982. 173.].

Részhangok: 700, 800 és 900 Hz. Virtuális alaphang: 100.

Részhangok: 500, 700 és 900 Hz. Virtuális alaphang: 100.

Részhangok: 600, 800 és 1000 Hz. Virtuális alaphang: 200.

(A számítás ellenőrző listája az F2 függelékben található.)

Látjuk, hogy a modell mind a három esetre egységesen működik, és igen egyszerűen szolgáltatja azt az eredményt amit elvártunk. A számítás eredménye összhangban van a tapasztalattal.

A fenti számítás egyúttal példa arra a jelenségre is, amit a napi tapasztalatból mindenki jól ismer, és „telefonhang effektus” néven is szoktunk emlegetni. Műszaki okokból eredően ugyanis a telefon nem képes átvinni az emberi beszédhang alsó tartományát, és így a telefonhallgatóban a beszélő alaphangja és alacsonyabb harmonikusai nem szólalnak meg, egyszerűen hiányoznak. Ennek ellenére nemcsak a szöveget értjük meg, hanem a beszélőt hangjáról fel is ismerjük. Ez viszont azt jelenti, hogy hallásunk az egyébként fizikailag jelen nem lévő alaphangot rekonstruálja. Felhangjaiból visszakövetkeztetve, „logikailag” képezi, és ezzel a virtuális hanggal együtt végzi el a jel feldolgozását. Az alaphang tehát ilyen esetben is meghatározható.

2.5. Összefoglalás

A modell újdonsága a **kváziperiódus** bevezetése. Ennek és az energiával arányos **súlyozási módszernek** az együttes alkalmazása a hang spektruma és alaphangja közötti összefüggés kimutatására a kipróbált esetekben sikeresnek mutatkozott.

Nyilvánvaló, hogy az eljárást tovább kell fejleszteni azért, hogy a bemutatottaknál bonyolultabb esetekre is érvényes módszert dolgozzunk ki.

3. Hangközök konzonancia-disszonancia viszonyai és a hang spektrális tulajdonságai közötti összefüggés számítógépes vizsgálata

3.1. Célkitűzés

Ezen gondolatmenet tárgya egy olyan **számítógépes modell** kidolgozásának első kezdeti lépése, amelynek végső célja a természetes zenei hangzások olyan **hangmikroszkópiai** elemzése, amelynek eredménye összefüggésbe hozható a zenei hangzások **feszültségi** jellemzőivel. A távlati célt illetően az **emberi beszédfelismerésre** asszociálva, a feladatot akár úgy is meghatározhatnánk, mint a **zenei feszültségfelismerés** technikai eszközének keresését.⁴

A konzonancia - disszonancia viszonyok számszerűsített kifejezése első hallásra talán bizarr ötletnek tűnhet, de ne riadjunk vissza és vegyünk magunknak annyi bátorságot, hogy feltételezzük azt, hogy egy ilyen bonyolult jelenség is lebontható egyszerűbb részletekre, és az egyszerűbb részletek is tovább bonthatók az elemi fogalmak szintjéig. Ha sikerül a jelenség különböző szintjeit a tartalomnak megfelelő algebrai formával leírni, megvan az esélyünk arra, hogy az így nyert formaelemekből hi-

⁴ A beszédfelismerés kutatása bizonyos területeken már elérte a gyakorlati alkalmazhatóság szintjét.

erarchikusan felépített matematikai modell bemenő és kimenő adatai párhuzamba állíthatók a tapasztalati adatokkal.

Ehhez a kísérlethez Keuler Jenő „Oktávparadoxonok” című kompozíciói mindenekelőtt inspirációt adtak különös hangzásvilágukkal, de nem utolsó sorban rendkívül alkalmas vizsgálati anyagnak is bizonyultak. A legdöntőbb mégis a szerző személyes segítsége volt, amely hozzásegített a legnehezebb első lépés megtételéhez. (Az „Oktávparadoxonok” leírása az F3 függelékben található.)

Módszerünkben a kiinduló pont legyen a legáltalánosabb tapasztalati tény, innen haladjunk a részletek felé. A modellt pedig elemi összefüggésekből építsük fel. Majd ellenőrizzük minél több jellemző esetre nézve a komplex működés eredményét, hogy milyen mértékben felel az meg a tapasztalásból szerzett ismereteinknek. Ezért gyűjtsük össze azokat a tényeket illetve megállapításokat, amelyek a tapasztalások vagy tudományos kutatások összegzéséből jöttek létre és ismeretük a gondolatmenetünk felépítésében szerepet játszott.

3.2. Áttekintés

A zene az adott kor kulturális környezetétől erősen meghatározott, bonyolultan összetett **jelzésrendszer** [Tarnóczy 1982. 198.].

A disszonánsnak minősülő hangzási viszonyok megítélésének történelmileg rövid idő alatt lezajlott változásai is bizonyítják, hogy a konzonanciát nem lehet egyszerűen pszichoakusztikai jelenségnek tekinteni [Keszler 1969. 19.]. „...,A zenében ugyanis nem a hangok kölcsönhatásba lépése az elsődleges, hanem **a hangok és az ember lépnek kölcsönhatásba**”... [Keuler 1984. 414.]. Mivel a konzonancia-disszonancia fogalom pár leginkább a zene pillanatnyi hatásának minősítésére szolgál, megítélése erősen szubjektív. Előfordul, hogy ugyanazt a hangzást egyszer disszonánsnak, máskor konzonánsnak fogjuk fel. [Tarnóczy 1982. 209.]. Ez természetes, és oka arra vezethető vissza, hogy a hangzások mindenkor valamilyen **funkciót** képviselnek, ami meghatározza a megítélést, viszont formailag ugyanaz a hangzás lehet hordozója különböző funkcióknak. Így a zenei hangzások konzonanciája általánosságban eléggé megfoghatatlan ugyan, de konkrét esetben már képezheti vizsgálat tárgyát. Az ehhez a témához kapcsolódó, többségükben pszichoakusztikai kutatások jelzik azt az erős igényt, amely a **hangzások szubjektív jellemzői és objektív paraméterei közötti kapcsolatok** megismerésére irányul [Appleton 1975. 58., Angster kézirat. 20.].

A **konzonancia** döntően **függ** az együtt megszólaló hangok **hangszínképétől** [Tarnóczy 1982. 207.]. A **disszonancia-konzonancia** viszonyokat zenepszichológiai vonatkozásban a **feszültség-oldódás** viszonyokkal állítjuk párhuzamba [Keuler 1986. 109-111, Dubrovay 1984. 399-401, Tarnóczy 1982. 205., Keuler 1985. 4-7.]. Módszerünk szempontjából nem közömbös, hogy a Helmholtz-féle konzonancia értelmezés szerint **egyetlen hang is lehet konzonáns vagy disszonáns** [Tarnóczy 1982. 199.]. Véleményem szerint, erre alapozva kifejleszthető a konzonancia

olyan **hangmikroszkópiai** vizsgálata, amely a zenei viselkedés kutatás egyik adatforrása lehet.

Plomp és Levelt 1965-ben a konzonancia jelenséget akusztikai szemlélettel alapfokon szinuszos hangpárok együttes hatásának vizsgálatával próbálták megközeleltetni. Bár ez leginkább a fiziológiai szintű jelenség megismerését segítette elő, a kísérletek eredményei igen hasznosnak bizonyultak [Tarnóczy 1982. 204-210.].

A zeneszerzés gyakorlatában bevált rendszert közölt Dubrovay László 1984-ben. Ennek lényege, hogy a temperált skála hangjait alaphangjuknak a felhangrendszerbe illeszthetősége alapján rangsorolta. Az alaphangok frekvencia arányát az arányba állított számok emelkedő sorrendjében elhelyezve úgy találta, hogy az párhuzamot mutat a két hang által alkotott hangközben rejlő feszültséggel. Módszere a hangpárokon túl a hármas- és négyeshangzatokra is kiterjed [Dubrovay 1984. 398-411.].

Ugyancsak a hangközöknek és különbségi hangjainak hallásunkra kifejtett hatásának jelenségkörét vizsgálva, kísérleti jelleggel, de alapos kidolgozottsággal Kósa Gábor a „KA” hangrendszert hozta létre. Ennek lényege, hogy szinuszos jelformájú hangokat foglal olyan rendszerbe, melynek jellemző hangköze az aranymetszés arányait követi. Ennek tudatosan alkalmazott különbségi hangjai e sajátos hangzásvilág szerves részét képezik [Kósa 1990.].

A számítógépes zene lehetőségei — amennyiben szinte minden tetszőleges hangzás előállítható — és követelményei — amennyiben a hang előállítását fizikai illetve akusztikai jellemzői felől megközelítve kell megvalósítani — különösen ráirányították a figyelmet az általunk is keresett összefüggések fontosságára [Keuler 1984. 412.].

A „Kísérleti Zenetudomány” kutatócsoportban ennek a témakörnek egy sarkalatos kérdésével foglalkozva Keuler Jenő kompozíciókon keresztül mutatta be az oktávparadoxonokat. Ezzel a gyakorlatban bizonyította azt a tényt, hogy az oktáv-azonosság jelensége csupán speciális esete a hangrokonság és a minőségazonosság tágabb megmutatkozási körének. Kísérleti műveiben speciálisan felépített spektrumú hangokat alkalmazva elérte, hogy az oktáv helyett más hangköznel jelentkezik az azonoság érzete. ....Például, ha a kisona viselkedik oktávként, akkor ez lesz a legkonszonánsabb hangköz, míg a hagyományosan konszonánsnak ismert oktáv az egyik legdiszszonánsabb.”... [Keuler kézirat 1990.].

Keressük tehát azt a modellt, amely a hangpárt alkotó két hang spektruma és a hangköz konzonanciafoka közötti kapcsolat kezelésére alkalmas.

3.3. Kiindulási megállapítások

A hallószerv nem bonyolult spektrumelemzés, hanem egyszerűen hullámforma (rezgéskép) alapján ismeri fel a hangmagasságot [Tarnóczy 1982. 200.]. A korrelációs elemzést a hallás az idegpályák közötti időelcsúsztatással végzi [Tarnóczy 1982. 191.]. Ezt egyszerűen elképzelni úgy a legkönnyebb, ha arra gondolunk, hogy két átlátszó fólián lévő azonos vagy hasonló ábrát egymásra helyezünk és lassan egymá-

son csúsztatjuk mindaddig, amíg fedésbe kerülnek. Ekkor anélkül hogy az ábra részleteit vizsgálnánk, nagy biztonsággal állapíthatjuk meg, hogy a két ábra elelegendően nagy hasonlóságot mutat. Ha az időben folyamatosan érkező, az idegpályákon tovahaladó jel egy szakaszát a hallási rendszer elég gyakran, szinte folyamatosan összehasonlíttja egy korábbi jelszakasszal, úgy a periodicitástól függő idő elteltével az átfedés esetét a fentiekhez hasonlóan regisztrálhatja.

Az agy információ-feldolgozó mechanizmusa mintákat, minta-struktúrákat, azonosságokat és arányosságokat képes felismerni („pattern recognition”) [Diana Deutsch 1982., Yee On Lo 1987.]. Mintafelismerési képességünket az iménti mechanizmusra asszociálól, de annál nyilván bonyolultabb és magasabbrendű tevékenységgel tudjuk elképzelni.

Mint azt a fentiekben már megállapítottuk, a konzonancia-disszonancia érzet okai nem vezethetők le pusztán a hangok spektrális tulajdonságaiból, ugyanakkor ezek nem is függetlenek egymástól. Ennek figyelembevételével a jelenség **egyik** tényezőjét, az érzet és a spektrum összefüggését vizsgáljuk. A következőkben ezt a kapcsolatot olyan formában próbáljuk elképzelni, ami algoritmikusan leírható.

3.4. Munkahipotézis

A felismerések **események**, amely eseményekről **jelzések** indulnak a magasabbrendű kiértékelési szintekre. A felismerési esemény bekövetkezésére való „várakozás” idegi információs jellegű „feszültséget” kelt. A felismerés bekövetkezésével a feszültség megszűnik. Az azonos struktúrák felismerésének **jelei összegződnek**. A nagyobb „energiát” képviselő csoport tulajdonságai meghatározó szerepet töltenek be.

Tekintsük a kváziperiódust olyan elemi struktúranak, amelynek felismerése jelzést indukál. Feltételezzük, hogy a jelzést kísérő feszültség a kváziperiódusban foglalt hullámok számával növekszik. Vizsgáljuk, hogy ez a feszültség, és a disszonanciát jellemző feszültség között kimutatható-e valamilyen kapcsolat?

Az adandó válasz érdekében fogalmazzunk meg egy olyan modell-struktúrát, amely alkalmas arra, hogy lebontva azt, a hangszínkép számszerű adataiból kifejezhető elemeket hozzunk létre. Majd ezekből az elemekből, illetve ezek paramétereiből olyan szabályrendszert építsünk föl, amely egzakt matematikai és logikai összefüggések formájában leírható. Ettől a konstrukciótól azt várjuk el, hogy a **bemenő adatokból olyan kimenő adatokat** szolgáltatasson, amelyeket felhasználhatunk arra, hogy a hangok és **hangzások hatását jellemző adatokkal összevevessük**.

Alkalmazzuk a hasonlóan bonyolult feladatoknál már sokszorosan bevált, úgynevezett „fekete doboz” módszert. Ezért első közelítésben eltekintünk a részletekbe menő, vagy tudományos igényű bizonyítástól és megelégszünk azzal, ha a bemenő adatokból nyert kimenő adat mint eredmény a tapasztalattal összhangban van.

3.5. Hangközök összehasonlítása

A konszonancia döntően függ az együtt megszólaló hangok hangszínképétől. Két hang együttes hatásának (hangrokonságának) vizsgálatánál az összes részhangokat páronként össze kell vetni [Tamóczy 1982. 206.]. A korábbi modellt úgy fejlesztjük tovább, hogy most két hang részhangjai között képezzük az összes kváziperiódust. Az amplitúdó összegzéshez a csoportosítási szempont ezúttal is a kváziperiódusok hossza lesz. Ismét összegezzük azokat a kváziperiódusokat, amelyek hossza megegyező, vagy egymásnak egész számú többszörösei. Ismét válasszuk ki a legnagyobb energiaösszeget képviselő csoport alapját képező kváziperiódust, és nevezzük el ezt jellemző kváziperiódusnak.

3.5.1. A harmonikus spektrum esete

Harmonikusnak nevezzük azt a spektrumot, amelynek részhangjai frekvenciája teljes egészében vagy legalábbis döntő mértékben az alaphang frekvenciájának egész számú többszöröseiből áll.

A fentiekben megfogalmazott eljárással képezzük a hangközök jellemző kváziperiódusát, és azok tulajdonságait hasonlítuk egy korábbi ismert eredményhez. A vizsgált hangközök legyenek a C2 mint alaphang, és a C3, G2, F2 együtthangzásai. A hangok spektrumának többi részhangját az első 5 felhang képezze. (A számítás ellenőrző listája az F3 függelékben található.) Az ismertetett eljárás szabályai alapján kiválasztott jellemző kváziperiódusok M:N hullámarányát véve alapul rendezzük sorba a hangpárokat. Az eredményt foglaljuk táblázatba.

hangnév	hangköz	M	N	átlagos periódushossz [ms]
C2 C3	oktáv	1	2	4.98
C2 G2	tiszta kvint	2	3	8.33
C2 F2	tiszta kvárt	3	4	19.09

Ezt az eredményt Dubrovay Lászlónak a már idézett cikkében közölt eredményével összevetve azt kell látni [Dubrovay 1984. 399.], hogy a jellemző kváziperiódusok hullámaránya a vizsgált egyszerű esetekben ugyanaz, mint a hasonlítás alapjául választott példában az alaphangok frekvencia aránya, noha ehhez az arányszámhoz vezetőd számítási mód gyökeresen különböző volt.

Ezt úgy kell értelmezni, hogy ez az általánosabb módszer – mert általánosabb annyiban, hogy nemcsak az alaphangot, hanem az egész spektrumot veszi számításba – egyben magába foglalja a frekvenciaarányok számítási lehetőségét is.

Az így kialakult sorrend egyben a vizsgált hangközök növekvő disszonancia szerinti sorrendjével egyezik meg. Ha a táblázatot kiegészítjük a hangpár részhangjaiból képzett kváziperiódusok hosszának átlagával, az összehasonlítás közben az is szembeötlő, hogy a hangköz disszonanciafoka illetve feszültségtartalma és a kváziperiódusok hozzárendelhető átlagos hossza együtt növekszik. Óvakodva attól,

hogyan elhamarkodott következtetést vonjunk le, mindenesetre hagyjuk nyitva a kérdést: a kvázipériódusok paraméterei közvetlen összefüggésbe hozhatók-e a feszültségviszonyokkal?

Most pedig vizsgáljuk meg a modell használhatóságát az oktávparadoxonok esetére.

3.5.2. A nemharmonikus spektrum esete

Hasonlítsuk össze a kisonna-oktávú hangsorból az oktáv és a kisonna hangközöket. Vessük össze ezen hangpárok részhangjaiból képzett kvázipériódusok paramétereit és azt az érzékelési tapasztalatunkat, hogy a kisonna hangközöt halljuk konzonánsnak, míg az oktáv hangközöt ehhez képest disszonánsabbnak.

Az eddigi tapasztalatokból extrapolálva azt várjuk, hogy a **konzonancia** érzetet erősíti az, ha a két hangnak minél több a közös részhangja [Keuler 1990. 2.]. A közös (tehát az elfogadott hibahatáron belül megegyező periódusidejű) részhangokból képzett kvázipériódusok hullámaránya $M:N=1:1$. Az ennél nagyobb hullámarányú (pl. 1:2, 2:3, 3:4) kvázipériódusoknak a konzonancia érzetet támogató hatása a hullámarány növekedésével csökkenő tendenciát mutat.

A másik pólus felől közelítve azt tételeztük fel, hogy a **hosszabb kvázipériódusok** a nagyobb feszültség, a **disszonancia** hordozói.

Végezzük el most a számításokat olyan hangpárookra, amelyek alaphangjai a kromatikus skálába illeszkednek, de az összetevő részhangok frekvenciái a temperált kisonna szorzószámával emelkednek. (A spektrum adatai és a számítások ellenőrző listái az F3 mellékletben található.) Az eredményt foglaljuk táblázatba. A táblázat tartalmazza a két hangköz kvázipériódusainak legkisebb hullámarányát, valamint a kvázipériódusok hosszából képzett átlagot.

hangnév	hangköz	M	N	átlagos periódushossz [ms]
C2 Db3	kisonna	1	1	30.77
C2 C3	oktáv	1	2	39.31

A kiválasztott spektrum esetén a vizsgált hangközökre érvényes az amit feltételeztünk. Az oktáv hangköz hangjainak nincsenek közös részhangjaik, a legkisebb hullámarányuk ($M:N=1:2$) nagyobb mint a kisonnáné. A kvázipériódusaik átlaga is nagyobb mint a kisonna hangközé. Tehát mindkét paraméter viszonya arra utal, hogy a kisonna és oktáv hangközök összehasonlításában az utóbbi a disszonánsabb. Ez egybeesik az érzékelési tapasztalattal.

Első közelítésben tehát megállapíthatjuk, hogy a bemutatott részmodell bemenő és kimenő adatai párhuzamba állíthatók a tapasztalati adatokkal. Ez valószínűsíti azt, hogy a modell alkalmas lesz a keresett összefüggések kimutatására.

3.6. Összefoglalás

A „Kísérleti Zenetudomány” kutatócsoport keretében Keuler Jenő a YAMAHA-DX-7-II-FD szintetizátoron megvalósította az általa „oktávparadoxonok”-nak elnevezett jelenséget, amely kilépett a konzonancia-dissonancia viszonyok klasszikus értelmezési köréből. Erre a kihívásra adandó válasznak kezdeti lépéseként értelmezhető ezen hangmikroszkópiai modell, amely kísérlet arra, hogy közelebb kerüljünk a hangzások konzonancia-dissonancia viszonyai és a hang spektrális tulajdonságainak számítógépes vizsgálati lehetőségéhez.

A kezdeti vizsgálódások alátámasztani látszanak azt az elképzelést, hogy a hangközök **konzonancia-dissonancia viszonyai** és a spektrális adataikból egzakt módon számítható **kvázipériódusaik paraméterei** párhuzamba állíthatók. A felállított **hangmikroszkópiai modell** ezt az összefüggést nemcsak a harmonikus, de a nemharmonikus spektrumú hangok esetében is kimutatta.

Nyilvánvalónak látszik viszont, hogy a modell továbbfejlesztésénél nemcsak a további részmodelleket kell kidolgozni, de a meglevőket is differenciáltabbá kell tenni, hogy a modell a példaként bemutatott egyszerű eseteknél sokkal bonyolultabb gyakorlati feladatok kezelésére is képes legyen. Feltétlenül meg kell próbálni az algoritmust úgy javítani, hogy az olyan alapvető hallási tulajdonságokat, mint amilyenek például a torzítási hangok és a különbségi hangok keletkezése vagy a kritikus sávok, a modell működésében vegye figyelembe.

A teljes dinamikus modell felépítésétől lesz elvárható az az eredmény, hogy akár a természetes eredetű hangzások elemzésével nyert spektrumból kiindulva szolgáltatson olyan adatokat, amely a hangzás feszültségviszonyainak kiértékelésében felhasználható. Az eddigi részmodell, illetve az azzal végzett próbaszámítások eredménye mindenestre alapot szolgáltat a továbbfejlesztéshez.

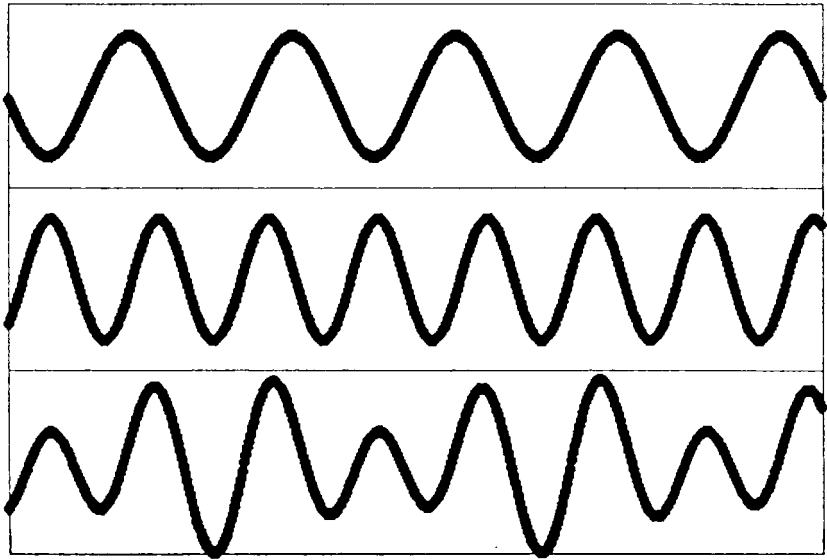
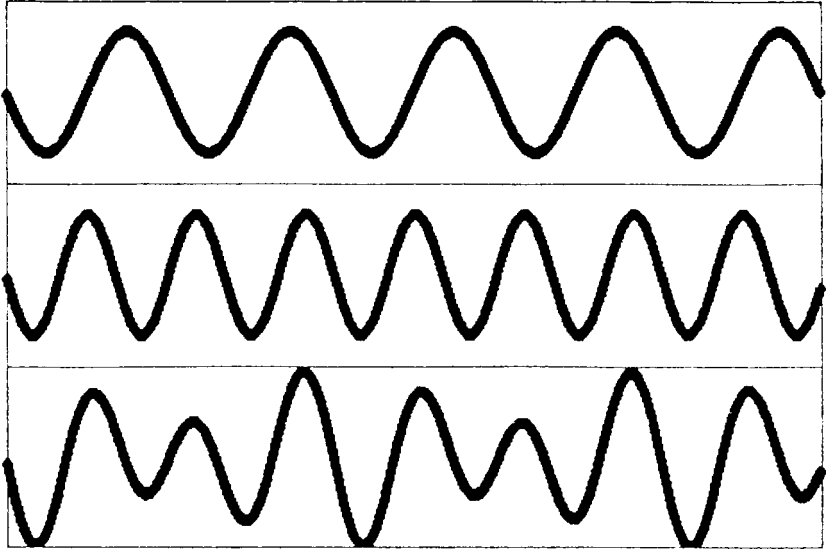
Irodalomjegyzék

- [1] Angster Judit & Miklós András
Zene a fülek között
(A kézirat a „Kísérleti Zenetudomány” kutatócsoport könyvtárában található.)
- [2] Bartók Béla 1936
Miért és hogyan gyűjtsünk népzene?
Népszerű zenefüzetek 5. szám.
Somló Béla könyvkiadó, Budapest.
- [3] Diana Deutsch 1982
Psychology of Music
Orlando, Academic Press.

- [4] Dubrovay László 1984
A zenei anyag fejlődése - előrehaladás a részhangrendszerekben
Magyar Zene 1984/4-p.398-411.
- [5] Jean - Claude Risset and David L. Wessel 1982
Exploration of Timbre by Analysis and Synthesis (IRCAM)
- [6] Jon H. APPLETON, Ronald C. Perera 1975
The Development and Practice of Electronic Music
Prentice-Hall, INC., Englewood Cliffs, New Jersey.
- [7] Karl Dahlback 1958
New methods in vocal folk music research
Oslo University.
- [8] Keszler Lőrinc 1969
Összhangzattan
Zeneműkiadó, Budapest.
- [9] Keuler Jenő 1984
Zeneszerzői gyakorlat és zeneelméleti kutatás
Magyar Zene 1984/4-p.412-425.
- [10] Keuler Jenő 1985
A Hangrendszer-kutatás funkciója a zeneelméleti kutatásokban
MTA. Zenetudományi Intézet.
- [11] Keuler Jenő 1986
Hangrendszer-elmélet
A Modernzene-ismeret kísérleti tananyaga
Művelődéskutató Intézet, Budapest.
- [12] Keuler Jenő 1990
Oktávparadoxonok
(ld. F3 függelék.)
(A kézirat a „Kísérleti Zenetudomány” kutatócsoport könyvtárában található.)
- [13] Kodály Zoltán 1950
A folklorista Bartók
Új Zenei Szemle 1950. I. évf. 4. sz.-p.33-38.

- [14] Kósa Gábor 1990
A „KA” hangrendszer
Készült a MTA-Soros-Alapítvány támogatásával
Zenetudományi Intézet.
- [15] Marco Stroppa 1988-89
Computermusic course of Bartók Seminar Szombathely (Kézirat)
- [16] Maróthy János 1988
Kísérleti zene, kísérleti zenetudomány,
avagy a zeneesztétika nyitott kérdései
Magyar Zene 1988/2-p.186-190.
- [17] Selected Reports in Ethnomusicology 1974
Volume II. No. 1.
University of California - Los Angeles.
- [18] Sztanó Pál 1979
A dallammérésről
Zenetudományi dolgozatok, Budapest.
- [19] Dr. Takács Ferenc 1989
Digitális hangjelfeldolgozás
MTA A megújuló akusztika.
(Konferencia)
- [20] Tarnóczy Tamás 1982
Zenei Akusztika
Zeneműkiadó, Budapest.
- [21] Yee On Lo 1987
Toward a Theory of Timbre
CCRMA Dept. of Music, Stanford University,
Stanford, California.

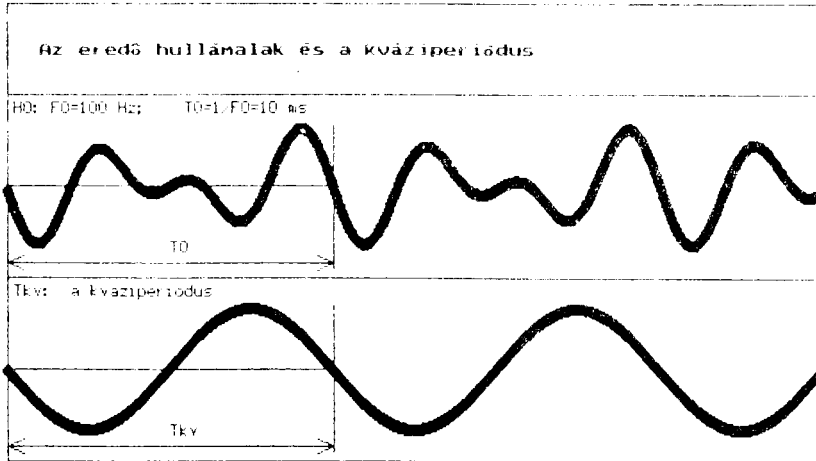
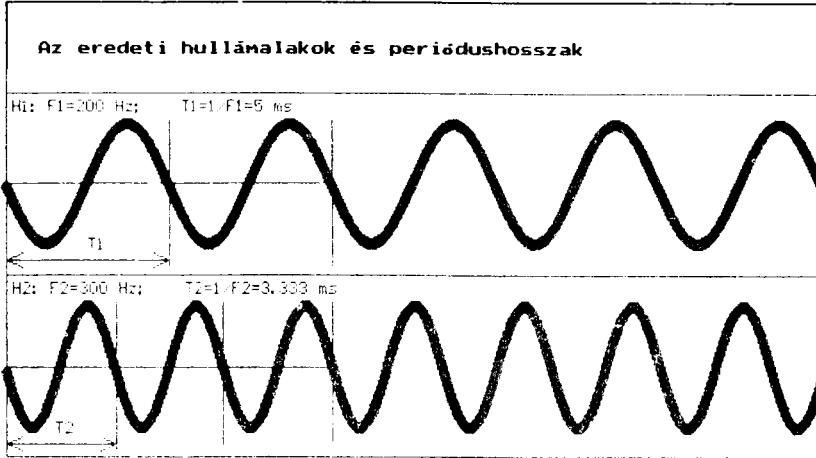
F1 függelék

A felső és alsó képen is ugyanazon két hullám összegzése látható. Az eredő hullámalakok különbségét az okozza, hogy a második hullám az elsőhöz képest az időtengely mentén eltolva jelentkezik, vagyis az elsővel más fázisban találkozik.

F2 függelék

Kváziperiódusok szemléltetése

A virtuális alaphang keresés számításának ellenőrző listája

Hangonkénti kiértékelés

1.hang	Frekvencia [Hz]	Amplitúdó [dB]
1.	700.000	100
2.	800.000	100
3.	900.000	100

Kváziperiódusok száma: 6

No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.[dB]	Fr[Hz]	Tp[ms]
1	RR	1	1	1	1	100	700.000	001.429
2	RR	1	2	7	8	100	100.000	010.000
3	RR	1	3	7	9	100	100.000	010.000
4	RR	2	2	1	1	100	800.000	001.250
5	RR	2	3	8	9	100	100.000	010.000
6	RR	3	3	1	1	100	900.000	001.111

E = 50[%] $\Sigma E = 100[\%]$ Fr = 100.000[Hz]

A jelzések magyarázata:

Kváziperiódusok száma: három összetevő esetén 6 kváziperiódus keletkezik. Hármat képez a három részhang maga(1.,4.,6.).

Három képződik úgy, hogy mindegyiket mindegyikkel összevetem (2.,3.,5).

No.	a kváziperiódus sorszám.
rel.	a reláció: RR jelzi, hogy két részhang összevetéséből számítottuk.
X1	az egyik részhang sorszám.
X2	a másik részhang sorszám.
M	a kisebb frekvenciájú részhangból vett periódusok darabszáma.
N	a nagyobb frekvenciájú részhangból vett periódusok darabszáma.
Amp.[dB]	a kváziperiódushoz rendelt amplitúdó.
Fr [Hz]	a kváziperiódus frekvenciája Hertzben.
Tp[ms]	a kváziperiódus periódusideje millisekundumban.
E =	ez az adat az egyenlő hosszúságú kváziperiódusok amplitúdó összegére vonatkozik. A számadat a csoporthoz tartozó amplitúdó összeg és a teljes amplitúdó összeg arányát fejezi ki százalékban.
$\Sigma E =$	ez az adat az egymásba illeszthető hosszúságú összes kváziperiódusok amplitúdó összegére vonatkozik. A számadat a csoporthoz tartozó amplitúdó összeg és a teljes amplitúdó összeg arányát fejezi ki százalékban.

Fr = ez a legnagyobb energiaösszeg alapján kiválasztott csoport gyűjtésének alapját képező kváziperiódus frekvenciája [Hz] mértékegységben.

2.hang	Frekvencia [Hz]	Amplitúdó [dB]
1.	500.000	100
2.	700.000	100
3.	900.000	100

Kváziperiódusok száma: 6

No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.[dB]	Fr [Hz]	Tp [ms]
1	RR	1	1	1	1	100	500.000	002.000
2	RR	1	2	5	7	100	100.000	010.000
3	RR	1	3	5	9	100	100.000	010.000
4	RR	2	2	1	1	100	700.000	001.429
5	RR	2	3	7	9	100	100.000	010.000
6	RR	3	3	1	1	100	900.000	001.111

E = 50[%] $\Sigma E = 100[\%]$ Fr = 100.000[Hz]

A jelölések magyarázatát lásd az első hangnál.

3.hang	Frekvencia [Hz]	Amplitúdó [dB]
1.	600.000	100
2.	800.000	100
3.	1000.000	100

Kváziperiódusok száma: 6

No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.[dB]	Fr[Hz]	Tp[ms]
1	RR	1	1	1	1	100	600.000	001.667
2	RR	1	2	3	4	100	200.000	005.000
3	RR	1	3	3	5	100	200.000	005.000
4	RR	2	2	1	1	100	800.000	001.250
5	RR	2	3	4	5	100	200.000	005.000
6	RR	3	3	1	1	100	1000.000	001.000

E = 50[%] $\Sigma E = 100[\%]$ Fr = 200.000[Hz]

A jelölések magyarázatát lásd az első hangnál.

OKTÁVPARADOXONOK

Az oktáv-távolságban hangzó hangok minőségi azonossága évszázadok óta nyilvánvaló. Ez fejeződik ki a hangok neveiben, és a relatív szolmizációs jelekben is, melyek a hangmagasság emelkedésével periodikusan ismétlődve visszatérnek. Az abszolút hallásúak közvetlen összehasonlítás nélkül is nevéen nevezik a különböző magasságban hangzó, azonos hangnévvel nevezhető hangokat, és a relatív hallásúak sem vonják kétségbe, hogy az egymástól oktáv távolságban fekvő hangok azonos hangkvalitásúak.

Az oktávazonosság e szilárdnak hitt axiómája azonban a kísérleti zenetudomány eszközeivel könnyen megingatható, és bebizonyítható, hogy az oktávazonosság jelensége csupán speciális esete a hangrokonság és minőségazonosság tágabb megmutatókörüli körének. A modern hangtechnika segítségével létrehozhatók olyan hangok is, melyek nem az oktávjukkal, hanem nónájukkal, szeptimájukkal, kvintjükkel vagy más hangköz távolságra fekvő hanggal mutatnak olyan fókuszminőségi rokonságot, aminek alapján azonos hangkvalitásoknak tekinthetők. Ha ilyen hangokkal kromatikusan skálázni kezdünk, a hang konkrét tulajdonságaitól függően kishóna, nagynóna, kisszeptim, nagyszeptim, kvint vagy más egyéb hangköz-távolságra érve halljuk úgy, hogy visszatértünk a kiinduló minőséghez. Más szóval: a hang tulajdonságaitól függően a kishóna, nagyszeptim, kvint stb. hangközök kerülnek *transzponens* (Kósa Gábor szókészítés.) szerepbe. Ilyen értelemben beszélhetünk kishóna-oktávokról, nagyszeptim-oktávokról, kvintoktávokról stb.

E különös tulajdonságú hangok számos kérdést vetnek fel mind a művészi, mind a tudományos megismerés szempontjából. A *transzponens* hangköz nagyságától függően más-más összefüggésben jelentkeznek a konszónancia-disszónancia viszonyok és ezzel együtt a hangköz-megfordítások is. Például, ha a kishóna viselkedik oktáv-ként, akkor ez lesz a legkonszónánsabb hangköz, míg a hagyományosan konszónánsnak ismert oktáv az egyik legdisszónánsabb. A „nagytercnek” „nagyszext” lesz a megfordítása, a „kistercnek” „kisszeptim”, a „kisszekundnak” „tisza oktáv” stb. (Lényegremutatóbb terminológiával: a 4/13 nónának 9/13 nóna, a 3/13 nónának 10/13 nóna, az 1/13 nónának 12/13 nóna a megfordítása.) Előttünk álló feladat kipróbálni, és tudományosan feltárni, hogy e különös, paradox oktávok szerint szerveződő hangrendszerekben milyen törvények alapján minősülnek a különféle hangközök konszónánsnak, vagy disszónánsnak, és hogyan rangsorolódnak a hangközök konszónancia- illetve disszónanciafoka.

E problémakörnek természetesen vannak fizikai-akusztikai és pszichikai-hallásfiziológiai meghatározói. **Akusztikai oldalról** nézve az ún. „zenei hangok” kapcsolataiban megmutatókörüli konszónancia-disszónancia viszonyok legfőbb meghatározója, hogy az együtt hangzó vagy az egymás után megszólaló hangok spektrumában több vagy kevesebb a közös frekvencia. A konszónáns vagy disszónáns jel-

leg megállapításakor a hallószerv a két spektrum összehasonlítása alapján mérlegeli a hangok rokonsági fokát, és minősíti a hangközt konszonánsabbnak vagy disszonánsabbnak. Hagyományos hangszereinken általában olyan hangokat állítunk elő, ahol az egymástól oktáv távolságban levő hangok spektrumában található a legtöbb közös frekvencia, ezért ez a legkonszonánsabb együtthangzás, és ez az alapja a minőségazonosságnak is. Oktávparadoxonok olyan hangok szintetizálásával hozhatók létre, melyek spektruma a frekvencia-összetételt tekintve valamilyen más, nem oktáv-távolságban fekvő hang spektrumával adja a legnagyobb megegyezést. (Pl. ha a spektrum frekvenciái a temperált kisonna szorzószámával emelkednek, úgy az ilyen spektrumú hangok körében a kisonna-távolságra fekvő hangok mutatják a legnagyobb minőségazonosságot, és hatnak a legkonszonánsabban.) Azért fontos ezt kimondani, mert a spektrumok frekvenciáinak összevetésére egzakt matematikai módszerek dolgozhatók ki.

A **pszichikai-hallásfiziológiai** meghatározók felkutatása már sokkal bonyolultabb, sokrétűbb feladat, ahol a zeneszerzői gyakorlat készítheti elő a talajt a további kutatásoknak. **Zeneszerzői szempontból** csábító feladat kifürkészni e különleges spektrumú hangok viselkedésének, rendszerbe-szerveződésének és az így keletkezett rendszerek tonális erőtereinek útjait, hiszen ez új perspektívát nyit az innovatív alkotásnak.

Bemutatandó műveim: „Kvintoktávok”, „Kisonna-oktávok”, „Nagyszeptim-oktávok” egy ismeretlen világ becserkészésében tett első, elfogódott lépések. Preparátumszerű kompozíciók, melyek mindegyikében valamilyen konkrét zeneszerzői problémafelvetés áll előtérben, de egyben emberi megnyilatkozások is, melyekben a nem szakzenész hallgató számára is van személyhez szóló üzenet.

A kompozíciók YAMAHA-DX-7-II szintetizátorra készültek. Műsorszámszerűen:

1.	Kvintoktávok	- (Tétova lépések)
2.	Kisonna-oktávok	- (Megilletődöttség)
3.	Nagyszeptim-oktávok	- (Rendkeresés)

Keuler Jenő
zeneszerző

M.T.A. „Kísérleti Zenetudomány” nevű
kutatócsoport tagja

A legkonzonánsabb hangközök jellemző kváziperiódusának kiválasztása

A hangközöket képező hangok részhangjai:

	Frekvencia[Hz]	Amplitúdó[dB]		Frekvencia[Hz]	Amplitúdó[dB]
C 2			C 3		
1.	130.813	100	1.	261.626	100
2.	261.626	100	2.	523.251	100
3.	392.438	100	3.	784.877	100
4.	523.251	100	4.	1046.500	100
5.	654.064	100	5.	1308.130	100
6.	784.877	100	6.	1569.750	100
F 2			Db3		
1.	174.614	100	1.	277.183	100
2.	349.228	100	2.	554.365	100
3.	523.842	100	3.	831.549	100
4.	698.456	100	4.	1108.730	100
5.	873.071	100	5.	1385.920	100
6.	1047.680	100	6.	1663.100	100
G 2					
1.	195.998	100			
2.	391.995	100			
3.	587.993	100			
4.	783.991	100			
5.	979.989	100			
6.	1175.990	100			

A jelölések megegyeznek az előző táblázatnál leírtakkal.

A táblázatok alsó része a gyűjtés eredményét szemlélteti.

Hangpáronkénti kiértékelés

C 2	-	F 2	->	t. kvárt
C 2	-	G 2	->	t. kvint
C 2	-	C 3	->	t. oktáv
C 2	-	Db 3	->	k. nóna

C 2 - F 2 No.	-> t. rel.	kvárt.		M	N	Kváziperiódusok száma: 36		
		X1	X2			Amp.	Fr	Tp
1	RR	1	1	3	4	100	43.604	22.93
2	RR	1	2	3	8	100	43.604	22.93
3	RR	1	3	1	4	100	130.813	7.64
4	RR	1	4	3	16	100	43.604	22.93
5	RR	1	5	3	20	100	43.604	22.93
6	RR	1	6	1	8	100	130.813	7.64
7	RR	2	1	2	3	100	87.307	11.45
8	RR	2	2	3	4	100	87.209	11.47
9	RR	2	3	1	2	100	261.626	3.82
10	RR	2	4	3	8	100	87.209	11.47
11	RR	2	5	3	10	100	87.209	11.47
12	RR	2	6	1	4	100	261.626	3.82
13	RR	3	1	4	9	100	43.654	22.91
14	RR	3	2	8	9	100	43.654	22.91
15	RR	3	3	3	4	100	130.813	7.64
16	RR	3	4	50	89	100	7.849	127.41
17	RR	3	5	40	89	100	9.811	101.93
18	RR	3	6	3	8	100	130.813	7.64
19	RR	4	1	1	3	100	174.614	5.73
20	RR	4	2	2	3	100	174.614	5.73
21	RR	4	3	1	1	100	523.251	1.91
22	RR	4	4	3	4	100	174.417	5.73
23	RR	4	5	3	5	100	174.417	5.73
24	RR	4	6	1	2	100	523.251	1.91
25	RR	5	1	4	15	100	43.654	22.91
26	RR	5	2	8	15	100	43.654	22.91
27	RR	5	3	4	5	100	130.961	7.64
28	RR	5	4	59	63	100	11.086	90.21
29	RR	5	5	3	4	100	218.021	4.59
30	RR	5	6	5	8	100	130.813	7.64
31	RR	6	1	2	9	100	87.307	11.45
32	RR	6	2	4	9	100	87.307	11.45
33	RR	6	3	2	3	100	261.921	3.82
34	RR	6	4	8	9	100	87.307	11.45
35	RR	6	5	9	10	100	87.209	11.47
36	RR	6	6	3	4	100	261.626	3.82

A kváziperiódusok átlagos hossza:

19.09

I	M	N	%	
1	1	1	3	■
2	1	2	5	■
3	1	3	3	■
4	1	4	5	■
5	1	8	3	■
6	2	3	8	■
7	2	9	3	■
8	3	4	16	■
9	3	5	3	■
10	3	8	8	■
11	3	10	3	■
12	3	16	3	■
13	3	20	3	■
14	4	5	3	■
15	4	9	5	■
16	4	15	3	■
17	5	8	3	■
18	8	9	5	■
19	8	15	3	■
20	9	10	3	■

C 2 - G 2 -> t. kvint				Kváziperiódusok száma:					36
No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.	Fr	Tp	
1	RR	1	1	2	3	100	65.407	15.29	
2	RR	1	2	1	3	100	130.813	7.64	
3	RR	1	3	2	9	100	65.407	15.29	
4	RR	1	4	1	6	100	130.813	7.64	
5	RR	1	5	2	15	100	65.407	15.29	
6	RR	1	6	1	9	100	130.813	7.64	
7	RR	2	1	3	4	100	65.333	15.31	
8	RR	2	2	2	3	100	130.813	7.64	
9	RR	2	3	4	9	100	65.407	15.29	
10	RR	2	4	1	3	100	261.626	3.82	
11	RR	2	5	4	15	100	65.407	15.29	
12	RR	2	6	2	9	100	130.813	7.64	
13	RR	3	1	1	2	100	195.998	5.10	
14	RR	3	2	1	1	100	391.995	2.55	
15	RR	3	3	2	3	100	196.219	5.10	
16	RR	3	4	1	2	100	392.438	2.55	
17	RR	3	5	2	5	100	196.219	5.10	
18	RR	3	6	1	3	100	392.438	2.55	
19	RR	4	1	3	8	100	65.333	15.31	
20	RR	4	2	3	4	100	130.665	7.65	
21	RR	4	3	8	9	100	65.406	15.29	
22	RR	4	4	2	3	100	261.626	3.82	
23	RR	4	5	8	15	100	65.406	15.29	
24	RR	4	6	4	9	100	130.813	7.64	
25	RR	5	1	3	10	100	65.333	15.31	
26	RR	5	2	3	5	100	130.665	7.65	
27	RR	5	3	9	10	100	65.333	15.31	
28	RR	5	4	5	6	100	130.813	7.64	
29	RR	5	5	2	3	100	327.032	3.06	
30	RR	5	6	5	9	100	130.813	7.64	
31	RR	6	1	1	4	100	195.998	5.10	
32	RR	6	2	1	2	100	391.995	2.55	
33	RR	6	3	3	4	100	195.998	5.10	
34	RR	6	4	1	1	100	783.991	1.28	
35	RR	6	5	4	5	100	196.219	5.10	
36	RR	6	6	2	3	100	392.439	2.55	

A kváziperiódusok átlagos hossza: 8.33

I	M	N	%	
1	1	1	5	█
2	1	2	8	█
3	1	3	8	█
4	1	4	3	█
5	1	6	3	█
6	1	9	3	█
7	2	3	16	█
8	2	5	3	█
9	2	9	5	█
10	2	15	3	█
11	3	4	8	█
12	3	5	3	█
13	3	8	3	█
14	3	10	3	█
15	4	5	3	█
16	4	9	5	█
17	4	15	3	█
18	5	6	3	█
19	5	9	3	█
20	8	9	3	█

C 2 - C 3 -> t. oktávKváziperiódusok száma: 36

No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.	Fr	Tp
1	RR	1	1	1	2	100	130.813	7.64
2	RR	1	2	1	4	100	130.813	7.64
3	RR	1	3	1	6	100	130.813	7.64
4	RR	1	4	1	8	100	130.813	7.64
5	RR	1	5	1	10	100	130.813	7.64
6	RR	1	6	1	12	100	130.813	7.64
7	RR	2	1	1	1	100	261.626	3.82
8	RR	2	2	1	2	100	261.626	3.82
9	RR	2	3	1	3	100	261.626	3.82
10	RR	2	4	1	4	100	261.626	3.82
11	RR	2	5	1	5	100	261.626	3.82
12	RR	2	6	1	6	100	261.626	3.82
13	RR	3	1	2	3	100	130.813	7.64
14	RR	3	2	3	4	100	130.813	7.64
15	RR	3	3	1	2	100	392.438	2.55
16	RR	3	4	3	8	100	130.813	7.64
17	RR	3	5	3	10	100	130.813	7.64
18	RR	3	6	1	4	100	392.438	2.55
19	RR	4	1	1	2	100	261.626	3.82
20	RR	4	2	1	1	100	523.251	1.91
21	RR	4	3	2	3	100	261.626	3.82
22	RR	4	4	1	2	100	523.251	1.91
23	RR	4	5	2	5	100	261.626	3.82
24	RR	4	6	1	3	100	523.251	1.91
25	RR	5	1	2	5	100	130.813	7.64
26	RR	5	2	4	5	100	130.813	7.64
27	RR	5	3	5	6	100	130.813	7.64
28	RR	5	4	5	8	100	130.813	7.64
29	RR	5	5	1	2	100	654.064	1.53
30	RR	5	6	5	12	100	130.813	7.64
31	RR	6	1	1	3	100	261.626	3.82
32	RR	6	2	2	3	100	261.626	3.82
33	RR	6	3	1	1	100	784.877	1.27
34	RR	6	4	3	4	100	261.626	3.82
35	RR	6	5	3	5	100	261.626	3.82
36	RR	6	6	1	2	100	784.877	1.27

A kváziperiódusok átlagos hossza:

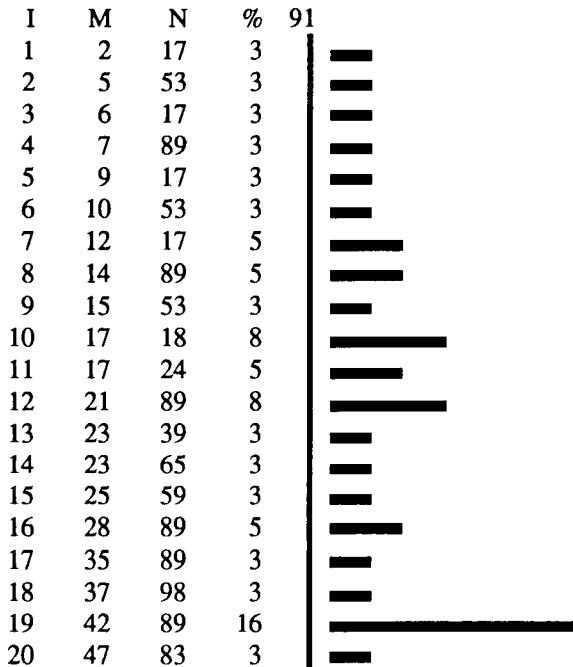
4.98

I	M	N	%	99
1	1	1	8	█
2	1	2	19	████████████████████
3	1	3	8	████████████████
4	1	4	8	████████████████
5	1	5	3	███
6	1	6	5	█████
7	1	8	3	███
8	1	10	3	███
9	1	12	3	███
10	2	3	8	████████████████
11	2	5	5	█████
12	3	4	5	█████
13	3	5	3	███
14	3	8	3	███
15	3	10	3	███
16	4	5	3	███
17	5	6	3	███
18	5	8	3	███
19	5	12	3	███

C 2 - Db3 -> k. nóna				Kváziperiódusok száma:				36
No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.	Fr	Tp
1	RR	1	1	42	89	100	3.115	321.07
2	RR	1	2	21	89	100	6.229	160.53
3	RR	1	3	14	89	100	9.344	107.02
4	RR	1	4	2	17	100	65.407	15.29
5	RR	1	5	5	53	100	26.163	38.22
6	RR	1	6	7	89	100	18.688	53.51
7	RR	2	1	17	18	100	15.390	64.98
8	RR	2	2	42	89	100	6.229	160.53
9	RR	2	3	28	89	100	9.344	107.02
10	RR	2	4	21	89	100	12.458	80.27
11	RR	2	5	10	53	100	26.163	38.22
12	RR	2	6	14	89	100	18.688	53.51
13	RR	3	1	12	17	100	23.099	43.29
14	RR	3	2	17	24	100	23.085	43.32
15	RR	3	3	42	89	100	9.344	107.02
16	RR	3	4	23	65	100	17.063	58.61
17	RR	3	5	15	53	100	26.163	38.22
18	RR	3	6	21	89	100	18.688	53.51
19	RR	4	1	9	17	100	30.798	32.47
20	RR	4	2	17	18	100	30.779	32.49
21	RR	4	3	56	89	100	9.344	107.02
22	RR	4	4	42	89	100	12.458	80.27
23	RR	4	5	37	98	100	14.142	70.71
24	RR	4	6	28	89	100	18.688	53.51
25	RR	5	1	25	59	100	11.087	90.19
26	RR	5	2	50	59	100	11.087	90.19
27	RR	5	3	59	75	100	11.086	90.21
28	RR	5	4	23	39	100	28.438	35.16
29	RR	5	5	42	89	100	15.573	64.21
30	RR	5	6	35	89	100	18.688	53.51
31	RR	6	1	6	17	100	46.197	21.65
32	RR	6	2	12	17	100	46.197	21.65
33	RR	6	3	17	18	100	46.169	21.66
34	RR	6	4	17	24	100	46.169	21.66
35	RR	6	5	47	83	100	16.700	59.88
36	RR	6	6	42	89	100	18.688	53.51

A kváziperiódusok átlagos hossza: 70.67

Az oktávparadoxonok oktáv és kisona hangközeinek vizsgálata

A hangközöket képező hangok részhangjai:

Frekvencia[Hz]		Amplitúdó[dB]	Frekvencia[Hz]		Amplitúdó[dB]
C 2			C 3		
1.	130.813	100	1.	261.626	100
2.	277.183	100	2.	554.365	100
3.	587.329	100	3.	1174.660	100
4.	1244.510	100	4.	2489.020	100
5.	2637.020	100	5.	5274.040	100
6.	5587.650	100	6.	11175.300	100
Db3					
1.	277.183	100			
2.	587.329	100			
3.	1244.510	100			
4.	2637.020	100			
5.	5587.650	100			
6.	11839.800	100			

A jelölések megegyeznek az előző táblázatnál leírtakkal.

A táblázatok alsó része a gyűjtés eredményét szemlélteti.

Hangpáronkénti kiértékelés

C 2 - C 3 -> t. oktáv

C 2 - Db3 -> k. nóna

C 2 - C 3 -> t. oktáv					Kváziperiódusok száma:			36
No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.	Fr	Tp
1	RR	1	1	1	2	100	130.813	7.64
2	RR	1	2	21	89	100	6.229	160.53
3	RR	1	3	1	9	100	130.813	7.64
4	RR	1	4	1	19	100	130.813	7.64
5	RR	1	5	3	121	100	43.604	22.93
6	RR	1	6	1	85	100	130.813	7.64
7	RR	2	1	84	89	100	3.115	321.07
8	RR	2	2	1	2	100	277.183	3.61
9	RR	2	3	21	89	100	13.199	75.76
10	RR	2	4	1	9	100	277.183	3.61
11	RR	2	5	1	19	100	277.183	3.61
12	RR	2	6	3	121	100	92.394	10.82
13	RR	3	1	49	110	100	5.339	187.29
14	RR	3	2	84	89	100	6.600	151.52
15	RR	3	3	1	2	100	587.329	1.70
16	RR	3	4	21	89	100	27.968	35.76
17	RR	3	5	1	9	100	587.329	1.70
18	RR	3	6	1	19	100	587.329	1.70
19	RR	4	1	4	19	100	65.407	15.29
20	RR	4	2	49	110	100	11.314	88.39
21	RR	4	3	84	89	100	13.984	71.51
22	RR	4	4	1	2	100	1244.510	0.80
23	RR	4	5	21	89	100	59.262	16.87
24	RR	4	6	1	9	100	1244.510	0.80
25	RR	5	1	12	121	100	21.802	45.87
26	RR	5	2	4	19	100	138.591	7.22
27	RR	5	3	49	110	100	23.973	41.71
28	RR	5	4	84	89	100	29.631	33.75
29	RR	5	5	1	2	100	2637.020	0.38
30	RR	5	6	21	89	100	125.572	7.96
31	RR	6	1	3	64	100	87.209	11.47
32	RR	6	2	12	121	100	46.197	21.65
33	RR	6	3	4	19	100	293.665	3.41
34	RR	6	4	49	110	100	50.796	19.69
35	RR	6	5	84	89	100	62.786	15.93
36	RR	6	6	1	2	100	5587.650	0.18

A kváziperiódusok átlagos hossza:

39.31

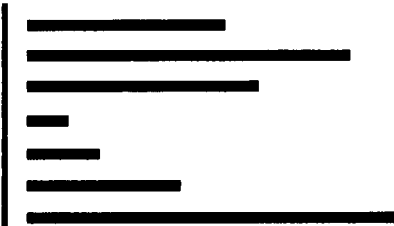
I	M	N	%	
1	1	2	16	████████████████████
2	1	9	11	████████████████
3	1	19	8	██████████████
4	1	85	3	████
5	3	64	3	████
6	3	121	5	██████
7	4	19	8	██████████
8	12	121	5	██████
9	21	89	14	██████████████
10	49	110	11	████████████
11	84	89	14	██████████████

C 2 - Db3 -> k. nóna				Kváziperiódusok száma:				36
No.	rel.	X1	X2	M	N	Amp.	Fr	Tp
1	RR	1	1	42	89	100	3.115	321.07
2	RR	1	2	2	9	100	65.407	15.29
3	RR	1	3	2	19	100	65.407	15.29
4	RR	1	4	6	121	100	21.802	45.87
5	RR	1	5	3	128	100	43.604	22.93
6	RR	1	6	2	181	100	65.407	15.29
7	RR	2	1	1	1	100	277.183	3.61
8	RR	2	2	42	89	100	6.600	151.52
9	RR	2	3	2	9	100	138.592	7.22
10	RR	2	4	2	19	100	138.592	7.22
11	RR	2	5	6	121	100	46.197	21.65
12	RR	2	6	3	128	100	92.394	10.82
13	RR	3	1	42	89	100	6.600	151.52
14	RR	3	2	1	1	100	587.329	1.70
15	RR	3	3	42	89	100	13.984	71.51
16	RR	3	4	2	9	100	293.664	3.41
17	RR	3	5	2	19	100	293.664	3.41
18	RR	3	6	6	121	100	97.888	10.22
19	RR	4	1	2	9	100	138.592	7.22
20	RR	4	2	42	89	100	13.984	71.51
21	RR	4	3	1	1	100	1244.510	0.80
22	RR	4	4	42	89	100	29.631	33.75
23	RR	4	5	2	9	100	622.255	1.61
24	RR	4	6	2	19	100	622.255	1.61
25	RR	5	1	2	19	100	138.592	7.22
26	RR	5	2	2	9	100	293.664	3.41
27	RR	5	3	42	89	100	29.631	33.75
28	RR	5	4	1	1	100	2637.020	0.38
29	RR	5	5	42	89	100	62.786	15.93
30	RR	5	6	2	9	100	1318.510	0.76
31	RR	6	1	6	121	100	46.197	21.65
32	RR	6	2	2	19	100	293.664	3.41
33	RR	6	3	2	9	100	622.255	1.61
34	RR	6	4	42	89	100	62.786	15.93
35	RR	6	5	1	1	100	5587.650	0.18
36	RR	6	6	42	89	100	133.039	7.52

A kváziperiódusok átlagos hossza:

30.77

I	M	N	%
1	1	1	14
2	2	9	22
3	2	19	16
4	2	181	3
5	3	128	5
6	6	121	11
7	42	89	28

István Pintér:

COMPUTERIZED SOUND MICROSCOPY I.

The sum of methods for the examination of the dynamic structure of sounds can be defined as „**sound microscopy**”.

The knowledge of the dynamic structure of sounds makes possible to discover the relation between the physical properties of sounds and chords and their impression exerted on the listener. The main fields of the application of the sound microscopy are: pitch identification, computer aided registration of the melody, comparison of the consonance-dissonance qualities of chords, the search of their physical properties which may be responsible for the musical potential, as well as the development of objective parameters for identification and comparison of the characteristics of sounding (for example the timbre).

The tools of sound microscopy are the computer (made suitable for sampling and recording, as well as for analysing of sound) and computerized models (which make possible to evaluate the result of the analyses).

The concept of „**quasiperiod**” was defined as a new element of the model. Its applicability is demonstrated on examples. The examples are: pitch identification based on the spectrum of the sound and the comparison of the consonance-dissonance quality of chords based on spectral relations.

Kard Ádám:

ZENEI HANGOK SZINTÉZISE A HANGSZEREK FIZIKAI MODELLJE ALAPJÁN

1. Mit értünk hangszintézis-eljáráson?

Napjaink közismert hangszerei a szintetizátorok. Megjelenésre ezek a billentyűs hangszerek klaviatúrájához hasonlítanak, mégis külön kategóriát képeznek szemben az összes tradicionális hangszerrel.

Miért?

A hagyományos hangszerek hangkeltésének alapja egy húr, egy légoszlop, egy membrán, vagy valami hasonló fizikai objektum mozgásából származó energia. A hangszer ezt mindvégig mechanikai úton alakítja át olyan hanggá, mely a hallgató füléhez jut.

Mit tesz ezzel szemben a szintetizátor?

Gondoljunk például arra, hogy a hangszer egy hegedű hangját imitálja. Itt azonban nincs sem húr, sem hangszertest, a hang mindvégig elektronikus jelek formájában keletkezik és alakul át egészen a hangszóróig, így szintetikus, mint mondjuk a fát utánzó műanyag. A lehetőséget az teremti meg, hogy a fizikai testek rezgései és az elektronikus rezgések közege más ugyan, mégis elvileg tökéletes analógiába hozhatók.

A szintetikus hangot nem csak szintetizátorok, hanem általános rendeltetésű számítógépek is előállíthatják. Ezek rugalmasságuk miatt a kutató-fejlesztő munka fő eszközei, míg a szintetizátorok hordozzák a zenészt, mint felhasználó számára könnyebben kezelhetően a fejlesztés eredményét, a hangot, mely akusztikus hangszerek hangját utánozza, vagy azok extrapolációjaként sosem hallott hangzást produkál.

2. Néhány ismertebb eljárás rövid leírása

(1, 2, 3)

Az állandó hullámalakú szintézis adott periódus változatlan ismétlésével állít elő hangot; sajnos egyetlen zenei hang sem változatlan az időben, nem várható tehát, hogy akár a leglaikusabb hallgató számára is élvezhető legyen az eredmény.

A granuláris szintézis az előző továbbfejlesztése; a hang lezajlása során előbb néhányszor megismétlődik ugyanaz a hullámalak, azután egy másik, stb. A módszer

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

hátránya, hogy kielégítő minőségű hanghoz rendkívül nagy mennyiségű adatot kell tárolni.

Az *additív* szintézis a hang színeképét komponensei alapján építi föl, valamennyi összetevőt egy-egy szinuszgenerátorral reprezentálva. A módszer hátránya, hogy a zenei hangok nagy bonyolultsága miatt a hang előállításához nagyon sok generátorra van szükség.

A *hangszimuláció* (Voice Simulation, VOSIM), speciális jelsorozat ismétlésével hoz létre hangot; a hang aszerint változik, hogy milyen sűrűséggel ismételjük a mintát. A módszer meglehetősen rugalmatlan.

Véletlen (random) jelekkel is lehet hangot generálni; az eredmény fehérzajt (köznapi értelemben: sistergés), mely elsősorban a legtöbb ütőshangszer (cintányérok, fadobok, pergődob, stb.) és a fúvóshangszerek (befúvás zaja) hangjában van jelen. Használják a fehér zajt egyéb eljárásokban, mint segédjelet, ahogy ezt a későbbiekben látni fogjuk.

A *szubtraktív* szintézis áll legközelebb a jelen cikk tárgyát képező eljáráshoz; lényege, hogy a kiinduló jelet (pl. fehérzajt) digitális szűrőkön engedjük át, és a hang ezek átalakításából adódik.

Az eddigi legkomolyabb eredményeket a *frekvencia-modulációs* (2) szintézis hozta; azon alapszik, hogy ha az ultrarövid-hullámú (URH) adások műsorszórásában használt frekvenciamoduláció vivőjelét a szokásos MHz nagyságrend helyett hangfrekvenciásra (Hz..kHz) cseréljük, bonyolult színeképű, zenei hangok előállítására alkalmas jelenséget kapunk. A jelenség előnye rendkívüli gazdagsága, hátránya az, hogy mechanizmusa alapvetően különbözik a hangszerek működésétől, így a hangok előállítása különösen hosszadalmas fejlesztő munkát igényel.

A fenti általános módszereken kívül léteznek más eljárások is. Ilyen például a *Karplus-Strong-féle pengetett húr algoritmus* (3); a módszer lecsengetési eljárást ad meg arra az esetre, ha a kiinduló jel fehérzajt. Eredménye bizonyos paramétereiktől függően a pengetett húr, vagy dob hangjára hasonlít.

3. A kutatás tárgyát képező módszer leírása

Az előzőekben ismertetett eljárásokban van egy közös vonás; valaki észrevette, hogy valamely jelenség, eljárás során zeneihez hasonló hangok keletkezhetnek (akár valóságosan, akár papíron). Ezekből kiindulva aztán rendszert hozott létre, melyben dolgozva a hangokat többé-kevésbé zenei viselkedésre lehetett bírni. Inkább kevésbé, mivel az egyszerűbb eljárások már a dinamikai különbségeket is nehezen rekonstruálják. Tudni kell ugyanis, hogy a zenei hangok spektruma (színe) egészen más forte játékmód esetén, mint pianóban, tehát ha például a rádióból szóló hangszer hangját lehalkítjuk vagy felerősítjük az még nem lesz piano vagy forte, a színet is meg kell változtatni, különben a hallgató a hangerőtől függetlenül is felismeri, hogy a felvételen milyen dinamikával játszott az előadó.

A következő gondot az okozza, hogy a hangok nem egyforma színűek a megszólalástól az elhalásig, nem elegendő tehát egyetlen szakaszát megalkotni a hangnak, aztán ismételtetni; minél közelebb vizsgálom ugyanis a megszólaláshoz, annál fantasztikusabb és érthetlenebb jelenségeket tapasztalok. A hangszer a játékos gerjesztésére egyfajta összerезzenéssel reagál, mint az ember, akit megijesztenek, és időbe telik, amíg rendezni tudja gondolatait. Ugyanígy a hangszer egész hosszán is előbb meglehetősen „rakoncátlan” rezgések terjednek végig, azután fokozatosan alakul ki jellegzetes színképe, a hang elhal, hogy a következő indulásakor a hangszer újra „megijedjen”. A kezdeti jelenséget tranziensnek vagy átmenetinek, a későbbit kvázistacionáriusnak vagy közel állandósultnak nevezzük.

Visszatérve tehát a szintézis-eljárásokhoz, ahhoz, hogy a hangszer ilyen bonyolult viselkedését is utánozni lehessen, egy-egy megszólaláshoz olyan nagy méretű technikai apparátusra van szükség, hogy a számítógépek vagy szintetizátorok szokásos kapacitásából az emberi fül megtévesztésére alkalmas hangból csak igen kevésre futja, a hangszerezés azonban sokszor többet követelne. Ennek oka az, hogy ha a dinamika, hangmagasság, frazeálás, stb. függvényében színét változtató hangot nem lehet ugyanazon eljárás segítségével létrehozni, akkor kénytelenek vagyunk szűkebb ambitusú, dinamikatarományú részterületeket önálló hangszernek tekinteni, és több ilyen részhangszer felváltva történő megszólalásával kelteni azt az illúziót, hogy egyetlen hangszer mutatja be összes képességét. A gépek által megszólaltatható hangszerek száma azonban erősen korlátos.

Hogyan lehetne tehát olyan eljárást létrehozni, amely egymagában képes a hangszer viselkedését modellezni?

Kézenfekvő válasz: az eljárást legjobban a hangszer maga tudja; ahelyett, hogy a hangszer *hangját* modellezzük tőle teljesen független matematikai eljárások segítségével, modellezzük a *hangszer működését!* Nézzük, hogyan lehetséges ez.

A digitális jelfeldolgozás - mely maga is sokszorosan interdiszciplináris tudományág - elektronikus jelekkel (időfüggvényekkel), és azok átalakításaival foglalkozik. A transzformációs eljárásokat a következőképpen ábrázolják szimbolikusan:

$$x(t) \longrightarrow \boxed{h} \longrightarrow y(t)$$

Erről az ábráról most annyit kell tudni, hogy $x(t)$ egy már létező jel (függvény), h egy készülékre vagy eljárásra jellemző karakterisztika, $y(t)$ pedig az a függvény, melyet egy h karakterisztikájú készülék kimenetén $x(t)$ bemenőjel esetén tapasztalhatunk. A h -t tartalmazó téglalapot a szaknyelv „fekete doboz”-nak nevezi, utalva arra, hogy a benne lezajló folyamatokat részleteiben nem ismerjük, csak a bemenet és a kimenet megfigyeléséből következtetünk rájuk.

Tekintsük tehát a hangszer fekete doboznak!
Miért tehetjük ezt meg?

1. Mert a hangszer értelmes kimenőjelet ad $[y(t)]$; tekinthetjük ennek a fülünk által regisztrált hangot, mint szubjektív, vagy a hangzó térben elhelyezett mikrofon jelét, mint objektív válaszfüggvényt.
2. Mert a hangszernek van bemenőjele; ez nem más, mint az a jel, ami a hangszerbe táplált energia, vagyis a vonó és a húr közti súrlódás, a síp szűkületében torlódó levegő, vagy más energiaforrások időfüggvénye.
Mindkét jel függvénye elektronikusan feldolgozható.
3. A két jel közti összefüggést a hangszer, mint rezgő rendszer hordozza, ami szintén kínálja a lehetőséget, hogy úgy kezeljük, mint az átviteli függvényt $[h]$ a jelfeldolgozásban.

Mi tehát a teendő?

1. Modellezni kell a hangszeret, mint mechanikai rezgő rendszert. Ezen modell tömegek, súrlódó részek és rugalmas részek összességéként fogja föl a rezgő testet, melyek hossz-, hajlító-, nyíró- és csavaróirányban rezeghetnek. Figyelembe kell továbbá venni, hogy a hangszer minden pontja elemi rezgő testként értelmezendő, tehát a hangszer közel végtelen sok elemű rezgő rendszer (4).
2. Mindezek alapján analóg elektronikai rendszert hozunk létre, elsősorban azért, mert az elektronikai analóg rendszerek jóval áttekinthetőbb képet mutatnak, másodsorban mert elektronikai rendszerek vizsgálatára jóval fejlettebb számítógépes programok állnak rendelkezésre, harmadsorban pedig azért, mert esetleges megvalósulás esetén amúgy is elektronikában fog megtestesülni a módszer.
3. Ezután egyidejűleg rögzítjük egy hangszer gerjesztő és kimenőjelét, majd kipróbáljuk, hogy ha a gerjesztőjelet a modellen engedjük át, a válaszfüggvény hogyan tér el a valóságostól. Ezekkel a tapasztalatokkal azután tökéletesíteni lehet a modellt, és meg lehet ismételni a kísérletet.

Hogyan lehet értelmes „fekete doboz” modellt alkotni?

Ha egy fekete doboz átviteli függvénye nem kézenfekvő, akkor meg lehet próbálni olyan „részdobozokra” bontani, melyeket könnyebb felderíteni. Hangszerek esetében két fő csoportról lehet szó:

1. Hangolható rezonátorok;
2. Fix frekvenciájú rezonátorok.

Ezeket, bizonyos elhanyagolással élve tekinthetjük úgy, hogy:

1. Hosszával hangolt húr illetve légoszlop, vagy felületével hangolt membrán;
2. Alakját nem változtató hangszertest.

(A valóság természetesen ennél bonyolultabb, mindkét csoport mutatja a másik tulajdonságait is.)

Húros hangszer esetében meg lehet tehát alkotni a húr mint rezgő rendszer modelljét, majd a testét, illetve a kettő közti csatolás hatását. Ezeket a modelleket további részek alkotják (előlap, hátlap, húrláb, stb.).

Hogyan írható le az ilyen modell matematikailag?

Ennek az alakja sajnos bonyolult differenciálegyenlet-rendszer. Nagy szerencse azonban, hogy a zenében előforduló jeleket szinuszos jellegű összetevőkre lehet bontani, és ezeket külön kezelni; ebben az esetben a digitális jelfeldolgozásban olyan matematikai transzformációk állnak rendelkezésre, melyek rendkívül leegyszerűsítik a differenciálegyenletek kezelését.

Mi kell tehát a módszer kidolgozásához?

1. Hangszer és játékos, akik a kiinduló felvételek anyagát szolgáltatják.
2. Felvételi berendezés a hangszer hangjának (kimenőjel) rögzítésére.
3. Kísérleti elrendezés a hangszer pusztá gerjesztésének elkülönítésére (ez a folyamat kulcspontja).
4. Alaktani vizsgálatra szolgáló számítógépes program, mely a hangszer mint rezgő rendszer rezonanciáinak megtalálásában segít.
5. Differenciálegyenlet-rendszerek nagy sebességű kezelésére alkalmas program és számítógép.
6. Értő közönség, mely A-B teszteken értékeli az eredményt, és ezzel segíti a fejlesztőket a továbblépésben.

4. Mely területekhez kapcsolódik a hangszintézis-eljárások kutatása?

A terület egyrészt a fizika akusztikai területéhez tartozik, mert a vizsgált jelenség maga akusztikai jellegű.

Másrészt zenei, mivel a probléma úgy fogalmazódik meg, hogy ezt vagy azt a zenei hatást (dinamikaérzet, frazeálás, artikuláció) milyen fizikai jelenség váltja ki, és az hogyan modellezhető.

Harmadrészt matematikai, mert a jelenség leírása és manipulálása csak az algebra, függvényanalízis eszköztárával lehetséges.

Negyed- és ötödészt elektronikai és számítástechnikai, mert mind a kísérlet, mind az eredmény számítógépes programként, vagy elektronikus kapcsolásként valósul meg.

Irodalomjegyzék

1. Dr. Barát Zoltán:
Mechanikai hálózatok elemei, akusztikai rendszerek. Kéziratos jegyzet, Műszaki Egyetem, é. n.
2. Chowning, John M.:
The Synthesis of Complex Audio Spectra by Means of Frequency Modulation, Journal of the Audio Engineering Society, 1973/21(7)
3. De Poli, Giovanni:
A Tutorial on Digital Sound Synthesis Techniques; Computer Music Journal, 1983/4
4. Karplus, Kevin - Strong, Alex:
Digital Synthesis of Plucked-string and Drum Timbres,

Ádám Kard:

SYNTHESIS OF MUSICAL SOUNDS BASED ON THE PHYSICAL MODELS OF MUSICAL INSTRUMENTS

In the first section the author speaks about general mean of sound synthesis, and some of the most known procedures. Next he defines the theory of the actual research, splits it into parts and shows the main tasks in them. Last he shows the place of the discipline among the other sciences.

A MAGYAR ZENETUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA

1989

1990

Összeállította:

Pogány György

BEVEZETÉS

A *Zenetudományi dolgozatok 1990* nem jelent meg, ezért a jelen összevont 1990–1991-es kötetben tesszük közzé *A magyar zenetudomány bibliográfiája* c. éves könyvészet 1989-es és 1990-es részét. Elsősorban idő hiányában nem volt lehetőségünk arra, hogy – a könnyebb kezelhetőség érdekében – a két év anyagát egységes szerkezetben, közös mutatóval adjuk közre, sőt arra sem volt mód, hogy az 1990-es bibliográfiában található 1989-es pótlásokat a tárgyév megfelelő szakcsoportjába illesszük. Az éves törzsanyag mellett ezért mindkét bibliográfia – sok éves gyakorlatnak megfelelően – az előző és korábbi években megjelent kiegészítéseket tartalmazza; az 1989-es az 1988-ban (és korábban), az 1990-es pedig az 1989-ben és régebben megjelent zenetudományi publikációk adatait közli.

Az éves bibliográfiák külön tartalmazzák az átnézett kiadványok és a rövidítések jegyzékét. Az 1989-es könyvészethez 1990. július 15-én, az 1990-eshez pedig 1991. március 15-én zártuk az anyaggyűjtést. Az eltérő időpontok és technikai okok következtében a bibliográfiai leírások formájában, a rövidítésekben eltérések lehetségesek, a könyvészet használatát azonban ezek nem nehezítik.

Fenti eltérésektől eltekintve *A magyar zenetudomány bibliográfiája 1989–1990* a korábbi évek gyakorlatát követi, vagyis a tárgyévben közreadott zenetudományi irodalmat, valamint a magyar zenével foglalkozó egyéb szakirodalmat regisztrálja. Pontosabban szólva: jegyzékünk magába foglalja (1) valamennyi magyarországi szerző hazai és külföldi kiadványban megjelent publikációját, (2) a külföldön élő magyar szerzők hazai kiadványban közzétett publikációit, valamint (3) a külföldi szerzők magyarországi kiadványban a magyar zenéről közreadott tanulmányait. Mindazokat a publikációkat, amelyek ugyan a magyar zenével foglalkoznak, de a fenti kritériumok alapján kiszorultak volna a bibliográfiából, a *Függelékbe* soroltuk.

Forrásként az MTA Zenetudományi Intézete könyvtárának dokumentációját használtuk, mely a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* (Könyvek Bibliográfiája, Időszaki Kiadványok Repertórium), *Hungarika Irodalmi Szemle* és a *Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok* alapján tartja nyilván több évre visszamenően a magyar zenetudományi irodalmat. Dokumentációnk azonban nem tartalmazza a kereskedelmi forgalomba

Zenetudományi dolgozatok 1990–91 Budapest

nem kerülő kiadványokat, s ezért ki kellett egészítenünk. A kiegészítés részben saját gyűjtés, részben a munkatársak bejelentése alapján történt.

A bibliográfia a zenetudományi szakirodalom mellett a zenepedagógiai írásokat és a zenei élet eseményeiről beszámoló közleményeket csak válogatva tartalmazza. Ez utóbbiak a FSzEK és Intézetünk közös kiadványában, a *Magyar Zenei Szakirodalom Bibliográfiája* c. kötetben találhatók maradéktalanul. Elhagytuk továbbá a zeneművek kritikai jellegű felvételét is; e kiadványok a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Zeneművek Bibliográfiája*-ban szerepelnek.

A fontosabb tanulmányköteteket szerzők szerint, analitikusan dolgoztuk fel, s ezt a tanulmánykötet leírásánál minden esetben jeleztük. A bibliográfia szerkezeti beosztása – az első rész kivételével – a következő:

- I. Általános művek
Kritikák (hangverseny, opera, hanglemez)
- II. Általános zenetörténet
- III. Magyar zenetörténet
- IV. Népzene
- V. Zenepedagógia

A szakcsoportokon belül az önállóan megjelent műveket és a cikkeket, tanulmányokat külön-külön szerzők, illetve címek szerinti betűrendben soroltuk fel.

A MAGYAR ZENETUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA
1988 (kiegészítés)
1989

Rövidítésjegyzék

BeitrMusWiss.	Beiträge zur Musikwissenschaft
BékésiÉ.	Békési Élet
BulletinKodály.	Bulletin of the International Kodály Society
Dtáj.	Dunatáj
ÉletIrod.	Élet és Irodalom
ÉletTud.	Élet és Tudomány
Ének-zeneTan.	Az Ének-zene Tanítása
Ethn.	Ethnographia
Honism.	Honismeret
HudRozhledy.	Hudební Rozhledy
HungÉrt.	Hungarológiai Értesítő
JournalAmLisztSoc.	Journal of the American Liszt Society
KépHangt.	Kép- és Hangtechnika
Kr.	Kritika
KtáriFigy.	Könyvtári Figyelő
Ktáros.	Könyvtáros
KultKöz.	Kultúra és Közösség
MFilSzle.	Magyar Filozófiai Szemle
MKSzle.	Magyar Könyvszemle
MozgóV.	Mozgó Világ
Muzs.	Muzsika
MZene.	Magyar Zene
NHQu.	The New Hungarian Quarterly
NZM.	Neue Zeitschrift für Musik
ÖMZ.	Österreichische Musikzeitschrift
Parl.	Parlando
SM. Tom. XXX.	Studia Musicologica Tom. XXX.
Táncműv.	Táncművészet
Ttáj.	Tiszatáj
ÚjI.	Új Írás

Az átnézett időszaki kiadványok jegyzéke

- Acta Ethnographica Tom. XXXIII. 1984–1985.
 Acta Musicologica 1988. 3., 1989. 1–2.
 Alföld 1989. 1–12.
 Archiv für Musikwissenschaft 1989. 1–3.
 Beiträge zur Musikwissenschaft 1989. 1–4.
 Bölgarszka Muzika 1989. 1–10.
 Bulletin of the International Kodály Society 1989. 1.
 Contact 1988. No. 33.
 Dunatáj 1989. 1–4.
 Early Music 1989. 1–4.
 Élet és Irodalom 1989. 1–52.
 Az Ének-zene Tanítása 1988. 6., 1989. 1–5.
 Ethnographia 1987. 2–4., 1988. 1–2.
 Ethnomusicology 1989. 1–3.
 Filológiai Közlöny 1988. 4., 1989. 1.
 Folklore 1989. 1–2.
 Fontes Artis Musicae 1988. 4., 1989. 1–3.
 Helikon 1988. 3–4., 1989. 1–2.
 Honismeret 1989. 1–6.
 Hudební Rozhledy 1989. 1–12.
 Hudební Veda 1988. 4., 1989. 1–3.
 Hungarika Irodalmi Szemle 1989. 2–4.
 Időszaki Kiadványok Repertórium 1989. 4–12., 1990. 1–5.
 Irodalomtörténet 1989. 1–2.
 Irodalomtörténeti Közlemények 1987–1988. 4–6.
 Jahrbuch für Volksliedforschung Jg. 34.
 Jazz 1988. 3., 1989. 1–3.
 Jelenkor 1989. 1–12.
 Journal of Music Theory 1988. 2., 1989. 1.
 Journal of the American Liszt Society Vol. 25. 1989.
 Kép- és Hangtechnika 1989. 1–6.
 Kortárs 1989. 1–12.
 Kóta 1988. 9–10., 1989. 1–10.
 Könyvtári Figyelő 1988. 5–6., 1989. 1–3.
 Könyvtáros 1989. 1–12.
 Kritika 1989. 1–12.
 Kultúra és Közösség 1989. 1–6.
 Külföldi Magyar Nyelvű Kiadványok 1989. 2–4.
 Magyar Filozófiai Szemle 1988. 5–6., 1988. 1–4.
 Magyar Könyvszemle 1988. 4., 1989. 1–3.

- Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája 1989. 6–24., 1990. 1–10.
Magyar Nyelv 1989. 1–4.
Magyar Nyelvőr 1988. 4., 1989. 1–2.
Magyar Tudomány 1989. 1–12.
Magyar Zene 1989. 1–4.
Melos 1988. 3, 4.
Mozgó Világ 1989. 1–12.
Musica Sacra 1989. 1–2.
Musik und Gesellschaft 1989. 1–12.
Die Musikforschung 1989. 1–3.
MusikTexte 1989. 27–31.
Musiktheorie 1988. 4., 1989. 1–3.
Múzsák 1989. 1–4.
Muzsika 1989. 1–12.
Muzyka 1988. 2–4., 1989. 1–2.
Nagyvilág 1989. 1–12.
19th Century Music Vol. XII. 1988. 2–3., Vol. XIII. 1989. 1.
Neue Zeitschrift für Musik 1989. 1–12.
The New Hungarian Quarterly Vol. XXX. 1989. 113–116.
Notes Vol. 45. 1988–1989. 3–4., Vol. 46. 1989–1990. 1–2.
Österreichische Musikzeitschrift 1989. 1–12.
Parlando 1989. 1–12.
Studia Musicologica Tom. XXX.
Szovetszkaja Muzüka 1989. 1–12.
Táncművészet 1989. 1–12.
Társadalmi Szemle 1989. 1–12.
Tempo 1988. 168., 1989. 169–170.
Tiszatáj 1989. 1–12.
Új Írás 1989. 1–12.
Utunk 1989. 1–49., 51–52.
Valóság 1989. 1–12.
Világosság 1989. 1–12.

1988. (Kiegészítés)

a) Önállóan megjelent munkák

1.
BARSZ Emő
„Bodrog partján nevelkedett tulipán...” Sárospataki diákdalok a XVIII. századból. Sárospatak, 1988, Kazinczy Társaság. 130 p.
2.
BENCZE Lászlóné
Népdalcsokrok citerára 2. Bp. 1988, Citerabarátok Köre. 108 p.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 10. 18-19.
3.
BERKI Tamás
Amatőrök, amatőr rock. Gondolatok a mai magyar amatőr könnyűzenéről és környékéről. Bp. 1987, OKK. 16 p. /Pop, jazz, rock./
4.
BURGER, Ernst
Franz Liszt. Eine Lebenschronik in Bildern und Dokumenten. München, 1986, List. 346 p.
5.
DYBOWSKI, Stanislaw
Franciszek Liszt. Warszawa, 1986, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne. 147 p.
6.
Évkönyv a szolnoki állami zeneoktatás 35. évfordulójára. Szerk. Murayné Szatmáry Judit. Szolnok, 1988, Bartók Béla Állami Zeneiskola. 66 p.
7.
Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635. Ed. and introd. by Ilona Ferenczi. Bp. 1988, MTA Zenetudományi Intézet.
1. 232 p.
2. 424 p.
/Musicalia Danubiana 9./
8.
GULYÁS György
Bűneim... bűneim? Békéscsaba, 1988, Békés m. Tanács. 293 p.
9.
HALMOS, Endre
Die Geschichte des Gesang-Musikunterrichts in Ungarn: Unter besonderer Berücksichtigung des Einflusses aus den deutschsprachigen Kulturbereich. Stuttgart, 1988, Steiner. 235 p.
10.
KOMLÓDI József
A Mecseki Szénbányák Pécsi Koncert Fúvószenekarának története 1913-1988. Pécs, 1988, Mecseki Szénbányák. 64 p.
11.
LESKOWSKY Albert
A citera. Bp. 1988, Citerabarátok Köre. 27 p.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 10. 18-19.
12.
Lisznyay Szabó Gábor. (Szerk. Lukin László.) Bp. 1988, Magyarországi Baptista Egyház. 21 p.
13.
MARTIN, György
Ungarische Volkstänze. 2. Aufl. Bp. 1988, Corvina. 87 p. XVI t. 40 t.
14.
MÓSER Zoltán
Tulipán és kereszt. Írások Kodály Zoltánról. Bp. 1988, Eötvös Kollégium. 54 p.
/Eötvös-füzetek 8./
15.
NÁDOR, Tamás
Eszli bü Liszt vel dnevnyik. (Liszt Ferenc életének krónikája.) Bp. 1988, Corvina. 349 p.
16.
PAPP Istvánné Szabó Ella
Nyíregyháza zenei élete a századfordulótól napjainkig. Nyíregyháza, 1988, Megyei Tanács - Megyei Pedagógiai Intézet - Zeneiskola. 74 p. 12 t.
17.
PATAKI Sándor
A Mikóházi Népi Együttes története 1949-1967. Miskolc, 1988, Megyei Közművelődési és Művészeti Központ. 91 p. 18 t.

18.
Rosmarin. Aus dem Liederschatz der Deutschen in der Tolnau, Tolna. Mitarb. Karl Gesztesi. Bp. 1988, Tankönyvkiadó. 243 p.

/Heimatlänge. Ungarndeutsche Liedersammlung 2./

19.
RUEGER, Christoph
Magie in Schwarz und Weiss. Franz Liszt. Berlin, 1986, Kloppe. 277 p.

20.
WALSH, Connie – SZÉPLAKI, Joseph
Bibliography on Béla Bartók 1881-1945. Athena, 1987, Ohio University. 23 fol.

b) Cikkek, tanulmányok

21.
ÁG Tibor
Pozsonytól Szirénfalváig. Móser Zoltán és Fehér Anikó beszélgetése Ág Tiborral. = Új Forrás. 1988. 6. 33-40.

22.
ALBERT István
Szombathelyi Concerto. A Szombathelyi Szimfonikus Zenekar jubileuma. = Vasi Szemle. 1988. 4. 519-527.

23.
ARANY János
Szomszédolás. = Ének-zeneTan. 1988. 6. 273-279.
Bulgária zeneoktatási rendszere.

24.
AVASI Béla
Tonális válasz-motívumok Palestrina műveiben. = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1987/1988. 173-185.

25.
BACKUS, Joan
Liszt's Sposalizio: A study in musical perspective. = 19th Century Music. 1988. Vol.XII. 2. 173-183.

26.
BALÁZS Gusztáv
Lakodalmi szokások és táncok a nagycsedsi oláh cigányoknál. = Ethn. 1987. 2-4. 364-384.

27.
BALLA Tibor
Gondolatok dr. Kokas Klára esztétikai nevelési kísérletéről. = Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei 21. 1988. 167-177.

28.
BÁRDOS, Kornél
Das Musikleben des Jesuiten und Piaristen in Nordungarn des 17. Jahrhunderts. = Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. Towarzystwo Naukowe. Tom. XXIV. zeszyt 7. Lublin, 1987, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. 315-329.

29.
BARSÍ Emő
Borsodi tudat és iskolai zenei nevelésünk. = Borsodi Művelődés. 1988. 3. 8-11.

30.
BARSÍ Emő
Népdalkincs a hajdani Örsúr vára tövében. = Szülőföldünk, Borsod-Abauj-Zemplén. 10. 35-39.

31.
BATTÁ András
Richard Wagner: A nürnbergi mesterdalnokok – Előjáték. = Ének-zeneTan. 1988. 6. 246-252.

32.
BENCZE Lászlóné
Bárán község népzenei hagyományai 1. = Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei 21. 1988. 53-72.

33.
BENKÉNÉ ANTAL Ilona
Az esztétikai nevelési koncepció és a zenei program. = Pedagógiai Technológia. 1988. 4. 22-31.

34.
BENKŐ András
Zoltán Aladár kórusművei. = A Hét. 1988. 38. 7.

35.
BENKŐ Judit
„Az éneklés – nagy dolog.” = A Hét. 1988. 44. 7.
Saljapin, Fedor Ivanovics.

36.
BIERNACZKY, Szilárd
Poetry, music and society in „traditional Africa”. =

- Acta Ethnographica. Tom. XXXIII. (1984-1985.) 45-79.
37.
BIRTALAN József
Kórusok. Bucuresti, 1988.
Ism. Tófalvi Zoltán: Birtalan József teremtő harmóniája. = A Hét. 1988. 28. 6.
38.
BOGDÁN László
Kórusok, koncertek. Sfintu Gheorge zenei életéről. = A Hét. 1988. 48. 3.
Sepsiszentgyörgy.
39.
BURIÁN Miklós
A zenei kreativitás és figyelemmegosztás harmónia-alkotó szerepe az óvodai többszólamúság előkészítésének gyakorlatában. = Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei 21. 1988. 249-264.
40.
CHARNIN MUELLER, Rena
Reevaluating the Liszt chronology: The case of Anfangs wollt ich fast verzagen. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 132-147.
41.
COOK, Nicholas
Liszt's Second Thoughts: Liebestraum No. 2. and its relatives. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 163-172.
42.
CSÁNYI Attila
Magyar jazzmuzsikások külföldön. = Jazz. 1988. 3. 5-7.
43.
CSAPÓ Piroska, M. – VOLLY István
A néptáncról a táncszínházig. = Műhely. 1988. 6. 18-19.
44.
DABROWSKA, Grazyna
A hagyományos néptánc szerepe Közép-Lengyelország falvaiban. = Ethn. 1987. 2-4. 239-259.
45.
DEATHRIDGE, John – DAHLHAUS, Carl
Wagner. Bp. 1988, Zeneműkiadó.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 10. 19.
46.
DI GRAZIA, Donna M.
Liszt and Carolyne Sayn-Wittgenstein: New documents on the wedding that wasn't. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 148-162.
47.
DIMIC, Trifun
Romszka narodna poezija – Cidimata e romane diljendar. Novi Sad, 1986, Matica Srpska.
Ism. Kovalcsik Katalin. = Ethn. 1987. 2-4. 441-442.
48.
DOMBI Józsefné
Főiskolai hallgatók zenei képességvizsgálata a Seashore-teszt alkalmazásával. = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1987/1988. 13-20.
49.
DOMBI Józsefné
Standard zenei tesztek világa. = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1985. 31-36.
50.
FELFÖLDI László
Rituális táncok a magyar néptánc hagyományban. = Ethn. 1987. 2-4. 207-226.
51.
GÁBOR István
Jegyzetek vidéki operaelőadásokról. = Színház. 1988. 10. 15-20.
52.
GALA VICS Géza
Művészettörténet, zenetörténet, tánc történet. Muzsikus- és táncbrazolások 1750-1820 között Magyarországon. = Ethn. 1987. 2-4. 160-206.
53.
GERGELY János
Népzene és mai magyar társadalom. = Harminc év. 1956-1986. (Szerk. Balla Bálint, Bárczay Gyula stb.) (Bem, 1986, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.) 239-279.

54.
GERGELY, [János] Jean
Béla Bartók vivante. = Etudes Finno-Ougriennes 21. 1988. 133-140.
55.
GONDA János
Elemzés. John Coltrane: Giant Steps. = Jazz. 1988. 3. 19.
56.
HALÁSZ Péter
Fryderyk Chopin: a-moll mazurka, Op. 17/4. = Ének-zeneTan. 1988. 6. 243-245.
57.
HARMATH Lajosné
Felvidéki népi gyermekjátékok. = Az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők XIII. Országos Találkozója. A honismereti mozgalom huszonöt éve Veszprém megyében, 1962-1987. Jubileumi emlékülés. Szerk. Bándi László. Veszprém, 1988, TIT Megyei Szervezete. 77-83.
58.
HAVAS László
István király és a magyarországi zene évszázadai. = Szabolcs-szatmári Szemle. 1988. 4. 353-358.
59.
HORAK, Grete – HORAK, Karl
Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutscher. Bp. 1984, Lehrbuchverlag.
Ism. Imre Mária, L. = Ethn. 1987. 2-4. 412-413.
60.
HOWAT, Roy
Debussy, Bartók és a természeti formák. = Spirál a tudományban és a művészetben. Bp. 1988, INTART. 84-107.
61.
HUBERT Ildikó
A pápai énekeskönyv-töredék. = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. 1988. 183-187.
62.
Húzzad, húzzad muzsikásom. A hangszeres népzene feltámadása. Szerk. Széll Jenő. Bp. 1984, Múzsák.
Ism. Tari Lujza. = Ethn. 1987. 2-4. 402-403.
63.
JÁNOS István
„Várallyai István énekeskönyve.” Kézirat énekeskönyv a szerencsi múzeumban. = Szülőföldünk, Borsod-Abauj-Zemplén. 13. 69-73.
64.
JUNG, Hans Rudolf
Zum Autograph des “Arbeiterchors” von Franz Liszt. = Burgenländische Heimatblätter. 1988. 3. 111-117.
65.
KEILER, Allan
Liszt and Beethoven: The creation of a personal myth. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 116-131.
66.
KERESZTYÉN Balázs
“Ropant érdekes, szép ország...” Bartók Béla hangversenyei a Szovjetunióban. = Új Hajtás. 1988. júl. 23. 1-2.
67.
KODÁLY Zoltánné Péczely Sarolta
Közkinccs lesz a Kodály-hagyaték. Tamasi Tamás beszélgetése Kodály Zoltánné Péczely Saroltával. = Népművelés. 1988. 9. 17-18.
68.
KOVALCSIK Katalin
Szlovákiai oláh cigány népdalok. Bp. 1985, MTA Zenetudományi Intézet.
Ism. Sárosi Bálint. = Ethn. 1987. 2-4. 438.
69.
KÓTELES György
Hegel zenei forrásai. A zenei tapasztalatok és az elmélet kapcsolata Hegel zeneesztétikájában. = A Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 6. Társadalomtudomány. Szombathely, 1988. 87-105.
70.
KRIZA Ildikó
Az erdélyi balladakutatás újabb eredményei. = Ethn. 1987. 2-4. 422-425.
71.
LÁNYI Ágoston – MARTIN György – PESOVÁR Ernő
A körverbunk története, típusai és rokonsága. Bp. 1983, Zeneműkiadó.
Ism. Pálffy Gyula. = Ethn. 1987. 2-4. 394-396.

72.
LÁSZLÓ Ferenc
Kodály példája: Enescu Prelűdje. = Korunk. 1988. 10. 758-759.
73.
LÁSZLÓ Ferenc
Népzene – kozmikus otthonosságélmény. = Korunk. 1988. 9. 680-683.
74.
LEGÁNY, Dezső
Travaux préliminaires en vue d'une histoire musicale de la Hongrie. = Etudes Finno-Ougriennes 21. 119-132.
75.
LIBISCH Károly
Magyar jazzmuzsikusok külföldön. Szabó Gábor. = Jazz. 1988. 3. 8-9.
76.
LUGOSI Tamás
A Székesfehérvári Polgári Dalkör megalakulása. = Köz művelődés Fejér megyében. 1988. 1-2. 39-44.
77.
LUKIN László
Oroszlánkörmök – a zenei tehetség felismerése és kibontakoztatása. = Baranyai Pedagógiai Körkép 2. 1988. 1. 43-48.
78.
MacDONALD, Calum
Antal Doráti (1906-88): his final works. = Tempo. 1988. No. 168. 37.
79.
Magyar Népzenei Antológia 1. Tánczene. Szerk. Martin György, Németh István, Pesovár Ernő. Hungaroton LPX 18112-16.
Ism. Tari Lujza. = Ethn. 1987. 2-4. 400-401.
80.
Magyarországi román tánczene. Gyűjtötte és szerkesztette Sebő Ferenc. Hungaroton SLPX 18077.
Ism. Tari Lujza. = Ethn. 1987. 2-4. 400-401.
81.
MARTIN György
Mezőségi sűrű legényes. Bp. 1985, Népművelési Intézet.
Ism. Kiss Mária. = Demos. 1988. 3. 256-257., Pálffy Gyula. = Ethn. 1987. 2-4. 397-399.
82.
MARTIN György – TAKÁCS András
Mátyusföldi népi táncok. Bratislava, 1981, Madách.
Ism. Kaposi Edit. = Ethn. 1987. 2-4. 396-397.
83.
MATYIKÓ SEBESTYÉN József
Bartók és Révész barátsága. = Somogyi Honismereti Híradó. 1988. 2. 85-86.
84.
McLAY, Margaret
Kurtág's „Bomemisza” Concerto. = The Musical Times. 1988. 1749. 580-583.
85.
MELIS György
Szarvasról indultam. Riporter Kutás Ferenc, Tóth Lajos. = Békési Krónika. 1988. 1. 71-83.
86.
MERRICK, Paul
Revolution and religion in the music of Liszt. Cambridge, 1987, Cambridge University Press.
Ism. Jensen, Eric Frederick. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 184-187.
87.
NÁDOR Tamás
Bárdos Lajos és Pécs-Baranya. = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 33. 1988. 169-184.
88.
NÉMETH Ferenc
A zrenjanini magyar zenei élet kezdetei. = Létünk. 1988. 5. 725-743.
Nagybecskerek (Jugoszlávia).
89.
OLÁH Emőd
A „Magyar Gyermekevelés” c. folyóirat jelentősége az óvodai zenei nevelés területén 1941-1944 között. = Óvóképző és Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei 21. 1988. 305-315.
90.
PÁLFY Gyula
Martin György irodalmi munkássága. = Ethn. 1987. 2-4. 152-159.

91.
PÁLFY Gyula
Négy vajdakamarási sűrű legényes. = Ethn. 1987. 2-4. 304-349.
92.
PÁVAI István
Népzene és népművelés. = Igaz Szó. 1988. 12. 567-572.
93.
PÉCSI Györgyi
A szintézis modellje Bartók Béla és Szilágyi Domokos életművében. = Napjaink. 1988. 12. 17-19.
94.
PEKÁR Tibor
A szabadkai filharmónia hőskora 1908-1914. = Létünk. 1988. 5. 698-724.
95.
PESOVÁR Ernő
In memoriam Martin György. = Ethn. 1987. 2-4. 149-152.
96.
PESOVÁR Ferenc
A juhait kereső pásztor. Székesfehérvár, 1983.
Ism. Felföldi László. = Ethn. 1987. 2-4. 403-404.
97.
PÓCZONYI Mária
Bárdos Lajosról – a Zene Világnapján. = Kóta. 1988. 9. 8-9
98.
PRIBOJSZKY Máttyás
Gondolatok. Bp. 1988, Citerabarátok Köre. 27 p.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1988. 10. 18-19.
99.
RÉTI Anna
A hallás utáni daltanítás elsajátításának néhány jellegzetessége a tanítóképzésben. = A Budapesti Tanítóképző Főiskola Tudományos Közleményei 5. 1988. 2. 225-235.
100.
RÓNAY László
Csáth Géza és a modern zene. = Literatura. 1987/1988. 4. 424-430.
101.
SÁGI TÓTH Tibor
Bakfark Bálint összes lantművei. = Hét. 1988. 32. 9.
102.
SEARBY, Michael
Ligeti's Chamber concerto – summation or turning point? = Tempo. 1988. No. 168. 30-34.
103.
SIMONFFY Katalin
Bartók és Enescu, újra együtt. = A Hét. 1988. 47. 6.
104.
STANDEISKY Éva
A Magyar Művészeti Tanács szerepe a kulturális intézményrendszerben a felszabadulás után. = Párttörténeti Közlemények. 1988. 3. 94-124.
105.
STRÉM Kálmán
Zenei művelődésünk. = Népművelés. 1988. 9. 6-9.
106.
SZABÓ Helga
Iskolai ének-zenetanításunk ötven éve. = Pedagógia és Tudomány 4., 1988. 352-383.
107.
SZARKÁNÉ HORVÁTH Valéria
Spirál az énekes játékokban. = Spirál a tudományban és a művészetben. Bp. 1988, INTART. 60-69.
108.
SZOKOLAY Sándor
Gondolatok Bartók és Kodály országának jelenéről és jövőjéről. = Népművelés. 1988. 9. 3-5.
109.
TAKÁCS András
Fonóhoz kapcsolódó szokások és táncok a mátyusföldi Tardoskeddrről. = Ethn. 1987. 2-4. 360-363.
110.
TARCAI Zoltán
Néhány adat a „dalok daláról”. = Pedagógiai Műhely. Nyíregyháza. 14. 1988. 4. 85-94.
111.
TODD, Larry R.
The „Unwelcome Guest” regaled: Franz Liszt and the augmented triad. = 19th Century Music. Vol. XII. 1988. 2. 93-115.

112.

VÁRADY László

Iza menti dallamok. = A Hét. 1988. 37. 4.

113.

VARGYAS Lajos

Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Bp. 1984, Szépirodalmi.

Ism. Andrásfalvy Bertalan. = Ethn. 1987. 2-4. 404-407.

114.

VERES, Jozef

A hegedűjáték-tanítás kibernetikus felfogásának néhány jellemzője. = Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1985. 63-71.

115.

VOJTEK Katalin

A Carmen szerzője. 150 éve született Georges Bizet.
= Hét. 1988. 43. 11.

116.

WALSH, Stephen

Kurtág in Berlin. = Tempo. 1988. No. 168. 43-45.

117.

ZAREVUTIUS, Zacharias

Magnificats and motets. Ed. Róbert Árpád Murányi, Ilona Ferenczi. Bp. 1987, MTA Zenetudományi Intézet.

Ism. Danek, Petr. = HudVeda. 1988. 4. 374.

118.

ZOMBORI István

Az orgonakészítő Kováts István (1797-1843) önéletrása. = Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987. 1. 271-284.

1989.

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

a) Önállóan megjelent munkák

119.

BÁRDOS Lajos

Himnuszok. Szerk. Vinczeffy Adrienne. Szombat-
hely, 1989, Radius Hungaricus Rt. 55 p.

120.

ÉBERT Tibor

Kobayashi. Bp. 1989, Agora. 63 p.

121.

FERENCZY György

Pianoforte. A szöveget közreadja Kocsis Zoltán. Saj-
tó alá rend. Kenedi János. Bp. 1989, Héttorony. 71 p.Ism. Hollós Máté: A zongorás Ferenczy mesél.
= Kr. 1989. 8. 41-42.

122.

HARNONCOURT, Nikolaus

A beszédszerű zene. Utak egy új zeneértés felé.
(Ford. Péteri Judit.) Bp. 1989, Zeneműkiadó. 254 p.

123.

MOLNÁR Antal

Boethius boldog fiatalága. Demény János válogatá-
sa Molnár Antal leveleiből és írásaiból. Szerk., az
előszót írta és a jegyzeteket kész. Demény János.
Bp. 1989, Magvető. 714 p.

124.

ÓMOLNÁR Miklós – RÓZSA Péter

Bem-rockparty. Bp. 1989, Műzsák. 147 p.

125.

SNOWMAN, Daniel

Placido Domingo. (Ford. Rácz Judit.) Bp. 1989,
Zeneműkiadó. 323 p.

126.

A színpadi tánc története Magyarországon. Szerk.
Dienes Gedeon, Fuchs Lívia. Bp. 1989, Műzsák.
381 p.

127.

SZÓNYEI Tamás

Az új hullám évtizede I. Bp. 1989, Laude. 339 p. 16t.
Diszkográfia: 317-333.

128.

TILL Géza

Opera. Bp. 1989, Zeneműkiadó. 519 p.

Ism. Biemaczkzy Szilárd. = Kóta. 1989. 7. 19.

129.

Zenetudományi dolgozatok 1988. (Szerk. Felföldi
László, Lázár Katalin.) Bp. [1989], MTA Zene-
tudományi Intézet. 404 p.
Részletezése külön.

130.

ZIMÁNÉ LENGYEL Vera

A magyar zenei szakirodalom bibliográfiája 1985.
Bp. 1989, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – MTA
Zenetudományi Intézet. 244 p.

b) Cikkek, tanulmányok

131.

BARNA Imre

„... új idők váltják a régit.” = MozgóV. 1989. 4. 71-
73. Bob Dylan.

132.

BORS Jenő

Nyílt levél a Hungaroton védelmében a magyar
tömegtájékoztatóhoz. = Muzs. 1989. 1. 20-22.

133.

BORS Jenő

Voluntarista egyenlődségi vagy hatékonyság. Feuer
Mária beszélgetése Bors Jenővel. = Muzs. 1989. 9.
2-7.

134.

BOULEZ, Pierre

„Csak az igazán fontos dolgokat kell megőrizni.”
Aradi Péter beszélgetése Pierre Boulez francia
zeneszerzővel és karmesterrel. = Kr. 1989. 6. 26-29.

135.

BREUER, János

Change in the structure of Hungarian music culture.
= Hungarian Music Quarterly. 1989. 1. 4-5.

136.

BREUER János

Kétséges egység. = Új Fórum. 1989. 3. 22-23.
A magyar zenekultúráról.

137.
BREUER János
Utazás a hanglemez körül. = Kr. 1989. 4. 14-17.;
Mészáros József: Válasz Breuer Jánosnak a Kritika
1989/4. számában megjelent cikkére. = Kr. 1989. 7.
45.; Breuer János válasza ugyanott.
138.
BURIÁN Miklós
Egy zenei kísérlet nyomában. = Ma és Holnap. 1989.
2. 143-147.
139.
DURKÓ Zsolt
Kár lenne tévedni! Feuer Mária beszélgetése a Ma-
gyar Zeneművészeti Társaság elnökével. = Muzs.
1989. 4. 3-7.; Bernard Coutaz hozzászólása: Muzs.
1989. 7. 6., Strém Kálmán: Nyílt levél Durkó Zsolt-
nak. = Muzs. 1989. 5. 3-4.
140.
EÖTVÖS Péter
„... a zenei gondolkodásnak állandóan jelenkorinak
kell lennie...” Tihanyi László beszélgetése Eötvös
Péterrel. = Muzs. 1989. 10. 9-13.
141.
ÉRDI Sándor
Nem kell megvámi, míg hinni kezdenek bennünk.
Feuer Mária beszélgetése Érdi Sándorral. = Muzs.
1989. 3. 3-9.
A Televízió művészeti műsorairól.
142.
FALVY Zoltán
Az MTA Zenetudományi Intézete. Vass Henrik
beszélgetése Falvy Zoltánnal. = Propagandista.
1989. 1. 92-96.
143.
FEUER Mária
Ki vesz részt a Gazda lakomáján? A kerekasztal
körüli: a Korunk Zenéje szerkesztőbizottsága. =
Muzs. 1989. 12. 4-12.
Szitha Tünde, Breuer János, Klenjanszky Tamás,
Maróthy János, Varga Bálint András, Wilhelm And-
rás és Feuer Mária beszélgetése az új zenéről.
144.
FÜGEDI János
A néptánc számítógépes elemzésének lehetősége. =
Zenetudományi dolgozatok 1988. 277-283.
145.
FÜGEDI János
Szentpál Mária köszöntése. = Táncműv. 1989. 11.
18-19.
146.
GERGELY Ferenc
Olivier Messiaen, a zene teológusa 80 éves. = Musi-
ca Sacra. 1989. 2. 4-6.
147.
GILLIES, Malcolm – GOMBOCZNÉ KONKOLY
Adrienne
Zenetudományi szimpózium és zenei fesztivál Mel-
bourne-ban. = Muzs. 1989. 2. 24-25.
148.
GÓCZA Gyuláné
Hozzászólás az FZO jelzeteinek kiegészítési
javaslatához. = KtáriFigy. 1989. 1. 69-77.
149.
GÓCZA Gyuláné
A zenei osztályozás helyzete. Az OKT alkalmi
bizottságának munkájáról. = Ktáros. 1989. 4. 224-
226.; Prejczer Paula hozzászólása: Érdemes-e
„bevezetni” az FZO-t? = Ktáros. 1989. 8. 468-470.
Flexibilis Zenei Osztályozás.
150.
GONDA János
A falak átjárhatók! Gönczy László beszélgetése
Gonda Jánossal. = Muzs. 1989. 2. 3-7.
A magyarországi jazz.
151.
GONDA János – KOCSÁR Miklós – LÁNG István –
MARÓTHY János
A Magyar Zeneművészek Szövetsége és a változó
világ. = Parl. 1989. 2. 4-6.
152.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül 2. = Muzs. 1989. 1. 3-8.
A Kecskeméti Kodály Zoltán Ének-Zenei Általános
Iskola, Gimnázium és Zeneművészeti Szakközép-
iskola.
153.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Hangversenyélet Európa
peremén 1. = Muzs. 1989. 11. 3-9.
A vidék zenei életéről. Rátiki András és Zeke László
nyilatkozata.

154.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Veszprémi kaleidoszkóp. = Muzs. 1989. 6. 16-22.
155.
GYÓRI László, J.
„Egy igazgató teljesítményét azon kell mérni, hogy mit sikerült megváltoztatnia.” Beszélgetés Claus Helmut Dresével, a bécsi Operaház igazgatójával. = Muzs. 1989. 7. 28-31.
156.
GYÓRI László, J.
Egy szabadfoglalkozású karmester. Beszélgetés Peter Schneiderrel. = Muzs. 1989. 7. 31-32.
157.
GYÓRI László, J.
Régebben nagyobb szerepe volt a személyiségnek. Beszélgetés Kilényi Edward zongoraművésszel. = Muzs. 1989. 9. 32-35.
158.
GYÓRI László, J.
Új karmestergeneráció. Gál Tamás. = Muzs. 1989. 6. 30-32.
159.
HALÁSZ Péter
A történelemben élünk... Beszélgetés Marco Stroppával. = Muzs. 1989. 4. 27-34.
Marco Stroppa olasz zeneszerző portréja.
160.
HALÁSZ Péter
Utolérni Európát. Beszélgetés az MTA Zenetudományi Intézet Kísérleti Zenetudományi Stúdiójának munkatársaival. = Muzs. 1989. 5. 8-12.
161.
HORPÁCSY Zsolt
„Wagnered neve: Händel.” Jochen Kowalski portréja. = Muzs. 1989. 12. 30-32.
162.
JUHÁSZ Frigyes
A kóruskoncertek dramaturgiájáról. = Nyelvünk és Kultúránk. 1989. 74. 56-60.
163.
JURKOVICS János
Nemzetközi visszhangok. A Szolnoki Kodály Kórus sikerei. = Jászokunság. 1989. 1. 60-63.
164.
KAIZINGER Rita
A Zenetörténeti Múzeum gyűjteményei I. Éremtár. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 129-139.
165.
KÁRPÁTI János
A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (AIBM, IAML) és Magyarország. = KtáriFigy. 1989. 3. 319-325.
166.
KECSKEMÉTI István
A nemzet zenekönyvtárosa. = Muzs. 1989. 10. 44-45. Vécsey Jenő.
167.
KECSKEMÉTI István
A Zenei Könyvtár jubileumára. = Muzs. 1989. 9. 12.
168.
KERTÉSZ László
Becsületsszóra működünk. Horpácsy Zsolt beszélgetése Kertész Lászlóval a Népszínház Operatársulatának jövőjéről. = Muzs. 1989. 4. 10-12.
169.
Ki kicsoda a magyar zenei életben? Szerk. Székely András. Bp. 1988, Zeneműkiadó.
Ism. Hutira Albin. = Parl. 1989. 1. 8.
170.
KLENJÁNSZKY Tamás
Kereszteslovag – trombitával. Beszélgetés Philips Jones-szal. = Muzs. 1989. 10. 28-30.
171.
KOMLÓS, Katalin
On interpreting Mozart. Interview with Malcolm Bilson. = NHQu. Vol. XXX. 1989. 113. 212-220.
172.
KOMLÓS Katalin
Zenetudományi tallózó. Bevezető. = Muzs. 1989. 10. 17-18.
173.
KOZMA Gábor
Rock-kultúra és társadalom. = Vasi Szemle. 1989. 4. 496-502.

174.
KÓBÁNYAI János
Beatünnep után. Bp. 1986, Gondolat.
Ism. Szendi Zoltán. = Jelenkor. 1989. 2. 205-206.
175.
KÖRTVÉLYES Géza
Hagyomány és újítás egysége az Operaház ba-
lettszínpadán. Jegyzetek Seregi László koreográ-
fus pályaképehez. = Kr. 1989. 4. 12-13.
176.
LANGE, Carsten
Kottaforrások egy adatbankban. Ford. Székely
András. = Muzs. 1989. 10. 46-47.
Georg Philipp Telemann zeneműveinek számítógé-
pes nyilvántartásáról.
177.
LÁSZLÓ Ervin
Zene – rendszerelmélet – világrend. Bp. 1986,
Gondolat.
Ism. Huff Endre Béla: László Ervin rendszer-
elméletéről. = Magyar Filozófiai Szemle. 1989. 1.
157-162.
178.
LIGETI György
Beszélgetés. Monika Lichtenfeld beszélgetése Lige-
ti Györggyel. = Parl. 1989. 4. 28-31.
179.
LUKÁCS Antal
Posztmodernizmus és a zene. = Kr. 1989. 11. 39-40.
180.
MALINA János
Helmuth Rilling kurzusáról. = Muzs. 1989. 12. 26-
29.
181.
MALINA János
Reneszánsz táncház. = Muzs. 1989. 2. 32-34.
A Musica Profana együttes.
182.
MÁROK Tamás
Kísérlet a modern operajátzásra. Korszakos-e az
Oberfrank-korszak? = Tíáj. 1989. 8. 90-94.
183.
MARÓTHY János
Zene és gyermek. = Muzs. 1989. 8. 20-21.
Beszámoló a Castelnovo ne' Monti városában tartott
A zene és a gyermekiség c. szemináriumról.
184.
MARÓTHY János
Zene: köz- vagy magán-? = Muzs. 1989. 6. 11-15.
A zenei élet köztámogatásáról.
185.
MARÓTHY János – BATÁRI Márta
A zenei végtelen. Bp. 1986, Zeneműkiadó.
Ism. Dolinszky Miklós: Dialógus a madzagról, a
tűskés pikórról és a végtelenről. = MZene. 1989. 2.
221-224.
186.
MEER, John Henry van der
Hangszerek. Bp. 1988, Zeneműkiadó.
Ism. Mácsai János. = Muzs. 1989. 8. 33-35.
187.
MOLNÁR GÁL Péter
A csárdáskirálynő. = MozzgV. 1989. 9. 117-128.
188.
NAGY Ferenc
Prágai polémiák. = Muzs. 1989. 5. 22-23.
A Nemzetközi Színházi Intézet Zenés Színházi
Bizottságának prágai konferenciája.
189.
NYÉKI-KÖRÖSY, Maria
Les documents sonores. Precis de discothéconomie.
München, 1987, Sauer.
Ism. Skaliczki Judit. = KtáriFigy. 1989. 3. 330-
332.
A hanglemezgyűjtemények kézikönyve.
190.
OBERFRANK Géza
Tovább lépésre nincs esély. Gönczy László ünnep-
rontó beszélgetése Oberfrank Gézával. = Muzs.
1989. 5. 5-7.
191.
PALLAGI REGŐS László
Hajdanvolt hangszerek. = Múzsák. 1989. 4. 11-12.
Ókori hangszerek.

192.
PAUK György
Hegedülni nehéz. Feuer Mária beszélgetése Pauk Györggyel. = Muzs. 1989. 5. 13-18.
193.
PETROVICS, Emil
Piszaty muzúku, zaszluzsivajusuju ljubin. = Szovetszkaja Muzika. 1989. 1. 125-126.
194.
POGÁNY György
A magyar zenetudomány bibliográfiája 1987. Kiegészítés 1986. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 349-404.
195.
RAJECZKY Benjamin
A Vigilia beszélgetése Rajeczky Benjammal. Riporter Rab Andrea. = Vigilia. 1989. 12. 943-948.
196.
SCHIFF András
"Hiányzott a magyar közönség..." Budapesti beszélgetés Schiff Andrásal. Az interjút készítette Deák Andrea – Nagy Ágnes. = Kr. 1989. 4. 17-18.
197.
SCHIFF András
Tudja, az ember érzékeny fajta, vigyázni kell rá... J. Győri László beszélgetése Schiff Andrásal. = Muza. 1989. 2. 14-17.
198.
SCSEDRIN, Rogyion
A zene örök érték. Ford. Heuduska Dorottya. = Szovjet Irodalom. 1989. 11. 185-192.
199.
SOMFAI László
Bárdos Kornél a Művészeti Alap nagydíjasa. = Muzs. 1989. 2. 8.
200.
SOMFAI László
Művészeti Alap: Zenei Nagydíj 1988. Bárdos Kornél. = Musica Sacra. 1989. 1. 14.
201.
STRÉM Kálmán
Szatócs a szentélyben? Zene és vállalkozás. = Muzs. 1989. 6. 3-10.
202.
STRÉM Kálmán
Vitairat a zenei művelődésről. Bp. 1988, Zene-műkiadó.
Ism. Biernaczkó Szilárd. = Kóta. 1988. 9. 19., Breuer János: Az óceántól az érig. = ÉletIrod. 1989. 9. 10., Száde László: Az ördögi kör ügyvédje. = Parl. 1989. 11. 28-30.
203.
SZÉKELY Julianna, R.
Induló vagy requiem? = Inkognitó. 1989. 1. 14-15., 2. 17-18., 4. 18-19., 5. 23-24.
A Budapesti Fesztiválzenekar.
204.
SZEPESI Zsuzsanna
Major Ervin gyűjteményének kéziratai. 3. közlemény: Nem kottás kéziratok. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 333-347.
205.
SZIGETI István
Új karmestergeneráció. Serei Zsolt. = Muzs. 1989. 5. 28-30.
206.
SZIGETI István
Új karmestergeneráció. Tihanyi László. = Muzs. 1989. 3. 30-31.
207.
SZILÁGYI Imre
Vissza Bartókhoz! = Újl. 1989. 12. 93-104.
208.
TALLIÁN Tibor
Mese, mítosz, moralitás. Götz Friedrich a Deutsche Operben. = Muzs. 1989. 7. 14-17.
209.
TARDY László
Beszámoló az OMCE 1988. évi munkájáról. = Musica Sacra. 1989. 1. 10-12.
210.
TOLCSVAI NAGY Gábor
Egy sajátos terület: a popzenekekek névvilága. = Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. Szerk. Balogh Ilona, Ördög Ferenc. Zalaezerszeg, 1989, Városi Tanács. 383-386.

211.
TÓTH Anna
Pillanatképek a debreceni operatársulat 1988-89-es évadjáról. = Muzs. 1989. 8. 41-42.
212.
VAJDA Komél
A Pécsi Hangtárról. = Ktáros. 1989. 6. 319-324.
213.
VÁRNAI Ferenc
A zenei közlés befogadásának útja. = Ének-zeneTan. 1989. 1. 19-32.
214.
VÁSÁRY Tamás
"Az a jó tanár, aki végül feleslegessé teszi önmagát."
J. Györi László beszélgetése Vásáry Tamás zongoraművésszel. = Muzs. 1989. 3. 16-21.
215.
VASS Lajos
A magyar zene itthon és a nagyvilágban. = Nyelvünk és Kultúránk. 74. 1989. 60-66.
216.
VIDOVSKY László
Rockzenéről – népzénéről. Weber Kristóf interjúja. = Jelenkor. 1989. 2. 141-147.
217.
VIKÁRIUS László
Palimpszeszt, azaz a zenetudomány lapjai. Öt cikk a nemzetközi sajtóból. = Muzs. 1989. 10. 19-27.
218.
ZÁKÁNYI Bálint
Az 1948-as református énekeskönyv és énekügyi reform mai kérdései. = Theologiai Szemle. 1989. 3. 165-169.
219.
ZAY Balázs
Versengő művek. = Múzsák. 1989. 1. 28-30.
220.
Zenetudományi írások. Szerk. Benkő András. Bukarest, 1986, Kriterion.
Ism. Legány Dezső. = MZene. 1989. 1. 109-110.
221.
ZSEDENYI Mária
80 éves lenne Molnár István. = Táncműv. 1989. 1. 4-7.
- Kritikák (Hangverseny, opera, hang-
lemez)*
222.
Álmodozás. Budapesti Vonósok, műv. vezető Botvay Károly, koncertmester Bánfalvi Béla. Hungaroton SLPD 31016.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48.
223.
ARADI Péter
Wien modern '88. = Kr. 1989. 1. 41-42.
A Wien modern kortárszenei fesztiválról.
224.
BACH, Johann Sebastian
d-moll toccata és fuga, BWV 565. Spányi Miklós (orgona). Hungaroton SLPD 31043.
Ism. Batta András – Újházy László. = Muzs. 1989. 11. 45-48.
225.
BACH, Johann Sebastian
Magnificat. Monteverdi Choir, English Baroque Soloists, vez. John Eliot Gardiner. Hungaroton – Philips SLPDL 31068.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 3. 46-48.
226.
BACH, Johann Sebastian
Négy zenekari szvit, BWV 1066-1069. Liszt Ferenc Kamarazenekar, hgv. mester Rolla János. Hungaroton SLPD 31018-019.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48.
227.
BARTÓK Béla
A kékszakállú herceg vára. Marton Éva, Samuel Ramey, Magyar Állami Hangversenyzenekar, Fischer Ádám. Hungaroton SLPD 12930.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 1. 47-48.

228.
BATTA András
„Gördülő” Cigánybáró. = Muzs. 1989. 5. 31-34.
Johann Strauss: Cigánybáró; a Gördülő Vígopera bemutatója.
229.
BORONKAY Antal
Kortárs zene és kritika. Gondolatok a Magyar Zeneművészeti Társaság Minifesztiválja ürügyén. = Muzs. 1989. 4. 8-9.
Hozzászólások: Breuer János: „Alkossatok remekműveket!” = Muzs. 1989. 8. 5-6., Straky Tibor: Kortársak a kortársakért? = Muzs. 1989. 8. 3-4.
230.
BOZAY Attila
Pezzo Concertato No. 2. A Magyar Rádió és Televízió Énekkara, a Magyar Rádió és Televízió Szimfonikus Zenekara, vez. Lehel György. Hungaroton SLPX 12364.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 5. 45-48.
231.
BREUER János
Bozay Attila: I. Zongoraszonáta. = Kr. 1989. 2. 45.
232.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 1. 40-45.
233.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 2. 36-42.
234.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 3. 38-44.
235.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 4. 38-45.
236.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 5. 36-41.
237.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 6. 39-46.
238.
CSENGERY Kristóf
Hangverseny. = Muzs. 1989. 12. 45-47.
239.
FARKAS Zoltán
Fordította és rendezte a karmester. A szegedi Állarcosbálról. = Muzs. 1989. 9. 44-47.
Verdi: Állarcosbál, rend. Oberfrank Géza.
240.
FEUER Mária
Főhajtás az újdonság előtt. = Muzs. 1989. 1. 29-34.
Beszámoló a Berliini Ünnepi Hetek bemutatóiról.
241.
FEUER Mária
Lehet utánozni! Holland Fesztivál '89. = Muzs. 1989. 11. 10-16.
242.
FEUER Mária
A skandinávok így csinálják. Északi Zenei Napok. = Muzs. 1989. 2. 18-23.
243.
Fiatal Zeneszerzők Csoportja. Antológia 1. Hungaroton SLPX 12945-946.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 5. 45-48.
244.
FITTLER Katalin
A Budapesti Tavasz Fesztivál hangversenyeiről. = Kr. 1989. 6. 42.
- 245/A.
FITTLER Katalin
Minden jó, ha a vége jó. Jegyzetek a karmester-versenyről. = Kr. 1989. 8. 41.
245.
FITTLER Katalin
Toscaninit látjuk, halljuk, olvassuk. = Kr. 1989. 3. 38-39.
246.
GÁT Eszter
Antwerpeni noteszlapok. = Muzs. 1989. 10. 31-35.
247.
GONDA János
Hangverseny. = Muzs. 1989. 6. 37-39.

248.
GÖNCZY László
A műhelymunka folytatódik. Országos Fuvolás
Találkozó ' 89. = Muzs. 1989. 7. 19-21.
249.
GÖNCZY László
Szabálytalan évadmérleg. Hamupipőke sorsában
osztotva. = Muzs. 1989. 9. 40-43.
Rossini: Hamupipőke, bem. a Pécsi Nemzeti
Színházban.
250.
GÖNCZY László
Szegedi standard. Mai Magyar Zene Hete 1989. =
Muzs. 1989. 7. 3-5.
251.
GÖNCZY László
Hangverseny. = Muzs. 1989. 3. 44-46.
252.
GÖNCZY László
Hangverseny. = Muzs. 1989. 4. 45.
253.
GRABÓCZ Márta
A harmadik bolygó: a harmadik requiem. = Muzs.
1989. 8. 17-20.
Balassa Sándor: A harmadik bolygó.
254.
GRABÓCZ Márta
Mérték-estek a Budapesti Történeti Múzeumban. =
Muzs. 1989. 4. 35-37.
255.
GRIFFITHS, Paul
New Hungarian quartets. = NHQu. Vol. XXX. 1989.
115. 216-217.
256.
GRIFFITHS, Paul
New records from Hungaroton. = NHQu. Vol. XXX.
1989. 113. 221-222.
257.
GRIFFITHS, Paul
Vajda's Mario and the magician: the score. = NHQu.
Vol. XXX. 1989. 114. 227-228.
258.
Gyimesi népzene. Halmágyi Mihály. Hungaroton
SLPX 18145.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1989. 5. 18.,
Széll Jenő: Népzenei hanglemezek. = Muzs. 1989.
4. 46-48.
259.
HALÁSZ Péter
Budapesti Régi Zenei Fórum, 1989. május 28. -
június 4. = Muzs. 1989. 8. 36-40.
260.
HALÁSZ Péter
Hangverseny. = Muzs. 1989. 6. 47.
261.
HALÁSZ Péter
A Hold távollétében. A Salome az Operaházban. =
Muzs. 1989. 7. 39-43.
Richard Strauss: Salome.
262.
HALÁSZ Péter
A Kékszakállú – hetedszer. = Muzs. 1989. 6. 33-35.
Bartók Béla: A kékszakállú herceg vára.
263.
HALÁSZ Péter
A kétwattos rubinkő. A bolygó hollandi az
Operaházban. = Muzs. 1989. 1. 36-39.
Richard Wagner: A bolygó hollandi.
264.
HALÁSZ, Péter
A new Hungarian opera. János Vajda: Mario and the
magician. = NHQu. Vol. XXX. 1989. 114. 224-227.
265.
HALÁSZ Péter
Orrore! A Láng az Erkel Színházban. = Muzs. 1989.
9. 36-39.
Ottorino Respighi: A láng.
266.
HALÁSZ Péter
Végtelen szerelem. Gounod Rómeó és Júliája az
Erkel Színházban. = Muzs. 1989. 3. 32-37.
267.
HALÁSZ Péter
Vendégjárás. A hallei Landestheater és a bécsi
Staatsoper vendégjátéka Budapesten. = Muzs. 1989.
7. 33-38.

268.
[Hetedik] VII. Magyarországi Táncszínházalkotó.
Hungaroton SLPX 18152.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1989. 1. 19.,
Széll Jenő: Népzenei hanglemezek. = Muzs. 1989.
4. 46-48.
269.
Hívogató Együttes. Belgrád.
Ism. Széll Jenő: Népzenei hanglemezek. =
Muzs. 1989. 4. 46-48.
270.
HORPÁCSY Zsolt
Anyegin és a vodkásüveg. Csajkovszkij operája a
berlini Komische Operben. = Muzs. 1989. 2. 26-28.
271.
HORPÁCSY Zsolt
Fogadó a természetes határokhoz. Berlini operaes-
ték. = Muzs. 1989. 8. 22-25.
272.
KAISINGER Rita
Fesztiválapítás Kasselban. = Muzs. 1989. 10. 36-
39.
Gustav Mahler Fesztivál.
273.
KAISINGER Rita
A Magyar Rádió Országos Fafűvésversenye 1988.
november 21 - december 4. = Muzs. 1989. 2. 35.
274.
Kalamajka Együttes. Bonchidától Bonchidáig.
Hungaroton SLPX 18125.
Ism. Széll Jenő: Népzenei hanglemezek. =
Muzs. 1989. 4. 46-48.
275.
KÁRPÁTI János
Hagyományos koreai opera Budapesten. = Muzs.
1989. 11. 32-35.
276.
KERTÉSZ Iván
Zenés színház a képernyőn. = Kortárs. 1989. 1. 161-
168.
277.
KOLTAI Tamás
Négyszer süjt le a bakó. A Hunyadi László
felújításáról. = Muzs. 1989. 12. 40-42.
Erkel Ferenc: Hunyadi László.
278.
KOVÁCS Sándor
Bartók Budapestről Budapestig. Az MTV és a BBC
dokumentumfilmje. = Muzs. 1989. 12. 43-44.
279.
KOVÁCS Sándor
Karmesterverseny. = Muzs. 1989. 8. 26-30.
280.
MAÁ CZ László
Takaréklángok és remények. Megfigyelések az
Operaház balettrepertoárjáról. = Táncműv. 1989. 4.
1-6.
281.
A Magyar Rádió és Televízió Énekkara. Hungaro-
ton SLPX 31200.
Ism. Batta András - Újházy László. = Muzs.
1989. 11. 45-48.
282.
MAJOR Rita
Operaházi repertoárelőadások és felújítások
„fiatalítással”. = Táncműv. 1989. 8. 10-18.
283.
MALINA János
Második Müncheni Régi Zenei Fesztivál, 1989.
március 10-12. = Muzs. 1989. 6. 26-28.
284.
MALINA János
Századunk zenéje, 1989. A Magyar Rádió
hangversenysorozatáról. = Muzs. 1989. 9. 8-11.
285.
MEZEI János
Hangverseny. = Muzs. 1989. 7. 44-48.
286.
MEZEI János
Hangverseny. = Muzs. 1989. 8. 43-48.
287.
ORBÁN György
Tripla szextett. Miskolci Új Zenei Műhely.
Hungaroton SLPX 12754.
Ism. Batta András - Újházy László. = Muzs.
1989. 11. 45-48.
288.
PAPP Márta
Hangverseny. = Muzs. 1989. 6. 36-37.

289.
PÉTERI Judit
Flandriai Fesztivál. Brugge, 1989. = Muzs. 1989. 11. 17-21.
290.
PÓR Anna
Háry János. Felújítás az Erkel Színházban. = Táncműv. 1989. 1. 1-4.
Kodály Zoltán: Háry János.
291.
PÓR Anna
Töprengések Mandarin-variációkról. = Táncműv. 1989. 7. 1-6.
Bartók Béla: A csodálatos mandarin.
292.
ROMAN, Johan Helmich
Világi kantáták. Capella Savaria, Szombathelyi Énekegyüttes, vez. Németh Pál. Hungaroton SLPD 12943.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48.
293.
Románc. Magyar Állami Hangversenyzenekar, vez. Győriványi Ráth György. Hungaroton SLPD 12999.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48.
294.
SÁRI József
Vonósnégyes. Új Budapesti Vonósnégyes. Hungaroton SLPX 12872.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 5. 45-48.
295.
SCARLATTI, Alessandro
La Giuditta. Hungaroton SLPD 12910-911.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 3. 46-48.
296.
SCHUBERT, Franz
Téli utazás. Részletek. Radioton SLPX 12998.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48., Lévai Júlia: A tökéletlenség diszk-rét bája. = ÉletIrod. 1989. 3. 13.
297.
SOUSA de CARVALHO, Joao
Nyitányok. Liszt Ferenc Kamarazenekar. Hungaroton SLPX 12884.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 2. 44-48.
298.
STRAVINSKY, Igor
Menyegző – 1917-es és 1923-as változat. Hungaroton SLPD 12989.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 1. 46-47.
299.
SUGÁR Miklós
Mozaik. Hungaroton SLPX 12970.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1989. 5. 45-48.
300.
SZABÓ Helga
V. Nemzetközi Fiúkórus Fesztivál, Poznan, 1989. február 3-9. = Muzs. 1989. 5. 19-21.
301.
SZÉKELY András
Händel Karlsruhében. = Muzs. 1989. 6. 29.
Beszámoló a Händel-fesztiválról.
302.
SZÉKELY András
Händel-fesztivál a határ két oldalán. Halle/Göttinga 1989. = Muzs. 1989. 9. 27-31.
303.
TIHANYI László
Napló, széljegyzetekkel. Beszámoló az idei Korunk Zenéje fesztiválról. = Muzs. 1989. 12. 13-18.
304.
TIHANYI László
Távlatok, koncertek, arcok, tanulások a szombathelyi Bartók Szeminárium és Fesztiválról. = Muzs. 1989. 10. 3-8.
305.
TÓTH Anna
Tiszteletem, Mr. Lendvay! A hatvanéves Lendvay Kamilló szerzői estje. = Muzs. 1989. 3. 24-25.

306.
VÁNTUS István
Naenia. Hungaroton SLPX 12517.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs.
1989. 5. 45-48.
307.
VÁRNAI Péter
Bayreuth 1989. = Muzs. 1989. 1. 22-24.
308.
VÁRNAI Péter
Operaesték Palermóban. = Muzs. 1989. 4. 24-26.
309.
Vujicsics Együttes. Hungaroton SLPX 18104.
Ism. Széll Jenő: Népzenei hanglemezek. =
Muzs. 1989. 4. 46-48.

II. ÁLTALÁNOS ZENETÖRTÉNET

a) Önállóan megjelent munkák

310.
A Bach-család. Irta Christoph Wolff. (A fordítást
átdolgozta Révész Dorrit.) Bp. 1989, Zeneműkiadó.
378 p.
/Grove monográfiák./
311.
EMBER, Ildikó
Musik in der Malerei. Musik als Symbol in der Ma-
lerei der europäischen Renaissance und des Barock.
2. Aufl. Bp. 1989, Corvina. 35 p. 96 t.
312.
Gustav Mahler Budapest, 1888-1891. Időszaki
kiállítás, 1989. (A kiállítást rend. Wellmann Nóra és
Kaisinger Rita.) Bp. 1989, Magyar Állami Opera-
ház. 22 p.
313.
LINKE, Norbert
Az ifjabb Johann Strauss. (A Függelékben Albert
István: Az ifjabb Johann Strauss és Magyarország.)
(Ford. Zalán Péter.) Bp. 1989, Gondolat. 200 p. 16 t.
314.
VIGH, Jenő
Wenn Tschaikowski ein Tagebuch geführt hätte. 9.
Aufl. Bp. 1989, Corvina. 181 p.

b) Cikkek, tanulmányok

315.
ARANY János
Byrd: Ave verum corpus. = Kóta. 1989. 2-3. 3-4.
316.
BÁNKY József
Hibajegyzék Bach „Das Wohltemperierte Klavier”
c. munkájának magyar Urtext kiadásához. = Parl.
1989. 6-7-8. 52-59.
317.
BORBÉLY Mihály
Elemzés. Charlie Parker: Now's The Time. = Jazz.
1989. 3. 18.
318.
BREUER János
Egy Gorkij-levél margójára. = Muzs. 1989. 11. 36-
43.
Gorkij és Issai Dobroven karmester kapcsolata,
Dobroven magyarországi fellépései.
319.
BREUER János
Schoenberg és a siker. Levelek Varga Tibornak. =
Muzs. 1989. 2. 9-13.
320.
CSEMBERDZSI, Valentyina
Szvjatoszlav Richterrel Szibériában. Valentyina
Csemberdzsi útijegyzetei. Közreadja Papp Márta.
Ford. Nagy Margit. = Muzs. 1989. 12. 19-25.
321.
CSIK Miklós
Anerio: Ave maris stella. = Kóta. 1989. 2-3. 2-3.
322.
CSIK Miklós
Morley: Hífvogató. = Kóta. 1989. 2-3. 10.
323.
DÉRI, Balázs
“Marmorinus, Rex Agarenorum.” Eine Bemerkung
zu einem mittelalterlichen liturgischen Drama über
den Heiligen Nikolaus. = SM. Tom. XXX. 303-307.
324.
DOBSZAY, László
The program “CAO-ECE”. Corpus Antiphonarium
Officii - Ecclesiarum Centralis Europae. = SM. Tom.
XXX. 355-360.

325.
DOLINSZKY Miklós
Az additív improvizáció hagyománya. = *MZene*. 1989. 4. 378-412.
326.
DOLINSZKY Miklós
A francia hegedűkíséret forrása a későbarokk előadói gyakorlatban. = *Zenatudományi dolgozatok* 1988. 85-105.
327.
DOMOKOS Zsuzsa
Egy nagy muzsikusi zenei újságja 4. Robert Schumann a *Neue Zeitschrift für Musik* élén 1834-1844. A kortárs zenéről. = *Parl.* 1989. 3. 15-16.
328.
FARKAS Zoltán
Felix Mendelssohn egyházzenei munkássága. = *Confessio*. 1989. 2. 124-125.
329.
FODOR Géza
Kíséret A varázsfuvola nyitányának értelmezésére. *Paralipomena A zene és dráma* című könyvhöz. = *Muzs.* 1989. 4. 13-23.
330.
FRANK Oszkár
A romantikus zene műhelytitkai. Franz Schubert 3. rész. II. A dalok zongoraszólama. = *Parl.* 1989. 1. 15-21.
331.
HAJDU, Andre
Gustav Mahler zsidósága. Ford. Aczél Ferenc. = *Múlt és Jövő*. 1989. 1. 101-104.
332.
HALÁSZ Péter
a' = ? avagy az abszolút hangmagasság változásai a 17-18. században. = *Muzs.* 1989. 7. 22-27.
333.
HALÁSZ Péter
Maurice Ravel: Bolero. = *Ének-zeneTan.* 1989. 3. 117-120.
334.
HALÁSZ, Péter
The tradition of monastery St. Mary Magdalena in Vienna. = *SM. Tom. XXX.* 375-377.
335.
HARTYÁNYI Judit
Palestrina: Hodie Christus natus est. = *Kóta.* 1989. 2-3. 12-13.
336.
HARTYÁNYI Judit
Schumann: Der Wassermann, Op. 91. No. 3. = *Kóta.* 1989. 2-3. 13-14.
337.
HIEBERT, Elfrieda F.
Meg kell-e ismételni a Grave-t? Beethoven: c-moll szonáta, Op. 13. Ford. Vikárius László. – *Parl.* 1989. 6-7-8. 4-8.
338.
HORPÁCSY Zsolt
Mítosz – emberközélen. Harvey Sachs Toscanini-életrajza és „A művészet a politika árnyékában” című Toscanini-kiállítás. = *Muzs.* 1989. 3. 26-29.
339.
KATANICS Mária
Victoria: O regem coeli. = *Kóta.* 1989. 2-3. 18-20.
340.
KLENJÁNSZKY Tamás
Művészet és verseny. Egy modern intézménytípus történeti gyökerei. = *MZene.* 1989. 1. 102-108.
341.
KOLLÁR Éva
Marenzio: Zefiro toma. = *Kóta.* 1989. 2-3. 8-9.
342.
KOVÁCS Sándor
Igor Stravinsky: Zsoltárszimfónia. = *Ének-zeneTan.* 1989. 1. 9-15.
343.
LIEBNER János
Ünnep a száműzetésben. Az első Luzerni Fesztivál. = *Muzs.* 1989. 9. 21-26.

344.
MEZEI János
Közép-európai dallamvariánsok az adventi respónzóriumokban. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 43-60.
345.
MEZEI, János
Verschiedene Transpositionen – verschiedene Lokaltraditionen. = SM. Tom. XXX. 399-401.
346.
NAGY Olivér
Schütz: Jauchzet dem Herrn. = Kóta. 1989. 2-3. 15-16.
347.
PÁNDI Marianne
Mind így tesznek. = Múzsák. 1989. 4. 30-31.
Mozart: Così fan tutte.
348.
PÁNDI Marianne
Az opera-reformer. = Múzsák. 1989. 2. 26-27.
Gluck.
349.
PAPP, Márta
The reconstruction of Mussorgsky's fragmentary Salamambo. Conversation with Zoltán Peskó. = NHQu. Vol. XXX. 1989. 115. 209-216.
350.
PAPP Márta – BOJTI János
Muszorgszkij önéletrajza. = Muzs. 1989. 3. 10-15.
351.
PERNYE András
Fél évezred fényében. Bp. 1988. Zeneműkiadó.
Ism. Baranyi Ferenc: Muzsika az emberben. = ÉletIrod. 1989. 2. 10., Dolinszky Miklós: Opus és oeuvre. = Muzs. 1989. 5. 42-43. Fittler Katalin. = Kr. 1989. 5. 41-42.
352.
SOLYMOS Péter
Miért nem viharsonáta a Vihar-szonáta? (Beethoven: Op. 31, d-moll szonáta.) = Parl. 1989. 6-7-8. 1-3.
353.
SZENDREI, Janka
Choralnotation in Mitteleuropa. = SM. Tom. XXX. 437-446.
354.
SZILÁGYI Mihály
Puccini: Tündérbosszú (Le villi). Két bemutató és ami mögötte van. = Muzs. 1989. 11. 44.
355.
TAGAI Imre
Egy Beethoven-szonáta és amivel összefügg. A zene néhány sajátossága, a zenei elemzés lehetőségei. = MZene. 1989. 1. 77-101.
356.
TÓTH András
Gumpelzhaimer: Bús éjünk gyásza. = Kóta. 1989. 2-3. 4-6.
357.
TUSA, Erzsébet
Orpheus has lost his lyre. = NHQu. Vol. XXX. 1989. 115. 204-209.
358.
UJFALUSSY József
Claude Debussy: A tenger. = Ének-zeneTan. 1989. 4. 148-151.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

a) Önállóan megjelent munkák

359.
Bartók Béla írásai 1. Bartók Béla önmagáról, műveiről, az új magyar zenéről, műzene és népzene viszonyáról. Közreadja Tallián Tibor. Bp. 1989, Zeneműkiadó. 267 p.
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1989. 9. 18-19.
360.
ESTERHÁZY Pál
Harmonia caelestis 1711. Ed. and introduced by Ágnes Sas. Latin words revised by Balázs Déri. Bp. 1989, (MTA Zenetudományi Intézet.) 379 p.
/Musicalia Danubiana 10./
361.
Fricsay Ferenc emlékezete. Irta és összeáll. Tóth Ferencné. Szerk. Gyuris György. Szeged, 1989, Somogyi Könyvtár. 87 p.

362.
GHEZZO-ÁRKOSSY, Marta
Epic songs of sixteenth-century Hungary. History and style. Bp. 1989, Akad. Kiad. 232 p.
/Studies in Central and Eastern European music 4./
363.
[Harminc] 30 éves a Veszprémi Liszt Ferenc Kórus. Veszprém, 1989, Szakszervezetek Veszprém Megyei Tanácsa. 24 p.
364.
KODÁLY Zoltán
Közélet, vallomások, zeneélet. A kötet anyagát vál., szerk., sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Bp. 1989, Szépirodalmi Kiadó. 424 p.
/Kodály Zoltán hátrahagyott írásai./
Ism. Bartók János. = Újl. 1989. 9. 25-28., Breuer János: A dzsungel könyve. = ÉletIrod. 1989. 41. 10.
365.
KODÁLY Zoltán
Visszatekintés. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok 3. Közreadja Bónis Ferenc. Bp. 1989, Zeneműkiadó. 751 p.
/Magyar Zenetudomány 7./
Ism. Biernaczky Szilárd. = Kóta. 1989. 9. 19.
366.
KRESZ, Mária – KIRÁLY, Péter
The violinist and pianist. Géza de Kresz and Norah Drewett. Their life and music on two continents. Including parts of Norah Drewett's memoirs. (Toronto), 1989, (Canadian Stage and Arts Publications Limited.) 204 p.
367.
Liszt Ferenc válogatott levelei 1. Ifjúság, virtuóz évek, Weimar 1824-1861. Vál., ford. és jegyzetekkel ellátta Eckhardt Mária. Bp. 1989, Zeneműkiadó. 302 p.
368.
MAROSÁN György
Dal és kenyér. Bp. 1989, Népszava. 55 p. 16 t.
Az ÉDOSZ Központri Énekkar története.
369.
MONA Ilona
Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774-1867. Összeáll. – –. Bp. 1989, MTA Zenetudományi Intézet. 516 p.
/Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez 11./
370.
SIPOSNÉ HORVÁTH Éva
A Pécsi ÁFÉSZ Janus Pannonius női kórusának 25 éve. 1964-1989. Pécs, 1989, Pécsi ÁFÉSZ. 83 p.
371.
SZABÓ Helga
A magyar énektanítás kálváriája. Bp. 1989, Szabó Helga. 148 p.
372.
Weiner-tanulmányok. Batta András: Az ifjú Weiner Leó zeneszerzői stílusa. Tari Lujza: Weiner Leó művészete a népzenei források tükrében. Bp. 1989, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola. 227 p.
/Acta Academiae Artis Musicae de Francisco Liszt Nominatae 2./
- b) Cikkek, tanulmányok*
373.
ANTOKOLETZ, Elliott
Béla Bartók: a guide to research. New York – London, 1988, Garland.
Ism. Breuer János. = MZene. 1989. 1. 112.
374.
ARANY János
Kodály Zoltán – Vörösmarty Mihály: Magyarország címere. = Kóta. 1989. 2-3. 7-8.
375.
AVASI Béla
Lajtha László lejegyzési módszere. = Vasi Szemle. 1989. 2. 235-237.
376.
BALOGH Júlia
Domokos Pál Péter köszöntése. = Ttáj. 1989. 7. 50-56.

377.
BÁRDOS Komél
Castor és Pollux: zenés iskoladráma a XVIII. század közepén. = Iskoladráma és folklór. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István. (Folklor és etnográfia 50.) Debrecen, 1989, KLTE. 87-91.
378.
BÁRDOS Komél
Kedves Kálmán Bácsi! = Muzs. 1989. 4. hátsó borító. Csomasz Tóth Kálmán búcsúztatója.
379.
BÁRDOS Komél
Mi Európához tartozunk. Király Péter beszélgetése Bárdos Komél zenetörténésszel. = Muzs. 1989. 5. 24-27.
380.
BÁRDOS Lajos
Bartók és a rend. Bárdos Lajos előadása Győrben, a Zenei Nevelési Konferencián 1983. VII. 1-jén. Közreadja Póczonyi Mária. = Parl. 1989. 11. 1-17.
381.
BÁRDOS Lajos
Hány színe van az életnek? Bárdos Lajos utolsó interjúja. Riporter Mátyás János. = Kóta. 1989. 8. 8-16.
382.
BÁRDOS Lajos
Liszt Ferenc négy arculata. Közreadja Póczonyi Mária. = Ének-zeneTan. 1989. 2. 49-62.
383.
BÁRSI Ernő
Egressy Béni és a népdal. = Szülőföldünk, Borsod-Abaúj-Zemplén. 5-7. 1989. 81-83.
384.
BENCZE Lóránt
A magyar irodalmi, képzőművészeti és zenei stílusirányzatok és kapcsolataik a századelőn a Nyugat tükrében 1908-1910. = Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről. Szerk. Fábíán Pál, Szathmári István. Bp. 1989, Tankönyvkiadó. 49-55.
385.
BEREND T. Iván
Búcsú Lehel Györgytől. = Muzs. 1989. 12. 3.
386.
BERLÁSZ Melinda
Lajtha László zeneszerzői életművének műfaj szerinti megoszlásáról. = Vasi Szemle. 1989. 2. 231-234.
387.
[BIERNACZKY Szilárd] B. Sz.
Bárdos Lajos műveinek válogatott háromnyelvű bibliográfiája. Zeneművek. = Kóta. 1989. 8. 20-21.
388.
BÓNIS Ferenc
Doráti Antal 1906-1988. = Parl. 1989. 4. 27-28.
389.
BÓNIS Ferenc
A "Magyar Zsoltár". = Magyarország. 1989. 1. 22. Kodály Zoltán: Psalmus Hungaricus.
390.
BÓNIS Ferenc
Molnár Antal emléktáblájának felavatásán. = Parl. 1989. 2. 7-8.
391.
BÓNIS Ferenc
Mosonyiana 1-3. rész. A Mosonyi-kutatás új eredményei. = MZene. 1989. 2. 155-187., 3. 227-249., 4. 335-377.
392.
BÓNIS Ferenc
A Pasaréttől a Farkasrétig. Budapesti beszélgetés Bartók fiaival. = Kortárs. 1989. 7. 124-135.
393.
BÓNIS Ferenc
Szabolcsi Bence jubileumára. = ÉletIrod. 1989. 30. 12.
394.
BÓNIS Ferenc
Székely Endre halálára. = Parl. 1989. 9-10. 40.
395.
BÓNIS Ferenc
Takács Jenő életútja – avagy egy muzsikuspálya, Cinfalvától Siegendorfig. = Kortárs. 1989. 2. 117-128.

396.
BÓNIS Ferenc
Vargyas Lajos köszöntése. = Parl. 1989. 4. 32.
397.
BREUER János
Egy születésnapra. = MZene. 1989. 4. 427-440.
1949-ben alakult meg a Magyar Zeneművészek Szövetsége.
398.
BREUER János
Kadosa Pál emlékének őrzői. = Muzs. 1989. 2. 42-43.
399.
BREUER János
Kodály Zoltán és Benjamin Britten. = Muzs. 1989. 1. 23-28.
400.
BREUER János
A Párt zenei bizottsága 1948-49. = Kr. 1989. 12. 27-31.
401.
BREUER János
„Új csodagyermek...” Fischer Annie pályakezdése 1-2. = Muzs. 1989. 7. 7-13., 8. 9-16.
402.
Búcsúvétel. Rajeczky Benjamin 1901-1989. = Kóta. 1989. 9. 6.
403.
CSÁNYI Attila
Magyar jazzmuzsikusok külföldön. Joe Murányi 1-2. = Jazz. 1989. 2. 12-13., 3. 12-13.
404.
DEVICH Sándor
Dohnányi emlékezete. = Parl. 1989. 4. 26-27.
405.
DOBSZAY László
A Breviarium Strigoniense jellegzetes pontjai. = Ars Hungarica. 1989. 1. 37-40.
406.
DOBSZAY László
Az Ómagyar Mária-siralom zenei vonatkozásai. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 9-20.
407.
DOBSZAY László
Rajeczky Benjamin 1901-1989. = Vigilia. 1989. 12. 941-943.
408.
DOBSZAY László
Rajeczky Benjamin 1901-1989. = Muzs. 1989. 9. hátsó borító.
409.
DORÁTI, Antal
Kodály as I knew him. = BulletinKodály. 1989. 1. 14-22.
410.
ECKHARDT Mária
Liszt, Gottschlag és Hetz. Dokumentumgyűjtemény az MTA Zenetudományi Intézet könyvtárában. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 285-316.
411.
ECKHARDT Mária
Liszt Ferenc zeneműveinek tematikus katalógusa. = Muzs. 1989. 10. 40-43.
412.
EŐSZE, László
Bartók and Kodály. = BulletinKodály. 1989. 2. 8-12.
413.
EŐSZE László
A századforduló eszmei áramlatainak hatása Kodály zeneszerzői egyéniségének kibontakozására 1-2. = MZene. 1989. 2. 188-212., 3. 275-291.
414.
FASANG Árpád
Életem. Biller István beszélgetése Fasang Árpáddal. II/I. rész. = Parl. 1989. 12. 18-25.
415.
FERENCZI Ilona
Zenei helyesírás és „variálás” a XVI-XVII. századi graduálokban. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 61-72.
416.
FRANK, Tibor
Liszt, Brahms, Mahler. Music in late 19th century Budapest. = Hungary and European civilization. Ed. by György Ránki. Assistent ed. Attila Pók. Bp. 1989, Akad. Kiadó. 343-359.

417.
FUCHS Lóvia
Jan Cieplinski munkássága a budapesti Operaházban 1930-1948. = Táncműv. 1989. 10. 22-28.
418.
GALBAVYNÉ FRIGYESFALVI Éva
Sebeők Sára operaénekesnő életútja. = Széphalom. 1989. 337-351.
419.
GILLIES, Malcolm
Bartók in Britain. Oxford, 1989.
Ísm. Breuer János. = NHQu. Vol. XXX. 1989. No. 116. 119-122.
420.
GRANGE, Henry-Louis de la
Mahler nyomában Budapesten. = Muzs. 1989. 6. 23.
421.
GULYÁS György
Békésárhos elvesztése. = ÉletIrod. 1989. 40. 6.
Breuer János hozzászólása: Békétlen Tarhos. = ÉletIrod. 1989. 42. 4., Gyarmath Olga hozzászólása: Az énekiskola. = ÉletIrod. 1989. 49. 2.
422.
GYÖNGYÖSI Péter
Ivánka Sámuel, a pataki zenepedagógus. = Széphalom. 1989. 255-269.
423.
GYÖRGYI Erzsébet
Kiss Áron halálának évfordulójára. = Honism. 1989. 4. 9-10.
424.
HAJNAL György
Beszélő dokumentumok. = Kóta. 1989. 8. 16-20.
Képek és kronológia Bárdos Lajos életéről.
425.
HALÁSZ Péter
Christoph Stolzenberg 1739-es kantáta-évfolyamának soproni adaptációja. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 73-84.
426.
HALÁSZ Péter
Szokolay Sándor: Vérnász. = Ének-zeneTan. 1989. 1. 15-18.
427.
HORNYÁK, Mária
Liszt in Martonvásár (II. Mai 1846). Aus den Tagebuchaufzeichnungen von Therese Brunswick. = SM. Tom. XXX. 333-341.
428.
ITTZÉS Mihály
Csodát mesélek avagy: Mit tanulhat az énektanárkarvezető Bárdos Lajos zenetudományi írásából. = Ének-zeneTan. 1989. 5. 193-214.
429.
ITTZÉS Mihály
Esz-dúr hangnem körei Liszt Koronázási miséjében. = MZene. 1989. 1. 71-74.
430.
ITTZÉS Mihály
Sugár Rezső: Két sapphoi dal. = Kóta. 1989. 2-3. 16-18.
431.
KAISINGER Rita
Gustav Mahler emléke(k) Budapesten. Katalógus helyett. = Muzs. 1989. 11. 25-31.
432.
KÁRPÁTI János
Organológiai tények és mítoszok. Bartha Dénes „Jánoshidai kettősséjének” újraolvasása után. = MZene. 1989. 1. 3-24.
433.
KECSKEMÉTI István
Goldmark Károly recepciói. Visszatekintés halálának 75. évfordulóján. = Muzs. 1989. 12. 33-37.
434.
KENESEI Éva
Ötven éves a Mikrokozmosz 1926-1939. A Mikrokozmosz makrokozmosza. = Parl. 1989. 3. 1-9.
435.
KIRÁLY Péter
Mikor született Bakfark? = MZene. 1989. 1. 41-54.
436.
KODÁLY, Zoltán
Szpomeni. = Bölgarszka Muzika. 1989. 7. 78-81.
Emlékek Bartókról.

437.
KOLLÁR Éva
Orbán György – Szilágyi Domokos: Se nappalom, se éjjelem. = Kóta. 1989. 2-3. 11.
438.
KOMÁROMY Sándor
A sárospataki kéziratos diákénekeskönyvek népdalai. = Szülőföldünk, Borsod-Abaúj-Zemplén. 1986. 37-39.
439.
KOVÁCS Mária
Az epigramma Kodály Zoltán zenéjében. = ÉnekzeneTan. 1989. 2. 71-80.
440.
KOVÁCS, Mária
Des manuscrits de Liszt a Morlanwelz. = SM. Tom. XXX. 321-332.
441.
KÖRMENDY Kinga
Az ún. Zalka Antiphonale töredékei. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 33-41.
442.
KRISTON VIZI József
Emlékezés Kiss Áronra. = Honism. 1989. 4. 8-9.
443.
LISZT, Franz
Sämtliche Schriften. Band 5. Dramaturgische Blätter. Hrsg. von Dorothea Redepenning, Britta Schilling. Kommentiert von Detlef Altenburg, Dorothea Redepenning, Britta Schilling. Wiesbaden, 1989, Breitkop und Härtel. 263 p.
Ism. Eckhardt Mária. = Muzs. 1989. 8. 31-33., Eckhardt Mária. = NHQu. 1989. No. 116. 115-118.
444.
LISZT, Franz
Tagebuch, 1827. Wien, 1986, Neff.
Ism. Bónis Ferenc: Az ifjú Liszt naplója. = Parl. 1989. 2. 24.
445.
LUKIN, László
In memory of Lajos Bárdos. = BulletinKodály. 1989. 1. 3-6.
446.
MARÓTI Gyula
Kórusmozgalom Magyarországon a harmincas években. = MZene. 1989. 3. 292-305.
447.
MÁTÉ János
Dr. Csomasz Tóth Kálmán emlékezete 1902-1988. = Theológiai Szemle. 1989. 2. 119.
448.
MÁTYÁS János
Mozaik-darabka Kodály ifjúságából. = Muzs. 1989. 1. hátsó borító.
Kodály bejegyzése 1899-ből egy most előkerült emlékkönyvben.
449.
MONA Ilona
Liszt „Esztergomi misé”-jének első zenei elemzése. = MZene. 1989. 1. 66-70.
450.
NAGY Olivér
Emlékeim Bárdos Lajosról. = Kóta. 1989. 10. 1-3.
451.
NÉMETH Amadé
Az Erkelek a magyar zenében. Békéscsaba, 1987.
Ism. Bónis Ferenc. = Parl. 1989. 9-10. 63-64.
452.
NÉMETH Amadé
A magyar opera története. Bp. 1988.
Ism. Gábor István. = Parl. 1989. 2. 24-26.
453.
OLÁH Emőd
Dr. Kiss Áron Magyar gyermekjátékgyűjteményének fogadtatása és hatása. = Pedagógusképzés. 1989. 1. 139-149.
454.
PAPP Géza
Az iskolai színjáték és a zene a 16-17. századi Magyarországon. = Iskoladráma és folklór. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások. Szerk. Pintér Márta Zsuzsanna, Kilián István. (Folklór és etnográfia 50.) Debrecen, 1989, KLTE. 79-86.

455.
PÓCZONYI Mária
Bárdos Lajos: Édesanyámhoz. = Ének-zeneTan. 1989. 3. 111-116.
456.
PÓCZONYI Mária
Bárdos Lajos – Bartók Béla: Pelikán. = Ének-zeneTan. 1989. 4. 152-156.
457.
Rajeczky Benjamin halálára. = Jel. 1989. 3-4. 44-46.
458.
RENNERNÉ VÁRHIDI Klára
Buda zenei élete a XVIII. században jezsuita források tükrében. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 107-128.
459.
RÓZSA Márta
Adalékok a Schola Cantorum Sabariensis történetéhez 1934-1948. = Vasi Szemle. 1989. 4. 583-588.
460.
SÁRHELYI Jenő
Bartók Béla és Kodály Zoltán a békéscsabai Aurora körben. = MZene. 1989. 2. 213-220.
461.
SÁRY István
Az első zenepavilon. = Emberek, események, épületek. Győr, 1989, Győri Városszépfő Egyesület. 13-16.
462.
SCHNEIDERREIT, Otto
Lehár. Bp. 1989, Zeneműkiadó.
Ism. Gábor István. = Parl. 1989. 12. 28-29.
463.
SEPSY Károly
A Debreceni Nagytemplom orgonái. = A választott nép szolgálatában. Tanulmányok a 80 éves Czeglédy Sándor teológiai professzor tiszteletére. Szerk. Gaál Botond. Debrecen, 1989, Debreceni Református Kollégium. 117-138.
464.
SEYDOUX, François
Liszt Ferenc látogatása a svájci Freiburgban 1836 őszén. Ford. Ill Gabriella. = Somogy. 1989. 2. 34-38.
465.
SIMON Géza Gábor
Magyar jazzmuzikusok külföldön. Dudás Lajos. = Jazz. 1989. 1. 9.
466.
SOMFAI, László
Bartók and the paper-studies. The case of String Quartet No. 4. = Hungarian Music Quarterly. 1989. 1. 6-13.
467.
SOMKUTI, Éva
Paul Hoffer, Stadtmusicus und deutscher Schulmeister in Székesfehérvár 1733-1771. = SM. Tom. XXX. 309-320.
468.
SZABÓ Helga
Iskolai énekgyűjtemény 1-2. rész. = MZene. 1989. 3. 306-332., 4. 413-426.
469.
SZEMEREY Tamás
Tóbiás! Gondolatok városunk egyetemistáinak dalairól. = Soproni Szemle. 1989. 2. 160-173.
470.
SZENDREI, Janka
Die Geschichte der Graner Choralnotation. = SM. Tom. XXX. 5-234.
471.
SZENDREI Janka
Gondolatok egy középkori Szent István allelujáról. = Jel. 1989. 1-2. 28-29.
472.
SZENDREI Janka
A hangjegyírás szerepe a kódexek provenienciájának kutatásában. = Ars Hungarica. 1989. 1. 33-36.
473.
SZENDREI Janka
A Zalka Antiphonale provenienciája. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 21-32.

474.
SZEPESI Zsuzsana
Bartók-levelek az MTA Zenetudományi Intézet könyvtárának Major-gyűjteményében. = Zene-tudományi dolgozatok 1988. 323-332.
475.
SZEVERÉNYI Erzsébet
Szórakoztató zenénk "sztálini műszaka". = Ze-netudományi dolgozatok 1988. 141-146.
476.
SZOKOLAY, Sándor
Kodály as I knew him. = BulletinKodály. 1989. 1. 10-13.
477.
SZÓNYI Erzsébet
Bárdos Lajos, a tanár. = Kóta. 1989. 8. 5-8.
478.
SZÓNYI, Erzsébet
Zoltán Kodály – face to face. = BulletinKodály. 1989. 2. 3-7.
479.
TAKÁCS Jenő
... Amikor én pályakezdő voltam. Borgó András beszélgetése Takács Jenővel. = Muzs. 1989. 9. 13-20.
480.
TALLIÁN Tibor
Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945. Bp. 1988, Zeneműkiadó.
Ism. Baranyi Ferenc: Muzsika az emberben. = ÉletIrod. 1989. 2. 10., Breuer János: Az emigráció szenvedéstörténete. = Kortárs. 1989. 7. 165-168., Fodor András. = MZene. 1989. 4. 441-444.
481.
TARDY László
A magyar katolikus egyházi zene és ének. = Magyar Katolikus Almanach. (Szerk. Turányi László.) Bp. 1989, Szent István Társulat. 345-375.
482.
TARI Lujza
Újabb adatok Pálóczi Horváth Ádám dalaihoz. = MZene. 1989. 1. 25-40.
483.
UJFALUSSY József
Bárdos Lajos útján tovább járva... = Kóta. 1989. 8. 2-5.
484.
UJFALUSSY József
Dohnányi utca. = Muzs. 1989. 8. 7-8.
Emlékbeszéd Dohnányi Ernőről.
485.
UJFALUSSY József
„Ez az utca is hazahozza őt hozzánk.” = Parl. 1989. 6-7-8. 9-10.
Dohnányi Ernőről.
486.
ULLMANN, Péter
Inhalt und Redaktionsweisen im Adventsteil der Graner Offiziumsquellen. = SM. Tom. XXX. 447-454.
487.
ULLMANN Péter
Rajeczky Benjamin. = Musica Sacra. 1989. 2. 1-2.
488.
VALKÓ Arisztid
Liszi Ferenc tiszteletdíjának beszüntetése. = MZene. 1989. 1. 75-76.
489.
VÁLYI NAGY Ervin
In memoriam Csomasz Tóth Kálmán 1902-1988. = Confessio. 1989. 1. 93-95.
490.
VARGA Bálint András
György Kurtág. = Hungarian Music Quarterly. 1989. 1. 27-28.
491.
VARGA Bálint András
Hullámhegyek és hullámvölgyek. Székely Endre pályaképe. = Muzs. 1989. 1. 9-17.
492.
[VARGHA Dezső] V. D.
Dalosversenyek, dalosünnepek. Az Országos Dalosszövetség múltjából. = Kóta. 1989. 5. 16-17.

493.
VARGHA Dezső
„Dalostestvéreik!” = Kóta. 1989. 1. 18-19.
494.
VARGHA Dezső
75 éve történt. = Kóta. 1989. 5. 16.
A Pécsi Dalárda siklósi fellépése 1913-ban.
495.
VARGHA Dezső
Tizenhatan az alapítók között. = Kóta. 1989. 4. 20.
Az 1867-ben alakult Országos Magyar Daláregylet alapító dalárdái.
496.
VÁRNAI Ferenc
Siklós zenei múltjából. = Vár- és Múzeumbaráti Kör
1988. március 15-én rendezett tudományos üléséről.
Szerk. Perics Péter. Siklós, 1989, Hazafias Népfront
Városi Bizottsága. 20-27.
497.
VIKÁR, László
Kodály the ethnomusicologist. = BulletinKodály.
1989. 2. 25-29.
498.
VIKÁRIUS László
Liszt és a „régizene”: egy romantikus megközelítésmód. = MZene. 1989. 1. 55-65.
499.
VOLLY István
Bartók-dokumentumok. = Ujl. 1989. 9. 3-24.
500.
WALSH, Stephen
Kurtág's „Kafka fragments”. = Hungarian Music
Quarterly. 1989. 1. 15-17.
501.
WELLMANN Nóra
Ismeretlen Mahler-levelek az Operaházban. Közreadja ---. = Muzs. 1989. 12. 38-39.
502.
HALMOS István – LÁNYI Ágoston – PESOVÁR Emő
Vas megye tánc- és zenei hagyományai. Szombathely,
[1989], 1988, Megyei Művelődési és Ifjúsági
Központ. 305 p.
503.
KARSAI Zsigmond – MARTIN György
Lőrincréve táncletele és táncjai. Bp. 1989, MTA
Zenetudományi Intézet. 322 p.
/Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténet-
hez 10./
504.
KODÁLY Zoltán
A magyar népzene. A példatár szerk. Vargyas La-
jos. 11. kiad. Bp. 1989, Zeneműkiadó. 335 p.
505.
Leánytáncok. Szerk. Szentpál Mária. Zenei feldol-
gozás Sárosi Bálint. Bp. 1989, Múzsák. 110 p.
/Néptáncosok könyvtára./
506.
MANGA János
Ungarische Volkslieder und Volksinstrumente. 2.,
erw. Aufl. Bp. 1989, Corvina. 76 p. 48 t.
507.
PÉTERBENCZE Anikó
Táncok és táncos szokások Csíkszentdomokoson. A
csiki székelyek hagyományából. (Táncjelírás Lányi
Ágoston, Fügedi János.) Jászberény, 1989, Déry
Művelődési Központ. 145 p.
508.
PUNGOR Antal
Egerszegi kaszánya fel van pántlikázva. 222 zalai
népdal. Zalaegerszeg, 1989, Megyei Művelődési és
Ifjúsági Központ. 262 p.
509.
Tegnap a Gyimesben jártam. Gyimes-völgyi lírai
dalok. Kallós Zoltán és Martin György gyűjtése
Domokos Mária szerkesztésében. Bev. Kósa László.
A jegyz. és a mutatókat kész. Domokos Mária. Bp.
1989, Európa. 489 p. 12 t.

IV. NÉPZENE

a) Önállóan megjelent munkák

510.
„Új hold, fényes nap...” Zalai népi mondókák és gyermekjátékok. Összeáll. Vajda József. Zalaegerszeg, 1989, Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. 189 p.
511.
VÁRKONYI Imre
Bádoggazzák a szennai templomot. Szennai népdalok. Kaposvár, 1989, Kaposvári Tanítóképző Főiskola. 104 p.
512.
VERESS Sándor
Moldvai gyűjtés. Gyűjtötte és lejegyezte --. Szerk. Berlász Melinda, Szalay Olga. Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság. Bp. 1989, Múzsák. 421 p.
/Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam 16./
513.
VIKÁR, László - BERECSKI, Gábor
Votyak folksongs. Bp. 1989, Akad. Kiadó. 521 p. 14 t.
- b) Cikkek, tanulmányok*
514.
BALOGH Ferenc
Népdalszöveg-elemzések 2-3. rész. = Ének-zene Tan. 1988. 6. 266-272., 1989. 2. 81-86.
515.
BANÓ István
Népdalszövegeink költői mondattanához. = A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében. Kapcsolatok és kölcsönhatások a 18-19. század fordulóján. (Szerk. Jankovics József.) 1.köt. Bp. 1989, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. 341-348.
516.
BÁRDOS Lajos
Írások népzeneinkről. Bp. 1988, Tankönyvkiadó.
Ism. Póczy Mária. = Kóta. 1989. 10. 19.
517.
BERLÁSZ Melinda
Veress Sándor moldvai gyűjtőnaplója. Néprajzi, népzenei adalékok a moldvai magyarság történetéhez. = Zenatudományi dolgozatok 1988. 169-181.
518.
BODOR Anikó
Rokon hangnemi jelenségek a magyar és délszláv dallamokban. = A III. Magyar – Jugoszláv Folklór Konferencia előadásai. Budapest, 1987. november 2-3. (Szerk. Kiss Mária.) 2. kötet. Bp. [1989], 1988, MTA Néprajzi Kutató Csoport. 83-98.
519.
DOBSZAY, László
Folksong classification in Hungary. Some methodological conclusion. = SM. Tom. XXX. 235-280.
520.
DOBSZAY László – SZENDREI Janka
A magyar népdaltípusok katalógusa. Bp. 1988, MTA Zenatudományi Intézet.
Ism. Sárosi Bálint. = Muzs. 1989. 12. 48.
521.
DOMOKOS Pál Péter
A csiki énekeskönyvek. = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. 1. köt. Bp. 1989, Castor és Pollux. 102-112.
Az 1929-ben megjelent mű reprintje.
522.
ERDÉLYI Zsuzsanna
Lajtha László, a népzene kutató. = Vasi Szemle. 1989. 2. 224-231.
523.
HABENICHT, Gottfried
Die Volksliedsammlung Linster (1933/1934) aus Hatzfeld im Banat. Freiburg, 1988, Johannes Künzlig Institut.
Ism. Tari Lujza. = MZene. 1989. 1. 110-112.
524.
[HAVAS Gábor] H. G.
Balla Péterre emlékezünk. = Honism. 1989. 1. 74-75.
525.
KÁLMÁN Lajos
A Kecskeméti Népzenei Találkozóról. Kálmán Lajos népzene kutatóval beszélget Frigyesy Ágnes. = Honism. 1989. 1. 37-39.

526.
KODÁLY Zoltán
Ötfokú hangsor a magyarnépzében. = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. 1. köt. Bp. 1989, Castor és Pollux. 208-218.
Az 1929-ben megjelent mű reprintje.
527.
KOVALCSIK Katalin
A beás cigány népzene szisztematikus gyűjtésének első tapasztalatai. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 215-233.
528.
KOVALCSIK, Katalin
Gypsy folk music research in Hungary. = Jezik i Kultura Roma. Sarajevo, 1989, Institut za Proucavanje Nacionalnih Odnosa Sarajevo. Separat, 407-412.
529.
LÁZÁR Katalin
Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére 1. Félisorokból és egyféle sorból építkező dallamok. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 157-168.
530.
LÁZÁR, Katalin
Structure and variation in Ob-Ugrian vocal folk music. = SM. Tom. XXX. 281-296.
531.
PÁLFY Gyula
Egy mezővárosi falu táncszövege. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 263-275.
532.
[PÁLFY Gyula] -fyla:
Kárpátaljai gyűjtések. = Táncműv. 1989. 12. 20.
533.
PESOVÁR Emő
Lajtha László, a néptáncutató. = Vasi Szemle. 1989. 2. 238-239.
534.
RUDASNÉ BAJCSAY Márta
A dallam- és szövegszerkezet viszonya az új stílusú népdalokban. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 203-214.
535.
SÁROSI, Bálint
Folk music. Hungarian musical idiom. Bp. 1988, Corvina.
Ism. Vargha, Balázs. = NHQu. Vol. XXX. 1989. 115. 167-172.
536.
SÁROSI Bálint
A hangszeres magyar népi dallam. A hangszeres strófa 1-2. rész. = MZene. 1989. 2. 115-135., 3. 250-274.
537.
SÁROSI Bálint
Magyar népi- és néphagyomány. = Nyelvünk és kultúránk. 75. 1989. 49-64.
538.
SOLYMOSSY Sándor
A székely népballadáról. = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. 2. kötet. Bp. 1989, Castor és Pollux. 660-668.
Az 1929-ben megjelent mű reprintje.
539.
SZALAY Olga
A moldvai dialektus néhány sajátossága Veress Sándor gyűjtése alapján. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 183-202.
540.
TARI Lujza
Robert Lach levelezőlapjai a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 317-332.
541.
TARI, Lujza
Robert Lachs Postkarten im Handschriftenarchiv der UAW. = SM. Tom. XXX. 297-302.
542.
VÁRI FÁBIÁN László
Magyar népballadák Kárpátalján. = Honism. 1989. 5. 66-69.
543.
VASVÁRY Anna Mária
Táncalkalmak Ragályon. = Gömör néprajza. Szerk. Ujváry Zoltán. Debrecen, 1989, Kossuth Lajos Tudományegyetem. 85-107.

544.

VIKÁR László

Kodály megjegyzései Lach népdalgyűjteményéhez.
= Zenetudományi dolgozatok 1988. 147-155.

545.

VIRÁGVÖLGYI Márta

Halmágyi Mihály gyimesközploki prímás hegedűjátéka. = Zenetudományi dolgozatok 1988. 235-262.

546.

VOIGT Vilmos

Magyarország mint a népzeneörzés mintaképe. = Kr. 1989. 2. 27-29.

V. ZENEPEDAGÓGIA

a) Önállóan megjelent munkák

547.

Ferenc Liszt Academy of Music, Budapest. (Ed. by János Kárpáti.) Bp. 1989, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola. 50 p.

548.

A Fővárosi XVIII. Kerületi Állami Zeneiskola 20 éve 1969-1989. Összeáll. és szerk. Horváth György. Bp. 1989, Fővárosi XVIII. Kerületi Állami Zeneiskola. 81 p. 28 t.

549.

PÉCSI Géza

Kulcs a muzsikához. Bp. 1989, Tankönyvkiadó. 326 p.

550.

Székesfehérvári Állami Zeneiskola, 1913-1988. (Szerk. Bányai Zsuzsa.) Székesfehérvár, 1989, Állami Zeneiskola. 64 p.

551.

VARRÓ Margit

Zongoratanfítás és zenei nevelés. (A magyar szöveget gondozta Ábrahám Mariann és Krause Annamária.) Bp. 1989, EMB. 296 p.

b) Cikkek, tanulmányok

552.

ÁBRAHÁM Mariann

Varró Margit nyomában 5. Hatvan év után, a magyar nyelvű kiadás előtt. = Parl. 1989. 3. 10-14.

553.

ASZALÓS Tünde

A zongorázó gyermek. = Parl. 1989. 6-7-8. 17-48.

554.

Áttekintő elemzés az ének-zene oktatásról. Javaslat a továbbfejlesztésre. Tájékoztató az Országos Pedagógiai Intézettől a Művelődési Minisztériumnak. = Ének-zeneTan. 1989. 3. 97-109.

555.

BALÁS Endre

Felmérési tapasztalatok az ének-zene tagozatos iskolák 1-2. osztályában. Zala megye. = Ének-zeneTan. 1989. 2. 66-71.

556.

BÁN László

Negyvenöt éves a „Módszeres énektanítás”. = Ének-zeneTan. 1989. 3. 121-123.

Ádám Jenő: Módszeres énektanítás a relatív szolmizáció alapján c. kötetéről.

557.

CSONKA Pálné

A zenei nevelés: emberalkítás. = Ma és holnap. 1989. 1. 41-58.

558.

FALVAY Károly

Hozzászólás a magyar gyermekjáték és néptánc tanításának módszertanához. = Nyelvünk és Kultúránk. 74. 1989. 52-56.

559.

HEGYI István

A Benelux-államok zeneoktatása. = Ének-zeneTan. 1989. 4. 178-183.

560.

HEGYI István

Spanyolország és Portugália zeneoktatása régen és most. = Ének-zeneTan. 1989. 2. 87-92.

561.
JENEY Zsuzsanna
Az általános zenei nevelés és fzlésformálás buktatói.
Egy zeneiskolai tanár szemszögéből. = Ének-
zeneTan. 1989. 5. 228-231.
562.
KEDVES Tamás
A nemzeti identitástudat alakításának lehetőségei a
zenei nevelésben. = Parl. 1989. 4. 7-18.
563.
KÖRNYEI János
A parlando és a rubato tanítása zeneiskolában. =
Parl. 1989. 5. 14-21.
564.
LUKÁCS Antal
A mai magyar zeneszerzés és a hazai zeneoktatás. =
Parl. 1989. 4. 18-25.
565.
MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskaté hangszertanítóknak.
A rondó. III/3. rész. = Parl. 1989. 1. 12-15.
566.
MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskaté hangszertanítóknak.
XIV. A szonáta. [1-4. rész.] = Parl. 1989. 2. 8-11., 5.
11-13., 9-10. 42-44., 12. 6-10.
567.
RÁPOLTHY Viktor
Hogyan hozhatjuk közel Bartók Béla művészetét a
tanulókhhoz? = Ének-zeneTan. 1989. 3. 133-135.
568.
SÁNDOR Judit
A Járdányi Pál Zeneiskola avatása Tapolcán. = Muzs.
1989. 1. 18-19.
569.
SOLTÉSZ Elekné
Az első „Bárdos Lajos” iskola. = Kóta. 1989. 7. 13.
A dunakeszi iskola Bárdos Lajos nevét vette fel.
570.
VÁMOS László
25 éves a Szarvasi Állami Zeneiskola. = Szarvasi
Krónika. 1989. 2. 67-70.
571.
VÁRNAI Ferenc
Az általános iskolai felső tagozatos tanulók ének-
zenei tantárgyi tudása a mérhetőség és a tantervi
követelmények vetületében. = Ének-zeneTan. 1989.
4. 162-166.
572.
VÁRNAI Ferenc
Néhány gondolat ének-zene oktatásunkról és zenei
művelődésünkéről. = Ének-zeneTan. 1989. 5. 215-
228.

FÜGGELÉK

A MAGYAR ZENE KÜLFÖLDÖN

1989

(Válogatás)

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

b) *Cikkek, tanulmányok*

573.

HALÁSZ, Gábor

Julia Hamari. = *Opernwelt*. 1989. 6. 55-56.

574.

LÁSZLÓ Ferenc

„Te muzsika!” = *Utunk*. 1989. 6. 7.

Márkos Albert előadásairól.

575.

LÁSZLÓ Ferenc

Zenéből közügy. = *Utunk*. 1989. 10. 8.

A zenekritikáról.

576.

SCHMIDT, Dörte

Bartók – Neue Musik. Internationaler Bartók Seminar und Festival Szombathely/Ungarn 1988. = *Musiktheorie*. 1989. 1. 83-85.

577.

SNEÉ Péter

A zene mindenkié – volt. = *Irodalmi Ujság*. 1989. 1. 22.

II. ÁLTALÁNOS ZENETÖRTÉNET

b) *Cikkek, tanulmányok*

578.

COSMA, Viorel

Muzicieni din Romania. *Lexicon bio-bibliografic*. Vol. 1. A–C. Bucuresti, 1989.Ism. László Ferenc: Országos zenetörténeti adatbank. = *Utunk*. 1989. 23. 7.

579.

LÁSZLÓ Ferenc

„Östehetség” és teljesítmény. 150 éve született Muszorgszkij. = *Utunk*. 1989. 14. 7.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

a) *Önállóan megjelent munkák*

580.

LÁSZLÓ Ferenc

Klavír és koboz. Tények, értelmezések és föltevések Liszt Ferenc 1846-47-es hangversenykörülményével kapcsolatban. Bucuresti, 1989, *Kriterion*. 126 p. 1 mell.Ism. Balla Zsófia: Egy pálya zenitjén. = *Utunk*. 1989. 33. 7.b) *Cikkek, tanulmányok*

581.

AMBROZEWICZ, Danuta

Realizacja programu symfonii „Dantejskiej” Liszta. = *Muzyka*. 1989. 2. 15-35.

582.

Bartók and Kodály revisited. Ed. by György Ránki. Bp. 1987, Akad. Kiadó.

Ism. Wild, Regine. = *Jahrbuch für Volksliedforschung*. Jg. 34. 222-224.

583.

BARTÓK, Béla

Skizzenbuch („Black Pocket-Book”) 1907-1922. Faksimile-Ausgabe der Handschrift mit einem Nachwort von László Somfai. Bp. 1987, Ed. Musica.

Ism. Weiss-Aigner, Günter. = *Die Musikforschung*. 1989. 3. 295-297.

584.

BENKŐ András

Hűségés Lakatos István. = *Utunk*. 1989. 42. 7.

585.

BLYTH, Alan

Kolomon von Pataky. = *Opera*. 1989. 3. 288-291.

586.

BOULIANE, Denys

Imaginäre Bewegung. György Ligeti „Etudes pour piano”. = *MusikTexte*. 1989. 28-29. 73-84.

587.
DIBELIUS, Ulrich
Sprache – Gesten – Bilder. Von György Ligetis „Aventures“ zu „Le Grand Macabre“. = MusikTexte. 1989. 28-29. 63-67.
588.
ECKHARDT, Mária
Liszt's music manuscripts in the National Széchényi Library. Bp. 1986, Akad. Kiadó.
Ism. Sieradz, Halina. = Muzyka. 1989. 2. 63-65.
589.
FODOR István
Bartók Béla prágai hangversenyén. = Új Hajtás. 1989. jan. 22. 2.
590.
GILLIES, Malcolm
Bartók in Britain: A guided tour. Oxford, 1988, Clarendon Press.
Ism. Smith, Mike. = Tempo. 1989. No. 170. 33-34.
591.
HILL, Peter
Aspects of Zsolt Durkó's Piano concerto. = Tempo. 1989. No. 169. 47-49.
592.
HOOPEN, Christiane
Statische Musik. Zu Ligetis Befreiung der Musik vom Taktschlag durch präzise Notation. = MusikTexte. 1989. 28-29. 68-72.
593.
HULKOVA, Marta
Hudobny život v Spisskych mestch koncom 16. a v 17. storoci. = HudVeda. 1989. 1. 18-27.
A Szepesség zenei élete.
594.
KÓMIVES János
In memoriam Doráti Antal. = Irodalmi Újság. 1989. 1. 6.
595.
LENOIR, Yves
Folklore et transcendance dans l'oeuvre Americaine de Béla Bartók 1940-1945. Louvain, 1986.
Ism. Erdely, Stephen. = Ethnomusicology. 1989. 3. 511-514.
596.
LIGETI, György
„Ja, ich war ein utopischer Sozialist“. György Ligeti im Gespräch mit Reinhard Oehlschlägel. = MusikTexte. 1989. 28-29. 85-102.
597.
LIGETI, György
„Nur die Phantasie muss gezündet werden.“ Zur Anwendung Computern in der Kompositionen. = MusikTexte. 1989. 28-29. 3-4.
598.
LIGETI, György
Stilisierte Emotion. György Ligeti im Gespräch mit Denys Bouliane. = MusikTexte. 1989. 28-29. 52-62.
599.
LIGETI, György
Zasztűvsee vremja i povesztvovatel'noszt. = Szovetszkaja Muzika. 1989. 4. 110-113.
600.
LÜCK, Hartmut
Die Einsamkeit einer verstorbenen Dame. György Kurtágs Die Botschaften der verewigten R. V. Trusova. = MusikTexte. 1989. 27. 26-29.
601.
MEYER, Thomas
Holligers Lehrer: Sándor Veress. = NZM. 1989. 5. 26-27.
602.
OEHLISCHLÄGEL, Reinhard
Petit mort. György Ligeti – ein Grazer Wertungsforschungsobjekt. = MusikTexte. 1989. 28-29. 124.
603.
PARKER, Beverly Lewis
Parallels between Bartók's Concerto for Orchestra and Kübler-Ross's Theory about the dying. = The Musical Quarterly. 1989. 4. 532-556.
604.
Sándor Veress. Festschrift zum 80. Geburtstag. Hrsg. von Andreas Traub. Berlin, 1986, Haseloff.
Ism. Hunkemöller, Jürgen. = Die Musikforschung. 1989. 1. 76.

605.
SPANGEMACHER, Friedrich
„Der wahre Weg geht über ein Seil.” Zu György Kurtágs „Kafka-Fragmenten.” = MusikTexte. 1989. 27. 30-35.
606.
SUTTONI, Charles
Liszt correspondence in print: an expanded, annotated bibliography. = Journal of the American Liszt Society. Vol. 25. 1989. 1-155.
607.
SZIGETI, József
Szpomeni. = Bölgarszka Muzika. 1989. 7. 78-81.
Emlékek Bartókról.
608.
Tabulatura Vietoris saeculi XVII. Hrsg. von Ilona Ferenczi, Marta Hulkova. Bp. 1986, MTA Zenetudományi Intézet.
Ism. Braun, Hartmut. = Jahrbuch für Volksliedforschung. Jg. 34. 222.
609.
Werkverzeichnis György Ligeti. = MusikTexte. 1989. 28-29. 102-104.

IV. NÉPZENE

b) Cikk, tanulmányok

610.
Édesanyám sok szép szava. Ádám Joákimné Kurkó Julianna énekei. Gyűjtötte Albert Ernő. A dallamokat lejegyezte Demény Piroska. Bukarest, 1989, Kriterion.
Ism. Kovács György: Egy életforma népköltészeti leletei. = Utunk. 1989. 32. 5.
611.
FARAGÓ József
„Az Mihály vajda nótájára.” = Utunk. 1989. 1. 4.
Egy román ballada forrásai.
612.
LAJTHA, László
Instrumental music from Western Hungary. Ed. by Bálint Sárosi. Bp. 1988, Akad. Kiadó.
Ism. Schlottermüller, Uwe. = Jahrbuch für Volksliedforschung. Jg. 34. 233-234.
613.
LÁSZLÓ Ferenc
Zenetudomány és nyilvánosság. = Utunk. 1989. 17. 6.
Almási István munkásságáról.
614.
PÁVAI István
Tánc kísérelő hangszerek. = Igaz Szó. 1989. 1. 73-79.

NÉVMUTATÓ

Az antikva szedésű számok a szerzőkre utalnak, a *kurzív* szedésűek viszont a róluk szóló irodalmat jelölik.

- Ábrahám Mariann 551-552
 Aczél Ferenc 331
 Ádám Jenő 556
 Ádám Joákimné Kurkó Julianna 610
 Ág Tibor 21
 Albert Ernő 610
 Albert István 22, 313
 Almási István 613
 Altenburg, Detlef 443
 Ambrozevicz, Danuta 581
 Andrásfalvy Bertalan 113
 Anerio, Felice 321
 Antokoletz, Elliott 373
 Aradi Péter 134, 223
 Arany János 23, 315, 374
 Aszalós Tünde 553
 Avasi Béla 24, 375
- Bach, Johann Sebastian 224-226, 316
 Bach-család 310
 Backus, Joan 25
 Bakfark Bálint 101, 435
 Balás Endre 555
 Balassa Sándor 253
 Balázs Gusztáv 26
 Balla Bálint 53
 Balla Péter 523
 Balla Tibor 27
 Balla Zsófia 580
 Balogh Ferenc 514
 Balogh Ilona 210
 Balogh Júlia 376
 Bán László 556
 Bándi László 57
 Bánfalvi Béla 222
 Bánky József 316
 Banó István 515
 Bányai Zsuzsa 550
 Baranyi Ferenc 351, 480
 Bárczay Gyula 53
 Bárdos Kornél 28, 199-200, 377-379
 Bárdos Lajos 87, 97, 119, 380-382, 387, 424, 428, 445, 450, 455-456, 477, 483, 516, 569
 Bama Imre 131
 Barsi Ernő 1, 29-30, 383
 Bartha Dénes 432
- Bartók Béla 20, 54, 60, 66, 83, 93, 103, 108, 207, 226, 262, 278, 291, 359, 373, 380, 392, 412, 419, 434, 436, 456, 460, 466, 474, 480, 499, 567, 576, 582-583, 589-590, 595, 603, 607
 Bartók János 364
 Batári Márta 185
 Batta András 31, 224, 228, 281, 287, 372
 Beethoven, Ludwig van 65, 337, 352, 355
 Bencze Lászlóné 2, 32
 Bencze Lóránt 384
 Benkéné Antal Ilona 33
 Benkő András 34, 220, 584
 Benkő Judit 35
 Bereczki Gábor 513
 Berend T. Iván 385
 Berki Tamás 3
 Berlész Melinda 386, 512, 517
 Biernaczky Szilárd 2, 11, 36, 45, 98, 128, 202, 258, 268, 359, 365, 387
 Biller István 414
 Bilson, Malcolm 171
 Birtalan József 37
 Bizet, Georges 115
 Blyth, Alan 585
 Bodor Anikó 518
 Bogdán László 38
 Bojti János 350
 Bónis Ferenc 365, 388-396, 444, 451
 Borbély Mihály 317
 Borgó András 479
 Boronkay Antal 229
 Bors Jenő 132-133
 Botvay Károly 222
 Boulez, Pierre 134
 Bouliane, Denys 586, 598
 Bozay Attila 230-231
 Brahms, Johannes 416
 Braun, Hartmut 608
 Breuer János 135-137, 143, 202, 229, 231, 318-319, 364, 373, 397-401, 419, 421, 480
 Britten, Benjamin 399
 Brunswick Teréz 427
 Burger, Ernst 4
 Burián Miklós 39, 138
 Byrd, William 315
- Chamin Mueller, Rena 40
 Chopin, Fryderyk 56

- Cieplinski, Jan 417
 Coltrane, John 55
 Cook, Nicholas 41
 Cosma, Viorel 578
 Coutaz, Bernard 139
 Csajkovszkij, Pjotr 270, 314
 Csányi Attila 42, 403
 Csapó Piroska, M. 43
 Csáth Géza 100
 Csemberdcsi, Valentyina 320
 Csengery Kristóf 232-238
 Csik Miklós 321-322
 Csomasz Tóth Kálmán 378, 447, 489
 Csonka Pálné 557
 Csutak Vilmos 521, 526, 538
 Czeglédy Sándor 463
- Dabrowska, Grazyna 44
 Dahlhaus, Carl 45
 Danek, Petr 117
 Deathridge, John 45
 Deák Andrea 196
 Debussy, Claude-Achille 60, 358
 Demény János 123
 Demény Piroska 610
 Déri Balázs 323, 360
 Devich Sándor 404
 Di Grazia, Donna M. 46
 Dibelius, Ulrich 587
 Dienes Gedeon 126
 Dimic, Trifun 47
 Dobroven, Issai 318
 Dobszay László 324, 405-408, 519-520
 Dohnányi Ernő 404, 484-485
 Dolinszky Miklós 185, 325-326, 351
 Dombi Józsefné 48-49
 Domingo, Placido 125
 Domokos Mária 509
 Domokos Pál Péter 376, 521
 Domokos Zsuzsa 327
 Doráti Antal 78, 388, 409, 594
 Drese, Claus Helmut 155
 Drewett, Norah 366
 Dudás Lajos 465
 Durkó Zsolt 139, 591
 Dybowski, Stanislaw 5
 Dylan, Bob 131
- Ébert Tibor 120
 Eckhardt Mária 367, 410-411, 443, 588
 Egressy Béni 383
 Ember Ildikó 311
- Enescu, George 72, 103
 Eősze László 412, 413
 Eötvös Péter 140
 Erdely, Stephen 595
 Erdélyi Zsuzsanna 522
 Érdi Sándor 141
 Erkel Ferenc 277
 Erkel-család 451
 Esterházy Pál 360
- Fábíán Pál 384
 Falvy Károly 558
 Falvy Zoltán 142
 Faragó József 611
 Farkas Zoltán 239, 328
 Fasang Árpád 414
 Fehér Anikó 21
 Felföldi László 50, 96, 127
 Ferenczi Ilona 7, 117, 415, 608
 Ferenczy György 121
 Feuer Mária 133, 139, 141, 143, 192, 240-242
 Fischer Ádám 227
 Fischer Annie 401
 Fittler Katalin 244-245, 351
 Fodor András 480
 Fodor Géza 329
 Fodor István 589
 Frank Oszkár 330
 Frank Tibor 416
 Fricsay Ferenc 361
 Friedrich, Götz 208
 Frigyesy Ágnes 525
 Fuchs Livia 126, 417
 Fügedi János 144-145, 507
- Gaál Botond 463
 Gábor István 51, 452, 462
 Gál Tamás 158
 Galavics Géza 52
 Galbavyné Frigyesfalvi Éva 418
 Gardiner, John Eliot 225
 Gát Eszter 246
 Gergely Ferenc 146
 Gergely János 53-54
 Gesztesi, Karl 18
 Ghezzo-Árkossy, Marta 362
 Gillies, Malcolm 147, 419, 590
 Gluck, Christoph Willibald 348
 Gócza Gyuláné 148-149
 Goldmark Károly 433
 Gomboczné Konkoly Adrienne 147
 Gonda János 55, 150-151, 247
 Gorkij, Makszim 318

- Gottschlag, Alexander Wilhelm 410
 Gounod, Charles 266
 Gönczy László 150, 152-154, 190, 248-252
 Grabócz Márta 253-254
 Grange, Henry-Louis de la 420
 Griffiths, Paul 255-257
 Gulyás György 8, 421
 Gumpelzhaimer, Adam 356
 Gyarmath Olga 421
 Gyöngyösi Péter 422
 Györgyi Erzsébet 423
 Györi László, J. 155-158, 197, 214
 Gyödriványi Ráth György 293
 Gyuris György 361
- Habenicht, Gottfried 523
 Hajdu, Andre 331
 Hajnal György 424
 Halász Gábor 573
 Halász Péter 56, 159-160, 259-267, 332-334, 425-426
 Halmágyi Mihály 258, 545
 Halmos, Endre 9
 Halmos István 502
 Hamari Júlia 573
 Harmath Lajosné 57
 Hamoncourt, Nikolaus 122
 Hartványi Judit 335-336
 Havas Gábor 524
 Havas László 58
 Händel, Georg Friedrich 301-302
 Hegel, Georg Friedrich Wilhelm 69
 Hegyi István 559-560
 Hetz, Eduard 410
 Heuduska Dorottya 198
 Hiebert, Elfrieda F. 337
 Hill, Peter 591
 Hoffer, Paul 467
 Holliger, Heinz 601
 Hollós Máté 121
 Hoopen, Christiane 592
 Horak, Grete 59
 Horak, Karl 59
 Hornyák Mária 427
 Horpácsy Zsolt 161, 168, 270-271, 338
 Horváth György 548
 Howat, Roy 60
 Hubert Ildikó 61
 Huff Endre Béla 177
 Hulkova, Marta 593, 608
 Hunkemöller, Jürgen 604
 Hutira Albin 169
- Ill Gabriella 464
 Imre Mária, L. 59
 István, I. (Szent) 58
 Itzész Mihály 428-430
 Ivánka Sámuel 422
- Jankovics József 515
 János István 63
 Jeney Zsuzsanna 561
 Jensen, Eric Frederick 86
 Jones, Philips 170
 Juhász Frigyes 162
 Jung, Hans Rudolf 64
 Jurkovic János 163
- Kadosa Pál 398
 Kaizinger Rita 164, 272-273, 312, 431
 Kallós Zoltán 509
 Kálmán Lajos 525
 Kaposi Edit 82
 Kárpáti János 165, 275, 432, 547
 Karsai Zsigmond 503
 Katanics Mária 339
 Kecskeméti István 166-167, 433
 Kedves Tamás 562
 Keiler, Allan 65
 Kenedi János 121
 Kenesei Éva 434
 Keresztyén Balázs 66
 Kertész Iván 276
 Kertész László 168
 Kilényi, Edward 157
 Kilián István 377, 454
 Király Péter 366, 379, 435
 Kiss Áron 423, 442, 453
 Kiss Mária 81, 518
 Klenjánszky Tamás 143, 170, 340
 Kobayashi Ken-ichiro 120
 Kocsár Miklós 151
 Kocsis Zoltán 121
 Kodály Zoltán 14, 67, 72, 108, 290, 364-365, 374, 389, 399, 409, 412-413, 436, 439, 448, 460, 476, 478, 497, 504, 526, 544, 582
 Kodály Zoltánné Péczely Sarolta 67
 Kokas Klára 27
 Kollár Éva 341, 437
 Koltai Tamás 277
 Komáromy Sándor 438
 Komlódi József 10
 Komlós Katalin 171-172
 Kósa László 509

- Kovács György 610
 Kovács Mária 439-440
 Kovács Sándor 222, 225-227, 230, 243, 278-279,
 292-299, 306, 342
 Kovalcsik Katalin 47, 68, 527-528
 Kovács István 118
 Kowalski, Jochen 161
 Kozma Gábor 173
 Kőbányai János 174
 Kőmíves János 594
 Körmendy Kinga 441
 Kömlyei János 563
 Körtvélyes Géza 175
 Kőteles György 69
 Krause Annamária 551
 Kresz Géza 366
 Kresz Mária 366
 Kriston Vizi József 442
 Kriza Ildikó 70
 Kurtág György 84, 116, 490, 500, 600, 605
 Kulás Ferenc 85
 Kübler-Ross, Elisabeth 603
- Lach, Robert 540-541, 544
 Lajtha László 375, 386, 522, 533, 612
 Lakatos István 584
 Láng István 151
 Lange, Christian 176
 Lányi Ágoston 71, 502, 507
 László Ervin 177
 László Ferenc 72-73, 574-575, 578-580, 613
 Lázár Katalin 129, 529-530
 Legány Dezső 74, 220
 Lehár Ferenc 462
 Lehel György 230, 385
 Lendvay Kamilló 305
 Lenoir, Yves 595
 Leskowsky Albert 11
 Lévai Júlia 296
 Libisch Károly 75
 Lichtenfeld, Monika 178
 Liebner János 343
 Ligeti György 102, 178, 586-587, 592, 596, 597-
 599, 602, 609
 Linke, Norbert 313
 Lisznyay Szabó Gábor 12
 Liszt Ferenc 4-5, 15, 19, 25, 40-41, 46, 64-65, 86,
 111, 367, 382, 410-411, 416-427, 429, 440, 443-
 444, 449, 464, 488, 498, 580-581, 588, 606
 Lugosi Tamás 76
 Lukács Antal 179, 564
 Lukin László 12, 77, 445
 Lück, Hartmut 600
- Maácz László 280
 MacDonald, Calum 78
 Mácsai János 186
 Mahler, Gustav 272, 312, 331, 416, 420, 431, 501
 Major Ervin 204, 474
 Major Rita 282
 Malina János 180-181, 283-284
 Manga János 506
 Marenzio, Luca 341
 Márkos Albert 574
 Márok Tamás 182
 Marosán György 368
 Maróthy János 143, 151, 183-185
 Maróti Gyula 446
 Martin György 13, 71, 79, 81-82, 90, 95, 503, 509
 Marton Éva 227
 Máté János 447
 Mátyás János 381, 448
 Matyikó Sebestyén József 83
 McLay, Margaret 84
 Meer, John Henry van der 186
 Melis György 85
 Mendelssohn, Felix 328
 Merrick, Paul 86
 Messiaen, Olivier 146
 Mészáros József 137
 Meyer, Thomas 601
 Mezei János 285-286, 344-345
 Molnár Antal 123, 389, 565-566
 Molnár Gál Péter 177
 Molnár István 221
 Mona Ilona 369, 449
 Morley, Thomas 321
 Móser Zoltán 14, 21
 Mosonyi Mihály 391
 Mozart, Wolfgang Amadeus 171, 329, 347
 Murányi, Joe 403
 Murányi Róbert Árpád 117
 Murayné Szatmáry Judit 6
 Muszorgszkij, Modeszt Petrovics 349-350, 579
- Nádor Tamás 15, 87
 Nagy Ferenc 188
 Nagy Margit 320
 Nagy Olivér 346, 450
 Németh Amadé 451-452
 Németh Ferenc 88
 Németh István 79
 Németh Pál 292
 Nyéki-Kőrösy, Maria 189
- Oberfrank Géza 182, 190, 239
 Oehlschlägel, Reinhard 596, 602

- Oláh Emőd 89, 453
 Ómolnár Miklós 124
 Orbán György 287, 437

 Ördög Ferenc 210

 Pais Dezső 210
 Palestrina, Giovanni Pierluigi 24, 335
 Pálffy Gyula 71, 81, 90-91, 531-532
 Pallagi Regős László 191
 Pálóczi Horváth Ádám 482
 Pándi Marianne 347-348
 Papp Géza 454
 Papp Istvánné Szabó Ella 16
 Papp Márta 288, 320, 349-350
 Parker, Beverly Lewis 603
 Parker, Charles 317
 Pataki Sándor 17
 Pataky Kálmán 585
 Pauk György 192
 Pávai István 92, 614
 Pécsi Géza 549
 Pécsi Györgyi 93
 Péczely Sarolta ld. Kodály Zoltánné
 Pekár Tibor 94
 Perics Péter 496
 Pemye András 351
 Peskó Zoltán 349
 Pesovár Ernő 71, 79, 95, 502, 533
 Pesovár Ferenc 96
 Péterbencze Anikó 507
 Péteri Judit 122, 289
 Petrovics Emil 193
 Pintér Márta Zsuzsanna 377, 454
 Póczonyi Mária 97, 380, 455-456, 516
 Pogány György 194
 Pók Attila 416
 Pór Anna 290-291
 Prejczer Paula 149
 Pribojszky Mátyás 98
 Puccini, Giacomo 354
 Pungor Antal 508

 Rab Andrea 195
 Rác Judit 125
 Rajeczky Benjamin 195, 401, 407-408, 457, 487
 Ramey, Samuel 227
 Ránki György 416, 582
 Rápolthy Viktor 567
 Rátki András 153
 Ravel, Maurice 333
 Redepenning, Dorothea 443

 Rennemé Várhidi Klára 458
 Respighi, Ottorino 265
 Réti Anna 99
 Révész Dorrit 310
 Révész Géza 83
 Richter, Szvjatoszlav 320
 Rilling, Helmuth 180
 Rolla János 226
 Roman, Johan Helmich 292
 Rónay László 100
 Rossini, Gioachino 249
 Rózsa Márta 459
 Rózsa Péter 124
 Rudasné Bajcsay Márta 534
 Rueger, Christoph 19

 Sachs, Harvey 338
 Sági Tóth Tibor 101
 Saljapin, Fedor Ivanovics 35
 Sárhelyi Jenő 460
 Sári József 294
 Sárosi Bálint 68, 505, 520, 535-537, 612
 Sátyr István 461
 Sas Ágnes 360
 Sayn-Wittgenstein, Carolyne 46
 Scarlatti, Alessandro 295
 Schiff András 196-197
 Schilling, Britta 443
 Schlottemüller, Uwe 612
 Schmidt, Dörte 576
 Schneider, Peter 156
 Schneidereit, Otto 462
 Schoenberg, Arnold 319
 Schubert, Franz 296, 330
 Schumann, Robert 327, 336
 Schütz, Heinrich 346
 Scsedrin, Rogyion 198
 Searby, Michael 102
 Sebeők Sára 418
 Sebő Ferenc 80
 Sepsy Károly 463
 Seregi László 175
 Serei Zsolt 205
 Seydoux, François 464
 Sieradz, Halina 588
 Simon Géza Gábor 465
 Simonffy Katalin 103
 Siposné Horváth Éva 370
 Skaliczky Judit 189
 Smith, Mike 590
 Sneé Péter 577
 Snowman, Daniel 125

- Soltész Elekné 569
 Solymos Péter 352
 Solymossy Sándor 538
 Somfai László 199-200, 466, 583
 Somkuti Éva 467
 Sousa de Carvalho, Joao 297
 Spangemacher, Friedrich 605
 Spányi Miklós 224
 Standeisky Éva 104
 Stolzenberg, Christoph 425
 Straky Tibor 229
 Strauss, Johann 228
 Strauss, Johann ifj. 313
 Strauss, Richard 261
 Stravinsky, Igor 298, 342
 Strém Kálmán 105, 139, 201-202
 Stroppa, Marco 159
 Sugár Miklós 299
 Sugár Rezső 430
 Suttoni, Charles 606
 Szabó Gábor 75
 Szabó Helga 106, 300, 371, 468
 Szabolcsi Bence 393
 Szalay Olga 512, 539
 Szále László 202
 Szarkáné Horváth Valéria 107
 Szathmári István 384
 Székely András 169, 176, 301-302
 Székely Endre 394, 491
 Székely Julianna, R. 203
 Széll Jenő 62, 258, 268-269, 274, 309
 Szemerey Tamás 469
 Szendi Zoltán 174
 Szendrei Janka 353, 470-473, 520
 Szentpál Mária 145, 505
 Szepesi Zsuzsanna 204, 474
 Széplaki, Joseph 20
 Szeverényi Erzsébet 475
 Szigeti István 205-206
 Szigeti József 607
 Szilágyi Domokos 93, 437
 Szilágyi Imre 207
 Szilágyi Mihály 354
 Szitha Tünde 143
 Szokolay Sándor 108, 426, 476
 Szőnyi Tamás 127
 Szőnyi Erzsébet 477-478

 Tagai Imre 355
 Takács András 82, 109
 Takács Jenő 395, 479
 Tallián Tibor 208, 359, 480

 Tamasi Tamás 67
 Tarcai Zoltán 110
 Tardy László 209, 481
 Tari Lujza 62, 79-80, 372, 482, 523, 540-541
 Telemann, Georg Philipp 176
 Tihanyi László 140, 206, 303-304
 Till Géza 128
 Todd, Larry R. 111
 Tófalvi Zoltán 37
 Tolcsvai Nagy Gábor 210
 Toscanini, Arturo 245, 338
 Tóth András 356
 Tóth Anna 211, 305
 Tóth Ferencné 361
 Tóth Lajos 85
 Traub, Andreas 604
 Turányi László 481
 Tusa Erzsébet 357

 Ujfalussy József 358, 483-485
 Ujházy László 222, 224-227, 230, 243, 281, 287,
 292-299, 306
 Ujváry Zoltán 543
 Ullmann Péter 486-487

 Vajda János 257, 264
 Vajda József 510
 Vajda Kornél 212
 Valkó Arisztid 488
 Vályi Nagy Ervin 489
 Vámos László 570
 Vántus István 306
 Várady László 112
 Várallyai István 63
 Varga Bálint András 143, 490-491
 Varga Tibor 319
 Vargha Balázs 535
 Vargha Dezső 492-495
 Vargyas Lajos 113, 364, 396, 504
 Vári Fábrián László 542
 Várkonyi Imre 511
 Vámai Ferenc 213, 496, 571-572
 Vámai Péter 307-308
 Varró Margit 551, 552
 Vásáry Tamás 214
 Vass Henrik 142
 Vass Lajos 215
 Vasváry Anna Mária 543
 Vécsey Jenő 166
 Verdi, Giuseppe 239
 Veres, Jozef 114
 Veress Sándor 512, 517, 539, 601, 604

- Victoria, Tomas Luis de 339
Vidovszky László 216
Vigh Jenő 314
Vikár László 497, 513, 544
Vikárius László 217, 337, 498
Vinczeffy Adrienne 119
Virágvölgyi Márta 545
Voigt Vilmos 546
Vojtek Katalin 115
Volly István 43, 499
Vörösmarty Mihály 374
- Wagner, Richard 31, 45, 263
Walsh, Connie 20
Walsh, Stephen 116, 500
Weber Kristóf 216
- Weiner Leó 372
Weiss-Aigner, Günter 583
Wellmann Nóra 312, 501
Wild, Regine 582
Wilheim András 143
Wolff, Christoph 310
- Zákányi Bálint 218
Zalán Péter 313
Zarevutius, Zacharias 117
Zay Balázs 219
Zeke László 153
Zimáné Lengyel Vera 130
Zoltán Aladár 34
Zombori István 118
Zsedényi Mária 221

**A MAGYAR ZENETUDOMÁNY BIBLIOGRÁFIÁJA
1989 (kiegészítés)
1990**

Rövidítésjegyzék

BUKSZ.	Budapesti Könyvszemle
BulletinKodály.	Bulletin of the International Kodály Society
Dtáj.	Dunatáj
ÉletIrod.	Élet és Irodalom
Ének-zeneTan.	Az Ének-zene Tanítása
Ethn.	Ethnographia
Honism.	Honismeret
Kr.	Kritika
KtáriFigy.	Könyvtári Figyelő
Ktáros.	Könyvtáros
Muzs.	Muzsika
MZene.	Magyar Zene
NHQu.	The New Hungarian Quarterly
SM.	Studia Musicologica
Táncműv.	Táncművészet
Ztdolg.1989.	Zenetudományi dolgozatok 1989

Az átnézett időszaki kiadványok jegyzéke

- Acta Ethnographica Tom. XXXIV. 1986–1988.
 Alföld 1990. 1–12.
 Archiv für Musikwissenschaft 1989. 4. 1990. 1–4.
 Beiträge zur Musikwissenschaft 1990. 1–4.
 Budapesti Könyvszemle 1990. 1–4.
 Bulletin of the International Kodály Society 1989. 2., 1990. 1–2.
 Dunatáj 1990. 1–3.
 Early Music 1990. 1–4.
 Élet és Irodalom 1990. 1–52.
 Az Ének-zene Tanítása 1989. 6.
 Ethnographia 1988. 3–4., 1989. 1–4.
 Ethnomusicology 1989. 1–3.
 Folklore 1990. 1–2.
 Fontes Artis Musicae 1989. 4., 1990. 1–3.

- Helikon 1989. 3–4., 1990. 1–4.
 Holmi 1989. 1–3., 1990. 1–12.
 Honismeret 1990. 1–6.
 Hudební Rozhledy 1990. 1–10.
 Hudební Veda 1989. 4., 1990. 1–4.
 Időszaki Kiadványok Repertórium 1990. 6–12., 1991. 1–4.
 Irodalomtörténet 1989. 3–4., 1990. 1.
 Irodalomtörténeti Közlemények 1989. 1–6., 1990. 1.
 Jazz 1990. 1–2.
 Jelenkor 1990. 1–12.
 Journal of Music Theory 1989. 2., 1990. 1.
 Journal of the American Liszt Society 1989. Vol. 26., 1990. Vol. 27.
 Kép- és Hangtechnika 1990. 1–6.
 Kortárs 1990. 1–12.
 Kóta 1990. 1–6.
 Könyvtári Figyelő 1989. 4–6., 1990. 1–4.
 Könyvtáros 1990. 1–12.
 Kritika 1990. 1–12.
 Kultúra és Közösség 1990. 1–4.
 Magyar Filozófiai Szemle 1989. 5–6.
 Magyar Könyvszemle 1989. 4.
 Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek Bibliográfiája 1990. 11–24., 1991. 1–7.
 Magyar Nyelv 1990. 1–4.
 Magyar Nyelvőr 1989. 3–4.
 Magyar Tudomány 1990. 1–12.
 Magyar Zene 1990. 1–2.
 Mozgó Világ 1990. 1–12.
 Music and Letters 1990. 1–4.
 Musica 1990. 1–6.
 Musica Sacra 1990. 2.
 Musik und Gesellschaft 1990. 1–6.
 MusikTexte 1989. 32., 1990. 33–36.
 Musiktheorie 1989. 4., 1990. 1–2.
 Múzsák 1990. 1–4.
 Muzsika 1990. 1–12.
 Muzyka 1989. 3–4.
 Nagyvilág 1990. 1–12.
 19th Century Music Vol. XIII. 1989. 2., Vol. XIV. 1990. 1.
 The New Hungarian Quarterly 1990. 117–120.
 Notes Vol. 46. 1989–1990. 3–4., Vol. 47. 1990–1991. 1.
 Österreichische Musikzeitschrift 1990. 1–12.
 Parlando 1990. 1–12.

Studia Musicologica Tom. XXXI.
Szovetszkaja Muzüka 1990. 1–12.
Táncművészet 1990. 1–12.
Társadalmi Szemle 1990. 1–12.
Tempo 1990. 172–175.
Tiszatáj 1990. 1–12.
Uj Irás 1990. 1–12.
Valóság 1990. 1–12.
Világosság 1990. 1–12.

1989. (Kiegészítés)

a) *Önállóan megjelent munkák*

1.
GÖBÖLYÖS N. László
A progresszív rock mai sztárjai. Bp. 1989, Laude. 206 p.
2.
TOMPA Mihály
Dalfűzér, 1844. Tompa Mihály kéziratos, kottás népdalgyűjteménye. Közreadja Pogány Péter, Tari Lujza. Miskolc, 1988, Herman Ottó Múzeum. 120 p.
- b) *Cikkek, tanulmányok*
3.
ANGSTER József
Az újabb kori pécsi orgonaéptés. = Fizikai Szemle. 1989. 11. 432-440. p.
4.
AVASI Béla
Kinek higgyünk? (Avagy a dallamos moll metamorfózisa.) Bárdos Lajos tanításaira emlékezve. = Ének-zeneTan. 1989. 6. 241-246. p.
5.
BAGI Éva
Kondor Béla és a zene. = Olvasó Nép. 41. 1989. 150-160. p.
6.
BALASSA Sándor
Gondolatok a nemzeti zenéről. = Hitel. 1989. 24. 34. p.
7.
BALÁZS Gusztáv
A nagyecsedí cigányok táncélete. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 24-26. 1981-1983. 285-304. p.
8.
BARSÍ Emő
Tompa Mihály és a pataki kórus. = Lakóhelyünk, Ózd. 12. 1988. 127-132. p.

9.
BORSAI Ilona
Népdal. Borsai Ilona tanulmányát sajtó alá rendezte Kapronyi Teréz. = Palócok. 4.: Rítus és folklór. Szerk. Bakó Ferenc. Eger, 1989, (Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága). 679-776. p.
10.
DÉVAI János
Egy nyíradonyi nótafa. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 24-26. 1981-1983. 253-280. p.
11.
EŐSZE, László
Bartók and Kodály. = BulletinKodály. 1989. 2. 8-12. p.
12.
FAJTH Blanka
Zene és tánc viszonya Fodor Antal J. S. Bach E-dúr hegedűversenyére készített koreográfiájában. = Tánctudományi Tanulmányok 1988-1989. 117-142. p.
13.
FUCHS Lfvia
Jan Cieplinski munkássága a budapesti Operaházban 1930-1948. = Tánctudományi Tanulmányok 1988-1989. 39-82. p.
14.
FÜGEDI János
Tánc és számítógép. = Tánctudományi Tanulmányok 1988-1989. 183-195. p.
15.
GULYÁS Éva – SZABÓ László
Jeles napok. = Palócok. 4.: Rítus és folklór. Szerk. Bakó Ferenc. Eger, 1989, (Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága). 303-459. p.
16.
HANKÓCZI Gyula
Egy kelet-európai lantfélé – a koboz. = Ethn. 1988. 3-4. 295-329. p.
17.
HANKÓCZI Gyula
„Ördögségöt tudok”. Az alföldi dudások (hiedelem) történeteire. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 24-26. 1981-1983. 111-118. p.

18.
HUBERT Gabriella, H.
Gytlekezeti énekek műfaja: van-e rendszer az adatokban? = Irodalomtörténeti Közlemények. 1989. 3. 298-305. p.
19.
KALÓ Ferenc
Herzen és a zene. = Az Egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1989. 5. 105-113. p.
20.
KECSKÉS András
Magyar zene – magyar vers. Kísérlet a nemzeti versritmus zenei értelmezésére a XIX. században. = Irodalomtörténeti Közlemények. 1989. 5-6. 627-649. p.
21.
KIRÁLY István, J.
„A játék mindig azonos kamrából táplálkozik.” Szabados György misztériumzenéje. = Hítel. 1989. 21. 25. p.
22.
KIRÁLY, Péter
Dzialalnoc Walentego Bakfarka w Polsce uzu-
pelnienia i korektury. = Muzyka. 1989. 3. 63-86. p.
23.
KOVÁCS Emil
A baranyai református egyházmegye templomainak hangszerei (1983-ban). = Baranyai Helytörténetírás 1989. 559-592. p.
24.
KÖNCZEI Csilla
Motívumépítkezési elvek a hétfalusi borica táncban. = Tánctudományi Tanulmányok 1988-1989. 145-169. p.
25.
KRISTON VIZI József
Gyermekjátékok. = Palócok. 4.: Rítus és folklór. Szerk. Bakó Ferenc. Eger, 1989, (Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága.) 487-594. p.
26.
KROÓ György
Szabolcsi Bence. Szellemi arcképvázlat a harmincas évekből. = Múlt és Jövő. 1989. 2. 31-40. p.
27.
LAJTHA, László
Instrumental music from Western Hungary. Ed. Bálint Sárosi. Bp. 1988.
Ism. Dahlig, Ewa. = Muzyka. 1989. 3. 110-111. p.
28.
MAES, Francis
Het koorwerk van Zoltán Kodály. Brussel, 1989. 109-141. p. (Overdruk uit Academia Analecta, Jaargang 50, 1989. Nr. 1.)
29.
MAES, Francis
Musical characteristics of the Hungarian language. The influence of some linguistical features on Hungarian vocal music. Gent, 1989. 187-204. p.
30.
MOLLAY Károly
Adalék Bessler Lőrinc soproni muzsikus életrajzához. = Soproni Szemle. 1989. 4. 355-357. p.
31.
MURÁNYI, Róbert Árpád
Schlesiens musikhistorische Beziehungen zu Ungarn. = Jahrbuch für Schlesische Kirchengeschichte. 68. 1989. Sonderdruck. 57-63. p.
32.
NÁDOR Tamás
„Hallható múzeum.” Hangdokumentumok a Janus Pannonius Múzeumban. = A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 34. 1989. 191-208. p.
33.
NÁDOR Tamás
A Mecsek Fúvósötös története 1964-1989. = Baranyai Művelődés. 1989. 1-2. 3-20. p.
34.
NAGY Judit – PÁLFY Gyula
A tánc és táncélet sajátosságai. = Palócok. 4.: Rítus és folklór. Szerk. Bakó Ferenc. Eger, 1989, (Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága.) 777-819. p.
35.
PAKSA Katalin
Bálint Sándor és a népzene kutatás. = Homokrózsa. 1989. 2. 9-12. p.

36.
PERZ, Mirosław
Bakfark i Lindner w Poznaniu. = Muzyka. 1989. 3. 92-94. p.
37.
RATKÓ Lujza
Énekes-táncos bőjti játékosok Érpatakon. = A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve 24-26. 1981-1983. 281-284. p.
38.
SÁROSI, Bálint
Forming of variants in the instrumental music. = Maqam – Raga – Zeilenmelodik. Konzeptionen und Prinzipien der Musikproduktion. Hrsg. von Jürgen Elsner. Berlin, 1989. (Herausgegeben vom Nationalkomitee DDR des International Council for Traditional Music.) 325-330. p.
39.
SÁROSI Bálint
Kerényi György 1902-1986. = Ethn. 1988. 3-4. 416-419. p.
40.
SZABADOS György
Skatulyába zárt üstökösök. A „szisztémák” és a szabad zene Magyarországon. = Hítel. 1989. 21. 22-24. p.
41.
SZÁLA Erzsébet, A.
Michelangelo és Beethoven. = Jelentkezünk. 49. 1989. 170-175. p.
42.
SZENDREI Janka
Esztergomi breviarium notatum Prágában. = Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk. Szelestei N. László. Bp. 1989, OSZK. 137-154. p.
43.
SZÉP István
„A tiszta forrás árad belém és továbbadom.” Békefi Antal: Vasi népdalok című gyűjteményének kamatoztatása énektanári gyakorlatomban. = Pedagógiai írások. 19. Szombathely, 1989, Vas Megyei Pedagógiai Intézet. 95-119. p.
44.
SZŐNYI, Erzsébet
Zoltán Kodály – face to face. = BulletinKodály. 1989. 2. 3-7. p.
45.
SZŐNYI Etelka
XVI. századi énekelte próza: egy filológiai kérdés. = Irodalomtörténeti Közlemények. 1989. 3. 294-298. p.
46.
VARGHA Dezső
A pécsi polgári dalosmozgalom fejlődése a XIX. század közepétől a századfordulóig. = Múzeumi Kurír 54. 1987. 39-44. p.
47.
VARGYAS Lajos
Az Ethnographia szerepe a népzene kutatásban. = Ethn. 1989. 1-4. 362-372. p.
48.
VIKÁR, László
Kodály the ethnomusicologist. = BulletinKodály. 1989. 2. 25-29. p.
49.
VIOLA György
Bayreuth, 1989. = Színház. 1989. 12. 39-45. p.
50.
WILHEIM András
A la recherche... = Holmi. 1989. 1. 71-76. p.
Zenetudomány és zenei előadás.

1990.

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

a) *Önállóan megjelent munkák*

51.

Békefi Antal. (Összeáll. Boda Lászlóné.). Szombathely, 1990, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár. 105 p.

/Vasi életrajzi bibliográfiák 25./

52.

BÖHM László
Zenei műszótár. Utánnomás. Bp. 1990, EMB. 347 p.

53.

EINSTEIN, Alfred
A zenei nagyság. Ford. Kerényi Gábor. Bp. 1990, Európa. 241 p.
/Mérleg./
Ism. Marx József: Nagyság és nyomor. = Élet Irod. 1990. 37. 10. p.

54.

ERDŐS Péter
Hogyan készül a popmenedzser? Erdős Péterrel beszélget Acsay Judit. Szerk. Kovács Dezső. Bp. 1990, Unió. 303 p.

55.

Europa Cantat, Pécs. Szerk. Gárdonyi Tamás. Pécs, 1990, Europa Cantat Rendezőbizottsága. 79 p.

56.

KOLTAI Tamás
Az opera-per. Bp. 1990, Szabad Tér. 325 p.
Interjúk az operáról.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1990. 8. 43-44. p.;
Marx József: Nagyság és nyomor. = ÉletIrod. 1990. 37. 10. p.; Papp Márta. = Muzs. 1990. 10. 47-48. p.

57.

Magyar Állami Operaház. 106. évad. 1989-90. (Az évkönyv szövegét összeállította Mátyus Zsuzsa.) (Bp., 1990, Magyar Állami Operaház.) 133 p.

58.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve 1970-1990. (Szerk. Gócza Gyuláné.) Bp. 1990, Magyar Könyvtárosok Egyesülete - Országos Idegennyelvű Könyvtár. 99 p.
Részletezése külön.

59.

NAGY Olivér
Partitúraolvasás, partitúrajáték. Jav., bőv. kiad. Bp. 1990, EMB. 422 p.

60.

SCHULHOF, Belle
Budapest – New York. Egy impresszárió a zene világában. (Ford. Wiszkidenszky Márta). Bp. 1990, Cserépfalvi. 256 p.

61.

SIMON Géza Gábor
A klarinét dimenziói. Portré Dudás Lajosról. Pécs, 1990, Pannontón. 99 p.
/Jazzbarátok kiskönyvtára 1./

62.

SZABADOS György – VÁCZI Tamás
A zene kettős természetű fénye. [Tanulmányok.] Bp. 1990, Magvető. 343 p.
/JAK füzetek 49./

63.

SZAKÁCS Gábor
Gary Moore, az ír gitáros. Bp. 1990, Metrum. 118 p. 16 t.

64.

SZAMOSI Lajos
A szabad éneklés útja. Bp. 1990, Relaxa. 85 p., 4 t.

65.

VÁRKONYI István
Sammy Davis Jr. 1925-1990. Bp. 1990, Griff Kontinent Kft. 150 p. 30 t.

66.

Zenetudományi dolgozatok 1989. (Szerk. Felföldi László, Lázár Katalin.) Bp. (1990), MTA Zenetudományi Intézet. 292 p.
Részletezése külön.

b) *Cikkek, tanulmányok*

67.

ALBERT Gábor
RILM Abstracts – ablak a nagyvilágra. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 63-67. p.

68.
ANGSTER Judit – MIKLÓS András
Orgona ajaksípok működési mechanizmusának akusztikai vizsgálata. = Kép- és Hangtechnika. 1990. 2. 51-60. p.
69.
BÁNYAI Gábor
Eladni tudni kell. Beszélgetések-elmélkedések a magyar komolyzenei management helyzetéről. = Muzs. 1990. 7. 3-7. p.
70.
BARNA Imre
Lennontéma. = Kr. 1990. 5. 23-26. p.
John Lennon.
71.
BENKŐ Csabáné
Könyvtár és zene. A Miskolci Új Zenei Műhely. = Ktáros. 1990. 4. 225-227. p.
72.
BERGEL, Erich
„Legfőbb célom a rutin elleni harc.” Horpácsy Zsolt beszélgetése Erich Bergellel. = Muzs. 1990. 7. 22-25. p.
73.
BLUM Tamás
„Egy zsenitől nem lehet tanulni.” Magyarok a nagyvilágban. J. Győri László beszélgetése Blum Tamással. = Muzs. 1990. 6. 16-19. p.
74.
BORS Jenő
Hatalomváltás. Beszélgetések Bors Jenővel. Az interjút készítette J. Győri László. = Kr. 1990. 9. 11-13. p.
75.
BOZAY Attila
„Én szeretem az embereket”. J. Győri László beszélgetése Bozay Attilával. = Muzs. 1990. 10. 3-5. p.
76.
BOZAY Attila
Ítéltem s most ítéltessek. Két beszélgetés Bozay Attilával, a Nemzeti Filharmonia új igazgatójával. Az interjút készítette Fittler Katalin. = Kr. 1990. 10. 14-16. p.
77.
BOZAY Attila
A magyar zenei élet jövőjéről. = Hitel. 1990. 2. 34-35. p.
78.
BREUER János
Ahogyan nem ismerjük... Köszöntő helyett Ujfalussy József 70. születésnapjára. = Muzs. 1990. 1. 3-5. p.
79.
BREUER János
Az egyházzenei tanzak feltámadása. = Kr. 1990. 8. 11. p.
80.
BREUER János
Elavultam? = ÉletIrod. 1990. 16. 13. p.
A zenei könyvkiadásról; a szovjet zene magyarországi recepciójáról.
81.
BREUER János
INTERART. = Kr. 1990. 1. 30. p.
82.
BREUER János
Kell-e fmi a zenéről? = ÉletIrod. 1990. 49. 10. p.
A zenei szakkönyvek kiadásáról.
83.
BREUER János
Somfai László a Művészeti Alap nagydíjasa. = Muzs. 1990. 1. 2.
84.
BUCSI László
A kántorképzés jelene és jövője. = Musica Sacra. 1990. 2. 12-13. p.
85.
CSAPÓ Gyula
„A szabadságnak ára van”. Gönczy László beszélgetése Csapó Gyulával. = Muzs. 1990. 11. 27-31. p.
86.
CZVIKOVSKY Gábor
Elemzés. Blanchard: Ninth ward strut. = Jazz. 1990. 2. 14. p.
87.
DECSÉNYI János
Egy fészekalja zene. Varga Bálint András interjúja Decsényi Jánossal. = Muzs. 1990. 7. 18-21. p.

88.
DOBSZAY László
Egyházzenei képzés a Zeneművészeti Főiskolán. = Musica Sacra. 1990. 2. 1-2. p.
89.
DOBSZAY László
A liturgikus reform még el sem kezdődött. = Vigilia. 1990. 5. 337-339. p.
90.
DOMOKOS Zsuzsa
Megnyílt a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum. = Muzs. 1990. 8-9. 11-13. p.
91.
ELLA István
„Engem ide rendelt a sors”. J. Győri László beszélgetése Ella Istvánnal. = Muzs. 1990. 10. 6-8. p.
92.
ELLA István
„Az EMI-ügy nagyon fontos és aktuális” – az új igazgató, Ella István nyilatkozata. Az interjút készítette J. Győri László. = Kr. 1990. 9. 13-14. p.
93.
ERDÉLYI Frigyesné
Együttműködés a zenei könyvtárak és az oktatási intézmények között. Bev. Gócza Gyuláné. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 49-53. p.
94.
FELFÖLDI László - FÜGEDI János
Tudományos tanácskozás az MTA Zenetudományi Intézetben 2. = Táncműv. 1990. 12. 25-28. p.
Tánc tudományi találkozó; az 1. részt Pálffy Gyula írta.
95.
FEUER Mária
Nem sétatagolop. Klenjanszky Tamás az Interarról. = Muzs. 1990. 2. 6-9. p.
96.
FISCHER Iván
Itt olaj van a föld alatt. J. Győri László beszélgetése Fischer Ivánnal a magyar zenei életéről. = Kr. 1990. 10. 16-18. p.
97.
FODOR Géza
„Az Operában is mindig kritikus maradtam.” J. Győri László beszélgetése Fodor Gézával. = Muzs. 1990. 12. 31-33. p.
98.
FODOR Zoltán
Zene és képzőművészet. = Műzsák. 1990. 3-4. 60-62. p.
99.
FRANKL Péter
„Az együttműködés mindennél fontosabb”. Feuer Mária beszélgetése Frankl Péterrel. = Muzs. 1990. 11. 13-18. p.
100.
FRISALA György
Mi a jazz? = Jazz. 1990. 1. 12-13. p.
101.
FÜGEDI János
Táncfrás konferencia Kanadában. = Táncműv. 1990. 1. 35-36. p.
102.
FÜGEDI János
Mítikus mozdulatharmónia. = Táncműv. 1990. 3. 20-22. p.
103.
GÁNCS Aladár
Evangelikus sajátosságaink az egyházi zenében. = Lelkipásztor. 1990. 5. 149-150 p.
104.
GÁNCS Aladár
A korál szerepe és jelentősége az evangélikus egyházban. = Lelkipásztor. 1990. 4. 110-111. p.
105.
GÁNCS Aladár
A zene teológiája. = Lelkipásztor. 1990. 10. 293-294. p.
106.
GÓCZA Gyuláné
A zenei dokumentumok központi feldolgozása. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 39-44. p.

107.
GÓCZA Gyuláné – SURJÁN Miklós
ETO vagy FZO? = Ktáros. 1990. 1. 33-35. p.
108.
GONDA János
Elemzés. Akkord felrakások, megfordítások. = Jazz. 1990. 1. 14-15. p.
109.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Hangversenyélet Európa peremén 2. = Muzs. 1990. 1. 3-6. p.
A Magyar Zeneművészeti Társaságról; beszélgetés Durkó Zsolttal.
110.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Hangversenyélet Európa peremén 3. = Muzs. 1990. 3. 8-10. p.
111.
GÖNCZY László
Élet a vízfejen kívül. Hangversenyélet Európa peremén 4. = Muzs. 1990. 4. 3-8. p.
112.
GÖNCZY László
In memoriam... Szegedi Kamarazenei Napok 1989. = Muzs. 1990. 1. 7-9. p.
113.
GRABÓCZ Márta
Narrativitás-elméletek és az elektronikus zene. = MZene. 1990. 1. 108-112. p.
114.
GYIMES Ferenc
A zenei könyvtártügy és bibliográfia magyar nyelvű szakirodalmá. 1980-1989. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 77-99. p.
115.
HALÁSZ Péter
Cantus Planus 1990. A zenei középkereslet kutatói Pécssett. = Muzs. 1990. 12. 27-29. p.
116.
HARNONCOURT, Nikolaus
A beszédszerű zene. Bp. 1989, Zeneműkiadó.
Ism. Bali János. = BUKSZ. 1990. 2. 250-252. p.; Szak Péter Otmár: Megjegyzések Bali János szemléjéhez. = BUKSZ. 1990. 4. 403. p.; Fittler Katalin. = Kr. 1990. 4. 42-43. p.; Komlós Katalin. = Muzs. 1990. 10. 46-47. p.
117.
HOLLÓS Máté
Megszólal az Akkord. Zelinka Tamás beszélgetése Hollós Mátéval, az Akkord Zenei Kiadó művészeti vezetőjével. = Parl. 1990. 3. 17-18 p.
118.
HOLLÓS Máté
Zenés színház a könyvtárban. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 45-47. p.
119.
Homage. Ujfalussy József 70. születésnapjára. Glatz Ferenc, Berend T. Iván, Daróczy Zoltán, Láng István, Soproni József köszöntője. = MZene. 1990. 1. 3-10. p.
120.
HORPÁCSY Zsolt
Karriertörténet Európában. Cheryl Studer portréja. = Muzs. 1990. 8-9. 34-36. p.
Énekesnő.
121.
JÁLICS Kinga
Dixie tanár úr. Benkó Sándor több élete. = Jazz. Különszám, 1990. 1. 6-7. p.
122.
KAMARÁS István – KÖRMENDI Ferenc
Religiózus beat 1-2. = Új Forrás. 1990. 2. 11-15. p.; 3. 56-63. p.
123.
KÁROLYI Pál
Nemzetközi Bartók Fesztivál. Szombathely, 1990. = Életünk. 1990. 9. 775-780. p.
124.
KÁRPÁTI János
A Nemzetközi Zenetudományi Társaság szimpóziuma Oszakában. = Muzs. 1990. 12. 24-25. p.

125.

KÁRPÁTI János

A Zenei Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 55-62. p.

126.

KISTELEKI Győzőné

FZO = igényes zenei gyűjtemény? = Ktáros. 1990. 5. 276. p.

127.

KISTELEKI Győzőné

Zenei gyűjtemények Fejér megye közművelődési könyvtáraiban. = Fejér megyei Könyvtáros. 1990. 1. 5-9. p.

128.

KOCISIS Zoltán

„Ebben az országban könnyű oszlopszentnek lenni...” Rácz Judit Klára interjúja Kocsis Zoltánnal. = Muzs. 1990. 6. 3-8. p.

129.

KOCISIS Zoltán

Magyarlondon. = Holmi. 1990. 1. 70-78. p.
Szubjektív beszámoló a londoni magyar fesztivál zenei eseményeiről.
Angolul: Letter from London. = NHQu. 1990. 118. 97-105. p.

130.

KOLOSS István

Angliai beszámoló az egyházzenei kórusokról. = Musica Sacra. 1990. 2. 5-6. p.

131.

KOVÁCS Jenő

Hadifogsági emlék. Both-Soós Pista csellója. = Honism. 1990. 2-3. 125-129. p.
Kamaraegyüttes 1947-1948-ban a monasztirkai hadifogolytáborban.

132.

KOVÁCS Sándor

Hanglemez. = Muzs. 1990. 10. 9-10. p.
A Hungaroton-úgy.

133.

KÓBÁNYAI János

„Elszállt egy hajó a szélben”. Fejezetek a *Beatregény* című készülő műből. = Valóság. 1990. 7. 60-73. p.

134.

KUSTER András

„... nem sokáig lehetett megélni abból, hogy menekültek voltunk.” J. Győri László beszélgetése Kuster Andrásval, a Philharmonia Hungarica titkárával. = Muzs. 1990. 6. 26-27. p.

135.

LARNER, Gerald

A nemzet szabadsága. Kurtág György helye a magyar zenei életben. = Holmi. 1990. 1. 78-81. p.

136.

LÁSZLÓ Ferenc

Helyzetjelentés helyett. = Muzs. 1990. 3. 11-12. p.
Kolozsvár zenei élete a decemberi forradalom után.

137.

LIGETI György

„Tulajdonképpen tradicionális komponista vagyok”. Szombathelyi beszélgetés Ligeti Györggyel. Szitha Tünde interjúja. = Muzs. 1990. 10. 12-18. p.

138.

LINDNER András

Fiatalfőművészek közelről. Krausz Adrienne, Kollár Zsuzsa és Láng Gabriella. = Muzs. 1990. 6. 28-30. p.

139.

LINDNER András

Fiatalfőművészek közelről. Muck József és Rózsa Gábor. = Muzs. 1990. 8-9. 56-57. p.

140.

LINDNER András

Fiatalfőművészek közelről. Csoba Tünde. = Muzs. 1990. 4. 36-37. p.

141.

LINDNER András

Fiatalfőművészek közelről. Simon Béla és Várjon Dénes. = Muzs. 1990. 5. 29-31. p.

142.

LIPPÉNYI Gábor

Komputerek a zenében. MIDI: nem csak billentyűsőknek (Alternatív MIDI hangszerek). = Jazz. Különszám, 1990. 1. 14. p.

143.

LIPPÉNYI Gábor

Komputerek a zenében. Samplerek. = Jazz. Különszám, 1990. 2. 15. p.

144.
LIPPÉNYI Gábor
Komputerek a zenében. Sequencer programok, sequencer használat. = Jazz. 1990. 1. 14. p.
145.
A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyetemi Tanácsának határozata. = Muzs. 1990. 5. 25. p.
Dohnányi Ernő, Ádám Jenő, Járdányi Pál, Legány Dezső, Molnár Imre, Molnár Antal, Viski János rehabilitálása.
146.
LUKÁCS Antal
Postmodernizmus, esztétika és zene. = Parl. 1990. 10-11. 14-21. p.
147.
MALECZ Attila
Az ember zenéje. Jálics Kinga beszélgetése Malecz Attilával. = Jazz. 1990. Különszám, 1990. 2. 6-7. p.
148.
MÁRKUS Tibor
Elemzés. Chick Corea. = Jazz. Különszám, 1990. 1. 15. p.
149.
MARÓTHY János
Előszó helyett. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 7. p.
150.
MARÓTHY János
Induló és forradalom. = Eszmélet. 7. 1990. 137-141. p.
151.
MARÓTHY, János
Marxismus und/oder Revolution vom Gesichtspunkt der Musikwissenschaft. = Beiträge zur Musikwissenschaft. 1990. 3. 228-230. p.
152.
MARÓTHY János
Neurobiológia, viselkedéstudomány, hangmikroszkópia – és lehetséges találkozási pontjaik a zeneesztétikában. = MZene. 1990. 1. 15-28. p.
153.
MARÓTHY János
Ritmus, test, kapcsolat. Új utak a zene megértéséhez. = A Céh. 1990. 1-2. 60-62. p.
154.
MENUHIN, Yehudi
Sok út visz az igazsághoz. Aradi Péter beszélgetése Yehudi Menuhinnal. = Kr. 1990. 7. 3-4. p.
155.
MURÁNYI Róbert Árpád
RISM. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 69-75. p.
156.
NYIKOS István
Művészmenedzselés „atyai áldás” nélkül. = Muzs. 1990. 8-9. 54-55. p.
157.
PÁLFY Gyula
Tudományos tanácskozás az MTA Zenetudományi Intézetben. = Táncműv. 1990. 11. 4-12. p.
Tánc tudományi tanácskozás.
158.
PERLMAN, Itzhak
„A közönséget szeretni kell.” Közreadja Wirthmann Julianna. = Muzs. 1990. 3. 26-28. p.
159.
PETROVICS Emil
Kiszélesztült hazában. Czigány György beszélgetése Petrovics Emillel. = Magyarok. 1990. 5. 112-118. p.
160.
PINTÉR Ferencné
Kronológia. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 9-28. p.
161.
POGÁNY György
A magyar zenetudomány bibliográfiája. 1988. Kiegészítés 1987. = Ztdolg. 1989. 245-292. p.
162.
[POGÁNY György] (Bi-Ge-Po)
Zenei szekció és Audiovizuális munkabizottság. = Ktáros. 1990. 10. 596-597. p.
163.
Popular music and Communication. Ed. by James Lull. Newberry Park, 1987.
Ism. Szemere Anna. = SM. Tom. XXXI. 473-476.p.

164.

Pro és kontra a Hungaroton-ügyről. (1990. július 18. - augusztus 7.) = Kr. 1990. 9. 14-16. p.

165.

REICH, Steve

Holocaust-vonattal a Makpéla-barlangba. Lejegyezte Kőbányai János. = Múlt és Jövő. 1990. 3. 105-114. p.

166.

SÁRY László

„Az lenne jó, ha mindenki azt csinálná, amihez ért.” Rácz Judit Klára beszélgetése Sary Lászlóval. = Muzs. 1990. 12. 12-16. p.

167.

SÁRY László

Majdnem aleatorikusan. Marsall László beszélgetése Sary Lászlóval. = 2000. 1990. 6. 57-61. p.

168.

SKALICZKI Judit

A megyei könyvtárak zenemű- és hangtári részlegeinek fejlődése 1978 és 1988 között. = KtáriFigy. 1990. 1-2. 94-100. p.

169.

SKALICZKI Judit

Szubjektív írás a hazai közművelődési könyvtárak zenei részlegeiről kialakulásuktól napjainkig. = A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Zenei Szekciójának húsz éve. Bp. 1990. 29-38. p.

170.

SOLTI György

„Nem kell feltétlenül Bayreuthban vezényelnem...” A Stern beszélgetése Solti Györggyel. Közreadja Wirthmann Julianna. = Muzs. 1990. 7. 14-17. p.

171.

STEINBACH Sándor

A hangsőn és a hangtisztaság szerepe zenei felvételek megftelésénél. = Kép- és Hangtechnika. 1990. 4. 99-101. p.

172.

SZAKCSI LAKATOS Béla

„Az én hazám a föld.” Lakatos László interjúja. = Kr. 1990. 9. 30-32. p.

173.

SZŐKE Péter

Megoldhatatlan-e a zene eredetének a művészet látóhatárán túl rejtőző évszázados titka? = Magyar Tudosmány. 1990. 6. 659-688. p.

174.

TÁTRAI Vilmos

Hegedű és jóga. Találkozásaim Yehudi Menuhinnal. = Kr. 1990. 5. 3-4. p.

175.

TOKAJI András

Menny és pokol találkozása New York zenéjében. A Lincoln Center, a Hip-Hop és Robert Moses. = Valóság. 1990. 3. 70-81. p.

176.

TOKODY Ilona

„Ha élni kell a színpadon, erről nem tudom lebeszélni magamat.” Márok Tamás beszélgetése Tokody Ilonával. = Tiszatáj. 1990. 8. 92-95. p.

177.

TOLLÁR Endre

Hangok és bitek. = Jazz. 1990. 2. 15. p.

178.

TÓTH Ferencné Pattogató Judit

Mai magyar zene – Szegeden. = Ktáros. 1990. 4. 227-229. p.

179.

TRAJTLER Gábor

Egyházzeneink megújulásáért. = Lelkipásztor. 1990. 2. 37-39. p.

180.

TURI Gábor

Jazz és politika. = Jazz. 1990. 1. 5. p.

181.

ÚJFALUSSY József

Zenekritikáiból. = MZene. 1990. 1. 11-14. p.

182.

ÚJHÁZY, László

Akustische Fragen in der Beziehung von Pommer und Dulzian. = SM. Tom. XXXI. 421-431. p.

183.
ÚTÓ Endre
 „Első vagyok az egyenlők között”. J. Győri László beszélgetése Útó Endrével, az Operaház megbízott igazgatójával. = Muzs. 1990. 11. 3-5. p.
184.
VARGA Bálint András
 Audiatur et... Budapesti beszélgetés Diego Masson francia karmesterrel. = Muzs. 1990. 12. 8-11. p.
185.
VARGA Bálint András
 A négyek(?). Beszélgetés Csemiczky Miklóssal, Orbán Györggyel, Selmeczi Györggyel és Vajda Jánossal. = Muzs. 1990. 11. 19-26. p.
186.
WILHEIM András
 Egy elmaradt találkozás. Binder Károly beszélgetése Wilhelm András zenetörténésszel a jazzről. = Jazz. 1990. 2. 8-9. p.
187.
WIRTHMANN Julianna
 Beszélnek róla... Boldog születésnapot, Mr. Stern! = Muzs. 1990. 10. 33-35. p.
 Isaac Stern 70 éves.
188.
ZEKE Lajos
 Harmóniai funkciók és logosz avagy logika és funkciórend harmóniájáról 1. = MZene. 1990. 2. 201-224. p.
189.
ZELINKA Tamás
 Zenepedagógiai írások válogatott jegyzéke (1980. január – 1990. június. XXII. évfolyam első számától a XXXI. évfolyam 4-5-6. számáig.) = Parl. 1990. 4-5-6. 74-80. p.
 A *Parlandoban* közölt cikkek válogatott repertórium.
190.
ZOLTAI Dénes
 „Gondolkodni zenében.” = MZene. 1990. 2. 187-192. p.
191.
ZOLTAI Dénes
 Zene, eszme, reflexió. = Köszöntő Nyfri Tamás 70. születésnapjára. Szerk. Gelejiné Neubauer Irén, Könczei György, Helmut Erharter. Bp. 1990. Magánkiadás. 495-501. p.
- Kritikák (Hangverseny, opera, hanglemez)*
192.
 Amadinda Ütögegyüttes.(Cage, John; Harrison, Lou; Chavez, Carlos; Varèse, Edgard művei.) Hungaroton SLPD 12991.
 Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 1. 43-47. p.
193.
BACH, Carl Philipp Emmanuel
 Csembalóverseny. Spányi Miklós (csembalo), Concerto Armonico, hgv. mester Szűts Péter. Hungaroton SLPD 31268.
 Ism. Halász Péter – Újházy László. = Muzs. 1990. 4. 45-48. p.
194.
BALASSA Péter
 Korunk Zenéje és az élet intenzitása. = Muzs. 1990. 12. 3-7. p.
195.
BALÁZS István
 Vetületek. Zenés-színházi napok a Katona József Színházban. = Muzs. 1990. 8-9. 58-62. p.
196.
BARTÓK Béla
 Concerto for orchestra. - Tánccsvit. Budapesti Fesztiválzenekar, vez. Fischer Iván. Hungaroton SLPD 31167.
 Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1990. 11. 44-45. p.
197.
BARTÓK Béla
 Huszonhét kórusmű. Schola Hungarica, vez. Dobszay László. Hungaroton SLPD 31080.
 Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 7. 44-47. p.
198.
BATTA András
 Élő színház, tehénnel. Flotow: Márta –felújítás az Erkel Színházban. = Muzs. 1990. 4. 26-29. p.

199.
BATTA András
 Kétrészes Triptichon. = Muzs. 1990. 1. 35-37.
 Puccini, Giacomo: A köpeny. – Gianni Schicchi. –
 Angelica nővér.
 Felújítás az Operaházban.
200.
BATTA András
 A végzet hatalma – téma variációkkal. = Muzs. 1990.
 7. 30-33. p.
 Verdi: A végzet hatalma; rend. Mikó András, vez.
 Lamberto Gardelli.
201.
BEETHOVEN, Ludwig van
 Esz-dúr szonáta, Op. 27. Nr. 1. Ránki Dezső (zongora).
 Hungaroton SLPD 31060.
 Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs.
 1990. 1. 43-47. p.
202.
BINDER Károly
 Gondolatok egy rendhagyó sorozat után... előtt? =
 Kr. 1990. 8. 9-11. p.
 Steve Reich művei a Filharmónia sorozatában.
203.
BINDER Károly
 Mister Cool. Gondolatok Miles Davis koncertje
 után. = Kr. 1990. 2. 33-35. p.
204.
BORONKAY Antal
 Britain salutes Hungary – MAGYAROK fesztivál
 Londonban. = Muzs. 1990. 2. 16-17. p.
205.
BREUER János
 Lendvay Kamilló: Chaconne zenekarra. = Muzs.
 1990. 6. 38-39. p.
206.
CSABAI Adrienn
 Bemutató. = Muzs. 1990. 3. 34. p.
 Tihanyi László: Arkhé.
207.
CSABAI Adrienn
 '90-es harmincasok. = Muzs. 1990. 2. 36-40. p.
 Nógrádi Péter, Király László, Serei Zsolt, Orbán
 György, Selmeczi György, Vajda János.
208.
CSABAI Adrienn
 '90-es harmincasok 2. = Muzs. 1990. 3. 29-31. p.
 Orbán György, Selmeczi György, Vajda János.
209.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 1. 38-42. p.
210.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 2. 41-44. p.
211.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 3. 40-45. p.
212.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 4. 38-43. p.
213.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 5. 40-45. p.
214.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 6. 40-44. p.
215.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 7. 38-43. p.
216.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 8-9. 71-72. p.
217.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 10. 45. p.
218.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 11. 41-45. p.
219.
CSENGERY Kristóf
 Hangverseny. = Muzs. 1990. 12. 44-47. p.
220.
DEBUSSY, Claude
 Images. Kocsis Zoltán (zongora). Hungaroton
 SLPD 31181.
 Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs.
 1990. 10. 10-11. p.

221.
DEBUSSY, Claude
La Mer. New Philharmonia Orchestra, vez. Pierre Boulez. CBS – Hungaroton SLPXL 31263.
Ism. Kocsis Zoltán: Boulez Debussyt vezényel. = Holmi. 1990. 6. 697-699. p.
222.
DOLINSZKY Miklós
Ormino avagy a keserédes premier 1990-ből. = Muzs. 1990. 7. 26-29. p.
Francesco Cavalli: Ormino; rend. Kerényi Miklós Gábor, vez. Blum Tamás.
223.
DUKAY Barnabás
A fény megjelenése. Dukay Barnabás, Wilhelm András (zongora), Lukin Zsuzsa (ének). Hungaroton SLPX 31125.
Ism. Halász Péter. = Muzs. 1990. 11. 46-48. p.
224.
DVORÁK, Antonin
h-moll csellókoncert. + Csajkovszkij, Pjotr: Variációk egy rokokótémára. Perényi Miklós (cselló), Budapesti Fesztiválzenekar, vez. Fischer Iván. Hungaroton SLPD 12868.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 1. 43-47. p.
225.
Estétől estéig gregorián énekekkel. Schola Hungarica, vez. Szendrei Janka, Dobszay László. Hungaroton SLPD 31086.
Ism. Halász Péter. = Muzs. 1990. 2. 47-48. p.
226.
FARKAS Zoltán
Requiem orgonára. = Muzs. 1990. 4. 32-33. p.
Fehér György Miklós: Requiem orgonára.
227.
FARKAS Zoltán
A szálak a nézőtérre vezetnek, avagy a behálózott közönség. Rossini Hamupipőkéje Szegeden. = Muzs. 1990. 7. 34-36. p.
Rend. Békés András, vez. Molnár László.
228.
FITTLER Katalin
A Budapesti Tavaszi Fesztivál hangversenyeiről. = Kr. 1990. 5. 43-44. p.
229.
FITTLER Katalin
Korunk zenéje '89. = Kr. 1990. 1. 40-41. p.
230.
FITTLER Katalin
Menuhin Magyarországon. = Kr. 1990. 7. 4-5. p.
231.
FITTLER Katalin
Minőségi muzsika. Maurice André mini-mesterkurzusa úrtügén. = Kr. 1990. 6. 42. p.
232.
FITTLER Katalin
Musica antiqua. Négy hangverseny a Zeneakadémia kistermében. = Kr. 1990. 6. 42-43. p.
Kecskés Együttes; Concentus Consort; Collegium Musicum; Camerata Hungarica.
233.
FITTLER Katalin
Népszerű(?) zongora(?)darabok. = Kr. 1990. 12. 47. p.
Nagy Péter és Szokolay Balázs új lemezéről.
234.
FITTLER Katalin
Világjáró fiatal zongoraművészek. = Kr. 1990. 2. 43. p.
Nagy Péter, Székely István, Mocsári Károly.
235.
FODOR Géza
A Parasztszünet tévéműsorváltozata – avagy az opera becsülete. = Muzs. 1990. 12. 34-42. p.
Pietro Mascagni operája; rend. Békés András.
236.
GONDA János
For you. Binder Károly és Süle László kézzongorás lemeze. = Kr. 1990. 5. 45-46. p.
237.
GÖNCZY László
Hangverseny. = Muzs. 1990. 2. 45-46. p.
238.
GRIFFITHS, Paul
Dohnányi records. = NHQu. 1990. 118. 159-160. p.

239.
GRIFFITHS, Paul
Drive and conviction new releases from Hungaroton.
= NHQu. 1990. 120. 156-157. p.
240.
GRIFFITHS, Paul
Zoltán Jeney's Song cycle: Brilliantly simple. =
NHQu. 1990. 119. 159-160. p.
241.
HALÁSZ Péter
Az összemérhetőségről. Gondolatok az Erkel-Ko-
dály énekversenyéről. = Muzs. 1990. 11. 37-39. p.
242.
HAYDN, Joseph
Baryton-triók. Kakuk Balázs, Lukács Péter, Párká-
nyi Tibor. Hungaroton SLPD 12979.
Ism. Kovács Sándor - Újházy László. = Muzs.
1990. 3. 46-47. p.
243.
HÄNDEL, Georg Friedrich
Három kantáta. Zádori Mária (szoprán), Ralf Pop-
ken (férfialt), Capella Savaria, vez. Németh Pál.
Hungaroton SLPD 12981.
Ism. Halász Péter - Újházy László. = Muzs.
1990. 4. 45-48. p.
244.
HOLLÓS Máté
Decsényi szimfóniája. = Kr. 1990. 3. 42-43. p.
Decsényi János: Szimfónia.
245.
[HOLLÓS Máté] H. M.
Az elveszett vígopera megtalálása – Lajtha László:
A kék kalap. = Kr. 1990. 9. 46-47. p.
Lajtha László operája a Rádióban.
246.
HOLLÓS Máté
Intráda. Fekete Gyula. = Kr. 1990. 9. 47. p.
247.
HOLLÓS Máté
Intráda. Kiss Sándor. = Kr. 1990. 10. 43. p.
248.
HOLLÓS Máté
Intráda. Pályakezddő zeneszerzők arcképe. Olsvay
Endre. = Kr. 1990. 8. 45-47. p.
249.
HOLLÓS Máté
Itélet Jeruzsálemben. = Kr. 1990. 4. 43. p.
Székely Endre: Itélet Jeruzsálemben.
250.
HOLLÓS Máté
Nemzetközi zeneszerzőversenyekről. = Kr. 1990.
5. 44-45. p.
251.
HOLLÓS Máté
A Rádió hangversenyciklusa századunk zenéjéből.
= Kr. 1990. 7. 46-48. p.
252.
HOLLÓS Máté
Több, mint mini. Három nap az MZT Fesztiválján. =
Muzs. 1990. 4. 34-35. p.
253.
HORPÁCSY Zsolt
Aranyműves a gyárvárosban. Hindemith: Cardillac a
berlini Komische Operben. = Muzs. 1990. 10. 36-
39. p.
254.
KAIZINGER Rita
Egy korszerű „hagyományos” operaprodukció. Verdi
Nabuccója a győri Kisfaludy Színházban. = Muzs.
1990. 3. 38-39. p.
255.
KAIZINGER Rita
Hangverseny. = Muzs. 1990. 12. 43-44. p.
256.
KAIZINGER Rita
Kompromisszum és konfrontáció. Harmoncourt
legújabb bécsi Mozart-premierje. = Muzs. 1990. 5.
36-38. p.
Mozart: Così fan tutte; vez. Nicolaus Harmoncourt,
rend. Johannes Schaaf.
257.
Klavikord-zene. Gisela Gumz (műzeális klavikor-
don) Hungaroton SLPD 31164.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1990. 4. 43-44. p.; Ha-
lász Péter - Újházy László. = Muzs. 1990. 4. 45-
48. p.

258.
KÖRBER Tivadar
A Nemzeti Zenede évfordulója. = Parl. 1990. 7-8-9. 41-42. p.
Az évforduló alkalmából tartott hangverseny ismertetése.
259.
LÁSZLÓ Ferenc
XIV. Nemzetközi Bartók Béla Kórusverseny, Debrecen. = Muzs. 1990. 10. 28-29. p.
260.
LÉVAI Júlia
Brahms és mégbrámszabb. = ÉletIrod. 1990. 2. 12. p.
Brahms szimfóniai Karajan vezénylésével Deutsche Gramophon – Hungaroton hanglemezen.
261.
LISZT Ferenc
Esz-dúr zongoraverseny. Kocsis Zoltán (zongora), Budapesti Fesztiválzenekar, vez. Fischer Iván. Hungaroton SLPD 12949.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 1. 43-47. p.
262.
Liszt Ferenc hangszerei a Liszt Ferenc Emlékmúzeumban. Közreműködik Jandó Jenő. Szakértő P. Eckhardt Mária. Hungaroton SLPD 31087.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 3. 47-48. p.
263.
LUKÁCS Antal
Liszt Ferenc: Haláltánc. Előadta Kemenes András a ZTI Budapesti Tagozat Szimfonikus Zenekarának ünnepi hangversenyén. Vezényelt Szabó Tibor. = Parl. 1990. 12. 14-16. p.
264.
MALINA János
Aranykor. Budapesti Régi Zenei Fórum 1990. = Muzs. 1990. 8-9. 67-70. p.
265.
MALINA János
Napjaink zenéje - 1990. Rádiós hangversenyciklus századunk zenéjéből. = Muzs. 1990. 8-9. 62-66. p.
266.
MARÓTHY János
Nagyvilág a kisvilágban. Láng István új tévéoperája. = Muzs. 1990. 6. 36-37. p.
Láng István: Bekerítve.
267.
MESZLÉNYI László
Búcsú a Mai Magyar Zene Hetétől Szegeden. = Muzs. 1990. 6. 34-35. p.
268.
MESZLÉNYI László
Sopron – Európa kapuja. = Muzs. 1990. 10. 30-31. p.
Beszámoló a Soproni Régi Zenei Napok eseményeiről.
269.
MEZEI János
Hangverseny. = Muzs. 1990. 4. 43-44. p.
270.
MEZEI János
Hangverseny. = Muzs. 1990. 6. 44-48. p.
271.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Die Entführung aus dem Serail. Vez. Nicolaus Hamoncourt. Hungaroton SLPDL 31206-208.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 5. 46-48. p.
272.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Piano concertos, K 238, K 456. Liszt Ferenc Kamarazenekar, Kocsis Zoltán (zongora). Hungaroton SLPD 31265.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1990. 11. 44-45. p.
273.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Requiem (K 626). Wiener Philharmoniker, vez. Karl Böhm. Hungaroton SLPXL 31328.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 5. 46-48. p.; Lévai Júlia: Mégis Süßmayr volt? = ÉletIrod. 1990. 5. 12. p.
274.
MOZART, Wolfgang Amadeus
Szonáták. 1. album. Malcolm Bilson (fortepiano). Hungaroton SLPD 31254-55.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs. 1990. 1. 43-47.

275.
NÁDASDY Ádám
A Gebrüder Moischele jiddis folklóregyüttes Buda-
pesten. = Kr. 1990. 8. 44-45. p.
276.
PAPP Márta
„Orosz klasszika – szovjet modern”. Csajkovszkij és
Sosztakovics a Drezdai Ünnepi Játékokon. = Muzs.
1990. 8-9. 27-33. p.
277.
PONCHIELLI, Amilcare
Gioconda. Opera 4 felvonásban. Marton Éva, Bu-
day-Batky Livia, Anne Gjevang, Giorgio Lamberti,
Sherril Milnes, Samuel Ramey; Hungaroton Ope-
rakórus, Magyar Állami Hangversenyzenekar, vez.
Giuseppe Patanè. Hungaroton SLPD 12905-07.
Ism. Halász Péter. = Muzs. 1990. 2. 47-48. p.
278.
REICH, Steve
Music for Mallet Instrument, Voices and Organ.
Amadinda Ötögyüttes. Hungaroton SLPD 31358.
Ism. Halász Péter. = Muzs. 1990. 11. 46-48. p.
279.
ROBOZ KRISTENSEN Ilona
„Aranypillanatok”. = Muzs. 1990. 10. 25. p.
Ligeti György nyerte a dániai Árhus városban tartott
NOMUS fesztivál nagydíját. = Muzs. 1990. 10. 25. p.
280.
Romantikus művek fuvolára. Gyöngyössy Zoltán
(fuvola), Kemenes András (zongora), ifj. Kertész
Ottó (gordonka). Hungaroton SLPX 31288.
Ism. Fittler Katalin: „Köztes közeg”. = Kr. 1990.
5. 16. p.
281.
SCHUMANN, Robert
Humoreske. Csalog Gábor (zongora). Radioton
SLPX 31402.
Ism. Kocsis Zoltán: Technika és megrendülés.
= Holmi. 1990. 11. 1330-1332. p.
282.
SÓLYOM György
Lázadás és megváltás. Tannhäuser-felújítás az Ope-
rában. = Muzs. 1990. 5. 32-35. p.
Wagner: Tannhäuser, rend. Szinetár Miklós; vez.
Jurij Szimonov, Medveczky Ádám.
283.
SOMFAI László
Bartók a londoni Wigmore Hall-ban. = Muzs. 1990.
11. 6-9. p.
284.
STRAUSS, Johann
Die Fledermaus. Hungaroton SLPXL 31260-61.
Ism. Fittler Katalin. = Kr. 1990. 2. 43-44. p.
285.
STRAVINSKY, Igor
A tűzmadár – szvit. Budapesti Fesztiválzenekar,
vez. Fischer Iván. Hungaroton SLPD 31095.
Ism. Kovács Sándor – Újházy László. = Muzs.
1990. 7. 44-47. p.
286.
SZIGETI Péter
Kibújik-e végre a tojásból az új magyar jazz? = Kr.
1990. 10. 44-45. p.
Muck Ferenc: Jazz GT 1989.
287.
TALLIÁN Tibor
39. Berliini Ünnepi Hetek. = Muzs. 1990. 1. 13-16. p.
288.
TIHANYI László
A digitális piramis. Decsényi János Szimfóniájának
bemutatója a Zeneakadémián. = Muzs. 1990. 3. 32-
33. p.
289.
TIHANYI László
Itélet Jeruzsálemben – és Budapesten. Posztumusz
bemutató a Zeneakadémián. = Muzs. 1990. 4. 30-31.
Székely Endre: Itélet Jeruzsálemben.
290.
TÓTH Anna
Carmenek Advent idején. Debrecen – Miskolc. =
Muzs. 1990. 3. 35-37. p.
Bizet: Carmen; bemutató Debrecenben és Miskolcon.
291.
TÓTH Anna
Fénylő színházi ünnep a puritán városban. = Muzs.
1990. 11. 40. p.
Bartók: A Kékszakállú herceg vára debreceni elő-
adásáról.

292.
TÓTH Anna
Kulisszák előtt és mögött. A debreceni Háy és egyéb tanulmányok. = Muzs. 1990. 5. 38-39. p.
Kodály: Háy János, vez. Tamay György, rend. Vámos László.
293.
UJFALUSSY József
Utóhang egy megkésett szerzői esthez. = Muzs. 1990. 6. 9-10. p.
Veress Sándor műveinek bemutatója; Camerata Transsylvania, vez. Mészáros János.
294.
VARGA Bálint András
Magyar Fesztivál Kuhmóban. = Muzs. 1990. 10. 40-41. p.
295.
VÁRNAI Péter
Notesz. „Recenzenshez nem illő elfogultság.” = Muzs. 1990. 1. 47. p.
Észrevételek Halász Péter Respighi A láng c. operájáról írt recenziójáról; Muzs. 1989. 9. sz.; Halász Péter: Hét válasz Várnai Péternek. = Muzs. 1990. 2. 34-35. p.; Breuer János: Nagyobb a füstje...? Szélgjegyzetek a Respighi-vitához. = Muzs. 1990. 5. 8-10. p.
296.
WIRTHMANN Julianna
Az Idomeneo Londonban. = Muzs. 1990. 4. 23-25. p.
Mozart: Idomeneo; vez. Jeffrey Tate, rend. Johannes Schaaf.
- II. ÁLTALÁNOS ZENETÖRTÉNET**
- a) Önállóan megjelent munkák*
297.
BACHMANN, Robert C.
Karajan. Megjegyzések egy karrierhez. Ford. R. Szilágyi Éva. Bp. 1990, Európa. 501 p.
298.
Cantus Planus. International Musicological Society Study Group. Papers read at the Third Meeting Tihany, Hungary, 19-24 September 1988. (Ed. László Dobszay, Péter Halász, János Mezei, Gábor Prószéky.) Bp. 1990, Hungarian Academy of Sciences Institute for Musicology. 463 p.
Részletezése külön.
299.
DOBÁK Pál
A romantikus zene története. Bp. (1990), Tankönyvkiadó. 256 p.
300.
EŐSZE, László
Wenn Verdi ein Tagebuch geführt hätte. (Giuseppe Verdi életének krónikája.) (Übertr. von Erika Széll.) 3. Aufl. Bp. 1990, Corvina. 251 p.
301.
JUHÁSZ Előd – KAPOSÍ KIS István
Beszélő hárfá. Aristid von Würtzler. Bp. 1990, IPV. 91 p.
302.
TALBOT, Michael – GROUT, Donald J. – SHEVELOFF, Joel
Olasz barokk mesterek. Corelli, A. Scarlatti, Vivaldi, D. Scarlatti. (Ford. Péteri Judit.) Bp. 1990, EMB. 178 p.
/Grove monográfiák./
- b) Cikkek, tanulmányok*
303.
BALÁZS István
„... a legendaosztatásnak mindenképp meg kellene kezdődnie.” = Muzs. 1990. 8-9. 4-5. p.
Luigi Nono.
304.
BARBIER, Jacques
Legendák nyomában. Szent Cecília, a zene védőszentje. Ford. Kékési László. = Kóta. 1990. 2. 6-7. p.
305.
BOJTI János – PAPP Márta
A Borisz Godunov ősbemutatójának sajtóvisszhangja. = MZene. 1990. 1. 66-75. p.
306.
BORGÓ András
Muzsikus- és hangszerbrázolások középkori zsidó kéziratokban. = Múlt és Jövő. 1990. 3. 85-93. p.
307.
CSALA Károly
Egy zenerajongó zenész. Leonard Bernstein 1918. VIII. 25. - 1990. X. 14. = Kr. 1990. 12. 2. p.

308.
CSEMBERDZSI, Valentyina
Szvjatoszlav Richterrel Szibériában. – – útijegyzetei. 2-4. rész. Ford. Nagy Margit. Közreadja Papp Márta. = Muzs. 1990. 1. 17-23. p.; 2. 27-33. p.; 3. 18-25. p.
309.
DEATHRIDGE, John – DAHLHAUS, Carl
Wagner. Bp. 1989.
Ism. Várhelyi Márton. = Parl. 1990. 3. 25. p.
310.
DÉRI, Balázs
Zu den Tropen des Introitus 'In medio ecclesiae'. Die Introitus-Tropen im Kontext der Messe und des Offiziums. = Cantus Planus. Bp. 1990. 341-353. p.
311.
DOBSZAY, László
Experiences in the musical classification of antiphons. = Cantus Planus. Bp. 1990. 143-156. p.
312.
DOBSZAY [László] Ladislaus
Salutatorium. = Cantus Planus. Bp. 1990. III-VI. p.
313.
DOBSZAY László
A Sanctus-ének liturgiai méltósága. = Jel. 1990. 3. 22-23. p.
314.
DOBSZAY László
Szerzetesek zsolozsmája. = Vigilia. 1990. 8. 581-585. p.
315.
ERISMANN, Hans
Richard Wagner in Zürich. Zürich, 1987.
Ism. Bónis Ferenc. = Parl. 1990. 3. 24-25. p.
316.
FALVY, Zoltán
Mediterranean culture and troubadour music. Bp. 1986, Akad. Kiadó.
Ism. Werf, Hendrik van der. = Notes. Vol. 46. 1990. 4. 497-498. p.; Zemplényi Ferenc: Trubadúrok és katarok. = BUKSZ. 1990. 1. 30-39. p.
317.
FALVY, Zoltán
Internationales Symposium Gustav Mahler und die Oper. Budapest 10/11. Oktober 1988. Eröffnungsrede. = SM. Tom. XXXI. 243-244. p.
318.
FARKAS Zoltán
Josquin dobókockái. – Ki írta a Poppeát? Zenetudományi tallózó. = Muzs. 1990. 1. 28-34. p.
Josquin Desprez; Monteverdi, Claudio; Ferrari, Benedetto; Sacati, Francesco.
319.
FARKAS Zoltán
Szerzői átdolgozások Girolamo Frescobaldi műveiben. = Zldolg. 1989. 81-100. p.
320.
FITTLER Katalin
Száz éve született Jacques Ibert. = Kóta. 1990. 6. 10. p.
321.
GARDINER, John Eliot
A zene – mint dráma. Malina János, J. Győri László, Albert Gizella interjúja John Eliot Gardinerrel. = Muzs. 1990. 4. 15-18. p.
322.
GÁT Eszter
Történet a klavírról. = Muzs. 1990. 6. 20-23. p.
323.
GÖNCZ Zoltán
Bach kontrapunktikus labirintusa. = MZene. 1990. 2. 134-139. p.
324.
HALÁSZ, Péter
Offices of the Magdalen in Central Europe. = Cantus Planus. Bp. 1990. 127-142. p.
325.
HALÁSZ Péter
Zenetudomány és ... Zenetudományi tallózó. = Muzs. 1990. 8-9. 44-49. p.
326.
HOROWITZ, Vladimir
„Életem egyetlen célja az előadás volt...” Ford. és közreadja Fülep Tamás. = Parl. 1990. 4-5-6. 14-18. p.
327.
HORPÁCSY Zsolt
Ormindo. Egy velencei opera története. Az Operaház tervezett bemutatójához. = Muzs. 1990. 4. 19-22. p.
Francesco Cavalli: Ormindo.

328.
KAIZINGER Rita
Gustav Mahler budapesti működésének ikonográfiaja. = *Ztdolg.* 1989. 167-187. p.
329.
KAIZINGER, Rita
Mahler Budapester Zeit in der Ikonographie. = *SM.* Tom. XXXI. 283-301. p.
330.
KÁRPÁTI János
Amateraszu és Démétér. Egy japán – görög mitológiai párhuzamról. = *MZene.* 1990. 1. 20-28. p.
331.
KÁRPÁTI János
Hagyomány és modernség a japán zenében. = *Muzs.* 1990. 6. 31-33. p.
332.
KERÉNYI Mária
Sztravinszkij – Milloss Aurél szemével. = *Táncműv.* 1990. 1. 21-26. p.
333.
KOMLÓS Katalin
A Mozart-előadásmódról. Interjú Malcolm Bilsonnal 1-2. Ford. Mácsai János. = *Muzs.* 1990. 1. 24-27. p.; 2. 23-26. p.
334.
KOMLÓS Katalin
„Veränderte Reprise.” Egy koncepció több megvilágításban. = *MZene.* 1990. 2. 140-146. p.
Carl Philipp Emanuel Bach.
335.
KURTÁG György
Addio Luigi Nono. = *Muzs.* 1990. 8-9. 3. p.
336.
MADARAS, Éva
Das geistige Leben in Wien und Budapest zur Zeit Gustav Mahlers. = *SM.* Tom. XXXI. 303-316. p.
337.
MARÓTHY János
Luigi-passió. = *Muzs.* 1990. 7. 12-13. p.
Luigi Nono nekrológia.
338.
MEER, John Henry van der
Hangszerek az ókortól napjainkig. Bp. 1989.
Ism. Várhelyi Márton. = *Parl.* 1990. 3. 25-26. p.
339.
MEIXNER, Mihály
Mahlers Repertoire in seinen frühen Jahren. = *SM.* Tom. XXXI. 317-320. p.
340.
MEZEI, János
Zur Problematik des „germanischen” Choraldialekts. = *Cantus Planus.* Bp. 1990. 49-60. p.
341.
NÉMETH, Amadé
Wie die Budapester Kritik den Operndirektor und Dirigenten Gustav Mahler sah. = *SM.* Tom. XXXI. 321-330. p.
342.
NONO, Luigi
Jobban kedvelem a konfúziót. Luigi Nono vallomása a nyitott gondolkodásról. Ford. Szegzárdy-Csengery Klára. = *Muzs.* 1990. 8-9. 6-10. p.
343.
PÁNDI Marianne
A fájdalom dallamai. = *Műzsák.* 1990. 1. 30-31. p.
150 éve született Csajkovszkij.
344.
RAJECZKY, Benjamin
Trends der heutigen Choralforschung. = *Cantus Planus.* Bp. 1990. 93-98. p.
345.
ROMAN, Zoltán
Mahler and the Budapest Opera. = *SM.* Tom. XXXI. 353-369. p.
346.
SOMFAI László
Joseph Haydn zongoraszonátái. Margináliák újkiadás helyett. = *MZene.* 1990. 2. 147-164. p.
347.
SPÁNYI Miklós
a' = ???! Hozzászólás Halász Péter a' = ? című cikkéhez. = *Muzs.* 1990. 6. 24-25. p.
Az abszolút hangmagasság történelmi problémái; Halász Péter cikkéhez, *Muzs.* 1989. 7. sz.

348.
STRAUSS, Richard
Néhány gondolat a bayreuthi Tannhäuserről. Ford. Wellman Nóra. = Muzs. 1990. 2. 18-22. p.
349.
SZIGETI, József
O Buzoni. = Szovetszkaja Muzika. 1990. 3. 63-64. p.
Ferruccio Busoni.
350.
TARI Lujza
Néhány szó az „Alla turca”-ról a bécsi klasszikus mesterektől G. Verdiig. = MZene. 1990. 2. 165-174. p.
351.
TÖRÖK, József
Officium rhythmicum de Sancto Paulo. = Cantus Planus. Bp. 1990. 267-274. p.
352.
TRIPOLSZKI Teréz, B.
Gondolatok Pierre Rode etűdjeiről. (24 Caprice). = Parl. 1990. 3. 6-14. p.
353.
ULLMANN, Péter
Die Offiziumstrukturen in der Fastenzeit und die Bestimmung von Diözesanriten. = Cantus Planus. Bp. 1990. 21-31. p.
354.
VÁRNAI Péter
Mozart a válaszüton. = MZene. 1990. 1. 34-40. p.
355.
VIRÁGH László
Vers és dallam Itáliában = MZene. 1990. 1. 29-33. p.
356.
ZEKE Lajos
A zene ismer határokat. Zenetudományi tallózó. = Muzs. 1990. 5. 14-19. p.
Winter, Robert S.; Hirsbrunner, Theo; Parker, Beverly
Lewis tanulmányainak ismertetése.
357.
Bartók Béla frásai. Közreadja az MTA Zenetudományi Intézete.
5., A magyar népdal. Szerk. Révész Dorrit. Bp. 1990, Ed. Musica. 368 p.
358.
BÓNIS, Ferenc – ITTÉZS, Mihály
Ein Blick in die Werkstatt des Komponisten. Ausstellung des Kodály Zoltán Museums und Archivs Budapest, 1990. Kecskemét, 1990, Kodály Musikpädagogisches Institut. 30 p.
359.
BREUER, János
A guide to Kodály. (Translated by Maria Steiner.) (Bp. 1990), Corvina. 226 p.
360.
A Debreceni Református Kollégium Kántusa. Szerk. Masits László, Módy György. Debrecen, 1990, Református Kollégium. 61 p.
361.
GERGELY, Jean – VIGUÉ, Jean
Conscience musicale ou conscience humaine? Vie, oeuvre et héritage spirituel de Béla Bartók. Paris – Bp., 1990, ADEFO – Akad. Kiadó. 250 p., 10 t.
/Bibliothèque finno-ougrienne 7./
362.
Liszt kiskönyvtár 3. Kiadja a Liszt Ferenc Társaság. Bp. 1990. 55 p.
Részletezése külön.
363.
Magyarország zenetörténete 1541-1686. Szerk. Bárdos Kornél. (A kötet szerzői Bárdos Kornél, Csomasz Tóth Kálmán, Domokos Mária, Ferenczi Ilona, Homolya István, Martin György, Murányi Róbert Árpád, Papp Géza, Pernye András, Szendrei Janka, Vargyas Lajos). Bp. 1990, Akad. Kiadó. 622 p. 24 t.
/Magyarország zenetörténete 2./
364.
Das Musiktheater um die Jahrhundertwende Wien – Budapest um 1900. Hrsg. von Reinhard Farkas. Mit einem Vorwort von Moritz Csáky. Wien – Köln, (1990), Böhlau. 73 p.
A kötetben: Farkas, Reinhard: Das Musiktheater um die Jahrhundertwende Wien – Budapest um 1900.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

a) Önállóan megjelent munkák

- 9-10. p.; Blaukopf, Herta: Musiktheater als Gesamtkunstwerk. Am Beispiel von Gustav Mahlers Don Giovanni-Produktionen in Budapest und Wien. 11-16. p.; Polonyi, Peter: Adapting and equalization. Operetta librettos from 1862 to 1906. 25-33. p.; Sarmany-Parsons, Ilona: Die Jugendstilbühne – Szenenbild, Kostüme, Inszenierungen in Budapest. 41-52. p.; Tallián, Tibor: Musiktheater in Budapest um die Jahrhundertwende. 53-60. p.; Vörös, Károly: Musiktheater und Gesellschaft. Die Rezipienten. 69-73. p.
365.
PAP Gábor
Csak tiszta forrásból. Adalékok Bartók Cantata profanájának értelmezéséhez. Bp. 1990, Kós Károly Egyesülés. 304 p.
366.
SIMON Géza Gábor
A magyar jazz 1945-1990. Történeti vázlat. Bp. – Pécs, 1990, Országos Közművelődési Központ – Pannonton. 51 p.
367.
UJFALUSSY József
Haláltánc. Variáció, építkezés, modális transzformáció Liszt Ferenc zenéjében. Akadémiai székfoglaló. Bp. 1990, Akad. Kiadó. 24 p. 10 t.
/Értekezések, emlékezések./
- b) Cikk, tanulmányok*
368.
ÁBRAHÁM Mariann
„Jegyzetlapok”. Köszöntő helyett, Soproni József 60. születésnapjára. = Parl. 1990. 4-5-6. 1-13. p.
369.
ÁDÁM Jenő
Liszt emlékeim, élményeim. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 21-26. p.
370.
ARANY János
„Az ki hálát ad, engem az becsül”. 250 éves a Debreceni Kollégiumi Kántus. = Kóta. 1990. 1. 3-4. p.
371.
BALÁZS István
Apokalipszis és divertimento. Ligeti György „A Nagy Kaszás” (La Grand Macabre) című operájáról. = Muzs. 1990. 10. 19-24. p.
372.
BÁRDOS Komél
Szabad királyi városaink és mezővárosaink zenei élete a 16-17. században (1541-1686). = Magyar Tudomány. 1990. 7. 796-801. p.
373.
BÁRDOS Komél
A szabad királyi városok zenei struktúrája a kisvárosokban. II. Modor a XVIII. században. = Ztdolg. 1989. 131-146. p.
374.
BÁRDOS Komél
Székesfehérvár zenei struktúrája a 18-19. században. = MZene. 1990. 2. 130-133. p.
375.
Bartók Béla írásai I. Szerk. Tallián Tibor. Bp. 1989, Zeneműkiadó.
Ism. Breuer János: A dzsungel második könyve. = ÉletIrod. 1990. 1. 10. p.
376.
BARTÓK Béla
Önéletrajz. Írások a zenéről. = Európai műhely. Szerk. Hamvas Béla. Pécs, 1990, Megyei Könyvtár. 2. kötet. 511-542. p.
377.
Bartók és Kodály levelezése. Közr., bev. és jegyz. ellátta Eöszé László. = Újhold-évkönyv. 1990. 1. 375-409. p.
378.
BARTÓK Béla [ifj.]
Lisztől Bartókig. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 27-31. p.
379.
BATTA András
Fájdalom és vigasz Liszt zenéjében. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 47-55. p.
380.
BATTA, András
Liszt, Weimar, ideals. = Hungarian Music Quarterly. 1990. 1. 7-11. p.
381.
BERLÁSZ Melinda
Műfajszerű gondolkodás Lajtha László zeneszerzői életművében 1-2. = MZene. 1990. 1. 99-107. p.; 2. 193-200. p.

382.
BÓNIS Ferenc
Gondolatok Kodály évfordulóján. = Parl. 1990. 7-8-9. 37. p.
383.
BREUER János
Kósa György emléktáblájánál. = Parl. 1990. 1. 9-10. p.
384.
BREUER János
Schoenberg magyar tanítványa. Jemnitz Sándorról születésének 100. évfordulóján. = Muzs. 1990. 8-9. 17-21. p.
385.
BREUER János
Szabolcsi tanár úr. = Muzs. 1990. 1. 10-12. p.
386.
BREUER János
Ujfalussy József: Bartók Béla. A javított kiadásról. = MZene. 1990. 1. 94-98. p.
387.
CSILLAG István
Goldmarkba szeretett a román királyné? = Magyarok. 1990. 7. 123-129. p.
388.
CZAGÁNY, Zsuzsa
Fragment eines anonymen Musiktraktats des XV. Jahrhunderts aus Leutschau. = Cantus Planus. Bp. 1990. 237-243.
389.
CZIGÁNY Ildikó
Tények és legendák. Mátyás király az irodalomban, zenében és képzőművészetben. = Ezredvég. 1990. 1-2. 132-135. p.
390.
DEMÉNY János
Bartók. = Európai műhely. Szerk. Hamvas Béla. Pécs, 1990. Megyei Könyvtár. 1. kötet. 73-113. p.
391.
DOMOKOS Zsuzsa
Liszt Ferenc és a cecilianizmus kapcsolata. = Musica Sacra. 1990. 2. 8-12. p.
392.
DURKÓ Zsolt
A gömbtörténete. Solymosi Tari Emőke beszélgetése Durkó Zsolttal. = Parl. 1990. 12. 2-8. p.
393.
ECKHARDT Mária, P.
A Liszt Ferenc Emlékmúzeum új szerzeményei 1986-1989. = MZene. 1990. 1. 57-65. p.
394.
ECKHARDT, Mária
A new thematic catalog of Liszt's compositions. = Journal of the American Liszt Society. Vol. 27. 1990. 53-57. p.
395.
FANCSALI, János
The founding of the Hungarian Conservatoire in Kolozsvár in 1819. = NHQu. 1990. 119. 154-158. p.
396.
FARKAS Ferenc
„Fölneveltem három generációt.” Amikor én pályakezdő voltam. Borgó András beszélgetése Farkas Ferencel. = Muzs. 1990. 12. 17-22. p.
397.
FARKAS Zoltán
Bartók-összkiadás?! = Muzs. 1990. 10. 26-28. p.
Beszámoló a szombathelyi Bartók Fesztivál zenetudományi előadásairól.
398.
FASANG Árpád
Billér István beszélgetése Fasang Árpáddal. II/2. rész. = Parl. 1990. 1. 10-19. p.
399.
FELLETÁR Béla
„Szálljon a dal, mint bérc fölött a sas.” A vásárhelyi kórusmozgalom vázlatos története. 1865-1990. = Juss. 1990. 3. 55-70. p.
400.
FERENCZI Ilona
Ünnepi köszöntő zenék a 17. századból. = MZene. 1990. 2. 117-129. p.
401.
FERENCZY György
Pianoforte. Bp. 1989.
Ism. Fittler Katalin. = Parl. 2. 27-28. p.

402.
FISCHER Sándor
Amikor én pályakezddé voltam... Borgó András
interjúja. = Muzs. 1990. 2. 10-15. p.
403.
FITTLER Katalin
180 évvel ezelőtti született Erkel Ferenc. = Kóta.
1990. 4-5. 19. p.
404.
FITTLER Katalin
175 éve született Mosonyi Mihály. = Kóta. 1990. 5.
19-20. p.
405.
FÜLEP Tamás
Széjlegyzetek a Mikrokozmosz első három füzeté-
hez. = Parl. 1990. 4-5-6. 35-59. p.
Bartók Béla: Mikrokozmosz.
406.
GHEZZO, Márta A.
Epic songs of sixteenth-century Hungary. Bp. 1989,
Akad. Kiadó.
Ism. Dobszay László: Hibák könyve. = BUKSZ.
1990. 4. 425-432. p.
407.
GOMBOCZNÉ KONKOLY Adrienne
Bartók Bernhard Paumgartnernak írt levelei. =
Ztdoi. 1989. 147-165. p.
408.
GOMBOCZNÉ KONKOLY Adrienne
Gárdonyi Zsigmondné, egy pártfogó a fiatal Bartók
Béla életében. = MZene. 1990. 1. 86-93. p.
409.
GUT, Serge
Franz Liszt. Bordeaux, 1989.
Ism. Walker, Alan: A fireside Liszt. = NHQu.
1990. 117. 121-132. p.
410.
HAMBURGER, Klára
Aus der Korrespondenz der Familie Liszt. = SM.
Tom. XXXI. 441-463. p.
411.
HAMBURGER Klára
Liszt, az apa és nagyapa. Kiadatlan levelek Cosimá-
nak és Daniela von Bülow-nak. = MZene. 1990. 1.
46-56. p.
412.
HÁRS József
Kárpáti Sándor életrajza. (Kőszeg, 1872 – Sopron,
1939.) = Soproni Szemle. 1990. 2. 173-190. p.
413.
HELTAI Nándor
Adalékok Németh László, Illyés Gyula és Kodály
Zoltán kecskeméti kapcsolataihoz. = Forrás. 1990.
9. 80-84. p.
414.
ITTTZÉS, Mihály
Variation and refrain in Kodály's choral works. =
BulletinKodály. [1990. 2.] 20-26. p.
415.
ITTTZÉS Mihály
Zenei élet Kecskeméten a XIX. század végén. =
Forrás. 1990. 7. 73-78. p.
416.
JEMNITZ Sándor
Naplótöredékek, 1924-1956. Közreadja Jemnitz
János. = Valóság. 1990. 8. 95-103. p.
417.
KAIZINGER Rita
A Hangásgyegyleti Énekiskolától a Zeneművészeti
Szakiskoláig. 150 éves a „Konzi”. = Muzs. 1990. 5.
26-28. p.
418.
KAPOSI Edit
Emlékezés Mátyás királyra. Tánccok, táncélet Mátyás
udvarában és korában. = Táncműv. 1990. 5. 20-24. p.
419.
KÁRPÁTI, János
Myths as organological facts. After rereading Dénes
Bartha's „Double pipe of Jánoshida”. = SM. Tom.
XXXI. 5-38. p.
420.
KERESZTURY, Dezső
Kodály as I knew him. = BulletinKodály. [1990. 2.]
29-33. p.
421.
KERTÉSZ Lajos
Liszt és a B-A-C-H szelleme. = Liszt kiskönyvtár 3.
1990. 40-46. p.

422.
KIRÁLY Péter
Bakfark. Újabb adatok, szempontok, kilátások. = Muzs. 1990. 5. 20-25. p.
423.
KIRÁLY Péter
Bethlen Gábor udvarának zeneéletéről. (Részletek egy tanulmányból.) 1-2. = Muzs. 1990. 8-9. 37-43. p.; 11. 32-36. p.
424.
KODÁLY Zoltán
Közélet, vallomások, zeneélet. Szerk. Vargyas Lajos. Bp. 1989.
Ism. Bónis Ferenc. = Parl. 1990. 2. 26-27. p.
425.
KODÁLY Zoltán
Visszatekintés. Közreadja Bónis Ferenc. Bp. 1989.
Ism. Demény János: Egy újfajta finnlandizálás esélyei. = ÉletIrod. 1990. 5. 10. p.; Vekerti László: Megmaradásunk reménysége és szimbóluma. Kodály Zoltán: Visszatekintés. = Kortárs. 1990. 12. 162-168. p.
426.
KOVÁCS, János
Kodály's autographed manuscripts for Te Deum. = BulletinKodály. [1990. 2.] 26-29. p.
427.
KOVÁCS Sándor Iván
Koboz és virginál. Esterházy Pál költészetéről. = Dtáj. 1990. 2-3. 3-11. p.
428.
KROÓ György
Réminiscences de Boccanegra. Verdi és Liszt. = MZene. 1990. 2. 175-186. p.
429.
KROÓ György
Szabolcsi Bence Lipcsében. = Kortárs. 1990. 2. 129-135. p.
430.
LAJTHA Lászlóné
Utolsó beszélgetés Lajtha László özvegyével. Riporter Némethy Attila. = Hitel. 1990. 10. 20-21. p.
431.
LÁSZLÓ Ferenc
„Féltudományosság”? = Muzs. 1990. 7. 48. p.
Uhde, Jürgen: Bartók: Mikrokosmos c. kötetének pontatlanságai.
432.
LÁSZLÓ Ferenc
Klavír és koboz. Tények, értelmezések és föllevések Liszt Ferenc 1846-47-es hangversenyútjával kapcsolatban. Bukarest, 1989, Kriterion.
Ism. Zeke Lajos: Klavír és koboz. Erdélyi rapszódia – koboz-kísérettel. = Muzs. 1990. 3. 13-17. p.
433.
LEGÁNY Dezső
Liszt-levelek kiadásáról. = MZene. 1990. 1. 41-45. p.
434.
LOMOSITZ Pál
Megnyitó beszéd a 160 éves Zeneegyesület kiállításán. = Soproni Szemle. 1990. 1. 60-62. p.
435.
LUKIN László
Széchenyi, a zenebarát. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 15-20. p.
436.
MARSCHALKÓ Zsolt
Mátrai képek. Fejezetek Nógrád megye zenetörténetéből. 1. = Palócföld. 1990. 5. 59-71. p.
437.
MÁTYÁS János
Szabolcsi Bence tanúsága (1952) és más dokumentumok. = Muzs. 1990. 8-9. 14-16. p.
Szabolcsi Bence és Kodály Zoltán levelei Heintz Fülöp zenetanárhoz.
438.
MEZŐ, Imre
Première of unknown Liszt piano pièce. Variations de bravoure sur des thèmes de Paganini. = Hungarian Music Quarterly. 1990. 1. 25-27. p.
439.
MOLNÁR Antal
Boëthius boldog fiatalisága. Demény János válogatása Molnár Antal leveleiből és írásaiból. Bp. 1989.
Ism. Breuer János: Az élő hagyaték. = Kortárs. 1990. 8. 164-168. p.; Vekerti László: Magánélet-történet. = ÉletIrod. 1990. 28. 11. p.

440.
MOLNÁR Antal
Önéletrajz, 1968. Kőzr., bev. és jegyz. ellátta Bónis Ferenc. = Forrás. 1990. 7. 62-72. p.
441.
NAGY Alpár
A tizenkettedik emléktábla. = Soproni Szemle. 1990. 1. 65-71. p.
Horváth József emlékezete.
442.
NYÉKI, Mária
Kodály et la France. = Cahiers d'études hongroises. 2. 1990. 97-106. p.
443.
PATSEAS, Michalis
The ancient Greek roots of Zoltán Kodály. = BulletinKodály. [1990. 2.] 18-19. p.
444.
RENNERNÉ VÁRHIDI Klára
Buda zenei élete a XVIII. században jezsuita források tükrében II. = Ztdolg.1989. 101-130. p.
445.
SAS, Ágnes
Chronology of Georg Druschetzki's works preserved in his estate. = SM. Tom. XXXI. 161-215. p.
446.
SAS Ágnes
Esterházy Pál Harmonia Caelestis c. gyűjteményének dallamforrásai. = Ztdolg.1989. 37-59. p.
447.
SERÉNYI Emma
Bárdos tanár úr. = Jel. 1990. 3. 38-39. p.
448.
SIMONIDES, Jaroslav
Fryderyk Chopin és Liszt Ferenc Prágában és Karlsbadban. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 32-39. p.
449.
SOLTÉSZ Elekné
Ádám Jenő emlékezete Szigetszentmiklóson és Celldömölkön. = Parl. 1990. 3. 22-23. p.
450.
SOMFAI, László
The influence of peasant music on the finale of Bartók's Piano Sonata: An assignment for musicological analysis. = Studies in musical sources and style. Essays in honor of Jan LaRue. Ed. by Eugene K. Wolf, Edward H. Roesner. (Madison, 1990), A-R Ed. 535-555. p.
451.
SOMFAI, László
Nineteenth-century ideas developed in Bartók's Piano Notation, 1907-14. = Music at the turn of century. A 19th Century Music reader. Ed. Joseph Kerman. Berkeley, (1990), University of California. 181-199. p.
452.
SUCHOFF, Benjamin
The Bartók – Kodály connection. = NHQu. 1990. 118. 154-158. p.
453.
SZABÓ István
Újabb adatok a XVI-XVII. századi magyar zene forrásaihoz. = Ztdolg.1989. 61-80. p.
454.
SZENDREI Janka
A Szent István alleluják dallama. = Ztdolg.1989. 7-35. p.
455.
SZENDREI, Janka
Tropenbestand der ungarischen Handschriften. = Cantus Planus. Bp. 1990. 297-325. p.
456.
SZOMJAS-SCHIFFERT György
Amikor én pályakezdő voltam. Közreadja Borgó András. = Muzs. 1990. 4. 9-14. p.
457.
TALLIÁN Tibor
Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945. Bp. 1988.
Ism. Fodor, András: Bartók's years of exile. = NHQu. 1990. 117. 133-136. p.
458.
TARI, Lujza
The 8th International Congress of IGEB. = SM. Tom. XXXI. 468-470. p.

459.
TUSA Erzsébet
Mestere Bartók Béla és Edwin Fischer volt...
(Beszélgetés Vásárhelyi Györggyel.) = Parl. 1990.
10-11. 25-27. p.
460.
UJFALUSSY József
Amikor én pályakezdő voltam... Lejegyezte Borgó
András. = Muzs. 1990. 3. 3-7. p.
461.
UJFALUSSY József
Lajtha László neve jelzi, jellemzi ezt az intézményt.
= Parl. 1990. 10-11. 11-14. p.
A szentesi zeneiskola Lajtha László nevét vette fel.
462.
UJFALUSSY József
Liszt jelen van. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 7-10. p.
463.
VÁNKOS József
Liszt Ferenc a bőrgyógyász szemével. = Orvosi
Hetilap. 1990. 30. 1650-1653. p.
464.
VARGHA Dezső
A pécsi polgári dalosmozgalom fejlődése a XIX.
század második felében. = A Dunántól települé-
léstörténete. 7. Falvak, városok és puszták a Dunán-
túlon, XI-XIX. század. (Szerk. Somfai Balázs.) Pécs
– Veszprém, 1990, MTA PAB-VEAB. 507-512. p.
465.
VIKÁRIUS, László
Bartók libretti in English translation. = NHQu. 1990.
120. 158-171. p.
A kékszakállú herceg vára és a Cantata Profana an-
gol szövege, ford. Thomas Land.
466.
VIKÁRIUS, László
A Boethius-Fragment: New source for research into
the theoretical musical teaching in medieval Hun-
gary. = Cantus Planus. Bp. 1990. 245-256. p.
467.
VITÁNYI Iván
Személyes sorok Ujfalussy Józsefhez. = MZene.
1990. 2. 115-116. p.

468.
VYSLOUŽIL, Jiří
Ferenc Liszt und Otakar Hostinsky. = SM. Tom.
XXXI. 433-440. p.

469.
WIPFLI, Paul
Az Alpok virágai. = Liszt kiskönyvtár 3. 1990. 11-
14. p.
Liszt Ferenc: Alpenblumen.

IV. NÉPZENE

a) Önállóan megjelent munkák

470.
KORMOS, Sándor
„F santofském Pilisi”. Ludové piesne zo Santova.
Bp. 1990, Tankönyvkiadó. 427 p.
471.
LENGYELFI Miklós
A magyarmóta-ügy, avagy Miből lett a cserebogár?
Bp. 1990, Aréna. 124 p.
472.
MACZKÓ Mária – RÓNAI Lajos
„Rózsát ültettem a gyalogútra...” Galga menti
népdalok. Gyűjt., vál., összeáll. és közzétette - -.
Aszód, 1990, Petőfi Múzeum. 195 p.
/Galga menti műhely 3./
473.
Népzene, néptánc, népi játék. Főszerk. Dömötör
Tekla. Szerk. Hoppál Mihály. (A kötet szerzői Fel-
földi László, Lázár Katalin, Martin György, Nie-
dermüller Péter, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc,
Vargyas Lajos. A Táncrástárat összeáll. Fügedi Já-
nos. Táncírások rajza Szőkéné Károlyi Annamária.)
Bp. 1990, Akad. Kiad. 709 p., 26 t.
/Magyar néprajz 6. Folklór 2./
474.
SZABÓ Tivadar
Heves megyei népdalok. Szabó Tivadar gyűjtése.
Heves, 1990, Városi Tanács. 116 p.
475.
VÁRKONYI Imre
Büsstüi népdalok. A dalok lejegyzésében közrem.
Ludmány Géza, Tóth Szilvia. Kaposvár, 1990,
Tanítóképző Főiskola. 140 p.

b) Cikkek, tanulmányok

476.
ALMÁSI István
A romániai magyar népzene kutatás. = Hítel. 1990. 15. 40-42. p.
477.
BARSÍ Emő
Végigmentem a badacsonyi főutcán.
Ism. Budai Ilona. = Honism. 1990. 5-6. 130. p.
478.
BARTÓK János
A „rendszer” alakulása a magyar népzeneben 1940-ig. = Új Írás. 1990. 6. 82-99. p.
479.
BEKE György
Kiművelt szív. Jagamas János, a népdalgyűjtő. = Honism. 1990. 5-6. 117-120. p.
480.
COHEN, Bob
Klezmer. A kelet-európai zsidóság hangszeres népzeneje. Ford. Lázár Ildikó. = Múlt és Jövő. 1990. 3. 96-102. p.
481.
FÜGEDI János
Tánciskola Magyarózd. = Táncműv. 1990. 12. 12-14. p.
482.
HABENICHT, Gottfried
Die Volksliedersammlung Linster (1933/34) aus Hatzfeld im Banat. Freiburg, 1988.
Ism. Tari, Lujza. = SM. Tom. XXXI. 471-473. p.
483.
HALMOS István
Hogyan kellene újra kiadni a magyar népi játékokat? = Ztdolg. 1989. 239-244. p.
484.
KÁRPÁTI János
Sámánasszony éneke. Népzene gyűjtés Japánban. 1-3. rész. = Muzs. 1990. 8-9. 22-26. p.; 10. 42-44. p.; 11. 10-12. p.
485.
KARSAI Zsigmond – MARTIN György
Lőrincréve tánclete és táncai. Bp. 1989.
Ism. Felföldi László. = Táncműv. 1990. 8. 18-19. p.
486.
KOVALCSIK, Katalin
Die Volksmusikdialekte der transdanubischen Zigeuner. = Dörfliche Tanzmusik im Westpannonischen Raum. Red. und hrsg. von Walter Deutsch. Wien, (1990), Schendl. 263-274. p.
487.
KOVALCSIK Katalin – TÁLOS Endre
Egy dalbetétes cigány népmese. „Jávorfácska”. = Ztdolg. 1989. 189-205. p.
488.
LÁZÁR Katalin
Kísérlet az obi-ugor dallamok rendszerezésére. II. Két- és háromféle sorból építkező dallamok. = Ztdolg. 1989. 207-220. p.
489.
A Magyar Népzene Tára. 7. kötet. Bp. 1987.
Ism. Tóth Anna. = Parl. 1990. 3. 28. p.
490.
Music of the Shikhat and dance music of Tunisia, recorded in Morocco and Tunisia by Mardi Rollow. Santa Monica, California. 5001.
Ism. Biernaczky, Szilárd. = Acta Ethnographica. Tom. XXXIV. 453-454. p.
491.
SÁROSI, Bálint
Ein Meloditypus in der ungarischen Volkstanzmusik. = Dörfliche Tanzmusik im Westpannonischen Raum. Red. und hrsg. von Walter Deutsch. Wien, (1990), Schendl. 255-261. p.
492.
SEBŐ Ferenc
Vikár Béla népdalgyűjteményének filológiai problémái. = MZene. 1990. 1. 76-85. p.
493.
TARI, Lujza
The 17th Folk Music Researches Seminar in Eisenstadt. = SM. Tom. XXXI. 466-468. p.
494.
TARI, Lujza
Untersuchungen zu interethnischen Musikdialekten Westpannoniens. = Dörfliche Tanzmusik im Westpannonischen Raum. Red. und hrsg. von Walter Deutsch. Wien, (1990), Schendl. 237-254. p.

495.
TORMA József
Három orenburgi baskír népdal. Zenei lejegyzés és elemzés Avasi Béla. = Zsidolg. 1989. 221-237. p.

496.
VARGYAS, Lajos
Hungarian ballads and the European ballad tradition. Bp. 1983, Zeneműkiadó.
Ism. Kriza, Ildikó. = Acta Ethnographica. Tom. XXXIV. 415-416. p.

497.
VARGYAS Lajos
A magyar népköltészet és népzene honfoglalás előtti rétegei. = Magyar Tudomány. 1990. 3. 272-276. p.

498.
VARGYAS Lajos
A magyar népzene tanúsága és a baskíriai őshaza. = Népi kultúra – népi társadalom. Folclorica et ethnographica. Főszerk. Paládi-Kovács Attila. Szerk. Niedermüller Péter. Bp. 1990, Akad. Kiadó. 213-220. p.

499.
VERESS Sándor
Moldvai gyűjtés. Szerk. Berlász Melinda, Szalay Olga. Bp. 1989.
Ism. Vikár László. = Muzs. 1990. 6. 10-11. p.

500.
VIKÁR Béla
Folklór. Közreadja Schelken Pálma. = Somogy. 1990. 1. 26-28. p.

501.
VIKÁR László
A volga-kámai népek zenéje. = Muzs. 1990. 5. 11-13. p.

502.
VIKÁR, László
Mordvinian Laments. = SM. Tom. XXXI. 405-420. p.

503.
VOLLY István
3404. Bartók román népdalgyűjtése. = Új Írás. 1990. 8. 3-19. p.
Hozzászólás: Breuer János: Csak tiszta forrásból? Szeljegyzetek Volly István Bartók-tanulmányára. = Új Írás. 1990. 11. 101-102. p.; Volly István válasza: Új Írás. 1990. 12. 107. p.

504.
VOLLY István
A népeknegyűjtés kezdetei. = Musica Sacra. 1990. 2. 14-15. p.

V. ZENEPEDAGÓGIA

a) Önállóan megjelent munkák

505.
25 éves a Békési Zeneiskola. Szerk. F. Pálffy Zsuzsa. Békés, 1990, Békési Állami Zeneiskola. 61 p.

506.
Kodály zenei nevelési koncepciójának megvalósulása az alap- és a középfokú oktatási intézményekben. Baranyai helyzetkép. (Szerk. Vámai Ferenc.) Pécs, 1990, Baranya M. Pedagógiai Intézet. 76 p.

507.
LAJTHA László – MOLNÁR Imre
Játékkország. Bp. 1990, Lajtha. 82 p.
Az 1929-ben megjelent mű reprintje.

508.
SZÓNYI Erzsébet
Kodály's principles in practice. An approach to music education through the Kodály method. 5. rev. ed. Bp. 1990, Corvina. 86 p.

b) Cikkek, tanulmányok

509.
ÁBRAHÁM Mariann
Magyarok a nagyvilágban. Egy Varró Margit tanítvány: Rév Lívia. = Muzs. 1990. 5. 3-7. p.

510.
ÁBRAHÁM Mariann
Varró Margit nyomában 6. Varró Amerikában – befejező rész. = Parl. 1990. 12. 26-29. p.

511.
BALÁZSNÉ SZATMÁRI Éva
Integratív nevelés zeneiskolai fokon. (Tapasztalatok, irányadás). = Parl. 1990. 4-5-6. 61-73. p.

512.
DÉNES László
Iskoláink, etüd-kiadványaink néhány metodikai, didaktikai vonatkozásáról. = Parl. 1990. 10-11. 31-40. p.

513.
FORRAI, Katalin
Zoltán Kodály's music education concepts in the pre-school age. = BulletinKodály. 1990. 1. 14-19. p.
514.
GÖNCZY László
A zeneoktatás piramisa és a szakmai pluralizmus. Az Országos Fuvolás Találkozó ürügyén. = Muzs. 1990. 8-9. 50-53. p.
515.
GÖNCZY László
Zenepedagógiánk 2000-ben. Megalakult a Zenetanárok Társasága. = Muzs. 1990. 6. 12-15. p.
516.
GÖNCZY László
Zongorapedagógiánk és a mai zene. Főiskolások találkozója Győrött. = Muzs. 1990. 7. 8-11. p.
517.
KOLLÁR Éva
A tanárképzés szerepe az iskolai ének-zene tanításában. = Tanárképzés és tudomány 6. 1990. 119-128. p.
518.
KOVÁCS Győző
Közönségnevelő zeneiskola. = Parl. 1990. 2. 2-11. p.
519.
KOVÁCS Kálmánné
Helyzetkép a fővárosi zeneiskolákról és elképzelések zenei nevelésünk fejlesztésének irányairól. = Parl. 1990. 7-8-9. 38-41. p.
520.
MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskáté hangszertanítóknak. 15. rész. A fantázia. (1.) = Parl. 1990. 1. 22-24. p.
521.
MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskáté hangszertanítóknak. 15. rész. A fantázia. (Folytatás). = Parl. 1990. 3. 19-22. p.
522.
MOLNÁR Antal
A zeneértés iskolája. Kiskáté hangszertanítóknak. 15. rész. A fantázia. (Folytatás) = Parl. 1990. 10-11. 22-25. p.
523.
RAFFAY Katalin
Az óvodai ének-zenei nevelés helyzete Baranya megyében 1988/1989. = Baranya megyei Pedagógiai Híradó. 1990. 1. 113-116. p.
524.
SZELÉNYI László
A kezdőtanítás metodikája és didaktikája Bartók Mikrokosmosz I. füzetének megvilágításában. = Parl. 1990. 4-5-6. 59-61. p.
525.
SZŐNYI Erzsébet
Zenei nevelési irányzatok a XX. században. Bp. 1989. Ism. Soltész Elekné. = Parl. 1990. 1. 20-21. p.
526.
TUSA Erzsébet
Megtervezett véletlenek. Bp. 1989. – „...szigetre mentett magvak...” Bp.
Ism. [Hollós Máté] H.M.: Zongora és háromszög. Tusa Erzsébet két könyvéről. = Kr. 1990. 10. 43-44. p.
527.
TUSA Erzsébet
Mestere Dohnányi Ernő és Dinu Lipatti volt... (Beszélgetés Siki Bélával). = Parl. 1990. 4-5-6. 18-23. p.
528.
URBÁNNÉ VARGA Katalin – MADARÁSZNÉ LOSONCZY Katalin
Befolyásolható-e még 18-20 éves korban a fiatalok zenei attitűdje? = Parl. 1990. 10-11. 41-51. p.
529.
VÁRNAI Ferenc
Az ének-zenei oktatás helyzete a baranyai általános iskolák felső tagozatain, zeneiskolákban és gimnáziumokban. = Baranya megyei Pedagógiai Híradó. 1990. 1. 75-80. p.

FÜGGELÉK

A MAGYAR ZENE KÜLFÖLDÖN

1990

(Válogatás)

I. ÁLTALÁNOS MŰVEK

b) Cikkek, tanulmányok

530.
BELSZKAJA, Irina
Vengrija. Gitara, vivat! = Szovetszkaja Muzúka.
1990. 7. 102-108. p.
Az esztergomi gitárfesztivál.

531.
HOFFMANN, Heike
Budapester Musikwoche. = Musik und Gesellschaft. 1990. 1. 35-36.

532.
KLEIN, Rudolf
Neues vom Budapester Musikleben. Bartók-Uraufführung in Wien. = Österreichische Musikzeitschrift. 1990. 7-8. 438-439. p.

III. MAGYAR ZENETÖRTÉNET

a) Önállóan megjelent munkák

533.
GILLIES, Malcolm
Bartók remembered. London–Boston, (1990). Faber and Faber. 238 p.

b) Cikkek, tanulmányok

534.
ANTOKOLETZ, Elliott
Béla Bartók: a guide to research. New York, 1988, Garland.
Ism. Foreman, Lewis. = Tempo. 1990. No. 175. 32. p.; Lampert, Vera. = Notes. Vol. 46. 1990. 4. 949-950. p.

535.
GILLIES, Malcolm
Bartók in Britain. Oxford, 1989.
Ism. Jarman, Douglas. = Music and Letters. 1990. 2. 278. p.

536.
GRABÓCZ, Márta
Morphologie des oeuvres pour piano de Liszt. Bp. 1986, MTA Zenetudományi Intézet.
Ism. Saffle, Michael. = Journal of the American Liszt Society. Vol. 27. 1990. 58-60. p.

537.
Liszt Ferenc válogatott levelei 1824-1861. Szerk. Eckhardt Mária. Bp. 1989, Zeneműkiadó.
Ism. Saffle, Michael. = Journal of the American Liszt Society. Vol. 27. 1990. 58-60. p.

538.
NOVOTNÁ, Jana
Benjamin Rajeczky 1901-1989. = Hudební Veda. 1990. 2. 188-189. p.

539.
TALLIÁN, Tibor
Béla Bartók. The man and his work. Bp. 1988.
Ism. Gillies, Malcolm. = Music and Letters. 1990. 4. 589-590. p.

540.
WALKER, Alan
Franz Liszt. Vol. 2. The Weimarer years 1848-1861. London, 1989.
Ism. Williamson, John. = Music and Letters. 1990. 3. 409-414. p.

541.
WATSON, Derek
Liszt. London, 1989.
Ism. Walker, Alan. = Music and Letters. 1990. 1. 109-111. p.

NÉVMUTATÓ

Az antikva szedésű számok a szerzőkre utalnak, a *kurzív* szedésűek viszont a róluk szóló irodalmat jelölik.

- Ábrahám Mariann 368, 509-510
 Acsay Judit 54
 Ádám Jenő 145, 369, 449
 Albert Gábor 67
 Albert Gizella 321
 Almási István 476
 André, Maurice 231
 Angster József 3
 Angster Judit 68
 Antokoletz, Elliott 534
 Aradi Péter 154
 Arany János 370
 Avasi Béla 4, 495
- Bach, Carl Philipp Emmanuel 193, 334
 Bach, Johann Sebastian 12, 323
 Bachmann, Robert C. 297
 Bagi Éva 5
 Bakfark Bálint 22, 36, 422
 Bakó Ferenc 9, 15, 25, 34,
 Balassa Péter 194
 Balassa Sándor 6
 Balázs Gusztáv 7
 Balázs István 195, 303, 371
 Balázsné Szatmári Éva 511
 Bali János 116
 Bálint Sándor 35
 Bányai Gábor 69
 Barbier, Jacques 304
 Bárdos Komél 363, 372-374
 Bárdos Lajos 4, 447
 Bama Imre 70
 Barsi Ernő 8, 477
 Bartha Dénes 419
 Bartók Béla 11, 196-197, 283, 291, 357, 361, 365,
 375-377, 378, 386, 390, 397, 405, 407-408, 431,
 450-452, 457, 459, 465, 503, 524, 533-535, 539
 Bartók Béla, ifj. 378
 Bartók János 478
 Batta András 198-200, 379-380
 Beethoven, Ludwig van 41, 201
 Beke György 479
 Békefi Antal 43, 51
 Békés András 227, 235
 Belszkaja, Irina 530
 Benkó Sándor 121
 Benkó Csabáné 71
- Berend T. Iván 119
 Bergel, Erich 72
 Bertász Melinda 381, 499
 Bernstein, Leonard 307
 Bessler Lőrinc 30
 Bethlen Gábor 423
 Biernaczky Szilárd 490
 Biller István 398
 Bilson, Malcolm 274, 333
 Binder Károly 186, 202-203, 236
 Bizet, Georges 290
 Blanchard, Terence 86
 Blaukopf, Herta 364
 Blum Tamás 73, 222
 Boda Lászlóné 51
 Bojti János 305
 Bónis Ferenc 315, 358, 382, 424, 440
 Borgó András 306, 396, 402, 456, 460
 Boronkay Antal 204
 Bors Jenő 74
 Borsai Ilona 9
 Boulez, Pierre 221
 Bozay Attila 75-77
 Böhm, Karl 273
 Böhm László 52
 Brahms, Johannes 260
 Breuer János 78-83, 205, 295, 359, 375, 383-386,
 439, 503
 Bucsi László 84
 Budai Ilona 477
 Buday-Batky Lívía 277
 Busoni, Ferruccio 349
 Bülow, Daniele von 411
- Cage, John 192
 Cavalli, Francesco 222, 327
 Cecilia (Szent) 304
 Chavez, Carlos 192
 Chopin, Fryderyk 448
 Cieplinski, Jan 13
 Cohen, Bob 480
 Corea, Chick 148
 Corelli, Arcangelo 302
 Csabai Adrienn 206-208
 Csajkovszkij, Pjotr Iljics 224, 276, 343
 Csáky, Moritz 364
 Csala Károly 307

- Csalog Gábor 281
 Csapó Gyula 85
 Csemerdzsi, Valentyina 308
 Csemiczky Miklós 185
 Csengery Kristóf 209-219
 Csillag István 387
 Csoba Tünde 140
 Csomasz Tóth Kálmán 363
 Czagány Zsuzsa 388
 Czigány György 159
 Czigány Ildikó 389
 Czvikovszky Gábor 86
- Dahlhaus, Carl 309
 Dahlig, Ewa 27
 Daróczy Zoltán 119
 Davis, Miles 203
 Davis, Sammy Jr. 65
 Deathridge, John 309
 Debussy, Claude 220-221
 Decsényi János 87, 244, 288
 Demény János 390, 425, 439
 Dénes László 512
 Déri Balázs 310
 Deutsch, Walter 486, 491, 494
 Dévai János 10
 Dobák Pál 299
 Dobszay László 88-89, 197, 225, 298, 311-314, 406
 Dohnányi Ernő 145, 238, 527
 Dolinszky Miklós 222
 Domokos Mária 363
 Domokos Zsuzsa 90, 391
 Dömötör Tekla 473
 Druschetzki, Georg 445
 Dudás Lajos 61
 Dukay Barnabás 223
 Durkó Zsolt 109, 392
 Dvorák, Antonin 224
- Eckhardt Mária, P. 262, 393-394, 537
 Einstein, Alfred 53
 Ella István 91-92
 Elsner, Jürgen 38
 Eősze László 11, 300, 377
 Erdélyi Frigyesné 93
 Erdős Péter 54
 Erharter, Helmut 191
 Erismann, Hans 315
 Erkel Ferenc 403
 Esterházy Pál 427, 446
- Fajth Blanka 12
 Falvy Zoltán 316-317
 Fancsali János 395
 Farkas Ferenc 396
 Farkas, Reinhard 364
 Farkas Zoltán 226-227, 318-319, 397
 Fasang Árpád 398
 Fehér György Miklós 226
 Fekete Gyula 246
 Felföldi László 66, 94, 473, 485
 Felletár Béla 399
 Ferenczi Ilona 363, 400
 Ferenczy György 401
 Ferrari, Benedetto 318
 Feuer Mária 95, 99
 Fischer, Edwin 459
 Fischer Iván 96, 196, 224, 261, 285
 Fischer Sándor 402
 Fittler Katalin 56, 76, 116, 196, 228-234, 257, 272, 280, 284, 320, 401, 403-404
 Flotow, Friedrich 198
 Fodor András 457
 Fodor Antal 12
 Fodor Géza 97, 235
 Fodor Zoltán 98
 Foreman, Lewis 534
 Forrai Katalin 513
 Frankl Péter 99
 Frescobaldi, Girolamo 319
 Frisala György 100
 Fuchs Livia 13
 Fügei János 14, 94, 101-102, 473, 481
 Fülep Tamás 326, 405
- Gáncs Aladár 103-105
 Gardelli, Lamberto 200
 Gardiner, John Eliot 321
 Gárdonyi Zsigmondné 408
 Gárdonyi Tamás 55
 Gát Eszter 322
 Gelejiné Neubauer Irén 191
 Gergely [János] Jean 361
 Ghezso, Márta A. 406
 Gillies, Malcolm 533, 535, 539
 Gjevang, Anne 277
 Glatz Ferenc 119
 Gócza Gyuláné 58, 93, 106-107
 Goldmark Károly 387
 Gomboczné Konkoly Adrienne 407-408
 Gonda János 108, 236
 Göböllyös N. László 1
 Göncz Zoltán 323

- Gönczy László 85, 109-112, 237, 514-516
 Grabócz Márta 113, 536
 Griffiths, Paul 238-240
 Grout, Donald J. 302
 Gulyás Éva 15
 Gumz, Gisela 257
 Gut, Serge 409
 Gyimes Ferenc 114
 Gyöngyössy Zoltán 280
 Györi László, J. 73-75, 91-92, 96-97, 134, 183, 321
- Habenicht, Gottfried 482
 Halász Péter 115, 193, 223, 225, 241, 243, 257, 277-278, 295, 298, 324-325, 347
 Halmos István 483
 Hamburger Klára 410-411
 Hamvas Béla 376, 390
 Hankóczy Gyula 16-17
 Hamoncourt, Nicolaus 116, 256, 271
 Harrison, Lou 192
 Hárs József 412
 Haydn, Joseph 242, 346
 Händel, Georg Friedrich 243
 Heintz Fülöp 437
 Heltai Nándor 413
 Herzen, Alekszandr Ivanovics 19
 Hindemith, Paul 253
 Hirsbrunner, Theo 356
 Hoffmann, Heike 531
 Hollós Máté 117-118, 244-252, 526
 Homolya István 363
 Hoppál Mihály 473
 Horowitz, Vladimir 324
 Horpácsy Zsolt 72, 120, 253, 327
 Horváth József 441
 Hostinsky, Otakar 468
 Hubert Gabriella, H. 18
- Ibert, Jacques 320
 Illyés Gyula 413
 Ittész Mihály 358, 414-415
- Jagamas János 479
 Jálícs Kinga 121, 147
 Jandó Jenő 262
 Járdányi Pál 145
 Jarman, Douglas 535
 Jemnitz János 416
 Jemnitz Sándor 384, 416
 Jeney Zoltán 240
 Josquin Desprez 318
 Juhász Előd 301
- Kaizinger Rita 254-256, 328-329, 417
 Kakuk Balázs 242
 Kaló Ferenc 19
 Kamarás István 122
 Kaposi Edit 418
 Kaposi Kis István 301
 Kapronyi Teréz 9
 Karajan, Herbert von 260, 297
 Károlyi Pál 123
 Kárpáti János 124-125, 330-331, 419, 484
 Kárpáti Sándor 412
 Karsai Zsigmond 485
 Kecskés András 20
 Kékesi László 304
 Kemenes András 263, 280
 Kerényi Gábor 53
 Kerényi György 39
 Kerényi Mária 332
 Kerényi Miklós Gábor 222
 Keresztury Dezső 420
 Kerman, Joseph 451
 Kertész Lajos 421
 Kertész Ottó, ifj. 280
 Király István, J. 21
 Király László 207
 Király Péter 22, 422-423
 Kiss Sándor 247
 Kisteleki Gyözőné 126-127
 Klein, Rudolf 532
 Klenjánszky Tamás 95
 Kocsis Zoltán 128-129, 220, 221, 261, 272, 281
 Kodály Zoltán 11, 28, 44, 48, 90, 292, 358-359, 377, 382, 413-414, 420, 424-426, 437, 442-443, 452, 506, 508, 513
 Kollár Éva 517
 Kollár Zsuzsa 138
 Koloss István 130
 Koltai Tamás 56
 Komlós Katalin 116, 333-334
 Kondor Béla 5
 Kormos Sándor 470
 Kósa György 383
 Kovács Dezső 54
 Kovács Emil 23
 Kovács Győző 518
 Kovács János 426
 Kovács Jenő 131
 Kovács Kálmánné 519
 Kovács Sándor 132, 192, 197, 201, 220, 224, 242, 261-262, 271, 273-274, 285
 Kovács Sándor Iván 427
 Kovalcsik Katalin 486-487

- Kőbányai János 134, 165
 Könczei Csilla 24
 Könczei György 191
 Körber Tivadar 258
 Körmendi Ferenc 122
 Krausz Adrienne 138
 Kriston Vizi József 25
 Kriza Ildikó 496
 Kroó György 26, 428-429
 Kurtág György 135, 335
 Kuster András 134
- Lajtha László 27, 245, 381, 430, 461, 507
 Lajtha Lászlóné 430
 Lakatos László 172
 Lamberti, Giorgio 277
 Lamberto, Gardelli 200
 Lampert Vera 534
 Land, Thomas 465
 Láng Gabriella 138
 Láng István 119, 266
 Lamer, Gerald 135
 LaRue, Jan 450
 László Ferenc 136, 259, 431-432
 Lázár Ildikó 480
 Lázár Katalin 66, 473, 488
 Legány Dezső 145, 433
 Lendvay Kamilló 205
 Lengyel Miklós 471
 Lennon, John 70
 Lévai Júlia 260, 273
 Ligeti György 137, 279, 371
 Lindner András 138-141
 Lipatti, Dinu 527
 Lippényi Gábor 142-144
 Liszt Cosima 411
 Liszt Ferenc 261-263, 362, 367, 369, 378-380, 391,
 393-394, 409-411, 421, 428, 432-433, 438, 448,
 462-463, 468-469, 537, 540-541
 Lomositz Pál 434
 Ludmány Géza 475
 Lukács Antal 146, 263
 Lukács Péter 242
 Lukin László 435
 Lukin Zsuzsa 223
 Lull, James 163
- Maczkó Mária 472
 Mácsai János 333
 Madaras Éva 336
 Madarászné Losonczy Katalin 528
 Maes, Francis 28-29
- Mahler, Gustav 318, 328-329, 336, 339, 341, 345,
 364
 Malecz Attila 147
 Malina János 264-265, 321
 Márkus Tibor 148
 Márok Tamás 176
 Maróthy János 149-153, 266, 337
 Marsall László 167
 Marschalkó Zsolt 436
 Martin György 363, 473, 485
 Marton Éva 277
 Marx József 53, 56
 Mascagni, Pietro 235
 Masits László 360
 Masson, Diego 184
 Mátyás, I. (magyar király) 389, 418
 Mátyás János 437
 Mátyus Zsuzsa 57
 Medveczky Ádám 282
 Meer, John Henry van der 338
 Meixner Mihály 339
 Menuhin, Yehudi 154, 174, 230
 Mészáros János 293
 Meszlényi László 267-268
 Mezei János 269-270, 298, 340
 Mező Imre 438
 Michelangelo, Buonarroti 41
 Miklós András 68
 Mikó András 200
 Milloss Aurél 332
 Milnes, Sherril 277
 Mocsári Károly 234
 Módy György 360
 Mollay Károly 30
 Molnár Antal 145, 439-440, 520-522
 Molnár Imre 145, 507
 Molnár László 227
 Monteverdi, Claudio 318
 Moore, Gary 63
 Moses, Robert 175
 Mosonyi Mihály 404
 Mozart, Wolfgang Amadeus 256, 271-274, 296, 354
 Muck Ferenc 286
 Mukk József 139
 Murányi Róbert Árpád 31, 155, 363
 Muszorgszkij, Modeszt 305
- Nádasy Ádám 275
 Nádor Tamás 32-33
 Nagy Alpár 441
 Nagy Judit 34
 Nagy Margit 308

- Nagy Olivér 59
 Nagy Péter 233-234
 Németh Amadé 341
 Németh László 413
 Németh Pál 243
 Némethy Attila 430
 Niedermüller Péter 473, 498
 Nógrádi Péter 207
 Nono, Luigi 303, 335, 337, 342
 Novotná, Jana 538
 Nyéki Mária 442
 Nyikos István 156
 Nyíri Tamás 191
- Olsvay Endre 248
 Orbán György 185, 207-208
- Paganini, Niccolò 438
 Paksa Katalin 35
 Paládi-Kovács Attila 498
 Pálffy Gyula 34, 94, 157
 Pálffy Zsuzsa, F. 505
 Pándi Marianne 343
 Pap Gábor 365
 Papp Géza 363
 Papp Márta 56, 276, 305, 308
 Párkányi Tibor 242
 Parker, Beverly Lewis 356
 Patané, Giuseppe 277
 Patseas, Michalis 443
 Paumgartner, Bernhard 407
 Perényi Miklós 224
 Perlman, Itzhak 158
 Pemye András 363
 Perz, Mirosław 36
 Pesovár Ernő 473
 Pesovár Ferenc 473
 Péteri Judit 302
 Petrovics Emil 159
 Pintér Ferencné 160
 Pogány György 161-162
 Pogány Péter 2
 Polonyi, Peter 364
 Ponchielli, Amilcare 277
 Popken, Ralf 243
 Prószék Gábor 298
 Puccini, Giacomo 199
- Rác Judit Klára 128, 166
 Raffay Katalin 523
 Rajeczky Benjamin 344, 538
 Ramey, Samuel 277
- Ránki Dezső 201
 Ratkó Lujza 37
 Reich, Steve 165, 202, 278
 Rennemé Várhidi Klára 444
 Respighi, Ottorino 295
 Rév Lívia 509
 Révész Dorrit 357
 Richter, Szvjatoszláv 308
 Rode, Pierre 352
 Roboz Kristensen Ilona 279
 Roesner, Edward H. 450
 Rollow, Mardi 490
 Roman Zoltán 345
 Rónai Lajos 472
 Rossini, Gioacchino 227
 Rózsa Gábor 139
- Saccati, Francesco 318
 Saffle, Michael 536-537
 Sarmany-Parsons, Ilona 364
 Sárosi Bálint 27, 38-39, 491
 Sáy László 166-167
 Sas Ágnes 445-446
 Scarlatti, Alessandro 302
 Scarlatti, Domenico 302
 Schaaf, Johannes 256, 296
 Schelken Pálma 500
 Schoenberg, Arnold 384
 Schulhof, Belle 60
 Schumann, Robert 281
 Sebő Ferenc 492
 Selmeczi György 185, 207-208
 Serei Zsolt 207
 Serényi Emma 447
 Sheveloff, Joel 302
 Siki Bála 527
 Simon Béla 141
 Simon Géza Gábor 61, 366
 Simonides, Jaroslav 448
 Skaliczki Judit 168-169
 Soltész Elekné 449, 525
 Solti György 170
 Solymosi Tari Emőke 392
 Súlyom György 282
 Somfai Balázs 464
 Somfai László 83, 283, 346, 450-451
 Soproni József 119, 368
 Soszakovics, Dmitrij 276
 Spányi Miklós 193, 347
 Steinbach Sándor 171
 Steiner Mária 359
 Stern, Isaac 187

- Strauss, Johann 284
 Strauss, Richard 348
 Stravinsky, Igor 285, 332
 Stuser, Cheryl 120
 Suchoff, Benjamin 452
 Surján Miklós 107
 Süle László 236
 Süßmayr, Franz Xaver 273
 Szabados György 21, 40, 62
 Szabó István 453
 Szabó László 15
 Szabó Tibor 263
 Szabó Tivadar 475
 Szabolcsi Bence 26, 385, 429, 437
 Szak Péter Otmár 116
 Szakács Gábor 63
 Szakcsi Lakatos Béla 172
 Szála Erzsébet, A. 41
 Szalay Olga 499
 Szamosi Lajos 64
 Széchenyi István 435
 Szegzárdy-Csengery Klára 342
 Székely Endre 249, 289
 Székely István 234
 Szelényi László 524
 Szelestei N. László 42
 Széll Erika 300
 Szemere Anna 163
 Szendrei Janka 42, 225, 363, 454-455
 Szép István 43
 Szigeti József 349
 Szigeti Péter 286
 Szilágyi Éva, R. 297
 Szimonov, Jurij 282
 Szinetár Miklós 282
 Szitha Tünde 137
 Szokolay Balázs 233
 Szomjas-Schiffert György 456
 Szőke Péter 173
 Szőkéné Károlyi Annamária 473
 Szőnyi Erzsébet 44, 508, 525
 Szőnyi Etelka 45
 Szűts Péter 193
- Talbot, Michael 302
 Tallián Tibor 287, 364, 374, 457, 539
 Tállós Endre 487
 Tari Lujza 2, 350, 458, 482, 493-494
 Tamay György 292
 Tate, Jeffrey 296
 Tátrai Vilmos 174
 Tihanyi László 206, 288-289
- Tokaji András 175
 Tokody Ilona 176
 Tollár Endre 177
 Tompa Mihály 2, 8
 Torma József 495
 Tóth Anna 290-292, 489
 Tóth Ferencné Pattogató Judit 178
 Tóth Szilvia 475
 Török József 351
 Trajtler Gábor 179
 Tripolszki Teréz, B. 352
 Turi Gábor 180
 Tusa Erzsébet 459, 526-527
- Uhde, Jürgen 431
 Ujfalussy József 78, 119, 181, 293, 367, 386, 460-462, 467
 Újházy László 182, 192-193, 197, 201, 221, 224, 242-243, 257, 261-262, 271, 273-274, 285
 Ullmann Péter 353
 Urbán Varga Katalin 528
- Űtő Endre 183
- Váci Tamás 62
 Vajda János 185, 207-208
 Vámos László 292
 Vánkos József 463
 Varèse, Edgard 192
 Varga Bálint András 87, 184-185, 294
 Vargha Dezső 46, 464
 Vargyas Lajos 47, 363, 424, 473, 496-498
 Várhelyi Márton 309, 338
 Várjon Dénes 141
 Várkonyi Imre 475
 Várkonyi István 65
 Várnai Ferenc 506, 529
 Várnai Péter 295, 354
 Varró Margit 509-510
 Vásárhelyi György 459
 Vekerdi László 425, 439
 Verdi, Giuseppe 200, 254, 300, 350, 428
 Veress Sándor 293, 499
 Vigué, Jean 361
 Vikár Béla 492, 500
 Vikár László 48, 499, 501-502
 Vikárius László 465-466
 Viola György 49
 Virágh László 355
 Viski János 145
 Vitányi Iván 467
 Vivaldi, Antonio 302

Volly István 503-504
Vörös Károly 364
Vyslouzil, Jiri 468

Wagner, Richard 282, 309, 315
Walker, Alan 409, 540-541
Watson, Derek 541
Wellman Nóra 348
Werf, Hendrik van der 316
Wilheim András 50, 186, 223
Williamson, John 540
Winter, Robert S. 356

Wipfli, Paul 469
Wirthmann Julianna 158, 170, 187, 296
Wiszkidenszky Márta 60
Wolf, Eugene K. 450
Würtzler, Aristid von 301

Zádori Mária 243
Zeke Lajos 188, 356, 432
Zelinka Tamás 117, 189
Zemplényi Ferenc 316
Zoltai Dénes 190-191

Ára: 300,- Ft
